

ΕΛΕΝΗ Κ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΓΑΛΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΔΑΣΩΝ
ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ
(1710 - 1792)

ΑΘΗΝΑ
1987

ΓΑΛΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΔΑΣΩΝ
ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ
(1710-1792)

Πέτρος Κωνσταντίνου
Επιμελητής

12/10/1994

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ

Έγκρίθηκε κατά τή συνεδρία τής Φιλοσοφικής Σχολής τής 24ης Μαΐου 1982.

«Ή Έγκρισις διδακτορικής διατριβής υπό τής Φιλοσοφικής Σχολής του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Ἀθηνών δέν ὑποδηλοῖ τήν ἀποδοχήν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως». (N 5343 τής 23 Μαρτίου 1932, «Περί ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» ἄρθρον 202, § 2).

ΕΛΕΝΗΣ Κ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

**ΓΑΛΛΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΔΑΣΩΝ
ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ
(1710-1792)**

"Ένα εμπόριο με προεκτάσεις

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 1987

ΛΥΧΝΟΣ ΕΠΕ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
ΠΛ. ΘΕΑΤΡΟΥ 24, 105 ΑΘΗΝΑ τηλ. 3214766

LICHNOS LTD GRAPHIC ARTS
24, PL. THEATROU, 105 52 ATHENS tel. 3214766

Στή μνήμη τοῦ πατέρα μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	σελ.
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	ιθ'
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	λα'
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	λγ'

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΓΑΛΛΙΚΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΑΣΩΝ

Κεφάλαιο Α' : Δυνατότητες ξυλεμπορίου στη δυτική Ελλάδα ...	3
1. Τά εκμεταλλεύσιμα δάση στη νότια Ήπειρο και στην Αιτω- λοακαρνανία και οί κάτοικοί τους	3
2. Τά είδη τών δένδρων και ή ναυπηγική ξυλεία	17
3. Τά οθωμανικά και ιδιαίτερα τά τοπικά ναυπηγεία και ή ναυ- πηγική ξυλεία τής περιοχής	24
Κεφάλαιο Β' : Στροφή τών Γάλλων σέ έλληνικά δάση (1702-1792)	33
1. Έλλειψη ξυλείας στη Γαλλία και επίσημανση δασικών πηγών στην Ελλάδα	33
2. Άνιχνεύσεις γαλλικών άποστολών στά δάση τής δυτικής Ελλάδας και έκτίμηση τής ξυλείας	39

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Κεφάλαιο Α' : Έξωτερικές και έσωτερικές συνθήκες	51
1. Τό ευρωπαϊκό κλίμα: α') Ναυτική πολιτική και άνταγωνισμοί στην Ευρώπη, κίνητρο του ξυλεμπορίου στην Ήπειρο	51
β') Οί πόλεμοι	56
2. Τοπικά προβλήματα: I. Ξένοι άνταγωνισμοί	60
α') Οί Βενετοί	60
β') Οί Μαλτέζοι και οί άλλοι ξένοι	73
II. Οί κλεφταρματολοί	77
Κεφάλαιο Β' : Η όργάνωση του ξυλεμπορίου	86
1. Οί Τουρκοί	86

2. Οί Έλληνες και οί Γάλλοι	99
I. Ο συντροφικός τρόπος έμπορίου: Ή εταιρεία τής Πρέβε- ζας και οί άλλες συσσωματώσεις	100
II. Οί συναλλαγές: α΄. Ή διαδικασία	107
β΄. Προβλήματα συνεργασίας	110
γ΄. Ο άνταποκριτής	113
Κεφάλαιο Γ΄: Παράγοντες έμπορίου	117
1. Οί δασμοί. α΄. Ήδειες ύλοτομίας και εξαγωγής	117
β΄. Τά φιλοδωρήματα	119
γ΄. Τελωνείο στήν Ήπειρο	122
δ΄. Ήγκυροβόλιο στόν Ήμβρακικό	126
ε΄. Δασμός διαμετακομίσεως - διόδια	127
στ΄. Γαλλικές έπιβαρύνσεις-Δασμολογικά στήν Τουλών ...	128
2. Μέσα άνταλλαγών και συναλλαγών	
I. Τό πιστωτικό σύστημα: α΄. Προαγορά (καπάρο)	129
β΄. Δάνεια και τοκογλυφία	133
II. Μέσα άνταλλαγών: α΄. Τό νόμισμα	142
β΄. Ή συναλλαγματική	146
γ΄. Τά μέτρα και τά σταθμά	147
3. Τιμές και έμπορική τακτική	148
4. Τά έξοδα και τά κέρδη	151

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

Κεφάλαιο Α΄: Οί Γάλλοι και οί Ναπολιτάνοι (1732-1773)	157
1. Οί δοκιμές τών Γάλλων (1732-1755)	157
2. Οί Γάλλοι και οί Ναπολιτάνοι: Ή άρχή τών άνταγωνισμών (1766-1773)	161
α. Ή γαλλο-ναπολιτάνικη συνεργασία (1765-1767 ή 1773) ...	161
β. Ή εταιρεία του Γάλλου Badin στό Δυρράχιο και ό έλλη- νικός άνταγωνισμός	162
Κεφάλαιο Β΄: Οί Έλληνες	
1. Τό έμπόριο τής ναυπηγικής ξυλείας	
α. Ή δράση τών μελών τής εταιρείας τής Πρέβεζας (1766 - 1788)	170
Γιαννιός Κυδωνάκης	170
Μιχάλης Σταμάτης	173
Κωνσταντίνος Μιχαλόπουλος	176
Ήωάννης Παπαχρήστου	180

Ευστάθιος ἢ Σταθάκης Παρού(τ)σης	184
β'. Οἱ ἄλλοι Ἑλληνες στή νότια καί βόρεια Ἡπειρο	188
2. Τό ἐμπόριο τῆς κατώτερης ξυλείας	190
Κεφάλαιο Γ': Ὑλοτομία καί μεταφορά	193
1. Ὑλοτομία	193
α'. Ἐργατικό δυναμικό	193
β'. Διεξαγωγή τῆς ὑλοτομίας-ὁ ρόλος τῶν ντόπιων	198
γ'. Βοηθητικοί	204
2. Μεταφορά	209
Γενικά προβλήματα	209
α'. Ἡ μεταφορά ἀπό τό δάσος ὡς τήν Πρέβεζα	211
β'. Ἡ μεταφορά στήν Τουλών	219
3. Ὅροι καί μέσα ἐργασίας	224
α'. Ἡ πληρωμή τῶν ἐργατῶν	224
β'. Ὁ τύπος τῶν πλοίων	227
γ'. Ὁ ναῦλος	229
δ'. Ἡ σταλία	232
ε'. Ἡ ἀσφάλεια	234
Κεφάλαιο Γ': Ἡ τελευταία φάση τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου (1783-1792): Ἀναπροσαρμογές καί δραστηριότητες	237
1. Ἡ κρίση τῶν ἐλληνικῶν ἐταιρειῶν καί τά νέα γαλλικά μέτρα. ..	237
2. Οἱ τελευταῖοι ἀνταγωνισμοί (de Grimaldy-Saint Sauveur) ...	247
3. Οἱ ἀδελφοί François καί Jean-Baptiste Lasalle καί ἡ ἐταιρεία τους	250
α'. Τά πρῶτα χρόνια τοῦ Lasalle στήν Ἡπειρο	250
β'. Τό ξυλεμπόριο τῶν Lasalle	252
γ'. Προβλήματα καί ἀναπροσαρμογές	258
δ'. Ὁ J.B.Lasalle καί ὁ Ἀλή πασάς-ὁ θάνατος τοῦ Lasalle ..	260
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	268
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
Α': Πίνακες	283
1. Συγχρονικός πίνακας γεγονότων	283
2. Ἀπόδοση τῶν δασῶν σέ ναυπηγική ξυλεία	285
3. Συντροφίες ἐμπόρων	286
4. Ταξίδια τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων	288
5. Ἐμπορικές συμβάσεις	289
6. Σχέδια ἐμπορικῶν συμβάσεων	290
7. Γαλλικοί ναυπηγικοί ὄροι	295
8. Τά εἶδη τῆς ναυπηγικῆς ξυλείας καί τά σύμβολά τους	296

9. Ποσοστά ναυτικῶν ἐξόδων	297
10. Ζημιές κατά τήν ἀνταλλαγή συναλλαγματικῶν	297
11. α'. Ἀντιστοιχία ναύλου στήν ἀξία τοῦ φορτίου	298
β'. Ἐξέλιξη τῆς τιμῆς τοῦ ναύλου	298
12. α'. Δαπάνες ἐξαγωγῶν (1780-1782)	299
β'. Δαπάνες ἐξαγωγῶν (1787)	300
13. Δαπάνες γιά τήν ἐτοιμασία καί τήν ἀποστολή φορτίου μετά τό 1770	301
14. Περιπτώσεις ἀπορρίψεως φορτίου	303
15. Τιμές ξύλου βελανιδιάς	304
16. Τιμή τῆς δούγας στήν τοπική ἀγορά	305
17. Τιμές τῆς ναυπηγικῆς ξυλείας στό ἐσωτερικό ἐμπόριο ...	306
18. Ἐξαγωγές ναυπηγικῆς ξυλείας (περιπτωσιακά)	310
19. Ἐξαγωγές Ναπολιτάνων καί Γάλλων	311
20. Ἐξαγωγές τῶν ἐμπόρων τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας	312
21. Ἐξαγωγές ἄλλων Ἑλλήνων ἐμπόρων	314
22. Ἀφίξεις ναπολιτάνικων πλοίων μέ ἠπειρωτική ξυλεία στήν Τουλών	315
23. Ἐξαγωγές οἰκοδομικῆς-βιοτεχνικῆς ξυλείας-καυσόξυλων ἀπό τήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ	317
24. Ἐξαγωγές δούγας ἀπό τήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ	318
25. Ἀφίξεις πλοίων μέ οἰκοδομική-βιοτεχνική ξυλεία καί καυσόξυλα ἀπό τή δυτική Στερεά Ἑλλάδα στήν Κεφαλλο- νιά	319
26. Συγχρονικές τιμές στήν τοπική ἀγορά	328
27. α'. Ἀμοιβή ἐργασίας	331
β'. Ἀγοραστική δύναμη ἡμερομισθίου	
28. Δρομοδείκτες	332
Β' : Διαγράμματα	333
1. Ἐξαγωγές Γάλλων καί Ἑλλήνων ξυλεμπόρων (1766-1791) ..	333
2. Συνολικές ἐξαγωγές Γάλλων καί Ἑλλήνων	334
3. Ἡ τάση τῶν ἐξαγωγῶν ξυλείας στήν Τουλών	335
4. Ἡ ποσότητα ἐξαγωγῶν κατά δάση	336
Γ' : Χάρτες	337
1. Δάση πού ἐπισήμαναν καί ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Γάλλοι ...	337
2. Δασική φυσιογνωμία καί ζῶνες ἐκμεταλλεύσεως Ἑλλήνων καί ξένων	338
3. Τό ποτάμιο δίκτυο-πλωτά ποτάμια, θαλάσσια καί ποτάμια λιμάνια	339

4. Χάρτης τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἀπό τό S. Bellin, Description géographique Pl. 31	340
5. Περιηγήσεις γαλλικῶν ἀποστολῶν σέ δάση	341
6. Ἡ συμμετοχή ντόπιων καί ξένων στήν ἐκμετάλλευση	342
Δ': Εἰκόνες	343
1. Βελανιδιές, κατάλληλες γιά ναυπηγική ξυλεία. Ἡ χρήση τοῦ κυρτοῦ στή ναυπηγική	343
2. Ναυπήγηση πλοίου· ναυπηγικοί ὄροι ἀπό τά νοταριακά ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς Πρέβεζας	344
3. Ναυπήγηση πλοίου· ναυπηγικοί ὄροι ἀπό τά νοταριακά ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς Πρέβεζας	
4. Βελανιδιά τῆς Ἀνατολῆς. Παρίσι. Μουσεῖο Φυσικῆς Ἱστορίας	345
5. Ἡ Πρέβεζα στά 1684. (Coronelli)	346
6. Ἡ Πρέβεζα στά 1830. Λιθογραφία	347
7. Τό παλιό λιμάνι τῆς Τουλῶν στά 1762	347
8. Σχέδιο τοῦ λιμανιοῦ καί τῆς πόλης τῆς Τουλῶν στά 1729 .	348
9. Ὁριζόντιο σχέδιο τῆς πόλης τῆς Τουλῶν στά 1738	348
10. Ὑπογραφές τῶν τεκτόνων ἐμπόρων	349
Ε': Ἐγγραφα	
1-12 Ἀντίγραφα ἐμπορικῶν συμβάσεων καί ἄλλων ἐγγράφων ...	350
ΣΤ: Εὔρετήριο	377

Table des matières

L' exploitation des forêts en Grèce de l' Ouest par les Français et les Grecs (1710-1792): un commerce chargé de concéquences

par

Hélène Giannakopoulou

Thèse de doctorat

Préface	pp. ιθ' -λ'
Abbreviations	λα' -λβ'
Sources - Bibliographie	λγ' -νβ'

PREMIERE PARTIE

L' INTERET DES FRANCAIS POUR L' EXPLOITATION DES FORETS GRECQUES

CHAPITRE A' : *Les possibilités du commerce de bois de construction navale en Grèce de l' Ouest.* pp. 3-33

1. Les forêts exploitables dans l' Epire du sud, en Etolie et en Acarnanie et la situation de leurs propriétaires.
2. Les espèces des arbres et le bois de construction navale.
3. Les chantiers ottomans et particulièrement les arsenaux locaux et l' utilisation des bois de construction navale de la région de ces chantiers.

CHAPITRE B' : *L' abandon par les Français des forêts du Nord de l' Europe pour les forêts grecques.* pp. 33-48

1. Le manque de bois de construction en France et la découverte des ressources forestières en Grèce par les Français.
2. Les investigations des commissions françaises sur les forêts en Grèce de l' Ouest et l' appreciation du bois grec.

DEUXIEME PARTIE
LES CONDITIONS D' EXPLOITATION

- CHAPITRE A' *Les conditions internes et externes* pp. 51-85
1. Le climat européen: a) La politique navale et les concurrences en Europe, les raisons du commerce du bois en Epire. b) Les guerres
 2. Les problèmes locaux: I Les concurrences étrangères
 - a) Les Vénitiens
 - b) Les Maltais et les autres étrangers
 - II: Les brigands et les gardiens des routes (armatoliens)
- CHAPITRE B' *L' organisation du commerce du bois* pp. 86-116
1. Les Turcs
 2. Les Grecs et les Français
 - I. Les entreprises collectives: la compagnie de Prèveza et les autres corporations.
 - II. Les transactions commerciaux
 - a) La procedure
 - b) Les problèmes de collaboration
 - c) Le rôle du correspondant
- CHAPITRE C' *Les facteurs influant sur le commerce* pp. 117-153
1. Impôts et charges
 - a) Les permissions de coupe de bois et d' exportation
 - b) Les présents
 - c) La douane en Epire
 - d) L' ancrage au golfe d' Ambracie
 - e) Les droits de transit et de péage
 - f) Les charges françaises et les droits à Toulon
 2. Les moyens des échanges et des transactions
 - I. Le système de credit:
 - a) Caparo
 - b) Les prêts et l' usure
 - II. Les moyens des echanges:
 - a) La monnaie
 - b) La lettre de change
 - c) Les mesures

3. Les prix et la technique commerciale
4. Les dépenses et les recettes

TROISIEME PARTIE

L' EXPLOITATION: LES GENS ET LES MOYENS

CHAPITRE A' : *Les Français et les Napolitains (1732-1773)* pp. 157-170

1. Les essais des Français (1732-1773)
2. Les Français et les Napolitains: Le début des rivalités (1767-1773)
 - a. La coloboration des Français et des Napolitains (1767-1773)
 - b. La compagnie du Français Badin au Durazzo et la concurrence des Grecs

CHAPITRE B' : *Les Grecs* pp. 170-192

1. Le commerce du bois de construction navale
 - a. Les activités des membres de la compagnie de Prèveza (1766-1788): Jean Cydonakis - Michel Stamatias - Constantin Michalopoulos - Jean Papachristou - Eustathios ou Stathakis Paroussis
2. Le commerce du bois industriel

CHAPITRE C' : *La coupe des arbres et le transport du bois* pp.193-236

1. La coupe
 - a. L' équipe de travail
 - b. L' effectuation de coupe de bois - Le rôle des indigènes
 - c. Les ouvriers auxiliaires
2. Le transport

Les problèmes généraux

 - a. Le transport de la forêt jusqu' au port de Prèveza
 - b. Le transport à Toulon
3. Les conditions et les moyens du travail
 - a. Le paiement des ouvriers
 - b. La forme des batiments
 - c. Le nolis
 - d. La starie
 - e. L' assurance

CHAPITRE C' : *La dernière phase du commerce de construction par les Français (1783-1792)* pp. 237-267

1. La crise des compagnies grecques et les nouvelles mesures adaptées par les Français
2. Les dernières rivalités (de Grimaldy - Saint-Sauveur)
3. Les frères François et Jean Baptiste Lasalle et leurs compagnies
 - a. Les premières années de Lasalle en Epire
 - b. Le commerce de bois de construction par les frères Lasalle.
 - c. Les problèmes et les nouvelles mesures.
 - d. J. Battiste Lasalle et Ali-Pacha - La mort de J.B. Lasalle.

CONCLUSION
ANNEXE

pp. 268-283

pp. 283-333

A. TABLEAUX

1. Un tableaux des repères chronologiques en synchronie
2. La production des forêts en bois de construction
3. Les corporations des ouvriers
4. Les voyages en Europe des marchands grecs
5. Les traités commerciaux
6. Les projets des traités commerciaux
7. Des termes français de l'architecture navale
8. Les espèces de bois de construction et leurs symboles
9. Les pourcentages des dépenses de navigation
10. Les pertes dues aux échanges monétaires
11. a. La correspondance de la valeur du nolis et de celle du chargement de bois
b. L' evolution du prix du nolis
12. a. Les dépenses des exportations (1780-1782)
b. Les dépenses des exportations (1787)
13. Les dépenses pour la préparation et l'expédition des charges de bois à Toulon
14. Quelques cas de refut des charges de bois
15. Les prix du bois de chêne
16. Le prix du bois des "dovelles" au marché local

17. Le prix du bois de construction dans le commerce interieur.
18. Les exportations occasionelles du bois de construction
19. Les exportations de bois par les Napolitaines et les Français
20. Les exportations de bois par les marchands de la compagnie de Prèveza
21. Les exportations de bois par les autres marchands grecs
22. Les arrivées à Toulon des bâtiments napolitains chargés de bois d' Epire.
23. Les exportations vers la Mediterranée de bois de construction, de bois d' industrie et de bois de chauffage provenant du golfe d' Ambracie.
24. Les exportations vers la Mediterranée les bois industriels de forme des "dovelles" du golfe d' Ambracie.
25. Les arrivées à Cephalonie des bâtiments chargés de bois de construction et des bois d' industrie provenant de la Grèce de l' Ouest.
26. Les prix des divers marchandises dans le marché local.
27. a. Le salaire des ouvriers
b. La valeur du salaire par rapport au coût de la vie.
28. Les indicateurs des routes et des itineraires.

B. DIAGRAMMES pp. 333-336

1. Les exportations du bois de construction entrepris par les marchands Français et Grecs (1766-1791).
2. La totalité des exportations faites par les Français et par les Grecs
3. La fluctuation des exportations du bois de construction à Toulon
4. La quantité des exportations du bois de construction tiré des forêts grecques.

C. PLANS pp. 337-342

1. Les forêts découvertes et exploitées par les Français
2. La physionomie des forêts et les zones d'exploitation faite par les Grecs et les étrangers
3. Le réseau des rivières. Les rivières navigables, les ports de mer et des rivières.
4. Le plan du golfe d'Ambracie par le S. Bellin. Description géographique pl. 31
5. Les tournées des commissions françaises dans les forêts grecques.
6. Le réseau du commerce du bois d'Epire dans la Méditerranée: La participation des indigènes et des étrangères à l'exploitation des forêts.

D. IMAGES pp. 342-349

1. Chênes utiles pour le bois de construction. L'utilisation des courbes du bois pour l'architecture navale.
2. La construction d'un navire: Les termes d'architecture navale provenant des archives de Prèveza.
3. La construction d'un navire: Les termes d'architecture navale provenant des archives de Prèveza.
4. Chêne d'Orient: Pierre noire, plume et encre noire, lavis gris et gouache. Bibliothèque Centrale du Muséum d'Histoire Naturelle (Paris), ms 78, fol. 477.
5. Prèveza en 1684: U. Coronelli, *Conquista della serenissima Republica di Venezia della Dalmazia, Epiro e Morea... durante la guerra intrapresa contro Mechemeti IV (Venezia) 1686* p. 66.
6. Prèveza en 1830. Lithographie: Bibliothèque Gennadeion (Athènes).
7. Le vieux port de Toulon en 1762.
8. Le plan du port et de la ville de Toulon en 1729.
9. Le plan horizontale de la ville de Toulon en 1738.

10. Les signatures des marchands francs-maçons
- E. DOCUMENTS pp. 350-375
Copies des traités commerciaux et copies d'
autres documents
- F. INVENTAIRE pp. 376-396

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἡ ξυλεία ὡς τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα ἀποτελοῦσε, ὅπως εἶναι γνωστό, τό βασικό ναυπηγικό ὑλικό καί τό ζήτημα προμήθειας ναυπηγικῆς ξυλείας, παλιό, ὅσο καί ἡ ναυτική ἱστορία, καί ὀξύ ἀνάλογα μέ τό ρόλο τῆς ναυτικῆς δυνάμεως στήν ἱστορία τῶν λαῶν, ἔγινε συχνά ἀφορμή οἰκονομικῶν ἀνταγωνισμῶν ἢ πολεμικῶν συγκρούσεων. Τό δάσος, ὡς συντελεστής στή δημιουργία ναυτικοῦ, ἀποβαίνει παράγοντας οἰκονομικοπολιτικός.

Στά βυζαντινά χρόνια τό δάσος γίνεται πόλος ἔλξεως τῶν ἐχθρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀφθονία δασικῶν περιοχῶν στίς μικρασιατικές ἀκτές, στήν Κύπρο, στήν Κρήτη, τή Σικελία, Σαρδηνία, Δαλματία ἦταν πρόκληση γιά τοὺς Μωαμεθανούς καί οἱ μεταβολές στά σύνορα τοῦ Βυζαντίου δέν ἦταν ἀνεξάρτητες ἀπό τήν οἰκονομική του γεωγραφία¹. Ἐτσι ἡ ἀντιμετώπιση προβλημάτων σχετικά μέ τήν προστασία τῶν συχνότερα ἀπειλούμενων δασικῶν ζωνῶν (Λυκίας-Παμφιλίας-Ἰσαυρίας) καί τήν παρακώλυση τοῦ λαθραίου ξυλεμπορίου τῶν Βενετῶν πρός τίς μωαμεθανικές χώρες ἐπηρεάζει τή ναυτική πολιτική τῶν αὐτοκρατόρων². Ἡ ἀπώλεια γιά τοὺς Μωαμεθανούς τῶν δασικῶν περιοχῶν τῆς Συρίας καί κυρίως τῶν νησιῶν-Κρήτης, Κύπρου, Σικελίας-συντελεῖ στήν παρακμή τοῦ ναυτικοῦ τῶν Φατιμιδῶν. Ἡ ἐξάντληση τοῦ δασικοῦ ἀποθέματος στήν ἀνατολική Μεσόγειο ἐξαιτίας τῆς ραγδαίας ναυτικῆς ἀναπτύξεως τῶν Μωαμεθανῶν,

1. *M. Lombard*, *Le bois dans la Méditerranée*, σσ. 235-246. *Τοῦ ἴδιου*, *Arsenaux et bois*, σσ. 54-66, 81, 94. *Antoniades-Bibikou*, *Problèmes de la marine byzantine*, σσ. 334, 336. Πρβλ. *Ahrveiller*, *Byzance et la Mer.*, σ. 438.

2. *Lombard*, *Arsenaux et bois*, σσ. 92-98. Γιά τή σημασία τῶν ναυτικῶν θεμάτων καί ἀπό αὐτή τήν ἄποψη, βλ. *Antoniades-Bibikou*, *Études d'histoire maritime*, σσ. 67-100. Γιά τά μέτρα κατά τοῦ λαθρεμπορίου, *Lombard*, *Le bois dans la Méditerranée*, σ. 243. *Lombard*, *Arsenaux et bois*, σσ. 59, 87, 90. *Bibikou*, *Problèmes de la marine byzantine*, σ. 334. *V.J. Parpy*, *Materials of war in the Ottoman Empire*, στό συλλογικό ἔργο «*Studies in the Economic History of the Middle East from the rise of Islam to the present day*», ἔκδ. M.A. Cook, London-New York-Toronto 1970, σσ. 225-227.

ἀποτελεῖ ἕναν ἀπό τούς λόγους πού ὑπαγόρευσαν μετά τόν 11ο αἰώ-
να τή μετάθεση τῶν ἐμπορικῶν ναυτικῶν κέντρων ἀπό τή μουσουλ-
μανική, στήν πλούσια σέ δάση³, χριστιανική Μεσόγειο.

Κατά τά νεότερα χρόνια (15ο καί 16ο αἰώνα) πού ἡ ἀναζήτηση
ξυλείας εἶναι εὐρύτατη καί οἱ ναυτικοί ἀνταγωνισμοί στή Μεσόγειο
τήν ἐπιτείνουν, ἡ κρίση στό ξυλεμπόριο θεωρεῖται ἀπό τίς οὐσια-
στικότερες αἰτίες στήν ἐξέλιξη τῆς ναυτικῆς τεχνικῆς καί τῆς ναυ-
τικῆς μεσογειακῆς οἰκονομίας⁴. Ἀπό τίς ναυτικές Δυνάμεις μόνο ἡ
ὀθωμανική αὐτοκρατορία διατηροῦσε ἀκμαῖο ἀπόθεμα καί ἀπό τίς
δασικές πηγές της (Κριμαία-Καύκασος-Γεωργία) ἀντλοῦσε ἡ Γένο-
βα. Ἡ Βενετία, πλούσια ἀνέκαθεν σέ δάση (Terra-Ferma), ἀρχίζει
ἀνταγωνισμό μέ τή Ραγούσα πού ἀναζητεῖ ξυλεία μακριά ἀπό τήν
Ἀδριατική, στήν Ἰσπανία, ὄχι χωρίς τήν ἀντίδραση τῶν Βάσκων⁵.
Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι κατά τό 16ο αἰώνα ἡ Βενετία, παρά τά
εἰδικά μέτρα γιά τήν προστασία τῶν δασῶν της καί τήν ἀντιμετώπι-
ση γενικότερα τοῦ προβλήματος προμήθειας ξυλείας, ὑποχρεώνεται
νά προμηθεύεται ξένο ξύλο καί παράλληλα, γιά πρώτη φορά στή
ναυτική της ἱστορία, νά ἀγοράζει πλοῖα ἀπό ξένα ναυπηγεῖα (Ἄγ-
γλία καί κυρίως Ὀλλανδία), γεγονός μέ ἰδιαίτερες συνέπειες στή
ναυτική της παράδοση⁶.

3. *Braudel*, La Méditerranée, τ. I, σσ. 130-131. *Lombard*, Arsenaux et bois, σσ. 98-99. Ἐπιφυλάξεις γιά τήν παραπάνω ἄποψη τοῦ Lombard διατυπώνονται ἀπό τόν *Claude Cahen*: Quelques mots sur le déclin commercial du monde musulmane à la fin du Moyen Age. Στό συλλογικό ἔργο «Studies in the Economic History of the Middle East», ὄπ.π., σ. 34, σημ. 21.

4. *J. Heers*, Type de navire et spécialisation des trafics en Méditerranée à la fin du Moyen Age. «Le navire et l' économie maritime du Moyen Age au XVIIIe s., principalement en Méditerranée». Travaux du Deuxième Colloque International d' Histoire Maritime tenu le 17 mai 1957, à l' Academie de Marine présentés par Michel Mollat, Paris 1958, σ. 117. *Lane*, Venetian shipping during the...revolution..., σσ. 3-7. *Braudel*, La Méditerranée, τ. I, σσ. 131, 277: Ἡ ναυπηγική τεχνική τῶν Πορτογάλων ἀπαιτοῦσε μεγάλες ποσότητες πρώτης ἕλης. Πρβλ. γιά τή ναυπηγική τῶν Βενετῶν, *Fr. Lane*, Naval architecture about 1550, The Mariners Mirror, t.XX (1934), σσ. 24-49. Ἀνατύπωση στό ἔργο «Venice and History», Baltimore 1966, σσ. 166-183. *Alb. Tenenti*, Cristoforo da Canal et la Marine Vénitienne avant Lépan- te, Paris 1962, σσ. 34-35.

5. *Braudel*, La Méditerranée, t.I, σ.130. *J. Heers*, Gènes au XVe siècle, Activités économiques, et problèmes sociaux, Paris 1961, σσ. 285, 367-368, 394. Γιά τήν ἔλλειψη ξυλείας στή Βενετία καί τούς ἀνταγωνισμούς: *Lane*, Venetian shipping...during the revolution, σσ. 8-9, 21. *Τοῦ ἴδιου*, Venice, Maritime Republic, σσ. 278-309. *Τοῦ ἴδιου*, Venetian ships ...of the Renaissance, σσ. 218, 220, 224-225.

6. *Ruggiero Romano*, La marine marchande vénitienne au XVIe siècle «Les

Ἡ Μεσόγειος, περισσότερο ἢ ἀνατολική, ἔχει χάσει μετά τίς ἀνακαλύψεις τήν ἐξέχουσα ἐμπορική της σημασία. Τά κράτη τοῦ Ἀτλαντικοῦ διαδραματίζουν ἔκτοτε τόν πρῶτο ρόλο στήν παγκόσμια σκηνή. Ἡ μετάθεση πρός τά ἐκεῖ τῶν κέντρων ναυπηγικῆς παραγωγῆς καί ναυπηγικοῦ ἐφοδιασμοῦ ὀφείλεται ὀπωσδήποτε στίς νέες ναυτικές ἀνάγκες, πού τό ὑπερωκεάνειο ἐμπόριο, κύριος μοχλός τῆς ναυτικῆς ἀναπτύξεως αὐτή τήν ἐποχή, δημιούργησε. Ἡ ἐξάντληση ὁμως τοῦ μεσογειακοῦ δάσους μετά ἀπό μακροχρόνιες ἐντατικές ἐκμεταλλεύσεις, εὐνοημένη καί ἀπό τή μορφή τοῦ μεσογειακοῦ τοπίου — δίκτυο ποταμῶν καί καναλιῶν — καί τό ἐλαφρό μεσογειακό κλίμα πού δυσκόλευε τήν ἀναδάσωση, πρέπει νά συνετέλεσε στή μετακίνηση τῶν ναυπηγείων ἔξω ἀπό τό χῶρο τῆς Μεσογείου⁷. Τό γεγονός αὐτό διαπιστώνεται περισσότερο τούς ἐπόμενους αἰῶνες (17ο-18ο) πού ἡ ἔλλειψη ξυλείας, ἀκόμα καί γιά ὀχυρώσεις κατά τούς τουρκοβενετικούς πολέμους, εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητή στή Μεσόγειο⁸.

Τά ἰβηρικά κέντρα ἐφοδιασμοῦ ναυπηγικοῦ ὑλικοῦ δέν ἀνταποκρίνονται στίς ἀνάγκες πού διαρκῶς πολλαπλασιάζονται. Ὁ 17ος αἰῶνας (β΄ μισό) βρίσκει τήν Ἰσπανία σέ ἐμπορική καί ναυτική παρακμή καί τή Βενετία μέ μειωμένη τήν ἐμπορική καί ναυτική

sources de l'histoire maritime en Europe du Moyen âge au XVIIIe siècle», Paris 1962, σ. 48. Lane, Venetian shipping during the ...revolution, σσ. 9, 21. Lane, Venetian ships ...of the Renaissance, σσ. 232-233. Εἰδικά γιά τό ναυπηγικό θέμα: Ruggiero Romano, Economic aspects of the construction of warships in Venice in the 16th century, στό ἔργο, «Crisis and change in the Venetian Economy in the 16th and 17th centuries, London 1968, (ἔκδ. Pullan Brian), σσ. 65-67. Γιά τήν ἴδια τακτική κατά τό 17ο καί τό 18ο αἰῶνα, βλ. Lane, Venice, Maritime Republic, σ. 412.

7. G. Luzzatto, La decadenza di Venezia dopo le scoperte geografiche nella tradizione e nella realtà, A V, t. XIX-LX (1954), σσ. 166, 180. Lane, Venetian shipping during ...the revolution, σσ. 21-22. Γιά τή ναυτική κάμψη τῆς Βενετίας καί τήν παρακμή τῶν μεσογειακῶν δασῶν: Lane Venetian ships ...of the Renaissance σσ. 232-233. George, Les forêts ...en région méditerranéenne, σσ. 194-195.

8. Pitton de Tournefort, Relation d'un Voyage... du Levant fait par l'ordre du Roy, à Paris 1717, t.I, σ. 78: ἡ ἔλλειψη ξυλείας καί σέ αὐτή τήν «ὑλοφόρο» Κρήτη ἀναγκάζει τούς Βενετούς κατά τή διάρκεια τῆς πολιορκίας τοῦ Χάνδακα (1645-1669) νά κόψουν ὄλα τά ἐλαιόδένδρα στήν Πάρο. Τά ἐπόμενα χρόνια ὑπέφερε τό νησί ἀπό ἔλλειψη λαδιοῦ. Μαρτυρεῖται ὅτι παρόμοια λεηλασία εἶχαν ὑποστεί ἀπό τούς Βενετούς καί τά δένδρα τῆς Μυτιλήνης κατά τή διεξαγωγή τοῦ πολέμου (1684-1699) γιά νά χρησιμοποιηθεῖ ἡ ξυλεία τους γιά ὀχυρώσεις στήν Πελοπόννησο: Algemeen Rijksarchief (Χάγη), S(taten) G(eneraal), 691 q(Turkije) exh. 12-IX-1691 (Journal de voyage de D.J. de Hochepied en date 21-VII-1691).

παρουσία στη Μεσόγειο, εξαρτημένη από τη ναυπηγική παραγωγή των ανταγωνιστών της. Οί προσπάθειες για την ανάπτυξη του βενετικού ναυτικού κατά τον τουρκοβενετικό πόλεμο (1684-1699) στηρίχτηκαν στην αντικατάσταση της παραδοσιακής γαλέρας από σύγχρονα σκάφη⁹. Η Ολλανδία όμως αγωνίζεται να περισώσει το ναυτικό της γόητρο, ή Αγγλία διατηρεί τη ναυτική υπεροχή στη Μεσόγειο και τις αποικίες και η Γαλλία κάνει την πρώτη εμφάνιση στο προσκήνιο των ναυτικών Δυνάμεων¹⁰. Λύση τότε στο πρόβλημα προμήθειας ξυλείας προσφέρει μόνο η Βαλτική και κυρίως η Νορβηγία που τροφοδοτούσε και τα προηγούμενα χρόνια την Αγγλία και την Ολλανδία¹¹. Έτσι η ναυτική υπεροχή μπορεί να εξασφαλισθεί μόνο με τον έλεγχο δασικών πηγών της Βαλτικής. Την περίοδο των ολλανδικών πολέμων (1652-1674) οί προσπάθειες για επικυριαρχία στη Βαλτική εντείνονται και η διαμάχη ανάμεσα στον αγγλοολλανδικό συνασπισμό και τους Γάλλους, είχε επιπτώσεις και στις βόρειες Δυνάμεις που, χωρισμένες σε αντίπαλα μέτωπα, συναγωνίζονταν μεταξύ τους για την κατάκτηση όλο και περισσότερων δασικών περιοχών, από την εκμετάλλευση των οποίων είχαν τεράστια κέρδη¹². Έκτοτε η Βαλτική παραμένει «η δασική αποθήκη της γης» και συγχρόνως επίκεντρο ανταγωνισμού και για το δασικό της υλικό (Βόρειοι πόλεμοι). Οί δυό μητροπόλεις Γαλλία και Αγγλία στρέφονται επίσης για αναζήτηση πρώτης ύλης στις αποικίες τους¹³.

Στη Γαλλία μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα, πρόβλημα προμή-

9. *F. Lebrun*, Le XVIIe siècle, σ. 156. Για το βενετικό ναυτικό: *Mc Neill*, Venice, σσ. 217, 220-221. *Lane*, Venice, Maritime Republic, σσ. 412-413.

10. *Enno H.A. Van Gelder*, Histoire des Pays Bas, du XVIe siècle à nos jours, Paris 1936, σσ. 86-87. *Lebrun*, Le XVIe siècle, σ. 282. *J.R. Jones*, Britain and Europe in the Seventeenth Century, London 1976, σ. 106. *Wood*, Levant Company, σσ. 109, 112. Για τη Γαλλία βλ. σ. κγ'. *J. S. Corbett*, England in the Mediterranean (1603-1713), London 1904, τ. 2ος, σσ. 175-190.

11. *Bamford*, Forests, σ. 136. *Albion*, Forests, σ. 142, και σσ. 156-160. *Braudel*, La Méditerranée, τ.1, σ. 130. *Jurien de la Gravière*, Les Anglais et les Ollandais dans les mers polairées et dans la mer des Indes, Paris 1890, τ.1, σ. 200. Ειδικά για το ξυλεμπόριο των Ολλανδών, βλ.: *Schreiner*, Die Niederlande und die Norwegische Hölzausfuhr..., σσ. 303-328.

12. *Albion*, Forests, σσ. 201-117. Για την περίοδο των ληστρικών πολέμων, *G.N. Clark*, The Dutch Alliance and the war against french trade, 1688-1697 (London κ.λ.). Πρβλ. *Boissonade* Charliat, Colbert et la compagnie... du Nord., σ. 19. *G. Clark*, Social Foundations of States, New Cambridge modern History, t.V, Cambridge 1964, σσ. 176-178.

13. *Albion*, Forests, σσ. 245-246. *Bamford*, Forests, σ. 118.

θειας ναυπηγικής ξυλείας δέν έχει προκύψει, γιατί τό ενδιαφέρον γιά τά ναυτικά άτونهί. Ἡ παρακμή τοῦ γαλλικοῦ δάσους πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τό 16ο αἰώνα, δέν δημιουργεῖ ἀκόμα ἀνησυχίες. Ἐξάλλου ἡ φεουδαλικό τυπου προστασία του δέν ἀπέβλεπε στή διασφάλιση τῆς ναυπηγικής ξυλείας, ἀλλά στήν ἐξασφάλιση τῶν φορολογικῶν προσόδων¹⁴, ἀντίθετα πρὸς τά προβλεπόμενα μέτρα ἀπό τή σχετική νομοθεσία τῶν Ἄγγλων καί τῶν Βενετῶν¹⁵.

Ὁ Richelieu ἐγκαινιάζει τή ναυτική πολιτική στή Γαλλία, πού ὁ Colbert ἀναπροσαρμόζει καί σταθεροποιεῖ. Ἡ ἀντίληψη ὅτι τά ἄλογα καί τά πόδια εἶναι πολυτιμότερα ἀπό τά πλοῖα κλονίζεται, μέ συνέπεια χαλάρωση στήν αὐστηρά μιλιταριστική πολιτική τοῦ Λουδοβίκου. Ὁ Colbert θεωροῦσε τό ναυτικό ὄχι ἀπλῶς βοηθητικό — ἄποψη Richelieu — γιά τίς ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ. Ἡ δημιουργία του θά ἐξυπηρετοῦσε εὐρύτερους στόχους: τή διασφάλιση καί ἐπέκταση τῶν ὑπερποντίων κτήσεων καί τήν πρωτοπορία στό ἀποικιακό ἐμπόριο. Ἔτσι ἡ ἀποικιακή καί ἐμπορική ταυτίζονται μέ τή ναυτική πολιτική¹⁶. Γιά τή δημιουργία στόλου ἡ ἐπάρκεια ξυλείας ἦταν ἀπαραίτητη. Τότε ἐκδηλώνεται ἰδιαίτερο ενδιαφέρον γιά τό γαλλικό δάσος καί τό ζήτημα προμήθειας ναυπηγικής ξυλείας ἀντιμετωπίζεται σέ νέα βάση: ὡς θέμα ἐθνικό. Ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ντόπιας ξυλείας καί ἡ παραμέληση τοῦ γαλλικοῦ δάσους ἀναγκάζει τή Γαλλία νά ἐγκαινιάσει ἰδιαίτερη πολιτική γιά τήν προστασία τῶν δασῶν της, ἐνῶ, μέ τή στροφή πρὸς τή Βαλτική καί τήν Ἀμερική γιά προμή-

14. *M. Devèze*, *La vie de la forêt française au XVIe siècle*, Paris 1960, τ. II, σσ. 58, 140, 161. *Bamford*, *Forests*, σσ. 15-23, 39. *G. Huffel*, *Economie forestière*, Paris 1926 σ. 264. Εἰδικά γιά τό θέμα: *L. F. Tessier*, *L' idée forestière dans l' histoire maritime de la France des origines à 1815*, Paris 1905.

15. *Albion*, *Forests*, σσ. 120-125. *Lane*, *Venetian ships... of the Renaissance*, σσ. 220-230. *Ch. R. Young* *The Royal Forest of Medieval England* Leicester University Press 1979. Εἰδικά γιά τή νομοθεσία: *Adolfo Berenger*, *Saggio storico della legislazione forestale dal secoli VII al XIX*, Venezia 1826. Γιά τή γαλλική νομοθεσία: *G. Gèneau de-Saint-Gertu de*, *La Législation forestière sous l' ancien régime*, Nancy 1945.

16. *Jurien de la Gravière*, *Les origines de la marine française* σ. 393. *Salvador*, *L' Orient*, Marseille, σσ. 179, 209-234. *Charles de la Roncière*, *Histoire de la marine française* (Paris 1899-1932), τ. V. σ. 1329. Γιά τίς σχετικές ἀπόψεις τοῦ Colbert καί τό ναυτικό τῆς ἐποχῆς του: *Jean-Baptiste Colbert*, *Lettres instructions et mémoires*. (ἐκδ. Pierre Clement), τ. VI, Paris 1882, σ. 268. *Aug. Jal*, *Mémoire sur la marine marchande pendant l' administration de Colbert*, Paris 1855. Γιά τήν ὀργάνωση τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς καί τῶν ἀποικῶν: *Robert Mantrau*, *Louis XIV et son temps* (1661-1715), σσ. 124-137. *Charles Wolsey*

θεια ξυλείας, ανοίγονται οί δρόμοι πού ακολουθεῖ το γαλλικό ξυλεμπόριο καί τόν ἐπόμενο αἰώνα. Ἡ ἴδρυση παράλληλα πρότυπου ναυπηγικοῦ κέντρου στό Rochefort, στίς ἀκτές τοῦ Ἀντλαντικοῦ, καθώς καί ἡ σύσταση τῆς γαλλικῆς ἐταιρείας τοῦ Borra, ἐξυπηρετοῦσαν τούς νέους προσανατολισμούς τοῦ Colbert γιά προμήθεια ξυλείας ἀπό τή Βαλτική καί τήν Ἀμερική: τά ναυπηγεῖα τοῦ Rochefort, σέ καίριο σημεῖο τῶν θαλάσσιων δρόμων Βαλτικῆς - Ἀμερικῆς, θά προμηθεύονταν εὐκολότερα τό ναυπηγικό ὕλικό ἀπό τό ἐξωτερικό¹⁷ καί ἡ δικτύωση τῶν Γάλλων ἐμπόρων τῆς ἐταιρείας τοῦ Borra στή Βαλτική θά προξενούσε ρήγμα στό μονοπώλιο τοῦ ξυλεμπορίου Ὀλλανδῶν-Σκανδιναβῶν¹⁸, ἀπό τούς ὁποίους ἀνεφοδιαζόταν ἡ Γαλλία. Μετά τό 1672 ἡ ἐξασθένηση τῆς Ὀλλανδίας γίνεται αἰσθητή καί ἡ ἐμπλοκή της στούς πολέμους μέ τόν Λουδοβίκο ΙΔ' τῆς Γαλλίας ἀποδεικνύεται μοιραία γιά τό ὀλλανδικό ἐμπόριο πού ἀρχίζει νά περνᾷ στούς Γάλλους καί τούς Ἀγγλους. Ἡ Γαλλία, χάρη καί στά μέτρα τοῦ Colbert, ἀναδεικνύεται βαθμιαῖα σέ ναυτική δύναμη πού διεκδικεῖ τή θέση τῆς Ὀλλανδίας, τῆς ὁποίας ἡ ναυτική ἀκμή ἔχει ἐξουδετερωθεῖ στά τέλη τοῦ 17ου αἰώνα¹⁹. Ὑστερα ἀπό τή συνθήκη τοῦ Ryswijk (1697) ὁ Λουδοβίκος παύει νά κατευθύνει τίς τύχες τῆς Εὐρώπης. Στόν πόλεμο γιά τήν ἰσπανική διαδοχή (1702-1713), τό γαλλικό ναυτικό εἶναι πολύ κατώτερο ἀπό τό ναυτικό τῶν συνασπισμένων Ἀγγλων καί Ὀλλανδῶν. Μέ τή συνθήκη τῆς Οὐτρέχτης ἐπιβάλλεται ἡ ἀγγλική ναυτική κυριαρχία πού τήν εὐνοεῖ ἡ νέα κατάσταση στήν Εὐρώπη: οἱ Κάτω χῶρες βρίσκονται ὑπό αὐστριακή κατοχή καί ἡ Ὀλλανδία ἀναγκάζεται νά ἐξαρτηθεῖ οἰκονομικά ἀπό τήν Ἀγγλία²⁰. Ἡ συμμετοχή ὁμως τῆς Γαλλίας μέ ἴσους ὄρους στή

Cole, Colbert and a Century of French Mercantilism, New York 1939, τ. II, σσ. 1-363.

17. *Bamford, Forests*, σσ. 14-15, 18-22, 72, 82, 135-160. René *Mémain*, *La marine de guerre sous Louis XIV; Le materiel: Rochefort arsenal modèle de Colbert*, Paris 1937.

18. *Boissonade - Charliat, Colbert et la Compagnie... du Nord*, σσ. 17-19, 25-27, 29-31. *Fr. Lane, Colbert and the commerce of Bordeaux*, *Revue Historique de Bordeaux*, τ. XVII (1924), σσ. 169-190. Ἀνατύπωση στό ἔργο «*Venice and History*» (ἔκδ. Hale), London 1964, σσ. 322-323. Πρβλ. *Albion, Forests*, σ. 142.

19. *Van Gelder, Histoire des Pays Bas*, ὄπ. π., σ. 85. *Etienne Taillement*, *Les problèmes de la marine de guerre au XVIIe siècle, VIIIe siècle* (1970), σ. 30. Γιά τήν παρακμή τῆς Ὀλλανδίας: *M. S. Anderson, 18th Century Europe 1713-1789*, London-New York-Toronto 1966, σ. 7. *N. Ψυρούκη*, Ἱστορία τῆς ἀποικιοκρατίας, Ἀθήνα 1974, σ. 255.

20. *R. Mandrou, Louis XIV et son temps*, σσ. 502, 515, 530, 542, 544.

νέα ευρωπαϊκή ισορροπία, παρά τις δοκιμασίες των πολέμων (1688-1713) και την απώλεια της εμπορικής υπεροχής^{20α}, καθώς και άλλοι παράγοντες θά ευνοήσουν την ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου της πού γρήγορα θά διεκδικήσει από την 'Αγγλία τό προβάδισμα. "Υστερα από τό θάνατο του Colbert (1683) ή ναυτική πολιτική στη Γαλλία δέν σταθεροποιείται. 'Ωστόσο ή εμπορική ανάπτυξη απαιτεί τή δημιουργία έθνικου ναυτικού πού κατά τή μερκαντιλική άποψη έπρεπε νά μονοπωλεί τις μεταφορές²¹. 'Ετσι ή προμήθεια ξυλείας άποτελεί ένα από τά βασικά προβλήματα των άρμοδιών κάθε φορά και για τήν επίλυσή του εγκαινιάζονται, νέοι δρόμοι ξύλεμπορίου τον επόμενο αιώνα (18ο).

Μιά πτυχή του θέματος της προμήθειας ναυπηγικής ξυλείας από τους Γάλλους σέ αυτή άκριβώς τήν περίοδο, ένας νέος τρόπος εφοδιασμού των γαλλικων ναυπηγειων, άποκαλύπτεται μέ τήν παρούσα έργασία, πού εξετάζει τό εμπόριο ναυπηγικής ξυλείας από Γάλλους και 'Ελληνες στη δυτική 'Ελλάδα το 18ο αιώνα.

'Η έρευνα στον τομέα της οικονομικής νεοελληνικής ιστορίας κατά τήν περίοδο της Τουρκοκρατίας, δύσκολη και από τή φύση του αντικειμένου και από τό δυσπρόσιτο των πηγών, ελάχιστα έχει προωθηθεί: έτσι σοβαρές έπιστημονικές συνθέσεις μόνο για τό εμπόριο της Θεσσαλονίκης, της Πελοποννήσου και της Πάτμου (18ο αιώνα²²), έχουν προκύψει. 'Η οικονομική ιστορία άλλων περιοχών άποτελεί άκόμα παρθένο έδαφος για τήν έρευνα και τό ίδιο ισχύει για τή δυτική 'Ελλάδα ('Ηπειρο-Αιτωλοακαρνανία) κατά τήν περίοδο της Τουρκοκρατίας.

'Η έργασία αυτή έχει ως αντικείμενο μεμονωμένο είδος εμπορί-

20α. *Lebrun*, *Le XVIIe siècle*, σσ. 256-329.

21. *P. Sagnac*, *La politique commerciale de la France avec l'étranger, de la paix de Ryswijk à la paix d'Utrecht, 1697-1713*, R H, τ. 35 (1910), σ. 284. Για τήν ανάπτυξη του γαλλικου εμποριου κυριως στον ανατολικό χωρο, όπου ευνοήθηκε και από τήν πολιτική συγκυρία: Βλ. *Wood*, *The Levant Company*, σσ. 106, 107-108, 119. Για τήν ανάπτυξη του γαλλικου στόλου λόγω των αναγκών του εμποριου: *Walter Dorn*, *Competition*, σ. 115.

22. *B. Svoronos*, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris 1956. *B. Κρεμμυδά*, *Τό εμπόριο της Πελοποννήσου τό 18ο αιώνα (1715-1792)*, μέ βάση τά γαλλικά άρχεία, 'Αθήνα 1792. *Του ίδιου*, *Συγκυρία και εμπόριο στην προεπαναστατική Πελοπόννησο (1792-1821)*, 'Αθήνα 1980. *Sp. Asdrachas*, *Patmos entre l' Adriatique et la Méditerranée orientale pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle, d' après des registres de Pothitos Xenos*, Paris 1972.

ου, μέ τό όποιο δέν είχε άσχοληθει μέχρι σήμερα ή έρευνα. Πρόκειται για τό έμπόριο ναυπηγικής ξυλείας και γενικότερα για τή δασική έκμετάλλευση από Γάλλους και Έλληνες το 18ο αιώνα (1710-1792) στό χώρο του Άβρακικου και συγκεκριμένα στη νότια Ήπειρο και τήν Άκαρνανία, περιοχές πού ή περίκλειστη θάλασσα ένωνε γεωγραφικά και οικονομικά. Στη διαπραγματέυση του θέματος — τά τεκμήρια τό επιβάλλουν — δέν επιμένω σέ ποιοτικές έκτιμήσεις ούτε άντιμετωπίζω τά πράγματα από οικονομικιστική άποψη, αλλά τά έντάσσω στά πλαίσια τής τοπικής ιστορίας σέ συσχετισμό μέ τίς γεωοικονομικές επιδράσεις. Στόχος μου είναι νά άγκαλιάσω στό σύνολό της τήν ανθρώπινη δράση, νά σταθώ για έπιλογή σέ συγκεκριμένες στιγμές της, νά παρατηρήσω τό συγκεκριμένο άνθρωπο μέσα στό χώρο πού ζει, νά διακρίνω τίς άντιδράσεις του και τά έρεθίσματα πού τίς προκαλούν. Χωρίς νά άποκλείεται από τή μελέτη ή έρευνα των οικονομικών μηχανισμών και των γραφειοκρατικών διαδικασιών, τό ένδιαφέρον μου έλκύουν οί συνθήκες έμπορίου, όπως διαμορφώνονται κάτω από τήν επίδραση τοπικών και ξένων παραγόντων και κυρίως ό μόχθος και ή έπινοητικότητα του Έλληνα τής έποχής πού οδηγείται από τή δίψα του κέρδους, κινείται μέσα σέ άνταγωνισμούς, καταφεύγει στην άπάτη και συχνά καταλήγει στην άποτυχία.

Τά χρονικά πλαίσια τής μελέτης (1710-1792) όφείλονται στό ότι τό 1710, σύμφωνα τουλάχιστον μέ τά στοιχεία μου, έχουμε τήν πρώτη μαρτυρία για έπισήμανση δασικών πηγών στη δυτική Έλλάδα από τούς Γάλλους²³ και τό 1792, κατά τήν άποψη μου διακόπτεται τό γαλλικό ξυλεμπόριο στην Ήπειρο. Είναι γνωστό, ότι ή άλληλογραφία του γαλλικου προξενείου τής Άρτας σταματά τό 1788 και ότι μέ τήν έναρξη τής Γαλλικής Έπαναστάσεως εγκαινιάζεται περίοδος άναπροσαρμογών τής έμπορικής τακτικής, ένώ παράλληλα διαμορφώνεται νέα κατάσταση πραγμάτων για τίς σχέσεις Γαλλίας-Όθωμανικής Αυτοκρατορίας²⁴. Η έρευνά μου όμως προχωρεί ως τό

23. Βλ. σσ. 33-36. Στην ένότητα αυτή αναφέρονται και έκτιμήσεις δασών από τούς Γάλλους και σέ άλλες περιοχές στα έτη 1702, 1706 για νά ολοκληρωθει ή εικόνα του γαλλικου ένδιαφέροντος και νά αιτιολογηθει ή προτίμηση των ήπειρωτικών δασών. Σύντομη διαπραγματέυση για τήν εκμετάλλευση δασών στη δυτική Έλλάδα κατά τούς προηγούμενους αιώνες, κρίθηκε σκόπιμη, αν και ή σχετική έρευνα ξεφεύγει από τά χρονολογικά πλαίσια τής μελέτης για νά έπισημανθούν οί παράγοντες, στους όποιους στηρίχτηκε ή διεξαγωγή του γαλλικου ξυλεμπορίου στην περιοχή.

24. Σιτορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σ. 18. J. P. Hirsch, *Idéo-*

1792, γιατί οι ξυλεμπορικές δραστηριότητες συνεχίζονται από τό Γάλλο έμπορο J. B. Lasalle πού, λόγω καί τής φιλίας του μέ τόν 'Αλή πασά, έξυπηρετούσε γενικότερα τά γαλλικά συμφέροντα σέ αυτή τήν περιοχή καί οι προσπάθειες λήγουν μέ τή δολοφονία του (1792). Έξάλλου ή πτώση του γαλλικού έμπορίου είναι όριστική τό 1793 — κήρυξη του πολέμου κατά τής 'Αγγλίας²⁵ —. 'Απόπειρες γιά δασική έκμετάλλευση από τούς Γάλλους στήν ίδια περιοχή, στά χρόνια τής γαλλικής Δημοκρατίας καί του Ναπολέοντα (1792-1813), μπορούν νά άποτελέσουν τό άντικείμενο άλλης μελέτης πού έντάσσεται σέ άλλο τομέα έρευνας: άνατολική πολιτική του Ναπολέοντα — άγγλική παρουσία στόν ίδιο χώρο²⁶.

Το πρόβλημα προμήθειας ναυπηγικής ξυλείας, παρακολουθείται έξελικτικά γιά τό 17ο αιώνα καί τούς έπόμενους στόν εύρωπαϊκό χώρο ('Αγγλία-Γαλλία) από τούς ιστορικούς Albion καί Bamford²⁷. Στή μελέτη του Bamford έπισημαίνεται άπλώς τό γαλλικό ξυλεμπόριο στήν 'Ηπειρο (1731, 1761, 1773), αλλά δέν άξιοποιούνται οι πηγές²⁸. Βασικά θέματα όπως, οι άνιχνεύσεις των Γάλλων στά δάση, ό ρόλος των 'Ελλήνων στό ξυλεμπόριο, ή όργάνωσή του (ύλοτομία, μεταφορά), ή λειτουργία γαλλικών καί έλληνικών εταιρειών καί ό γαλλοελληνικός άνταγωνισμός δέν θίγονται. 'Η έρευνά μου προχωρεί πολύ πέρα από τά στοιχειά πού παραθέτει ό Bamford στήν έργασία του, γιά μερικά σημεία τής όποίας διατυπώνω έπιφυλάξεις. Πολλές από τίς ειδήσεις των γαλλικών πηγών έπαληθεύονται έπιπρόσθετα στή μελέτη μου από τίς ειδήσεις του νοταριακού άρχείου τής Πρέβεζας²⁹, μέ τό ύλικό του όποιου άποκτᾶ τό θέμα εύρύτερες διαστάσεις.

logie et pratique du commerce à la veille de la Révolution, Annales ESC, τ. 30 (1975) n° 2, σσ. 1339-13340. Salih Munir, Louis XVI, et le Sultan Sélim, RHD, τ. XXVI (1912), σσ. 518-519. Shaw, The Ottoman Empire under Sultan Selim III, σσ. 42, 54.

25. Βλ. τίς νέες άπόψεις του Carrière, Négociants Marseillais, τ. I, σσ. 109-115, πού άναιρούν τίς διαπιστώσεις γιά τό 1785 ή τό 1791: Στιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής 'Αρτας, σ. 17, σημ. 3, όπου οι βιβλιογραφικές ένδείξεις.

26. Τό θέμα αυτό θά διαπραγματευθούμε σέ άλλη μελέτη.

27. R. Albion, Forests and Sea Power. The timber problem of the Royal Navy (1652-1862), London 1926. Paul. W. Bamford, Forests and french sea power, London-Toronto 1956.

28. Bamford, Forests, σσ. 104-105. 'Από τίς πηγές πού χρησιμοπιώ έλάχιστες περιλαμβάνονται στό βιβλίο του Bamford πού, ός σημειωθεί, δέν ύπάρχει στίς έλληνικές βιβλιοθήκες.

29. 'Αρχ. Φιλαρétου Βιτάλη, Τό 'Ιστορικό 'Αρχείο τής 'Ιερᾶς Μητροπό-

Στήν ελληνική βιβλιογραφία τό θέμα είχε έπισημανθει από τό Σ. Μάξιμο (ψευδώνυμο Σ. Βόρειο) σέ έκδοση έγγράφων του γαλλικού προξενείου τής Άρτας. Στο κεφάλαιο «Ναυπηγία» στον τόμο «Έλληνική Έμπορική Ναυτιλία» (έκδ. Έθνικης Τράπεζας) γίνεται αναφορά σέ αυτή τήν ειδησεογραφία³⁰, χωρίς επεξεργασία του άρχαιακού ύλικού. Στίς μελέτες γιά τήν Ήπειρο των Π. Άραβαντινού και Ν. Ζιάγκου, επαναλαμβάνονται οι σχετικές μέ τό θέμα ειδήσεις του Rouqueville³¹, ένω στή διατριβή του συναδέλφου Γ. Σιορόκα γιά τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, ή συνοπτική εξέταση του γαλλικού ξυλεμπορίου στηρίζεται αποκλειστικά στην άλληλογραφία των Γάλλων προξένων τής Άρτας³². Στή δασική ιστορία των χρόνων τής Τουρκοκρατίας του δασολόγου Π. Γρίσπου δέν υπάρχει ούτε μνεία γιά τό θέμα^{32α}.

Τό ύλικό που χρησιμοποιώ συγκεντρώθηκε κατά τή διάρκεια έρευνητικής έργασίας έξι χρόνων, σέ ελληνικά και ξένα άρχεία (1972-1978), που ξεκίνησε μέ άντικείμενο τήν οικονομική και κοινωνική ζωή στή δυτική Ελλάδα κατά τήν Τουρκοκρατία³³, κυρίως τό 18ο αιώνα. Έπειδή όμως τό δάσος ως οικονομικός παράγοντας

λεως Πρεβέζης, ΗΕ, τ.5 (1956), σσ. 655-656, οι άρχαιακές ένδειξεις γιά τό νοταριακό.

30. Βορείου, Τό ναυτικό, σσ. 11, 18. Τζαμτζή, Ναυτικοί, σ. 105. Άς σημειωθεί έπίσης ότι στην ειδική γιά τά ναυπηγικά έργαστήρια του Αιγαίου μελέτη του Κ. Σβολοπούλου, Ή κατασκευή των έμπορικων πλοίων κατά τήν περίοδο τής Τουρκοκρατίας. Ναυπηγική ξυλεία και ναυπηγικά έργαστήρια εις τό Αιγαίον, Άθήναι 1974, όπου θίγεται γενικότερα τό ζήτημα προμήθειας ναυπηγικής ξυλείας, δέν γίνεται λόγος γιά περίπτωση προμηθειών ξυλείας από τή δυτική Ελλάδα.

31. Άραβαντινού, Χρονογραφία τής Ήπείρου, τ.1, σ.233. Ζιάγκου, Ήπειρος, σ. 193.

32. Γ. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας (1702-1788), Ίωάννινα 1981, σσ. 330-335. Πρέπει νά σημειωθεί ότι ή παρούσα διατριβή είχε κατατεθεί στή Φιλοσοφική Σχολή Άθηνών (5 Άπρ. 1981) πριν έκδοθει ή διατριβή του Γ. Σιορόκα. Τήν έπισήμανση και τήν χρησιμοποίηση των πηγών είχα άρχισει κατά τό πρώτο έτος τής ύποτροφίας μου (1973).

32α. Π. Γρίσπου, Δασική ιστορία τής Νεωτέρας Έλλάδος από του ΙΕ' αιώνα μέχρι του 1971, Άθήναι 1973.

33. Άπό τήν έρευνα αυτή έχουν προκύψει και οι άκόλουθες συνθέσεις: 1) La région de la Grèce de l' Ouest aux XVe et XVIe siècles: Histoire-économie-sociétés, Diplôme présenté devant d' École Pratique des Hautes Études, Paris 1981 2) Προξενεία και έμπορικοί άνταγωνισμοί στή δυτική Ελλάδα τό 18ο αιώνα. 3) Ή δυτική Ελλάδα (νότια Ήπειρος-Αίτωλοακαρνανία) τό 18ο αιώνα: Οικονομία-Δημογραφία-Κοινωνική ζωή (ύπό έκδοση).

στόν ελληνικό χώρο κατά την περίοδο αυτή και τό εμπόριο ειδικά ναυπηγικής ξυλείας δέν είχαν άπασχολήσει τήν έρευνα, έκρινα σκόπιμο, άφου στό συγκεντρωμένο ύλικό τό ξυλεμπόριο στη δυτική 'Ελλάδα παρουσίαζε αύτοτέλεια και συνοχή ως θέμα, νά προχωρήσω σέ ειδικότερη πραγματεία.

Σχετικά μέ τό άρχαιακό ύλικό στό όποιο στηρίζεται ή μελέτη, μπορώ νά αναφέρω ότι για πρώτη φορά χρησιμοποιούνται άπό ελληνική πλευρά έγγραφα άπό τά άρχεία του γαλλικού ύπουργείου Ναυτικών και άπό τά άρχεία Ναυτικού τής Τουλών³⁴. Άλλες σειρές των γαλλικών άρχείων, γνωστές άπό τίς μέχρι τώρα δημοσιευμένες έργασίες³⁵, μου πρόσφεραν ύλικό πού συμπληρώνει κενά ή βοηθεϊ σέ ταυτίσεις και έπαληθεύσεις.

Μέ τήν παρούσα μελέτη ρίχνεται φώς σέ μιάν άγνωστη όψη τής οικονομικής ζωής στη δυτική 'Ελλάδα τό 18ο αϊώνα, τό εμπόριο κυρίως του ναυπηγικού ξύλου. Περιγράφονται άρχικά οί δασικές έκτάσεις και άξιολογείται τό ύλικό τους. Παρακολουθείται τό ένδιαφέρον των Γάλλων για τήν έκμετάλλευση ελληνικών δασών και αναζητούνται τά σχετικά κίνητρα. Έντοπίζονται οί ξυλεμπορικές δραστηριότητες και ύπολογίζονται έξελικτικά οί έξαγωγές. Αναπτύσσονται οί όροι και οί συνθήκες έμπορίου μέ ιδιαίτερη έμφαση στό άνταγωνιστικό κλίμα τής έποχής. Έκτίθεται ό τρόπος όργανώσεως (ύλοτομία-μεταφορά-ξυλεμπορικές εταιρείες) και έξετάζεται ή συμμετοχή των 'Ελλήνων και των ξένων στό ξυλεμπόριο. Έπισημαίνονται τά αίτια τής παρακμής των ελληνικών εταιρειών και τής άναστολής των γαλλικών έξαγωγών. Συμπερασματικά έξετάζονται οί έπιπτώσεις του ξυλεμπορίου στην οικονομική ζωή του τόπου. Σέ παράρτημα, στό τέλος τής εργασίας, καταχωρίζονται όσα ποσοτικά στοιχεία σχετικά μέ τίς έξαγωγές ξυλείας, τήν άπόδοση των δασών, τίς δαπάνες, τίς τιμές, ύπήρξε δυνατότητα νά συγκεντρωθούν. Σέ χάρτες άποτυπώνονται ή δασική φυσιογνωμία του χώρου, τό ποτάμιο δίκτυο και οί λιμένες πού χρησίμευσαν στό ξυλεμπόριο. 'Η διατρι-

34. Μερικές σειρές των άρχείων του γαλλικού ύπουργείου Ναυτικών, καθώς και όλες άπό τά άρχεία τής Τουλών, δέν καταγράφονται στόν πίνακα άρχαιακών ένδείξεων των *J. Filippini-Stephanidès*, «Dossiers sur le commerce français en Méditerranée Orientale au XVIIIe siècle», Paris 1976.

35. Πρόκειται για τίς σειρές τής προξενικής άλληλογραφίας (B₁) και του έξωτερικού έμπορίου (B₂) των 'Εθνικών 'Αρχείων τής Γαλλίας, καθώς και τής προξενικής έμπορικής άλληλογραφίας των 'Αρχείων του γαλλικού ύπουργείου 'Εξωτερικών και των άρχείων του έμπορικού οίκου Roux-Frères του EEM.

βή μου είναι άπλή συμβολή στην οικονομική ζωή της δυτικής Ελλάδας τό 18ο αιώνα. Άλλες έργασίες μπορούν νά διαφωτίσουν περισσότερο τό θέμα ή νά έρευνήσουν άλλους τομείς γιά νά σχηματισθεί όλοκληρωμένη εικόνα της τοπικής οικονομίας.

Ή έργασία αυτή όφείλει πολλά στην παρακολούθηση και τίς ύποδειξεις του δασκάλου μου, καθηγητή Βασίλη Σφυρόερα. Ένθάρρυνε τά πρώτα μου βήματα στην έρευνα και καθοδηγούσε συστηματικά τίς προσπάθειές μου σέ όλες τίς φάσεις της συνθέσεως. Έσкупε με στοργή και ύπομονή στό χειρόγραφο κι έκαμε έπανειλημμένα εϋστοχες παρατηρήσεις και βελτιώσεις. Οί έγκάρδιες ευχαριστίες μου είναι δείγμα βαθειάς εύγνωμοσύνης. Θερμά ευχαριστώ και τούς καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άθηνών γιά τήν όμόφωνη έγκριση της διατριβής και τήν άπόφαση νά έκδοθει μέ δαπάνες του Σαριπολείου κληροδοτήματος. Στρέφω τή σκέψη μου και στόν άείμνηστο καθηγητή μου Γεώργιο Κόλια πού μέ προέτρεψε νά άσχοληθώ μέ τήν ιστορία της δυτικής Ελλάδας και μου έδειξε πατρικό ένδιαφέρον στό ξεκίνημα της έρευνας. Γιά τήν επίλυση ειδικών προβλημάτων της μελέτης είχα τή βοήθεια του δασκάλου μου στην Ecole Pratique Σπύρου Άσδραχά. Τόν ευχαριστώ θερμά γιά τήν προθυμία του. Στο φίλο Β. Slot, διευθυντή των όλλανδικών Άρχείων, όφείλω ευχαριστίες, γιατί μου έκανε προσιτή όλλανδική και σκανδιναβική βιβλιογραφία. Τή φίλη συνάδελφο Ρόδη Σταμούλη, πού πρόθυμα μου διέθεσε στοιχεία άπό τό άρχείο της Πρέβεζας, έγκάρδια ευχαριστώ. Οί ευχαριστίες μου άπευθύνονται επίσης στόν πρωτοσύγκελλο της Μητροπόλεως Πρέβεζας, στη διεύθυνση και τό προσωπικό των Έθνικών Άρχείων της Γαλλίας, των Άρχείων του Έμπορικού Έπιμελητηρίου της Μασσαλίας και των Άρχείων της Τουλών γιά τή διευκόλυνση της έρευνας και τή συμπαράστασή τους. Ίδιαίτερα ευχαριστώ τούς έπικεφαλής των παραπάνω άρχείων κ.κ. J. Favier, M. Courdurié, Madeline Astorkia και Alain Castel πού είχαν τήν καλοσύνη νά ίκανοποιήσουν αίτήματά μου μέ άλληλογραφία. Στο προσωπικό της Γενναδειού και Έθνικής Βιβλιοθήκης, καθώς και στους συναδέλφους του Ίστορικού Σπουδαστηρίου της Φιλοσοφικής Σχολής Άθηνών, πού επί σειρά έτών μέ έξυπηρετούσαν προθυμότατα, όφείλω επίσης είλικρινείς ευχαριστίες. Τέλος ευχαριστώ τό ΙΚΥ πού μου έδωσε τήν ευκαιρία νά άσχοληθώ μέ τήν ιστορική έρευνα.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

<i>Am. Hist. Rev.</i>	= American Historical Review
<i>ACCM</i>	= Archives de la chambre de Commerce de Marseille
<i>ANF, AE</i>	= Archives Nationales de France, Affaires Etrangères
<i>AMAEF</i>	= Archives du Ministère des Affaires Etrangères (France)
<i>ATF</i>	= Archives de la Marine à Toulon (France)
<i>ASV</i>	= Archivio di Stato di Venezia
<i>AV</i>	= Archivio Veneto
<i>Annales ESC</i>	= Annales Economies, Sociétés, Civilisations
Ἱ. Αρχ. Λευκ.	= Ἱ. Αρχαιοφυλακεῖο Λευκάδας
<i>BCH</i>	= Bulletin de Correspondance Hellenique
<i>EB</i>	= Etudes Balkaniques
<i>EEBS</i>	= Ἱ. Επετηρίς Ἱ. Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
<i>EEM</i>	= Ἱ. Ἐμπορικό Ἱ. Επιμελητήριο Μασσαλίας
<i>EEKS</i>	= Ἱ. Επετηρίς Ἱ. Εταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν
<i>EEΣΜ</i>	= Ἱ. Επετηρίς Ἱ. Εταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν
<i>EHR</i>	= Economic History Review
<i>ΕΛΑ</i>	= Ἱ. Επετηρίς Λαογραφικοῦ Ἱ. Αρχείου
<i>ET</i>	= Ἱ. Επιθεώρηση Τέχνης
<i>ΓΑΚ</i>	= Γενικά Ἱ. Αρχεῖα τοῦ Κράτους
<i>HC</i>	= L'Hellenisme Contemporaine
<i>HE</i>	= Ἱ. Ηπειρωτική Ἱ. Εστία
<i>HX</i>	= Ἱ. Ηπειρωτικά Χρονικά
Ἱ. Ιστ. Ἱ. Αρχ. Κεφ.	= Ἱ. Ιστορικό Ἱ. Αρχεῖο Κεφαλλονιάς
Ἱ. Ιστ. Ἱ. Αρχ. Πρέβ.	= Ἱ. Ιστορικό Ἱ. Αρχεῖο Πρέβεζας
<i>KX</i>	= Κρητικά Χρονικά
Κεφ. Χρον.	= Κερκυραϊκά Χρονικά
<i>NAV</i>	= <i>Nuovo Archivio Veneto</i>
<i>ΠΑΑ</i>	= Πραγματεῖαι Ἱ. Ακαδημίας Ἱ. Αθηνῶν

REG	= Revue des Etudes Grecques
RH	= Revue Historique
PH	= Ρουμελιώτικο Ήμερολόγιο
RHD	= Revue d'histoire diplomatique
RHES	= Revue d'histoire économique et sociale
ΣΕ	= Στερεοελλαδική Έστία
BISSSV	= Bolletino dello Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano
RSI	= Rivista Storica Italiana
ΣΕ	= Στερεοελλαδική Έστία

Παραδείγματα ἀρχειακῶν παραπομπῶν

- 'Ιστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ(ώδικας τοῦ νοταριακοῦ), ἀριθμός φύλλου ἂν ὑπάρχει, τόπος καί χρόνος συντάξεως (παλιό ἡμερολόγιο) -οί ἐνδείξεις γράφονται στά ἑλληνικά ἢ βενετικά, ἀνάλογα μέ τή γλώσσα τοῦ νοταριακοῦ- εἶδος δικαιοπραξίας.
- ANF, σειρά: A(ffaires) E(trangères), ὑποσειρά Β₁, ὁ ἀποστολέας πρόξενος, τόπος συντάξεως καί ἡμερομηνία.
- ATF, σειρά: II, ὑποσειρά 5, ἀποστολέας καί παραλήπτης, ἂν δηλώνεται^{35a}, τόπος καί χρόνος συντάξεως.

35a. Ἀποδέκτης τῶν προξενικῶν ἐκθέσεων εἶναι ὁ ὑπουργός τῶν Ναυτικῶν, ἐκτός ἀπό τά ἔτη 1761-1766, πού τά γαλλικά προξενεῖα ἐξαρτῶνται ἀπό τό ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν. Παραλήπτες τῶν ἐγγράφων πού ἐπισημάναμε στό ἀρχεῖο τῆς Τουλῶν ἦταν διάφορα πρόσωπα τῆς διοικητικῆς ἱεραρχίας τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργεῖου Ναυτικῶν. Λεπτομέρειες γιά τήν ἀλληλογραφία βλ. στίς σσ. λγ'-λε'.

ΟΙ ΠΗΓΕΣ

Α' Γαλλικά Ἀρχεῖα

1. Archives de la Marine. Paris

Τά ἀρχεῖα τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν, πρὶν ἀπὸ τῆ Γαλλικῆ Ἐπανάσταση (1789) εἶναι κατατεθειμένα στὰ Ἐθνικά Ἀρχεῖα τῆς Γαλλίας στὸ Παρίσι, ἐνῶ τὰ μετὰ τὴν Ἐπανάσταση στεγάζονται στὸ "Chateau de Vincennes". Ἐπειδὴ τὸ θέμα μας εἶχε περιορισθεῖ στὸ 18ο αἶώνα, ἡ ἔρευνα ἐντοπίστηκε στὰ προεπαναστατικά ἀρχεῖα τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν πού ἔχουν εὑρετηριασθεῖ μόνο γενικά κατὰ σειρές. Ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν σειρῶν ἀξιολογότερες σέ ὕλικό γιὰ τὸ θέμα μας ἀποδείχτηκαν οἱ σειρές: D καὶ B.

Ἀπὸ τὴν σειρά D, ἰδιαίτερα οἱ ὑποσειρές D₃ καὶ D₅, πού περιέχουν ἀλληλογραφία σχετικὴ μὲ προβλήματα ἐξευρέσεως, ἀγορᾶς, συντηρήσεως καὶ μεταφορᾶς τοῦ ξύλου πρόσφεραν ὕλικό γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἐνοτήτων μὲ ἀντικείμενο τίς πρῶτες προσπάθειες τῶν Γάλλων γιὰ ἐπισήμανση δασικῶν πηγῶν στὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ τίς φάσεις τῆς εὐκαιριακῆς ἐκμεταλλεύσεως μέχρι τὸ 1760.

Ἡ σειρά B₃₆, Service Général, ἡ μόνη πού ἔχει εὑρετηριασθεῖ, περιλαμβάνει ὑπομνήματα καὶ ἀλληλογραφία ἀναφερόμενη στοὺς τομεῖς τῆς ναυτικῆς, ἀποικιακῆς καὶ προξενικῆς διοικήσεως. Ἰδιαίτερα πλούσιες σέ ὕλικό γιὰ τὸ θέμα μας ἀποδείχτηκαν οἱ ὑποσειρές:

B₁ "Travail du Roi", "Travail du Ministre", ὅπου συγκεντρώνεται ὅλο τὸ ἀρχεῖακό ὕλικό τῆς γραμματείας τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν σχετικὰ μὲ τὸ ναυτικό καὶ τίς ἀποικίες. Στοὺς τόμους πού περιλαμβάνονται ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὸ θέμα μας, ἐπισημάνθηκαν ἀποφάσεις γιὰ τὴ σὺναψη συμβολαίων ἀγορᾶς ἡπειρω-

36. *Didier-Neuville*, *Etat sommaire des Archives de la Marine antérieures à la Révolution*, Paris 1898. *Inventaire des Archives de la Marine: Série B, Service Général*, Paris 1885-1913, 7 τόμοι.

τικοῦ ξύλου. Πρόκειται γιά ἀναφορές τῶν ὑπευθύνων γιά τή λειτουργία καί διοίκηση τῶν ναυπηγείων (*intendants*), στίς ὁποῖες σταθμίζονται οἱ ὄροι τῆς προσφοράς τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων.

B₂ καί B₃ "Ordres du Roi et dépêches", ὅπου συγκεντρώνεται τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀλληλογραφίας τῆς κεντρικῆς διοικήσεως. Κυρίως στή B₃ πού προσφέρει ἀξιόλογο ὕλικό γιά τό θέμα μας, περιλαμβάνεται ἡ ἀλληλογραφία καί τά συνημμένα σέ αὐτή ὑπομνήματα τῶν *intendants*³⁷ καί *ordonnateurs* τῶν ναυπηγείων, μέ τήν ὁποῖαν ἐνημερώνεται ὁ βασιλιάς καί ὁ ὑπουργός τῶν Ναυτικῶν γιά τίς δυνατότητες νέων προσφορῶν ξυλείας ἐκ μέρους τῶν πρόμηθευτῶν τῶν ναυπηγείων· στήν ἴδια ὑποσειρά ἔχουν συγκεντρωθεῖ τά συμφωνητικά πού ὑποβάλλονται γιά ἔγκριση στό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν.

II. Archives de la Marine: Port de Toulon

1. Σειρά IA¹ εἰδικῆς σημασίας γιά τή μελέτη μας, γιατί περιλαμβάνει τήν ἀλληλογραφία τῶν ἀξιωματούχων τοῦ λιμανιοῦ τῆς Τουλών μέ τό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν πού ἀναφέρεται στήν προμήθεια ξυλείας τῶν ναυπηγείων ἀπό τά δάση τῆς Μαύρης θάλασσας, Ἑλβανίας, Ἡπείρου καί Ἰταλίας.
2. Σειρά E "Service administratif" (*Intendance Maritime*): Στήν ὑποσειρά 5E συγκεντρώνονται ἔγγραφα πού ἀφοροῦν ἀγορές ξυλείας κατά τά ἔτη 1771-1785, ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῶν γαλλικῶν ἐξαγωγῶν ἀπό τήν Ἡπειρο.
3. Σειρά IL: ἡ ὑποσειρά IL 435, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα ἔγγραφα πού ἀναφέρονται στήν προμήθεια ἐγχώριου ξύλου, περιλαμβάνει καί ἀλληλογραφία γιά θέματα ἀγορᾶς ξυλείας ἀπό τήν Ἡπειρο.

III. Archives Nationales de France (Paris)

Στή σειρά B "Affaires Etrangères", ἡ ὑποσειρά B₁ *Correspondance Consulaire* (τ. 170-172, 1185-1187) μᾶς προσφέρει τήν ἀλληλογραφία τῶν Γάλλων προξένων Ἄρτας καί Ζακύνθου μέ τήν ὁποία διαφωτίζονται πλευρές τοῦ θέματος. Οἱ προξενικές ἐκθέσεις χρησιμοποιοῦνται μετά ἀπό ἔλεγχο, ὅσο εἶναι δυνατόν, τῆς ἀξιοπιστίας

37. Πρόκειται γιά τοὺς διοικητές στά ναυτικά διαμερίσματα (*intendances maritimes*) στά ὁποῖα εἶχε διαιρεθεῖ ἡ Γαλλία γιά νά ἐξυπηρετεῖται ἡ ὀργάνωση τοῦ ναυτικοῦ. βλ. *Goff-Meyer, Les constructions navales*, σ. 180.

τους³⁸. Ἡ ἐπιφύλαξη αὐτή, ἐπιβάλλεται ἰδιαίτερα κατὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν πηγῶν μας, γιατί στίς ἀναφορές τῶν Γάλλων προξένων, οἱ ὅποιοι δέν πληρώνονταν ἀπό τό ΕΕΜ καί πού οἱ ἀποδοχές τους ἐξαρτιόνταν ἀπό τούς δασμούς³⁹, ὑπερεκτιμήσεις γιά τὴν παραγωγή καί τό ἐμπόριο τῆς περιοχῆς εἶναι πιθανότερες. Ἄλλα προβλήματα, ὅπως τά σχετικά μέ τίς διαφορές⁴⁰ ἀνάμεσα στά στοιχεῖα τῶν πινάκων τοῦ ΕΕΕ καί τῶν προξενικῶν ἐκθέσεων, δέν παρουσιάζονται κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ὕλικου. Τό γαλλικό ξυλεμπόριο στήν Ἡπειρο δέν εἶχε ἐξάρτηση ἀπό τό ΕΕΜ⁴¹. ἀνήκε ἀποκλειστικά στήν ἀρμοδιότητα τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν.

Πολλές πληροφορίες πού προέρχονται ἀπό ποικίλες ἀρχειακές σειρές καί ἀναφέρονται στόν τρόπο ὀργανώσεως τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου, στή συμμετοχή τῶν Ἑλλήνων καί στόν τοπικό ἀνταγωνισμό συμπέπτουν. Ἡ ταῦτιση ὁμως τῶν εἰδήσεων ἀπό τὴν ἀλληλογραφία τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν καί τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν δέν εἶναι πάντοτε δυνατή, κυρίως σέ θέματα ἐξαγωγῶν καί τιμῶν. Ἐτσι π.χ. ἐνῶ πληροφοροῦμαστε γιά συμμετοχή Ἑλληνα ξυλεμπόρου σέ διαγωνισμό τῆς γραμματείας τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων γιά προμήθεια ξυλείας ἢ γιά ἀνάθεση προμήθειας, δέν βρίσκουμε πάντοτε σύμβαση μέ τό ἴδιο πρόσωπο ἢ ἂν ἐπακολουθεῖ σύμβαση, δέν γίνεται φανερό ἀπό τὴν ἀλληλογραφία τοῦ γραφείου τῶν εἰσαγωγῶν ἢ τούς πίνακες ἀφίξεως τῶν πλοίων, ἂν τελικά ἔφθασε στόν προορισμό της ἢ συμφωνημένη ποσότητα. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ τεκμηρίωση στό θέμα τῶν ἐξαγωγῶν παρουσιάζει μεγάλα κενά μέ ἀποτέλεσμα τά ποσοτικά στοιχεῖα νά μὴν ὑπακούουν σέ κάποια λογική μέτρηση, ἀξιοποιήθηκαν οἱ εἰδήσεις ἀπό ὅλες τίς κατηγορίες τῶν παραπάνω ἐγγράφων, καί κατὰ συνέπεια ἡ εἰκόνα τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἔχει μόνο ἐνδεικτικὴ ἀξία.

38. Γενικά γιά τό θέμα αὐτό βλ. N. Svoronos, *Les correspondances des consuls de France comme source d'histoire du proche Orient*, Actes du XXIIe Congrès International des Orientalistes, Paris 1949, σσ. 361-363. Βλ. ἄλλες βιβλιογραφικές ἐνδείξεις: Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 16, σημ. 3 καί 4.

39. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 15-16.

40. Κρεμμυδᾶ, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σσ. κζ'-κη'. Πρβλ. συγκεντρωμένες βιβλιογραφικές ἐνδείξεις: Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 16, σημ. 2.

41. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 15-16 καί γιά τό ρόλο τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου τῆς Μασσαλίας σ. 31, ὅπου καί ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Β' Νοταριακό Ἀρχεῖο Πρέβεζας

Ἀρκετά ἀπό τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου αὐτοῦ ἔχουν ὡς ἀντικείμενο τὸ ξυλεμπόριο, εἴτε εἶναι ἀπευθείας νοταριακές πράξεις εἴτε ἰδιωτικές δικαιοπραξίες πού «ρεγγιστράρονται στὰ ἄττι» τοῦ νοταρίου. Τὰ ἀντιπροσωπευτικότερα ἔγγραφα εἶναι δανειστικές ὁμολογίες, ὑποθήκες, ἀποδείξεις, ἐξουσιοδοτήσεις γιὰ πληρωμὴ χρημάτων στὴν Τουλὼν, «ἐπιτροπικές» στίς ὑποθέσεις τῶν ἐμπόρων, ὅταν ἀναχωροῦσαν γιὰ τὴ Γαλλία καὶ κυρίως συμφωνητικά ἐργασίας γιὰ τὴν κοπὴ ξυλείας, συμφωνητικά μὲ βαρκάρηδες γιὰ ποτάμια μεταφορὰ ἢ μέσα στὸν κόλπο, ναυλοσύμφωνα γιὰ μεταφορὰ ναυπηγικῆς ξυλείας στὴν Τουλὼν ἢ καυσόξυλων καὶ βιοτεχνικῆς ξυλείας σέ ἄλλα λιμάνια, ἑταιρικά γιὰ ἐκμετάλλευση δασῶν, συμφωνητικά ναυπηγήσεως πλοίων στὴν Πρέβεζα ἢ πωλήσεις νεοκατασκευασμένων πλοίων ἢ μεριδίων σέ πλοῖα.

Οἱ εἰδήσεις τῶν νοταριακῶν ἐγγράφων συμπίπτουν ἀπόλυτα σέ πρόσωπα καὶ πράγματα μὲ αὐτές τῶν γαλλικῶν ἐγγράφων. Μὲ τὸ ὕλικό τοῦ νοταριακοῦ ἀρχείου Πρέβεζας προωθεῖται περισσότερο τὸ θέμα καὶ τὸ κεφάλαιο ὀργάνωση ὑλοτομίας καὶ μεταφορᾶς στηρίζεται σχεδόν ἀποκλειστικά σέ αὐτό, ἐπαληθεύοντας ἔτσι σποραδικές μαρτυρίες τῶν γαλλικῶν ἐγγράφων.

Γ' Ἄλλες πηγές καὶ βοηθήματα

Στίς ἄλλες πηγές (ἀρχεῖα τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, βενετικά ἀρχεῖα, ὀλλανδικὰ ἀρχεῖα, ἀρχεῖα Λευκάδας καὶ Κεφαλλονιάς) βρίσκουμε μόνο δευτερεύοντα στοιχεῖα ἢ ὕλικό γιὰ σύγκριση. Οἱ εἰδήσεις ἐπίσης τῶν περιηγητικῶν κειμένων σέ συνδυασμό μὲ αὐτές τῶν γαλλικῶν ἐγγράφων, βοηθοῦν νά σχηματισθεῖ ἢ εἰκόνα τῶν δασῶν τῆς περιοχῆς καὶ ἐπειδὴ ἡ μορφή τῶν δασῶν - δασικές ἐκτάσεις, εἶδη δένδρων - δέν ἀλλάζουν μέσα σέ δεκαετίες, ἀξιοποιήθηκαν ἐξ ἴσου οἱ πληροφορίες περιηγητῶν τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ α' μισοῦ τοῦ 19ου αἰώνα. Ἀπὸ τοὺς περιηγητές μόνο ὁ Rouquerville προσφέρει ἀξιόλογα στοιχεῖα πού μποροῦν νά παραβληθοῦν μὲ γαλλικό ἀρχεῖακό ὕλικό, στὸ ὁποῖο καὶ ἐκείνος πιθανότατα στηρίζεται χωρὶς νά τὸ ἀναφέρει. Γιὰ τὴν ἀξιοπιστία⁴² τῶν περιηγητῶν πού ἐνδιαφέρουν τὴ μελέτη δέν γεννῶνται ἀμφιβολίες. Οἱ εἰδήσεις

42. Β. Κρεμμυδᾶ, Ἐμπόριο καὶ συγκυρία στὴν προεπαναστατικὴ Πελοπόννησο 1793-1821, Ἀθήνα 1980, σ. 26, σημ. 12, ὅπου βιβλιογραφία σχετικὴ μὲ τὴν ἀξιολόγηση τῶν περιηγητικῶν κειμένων.

τῶν κειμένων διασταυρώνονται μεταξύ τους καί ἐπαληθεύονται ἀπό τίς ἀρχειακές πηγές.

Ἐκ δημοσιευμένες βενετικές πηγές (16 καί 17ου αἰ.) ἀντλήσαμε πληροφορίες στίς ὁποῖες στηρίχτηκε ἡ ἐνότητα «Δυνατότητες ξυλεμπορίου στή δυτική Ἑλλάδα». Στοιχεῖα ἀπό ἀνέκδοτες πηγές τῆς ἴδιας ἐποχῆς καθιστοῦν ἔγκυρες τίς διαπιστώσεις καί ἀρτιώνουν τό θέμα. Ἡ μελέτη θεμελιώνεται σέ ἀνέκδοτα ἀρχειακό ὕλικό. Κατά συνέπεια τά βοηθήματα πού τήν ἀφοροῦν ἄμεσα εἶναι περιορισμένα. Ἡ βιβλιογραφία στό μεγαλύτερο μέρος βοήθησε νά ἐξετασθοῦν ζητήματα σχετικά μέ τό πλαίσιο διεξαγωγῆς τοῦ ξυλεμπορίου, τίς γενικότερες ἱστορικές συνθήκες τοῦ τόπου, τό εὐρωπαϊκό κλίμα, τήν τοπογραφία, καθώς καί γιά συγκρίσεις φαινομένων καί θεσμῶν καί γιά ταύτιση προσώπων. Στή παράθεση τῆς βιβλιογραφίας ἔγινε ἐπιλογή. Στίς ὑποσημειώσεις ἀναφέρονται καί ἄλλα δημοσιεύματα πού χρησιμοποιήθηκαν κατά τή σύνθεση τῆς μελέτης.

1. ΠΗΓΕΣ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ

Α' ΓΑΛΛΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

I. Archives de la Marine: (Παρίσι)

ΣΕΙΡΑ	:	D: Matériel Naval	
ΥΠΟΣΕΙΡΑ:	D ₃ :	Approvisionnements-subsistances (1664-1815).	
		-5: Bois de constuction: Mémoire de Truguet, règlement sur le martelage (1759-1787).	
		-9 ⁴³ : Mémoire et Projets. Bois volume III: 1701 à 1800. Partie 3ème. Bois de Hongrie, d' Albanie et du Levant (1702-1778).	
ΣΕΙΡΑ	:	B: Sévice Général .	
ΥΠΟΣΕΙΡΑ:	B ₁ :	Décisions. Bois de Construction.	
	-79:	» » »	(1773)
	-81:	» » »	(1775)
	-84:	» » »	(1778)
	-88:	» » »	(1778)
	-92:	» » »	(1779)

43. Ἀριθμός τόμου ἢ φακέλου.

- 96: » » » (1782)
 -98: » » » (1783)
- ΥΠΟΣΕΙΡΑ: B₃: Correspondance: Lettres reçus (1628-1789).
 -259: Levant, Toulon, (1er janvier-10 décembre 1719).
 -340: Levant, Toulon, Monsieur Mithon Intendant de la Marine. Deuxième semestre (1730).
 -352: Levant: Toulon, Monsieur Mithon Intendant de la Marine, Deuxième semestre (1732).
 -360: Levant: Marseille ports secondaires, (8 janvier-27 novembre 1733).
 -366: Levant: Toulon, Monsieur Mithon Intendant de la Marine, (1734).
 -382: Levant: Toulon, Monsieur de Villeblanche Intendant de la Marine, (janvier-décembre 1737).
 -486: Registres des ordres du Roy et des dépêches concernant la Marine du Levant. Année (1767).
 -392: Levant: Toulon, Intendance Maritime, (1739).
 -580: Ministres, fonctionnaires, divers, artillerie, fonds, (11 janvier-26 décembre 1768).
 -712: Levant: Toulon, l' Intendant, (4 janvier-30 décembre 1781).
 -763: Levant: Toulon, Le Chevalier de Fabry, Commandant de la Marine, (janvier-décembre 1784).
 -764: Levant: Toulon, Le Monsieur Malouet Intendant, (4 janvier-24 décembre 1784).
 -787: Levant: Toulon, Monsieur Malouet Intendant, (janvier-décembre 1787).
 - 802: Service Générale. Correspondance. Série Supplémentaire, 2ème Partie: Bois d' Albanie (1785).

II. Archives de la Marine: (Τουλών)

- ΥΠΟΣΕΙΡΑ: 1A¹: Correspondance du Port de TOULON (1711-1793):
 Lettres de la Cour à l' Intendant de la Marine à Toulon.
 -73: Lettres de la Cour à l' Intendant de la Marine à Toulon. (1775).
 -74: Lettres de la Cour à l' Intendant de la Marine à Toulon. (1774).

- 75: Lettres de la Cour à l' Intendant de la Marine à Toulon, (1776).
- 93: Lettres de la Cour à l' Intendant de la Marine à Toulon, (1783).
- 134: Dossiers de l' Intendant de la Marine à Toulon (1780).
- 137: Dossiers de l' Intendant de la Marine à Toulon (1786).

ΥΠΟΣΕΙΡΑ: 5E: Marchés et Travaux (1662-1912)

- 181: Marchés (1775)
- 184: » (1775)
- 185: » (1779-1780)
- 186: » (1780)
- 190: » (1783-1793)
- 191: » (1785-1786)

ΥΠΟΣΕΙΡΑ: 1L: Contrôle (1662-1834)

- 435: Dossiers sur les bois 1684-An IV (1796).

III. Archives Nationales de France: (Παρίσι)

ΣΕΙΡΑ : B: Affaires Etrangères.

ΥΠΟΣΕΙΡΑ: B₁: Correspondance Consulaire

- 170: Arta, (1703-1732)
- 171: Arta, (1732-1748)
- 172: Arta, (1749-1788)
- 629: Kavalla, (1714-1732)
- 1186: Zante, (1782-1786)
- 1187: Zante, (1786-1790)
- 1188: Zante, (1790-1792)

ΥΠΟΣΕΙΡΑ: B₃: Statistiques et mémoires

- 242: Mémoires sur le commerce du Levant et les consuls, (1800-1859)

IV. Archives du Ministère des Affaires

Etrangères: (Quay d' Orsay-Παρίσι)

ΣΕΙΡΑ : Correspondance Commerciale
Arta, τ. 4, (1811-1816)
Corfou, τ. 6, (1792-1796)

V. Archives de la Chambre de Commerce de Marseille: (Μασσαλία)

- ΣΕΙΡΑ : L: Fonds Annexes de la Chambre
 ΥΠΟΣΕΙΡΑ: L-IX: Fonds Roux (Frères) (1728-1843)
 -757: Lettres diverses: Larta-Ioannina (1730-1749)
- ΣΕΙΡΑ : J: Affaires du Levant et de Barbarie. (Προξενική
 ἀλληλογραφία).
 503: Consulat de Larta. Lettres de Jean Dubroca, consul et pièces jointes (1725-1736).
 -504-506: Consulat de Larta. Lettres de Laurent Boule, consul et pièces jointes (1739-1763).
 -507: Consulat de Larta. Lettres de Jean Julien, Galleigne et Grimaldy, consuls et pièces jointes (1766-1782).
- ΣΕΙΡΑ : I: Statistiques
 -26: Marchandises entrées du Levant. Salonique 1703.
 Marchandises entrées du Levant, de l' Archipel, de Salonique et de la Morée.

B' BENETIKA APXEIA**I. Archivio di Stato di Venezia****α' Archivio Cinque Savi alla Mercanzia.**

Consoli Busta 91, Consolato di Lepanto
 Busta 728/127, Consolato a Patrasso.
 Busta 660/58, » »

β' Archivio General da Mar.

Busta 957.
 Busta 1163.

II. Biblioteca Querini-Stampalia

Manoscritti Classe IV, Codice 517. Boschi del Dominio Veneto.

Γ' ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ**I. 'Ιστορικό 'Αρχείο Πρέβεζας (Μητρόπολη Πρέβεζας)****Κώδικες**

42. από 16-3-1776 ὡς τέλος 1784

95. από 10-1-1742 ὡς 6-1-1744

Συμβολαιογράφοι

Κων. Γκινάκας

Γεώρ. Γκροῦζος

	ἀπό 1742	ὡς 1768, 1770	Σωτ. Παπατριαντάφυλλος
96.	ἀπό 6-10-1783	ὡς 7-2-1787	Δημ. Λεκατσᾶς
97.	ἀπό 24-2-1787	ὡς 10-2-1791	Δημ. Λεκατσᾶς
98.	ἀπό 20-10-1790	ὡς 23-1-1793	Δημ. Λεκατσᾶς
99.	ἀπό 2-2-1791	ὡς 20-1-1797	Δημ. Λεκατσᾶς
101.	ἀπό 2-6-1775	ὡς 1-8-1778	Νικ. Ρέντζος
102.	ἀπό 8-8-1779	ὡς 18-9-1784	Νικ. Ρέντζος
103.	ἀπό 20-9-1784	ὡς 19-4-1787	Νικ. Ρέντζος
104.	ἀπό 27-9-1787	ὡς Ὀκτ. 1787	Νικ. Ρέντζος
106.	ἀπό 30-1-1789	ὡς 26-2-1791	Νικ. Ρέντζος
107.	ἀπό 9-3-1791	ὡς 16-3-1793	Νικ. Ρέντζος
155.	ἀπό 16-8-1781	ὡς 22-8-1783	Δημ. Γκράβαρης

II. Ἀρχαιοφυλακεῖο Λευκάδας

1. *Confinaria*: Reggimento di N(obile) H(homo) Sebastiani Morosini fù Provveditor Extraordinario di Santa Maura, filza: Lettere Ottomani dal 8 Maggio 1779 al 12 Febraio 1780.
2. *Confinaria*: Reggimento di N(obile) H(omo) Marco Cicogna, Provveditore Extraordinario di Santa Maura, filza: Lettere Ottomani dal 22 Magio 1785 al 26 Gugno 1789.
3. (Prèveza): *Registro* dei pubblici presenti dal 4 Novembre 1783 al 20 Maggio 1785.

III. Ἱστορικό Ἀρχεῖο Κεφαλλονιάς

Sanità di Argostoli

α' *Constituti arrivati*

libro 1 : 22-4-1770 ὡς 23-8-1772

libro 2 : 1-2-1772 ὡς 12-4-1773

libro 5 : 3-1-1775 ὡς 24-12-1775

libro 14 : 23-1-1787 ὡς 24-12-1787

(Χωρίς ἀρίθμηση τῶν βιβλίων)

27-8-1780 ὡς 3-7-1781

- β' *Reggimento di Antrea Dolfin*: 3-7-1780 ὡς 29-6-1782
 1-1-1786 ὡς 22-1-1787
 26-12-1787 ὡς 3-10-1788
 4-4-1790 ὡς 23-12-1790
 26-12-1790 ὡς 31-12-1791
 26-6-1792 ὡς 11-5-1795

β' *Patenti*:

2. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ⁴⁴

- H. Ahrweiler, Byzance et la Mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VII-XV siècles, Paris 1966.*
- *Eug. Albèri, Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, durante il secolo XVI. Σειρά III. Relazioni dell'Impero Ottomano, τ. I-III. Firenze 1840-1872.*
- Gr. R. Albion, Forests and Sea Power. The Timber problem of the Royal Navy 1652-1862, London 1926.*
- S. Ami, Les maîtres constructeurs de la Marine à Toulon au XVIIIe siècle "Cahiers de la Méditerranée", τ. 10, juin 1975, σσ. 68-75.*
- 'Ανδρ. 'Ανδρεάδου, Περί τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, τ. Α', Ἀθῆναι 1914.*
- H. Antoniadès-Bibikou, Recherches sur les douanes à Byzance. L'octava, le "Kommerkion" et les commerciaires, Paris 1963.*
- *"Problèmes de la marine byzantine", Annales ESC, τ. 13 (1958), σσ. 327-338.*
- *Etudes d'histoire maritime de Byzance. A propos du "thème" des Caravisiens, Paris 1966.*
- Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ. 1-2, Ἀθῆναι 1856.*
- Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενλή, συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παν. Ἀραβαντινοῦ, Ἀθῆναι 1895.*
- Sp. Asdrachas, Patmos entre l'Adriatique et la Méditerranée orientale pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle, d'après des registres de Pothitos Xenos, Paris 1972, (Διατριβὴ πολυγραφημένη, κατατεθειμένη στὴν Ecole des Hautes Etudes en sciences sociales στὸ Παρίσι).*
- *'Απὸ τῆ συγκρότηση τοῦ ἀρματολισμοῦ (ἓνα ἀκαρνανικό παράδειγμα), Ε Τ, τ. 21/τχ. 126 (1965), σσ. 483-500.*
- *Σταθάκης Παρούσης (-1815). Ἐνας συνεργάτης τοῦ Λουδοβίκου Σωτήρη, «Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά», τ. 22 (1965), σσ. 116-122.*
- *Quelques aspects du bantitisme social en Grèce au XVIIIe siècle, EB, τ. 11/4 (1972), σσ. 97-112.*
- *«Οἰκονομία», Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τ. ΙΑ', Ἀθήνα 1975, σσ. 159-188.*

44. Οἱ περισσότερες παραπομπές γίνονται *συντομογραφικά*: ἐπώνυμο συγγραφέα καὶ πλαγιασμένες λέξεις τοῦ τίτλου. Ὁ ἀστερίσκος ὑποδηλώνει ὅτι στὸ ἔργο αὐτὸ περιλαμβάνονται κείμενα-πηγές πού χρησιμοποιήθηκαν κατὰ τὴ σύνταξη τῆς μελέτης.

- *Salaires ruraux et salaires urbains en Grèce à la fin du XVIIIe et au commencement du XIXe siècle*, La force du travail dans les cités méditerranéennes du milieu du XVIIIe au milieu du XIXe siècle, "Cahiers de la Méditerranée", Série spéciale, No 3 (Nice 1975), σσ. 97-110.
- Gr. L. Ars**, *Albanija i Epir v Konze XVIII-nacale XIX v.*, Moskva 1963. Μετάφραση 'Υπουργείου 'Εξωτερικῶν τῆς 'Ελλάδος (πολυγραφημένη): *'Η 'Αλβανία καί ἡ 'Ηπειρος κατά τὰ τέλη τοῦ 18ου καί τὰς ἀρχάς τοῦ 19ου αἰῶνος*. Τά πασαλίκια τῆς δυτικῆς 'Αλβανίας ἐπὶ 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Μόσχα, ἔκδ. 'Ακαδημίας 'Επιστημῶν ΕΕΣΔ- 'Ιστιτούτου 'Ιστορίας, 1963.
- Εὐαγγ. 'Αθηναίου**, *Τό δίκαιο τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ πρὶν ἀπὸ τὴν 'Επανάσταση*, 'Αθήνα 1973.
- 'Απ. Βακαλοπούλου**, *Ἱστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ τ. Α' - Δ'*, Θεσσαλονίκη 1968-1976.
- Paul. W. Bamford** *Forests and French sea power*, London-Toronto 1956.
- *Nina E. Bang-Kundkorst**, *Tabeller over Skibsfart och vatetrans port gennen Dresund (1663-1783)*, Köbenharn-Leipzig 1939.
- *Mic. Barozzi-Gugh. Berchet**, *Le Relazioni, degli stati europei lette al Senato degli Ambasciatori Veneziani nel secolo decimosettimo*, τ. I, μέρη I-II, Venezia 1871-1872.
- J. C. S. Bartoldy**, *Voyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804 ...*, traduit de l' Allemand par A. du C., (= Auguste du Coudray), τ. I-II, à Paris 1807.
- 'Ηλ. Βασιλά**, *'Ο ἐλαιώνας τῆς Πρέβεζας*, ΗΕ, τ. 3 (1954), σσ. 606-608.
- Félix Beaujour**, *Tableau du commerce de la Grèce, formé d' après une année moyenne, depuis 1787 jusqu' en 1797*, à Paris an XII (1800). Μετάφραση στὰ ἑλληνικά 'Ελ. Γαρίδη, 'Αθήνα 1974.
- J. P. Bellaire**, *Précis des opérations générales de la divisions française du Levant (1797-1799)*, à Paris 1805.
- Adolfo di Berenger**, *Saggio storico della legislazione forestale dal secoli VII al XIX*, Venezia 1862.
- L. Bergasse-G. Rambert**, *Histoire du commerce de Marseille*, τ. IV: de 1599 à 1660, par Louis Bergasse, de 1660 à 1780 par Gaston Rambert, Paris 1954.
- 'Αρχ. Φιλαρέτου Βιτάλη**, *Τό 'Ιστορικόν 'Αρχεῖον τῆς 'Ιερῶς Μητροπόλεως Πρεβέζης*, ΗΕ, τ. 5 (1556), σσ. 655-656.
- P. Boissonade-P. Charliat**, *Colbert et la compagnie du Nord (1661-1680)*, Paris 1930.

- L. Boiteux**, *La fortune de mer. Le besoin de sécurité et les débuts de l'assurance maritime*, Paris 1968.
- ***Σ. Βορείου**, (Σεραφεΐμ Μάξιμου), *Τό 'Ελληνικό 'Εμπορικό Ναυτικό κατά τόν XVIII αιώνα*, 'Αθήνα 1940.
- Amie. M. Boué**, *La Turquie d' Europe, ou observations sur la géographie, la géologie, l'histoire naturelle, la statistique, les moeurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire*, τ. I-IV, Paris 1840.
- Em. Bourgeois**, *Manuel historique de politique étrangère*, τ. I, Les origines (1610-1789) (έκδ. 9η), Paris 1925.
- F. Braudel**, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, τ. I-II, Paris 1949.
- 'Αρ. Βρέκοση**, *'Η συνθήκη τῆς 21 Μαρτίου 1800 καί τά προνόμια τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων Πρεβέζης, Πάργας, Βονίτσης καί Βουθρωτοῦ*, ΗΧ, τ.3 (1928), σσ. 272-294.
- V. Brun**, *Guerres Maritimes de France. Port de Toulon, ses armements, son administration, depuis son origine jusqu'à nos jours*, τ. 1-2, Paris 1861.
- André Bruneau**, *Tradition et politique de la France au Levant*, Paris 1932.
- Charles Carrière**, *Négociants Marseillais au XVIIIe siècle, contribution à l'étude des économies maritimes*, τ. I-II, (συνεχῆς σελιδαρίθμηση), Marseille 1973.
- Al. Carter**, *The dutch trade in the seven years war*. London 1972.
- L. Cassels**, *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740*, London 1966.
- Θεοδ. Χαβέλλα**, *'Ιστορίας τῶν Αἰτωλῶν συνέχεια*. 'Από τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1829, ἐν 'Αθήναις 1883.
- D. Colnachi**, *Journal of tour in Acarnania with account of ruins of new Gyftocastro and Petrovouni (χωρίς τόπο)* (1861).
- F. Crouzet**, *L'Angleterre et la France au XVIIIe siècle, Essai d'analyse comparée de deux croissances économiques*, Annales ESC, τ. 21 (1966), No 1, σσ. 254-291.
- Bistra Cvetkova**, *Vie économique des villes et ports balkaniques au XVe et XVIe siècles*, Revue des Etudes Islamiques τ. XXXVIII/2 (1970), σσ. 267-355.
- Jurien de la Gravière**, *Les origines de la marine française et la tactique naturelle. Le siège de la Rochelle*, Paris 1891.

- A. Delatte**, (ἔκδ.) *Les portulants grecs*, Liège 1947, II Compléments, Bruxelles 1958.
- G. Depping**, *La Grèce ou description topographique de la Livadie, de la Morée et de l' Archipel contenant des détails curieux sur les moeurs et usages des habitans de ses contrées*, à Paris 1830.
- A. de Saint-Léger-Phil. Sagnac**, *La Prépondérance Française*, Louis XIV (1661-1715), Paris 1935 (σειρά: "Peuples et Civilisations" No 10).
- Michel Deveze**, *La vie de la forêt française au XVIe siècle*, τ. I-II, Paris 1961.
- W. L. Dorn**, *Competition for Empire 1740-1763*, New York 1940.
- Vial Duclairbois**, *Dictionnaire raisonné de Marine*, Paris an VI (1798).
- G. Low** (ἔκδ.), *Fauvels; First travel trip through Greece*, Hespèria, τ. V, No 2, Vienna 1936, σσ. 206-224 ('Ανάτυπο).
- M. Forsellini**, *L' organizzazione economica dell' Arsenal di Venezia nella la metà del secolo XVII*, A V, τ. 7-8 (1930), σσ. 54-117.
- P. George**, *Anciennes et nouvelles forêts en région Méditerranéenne*, "Les études rhodaniennes" (Lyon), τ. IX (1933), σσ. 101-112.
— *Les sols et les forêts en région méditerranéenne*, "Annales de Géographie", τ. XVIII (1933), σσ. 193-195.
- 'Ανδρ. Γιαννακοπούλου**, *'Ανέκδοτα ναυτικά ἔγγραφα ἐκ Πατρῶν ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Γαλλίας; «Πελοποννησιακά»*, τ. II (1975), σσ. 60-69.
- 'Ελ. Γιαννακοπούλου**, *'Η ἱερά μονή Μυρταρίου Βονίτσης: ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα ἐκ τοῦ Ἀρχειοφυλακείου Λευκάδος (1692-1766)*, ΕΕΣΜ, τ. 4 (1973), σσ. 407-447.
— *'Η ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν (1731-1737) στὴν Αἰτωλοακαρνανία καὶ Ἡπειρο*, «Μνημοσύνη», τ. 8 (1980-1981), σσ. 234-258.
- 'Ιωάννου Γιαννοπούλου**, *'Η διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1393-1821)*, Ἀθῆναι 1971.
- P. Gille**, *Les écoles des constructeurs*, "Le navire et l' Économie Maritime du Moyen-Age au XVIIIe siècle principalement en Méditerranée. Travaux du Deuxième Colloque International d' Histoire maritime tenu, le 17 et 18 1957 à l' Academie de Marine, présentés par Michel Mollat, Paris 1958, σσ. 164-175.
- T. J. Goff et J. Meyer**, *Les constructions navales en France pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle*, Annales E S C, τ. 2 (1971), No 1, σσ. 173-185.
- Δ. Γκόφα**, *'Η φόρτωσις ἐπὶ τοῦ καταστρώματος*. Ἱστορικά. Συμβολή

είς τήν ἱστορίαν τοῦ ἐθνικοῦ ναυτικοῦ δικαίου τῆς Μεσογείου ἰδίᾳ δέ τοῦ ἑλληνικοῦ, Ἀθῆναι 1965.

— Δεῖγμα. Ἱστορική ἔρευνα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῶν συναλλαγῶν, Ἀθῆναι 1970.

— Διαμαρτυρικόν (προτέστον) τοῦ ἔτους 1807 ἐκ Σύρου, “Xenion Festschrift für Pan. J. Zepos”, τ. I, Ἀθῆναι 1973, σσ. 481-495.

— Ἑλληνικαὶ ἐξαγωγαὶ κατὰ τάς ἀρχάς τοῦ 18ου αἰῶνα κατ’ ἀνέκδοτον ἐμπορικὴν ἀλληλογραφίαν, «Ἐπιθεώρησις ἐμπορικοῦ Δικαίου», τ. ΚΔ’ (1973), σσ. 316-334.

— *Esquisse d’ une histoire du droit commercial grec sous la domination ottomane*, “La formazione storica del diritto moderno in Europa”. Atti del terzo Congresso Internazionale della Società Italiana di Storia del diritto, τ. III, Firenze 1977, σσ. 1087-1104.

William Rathbone Greg, Sketches in Greece and Turkey: with the present condition and future prospects of the Turkish empire, London 1833.

Παν. Γρίσπου, Τά δάση τῆς Ἠπείρου, κατὰ τὴ μεταβατικὴ περίοδο ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση μέχρι τὴ συγχώνευσή της μὲ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα, ΗΕ, τ. 2 (1953), σσ. 263-266.

— Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Παλαιογεωγραφίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ΗΕ, τ. 7 (1958), σσ. 874-879.

— *Δασικὴ ἱστορία* τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, ἀπὸ τοῦ ΙΕ’ αἰῶνος μέχρι τοῦ 1971, συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας, Ἀθῆναι 1973.

N. G. I. Hammond, Epirus, the geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas, Oxford 1967.

L. Heuzy, Le Mont Olympe et l’ Acarnanie, Paris 1860.

J. C. Hobhouse A journey through Albania and other provinces of Turkey in Europe and Asia during the years 1809 and 1810, (ἔκδ. β’, 2 τόμοι σέ 1), London 1813.

H. Holland, Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly Macedonia... during the years 1812 and 1813, London 1815.

G. Huffel, Economie forestière, Paris 1926.

Thomas-Smart Hughes, Travels in Sicily, Greece and Albania, τ. I-II, London 1820. Traduit de l’ anglais par l’ auteur de Londres en 1819. τ. I-II, Paris 1821.

H. Inalcik, Capital Formation in the Ottoman Empire, “Journal of Economic History” (1969), σσ. 97-140. Μετάφραση στὰ ἑλληνικά Ν.

Μαμαρέλη, «Οικονομική δομή τῶν βαλκανικῶν χωρῶν (15ος-19ος αἰώνας)», (εἰς. ἐπιμ. Σπ. Ἀσδραχᾶ), Ἀθήνα 1979, σσ. 501-524.

— *The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy*. Στό ἔργο "Studies in the Economic History of the Middle East", ἔκδ. Μ. Α. Cook. Oxford University Press, London 1970, σσ. 207-218.

— *Quelques remarques sur la formation du capital dans l' Empire Ottoman*, Histoire économique du monde Méditerranéene 1450-1650 (Mélanges en l' honneur de Fernand Braudel), τ. I, Paris 1972, σσ. 235-244.

Henry et Renée Kahane-A. Tietze, *The Lingua Franca in the Levant*. Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin, Urbana 1958.

Colin H. Imber, *The Navy of Süleyman the Magnificent*, Archivium ottomanicum, τ. VI (1980), σσ. 211-281.

Γ. Κοντογιώργη, *Οἱ ἑλλαδικές κοινωνικές καί πολιτικές δυνάμεις στήν ὕστερη Τουρκοκρατία*, στό συλλογικό ἔργο «Κοινωνικές καί πολιτικές Δυνάμεις στήν Ἑλλάδα» (ἔκδ. Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Πολιτικῆς Ἐπιστήμης εἰς.-ἐπιμ. Γ. Κοντογιώργη), Ἀθήνα 1977, σσ. 14-32.

Π. Κοντομίχη, *Οἱ Γριβαῖοι καί ὁ Ἀλῆς*, ΗΕ, τ. 5 (1956), σσ. 129-131.

H. P. Kontos, Beiträge zur Kenntnis der Waldverteilung in Thessalien und Epirus, «Πρακτικά Ἀκαδ. Ἀθ.», τ. 4 (1929), σσ. 375-380.

Κ. Κουγιτέα, *Πραγματεία τοπογραφική, ἱστορική καί ἔθνολογική τῆς Ἄνω Ἀλβανίας καί Ἰλλυρίας, Κάτω Ἀλβανίας ἢ Μακεδονοιλλυρίας καί Ἡπείρου*, Ἀθῆναι 1905.

Ἐλ. Κούκου, *Αἱ διομολογήσεις καί ἡ γαλλική προστασία εἰς τήν Ἀνατολήν*, Ἀθῆναι 1967.

B. Κρεμμυδᾶ, *Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου τό 18ο αἰώνα (1715-1792) μέ βάση τά γαλλικά ἀρχεῖα*, Ἀθήνα 1972.

Π. Κρητικῶ, *Ἀναγνώρισις τῶν Ἑλλήνων Τεκτόνων τῆς περιόδου 1780-1850 ἐκ τῶν παρά τάς ὑπογραφάς αὐτῶν στιγμῶν*, Τεκτονικόν Δελτίον 1965, παράρτημα Ιον.

G. La Cour-Gayer, *La marine militaire de la France sous le règne de Louis XV*, Paris 1910.

Fr. Lane, *Venetian ships and shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore 1934.

— *Naval actions and fleet organization 1499-1502*, "Renaissance Venice" (ἔκδ. Hale), London 1973, σσ. 146-173.

— *Venetian shipping during the commercial Revolution*, Am. Hist.

- Rev., τ. XXXVIII (1933), σσ. 219-239. Ἀνατύπωση στό ἔργο "Venice and History". Baltimore 1966, σσ. 3-24.
- *Venice. A Maritime Republic*, Baltimore, London 1973.
- W. Martin Leake**, *Travels in Northern Greece*, τ. I-IV, London 1835.
- Fr. Lebrun**, *Le XVIIe siècle*, Paris 1967.
- Γ. Λεονταρίτη**, «Ἑλληνική ἐμπορική ναυτιλία (1453-1850)», Ἀθήνα 1981.
- *Lemoine de Lespine, De Koophandel van Amsterdam*, Amsterdam 1704.
- M. Lombard**, Un problème de cartographie, *le bois dans la Méditerranée musulmane (VII-XI siècle)*, Annales ESC, τ. 14(1959), σσ. 234-254.
- "Arsenaux et bois de Marine dans la Méditerranée musulmane (XVI-XI siècles)", "Le navire et l' économie Maritime du Moyen Age au XVIIIe siècle principalement en Méditerranée". Travaux du Deuxième Colloque International d' Histoire Maritime tenu le 17 et 18 mai 1957, présentés par Michel Mollat, Paris 1958, σσ. 54-94.
- Robert Mandrou**, *Louis XVI et son temps 1661-1715*, (Σειρά Peuples et Civilisations No X), Paris 1973.
- P. Masson**, *Histoire du commerce Français dans le Levant au XVIIe siècle*, Paris 1896.
- *Histoire du commerce Français dans le Levant au XVIIIe siècle*, Paris 1911.
- ***Σ. Μάξιμου**, *Ἡ αὐγή τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ*, Τουρκοκρατία (1685-1789), ἔκδ. 3η, εἰσαγωγή ἐπιμέλεια Λ. Ἀξελοῦ, Ἀθήνα 1973.
- W. H. Mc. Neill**, *Venice, The Hinge of Europe 1081-1797*, Chicago/-London 1974.
- Arno Mehlan**, *Die Handelstrassen des Balkans Während der Türkenzeit, Südost-Deutsche Forschungen*, τ. IV/2 (1939), σσ. 234 κ. ἔξ. Μετάφραση στά ἑλληνικά Ἑλλης Παπαδημητρίου, «Οἰκονομική δομή τῶν βαλκανικῶν χωρῶν (15ος-19ος αἰώνας)», Ἀθήνα 1979, σ. 367-391.
- Μελετίου**, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, *Γεωγραφία Παλαιά καί Νέα*, συλλεχθεῖσα ἐκ διαφόρων συγγραφέων παλαιῶν καί νέων... καί εἰς κοινήν διάλεκτον ἐκτεθεῖσα χάριν τῶν πολλῶν τοῦ ἡμετέρου γένους, Ἐνετίησι παρά Νικολάφ Γλυκεῖ τῷ ἔξ Ἰωαννίνων, 1728.
- Rene Mémain**, *Le Marine de guerre sous Louis XIV, le materiel: Rochefort arsenal modèle de Colbert*, Paris 1957.
- ***Κ. Μέρτζιου**, «Τό ἐν Βενετία Ἡπειρωτικόν Ἀρχεῖον, HX τ. 11 (1936), σσ. 111-180, 181-213, 257-294, τ. 15 (1940) (Ἑπόπιλος «Μικρά Ἡπειρωτική Χρονογραφία)», σσ. 22-47.

*— *Μνημεία Μακεδονικής 'Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947 (Μακεδονική Βιβλιοθήκη αρ. 7).

*— *Νέαι ειδήσεις περί του Λάμπρου Κατσώνη καί του 'Ανδρούτσου* ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας, ΠΑΑ, τ. 23 (1959), σσ. 32-90.

*— *'Ανέκδοτα ἱστορικά στοιχεῖα περί 'Αλῆ πασᾶ Τεπελενλῆ*, ΗΕ, τ. 3 (1954), σσ. 119-126, 264-272, 344-347.

*— *Η "Αρτα εἰς τὰ 'Αρχεῖα τῆς Βενετίας, «Σκουφᾶς»*, τ. I (1955), σσ. 1-8, 153-160, 238-275, 308-314, 364-366, 397-401, τ. 2 (1958-1962), σσ. 12-16, 47-50, 90-93, 123-127, 207-210, 265-268, 322-325, τ. 3, (1962-1967), σσ. 25-28, 79-83, 141-145, 201-204, 250-252, 295-298, 340-343, 413-417, τ. 4 (1968-1975), σσ. 217-223, 388-402, 484-487.

*— *Χρονολοικοὶ πίνακες τῶν πασάδων 'Ιωαννίνων*. Διορθώσεις καὶ προσθήκαι, ΗΕ, τ. 16 (1967), σσ. 449-450, 540-549.

Anna-Vittoria Migliorini, I problemi del Trattato franconapolitano di navigazione et di commercio (1740-1766), R S I, τ. XII/1 (1979), σσ. 180-188.

P. Muret, *La prépondérance anglaise 1713-1763*, Paris 1937. (Σειρά "peuples et civilisations", No 11).

Vera P. Mutafčieva, Agrarnite otnošenija v osmankata imperija prez XV-XVI, Sofia 1962 (Les rapports agraires dans l' Empire Ottoman: περίληψη στά γαλλικά, σσ. 88-176).

Nelkenbrencher, *Nouveau manuel des monnais, poids, mesures cours des changes, fonds publics, etc à l' usage des banquiers, négociants et industriels*, traduit et disposé par Jean-Marie Deschamps, Paris, librairie de Guillaume et Cie, MDCCCLXVI (1866).

Δ. Νικολετοπούλου, Περὶ τοῦ νομίσματος ἐν 'Ελλάδι, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὀθωνος, 'Αθήναι 1974.

Ν. Πανταζοπούλου, 'Ελλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, 'Αθήναι 1958 (ἀνάτυπο ἀπὸ τό περιοδικό «γνώσεις»).

Rob. Paris, *Histoire du commerce de Marseille*, Tome V, De 1660 à 1789. Le Levant, Paris 1957.

Léonce Pingaud, *Choiseul-Gouffier*. La France en Orient sous Louis XVI, Paris 1887.

C. F. Plomer, *The Diamond of Janina: Ali Pasha, 1741-1822*, London 1970.

F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l' Empire Ottoman, pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801*, t. 1-3, à Paris 1805.

- F. C. H. L. Pouqueville**, *Voyage dans la Grèce*, τ. 1-5, A Paris, F. Didot, MDCCCXX (1820).
- F. C. H. L. Pouqueville**, *Voyage de la Grèce*, τ. 1-6, εκδ. β', Paris 1826.
- Έμμ. Πρωτοψάλτη**, *Η επαναστατική κίνηση των Έλλήνων κατά τον Β' επί Αικατερίνης Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1787-1792)*, Λουδοβίκος Σωτήρης, ΔΙΕΕ, τ. 14 (1960), σσ. 35-42.
- Ίακ. Ραγκαβή**, *Τά έλληνικά*, ήτοι περιγραφή γεωγραφική, ιστορική, αρχαιολογική και στατιστική τής αρχαίας και νέας Ελλάδος, Αθήναι 1854.
- Adm. Richmond-Sir Herbert**, *Staesmen and Sea Power*, Oxford 1946.
- Claude Roure**, *La réglementation du commerce français au Levant sous l' Ambassade du Marquis de Villeneuve (1728-1741)*, "Dossiers sur le commerce français en Méditerranée orientale au XVIIIe siècle", Paris 1976, σσ. 33-100.
- D. Sabatier**, *Les relations commerciales entre Marseille et la Crète dans la première moitié du XVIIIe siècle*. "Dossiers sur le commerce français en Méditerranée orientale au XVIIIe siècle", Paris 1976, σσ. 150-233.
- André Grasset Saint-Sauveur**, *Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les isles et possessions ci-devant Vénitiennes du Levant; savoir: Corfou, Paxo, Bucintro, Parga, Prèveza, Vonitza, Saint-Maure*, contenant la description de chacune de ses isles et possessions, l'histoire et les monuments anciens, τ. I-III, Paris 1810.
- Ed. Salvador**, *Histoire commerciale, politique et diplomatique des échelles du Levant. L' Orient, Marseille et la Méditerranée*, deuxième édition... augmentée d' une introduction et d' un chapitre sur les résultats de la guerre de Crimée, Paris 1857.
- *M. Sanuto**, *Diarii* (1469-1533), τ. 1-58, Venezia 1879-1903.
- *Κ. Σάθα**, *Ειδήσεις τινές περί έμπορίου και φορολογίας εν Ελλάδι επί Τουρκοκρατίας*, «Οικονομική Έπιθεώρησης, τ. 6 (1878-1879), σσ. 486-515.
- J. Schreiner**, *Die Niederlande und die Norwegische Hölzaufuhr im 17 Jahrhundert*, "Tydschrift voor Geschiedenis", τ. 49 (1934), σσ. 303-328.
- Xavier Scrofani**, *Voyage en Grèce de Xavier Scrofani Sicilien, fait en 1714 et 1795*, traduit de l' Italien par **J. P. C. Branvillain**, avec une carte générale de la Grèce ancienne et dix tableaux du commerce des îles dites Vénitiennes de la Morée, et de la Romelie méridionale, τ. I-III, Paris-Strasburg 1801.

Stanford J. Shaw, *Between Old and New, The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1971.

Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734, as revealed in Despatches of the venetian Baili*. Illinois studies in the social sciences, τ. XXVII, University of Illinois, Urbana 1944.

Γ. Σιορόκα, *Τό γαλλικό προξενείο τῆς Ἄρτας (1702-1799)*, Ἰωάννινα 1981.

Β. Σφυρόερα, *Τά ἑλληνικά πληρώματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου*, Ἀθήναι 1968.

B. J. Slot, *Archipelagus Turbatus, Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, τ. I καὶ II, Leiden 1982.

Ἄθ. Σταγειρίτου, *Ἡπειρωτικά*, ἤτοι Ἱστορία καὶ Γεωγραφία τῆς Ἡπείρου παλαιά τε καὶ νέα καὶ βίος τοῦ Πύρρου συλλεχθέντα ἐκ πολλῶν συγγραφέων καὶ παραφρασθέντα εἰς τὴν ἀπλουστέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐν Βιέννῃ 1819.

Rodí-Angelique Stamouli, *La vie socio-professionnelle et l' alphabétisation en Grèce au XVIIIe siècle: l' exemple de Prèveza d' après des actes des ses notaires*, (Thèse du 3ème cycle à la Sorbonne-Paris IV), Paris 1981.

D. N. Stephanopoli, *Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce pendant les années V et VI (1797-1798)*, Paris (1800). Μετάφραση στὰ ἑλληνικά Α. Σπήλιου, προλεγόμενα Γ. Βουρνᾶ, Ἀθήνα 1974.

Κ. Σβολοπούλου, *Ἡ κατασκευὴ τῶν ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν πλοίων κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας*. Ναυπηγικὴ ξυλεία καὶ ναυπηγικά ἐργαστήρια εἰς τὸ Αἰγαῖον, Ἀθήναι 1974.

N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris 1956.

— *Ἡ ἑλληνικὴ παροικία τῆς Μινόρκας, συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τὸν 18ον αἰῶνα*, "Mélanges offerts à Octave et Melro Merlier", (ἔκδ. Institut Français d' Athènes), τ. II, Athènes 1956, σσ. 13-21.

Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, *Γεωγραφία*, Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ με τοπογραφικά σχεδιογραφήματα καὶ γεωγραφικούς χάρτες τοῦ ἰδίου. Προλεγόμενα Ἀθ. Παπαχαρήση, Ἰωάννινα 1974.

Ἰ. Τζαμτζῆ, «Ναυτικοί, καράβια καὶ λιμάνια», στό ἔργο Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Ναυτιλία (ἔκδ. Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος), Ἀθήναι 1972, σσ. 101-120, 488-489.

Ugo Tucci, *La marina mercantile veneziana nel Settecento*, B I S S S V, τ. 2 (1960), σσ. 155-202.

- D. Urquart**, *The spirit of the East*, Illustrated in a journal of travels through Roumeli, London 1830.
- Osmail Hakki Uzunçarşili**, *Osmanli Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948.
- R. N. James Wolfe**, *Observations on the Gulf of Arta*, made in 1830, "Journal of Royal Geographical Society", τ. 3 (1833), σσ. 75-97.
- A. Wood**, *A History of the Levant Company*, London 1964.
- Σεραφείμ Ξενοπούλου** τοῦ Βυζαντίου, Μητροπολίτου Ἄρτης, *Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτέ ἀρχαίας καί ἐγκρίτου ἡπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καί τῆς ὠσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης*, Ἀθήναι 1884.
- N. Γ. Ζιάγκου**, *Τουρκοκρατούμενη Ἡπειρος, τιμαριωτισμός, ἀστισμός, νεοελληνική ἀναγέννηση (1648-1820)*, Ἀθήνα 1974.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

**ΓΑΛΛΙΚΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΑΣΩΝ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΞΥΛΕΜΠΟΡΙΟΥ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

1. Τά έκμεταλλεύσιμα δάση στη νότια Ήπειρο καί στην Αιτωλοακαρνανία

Χωρογραφία. Στά γαλλικά έγγραφα, στά όποια στηρίζεται ή έργασία μας, τόσο στά προξενικά, όσο καί τοῦ ύπουργείου Ναυτικῶν¹, ή ξυλεία πού ἐξάγεται ἀπό τήν Ήπειρο καί τήν Ἀκαρνανία στά ναυπηγεῖα τῆς Τουλών καταγράφεται ὡς «bois d' Albanie». Δέν εἶναι μοναδική ή μαρτυρία. Σύμφωνα μέ τίς γεωγραφικές ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς «Ἀλβανία» ἀποκαλεῖται ὁ χῶρος τῆς Βαλκανικῆς πού ἐκτείνεται ἀπό τό Μαυροβούνιο ὡς τήν Πελοπόννησο. Πρόκειται γιά γεωγραφικό ὄρο² ἀσαφή· στίς πηγές ή ἐντύπωση γιά τή γεωγραφική ἔκταση τῆς «Ἀλβανίας» εἶναι συγκεχυμένη³. Γενικά πάντως ὑποδηλώνεται ή περιοχή ἀπό τή Σκόρδα ή τό Δυρράχιο ὡς τόν Ἀμβρακικό κόλπο ή καί τήν Ἀκαρνανία⁴ καί κάποτε ὡς τήν

1. Βλ. ἀνέκδοτες πηγές. σσ. λγ'-λε'.

2. Ἄρς, Ἡ Ἀλβανία καί ή Ήπειρος... τό 18ο αἶ..., σσ. 18-19 καί στή μετάφραση σ. 8.

3. Σέ περιηγητικά κείμενα τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα καθορίζεται ὁ γεωγραφικός χῶρος τῆς «Ἀλβανίας», ἀλλά οἱ ἀπόψεις τῶν περιηγητῶν διαφέρουν. Ὁ *Rouqueville*, *Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 128, συμπεριλαμβάνει στήν Ἀλβανία τήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ, τό Κάρλελι καί μέρος τῆς Θεσσαλίας. Ὁ *Holland*, *Travels*, σσ. 220-225, θεωρεῖ ὡς διαχωριστική γραμμή τήν Πίνδο. Στό *Bartoldy*, *Voyage*, τ. 2, σ. 135 τά πρός τό νότο ὄρια στά βουνά τοῦ Σουλίου. Πρβλ. τήν ὀνομασία Κάτω Ἀλβανία γιά τήν Ήπειρο: Γ. *Χαριτάκη* (ἐκδ.), Ἀθανασίου Φαλίδα, Ἡ Τουρκία κατά τάς ἀρχάς τοῦ 19ου αἰῶνος, ΗΧ, τ. 6 (1931), σ. 60.

4. *Bellaire*, *Précis*, σ. 125: Ἡ Ήπειρος ή Κάτω Ἀλβανία, ὀριοθετεῖται ἀπό τή Χιμάρρα καί τό Ἀργυρόκαστρο μέχρι καί τό Ξηρόμερο. Πρβλ. τά ἴδια ὄρια σέ γαλλικό ὑπόμνημα: *ANF*, ΑΕ, Β, 242, *Mémoire sur la situation topographique de l'Épire sur les productions... le commerce... et sur les meilleurs moyens d' en tirer de très bon bois pour la construction des vaisseaux de la marine militaire et de la marine marchande. Présenté au Citoyen Talleyrand Ministre des Relations Exterieures de la République Française, par Pierre Dupré ex agent consulaire à Larta (1800). Στό ἐξῆς «Mémoire... de Mr. Dupré (1800)».*

Πελοπόννησο⁵. Έτσι εξηγείται γιατί, στη γαλλική προξενική αλληλογραφία, στά έγγραφα του ύπουργείου Ναυτικών, καθώς και στα περιηγητικά κείμενα του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα, ή νότια Ήπειρος ονομάζεται 'Αλβανία. Αντίστοιχα οι κάτοικοι, κυρίως της Ήπειρου, φέρουν την ονομασία «'Αλβανοί ή 'Αρβανίτες», θέμα που είχε προβληματίσει τους λογίους της εποχής⁶.

Στήν εργασία αυτή ή γεωγραφική έκταση «'Αλβανία» καθορίζεται από τά δεδομένα των πηγών. Η νότια Ήπειρος και ή 'Ακαρνανία αποτελούν τον κύριο χώρο στήν εξεταζόμενη περιοχή, που εκτείνεται και νοτιότερα, σέ μέρος της Αιτωλίας, αλλά και βορειότερα, στήν ένδοχώρα 'Αθαμανίας - 'Ασπροποτάμου, στή δασική ζώνη Φαναριού -Μαργαριτιού, καθώς και στα βορειοηπειρώτικα δάση Βουθρωτού - 'Αργυροκάστρου - Χιμάρας. Σέ όρισμένες περιπτώσεις φθάνει στίς δασικές εκτάσεις Δυρραχίου - Καβάγια, γιατί και εκεί μεγαλέμποροι από τά Γιάννενα χρηματοδοτούν την εκμετάλλευση που διεξάγεται από Έλληνες υπό τή γαλλική έποπτεία. Λόγω τής ιδιοτυπίας του ό δρος κατά την ανάπτυξη του θέματος μπαίνει σέ εισαγωγικά. Η εξεταζόμενη περιοχή, παρά τό γεωγραφικό κατακερματισμό της, παρουσιάζεται ειδικά στό ξυλεμπόριο όμοιογενής, μέ επίκεντρο τό λιμάνι τής Πρέβεζας, από όπου τό δίκτυο των ξυλεμπορικών δραστηριοτήτων εξαπλωνόταν ως τή βόρεια Ήπειρο και τήν 'Αλβανία⁷. Πρόκειται, άλλωστε, για χώρο μέ ένιαία δασική φυσιογνωμία.

Έκμεταλλεύσιμα δάση. Η περιοχή στήν όποία αναφέρεται ή μελέτη μας, όρεινή στή μεγαλύτερη έκταση, διακρινόταν από τήν αρχαιότητα για τά πλούσια δάση της⁸ και ως τό 18ο αιώνα τουλάχισ-

5. D.N. *Stephanopoli*, Voyage, τ. II, σ. 164, και στή μετάφραση, σ. 273. «L' autre partie de l' Albanie commence à la Vallone ou Avlone distante de cent milles de la Dalmatie et s' étend jusqu' à l' isthme de Morée».

6. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 3, σσ. 212-213. W. *Leake*, *Researches in Greece*, London 1814, σ. 415. Α. *Βρανούση*, 'Αθανάσιος Ψαλίδας, ό Διδάσκαλος του Γένους (1767-1819), ό πατριώτης, ό πολίτης, ό αγωνιστής, 'Ιωάννινα 1952, σ. 141: «... ή Ήπειρος κακά λέγεται 'Αρβανιτιά, ένω κανείς αρβανίτικα δέν ήξεύρει...».

7. Βλ. κεφάλαια «'Οργάνωση έμπορίου» και «Έλληνες ξυλέμποροι».

8. *Hammond*, *Epirus*, σ. 40, σημ. 5, όπου οι αρχαίες μαρτυρίες για τά δάση τής Ήπειρου. Για τά αιτωλικά δάση στήν περιφέρεια τής Τριχωνίδας, βλ. *Πολυβίου*, Μεγαλοπολίτου, 'Ιστοριών τά σωζόμενα, V, 7, 10 (έκδ. Teubner, Stuttgart 1962 τ. II, σ. 116): «εστι γάρ πᾶς τόπος όρεινός και τραχύς, συνηγμένος ταῖς ύλαις, διό και παντελῶς στενήν και δυσδιόδον έχει τήν πάροδον». Για τά δάση Ναυπάκτου

στον, διατήρησε τή φυσιογνωμία δασικού χώρου. Ἀπάτητα κατάφυτα βουνά καί φαράγγια συνθέτουν ἕνα ἄγριο φυσικό περιβάλλον σέ αὐτό τόν τόπο, πού γίνεται ἔτσι δυσπρόσιτος καί πολλές φορές ἀδιάβατος· εἰδικότερα ἢ Ἀκαρνανία χαρακτηρίζεται ὡς «ἐκτεταμένο ἀπροσπέλαστο δάσος»⁹. Στά φυσικά αὐτά κρησφύγετα δημιουργήθηκαν τά λημέρια τῶν κλεφτῶν. Τά δάση ἀποτελοῦσαν φραγμό στίς τουρκικές ἐπιθέσεις καί ἀποδείχθηκαν «ἄσυλα ἀπρόσβλητα» γιά τούς καταδιωγμένους πληθυσμούς¹⁰. Τό δάσος ὁμως, δέν παρείχε μόνο προστασία στούς κατοίκους, ἀλλά ἀπέβη γι' αὐτούς καί πηγή προσόδων μέ τήν ἐκμεταλλεύσιμη ξυλεία του.

Στίς Ἀκαρνανικές ἀκτές τοῦ Ἀμβρακικοῦ, πλεονάζουν οἱ ἀργιελιές. Ἀπό τό λιμάνι Λουτράκι ὡς τό μοναστήρι τ' Ἀγριλιοῦ, πρὸς τήν ἐνδοχώρα τοῦ Ξηρομέρου, ἐκτεινόταν δάσος βελανιδιῶν, πού ἡ ξυλεία τους ἦταν κατάλληλη γιά τή ναυπήγηση μεγάλων πολεμικῶν πλοίων¹¹. Τή λίμνη Ἀμβρακία περιέζωνε δάσος ἀπό ἀγροπούρναρα, πού συνεχιζόταν ὡς τήν Κατούνα, ἀλλά καί ἀπό βελανιδιές, πού κάλυπταν τήν κοιλάδα τοῦ Ἀχελῶου ὡς τό χάνι Κουβαρᾶ, κοντά στή Σφήνα¹². Ἀπό τήν Πούντα (Ἄκτιο) πρὸς τή Βόνιτσα, ἐκτεινόταν δάσος δύο χιλιομέτρων, μέ πυκνό πυρήνα ἀνάμεσα ἀπό τή λίμνη Βουλκαριά καί τό ἀκρωτήριο Βολίμη¹³. στὸν ἴδιο τόπο, κατά μῆκος τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἀκολουθώντας τή γραμμὴ Λου-

καί Ἄκτιου, βλ. *Στράβωνος*, Γεωγραφικά, I, C 450, § 3 καί Z', C 325, § 6 ἀντίστοιχα, (ἔκδ. Teubner, Lipsiae 1921, σσ. 635, 447). Ἐνδιαφέρουσες οἱ παρατηρήσεις τοῦ Γ. Σωτηριάδου, Ζητήματα αἰτωλικῆς ἱστορίας καί τοπογραφίας, B.C.H., τ. 31 (1907), σσ. 277, 293, 316, γιά τή σημασία τῶν δασῶν τῆς Ναυπακτίας καί Εὐρυτανίας στήν ἐκβαση τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δημοσθένη κατὰ τόν Πελοποννησιακό πόλεμο (426-425 π.Χ.) καί στήν ἀναχαίτιση τῆς στρατιάς τοῦ Γαλάτη Βρέννου (279 π.Χ.).

9. *Heuzey*, L'Acarnanie, σσ. 223-224, 251-252. *Hobhouse*, Journey, τ. I, σ. 201. *Pouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 4, σ. 271. *Greg*, Sketches, σ. 43.

10. *Heuzey*, L'Acarnanie, σσ. 251-252. *Urquhart*, The spirits, τ. I, σ. 98. *Depping*, Description, τ. I, σ. 231. Οἱ ἀπόψεις τοῦ *Eug. Yemenits*, Scènes et recits des guerres de l'indépendance en Grèce moderne, Paris 1869, σ. 4, γιά τήν ἐπίδραση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος τῶν Ἀγράφων στή διαμόρφωση τῆς ζωῆς τῶν κλεφτῶν, μποροῦν νά γενικευθοῦν στό μεγαλύτερο μέρος τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας.

11. *Heuzey*, L'Acarnanie, σσ. 235-236. *Colnachi*, Journal, σσ. 10-11. *Pouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σσ. 488-489.

12. *Leake*, Travels, τ. III, σ. 504. *Colnachi*, Journal, σ. 9.

13. *Pouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 314, καί τ. 3, σ. 454. *Colnachi*, Journal σ. 13 Πρβλ. χάρτη I.

τρακί - Νησί - Παλίμπεη, σχηματίζονταν πυκνά δάση από θάμνους και διάφορα δένδρα¹⁴. Στο δρόμο από τή Βόνιτσα προς τό άκρωτήρι του Μυρταριού, κοντά στό όμώνυμο μοναστήρι, γιά τίς δασικές έκτάσεις του όποιου φιλονικούσαν Τούρκοι φεουδάρχες μέ τούς ήγουμένους τής μονής κατά τήν περίοδο τής Τουρκοκρατίας, υπήρχε πυκνό δάσος μέ μυρτιές, μαστιχιές, άγριομουριές, πουρνάρια, δάφνες¹⁵ και άγριοκουτσουπιές. Παράλληλα, από τό Λουτράκι ως τήν Πλαγιά και τή Ζαβέρδα, άπέναντι από τή Λευκάδα, έκτείνονταν πυκνά βελανιδοδάση, πού εισχωρούσαν στην ένδοχώρα του Ξηρομέρου. Έδω, κατά τήν άποψη του Leake, βρίσκονταν οί ψηλότερες βελανιδιές τής Έλλάδας. Σέ μερικά σημεία σχηματίζονταν δρυμοί άποκλειστικά μέ άριές. Τά δάση του Λουτρακίου, όπως και τά γειτονικά στό Παλίμπεη και στό Νησί, καθώς και στην Πλαγιά κοντά στά τενάγη, περιλαμβάνονταν στά προγράμματα τής δασικής έκμεταλλεύσεως των Γάλλων στην Ήπειρο, ως τά τέλη του 18ου αιώνα¹⁶. Η δασική αυτή περιοχή στά νότια του Άμβρακικού, μέ έπίκεντρα τίς τοποθεσίες Παλίμπεη - Νησί - Βόνιτσα - Βουλκαριά - Άκτιο, ήταν ή περισσότερο προσιτή και σέ αυτή, έκτός από ναυπηγική ξυλεία, άναζητούσαν οίκοδομική και βιοτεχνική ξυλεία (κυρίως δοϋγες), καθώς και καυσόξυλα οί ντόπιοι και οί Έπτανήσιοι¹⁷. Στην ένδοχώρα του Βάλτου (σύνορα Βάλτου - Εύρυτανίας) υπήρχαν επίσης άξιόλογα έκμεταλλεύσιμα δάση - έπτά άριθμούνται συνολικά -, δυσπρόσιτα όμως γιά έκμετάλλευση. Μόνο μιά φορά (1786-1787) επιχειρήθηκε εκεί ύλοτομία από Γάλλους, στό δάσος του Άσπροποτάμου, άξιόλογο σέ ξυλεία έλάτης¹⁸.

14. Κυρίως πλατάνια, άγριαπιδιές, πουρνάρια, σέ μεγάλη έκταση μηλίό πού όνομάζουν «φραξό», άνακατεμένα μέ άγριαμπέλια και άλλους θάμνους. Βλ. *Leake, Travels*, τ. I, σ. 164, τ. III, σ. 497.

15. *Γιαννακοπούλου*, Μονή Μυρταρίου, σ. 409 και σ. 424, όπου βενετικός χάρτης τής περιοχής Μυρταρίου. *Leake, Travels*, τ. III, σσ. 494, 498. Πρβλ. *Erich Ziebarth*, Κυριακός ό έξ Άγκώνος έν Ήπείρου, ΗΧ, τ. I (1921), σ. 116, σμ. 1: «*Παρεπλεύσαμεν τήν μυρσινοφόρον Βονδιτιανήν (Βόνιτσα)*».

16. *Leake, Travels*, τ. I, σσ. 164-165, 172. Ίσως έδω μπορεί νά έντοπισθεί τό δάσος τής Λάμιας - όπου ό όμώνυμος οικισμός σήμερα - πού άναφέρεται από τον *Pouqueville*, *Voyage de la Grèce*, τ. 3, σ. 449, ως τό πιό πυκνό και σκοτεινό δάσος τής Άκαρνανίας, μόνιμο καταφύγιο των κλεφτών. Πρβλ. *ANF, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré*. Γιά τίς άριές και τά άλλα είδη των δένδρων βλ. παρακάτω σ. 20.

17. Βλ. οικεία κεφάλαια.

18. Γιά τά δάση του Βάλτου: *Heuzey, L' Acarnanie*, σσ. 235-236. Πρβλ.

Ἐάν ἡ βελανιδιά εἶναι τό κυρίαρχο δένδρο γενικά στήν Ἄκαρνανία, στό *Ξηρόμερο*, ὅπου σχηματίζει μεγάλα δυσπρόσιτα δάση, εἶναι τό μοναδικό καί ἀποκλειστικό. Ἡ κοιλάδα μεταξύ Μάνινας - Λιγοβιτσιού καλύπτεται ἀπό τίς ψηλότερες βελανιδιές τοῦ Ξηρομέρου¹⁹, πού ἀπαντοῦν ἐπίσης γύρω ἀπό τό Χρυσοβίτσι καί τόν Πρόδρομο, κατά μήκος τῶν χωριῶν Μαχαιριά - Σκορτοῦ - Πρόδρομος. Ἀπό τά πυκνότερα σημεῖα τοῦ ἐκτεταμένου αὐτοῦ βελανιδοδάσους θεωροῦνται τά δάση Λιγοβιτσιοῦ, Προδρόμου - Ποδολοβίτσας, ὅπου συχνάζουν μόνο κλέφτες καί Καραγκούνηδες μέ τά κοπάδια τους²⁰. Στήν ἴδια περιοχή, μαζί μέ τίς βελανιδιές, βρίσκονται ζῶνες μέ πυκνές καστανιές. Ἀπό αὐτό τό σημεῖο ἀρχίζει τό περίφημο δάσος τῆς Μάνινας, μέ τίς μεγάλες, κατάλληλες γιά ναυπηγική ξυλεία βελανιδιές του, ἀποτελώντας τόν πυκνότερο πυρήνα στίς δασικές ἐκτάσεις, ἀνάμεσα στόν κόλπο τῆς Ἄρτας καί τόν κόλπο τῆς Ναυπάκτου (Κρυονέρι). Στίς πληροφορίες τῶν περιηγητῶν ὅτι ἡ Ἄκαρνανία ἀποτελεῖ συνεχόμενο δυσπρόσιτο δάσος, οἱ γαλλικές πηγές προσθέτουν ὅτι δάσος καλύπτει ὀλοκληρωτικά καί τά τρία βουνά πού τή διασχίζουν - προφανῶς τά Ἄκαρνανικά -, ὅπως καί ὀλόκληρη τή δυτική Ἄκαρνανία ὡς τήν Κατοχή. Ὁ δασικός χῶρος τῆς Μάνινας ἀποτελεῖται συνολικά ἀπό ἕξι μεγάλα δάση καί δύο μικρά, ὅλα κατάλληλα γιά ὕλοτομία. Ἐφάμιλλο σέ ἔκταση καί πυκνότητα μέ τό δάσος τῆς Μάνινας ἦταν καί τό δάσος τοῦ Ξηρομέρου, πού ἀρχιζε λίγα χιλιόμετρα μετά τήν Κατούνα καί ἐκτεινόταν ὡς τή μεσημβρινή ἀκτή τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Πρόκειται γιά τό δεύτερο σέ σημασία δάσος πού εἶχε ἐκτιμηθεῖ ἀπό τούς Γάλλους γιά τήν κατάλληλη γιά ναυτικές κατασκευές ξυλεία του καί εἶχε περιληφθεῖ σέ προγράμματα ἐκμεταλλεύσεως²¹. Στόν ἴδιο χῶρο, οἱ πυκνές συστάδες

Hammond, Epirus, σ. 241. Γιά τόν ἀριθμό τῶν δασῶν: *Ραγκαβῆ*, Ἑλληνικά, τ. I, σσ. 776-777. Πρβλ. *ANF*, ΑΕ, Β, 242, *Mémoire... de Mr. Dupré*. Ἡ περιοχή τοῦ Ἀσπροποτάμου ὑπαγόταν στό σαντζάκι τῶν Τρικκάλων: *Rouqueville*, *Voyage dans la Grèce*, τ. 2, σσ. 152, 201.

19. *Heuzey*, *L'Acarnanie*, σσ. 236-237. *Leake*, *Travels*, τ. IV, σσ. 8-9. *Γ. Παπατρέχα*, Ὁ βελανιδώνας τοῦ Ξηρομέρου, *Στερεά Ἑλλάς*, τ. 14 (1982) τχ. 161, σσ. 332-333.

20. *Leake*, *Travels*, τ. III, σ. 511 καί σ. 513. *Hobhouse*, *Journey*, τ. I, σσ. 199-200. *Rouqueville*, *Voyage de la Grèce*, τ. 3, σ. 459.

21. *Rouqueville*, *Voyage de la Grèce*, τ. 3, σ. 471. *Colnachi*, *Journal*, σ. 10. Γιά τόν ἀριθμό τῶν δασῶν: *Ραγκαβῆ*, Ἑλληνικά, τ. I, σ. 182. Βλ. καί *G. A. M(anos)*, *Résumé géographique de la Grèce et de la Turquie d'Europe*, Paris 1826,

βελανιδιών διακόπτονται από δασικές ζώνες άγριαπιδιάς, πού στην κοιλάδα του 'Αχελώου καταλαμβάνουν έκταση ενός χιλιομέτρου²². 'Ανάμεσα στά αξιολογότερα βελανιδοδάση τής 'Ακαρνανίας, μετά τής Μάνινας και του Ξηρομέρου, συγκαταλέγεται τό δάσος του Δραγαμέστου, πού ή ξυλεία του θεωρείται εξαιρετική. 'Αρχιζε 20 χιλιόμετρα έξω από όμώνυμο χωριό²³, παρουσίαζε εξαιρετική πυκνότητα και καθώς ήταν πλούσιο, κυρίως σέ παλιές βελανιδιές, προσφερόταν περισσότερο από κάθε άλλο για απόδοση ναυπηγικής ξυλείας²⁴. Είναι αξιοσημείωτο ότι μετά τήν εκμετάλλευση τών Γάλλων στην περιοχή - τέλη 18ου αιώνα-, δυτικά του σημερινού 'Αστακού, αριθμούνται 17 συνολικά δάση, κατάλληλα για ύλοτομία²⁵.

Οι πυκνότεροι πυρήνες τών δασών του *Αίτωλικού κάμπου* βρίσκονται γύρω από τίς λίμνες Τριχωνίδα και Λυσιμαχία και τά έλη του Δοκιμίου και τών Καλυβίων. 'Αξιόλογες δασικές εκτάσεις στη Μακρυνεία περιζώνουν τίς δχθες τής Τριχωνίδας, όπου πλεονάζει ή βελανιδιά, ανάμεσα σέ άγριελιές, άγριάμπελα, μυρτιές και καλάμια. Δάσος από ίτιές, λευκές, άγριοσυκιές και άγριάμπελα, σέ έκταση δύο μιλίων, δημιουργούσε φράγμα μετά τήν τελευταία λωρί-

σ. 587: «*Xeromeros se couronne de plusieurs montagnes et de forêts touffues qui laissent peu de terrains cultivables*». ANF, Marine, D, 9, ff. 131r-142v, *Mémoire pour Monseigneur le Comte de Maurepas Ministre et Secrétaire d' état de la Marine aux sujets qui sont aux environs du golfe de Larta en Albanie. Lentier, fait à Larta le 23 decembre 1731 (reçue à Toulon: mars 1732)*. Στο έξής, *Mémoire... de Mr. Lentier*.

22. *Leake, Travels*, τ. IV, σ. 12. *Colnachi, Journal*, σ. 10.

23. Για τήν παλιά βυζαντινή πόλη: Σ. Δημητρακοπούλου, 'Αρχαιότητες και μνημεία Ξηρομέρου 'Ακαρνανίας, 'Αθήναι 1970, τ.χ. Α', σσ. 7-52, όπου ή σχετική βιβλιογραφία. Π. Βοκοτοπούλου, Μεσαιωνικά μνημεία Αίτωλοακαρνανίας, «'Αρχαιολογικόν Δελτίον», τ. 22 Β' (2), (1967), σσ. 330-332. Για τό φτωχό χωριό Δραγαμέστο τό 18ο αιώνα: *Rouqueville, Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 143.

24. ANF, AE, B, 242, *mémoire... de Mr. Dupré (1800)*. ANF, Marine, B, 764, ff. 253r, 254r, *Addition aux assertions de mon vice-consul (Saint-Sauveur) contenant en son mémoire du 31 decembre 1783, concernant les bois de construction navale exploités en Albanie Turque, Zante 5 avril 1785*, συνημμένο στην έπιστολή του Malouet Intendant de la Marine au port de Toulon, σταλμένη από Toulon, 1 août 1784, στον ύπουργό τών Ναυτικών. Στο έξής στις άρχαιακές ένδειξεις: *addition aux assertions en... mémoire de Mr. Saint - Sauveur*.

25. *Ραγκαβή*, 'Ελληνικά, τ. I, σ. 780. Δέν μόρεσα νά διαπιστώσω άν στην παραπάνω δασική περιφέρεια του Δραγαμέστου συμπεριλαμβάνεται και τό ονομαζόμενο από τόν *Rouqueville* δάσος «Λυκοδόντι», πού τοποθετείται ανάμεσα στα χωριά Βάρνακα, Κανδήλα, Χρυσοβίτσα και Μπαμπίνη ('Αη-Γιώργη Πόρτας). Βλ. *Voyage de la Grèce*, τ. 3, σσ. 461-468, σημ. 1 και σ. 469.

δα τῆς Τριγωνίδας, στὸν κάμπο τοῦ Βραχωρίου, ὅπου καί τὰ γιοφύρια τοῦ Ἑλλάμπεη²⁶.

Οἱ δασικὲς ζῶνες εἶναι πυκνὲς καί στίς πλαγιὰς τοῦ Ζυγοῦ. Δάσος ἀπὸ καστανιὰς ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στὸ Κεράσοβο καί στὸ Ζευγαράκι, μὲ κατεύθυνση πρὸς τὸ Παναιτωλικό, ἐνῶ ἀξιολογότερο σὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἑρακύνθου θεωροῦνταν τὸ δάσος Κουδοῦνι πού ἀπλωνόταν ἀνάμεσα στὴ Δεσφίνα, τὸ Μισαράσι καί τὰ ἄλλα χωριά τοῦ Ζυγοῦ. Στὸ δασικὸ αὐτὸ χῶρο, ἀπὸ τὸ Ἑγγελοκάστρο ὡς τὴ Μακρυνεία καί τὰ χωριά τοῦ Ζυγοῦ, ὑπολογίζονται ὀκτώ μεγάλα δάση, κατὰλληλα γιὰ ἐκμετάλλευση²⁷. Στὴ γειτονικὴ Κλεισοῦρα πλατάνια, φτελιὰ καί λεῦκες πύκνωναν τόσο πολὺ, ὥστε σχεδὸν νὰ κλείνεται τὸ πέρασμα²⁸. Ἀπὸ τίς ἄλλες δασικὲς ἐκτάσεις μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν δάση μὲ πλατάνια στίς ὑπώρειες τοῦ Ζυγοῦ, στὴ Γαυρολίμνη, καί πυκνὴ βλάστηση μὲ πουρνάρια, παλιούρια, ἀργιελιὰς, ἀγριάμπελα καί ἀγριαπιδιὰς, καθὼς καί δάση βελανιδιὰς μὲ ἀριὰς, στὴν ἀπέναντι ὄχθη τῶν λιμνῶν, στὸ βιλαέτι τοῦ Βλοχοῦ²⁹.

Στὴν περιοχὴ τοῦ Μεσολογγίου ἀριθμοῦνται εἴκοσι ἐννιά μεγάλα καί μικρὰ δάση³⁰, μὲ ἀξιολογότερα τὰ δάση βελανιδιὰς στὴν Παραχελωῖτιδα, κυρίως στὸ Γαλατᾶ, Νεχώρι, Κρουονέρι, καθὼς καί στὴν κοιλάδα τοῦ Λεσινιοῦ, ὅπου σχηματιζόταν καί πυκνὸς λόγγος στὰ τενάγη³¹.

26. *Colnachi, Journal*, σ. 469. *Ραγκαβῆ*, Ἑλληνικά, τ. 1, σ. 717. *Leake, Travels*, τ. 1, σ. 122. Πρβλ. τὴ δασικὴ εἰκόνα τῆς περιοχῆς *W.J. Woodhouse, Aetolia, Oxford 1897*, σ. 259. Βλ. καί *Μιτλ. Τζάνη*, Τὸ Βραχώρι, (ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνη Βλαχόπουλου πρὸς τὸν ἄνδρ. Ἰσκον: 1821) ἐφημ. Λαός, Ἑγρίνιον, 29 Δεκεμβρίου 1957: «Παραγγείλαμε στὸ Σουλφικάραγα τοῦ Ζαπαντιοῦ νὰ μᾶς παραδώσῃ τὸ Ζαπάντι καί τὸ δάσος τῆς Κυρά-Ἑγγελικῆς πού βρίσκεται στίς ὄχθες τῆς λίμνης τοῦ Ἑγγελοκάστρου».

27. *Rouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 3, σσ. 524, 541. Πρβλ. *Woodhouse, Aetolia*, ὅπ. π. σσ. 21-23. Γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν δασῶν: *Ραγκαβῆ*, Ἑλληνικά, τ. 1, σσ. 713-715.

28. *Colnachi, Journal*, σ. 3. *Derping, Description*, τ. 1, σ. 237.

29. *Urquhart, The spirit*, τ. 1, σ. 42. *Leake, Travels*, τ. 1, σ. 128. Τὰ ὄρια τοῦ κατὰ Βλοχοῦ (Βραχωρίου) βλ. *Γιαννοπούλου*, Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις, σσ. 88-89.

30. *Ραγκαβῆ*, Ἑλληνικά, τ. 1, σ. 782.

31. *Leake, Travels* τ. 1, σ. 107. *Rouqueville, Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 145. *Urquhart, The spirit*, τ. 1, σ. 71. Γιὰ τὸ ἔλος τοῦ Λεσινιοῦ, *Στεφ. Παπαδοπούλου*. Ἡ ἐπανάστασι στὴ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, (μετὰ τὴν πτῶσι τοῦ Μεσολογγίου, ὡς τὴν ὀριστικὴ ἀπελευθέρωσι τῆς 1821-1832) Θεσσαλονικὴ 1962, σ. 50 σημ. 4 καί σσ. 58-59 γιὰ τὴ σημασίαν τοῦ Λεσινιοῦ στὸν ἀγῶνα κατὰ τὸ 1827.

Από τις δασικές εκτάσεις της βόρειας άκτης του Αμβρακικού ή μεγαλύτερη και πυκνότερη ήταν του Μακρυνόρους³², στά βορειο-ανατολικά του κόλπου. Καταλάμβανε έκταση περίπου 4 χιλιομέτρων, χωρίς τά δυό βουνά που τό διέσχιζαν, και που ήταν κι αυτά κατάφυτα από δάση. Σύμφωνα μέ μεταγενέστερη εκτίμηση, έδω σχηματίζονταν δέκα εκμεταλλεύσιμα δάση. Έπειδή απέιχαν από τή θάλασσα, απέδιδαν στερεότερη ξυλεία από τά παράλια δάση³³. Στο Μακρυνόρος κυριαρχούσε ή βελανιδιά στην παραλλαγή τής λευκής, μέ ψηλούς, ίσιους κορμούς. Κατά τούς πρώτους γαλλικούς ύπολογισμούς, ή έτήσια απόδοση του δάσους αυτού κυμαινόταν στά 200.000 κυβικά πόδια ναυπηγικής ξυλείας. Στην ίδια ήπειρωτική περιοχή τό δάσος του Λούρου είχε κριθεί άξιόλογο, όχι μόνο για τόν πλούτο του, αλλά και για τήν εύκολη εκμετάλλευσή του. Πρόκειται για έκτεταμένη δασική περιοχή, μέ περίμετρο πέντε χιλιόμετρα περίπου - κατά τούς γαλλικούς ύπολογισμούς - που μέ κατεύθυνση από τό βορρά πρός τό νότο καταλάμβανε τή βόρεια πλευρά του Αμβρακικού³⁴. Η έκταση θά ήταν παλιότερα άσφαλώς πολύ μεγαλύτερη, άν ληφθεί ύπ' όψη ότι οί Βενετοί ξερίζωσαν άρκετό μέρος για νά δημιουργήσουν έλαιώνες³⁵. Κι έδω, όπως και στά περισσότερα τενάγη τής

βλ. και Κ. Σ. Κώνστα, Παναγία ή Λεσινιώτισσα, Νέα Έστ., τ. 54 (1953) σσ. 1207-1208.

32. Leake, Travels, τ. IV, σ. 236. Urquhart, The spirit, τ. I, σ. 131. Λόγω τής πυκνότητας ήταν δύσκολη ή εκμετάλλευση: ANF, Marine, B₃ 764, f. 272v, *Assertions au mémoire concernant les bois de construction navale exploités en Albanie Turque et embarqués à Préveza pour l' Arsenal du Roy à Toulon, Saint Sauveur, Zante le 31 decembre 1783*. Στο έξής Assertions en... mémoire de Mr. Sauveur: «On a exploité les plus voisines et les plus aisées, excepté à Macrinoro, où on n' a jamais pu... pénétrer».

33. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 8 octobre 1730. Έπειδή άποστολέας στις περισσότερες προξενικές εκθέσεις, στις όποιες παραπέμπουμε είναι ό Dubroca γιός (Jean-Baptiste Dubroca), αναγράφουμε μόνο τό έπώνυμο. Τό όνομα συμπληρώνεται sé περίπτωση που ή εκθεση άνήκει στον πατέρα του (βλ. σημ. 129). Για τούς δυό Dubroca βλ. Σιορόκα. Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 80-83, 84-87. Για τόν αριθμό των δασών βλ. Ραγκαβή, Έλληνικά, τ. I, σ. 776.

34. ANF, Marine, όπ. π. Pouqueville, Voyage de la Grèce, τ. 2, σσ. 424, 426. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 8 octobre 1730. Για τής βελανιδιές του Λούρου, βλ. Hammond, Epirus, σσ. 10, 55, 57.

35. Ηλ. Βασιλά, Ό έλαιώνας τής Πρέβεζας, ΗΕ, τ. 3 (1954), σσ. 606-610. Πρβλ. για τό ίδιο θέμα, Έυαγγ. Πολίτη, Η ύποχρεωτική επί Ένετοκρατίας έμφύτευσις έλαιοδένδρων, Κερκ. Χρον., τ. 13, (1967), σσ. 80-82.

δυτικής 'Ελλάδας, αφθονούαν τά σκληθρα καί τά σφεντάνια· ή παραλλαγή όμως τής λευκής βελανιδιάς είχε τήν πρώτη θέση καί sé έκταση καί sé ποιότητα. Οί Γάλλοι, ένθουσιασμένοι κατά τήν πρώτη τους περιήγηση, είχαν θεωρήσει τήν ξυλεία του εφάμιλλη μέ αυτή του βορρά, καταλληλότετη για άξιόλογες ναυτικές κατασκευές. 'Η έτήσια άπόδοση του είχε ύπολογισθεί sé 20.000 κυβικά πόδια κυρτής ξυλείας³⁶. Κοντά στά όρια τής βενετικής επικράτειας βρισκόταν καί τό δάσος Φλαμπουρά ή Φλαμπούρη, περίπου τρία χιλιόμετρα από τή Νικόπολη, ίσης άξίας καί άποδοτικότητας μέ αυτό του Λούρου³⁷, όπως καί μέ τά γειτονικά στό Καναλάκι καί Καναλόπουλο, κοντά στην περιοχή τής Λάμαρης, πού περιλαμβάνονταν στά προγράμματα τής δασικής έκμεταλλεύσεως των Γάλλων ως τά τέλη του 18ου αιώνα³⁸. Κοντινό επίσης στό Λούρο ήταν τό δάσος του Καντζά, από τή Φιλιπιάδα ως τό όμώνυμο χωριό του κάμπου-περιοχή Λάκκας -, ένα μίλι από τή Νικόπολη³⁹. Τό δάσος τής 'Αρτας, στά βορειοανατολικά τής όμώνυμης πόλης^{39α}, καλυπτόταν επίσης από βελανιδιές. Δέν μπορούμε νά είμαστε βέβαιοι άν, μέ τό όνομα «δάση τής 'Αρτας» στά γαλλικά έγγραφα, χαρακτηρίζονται οί δασικές έκτάσεις τής 'Αθαμανίας (Τζουμέρκων) καί Ραδοβιτσιού, πλούσιες sé όξιά, κέδρο, πύκη, έλάτη καί γενικά ρητινώδη δένδρα πού άντέχουν στους πάγους. 'Από έδώ ύπήρχε δυνατότητα για μεγά-

36. ANF, AE, B₁ 170, G. Dubroca, Larta, 10 juillet 1710, J. B. Dubroca, Larta, 14 juillet 1729, B₁ 171, J. B. Dubroca, Larta 29 avril 1732. Πρβλ. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1732). *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 275.

37. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 8 août 1730. *Rouqueville*, Voyage dans la Grèce, τ. 2, σ. 36, καί Πρβλ. τό τοπωνύμιο Φλαμπουρά καί στά νοταριακά έγγραφα τής Πρέβεζας: *Stamouli*, Prèzeza σ. 305. 'Ο 'Αραβαντινός (Χρονογραφία τής 'Ηπείρου, τ. 2, σ. 325) σημειώνει Φλαμπούρη.

38. ANF, AE B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré. *Rouqueville*, Voyage dans la Grèce. τ. 2, σσ. 7-8. Πρβλ. χάρτη I. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mars 1785. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions en... mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. τά τοπωνύμια: *Stamouli*, Πρέβεζα, σ. 306.

39. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 4, σσ. 277, 284. Πρβλ. του ίδιου, Voyage dans de Grèce, τ. 2, σσ. 68, 77. 'Ο 'Αραβαντινός, Χρονογραφία τής 'Ηπείρου, τ. 2, σ. 322 τό όνομάζει Γκαντζαί (sic).

39α. Μέρτζιου, Συμπλήρωμα εις τήν 'Ηπειρωτικήν Χρονογραφίαν ΗΧ, τ. 6 (1957), σσ. 493-494 ('Εκθεση του 'Ανδρ. Ναβαγκιέρ, πρώην γενικού προβλεπτή προς τή Γερουσία, 16 Φεβρουαρίου 1691: «Είναι καί δύο δάση· ένα προς τήν 'Αρτα όπου οί Τούρκοι έκοπαν ξυλεία διά τά πολεμικά πλοία καί διά τά μεγάλα έμπορικά σκάφη...»

λες ποσότητες εξαγωγών, κυρίως σέ ωραιότατο ξύλο πεύκης⁴⁰. Υπάρχουν όμως πληροφορίες ότι από τό δάσος τής "Αρτας ήταν δύσκολη ή μεταφορά τής ξυλείας και γι' αυτό δυό-τρεις φορές μόνο ύλοτόμησαν έδω οί Γάλλοι. Περιπτωσιακή ήταν επίσης ή ύλοτομική δραστηριότητα στό γειτονικό δάσος τής *Κόπραυνας*⁴¹.

Στόν ήπειρωτικό χῶρο επισημάνθηκαν από τούς Γάλλους και άλλα μικρότερα δάση γιά εκμετάλλευση. Πιό σημαντικό άνάμεσα σέ αυτά ήταν τό δάσος τοῦ *Φαναρίου*, κοντά στό όμώνυμο λιμάνι τής περιοχής τοῦ 'Ιονίου, νοτιοανατολικά τής Πάργας⁴². Καταλάμβανε τή γειτονική κοιλάδα και τά γύρω βουνά και περιλάμβανε άποκλειστικά βελανιδιές σέ μεγάλη ποικιλία, κατάλληλες γιά ναυπηγική ξυλεία⁴³, πού ή ποιότητά της κατά τήν εκτίμηση τών Γάλλων χρησίμευε μόνο γιά ναυπήγηση έμπορικῶν πλοίων και φρεγατῶν. Γι' αυτό, άν και είχε έγκαιρα έπισημανθει από τούς Γάλλους και συμπεριλαμβανόταν στό ύλοτομικό πρόγραμμά τους, ως τά τέλη τοῦ αιώνα δέν πραγματοποιήθηκαν από έδω αξιόλογες εξαγωγές και έτσι είχαν άνεση νά τό εκμεταλλεύονται οί *Μαλτέζοι*⁴⁴. Τό δάσος τοῦ *Μαργαριτίου*, κοντά στό δάσος τοῦ Φαναρίου, πλούσιο σέ αξιόλογες βελανιδιές, ύπαγόταν στήν άκτίνα τής δασικής εκμεταλλεύσεως τών Γάλλων στήν "Ηπειρο⁴⁵, αλλά δέν έχουμε μαρτυρίες γιά ύλοτομική δραστηριότητα. Νοτιότερα πρός τό έσωτερικό τών ήπειρωτικῶν άκτῶν τοῦ 'Ιονίου, είχε έπισημανθει από τούς Γάλλους τό αξιόλογο γιά τίς περίφημες σέ ναυπηγική ξυλεία βελανιδιές δάσος τής *Ρινιάσ-*

40. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 4, σ. 306. *Τοῦ ἴδιου*, Voyage dans la Grèce τ. 2, σ. 274. *Leake*, Travels, τ. I, σ. 182. Γιά τίς ζῶνες ψυχροβίων κωνοφόρων στήν "Ηπειρο: *Boué*, La Turquie, σσ. 415-419. *Hammond*, Epirus, σσ. 18-19. *Γρίσπου*, Δασική ἱστορία, σσ. 93-94.

41. *ANF*, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 264v *Assertions en... mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

42. *ANF*, Marine, B₃ 764, δπ. π. f. 274r. Γιά τά εκτεταμένα δάση Πάργας-Φαναρίου κατά μήκος τών άκτῶν τοῦ 'Ιονίου βλ. *Hobhause*, Journey, τ. I, σ. 47. *Bellaire*, Précis, σ. 137. Γιά τό λιμάνι: *Hughes*, Travels, τ. II, σ. 311. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 3, σσ. 7-9.

43. *Leake*, Travels, τ. IV, σ. 49. *Hammond*, Epirus, σ. 55.

44. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mars 1781. *ANF*, AE, B₃ 246, Mémoire... de Mr. Dupré. Βλ. σσ. 73-77.

45. *ANF*, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 24 juillet 1731. Πρβλ. *Hammond*, Epirus, σ. 87. Γιά τό βελανιδεμπόριο στήν Πάργα, Eug. *Poujade*, Chrétiens et Turcs, scènes et souvenirs de la vie politique, militaire et religieuse en Orient, Paris 1859, σ. 93.

σας. Σύμφωνα με τὰ δεδομένα μας δέν έγιναν ἐκεῖ ὑλοτομήσεις⁴⁶. Στό κοντινό δάσος τῆς κοιλάδας τῶν *Ρωγῶν*, πλούσιο σέ ἀγριοφιστικιές, δάφνες και μυρτιές, κατάλληλο γιά τή ναυπηγική ἦταν τό ξύλο τῆς φτελιᾶς (*ulmus campestris*) καί τοῦ φραξοῦ (*fraxinus excelsior*)⁴⁷. Τό δάσος τοῦ *Σουλίου*, στή γνωστή περιοχή Λάκκα-Σούλι, μέ ἐξαιρετική καί ἄφθονη ξυλεία, εἶχε συμπεριληφθεῖ ἐπίσης σέ πρόγραμμα ἐκμεταλλεύσεως⁴⁸.

Τὰ δάση πού ἀναφέρθηκαν δέν ἀπέδιδαν ὅλα ἴδιας ποιότητας ξυλεία καί μάλιστα ναυπηγική πού ἀναζητοῦσαν οἱ Γάλλοι, οὔτε προσφέρονταν ὅλα, κυρίως τὰ κρυμμένα στήν ἐνδοχώρα, γιά ἐκμετάλλευση, γιατί δέν συνέφερε ἡ μεταφορά ἢ δέν ὑπῆρχαν ὀδικές ἢ ἀκτοπλοϊκές δυνατότητες, ὅπως στόν Ἀμβρακικό, καθώς καί προϋποθέσεις ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, ὅπως στό λιμάνι τῆς Πρέβεζας⁴⁹. Ἔτσι, ἐνῶ τὰ ἡπειρωτικά δάση πού βρίσκονταν σέ μικρή ἀκτίνα ἀπό τήν Ἄρτα -ὅπως τοῦ Λούρου, τοῦ Μακρυνόρους καί τοῦ Φλαμπουρά - θεωρήθηκαν ἀρχικά ἀπό τούς Γάλλους ἐκμεταλλεύσιμα καί μάλιστα γιά προμήθεια ξυλείας κατάλληλης γιά ναυπήγηση πολεμικῶν πλοίων τῶν 50-60 κανονικῶν⁵⁰, ἡ ἐκμετάλλευση ἐντοπίστηκε καί ἔλαβε μεγαλύτερη ἔκταση, σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ 18ου αἰῶνα στά δάση τοῦ Λούρου καί κατά τὰ τέλη τοῦ αἰῶνα, στά δάση τῆς Βόνιτσας καί τῆς Ἀκαρνανίας. Σέ ὅλα τὰ ἄλλα ὑλοτομία μαρτυρεῖται περιστασιακά καί μέ μικρότερη ἀπόδοση⁵¹. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι στό δάσος τοῦ Λούρου, χάρη στήν ὑπεροχή τῆς ξυλείας του καί

46. *Hammond*, Epirus, σ. 51. *ANF*, Marine B₃ 764, f. 264r, *Assertions en... mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

47. *Pouqueville*, Voyage dans la Grèce, τ. 2, σ. 273. Βλ. καί σ. 23 τῆς μελέτης.

48. *ANF*, AE, B₃ 242, *Mémoire... de Mr. Dupré*. Γιά τὰ δάση τοῦ Σουλίου πρβλ. *Hobhouse*, Journey, τ. I, σ. 47. *Leake*, Travels, τ. I, σ. 182. Βλ. καί *Hammond*, Epirus, σ. 162.

49. Βλ. σσ. 212-215, 240-245 τῆς μελέτης.

50. *Pouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 426.

51. Βλ. κεφάλαια «Ἑλληνες ξυλέμποροι» καί «ἐταιρεία Lasalle». *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 274, *Assertions en... mémoire de Mr. Sauveur*. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 264r, *Assertions en... mémoire de Mr. Saint-Sauveur*, γιά τήν ἐκμετάλλευση στά δάση Μακρυνόρους καί Χάντζας. Γιά τίς ὑλοτομικές δραστηριότητες στήν Κόπρανα βλ. *ANF*, Marine B₃ 764, f. 264v. *Assertions* ὅπ. π. Γιά τήν ὑλοτομία στά δάση Βόνιτσας, Ξηρομέρου, Δραγαμέστου, Ἀσπροποτάμου, Λουτρακίου, Παλιμπεη καί γενικά τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀμβρακικοῦ βλ. *ANF*, AE, B₃ 242, *Mémoire... de Mr. Dupré* (1800). Πρβλ. *ANF*, AE, B₁ 1186, *Saint-Sauveur*, Zante, 31 mars 1785.

τήν εύκολη προσπέλαση, πραγματοποιήθηκε ή μεγαλύτερη ύλοτομική δραστηριότητα από Βενετούς, Τούρκους, Μαλτέζους, Ναπολιτάνους και τέλος Γάλλους, κατά τό μεγαλύτερο μέρος του 18ου αιώνα⁵². Παρά τίς μεγάλες εξαγωγές των Γάλλων, μέχρι και τίς αρχές του 19ου αιώνα, είχε απόθεμα ξυλείας, ώστε νά ύπολογίζεται στά προγράμματα άνεφοδιασμού των ναυπηγείων του νεοϊδρυμένου έλληνικού κράτους⁵³. Δέν πρέπει νά λησμονείται επίσης ότι τά δάση πού δέν έδιναν ναυπηγική ξυλεία και συνεπώς δέν παρουσίαζαν ένδιαφέρον για τούς Γάλλους, τά εκμεταλλεύονταν άλλοι ξένοι και κυρίως ντόπιοι και Έπτανήσιοι. Έτσι, στά δάση του Φαναριού και κυρίως του Μακρυνόρους, στά δάση της Παραχελωτίτιδας και του Μεσολογίου, έπισημαίνομε ύλοτόμηση για προμήθεια ναυπηγικής ξυλείας μικρότερων διαστάσεων, και κυρίως βιοτεχνικής (δοϋγκες) και οικοδομικής, καθώς και για καυσόξυλα⁵⁴.

Τά παραπάνω δάση πού αναφέρονται στη γαλλική άλληλογραφία και μνημονεύονται από τούς περιηγητές, δέν ήταν τά μόνα πού περιλαμβάνονταν στη ζώνη εκμεταλλεύσεως ξένων και ντόπιων πρόσφεραν όμως τίς καλύτερες συνθήκες ύλοτομίας και βρίσκονταν πλησιέστερα, γι' αυτό προτιμήθηκαν. Τά δάση της ένδοχώρας, άν και είχαν εκτιμηθεί ως περισσότερο ένδιαφέροντα, ήταν άπρόσιτα κι έμειναν άνεκμετάλλευτα, γιατί ή ύλοτομία εκεί ήταν επικίνδυνη και ή μεταφορά πολυδάπανη και προβληματική. Έτσι δασικός πλούτος σέ άξιόλογη ναυπηγική ξυλεία έμεινε άναξιοποίητος και σχεδόν χαμένος στό έσωτερικό της περιοχής⁵⁵.

Οί κάτοχοι δασών. Έχει διατυπωθεί, χωρίς όμως άσφαλή τεκμηρίωση, ή γνώμη ότι κατά την Τουρκοκρατία τά δάση στην Ήπειρο δέν είχαν δημευθεί και γι' αυτό έπρεπε νά αποτελούν ιδιοκτησία των κοινοτήτων⁵⁶ πού δικαιωματικά τά διεκδικούσαν μετά την άπε-

52. Βλ. σσ. 28, 62-63, 73-79.

53. *ANF*, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré (1800). *ANF*, Marine, B₃ 764 ff. 263-264. Πρβλ. *Holland*, Travels, σ. 68. *Hughes*, Travels, τ. II, σ. 201.

54. *ANF*, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré (1800). *ANF*, Marine, B₃ 764, ff. 272v, 274r, Assertions en... mémoire... de Mr. Saint-Sauveur. Πρβλ. *Ιστ. Αρχ. Πρέβ.*, Κ. 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ. 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου, 1791, Κ. 101, Πρέβεζα, 8 Ιουλίου 1779. Κ. 155, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783: Συμφωνητικά για κοπή δούγας. Πρβλ. σσ. 188-190 και πίνακα 2.

55. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mars 1785. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 276. Βλ. και σ. 201.

56. *Ζιάγκου*, Ήπειρος, σ. 20. Έξάλλου ελάχιστα από τά δάση πού ένδιαφέρουν τή μελέτη μας άνηκαν στά κεφαλοχώρια της Ήπείρου: *Ζιάγκου*, Ήπειρος,

λευθέρωση. Είναι επίσης γνωστό ότι μεγάλες δασικές περιοχές αποτελούσαν περιουσία των μοναστηριών⁵⁷. Τά δάση που έκμεταλλεύτηκαν οι Γάλλοι στην περιοχή του Ἀμβρακικοῦ δέν υπάγονταν στίς παραπάνω κατηγορίες, ἀλλά, ὅπως γίνεται φανερό ἀπό τή γαλλική ἀλληλογραφία, ἦταν ἰδιοκτησίες Τούρκων ἀξιωματούχων. Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν δασῶν τοῦ Λούρου ἀνήκε, σύμφωνα μέ τίς πηγές, στό Μεχμέτ Ἀλή, βοεβόδα τῆς Ἄρτας⁵⁸. Ἄλλα δάση στήν ἴδια περιοχή ἀποτελοῦσαν περιουσία τῶν πρώτων ἀγάδων τοῦ τόπου, - Τούρκων ἀξιωματούχων - ἢ ἀνήκαν σέ τσιφλίκια Ἀλβανῶν γαιοκτημόνων ἢ ἦταν ἰδιοκτησίες ἀνωνύμων ἰδιωτῶν⁵⁹. Τά δάση ἐπίσης στή βόρεια Ἡπειρο καί στήν Ἀλβανία, πού τά έκμεταλλεύονταν περιοδικά Ἕλληνες ξυλέμποροι τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας, ἀνήκαν σέ τοπικούς διοικητές⁶⁰.

Οἱ Τούρκοι ἀξιωματοῦχοι πού ἀναφέρονται στά γαλλικά ἐγγραφα ὡς κάτοχοι δασῶν, δέν πρέπει νά εἶχαν πλήρη κυριότητα στίς δασικές αὐτές ἐκτάσεις, πού μᾶλλον δέν ἦταν ἰδιόκτητες γαῖες (μούλκια). Ἀξιόπιστη πηγή μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τήν κυριότητα τῶν δασῶν εἶχε ἡ Πύλη, γι' αὐτό καί ἡ έκμετάλλευσή τους ἐπιτρεπόταν

σσ. 115-116. Γιά τίς κατηγορίες τῶν κατόχων (ἰδιῶτες-δημόσιο-κοινότητες), βλ. *Γρίσπου*. Τά δάση τῆς Ἡπείρου κατά τή μεταβατική περίοδο ἀπό τήν ἀπελευθέρωση μέχρι τή συγχώνευσή της μέ τήν παλαιά Ἑλλάδα, *HE*, τ. 2 (1953), σσ. 262-266. *Κ. Λαζαρίδη*, Ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία στό Ζαγόρι (μιά πλευρά τοῦ δασικοῦ μας ζητήματος), Γιάννενα 1972, σ. 44. Πρβλ. ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιά τό καθεστῶς δασοκτησίας: *Γρίσπου*, *Δασική ἱστορία*, σσ. 127-128.

57. *ΓΑΚ*, Μοναστηριακά, Φ. (135) Μονή Ἁγίου Θεοῦ Παπαδάτων Μακρυνηίας σέ πολλά ἐγγραφα, γιά τά δάση τῆς μονῆς. *ΓΑΚ*, Μοναστηριακά, Φ. (139) Ἁγιοι Ταξιάρχαι Γουριᾶς: ὀθωμανικά ἐγγραφα μεταφρασμένα, ὅπου γιά τά δάση τῆς μονῆς. *ΓΑΚ*, Μοναστηριακά, Φ. (123) Μοναστηριακά σύμμεικτα Ἐπαρχίας Βονίτης καί Ξηρομέρου: ὀθωμανικά ἐγγραφα (ταπί) μεταφρασμένα, ἀναφερόμενα στά δάση τῆς Μονῆς Παναγιάς Κατοχῆς. *Μ. Κοντοχρήστου*, Πωλήσεις ἀκινήτων πρὸς τά μοναστήρια κατά τό 18ο αἰώνα, «*Σκουφᾶς*» τ. 3 (1962-1967) σσ. 396-399, γιά πωλήσεις καί δασικῶν περιοχῶν στά μοναστήρια Φανερωμένης καί Μυρικόβου Ἄρτας.

58. *ANF*, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1732). *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions en... mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

59. *ANF*, Marine, B₃ 764, ff. 84v, 255r, *Addition aux assertions en... mémoire de Mr. Saint-Sauveur* καί f. 263v, *Assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. *ANF*, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730. *Scrofani*, Voyage, τ. III σ. 20.

60. Ἰστ. Ἄρχ. Πρέβ. Κ, 42, φ. 93: Συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας, Prèveza, 11 septembre 1779. «*Boschi di Miglia e Catalongo appartenenti a Mustafa Bassà e a Soliman Bassà*».

μόνο μετά την έκδοση φερμανιού⁶¹. Τά δάση του βοεβοδαλικού της Ἄρτας ἀποτελοῦσαν χάς τῆς βαλιδέ σουλτάνας καί του καπουδάν πασᾶ, ἐνῶ τά δάση του σαντζακίου του Κάρλελι ἦταν χάς πασᾶ ἢ προσώπων τῆς αὐλῆς (χάς βουζερά ἢ ἀρπαλίκι). Συνεπῶς τά νέμοταν ὄχι μόνο οἱ ιδιοκτῆτες, τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἀλλά καί οἱ ἐκμισθωτές τους. Γιά τά ἄλλα δάση μπορεῖ νά ὑποτεθεῖ ὅτι, ἀνήκοντας στήν κατηγορία τῶν ἀκαλλιέργητων ἐκτάσεων (adiyet), εἶχαν δοθεῖ ὡς ζιαμέτια ἢ τιμάρια^{61a}, γι' αὐτό καί ἀναφέρονται κάτοχοι ἀξιωματοῦχοι, ἀγάδες καί μπέηδες, χωρίς νά ἀποκλείεται καί τό ἐνδεχόμενο νά ἀποτελοῦν «*ἄφθαρτες γαῖες*», (egazi-i-mirgîé) πού, ὅσοι τίς ἐκμεταλλεύονταν, εἶχαν τήν κατοχή καί τή νομή τους⁶².

Στίς κατηγορίες τῶν κατόχων πρέπει νά προστεθεῖ καί μιᾶ ἄλλη πού δέν ἔχει σχέση μέ τή διοικητική ἱεραρχία. Πρόκειται γιά τίς βακουφικές δασικές περιοχές. Συγκεκριμένα τά δάση τῆς Λάμαρης, τμήμα τῆς ἐπαρχίας Πρέβεζας, μέ δεκαπέντε χωριά στήν περιφέρεια τοῦ Λούρου, μεταξύ Ρινιάσσας - Ἄμβρακικοῦ⁶³, ὑπάγονταν στή δικαιοδοσία ἑνός μουσουλμανικοῦ τεμένους τῶν Ἰωαννίνων⁶⁴. Εἶναι γνωστό ὅτι στά μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα εἶχε ἀύξηθεῖ ἀρκετά στήν Ἠπειρο καί Ἄλβανία ὁ ἀριθμός τῶν βακούφ⁶⁵. Εἶναι ἐνδιαφέρον

61. ANF, B, 764, f. 274v, Assertions en... mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

61a. Βλ. σ. 89, σημ. 16, 17, 18. Στούς φακέλους τῶν μοναστηριακῶν ἐγγράφων τῶν μονῶν Αἰτωλοακαρνανίας (ΓΑΚ, Μοναστηριακά, Φάκελοι 123, 137, 152, 160) ἐπισήμανα «*παραχωρητήρια*» δασικῶν ἐκτάσεων (1780-1820) σπαχῆδων ἢ ἐνοικιαστῶν τῶν «*μουκατᾶ*» τῆς περιοχῆς σέ ἰδιώτες καί μοναστήρια μέ μόνο ὄρο τήν καταβολή τῆς δεκάτης.

62. Βλ. σσ. 89-90. Πρβλ. Γιαννοπούλου. Ἡ διοικητική ὀργάνωσις, σ. 75 καί σσ. 54-55 γιά τά διάφορα χάς καί τή σχετική μέ τό θέμα βιβλιογραφία. Δέν ἐπισημάναμε στίς πηγές περίπτωση «*ἐγκαταλελειμμένων δασικῶν ἐκτάσεων*» πού ἀφίνονταν συνήθως στή διάθεση τῶν κατοίκων ἢ τῶν κοινοτήτων: Γρίσπου, Δασική ἱστορία, σσ. 127-128.

63. Σ. Βουτυρά, Λεξικόν Ἱστορίας καί Γεωγραφίας, Ἀθηναί-Κωνσταντινούπολις 1888, τ. 5, σ. 792.

64. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 8 août 1730. Γιά ἄλλες βακουφικές ιδιοκτησίες στήν περιοχή τοῦ Ἄμβρακικοῦ, Μέρτζιου, Ἡ Ἄρτα εἰς τά ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, «*Σκουφᾶς*», τ. 3 (1962-1967) σ. 143.

65. Ἄρς, Ἡ Ἄλβανία καί ἡ Ἠπειρος τό 18ο αἰῶνα, σ. 44 καί στή μετάφραση σ. 18. Ὁ ρόλος τῶν βακούφ ὑπῆρξε σημαντικός στή διαμόρφωση τῆς γεωκτησίας καί οἰκονομίας στά Βαλκάνια. Γιά τά βακούφ ὡς ἀνασταλτικὰ παράγοντα στήν ἐπέκταση τῆς μεγάλης ιδιοκτησίας στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία βλ. Vera Mutafchieva, Agrarnite Otnošenija Vosmanskata imperija prez XV-XVI, Sofia 1962, σσ. 260—262. Εἰδικότερες παρατηρήσεις γιά τόν οἰκονομικοκοινωνικό ρόλο τῶν

στό σημείο αυτό νά προσθέσουμε ότι καί στήν Ἡπειρο μαρτυροῦνται βακουφικά δρυοδάση, ἀφιερωμένα καί σέ χριστιανικούς ναούς, τά λεγόμενα «μπαλταλίκια» ἢ «κουριά», στά ὁποῖα ἡ ὑλοτομία ἐπιτρεπόταν σπάνια, ὑπό ὀρισμένους ὄρους καί μόνο γιά νά ἱκανοποιοῦνται οἱ ἀνάγκες τῶν κατοίκων σέ καυσόξυλα⁶⁶.

Μετά τό 1780 πού ὑλοτομεῖ ὁ Γάλλος μεγαλέμπορος Lasalle καί στό πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων βρίσκεται ὁ Ἀλή πασάς, οἱ δασικές περιοχές τῆς Ἄρτας-Λούρου, ἐκτός ἀπό δύο τούρκικα τσιφλίκια ἀνήκαν στήν περιουσία τοῦ Ἀλή, πού τίς εἶχε ἀγοράσει ἢ τοῦ εἶχαν δωρηθεῖ ἀπό τόν Ταχίρ πασά⁶⁷.

Οἱ Τούρκοι γαιοκτήμονες πού νέμονταν τά δάση ἐλάχιστα ἐνδιαφέρονταν γιά τή διατήρησή τους. Ἐπέτρεπαν νά κόβονται πρόωρα ἢ ἄφηναν νά καταστρέφονται ἀπό τά χρόνια, ἀδιαφορώντας γιά τίς συνέπειες, γιατί οἱ ἴδιοι δέν εἶχαν ἀντιληφθεῖ ὅτι ἀποτελοῦσαν πηγές προσόδων, ἐφόσον δέν τά ἐκμεταλλεύονταν ἄμεσα, ἀλλά συνήθως τά νοίκιαζαν σέ τρίτους. Ἀπό τούς ἐνοικιαστές τῶν δασῶν ἢ ἄλλοτε ἀπευθείας ἀπό τούς ἰδιοκτήτες, χωρίς ἀνάμειξη τῆς Πύλης, νοίκιαζαν οἱ Ἕλληνες καί οἱ Γάλλοι τίς δασικές περιφέρειες, πού προσφέρονταν γιά ἐκμετάλλευση⁶⁸.

2. Τά εἶδη τῶν δένδρων καί ἡ ναυπηγική ξυλεία

Στά δένδρα πού ἀπό τήν ἀρχαία καί τή βυζαντινὴ ἐποχὴ εἶχαν ἐπιλεγεῖ γιά ἀπόδοση ναυπηγικῆς ξυλείας συμπεριλαμβάνονται τό κυπαρίσσι, τό κέδρο, τό πεῦκο καί ἀργότερα ἡ βελανιδιά καί τό

βακούφ, *Τῆς Ἰδίας*, Sur le rôle du Vakuf dans l' économie urbaine dans les Balkans sous la domination Ottomane (XVe-XVII s) (στά βουλγαρικά), Bulletin de l' Institut d' Histoire, Academie des sciences de Bulgarie, Séction d' histoire et de pédagogie, Sofia 1962, τ. 10 σσ. 122-124 καί στήν γαλλικὴ μετάφραση σσ. 144-145. Πρβλ. *Halil Inalcik*, Capital formation σ. 520. Εἰδικά γιά τό 18ο αἰῶνα βλ. *B. Yediyidis*, Institution du Vaqf au XVIIIe s. en Turquie, Etude sociohistorique. Thèse pour le doctosat de 3ème cycle en Histoire Sociale, Paris 1975.

66. *Γρίσπου*, Δασική ἱστορία, σσ. 129-130.

67. *Leake*, Travels, τ. IV, σ. 230. *Μέρτζιου*, Ἀνέκδοτα... περὶ Ἀλή, σσ. 14, 120. *Ἰωάνν. Λαμπρίδου*, Ἡπειρωτικά Μελετήματα, Ἀθῆναι 1887, τχ. Β', σ. 47, σημ. 2. Γιά τά δικαιώματα τοῦ Ἀλή πασᾶ στό δασικὸ πλοῦτο τῶν τσιφλικιῶν του βλ. καί *Ἄρς*, Ἡ Ἀλβανία καί ἡ Ἡπειρος τό 18ο αἰῶνα, σ. 285 καί στή μετάφραση σ. 114.

68. *Scrofanì*, Voyage, τ. III, σ. 20. *Μαξίμου*, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 68.

έλατο⁶⁹. στά μωαμεθανικά ναυπηγεία χρησιμοποιείται ξυλεία από λίβανους, φοίνικες, συκίες, καθώς και από διάφορα είδη πεύκων των θερμών χωρών⁷⁰. Αντίθετα προς τις αντιλήψεις της αρχαιότητας σχετικά με την αποδοτικότητα και την άντοχή της βελανιδιάς για τις ναυτικές κατασκευές, κατά τα νεότερα χρόνια στά προγράμματα των ευρωπαϊκών ναυπηγείων ή βελανιδιά, και μάλιστα ή κυρτή, κατέχει την πρώτη θέση και είναι περιζήτητη, γιατί από αυτήν κατασκευάζεται ή καρίνα του πλοίου και τά ύφαλα. Παράλληλα χρησιμοποιείται τό γνωστό ναυπηγικό ύλικό από όξιά και έλάτη, κυρίως για κατάρτια και, σέ περίπτωση έλλείψεως βελανιδιάς, ή όξιά και για την καρίνα⁷¹. Τό ξύλο φτελιάς, πού επίσης εισάγεται στά ναυπηγεία, κρίνεται κατώτερο και χρησιμοποιείται αποκλειστικά για σανιδώσεις. Φυσικό λοιπόν ήταν, στίς εξαγωγές πρώτης ύλης σέ κάθε ναυπηγείο, ή βελανιδιά νά ξεπερνά ποσοτικά όλα τά άλλα είδη. Τό ξύλο της, αν και σκληρό, παρουσίαζε ελαστικότητα και μπορούσε νά κόβεται καλά, γεγονός πού διευκόλυνε τό τεχνικό έργο της ναυπηγήσεως. Δέν ήταν τόσο βαρύ ούτε εύπαθές στή διάβρωση και παρέμεινε στερεό για πολλά χρόνια. Μέ τή στερεότητα αυτή θωρακισμένο τό πλοίο, άντεχε στούς έμβολισμούς και τό πλεονέκτημα ήταν μεγάλο για τά πολεμικά πλοία, πού γι' αυτό κατασκευάζονταν αποκλειστικά μέ ξύλο βελανιδιάς⁷². Πλεονέκτημα επίσης μπορεί νά θεωρηθεί ή μεγάλη ποικιλία στά είδη των τεμαχίων πού προέρχονταν από βελανιδιές και κυρίως ή ποικιλία του κυρτού, πού έξυπηρετούσε πολλές χρήσεις. Εύχρηστο όμως για τή ναυπηγική ήταν μόνο τό φαρδύ και κυρτό ξύλο, από ήλικιωμένο γερό δένδρο, πού γι' αυτό ήταν δυσεύρετο είδος και αγοράζόταν σέ ύψηλές τιμές. Αν μάλιστα ληφθεί ύπ' όψη ότι μόνο μέ ξύλο βελανιδιάς κατασκευάζο-

69. *Lombard*, Le bois dans la Méditerranée, σσ. 139-140. Του ίδιου, *Arseaux et bois*, σ. 55. *Ahrweiller*, Byzance et la mer, σ. 426.

70. *A. M. Fahmy*, Muslim naval organisation in the eastern Mediterranean from the seventh to the tenth Century, Caire 1966, σσ. 76-79. Για τή χρήση της ξυλείας και άλλων κωνοφόρων στά νεότερα χρόνια βλ. *Braudel*, La Méditerranée, τ. I, σ. 131.

71. *Lionel Casson*, Ships and seamanship in the ancient world, Princeton, N. Jersey 1971, σ. 271. Για τά νεότερα χρόνια: *Albion, Forests*, σσ. 6-19, 347-369. *Bamford, Forests*, σσ. 159-165, 201-230. *Duclairbois*, Dictionnaire, σ. 158, λήμμα Boi(s) de construction.

72. *Albion, Forests*, σσ. 7-8 και σ. 16. Βλ. στον ίδιο σ. 84 για τή μέση διάρκεια της ζωής ενός πλοίου τό 18ο αιώνα.

νταν τά μεγάλα πολεμικά πλοία, μπορεί νά γίνει αντιληπτό γιατί, σέ περιόδους πολέμων καί ανταγωνισμῶν, ἡ ἔλλειψη ἢ ἡ ἐπάρκεια σέ ξύλο βελανιδιάς, ὡς συντελεστής στή διαμόρφωση ἢ τήν ἀνατροπή ναυτικῶν προγραμμάτων, ἐπηρέαζε τήν τύχη τοῦ ναυτικοῦ μιᾶς χώρας⁷³. Κατά τό 18ο αἰῶνα οἱ καλύτερες σέ ποιότητα βελανιδιές θεωροῦνταν τῆς Βαλτικῆς καί τῆς Ἀμερικῆς, ἀπό ὅπου προμηθεύονταν ξυλεία καί ἡ Γαλλία. Τήν ἴδια ὁμοῦς περίοδο οἱ Γάλλοι ἀναζητοῦσαν ξύλο βελανιδιάς στή Ρηνανία, στήν Πρωσία καί στήν Ἰταλία καί ἄρχισαν ἀνιχνεύσεις, ὅπως στό ἐπόμενο κεφάλαιο ἀναφέρουμε, σέ περιοχές τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί συγκεκριμένα στήν Ἡπειρο καί στήν Ἀκαρνανία⁷⁴, φημισμένες ἀπό τήν ἀρχαιότητα γιά τίς βελανιδιές τους⁷⁵.

Τά ἑλληνικά δάση παρουσίαζαν μεγαλύτερη πυκνότητα καί ποιικιλία σέ βελανιδιές μέ ἀνώτερη ποιότητα, κατάλληλη ὄχι μόνο γιά ναυπηγήσιμο ὕλικό, ἀλλά καί γιά ἄλλες χρήσεις. Στά ἀκαρνανικά καί ἠπειρωτικά δάση ἀπαντοῦσαν κυρίως τά παρακάτω εἶδη: Ἀρχικά ἡ *Quercus robur*, ἡ γνωστή βελανιδιά τῶν βόρειων κλιμάτων, ἀλλά καί τῆς κεντρικῆς καί νότιας Εὐρώπης, καταλληλότατη γιά ξυλεία ναυτικῶν κατασκευῶν. Στήν Ἀκαρνανία καί τήν Ἡπειρο κάλυπτε μεγάλες ἐκτάσεις, στίς ὁποῖες ὑπῆρχε καί ἡ *Quercus conglomerata*, ἕνα ἄλλο εἶδος βελανιδιάς μεγαλύτερης ἀπό τήν προηγούμενη. Ἄλλα εἶδη ἐπίσης πού συναντῶνται στή μέση Ἀλβανία καί Ἡπειρο εἶναι: ἡ *Quercus esculus*, ἡ *Quercus coccifera*, ἡ *Quercus egilops* καί ἄλλες⁷⁶. Στίς παραλλαγές τῆς βελανιδιάς τῆς δυτικῆς Ἑλλά-

73. *Duclairbois*, Dictionnaire, σσ. 159-162. *Albion*, Forests, σσ. 7, 10, 16, 22, 40. Ἐπειδή οἱ κατάλληλες γιά τή ναυπηγική βελανιδιές τῶν 80-120 χρόνων ὑπόκεινταν σέ σήψη πού τίς καθιστοῦσε ἐπικίνδυνες γιά τή ζωή τοῦ δάσους, ἀναζητοῦσαν τίς ἀπομονωμένες ἀπό τίς δασικές μάζες βελανιδιές καί κατά συνέπεια τό κυρτό ξύλο ἦταν σπάνιο. Γιά τήν ἀκμή τοῦ ἐμπορίου βελανιδιάς στήν Εὐρώπη βλ. καί *Bamford*, Forests, σσ. 95-111.

74. *Albion*, Forests, σσ. 25, 35-37, Πρβλ. *Duclairbois*, Dictionnaire, σσ. 158, 163-164. *Bamford*, Forests, σσ. 91-101. Πρβλ. σσ. 33-38.

75. *Hammond*, Epirus, σσ. 19 καί 40, σημ. 5. *Μ. Περάνθη*, Ἀμβρακία, Ἀθήναι 1954, σσ. 39, 145, 178, ὅπου οἱ ἀρχαῖες μαρτυρίες. Γιά τό ποσοστό τῶν ἐκτάσεων τῆς βελανιδιάς κατά τά νεότερα χρόνια βλ. *H. P. Kontos*, Beiträge zur Kenntnis der Waldverteilung in Thessalien und Epirus, «Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τ. 4 (1928), σσ. 378-380.

76. Γιά τήν ἀξία τῆς *Quercus robur*, *Albion*, Forests, σ. 16. Γιά τίς ἑλληνικές βελανιδιές *Heuzy*, L' Acarnanie, σσ. 235-236. *Boué*, La Turquie, σ. 422. *Hammond*, Epirus, σσ. 40, 123. Ἄλλα εἶδη ἦταν: *Quercus Cerris*, *Pubescens*, *Pedunculata*

δας συγκαταλέγεται και «ό δένδρος», που κάλυπτε μεγάλες εκτάσεις, ονομαζόμενες από το λαό «δρυμωνάρια». Στην Ακαρνανία «ό δένδρος» εμφανίζεται σε ποικιλίες: στο Ξηρόμερο, με φαρδιά φύλλα και μικρό κοτσάνι, παρουσιαζόταν εύκολος στην κατεργασία, ενώ στην περιοχή της Ποδολοβίτσας ξμεινε χαμηλός στο ύψος, με πυκνές διακλαδώσεις. Το πουρνάρι επίσης (*Quercus ilex*) ή πράσινη βελανιδιά, συγκροτούσε πυκνά δάση στο Βάλτο, στην Ήπειρο και στην περιφέρεια του Αμβρακικού⁷⁷. Στις ανώτερες ζώνες άπαντούσε ή *Ilex coccifera* με ξύλο από τά καλύτερα για ναυπηγήσεις⁷⁸. Παράλληλη του πουρναριού είναι και ή άρια (*Ilex laurifolia*-ή άρχαία φιλύκη) που ή βλάστησή της καλύπτει μεγάλες εκτάσεις στην Ακαρνανία - κυρίως στο Βάλτο άκόμα μέχρι σήμερα -και στην Ήπειρο⁷⁹. Όλες οί παραπάνω παραλλαγές της βελανιδιάς θεωρούνται εκμεταλλεύσιμες και μπορούσαν να τροφοδοτούν με ξυλεία τά μεσογειακά ναυπηγεία. Η πλουτοπαραγωγική αυτή πηγή άποτελούσε, έξάλλου, άξιολόγη πρόσοδο για τούς Τούρκους φεουδάρχες - ιδιοκτήτες τών δασών, αλλά και τούς ντόπιους, που θά άπασχολούνταν στο ύλοτομικό και μεταφορικό έργο και στο έμπόριο· κανείς όμως δέν ύποψιαζόταν τό θησαυρό τών δασών για να όργανωθεί συστηματική εκμετάλλευση της ξυλείας ή του βελανιδιού και να ληφθούν μέτρα για την προστασία τών δασών⁸⁰.

ta, *Egilops*, *Cylindrica*, *Apennina*. Για τά είδη της βελανιδιάς στη δυτική Ελλάδα βλ. και *Pouqueville*, *Voyage dans la Grèce*, τ. 2, σσ. 174-175.

77. *Leake*, *Travels*, τ. IV, σσ. 8-9 και τ. III, σσ. 4, 504, 519. Πρβλ. *Heuzey*, *L'Acarnanie*, σσ. 235-236.

78. *Alfred Philippson*, *Die griechischen Landschaften, eine Landeskunde*, von *Alfred Philippson*; herausgegeben unter Mitwirkung von Herbert Lehmann, τ. II, Frankfurt 1956, μέρος I, σ. 41, σημ. I. Βλ. και *Hammond*, *Epirus*, σ. 51.

79. *Leake*, *Travels*, τ. III, σ. 504. Για την άρια στην δυτική Ελλάδα, βλ. επίσης, *Leake*, όπ. π., τ. I, σ. 128 και τ. III, σ. 4, και *Heuzey*, *L'Acarnanie*, σσ. 235-236.

80. *Heuzey*, *L'Acarnanie*, σ.236. Από την *Quercus Aegilops* που άφθονούσε στη δυτική Ελλάδα (βλ. σχετικά, *Philippson*, *Die Griechischen Landschaften*, όπ. π., σσ. 41-42), προερχόταν τό βελανιδιό από τό πουρνάρι (*Ilex*) τό πρινοκόκκι και από την *Ilex Coccifera* τό κερμέζι, που έπώαζε ό κέρμης ό βαφικός και τά τρία είδη κατάλληλα για βαφές: βλ. *Beajour*, *Tableau* (Μετάφραση) σσ. 131-132, 158. Για τίς βαφικές ύλες στις περιοχές Άρτας και Πρέβεζας, πρβλ. *Ζιάγκου*, Ήπειρος, σ. 184. Παρατηρήσεις για την όνομασία τών βαφικών ύλών και τη χρήση τους: *Άγαθαγγέλου Ξηρουχάκη*, Τό έμπόριο της Βενετίας μετά της Άνατολής κατά τούς έμπορικούς καταλόγους του Βαρ. Πάξη, *ΕΕΚΣ*, τ. I (1938), σσ. 59-60.

Ίδιαίτερα γιά ναυπηγική ξυλεία προσφερόταν τό βελανιδοδάσος τοῦ Λούρου, στήν ἀλλουβιακή ζώνη - νεότερο ἔδαφολογικό σχηματισμό - τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ὅπου τό ἥπιο κλίμα τῆς περιοχῆς εὐνοοῦσε τήν ἀνάπτυξη του⁸¹. Οἱ Γάλλοι, ἀπό τίς πρῶτες κιόλας περιηγήσεις τους, θεωροῦσαν τήν ξυλεία αὐτή ἐφάμιλλη μέ ἐκείνη τῆς Προβηγκίας⁸² καί ἡ σύγκριση ἐπαναλαμβάνεται ἔκτοτε στή γαλλική ἀλληλογραφία. Γιά τήν ξυλεία τοῦ Μακρυνόρους καί τοῦ Ξηρομέρου τά πρῶτα πορίσματα ὑπῆρξαν ἀρνητικά, κατά τήν ἐξέλιξη ὅμως τῆς ἐκμεταλλεύσεως, οἱ ἀπόψεις ἄλλαξαν. Κατά τό Leake, οἱ βελανιδιές τοῦ Μακρυνόρους, τοῦ Σουλίου καί τῆς Βόνιτσας, εἶχαν τό καταλληλότερο γιά τή ναυπηγική ξύλο ἀπό ὅλες τίς βελανιδιές τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας⁸³. Ἡ ποιότητα τοῦ ἡπειρωτικοῦ ξύλου ἦταν ἀπό τούς βασικούς λόγους πού ἀνάγκαζε τούς Γάλλους νά τό ἀγοράζουν ἀπό τόσο μακριά καί νά τό προτιμοῦν ἀπό τά ἄλλα⁸⁴. Εἶχε ἄλλωστε ὑπο-

81. Π. Γρίσκου, Συμβολή στή μελέτη τῆς Παλαιογεωγραφίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ΗΕ, τ. 7 (1958), σσ. 874-876. Γιά τή γένεση καί τή γεωλογική σύσταση τῆς κοιλάδας τοῦ Λούρου βλ. *Bernard Bourquet, La Grèce occidentale: Interprétation géomorphologique de l'Épire, de l'Acarnanie et des îles Ioniennes. Thèse présentée devant l'Université de Paris IV, le 16 Février 1974, Paris 1976, σσ. 26, 436-443.*

81a. Πρόκειται γιά «γεῶδες» δένδρο πού ἀγαπᾷ τό παχύ καί ἀργιλῶδες χῶμα: *Albion, Forests*, σσ. 17-18. *Duclairbois, Dictionnaire*, σ. 163. Γιά τό σκληρό ξύλο τῆς μεσογειακῆς βελανιδιάς: *Philippon, Die Griechische Landschaften*, ὁπ. π., τ. II, μέρ., I, σ. 40. Πρβλ. *Hammond, Epirus*, σσ. 8, 16. Γιά τήν ἐπίδραση τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν στή διαμόρφωση τῶν εἰδῶν τῆς βελανιδιάς καί τῆς ξυλείας τους βλ. *Albion, Forests*, σ. 17, ὅπου ἡ σχετική βιβλιογραφία, καί *Bamford, Forests*, σ. 138.

82. *ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1732). ATF, IL 435, Réponse au mémoire présenté à Monseigneur le Marquis de Castries, Ministre de la Marine par les Seigneurs Stamaty et Micalopoulo, à l'effet d'être indemnisés des pertes qu'ils ont essayées (sic) sur la fourniture des Bois d'Albanie au Port de Toulon. Observations des Seigneurs Stamaty et Micalopoulo sur la dite Réponse.* Στό ἐξῆς θά ἀναγράφονται μόνο οἱ πλαγιασμένες λέξεις. Κατά τήν παράθεση περικοπῶν ἀπό τά ἔγγραφα ἡ ὀρθογραφία ἀποκαταστάθηκε σιωπηρά, τόσο μόνον, ὥστε νά γίνονται καταληπτά τά κείμενα. «C' est avec raison qu'ils font l'éloge de la qualité des bois de chène d'Albanie. Ces bois exploités avec soin et transportés aussitôt dans le port pour éviter leur dépérissement, peuvent être égalés à ceux de Provence; et la rareté de ceux-ci rend les ressources qu'offre l'Albanie encore plus précieuses».

83. Βλ. σσ. 257-258. *Leake, Travels*, τ. I, σ. 182.

84. *ANF, Marine, B₃ 763, σ. 152.* «... *Les bois manquent en France et l'Albanie présente l'avantage d'une grande quantité et d'une excellente qualité des bois propres à la construction de ces vaisseaux surtout en bois couchant... que l'on trouve*

στεί ειδική δοκιμασία στην Τουλών^{84α} και είχε διαπιστωθεί, ύστερα από ναυπηγήσεις με ήπειρωτική βελανιδιά, ότι το ήπειρωτικό ξύλο παρουσίαζε μεγαλύτερη άντοχή και ήταν ειδικά κατάλληλο για πολεμικά πλοία. 'Αξίζει να σημειωθεί η παρατήρηση αρμοδίων ότι ένα πλοίο που ναυπηγήθηκε με ήπειρωτικό ξύλο, άντεχε όσο τρία που κατασκευάζονταν διαδοχικά στο Brest ή στο Rochefort με την έκει ξυλεία⁸⁵. 'Ακόμα είχε αναγνωρισθεί η άνωτερότητα της ποιότητας άπέναντι σέ αυτή της 'Ιταλίας, της Dauphiné και τών άλλων περιοχών, από όπου προμηθεύονταν ξυλεία τότε τά ναυπηγεία της Τουλών⁸⁶. 'Ένα άλλο πλεονέκτημα της ήπειρωτικής ξυλείας άφορούσε τή

difficilement ailleurs». ANF, Marine, B₃ 712, σ. 257: «Extrait du procès verbal des résultats de Conseil de la Marine assemblée le 31 août 1784 ...Les bois de cette Province de la Turquie sont reconnus d' une qualité bien supérieure à ceux d' Italie. ANF, Marine, B₃ 712, 'Ο Intendant Prenot στον ύπουργό Ναυτικών, Toulon, 29 avril 1781», ...Que cette compagnie a toujours livré des bois d' une qualité reconnue supérieure à tous les autres...». ANF, Marine, B₃ 712, ff. 160r-163r, Aguilhon à Malouet (Intendant de la Marine) Toulon 17 mai 1781 «... des bois dont la qualité est généralement reconnue supérieure à tous les autres».

84α. 'Αξιοσημείωτη είναι ή διαδικασία δοκιμής: Κόπηκαν και από τά τέσσερα δείγματα κομμάτια τών 5 κυβ. ποδ. Δυό από τά δείγματα αυτά βυθίστηκαν στό νερό, σέ ειδικό χώρο στά ναυπηγεία που συντηρούσαν έκλεκτή ξυλεία ή δοκίμαζαν καινούριες ποιότητες και άλλα δυό εκτέθηκαν στόν άέρα, σέ ύπαιθριο χώρο, για 4 χρόνια (1732-1736). Μετά τήν τετραετία παρατηρήθηκε ότι τά κομμάτια που είχαν βυθιστεί στό νερό, αντίθετα προς τά άλλα, παρουσίαζαν λιγότερες σχισμές και χρώμα άμετάβλητο. 'Από παρόμοια σύγκριση δυό φορές τό ίδιο έτος και τό έπόμενο (1737), προέκυψε πόρισμα ένθαρρυντικό. Τό κομμάτι που είχε βυθιστεί στό νερό παρουσίαζε έλάχιστη μείωση βάρους μετά τήν εξάτμιση του νερού και σύμφωνα με τούς κανόνες της ναυπηγικής έπρόκειτο για ξύλο καταλληλότατο για αξιόλογες ναυπηγικές κατασκευές. Βλ. σχετικά: ANF, Marine, B₃ 382, ff. 284v-285r, *Epreuve qui a été faite à Toulon par les officiers du port des bois des forêts de Larta en Albanie (1732-1737)*.

85. ANF, Marine, B₃ 713, f. 257. Extrait du procès verbal des résultats du Conseil de la Marine assemblé le 31 août 1784: «On y a déjà éprouvé que l' Albanie et l' Italie produisoient (sic) des bois d' une qualité supérieure et dont l' emploi ne peut être que très économique pour la plus grande durée des vaisseaux qui en sont construits. ANF, Marine, B₃ 764, 257 *Réflexions du Contrôleur sur deux lettres adressées au Ministre par les consuls de Zante et de Trieste: A Toulon, 30 octobre 1784.*

86. ANF, Marine, B₃ 712, 'Ο Intendant Prenot στον ύπουργό Ναυτικών, A Toulon, 29 avril 1781. ATF, IA¹ 73, (ύπογρ. δυσαν.) A Versailles 25 septembre 1775, «... Les bois venant d' Albanie sont supérieurs à tous ceux venus jusqu'à présent d' Italie et de Dauphiné». ATF, IA¹ 73, Mémoire... de Mr. Micalopoulos 1775: «... Mrs les officiers du Port... conviennent que la qualité des bois d' Albanie est supérieure à tous les autres...» Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, σ. 257, *Réflexions du Contrôleur de*

μορφή και την απόδοση των κομματιών. Οί κορμοί και οί κλάδοι των δένδρων προσφέρονταν για κανονικό τετραγωνισμό, ενώ συγχρόνως μπορούσαν να αποδώσουν αρκετά κυρτά κομμάτια. "Αν ληφθεί υπ' όψη ή έλλειψη κυρτών γενικά στά ναυπηγεία, αντιλαμβάνεται κανείς, γιατί χαρακτήριζαν οί Γάλλοι πολύτιμο τό ξύλο της 'Ηπείρου. 'Η είδηση, ότι ό έφοδιασμός των ναυπηγείων της Τουλών μέ κυρτή ξυλεία γινόταν κατά μεγάλο ποσοστό από την «'Αλβανία», έπιβεβαιώνεται και από τά στοιχεία των συμφωνητικών προμήθειας, από τά όποια μπορεί να υπολογισθεί ότι τά 90% των έξαγωγών ξυλείας ήταν κομμάτια κατάλληλα για τό σκελετό πολεμικού πλοίου και κυρίως για την καρίνα⁸⁷. Συχνά αναφέρεται στην άλληλογραφία, ότι ή ξυλεία της 'Ηπείρου προορίζεται για ύλικό πολεμικού ναυτικού α', β', γ' κατηγορίας και ό λόγος αυτός, σέ περιόδους μάλιστα πολεμικές, επέβαλλε την προτίμησή της. 'Ακόμα και τό κατώτερης ποιότητας ξύλο ή τό εύθύ, υπήρχε δυνατότητα να άπορροφηθεί, γιατί χρησίμευε για κατώτερες ναυτικές κατασκευές (φορτηγίδες, ποταμόπλοια, μεταγωγικά, επιδιορθώσεις)⁸⁸.

'Εκτός από τή βελανιδιά, αναφέρεται κάποτε στίς έξαγωγές και ξύλο φτελιάς, καθώς και ξυλεία «ύψηλου δρυμού»⁸⁹. "Ας προστεθεί

la Marine sur deux lettres adressées au Ministre par les Consuls de Zante et de Trieste, A Toulon, 30 octobre 1784. «... La beauté de ces bois d' Albanie et leur supériorité sur tous les autres...».

87. ANF, Marine, D₃ 9, mémoire... de Mr. Lentier (1732). ATF, IA¹ 93, Copie de la lettre de Monsieur de Castries (Ministre de la Marine) à M.M. le Fabry et Malouet, A Versailles le 19 janvier 1783. ATF, IA¹ 137, Extrait du procès verbal des résultats du Conseil de la Marine assemblé... le 29 janvier 1785. Για την έλλειψη κυρτού βλ. σ. 53. Βλ. στό παράρτημα πίνακα 12 και εικ. 1.

88. ANF, Marine, B₃ 764, f. 269, Mémoire... de Mr. Saint-Sauveur concernant le bois de construction (1784). Πρβλ. Μαξίμου, 'Η αυγή του καπιταλισμού, σ. 63. ATF, IL 435, Copie de la lettre écrite par Messieurs de Fabry et Malouet... A Versailles le 19 janvier 1781. Για τό κατώτερο ξύλο βλ. ATF IL 435, Pièces justificatives à l' appui du mémoire présenté par le Seigneur Micalopoulo... Le 4 novembre S(tyle) N(uovo) Prèveza. Extrait de la soumission de Sr. Micalopoulo, du 6 decembre 1777, adressé à Monseigneur de Sartine, ministre de la Marine. ANF, Marine, B₁ 84, Decisions 1777, Κοινοποίηση των Intendants Aignant και Prenot, της 3 Αύγουστου 1777 σχετικά μέ άπόφαση του Ναυτικού Συμβουλίου της 17 'Ιουλίου 1777. ATF, SE 138, f. 238, Soumission du S(igneu)r Fr. Aguillon négociant, année 1779. ANF, AE, Bi 1186, Saint-Sauveur, Zante, 27 mai 1786.

89. ATE, IA¹ 137, Extrait du Procès Verbal des résultats du Conseil de la Marine assemblé le 29 janvier 1785. ATE, IA¹ 138, f. 238, Soumission du Fr. Aguillon, procureur... de Achanazio Cassamba... (1778). Για ρητινώδη ξυλεία: ATE, SE 191, f.

ὅτι Γάλλοι καὶ Ἕλληνες ξυλέμποροι προτιμοῦσαν γιὰ προμήθεια ναυπηγικῆς ξυλείας («ξύλα τῆς τέχνης ἢ τῆς κονστρουτζιόν»), ἀπὸ τίς παραλλαγές τῆς βελανιδιάς, «τό δένδρο», τό πουρνάρι, τὴν ἀριά καὶ τό φραζό, ἐνῶ βιοτεχνικὴ καὶ οἰκοδομικὴ ξυλεία προμηθεύονταν καὶ ἀπὸ ἄλλα δένδρα, - δέν γίνεται διάκριση στὰ ἔγγραφα - ποὺ ὑπῆρχαν στὴν περιοχὴ⁹⁰.

3. Τὰ ὀθωμανικὰ καὶ ἰδιαίτερα τὰ τοπικὰ ναυπηγεῖα καὶ ἡ ναυπηγικὴ ξυλεία τῆς περιοχῆς

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν ἐξέταση τῆς γαλλικῆς παρουσίας στὸ ξυλεμπόριο τῆς Ἡπείρου, ἀξίζει ἴσως νὰ δοῦμε ὡς ποῖο βαθμὸ ἡ ἠπειρωτικὴ ξυλεία τροφοδότησε τὰ τουρκικὰ ναυπηγεῖα, ἀφοῦ μάλιστα κανένας ὡς τώρα δέν ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τό θέμα.

Τὰ σπουδαιότερα ναυπηγικὰ κέντρα στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία εἶναι γνωστὸ ὅτι βρίσκονταν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἑλλησπόντου: τὰ ἀξιολογότερα στὴν Κωνσταντινούπολη - Προποντίδα - Βόσπορο - Πέραν - Μαρμαρᾶ, ἐπὶ τὴν παραλία τῆς Μαύρης θάλασσας, κυρίως στὴ Σαμψούντα - Σινώπη - Βάρνα, δύο στὴ Νικομήδεια καὶ ἄλλα στὴν Καλλιόπολη, ὅπου τό δεύτερο μεγάλο ναυπηγικὸ κέντρο τῆς Πύλης⁹¹. Μικρότερης ἀποδοτικότητας ναυπηγεῖα εἶχαν

139, *Marché passé avec S(eigneur) Jean Baptiste Lasalle, négociant de Marseille... (1786-1791)*. Στὰ αἰγαιοπελαγίτικα ναυπηγεῖα χρησιμοποιοῦσαν κυρίως ξύλο πεύκης: *Σβολοπούλου*, Ἡ κατασκευὴ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, σσ. 6-7.

90. Ἰστ. Ἀρχ. Πρεβ., Κ 155, φ. 16, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1782-Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου 1783: συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Σέ ὅλα τὰ συμφωνητικὰ γίνεται διάκριση ἀνάμεσα στὴ ναυπηγικὴ καὶ τὴν ἄλλη ξυλεία. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 96, Πρέβεζα 25 Νοεμβρίου 1784: «Ξύλα μπρατζόλια δενδρίσια». Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου 1783 «τὰ ξύλα τῆς αὐτῆς φάμπρικας ὅλα δένδρινα»: Συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Γιά τὴν ἀριά: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 10. Πρέβεζα, 20 Ἰανουαρίου 1783. Κ 102, 11 Μαρτίου 1784= συμφωνητικὸ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 52, 30 Ἰανουαρίου 1783, «μαδέρια φράξινα»: συμφωνητικὸ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Γιά βιοτεχνικὴ ξυλεία: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 103, φ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Ἰουλίου 1785. Κ 101, φ. 287, Πρέβεζα, 8 Ἰουλίου 1779. Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787: συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ *Rouqueville*, *Voyage dans la Grèce*, τ. 2, σσ. 273-275, ἀναφέρει ἑκατὸν εἴκοσι εἶδη δένδρων στὴν δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ θεωρεῖ τίς πληροφορίες του ἐνδεικτικὲς γιὰ τό βοτανολόγο ποὺ θὰ ἤθελε νὰ κάνει καὶ ἄλλες ἀνακαλύψεις.

91. *Albéri*, *Relazioni*, τ. I, σ. 67: *Relatione di Daniello de Ludovisi*: 1534, σ. 144: *Relazione di Trevisano*: 1554, τ. II, σ. 245: *Relazione di Antonio Tiepolo*: 1576.

δημιουργηθεῖ στά νησιά τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ιδιαίτερα στή Μυτιλήνη, Χίο, Ρόδο, Σίφνο, ἐπίσης στήν Εὐβοία καί στό Μοριά⁹². Ὅπως ἦταν φυσικό, τά ναυπηγεῖα τοῦ Ἑλλησπόντου προμηθεύονταν ξυλεία ἀπό τίς γειτονικές περιοχές, γνωστές ἀπό τήν ἀρχαιότητα γιά τό δασικό τους πλοῦτο⁹³. Παρά τόν ἀδιάκοπο ἀνεφοδιασμό τῶν τουρκικῶν ναυπηγεῖων μετά τό 14ο αἰώνα, τά δάση αὐτά δέν ἔπαψαν νά ἔχουν ἐπάρκεια ξυλείας καί γιά ξένους. Ἀποδοτικότερες πηγές ναυπηγικῆς ξυλείας εἶχαν ἀποδειχθεῖ ὁ κόλπος τῆς Νικομήδειας καί οἱ γειτονικοί του, ἡ χερσόνησος τῆς Κριμαίας, καί μόνο σέ περίπτωση ἀνάγκης μεταφερόταν ξυλεία ἀπό ἄλλα δάση τῆς Ἀσίας⁹⁴. Κατά τό 17ο καί τό 18ο αἰώνα ἡ κοντινή στόν Ἑλλησπόντο, «καθ' ὑπερβολήν ὕλοφόρος νῆσος Θάσος» τροφοδοτοῦσε ἀποκλειστικά τά ναυπηγεῖα τοῦ Σουλτάνου, πού τήν εἶχε ὑπό τήν προστασία του, ἀπαγορεύοντας σέ τρίτους τήν ἀγορά ναυπηγικῆς ξυλείας⁹⁵. Τά ἄλλα περιφερειακά ὀθωμανικά ναυπηγεῖα, ιδιαίτερα τῶν

Barozzi-Berchet, Relazioni, μέρος δεύτερο, σσ. 18-19, Relazione di Bailo Giovanni Cappello: 1634 καί σ. 224: Relazione di Bailo Giovanni Morosini di Alvise: 1675-1680. Πρβλ. *Th. Thorton*, État actuel de la Turquie, Paris 1812, τ. I, σσ. 108-113. *Ismail Hakki Uzunçarsili*, Osmanli Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilati, Ankara 1948, σσ. 390, 394, 396, 404-405, 445-446. *Imber*, The Navy of Süleyman, σσ. 235-236.

92. *Barozzi-Berchet*, ὄπ. π., μέρ. πρῶτο, σ. 359 Relazione di Bailo Alvise Contarini: 1636 al 1641 καί στό ἴδιο μέρος σ. 270: Relazione di Bailo Cristoforo Valier: 1616 μέρος δεύτερο, σσ. 18-19: Relazione di G. Capello: 1634. Πρβλ. *Albèri*, Relazioni, τ. I, σ. 67: Relazione di Danielo Ludovisi o di 3 Giugno del 1534. Βλ. *Σβολοπούλου*, Ἡ κατασκευή τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, σ. 8 γιά τό ἴδιο θέμα μέ πηγές περιηγητικά κείμενα. Γιά τά ναυπηγεῖα τῆς Σίφνου, *F. Thiriet*, Régestes des Délibérations du Senat de Venise concernant la *Romanie*, τ. III, Paris, La Hay 1961, σσ. 60, 65, No 2443, 2467.

93. *Στράβωνος*, Γεωγραφικά, ὄπ. π., IA, C493 § 2. σ. 692, Γιά τήν ἀφθονία τῶν δασῶν σέ ναυπηγική ξυλεία καί τήν εὐκόλη προμήθειά της: *Barozzi-Berchet*, Relazioni, μέρος πρῶτο, σ.270: Relazione di Crist. Valier: 1616 καί σ.351: Relazione di Alvise Contarini: 1636-1641. Βλ. καί *Albèri*, Relazioni, τ. II, σ. 145: Relazione di Tiepolo 1576, σ. 66: Relazione di Dudovisi: 1534, τ. III, σ. 152: Sommario della Relazione di Erizzo: 1557 καί σ. 400: Relazione di Matteo Zane: 1594. Γιά τήν προμήθεια τῶν ξένων: *Heers*, Gênes au XVe s., ὄπ. π., σ. 394.

94. *Barozzi-Berchet*, Relazioni, μέρος δεύτερο, σ. 224: Relazione di Morosini: 1675-1680, μέρος πρῶτο, σ. 270: Relazione di Crist. Valier καί σ. 351: Relazione di Alvise Contarini: 1636-1641. Πρβλ. *Albèri*, Relazioni, τ. I, σ. 146: Relazione di Domenico Trevisano: 1554 καί σσ. 66-67: Relazione di Ludovisi: 1534. *Imber*, The Navy of Süleyman, σσ. 228-230.

95. Γιά τά δάση τῆς Θάσου καί τήν ἐκμετάλλευσή τους: *Ap. Vakalopou-*

νησιῶν Ρόδου, Μυτιλήνης, Χίου, προμηθεύονταν ξυλεία από τὰ πλησιέστερα δάση τῶν παραλίῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κυρίως τῶν ἀκτῶν τῆς Καραμανίας ἢ ἀπό τὰ δάση τῆς Ρόδου, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κρήτης, πού ἡ ἀλόγιστη ἐκμετάλλευσή τους τὰ εἶχε ἐξαντλήσει. Ἡ ξυλεία ἄλλων νησιῶν τοῦ Αἰγαίου (Σάμου, Πάτμου, Χίου, Λέσβου) κατώτερης ποιότητος καὶ ἀκατάλληλη γιὰ μεγάλα πλοῖα, ἐπαρκοῦσε μόνο γιὰ περιορισμένες τοπικές ναυπηγήσεις⁹⁶.

Ἀπό τίς μαρτυρίες γενικά πού ἔχουμε, προκύπτει ὅτι τὰ πλούσια δάση τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος δέν τροφοδοτοῦσαν τοὺς κεντρικούς ὀθωμανικούς ταρσανάδες. Μόνο στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ γιὰ λίγο μόνο διάστημα, μαρτυρεῖται προμήθεια τῶν κεντρικῶν ὀθωμανικῶν ναυπηγείων ἀπὸ τῆ βόρεια Ἡπειρο. Μολονότι δέν εἶναι ἐξακριβωμένο, ἂν διατηροῦνται μόνιμα ὀθωμανικά ναυπηγεῖα στήν Αὐλώνα⁹⁷, βέβαιο πάντως εἶναι ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Αὐλώνα, ὅπως καὶ ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, τό μπαρούτι, πού παρασκευαζόταν μέ πρώτη ὕλη τῆ στάχτη τοῦ ξύλου. Παρόμοια κατασκευὴ μπαρουτιοῦ γιὰ τίς ἀνάγκες τοῦ Σουλτάνου, μνημονεύεται στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ στή νότια Ἡπειρο, κοντά στήν Πάργα, μέσα σέ σπήλαια καὶ γοῦβες, προφανῶς μέ πρώτη ὕλη τὴν ξυλεία τῆς περιοχῆς⁹⁸.

Ios, Thasos, Son histoire, son administration de 1453 à 1912, Paris 1953 σσ. 25, 37-38. Πρβλ. Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα βιβλίον Η', Θ' καὶ Ι', ἤτοι τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν (1453-1689). Ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱεράς μονῆς τοῦ Σινᾶ. Ἐκδίδοντος Ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναΐτου, ἐν Κωνσταντινοπόλει 1870, σσ. 571-72: μνεῖα γιὰ ναυπήγηση γαλιονίων στή Θάσο τό 1778 καὶ σσ. 558, 563: ἀναφορές γιὰ μεταφορὰ ξυλείας καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη, ὄχι μακριά ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἢ γιὰ ναυπηγήσεις σέ περιπτώσεις ἀνάγκης ἔξω ἀπὸ τό χῶρο τοῦ Ἑλλησπόντου. Γιὰ προμήθεια ξυλείας τῶν ναυπηγείων τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Λήμνου ἀπὸ τὴ Θάσο: *Uzunçarsili, Osmanli*, ὄπ. π., σ. 449.

96. Σβολοπούλου, Ἡ κατασκευὴ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, σ. 8 καὶ σημ. 32.

97. *F. Morana, Saggio delle commerciali rapporti dei Veneziani colle ottomane scale di Durazzo ed Albania, Venezia 1816*, σ. 40. Πρβλ. *Pouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 1, σ. 44. *Uzunçarsili, Osmanli*, ὄπ. π., σ. 446.

98. *Barozzi-Berchet, Relazioni, μέρος δεύτερο, σ. 165: Relazione di Simon Contarini: 1612 καὶ μέρος πρῶτο, σ. 271: Relazione di Alvise Contarini: 1640. Πρβλ. Sanuto, Diarii*, τ. III, σ. 178: Sommario di 5 marzo 1500: μεταφορὰ "pegola" ἀπὸ τὴν Αὐλώνα στή Ναύπακτο. Γιὰ τὴν παρασκευὴ μπαρουτιοῦ στήν Ἡπειρο: *Μέρτζιου, Τό ἐν Βενετία... Ἀρχεῖον...*, Ἡπειρωτικὴ Χρονολογία, ΗΧ, τ. 15 (1940), σ. 27.

Κατά τούς τουρκοβενετικούς πολέμους του 15ου και 16ου αιώνα, πού ο όθωμανικός στόλος βρισκόταν σέ άκμή και σέ δράση στίς δυτικές περιοχές 'Ιονίου - 'Αδριατικής, είχε έπισημανθει ο κατάλληλος γιά τή ναυπηγική δασικός πλούτος τής δυτικής 'Ελλάδας και ιδιαίτερα είχε έκτιμηθει ή αξιόλογη ξυλεία τών δασών τής Πρέβεζας, πού χρησίμευε όχι μόνο γιά έπιδιορθώσεις, αλλά και νέες κατασκευές⁹⁹. Κατά τόν πόλεμο μάλιστα του 1499-1503 ο «φλαμπουριάρης» του 'Αγγελοκάστρου είχε τήν ευθύνη γιά τή ναυπήγηση πλοίων στον ταρσανά τής Πρέβεζας, από τόν όποιο ανανεωνόταν ο όθωμανικός στόλος ως τό τέλος του πολέμου¹⁰⁰. 'Αδιάκοπη φαίνεται ότι υπήρξε ή λειτουργία τών ταρσανάδων Πρέβεζας - Ναυπάκτου - Αύλώνας, κυρίως μέχρι τή ναυμαχία τής Ναυπάκτου, αλλά και τούς επόμενους αιώνες, 17ο και 18ο, ιδιαίτερα στίς περιόδους τών τουρκοβενετικών πολέμων. 'Ηδη πριν από τόν τουρκοβενετικό πόλεμο του 1684-1699 δίνεται έντολή γιά έτοιμασία στόλου στή Ναύπακτο¹⁰¹ και στά άλλα ναυπηγικά κέντρα του κόλπου τής Ναυπάκτου μέχρι

99. Lane, Naval actions (1499-1502), σσ. 160-165 και σσ. 167-168 ή σχετική βιβλιογραφία.

100. Sanuto, Diarii, τ. III, σ. 1223, Relazione di Mathio Pelozin de Corfú 30 Novembre 1500 al Capetanio General da mar (sommario). Πρβλ. Μέρτζιου, Μνημεία, σσ. 104, 120. Μέρτζιου, Τό έν Βενετία 'Αρχεϊον..., 'Ηπειρωτική Χρονογραφία, ΗΧ, τ. 15 (1940), σσ. 25, 33. Πρβλ. και Lane, Naval actions (1499-1502), σ. 162. Γιά ναυπηγήσεις στή Ναύπακτο, τήν Πρέβεζα, τόν κόλπο τής 'Αρτας, τήν Αύλώνα, βλ. Sanuto, Diarii, τ. III, σσ. 499, 562, 320, 336, 600, 1049, Thiriet, Délibérations, όπ. π., τ. III, σ. 190, No 2939. Lane, Naval actions (1499-1502), σ. 165, σημ. 93. Μέρτζιου, Μνημεία, σ. 104. Σχετικά μέ τόν αριθμό τών ναυπηγηθέντων πλοίων: Χ. Δάλλα, Προσθήκαι τινες εις τήν υπό του Π. Φουρίκη συμβολή εις τήν 'Ιστορίαν τής Πρεβέζης, ΗΧ, τ. 5 (1930), σσ. 114-115. Πρβλ. Μέρτζιου, Τό έν Βενετία... 'Αρχεϊον..., 'Ηπειρωτική χρονογραφία, ΗΧ, τ. 15 (1940), σσ. 25, 28. Γιά τόν όρον «φλαμπουριάρης» Γιαννοπούλου, 'Η διοικητική όργάνωσις, σ. 44.

101. Μέρτζιου, Μνημεία, σ. 120. Sanuto, Diarii, τ. III, σ. 336. Στή Ναύπακτο κατέφευγαν Τούρκοι και 'Αλγερίνοι πειρατές γιά έπιδιορθώσεις και ναυπηγήσεις κατά τό 16ο και 17ο αιώνα. Βλ. Σάθα, Χρονικόν άνέκδοτον Γαλαξειδίου, 'Αθήναι 1865, σ. 220. Τό ναυπηγικό έργο τών τουρκικών ταρσανάδων, κυρίως τής Πρέβεζας, προσπαθούσε νά παρεμποδίξει ο βενετικός στόλος μέ τίς έφορμήσεις του: Tenenti, Cristoforo da Canal, όπ. π., σσ. 164-165. Γιά ναυπηγήσεις τό 17ο αιώνα: ANF, AE, Βι 1184, ο πρόξενος Ζακύνθου, Zante, 19 fevrier 1673. Κ. Μέρτζιου, Συμπλήρωμα εις τήν 'Ηπειρωτικήν Χρονογραφίαν, ΗΕ, τ. 6 (1957), σσ. 489, 493-494, (ο γενικός προβλεπτής στό Δόγη 5 Φεβρ. 1687 και στή Γερουσία 16 Φεβρ. 1691). Γιαννακοπούλου, Μονή Μυρταρίου, σσ. 416, 431.

τό Αιτωλικό, ἐνῶ κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου ἡ ξυλεια τοῦ ἴδιου κόλπου θεωρεῖται πολύτιμη ἀπό τούς Βενετούς προβλεπτές τοῦ Μοριά¹⁰². "Ἄς προστεθεῖ ὅτι τήν ἴδια ἐποχή τήν κατάλληλη γιά τή ναυπηγική ξυλεια τῆς ἐνδοχώρας τῆς Ρούμελης καί τό εἰδικευμένο ἐργατικό προσωπικό τοῦ τόπου χρησιμοποιεῖ καί ὁ γνωστός Μανιάτης, ἐπικεφαλῆς ἀρχικά τῶν Τούρκων καί ἀργότερα λιποτάκτης στούς Βενετούς, Λιμπεράκης Γερακάρης, γιά τή ναυπήγηση στόλου στον Πατραϊκό κόλπο¹⁰³. Κατά τόν τουρκοβενετικό πόλεμο τοῦ 1714-1718 τά ναυπηγεῖα Μεσολογγίου καί Ναυπάκτου παρουσίασαν ἀξιόλογη δραστηριότητα. Ἄρκει νά σημειωθεῖ ὅτι μέ τοπική ξυλεια ναυπηγήθηκαν ἐκεῖ 70-80 γαλιότες, ἐκτός ἀπό τίς σχεδίες καί τά μικρά πλοῖα, ἐνῶ, στά ναυπηγεῖα τῆς Πρέβεζας, εἰδικό σῶμα Τούρκων σταλμένων ἀπό τήν Καβάλα εἶχε διαταχθεῖ νά ἀσχοληθεῖ μέ τήν κατασκευή 50 μεγάλων πλοίων, χωρητικότητας 1.000 ἀνδρῶν τό καθένα, γιά νά χρησιμοποιηθοῦν, προφανῶς, κατά τήν πολιορκία τῆς Κέρκυρας¹⁰⁴. Στά ναυπηγεῖα ἐπίσης τῆς Ναυπάκτου ὁ καπουδάν πασᾶς Τζανούμ Χότζας εἶχε ναυπηγήσει φρεγάτες στά 1733, προκειμένου νά πραγματοποιήσει περιπολία στό Ἴόνιο, στά πλαίσια καταστολῆς ἐξεγέρσεως τῶν κλεφτῶν¹⁰⁵.

102. ASV, Archivio Provveditor General da Mar, Busta 1163, il Provveditor General scrive al Doge, Cefallonia, 22 Dicembre 1653: "*Dalla testimonianza qui acclusa rileverà Vostra Serenità che nel Golfo di Lepanto, nella terra di Salona si fabbrica una galea di banchi 27, fatto venir per tal effetto le maestranze da Negreponte. Sotto la fortezza di Lepanto si fabbricano quattro bergantini di 16 banchi l' uno, d' ordine del Passà di Morea. A Petrinizza entro il Golfo di Lepanto si fabbrica altri due bergantini di 18 banchi. Dirimpetto a Natolicò in luoco detto Stamna si fabbrica due bergantini uno di banchi 18 e l' altro di 12, d' ordine del Voivoda di Messolongi che è fratello del Passà di Morea...*". Σ. Λάμπρου, Ἡ περί Πελοποννήσου ἐκθεσις τοῦ Βενετοῦ προνοητοῦ Κορνέρ, ΔΙΕΕ, τ. 2 (1885), σ. 292.

103. Κ. Μέρτζιου, Εἰδήσεις περί τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Βενετίας, ΕΕΣΜ, τ. Β' (1969-1970), σ. 369. Γιά τή δράση τοῦ Γερακάρη κατά τή διάρκεια τοῦ τουρκοβενετικού πολέμου (1684-1699) βλ. Κ. Ντόκου, Ἡ Στερεά Ἑλλάς κατά τόν Ἑνετοτουρκικόν πόλεμον τοῦ 1684-1699 καί ὁ Σαλώνων Φιλόθεος, Ἀθήναι 1975, σσ. 22-25, 29-30, 48-51, 62-64.

104. ASV, Archivio Provveditor General da Mar Busta 957, Provveditor General da Mar Agostino Sagredo scrive al Doge-Da Napoli di Romania il 9 Gennaio 1714 S(tyle) N(uovo), M(ore) V(eneto)=(1715). ANF, AE B, 629, Granier, Kavala, 10 mars 1716.

105. ASV, Archivio Cinque Savi alla mercanzia, Busta 91, G. Cumano (πρόξευος), Lepanto, 22 Marzo 1733. Γιά τόν Τζανούμ-Χότζα καί τήν ἐξέγερση τῶν κλεφτῶν: Pouqueville, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 429. Πρβλ. σσ. 64-68.

Οι μνείες αυτές σχετικά με τη χρήση της ναυπηγικής ξυλείας από τους 'Οθωμανούς και την τοπική ναυπηγική παραγωγή βοηθούν στη συναγωγή των παρακάτω συμπερασμάτων: 1) 'Η ναυπηγική ξυλεία των δασών της περιοχής χρησιμοποιήθηκε συχνότατα από τους ντόπιους για ναυτικές κατασκευές και είχαν διαμορφωθεί ναυπηγικά κέντρα στη Ναύπακτο, στο Μεσολόγγι και κυρίως στην Πρέβεζα, όπου ασχολούνταν προσωπικό ειδικευμένο σε αυτή την τέχνη. Έτσι εξηγείται η έκλογή των παραπάνω θέσεων από τους Τούρκους για δημιουργία ναυτικών και ναυπηγικών βάσεων, κατά τα χρόνια των τουρκοβενετικών πολέμων, στα πλαίσια επέκτασως της τουρκικής κυριαρχίας στο 'Ιόνιο και την 'Αδριατική¹⁰⁶. 2) Οι τουρκικές ναυπηγήσεις εκεί είναι περιπτωσιακές και συμπύπτουν με τις πολεμικές συγκρούσεις Τούρκων και Βενετών, πού στη διάρκεια τους ο τουρκικός στόλος δέν μπορούσε να ανανεώνεται ή να επιδιορθώνεται στα μακρινά ναυπηγεία του 'Ελλησπόντου ή του Αιγαίου¹⁰⁷. 3) 'Η έγκατάλειψη του δασικού πλούτου της δυτικής 'Ελλάδας, καθώς και των ναυπηγικών της κέντρων τό 17ο και 18ο αιώνα, σχετίζεται με τη ναυτική κάμψη των Τούρκων, παρά τις προσπάθειες επαναδημιουργίας στόλου, μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου και τόν προσανατολισμό τους σε νέες διεκδικήσεις στον ήπειρωτικό χώρο (Μολδαβία-Καύκασος-Περσία)^{107α}. Για τά ναυπηγικά κέντρα του έλληνικού ναυτικού, ιδιαίτερα τό 18ο αιώνα, ο δασικός χώρος της δυτικής 'Ελλάδας δέν προσφερόταν, έφόσον στα ναυπηγεία του Αιγαίου έρχόταν ξυλεία από τη Χαλκιδική, τό Πήλιο, τά νησιά, την Πελοπόννησο και κυρίως τη Μικρά 'Ασία. 'Η ναυπήγηση αξιόλογου αριθμού τουρκι-

106. *Lanc*, Naval actions (1499-1502), σ. 162.

107. Έκτός από τις παραπάνω διαπιστώσεις (σ. 27) για τό ρόλο των ναυτικών κέντρων της δυτικής 'Ελλάδας μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου βλ. και Michel *Lesure*, *Lépante, La crise de l' empire ottoman*, Paris 1972, σσ. 228-229.

107α. *Albèri*, *Relazioni*, τ. I, σ. 304: *Relazione di Marcantonio Barbaro 1573: "In tutta l' armata benche numerosissima non vi sono 10 buono galere"*. *M. Lesure*, *Lépante, La crise de l' empire ottoman*, Paris 1972, σσ. 225-233. *Imber*, *The navy of Süleyman*, σσ. 220-227. *Michel Fontenay*, *Chiourmes turques au XVII siècle, 17 ème Colloque international d' Histoire maritime (Naples 1980)*. "Le genti del mare Mediterraneo", Naples, 1981, σσ. 877-903. Για την άπραξία και την παρακμή του τουρκικού στόλου την ειρηνική περίοδο του 18ου αιώνα, *Shaw*, *The ottoman empire under Sultan Selim III*, σσ. 150-153. Ειδήσεις για τη δύναμη του τουρκικού στόλου στο πρώτο μισό του 18ου αιώνα: *M. L. Shay*, *The Ottoman Empire, (1720-1734)*, σσ. 74-82.

κῶν πλοίων σέ ναυπηγεία τῆς περιοχῆς κατά τὰ προηγούμενα χρόνια ἐνίσχυσε τὴν παράδοση τῆς ναυπηγικῆς τέχνης, καθὼς καὶ τοὺς κλάδους ὑλοτομίας καὶ μεταφορᾶς ξυλείας. Δέν πρέπει ἐπίσης νά μείνει ἀπαρατήρητο ὅτι μετὰ τὸ 1730, πού ἀναπτύσσεται τὸ ναυτικὸ τοῦ Μεσολογγίου¹⁰⁸, ὁ ταρσανάς του εὐνόητο εἶναι ὅτι θά ἐφοδιαζόταν ἀπὸ τίς γειτονικὲς περιοχές, γεγονός πού βοήθησε στή γρήγορη ἀνάπτυξη στόλου¹⁰⁹. Ἄς ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ὅτι ἀνάλογα ἀξιοποιούσαν τὸ δασικὸ πλοῦτο τῆς περιοχῆς καὶ οἱ Βενετοί, πού κατά καιροὺς κατεῖχαν τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς δυτικῆς Στερεᾶς¹¹⁰.

Οἱ παραπάνω διαπιστώσεις ἐπαληθεύονται μὲ μαρτυρίες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Πρέβεζας, ἀπὸ τίς ὁποῖες τεκμηριώνεται ναυπηγικὴ δραστηριότητα στὴν πόλη κατά τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰῶνα¹¹¹, ἐποχὴ πού συμπίπτει μὲ τὴ δασικὴ ἐκμετάλλευση στὴν Ἠπειρο. Τὸ ναυτικὸ τῆς Πρέβεζας, πού ἀναπτύσσεται αὐτὴ τὴν περίοδο καὶ ἀριθμεῖ 100 μικρὰ καὶ 25 μεγαλύτερα πλοῖα¹¹², προέρχεται φυσικά

108. Σβολοπούλου, Ἡ κατασκευὴ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, σσ. 10-11, Εἰδικά γιὰ τὰ ναυπηγεία τοῦ Αἰγαίου, *Τζαμτζῆ*, Ναυτικοί, σσ. 104-117, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ναυτικοῦ στὴ δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ εἰδικά τοῦ μεσολογγίτικου, *Γ. Λεονταρίτη*, Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Ναυτιλία (1453-1850), Ἀθήνα 1981, σ. 41-44. Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ μεσολογγίτικα πλοῖα ναυπηγοῦνταν στὴν Ἰταλία: *Σάθα*, Ἐμπόριον καὶ Φορολογία, σσ. 432-509, ἀλλὰ ὑπῆρξαν καὶ ναυπηγεία στὸ Μεσολόγγι. Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ θά ἀσχοληθοῦμε μελλοντικά.

109. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ *Βόρειο*, Ναυτικὸ, σ. 18 καὶ υἱοθετεῖται ἀπὸ τὸν *Τζαμτζῆ*, Ναυτικοί, σ. 105, χωρὶς νά τεκμηριώνεται ἀρχεϊακά. Τὸ ὕλικό τοῦ τόμου τῆς ἀρχεϊακῆς σειρᾶς ΑΕ, Β₁ 172, στὸ ὁποῖο παραπέμπει ὁ Βόρειος, ἀναφέρεται στὶς γαλλικὲς ἐξαγωγὲς ξυλείας ἀπὸ τὴν Ἠπειρο· δύο-τρεῖς μνεῖες ὑπάρχουν γιὰ τὴ χρῆση τῆς ξυλείας σέ τοπικὲς ναυπηγήσεις.

110. Ἀναφορὲς σχετικὰ μὲ τὴν ὑλοτομία τῶν Βενετῶν γιὰ ὀχυρώσεις: *Μέρτζιου*. Τὸ ἐν Βενετία... Ἀρχεῖον, ΗΧ, τ. 15 (1940), σ. 33. ANF, ΑΕ, Β₁ 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. Βλ. καὶ ANF, ΑΕ, Β₁ 171, Dubroca, Larta, 24 juillet 1731, γιὰ ὑλοτομήσεις τῶν Βενετῶν στὸ Δραγαμέστο, κατά τὴ διάρκεια τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου 1714-1718.

111. *Ιστ.* Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Prèveza, 19 Agosto 1782. Κ 101, φ. 77, Πρέβεζα 17 Ἰουλίου 1780. Κ 101, φ. 33, Πρέβεζα, 28 Ὀκτωβρίου 1783: συμφωνητικὰ ναυπηγήσεως.

112. *Scrofani*, Voyage, τ. III, σ. 17. Βλ. καὶ *Ἀνδρεάδου*, Περί οικονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἐπτανήσου, τ. Β' σσ. 236, 240-243, γιὰ τὴν παρακμὴ τοῦ ναυτικοῦ τῆς Λευκάδας καὶ τὴ ναυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς Πρέβεζας μὲ κριτικὲς παρατηρήσεις στὶς εἰδήσεις τῶν πηγῶν, πρβλ. ANF, ΑΕ, Β₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785: Ἡ πληροφορία τοῦ Saint-Sauveur ὅτι 40-60 πλοῖα βρίσκονται πάντα ἀραγμένα στὸ λιμάνι τῆς Πρέβεζας γιὰ νά μεταφέρουν ἀπὸ ἐκεῖ ἐμπορεύματα, αὐτὴ

ἀπό τόν τοπικό ταρσανά, καθώς καί τό ναυτικό γενικά τοῦ Ἄμβρα-
κικοῦ κυρίως τῆς Βόνιτσας καί τῆς Λευκάδας¹¹³. Ὑπάρχουν ὁμως
ἀναφορές ὅτι ὄχι μόνον οἱ Λευκαδίτες, ἀλλά καί οἱ ἄλλοι Ἑπτανή-
σιοι, περισσότερο οἱ Κεφαλλονίτες, ναυπηγοῦσαν πλοῖα τους στήν
Πρέβεζα¹¹⁴. Οἱ πληροφορίες, ὅτι κατοικοῦν στήν Πρέβεζα ναυπηγοί,
ἀρχιμαστόροι καί καλαφάτες μέ τίς συντροφικές τους ἀπό τήν Ἰθάκη,
τήν Κεφαλλονιά, τό Μεσολόγγι καί ὅτι εὐκαιριακά καλοῦνται Μεσο-
λογγίτες ναυπηγοί¹¹⁵, πού αὐτήν τήν ἐποχή ὑπάρχουν διαθέσιμοι,
ἀφοῦ ἡ ναυτική δύναμη τῆς πόλης τους μόλις ἀρχίζει νά ἀναβιώνει
μετά τήν καταστροφή τῶν Ὀρλωφικῶν¹¹⁶, ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ Πρέ-
βεζα εἶχε ἀναδειχθεῖ σέ ἀξιόλογο ναυπηγικό κέντρο. Ἄν στίς μεγά-
λες ναυτικές κατασκευές πού ἀναφέρονται (πολάκες, πῖγκοι, μαρτί-
γοι, ταρτάνες, ταρτανέλλες, σακολέβες) προστεθοῦν τά τοπικά πλοῖα
(γόνδολες, καϊκια, βρατσέρες, φελοῦκες, προιάρια) πού ἐξυπηρετοῦ-

μάλιστα τήν ἐποχή πού, κατά τήν ἄποψή του, γαλλικά καί βενετικά πλοῖα ἔχουν
ἀποσυρθεῖ αἰσθητά ἀπό ἐκεῖ, ἐπιτρέπει νά ὑποτεθεῖ ἀνάπτυξη τοπικοῦ καί ἐπτανή-
σιώτικοῦ γενικά ναυτικοῦ. Πρβλ. κεφάλαιο «Ἡ τελευταία φάση τοῦ γαλλικοῦ
ξύλεμπορίου».

113. Ἄλλες ἐνδείξεις γιά τοπικές ναυπηγήσεις: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101,
f. 39, Prèveza, 19 Gennaio 1780. Κ 102, f. 331, Prèveza, 28 Ottobre 1783, ὁ Sign. Ἀθ.
Ρέντζος, Σύνδικος στήν Πρέβεζα, συντροφικά μέ Κεφαλλονίτη. Κ 101, f. 77, Prèveza,
15 Luglio 1780, ὁ Sign. Sundias στήν Πρέβεζα: συμφωνητικά ναυπηγήσεως. Γιά
τίς δυνατότητες τοῦ ταρσανᾶ στό Βαθύ: ANF, AE, B, 172, Bouille, 28 mai 1749.
Saint-Sauveur, Voyage, τ. II, σ. 252. Γιά ναυπηγήσεις λευκαδίτικων πλοίων:
Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Prèveza, 19 Agosto 1782. Κ 103, φ. 66, Πρέβεζα, 16
Ἰουλίου 1786: συμφωνητικά ναυπηγήσεως.

114. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 312, Πρέβεζα, 3 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 102,
φ. 156, Πρέβεζα, 10 Ἰουνίου 1781. Κ 102, φ. 191, Πρέβεζα, 14 Ἰουνίου 1781. Κ
155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου 1783. Κ 42, φ. 144, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου
1783. Κ 102, Πρέβεζα 10 Σεπτεμβρίου 1781. Κ 155, Prèveza, 1 Settembre 1781. Κ
155, Πρέβεζα, 19 Αὐγούστου 1782: Συμφωνητικά ναυπηγήσεως.

115. Γιά Ἰθακισίους: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 312, Πρέβεζα, 3
Ὀκτωβρίου 1783. Κ 102, φ. 156, Πρέβεζα, 10 Ἰουνίου 1781. Κ 102, φ. 191, Πρέβε-
ζα, 14 Σεπτεμβρίου 1781. Κ 103, φ. 66, Πρέβεζα, 16 Ἰουλίου 1785: Συμφωνητικά
ναυπηγήσεως. Γιά Κεφαλλονίτες βλ. Κ 155, Πρέβεζα, 19 Ὀκτωβρίου 1782: συμφω-
νητικό ναυπηγήσεως. Γιά Μεσολογγίτες: Κ 95, φ. 11, Πρέβεζα, 29 Ἰουλίου 1762
καί Κ 101, φ. 77, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780. Πρβλ. Stamouli, Prèveza, σ. 239.

116. Γιά τήν πωρόληση τοῦ στόλου τῶν Μεσολογγιτῶν ἀπό τοὺς Δουλτσινιῶ-
τες βλ. Rouqueville, Voyage de la Grèce, τ. 3, σσ. 532-533. Σχετικά μέ τίς προ-
σπάθειες καί τά ἐμπόδια ἐπαναδημιουργίας στόλου, βλ. Ἄν. Γιαννακοπούλου,
Ναυτικά ἔγγραφα ἐκ Πατρῶν, σσ. 66-67.

σαν τίς άκτοπλοϊκές άνάγκες στόν κόλπο καί κατασκευάζονταν προφανώς έκει καί συμπεριληφθούν καί οί δυνατότητες έπιδιορθώσεως πλοίων¹¹⁷, μπορεί να γίνει άντιληπτή ή έκταση τών ναυπηγικών έργασιών στους ταρσανάδες τής Πρέβεζας, ιδιαίτερα μετά τή ναυτική παρακμή του Μεσολογγίου καί τήν καταστροφή τών ναυπηγείων του¹¹⁸.

Έτσι οί αύξημένες αύτή τήν έποχή ναυπηγικές δραστηριότητες στην Πρέβεζα είχαν διαμορφώσει συνθήκες, στις όποιες βασίστηκαν οί Γάλλοι, προκειμένου νά ξεκινήσουν τήν έκμετάλλευση τών δασών στην Ήπειρο καί τήν Άκαρνανία. Άς προστεθεί στις εϋνοϊκές προϋποθέσεις για τήν έκμετάλλευση του δασικού πλούτου τής περιοχής καί ή γεωγραφική της διαμόρφωση μέ τήν περικλειστή θάλασσα του Άμβρακικού καί τό δίκτυο ποταμών - παραποτάμων - καναλιών. Δέν θά μπορούσαν νά άξιοποιηθούν δάση μακριά άπό τίς άκτές του Ίονίου, άν δέν ύπήρχε ό ιδιόμορφος αύτός κόλπος, πού άπό τήν άρχαιότητα πρόσφερε τή δυνατότητα για τήν κάρπωση τών άγαθών τής ένδοχώρας. Η έμπορικοναυτική έπίσης άνάπτυξη του λιμανιού τής Πρέβεζας άποτελούσε ένα άκόμα θετικό παράγοντα για τή διεξαγωγή του ξυλεμπορίου¹¹⁹.

117. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 101, Πρέβεζα, 19 Ίανουαρίου 1780. Κ 101, φ. 77, Πρέβεζα, 15 Ίουλίου 1780. Κ 102, φ. 312, Πρέβεζα, 3 Οκτωβρίου 1783. Κ 102, φ. 156, Πρέβεζα, 10 Ίουνίου 1781. Κ 155, Prèveza, 1 Settembre 1781. Κ 102, φ. 66, Πρέβεζα, 16 Ίουλίου 1785: συμφωνητικά ναυπηγήσεως. Βλ. καί Κ 95, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1753, φ. 11, Πρέβεζα 29 Σεπτεμβρίου 1762 καί φ. 123, Πρέβεζας, 5 Μαρτίου 1783: συμφωνητικά ναυπηγικής εργασίας. Πρόκειται για έπιδιορθώσεις μεσολογγίτικων, κεφαλλονίτικων καί γαλλικών πλοίων.

118. Υπάρχουν ένδειξεις ότι λειτουργούσαν περισσότερα άπό ένα ναυπηγεία: *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 102, Πρέβεζα, 14 Σεπτεμβρίου 1781: συμφωνητικό ναυπηγήσεως πλοίου «... τό μπαστιμέντο έφτιάσθη εις τήν παρούσαν χώραν... εις τήν τοποθεσία του σινιόρ Σεβαστιανού Πατρινοϋ κοντά εις τήν άκρογιαλιά...». *Άρχ. Λευκ.*, Registro dei pubblici presenti dal 4 Novembre 1783 al 20 Maggio 1785, f. 25r, Prèveza, 3 Marzo 1784, 5 Dicembre 1784, ό προβλεπτής Λευκάδας στό γενικό προβλεπτή. Πρβλ. σημ. 113, 116. Βλ. καί σ. 259 τής μελέτης.

119. *Wolfe*, Observations of... Gulf of Arta, σσ. 87-93. Για τή σημασία του Άμβρακικού κόλπου στή διαμόρφωση τής ιστορικής ζωής άπό τήν άρχαιότητα βλ. Άντ. *Μηλιαράκη*, Άμβρακικός κόλπος καί Πρέβεζα, Έστία, τ. 11 (1881), τχ.227, σσ. 241-243. Σχετικά μέ τήν όνομασία του κόλπου κατά τό 18ο αιώνα (κόλπος τής Άρτας ή κόλπος τής Πρέβεζας) καί τήν όριοθέτησή τους μέ βάση τίς ειδήσεις τών πηγών τής έποχής βλ. *Stamouli*, Prèveza, σσ. 2, σημ. 8, σσ. 4-5. Βλ. καί κεφάλαιο «Ύλτομία-Μεταφορά». Για τή ναυτική άνάπτυξη τής Πρέβεζας, *Stamouli*, Prèveza, σσ. 17-25, 56-58, 220-222. *Ζιάγκου*, Ήπειρος, σσ. 151-152.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ ΣΕ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΑΣΗ

1. Έλλειψη ξυλείας στη Γαλλία και επίσημανση δασικῶν πηγῶν στήν Ἑλλάδα

Τό πρόβλημα τῆς ναυπηγικῆς ξυλείας τό 18ο αἰῶνα ἀπασχολεῖ σοβαρά τά προγράμματα τῶν ναυτικῶν κρατῶν. Ἀπό τίς ναυτικές δυνάμεις ἡ Ἀγγλία, ἔχοντας ὑποστειῖ φθορές στόν πόλεμο 1694-1697, ἀντιμετωπίζει ἔλλειψη ναυπηγικῆς ξυλείας στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα. Ἡ ἔλλειψη αὐτή εἶναι αἰσθητότερη στή Γαλλία, ἔστω κι ἂν ἡ ἐπιτυχία τῶν «ληστρικῶν πολέμων» στηριζόταν μόνο στό στρατό¹. Ἐν τούτοις γιά τή Γαλλία τοῦ 18ου αἰῶνα ἐπαληθεύεται ἡ προφητική ρήση τοῦ Colbert "France perira faute de bois", γιὰτί πολλές ἀπό τίς δασικές περιοχές της, κυρίως κοντά στά ποτάμια, πού τροφοδοτοῦσαν τά ναυπηγεῖα, ἀπειλοῦνταν μέ ἐρήμωση καί οἱ κατηγορίες τῶν δένδρων πού ἀπέδιδαν ναυπηγική ξυλεία (ὄξιά-ἐλάτη-πεύκη) κινδύνευαν νά ἐκλείψουν².

Ἀπό τό 1701, γιά πρώτη φορά, γιά λόγους πού θά μᾶς ἀπασχολήσουν παρακάτω, παρατηρεῖται στροφή τῶν Γάλλων ἀρμοδίων πρός τά μεσογειακά δάση³ καί μάλιστα στά δάση τῶν χωρῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, γιά τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μεσογειακῶν γαλλι-

1. *Albion*, Forests, σσ. 80, 158. Γιά τήν τακτική τῆς Γαλλίας: *The New Cambridge Modern History*, τ. VI, Cambridge 1970, σ. 397.

2. *Colbert*, Lettres, ὄπ. π., τ. III, σ. 718. *Bamford*, Forests, σσ. 48, 57 καί 60. Βλ. καί στίς σσ. 72-73, 73, 80-83, 90, διεξοδική ἀνάπτυξη γιά τά αἷτια τῆς ἀποψιλώσεως καί γιά τόν ἀνεπαρκῆ, φεουδαρχικοῦ τύπου, μηχανισμό προστασίας. Πρβλ. *G. Huffel*, *Economie Forestière*, Paris 1926, τ. III, σ. 180.

3. *V. Brun*, *Guerres Maritimes de France. Port de Toulon, ses armements, son administration, de son origine jusqu' à nos jours*, Paris 1861, τ. I, σ. 109. *Bamford*, Forests, σσ. 60, 96-97, 129. Γιά τά εἶδη ξυλείας. Βλ. *P. George*, *Anciennes et nouvelles forêts en régions Méditerranéennes*, "Les études Rhodaniennes" (Lyon), τ. 9 (1933), σσ. 94-95.

κῶν ναυπηγείων, πού μέχρι τότε ἀπορροφοῦσαν τήν ξυλεία γειτονικῶν περιοχῶν (Προβηγκίας-Dauphinée- Ἐλευθέρης Κομητείας) καί, μέσω τοῦ Ροδανοῦ καί τῶν καναλιῶν τοῦ Langedoc, τῆς βαθύτερης ἐνδοχώρας. Ἐπειδή ὁμως ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα εἶχε διαπιστωθεῖ ἡ ἀκαταλληλότητα τῆς ξυλείας αὐτῆς γιά τά ναυπηγεῖα⁴ καί ἡ εἰσαγωγή ἄλλης, ἀπό τοὺς συνηθισμένους ἐμπορικούς δρόμους Βαλτικῆς- Ἀμερικῆς ἦταν δύσκολη λόγω τοῦ ἀγγλοολλανδικοῦ ἀποκλεισμοῦ στόν Ἀντλαντικό, ἐξ αἰτίας τῶν ληστρικών πολέμων⁵ καί τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς τοῦ Γιβραλτάρ (1704)⁶, μόνη λύση γιά τόν ἀνεφοδιασμό τῶν νότιων ναυπηγείων πρόσφεραν τά δάση τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, πού μέχρι τότε δέν συμπεριλαμβάνονταν στά προγράμματα ἐκμεταλλεύσεως.

Ἀρχικά διερευνήθηκε ἡ περίπτωση ἀνεφοδιασμοῦ ἀπό τήν Ἰταλία, πύ κοντινῆ στά γαλλικά ναυπηγικά κέντρα καί μέ ξυλεία δοκιμασμένη ἀπό Βενετούς, Γενουάτες καί Μαλτέζους. Ἐπειδή ὁμως τά πρῶτα φορτία ἀπό τή Λούκα καί τήν Τοσκάνη δέν εἶχαν ἰκανοποιήσει, ἄρχισαν ἔρευνες ἀνατολικότερα, στά ἑλληνικά ἐδάφη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Κατά τόν Bamford ἡ πρώτη ἀνίχνευση τῶν

4. Bamford, Forests, σ. 138. Γιά τό ὀλλανδικό ξυλεμπόριο στή Βαλτική καί τή μεταφορά ξυλείας ἀπό τοὺς ὀλλανδοὺς στή Γαλλία (τέλη 17ου-ἀρχές 18ου αἰ.), βλ. J. Schreiner, Die Niederlande und die Norwegische Hölzausfuhr im 17 Jahrhundert, "Tjdschrift voor Geschiedenis", τ. 49 (1934) σσ. 303-328. Lemoine de Lespine, De Koophandel van Amsterdam, Amsterdam 1704, σσ. 78, 86, 89, 90, 92, 100, 110.

5. Γιά τόν ἀγγλοολλανδικό ἀποκλεισμό στόν Ἀντλαντικό, τά προβλήματα μεταφορᾶς καί τοὺς κινδύνους τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων: The New Cambridge Modern History, ὄπ. π., σ. 234. Albion, Forests, σσ. 158, 201-227. Bamford, Forests, σ. 121. Οἱ Ἀγγλοι ἐπίσης μετά τό τέλος τοῦ γ' ληστρικοῦ πολέμου (συνθήκη Ryswijk 1697) μονοπωλοῦσαν τήν ξυλεία τῆς Βαλτικῆς. Βλ. Cambridge History, ὄπ. π., σ. 252. Ἀπό τά στατιστικά τοῦ Dresund διαπιστώνεται ἡ μείωση τῶν εἰσαγωγῶν ξυλείας ἀπό τή Βαλτική μέ τά πλοῖα τῶν ὀλλανδῶν. Βλ. Nina E. Bang-kundkorst, Tabeller over Dresund, σ. 496: (ἔτος 1700) 44 πλοῖα μεταφέρουν ἐμπορεύματα στή Γαλλία καί 601 στήν ὀλλανδία, — 3.300 κομμάτια ξυλείας εἰσάγονται στή Γαλλία, καί 15.400 στήν ὀλλανδία—. Κρίσιμο ἔτος στίς μεταφορές ξυλείας θεωρεῖται καί τό 1708: J. Delumeau, Les constructions navales à Saint-Malo à la fin du XVIIe et au début du XVIIIe siècle, RHES, τ. 42 (1962), σ. 166.

6. The New Cambridge... History, ὄπ. π., σ. 234. Mandrou, Louis XIV et son temps, σ. 515. Πρβλ. σ. τοῦ προλόγου. Γιά τήν ἀγγλική παρουσία στή Μεσόγειο: S. Corbert, England in the Mediterranean (1603-1713), London 1904. Σχετικά μέ τίς συνέπειες πού εἶχε γιά τό μεσογειακό ἐμπόριο ἡ κατοχή ἀπό τοὺς Ἀγγλους τοῦ Γιβραλτάρ καί τῆς Μινόρκας: Carrière, Négociants Marseillais, τ. I, σσ. 514-515.

Γάλλων στά δάση τής όθωμανικής αυτοκρατορίας έγινε τό 1730 στην περιοχή του 'Αμβρακικού⁷. Όπως όμως προκύπτει από την άρχαιακή έρευνα άνιχνεύσεις είχαν έπιχειρηθει και νωρίτερα και έπιβεβαιώνεται ή γνώμη του Brun ότι τό 1701⁸, γιά πρώτη φορά στην Τουλών, καταστρώνονται σχέδια προμήθειας ξένου ξύλου, όχι μόνο από την 'Ιταλία, αλλά γενικότερα από την ανατολική Μεσόγειο. Στην άρχή δέν ύπήρχε συγκεκριμένο σχέδιο δράσεως. Οί Γάλλοι πρόξενοι, από την έδρα του ό καθένας, (Ρώμη, Λούκα, Τεργέστη, Ναύπλιο, Άρτα) άνεπίσημα πληροφορούσαν γιά τίς δυνατότητες δασικής έκμεταλλεύσεως στίς περιοχές τους. Άπό τό 1702 πού άρχισε ή προμήθεια ξυλείας από την 'Ιταλία, έφθαναν ταυτόχρονα έκθέσεις από την 'Ελλάδα, από την Νάξο και τή Θεσσαλονίκη, ένώ λίγα χρόνια άργότερα (1710) έγκαινιάζεται ή άλληλογραφία γιά την έκμετάλλευση τών δασών τής 'Ηπείρου. Οί προξενικές όμως έκθέσεις, μέ ύπερβολικά και κάποτε φανταστικά στοιχεία, μέ λανθασμένους ύπολογισμούς και έκτιμήσεις ή μέ άπίθανες πληροφορίες, δέν έξικόνιζαν την πραγματικότητα. Γι' αυτό ή γραμματεία τών ναυπηγείων στην Τουλών έβλεπε μέ έπιφύλαξη ή και μέ άδιαφορία τό περιεχόμενο τών έκθέσεων αυτών και ή έντολή γιά ύλοτόμηση δινόταν ύστερα από συστηματικό έλεγχο⁹. Έτσι μπορεί νά έξηγηθει, γιαι τό από τίς περιπτώσεις δασικής έκμεταλλεύσεως στην 'Ελλάδα πού μελετήθηκαν και θά άναφερθούν παρακάτω, προτιμήθηκε από τό "Άγιο Όρος και τή Νάξο ή "Ηπειρος.

Στό έλλαδικό χώρο τής όθωμανικής αυτοκρατορίας, όπου τό γαλλικό προξενικό δίκτυο παρουσιάζει πυκνή διακλάδωση τό 18ο αιώνα¹⁰, ύπήρχαν δυνατότητες έπισημάνσεως πλουτοπαραγωγικών

7. Bamford, Forests, σσ. 96-97, 99.

8. Brun, Port de Toulon, όπ. π., τ. I, σ. 109.

9. Γιά τίς προξενικές έκθέσεις: Bamford, Forests, σσ. 100-101. ANF, Marine D₃ 9, ff. 128r-129v. *Mémoire au sujet des mâts qu' on pourroit tirer du mont Athos pour l' armée navale de sa majesté, 3 decembre 1706.* ANF, Marine, D₃ 9, ff. 110v-112v. *Mémoire concernant les bois de construction que l' on pouroit tirer de l' île de Naxie de l' Archipel et sur le prix qu' ils reviendroient rendus en France.* Συνημμένο σέ σχετική μέ τό ύπόμνημα έπιστολή του Monsieur Rybeyrelle à Paris, 10 decembre, ff. 114r-125v, ό ίδιος, à Paris 3 decembre 1706, κοινοποιεί τό ύπόμνημα. ANF, AE, B₁ 170, G. Dubroca, Larta, 10 juillet 1710: Γιά τίς άνιχνεύσεις αυτές και τή σχετική άλληλογραφία δέν άναφέρεται τίποτε από τό Bamford.

10. Γιά τό δίκτυο τών γαλλικών προξενείων στην τουρκοκρατούμενη 'Ελλάδα: Βλ. Svoronos, Le commerce de Salonique, σσ. 141-150, Κρεμμυδά, Τό έμπόριο τής Πελοποννήσου, σσ. 30-52. Stephanidès, "Dossiers sur le commerce", σσ. 21-

πηγών εκ μέρους των Γάλλων· ή μέχρι τώρα άρχειακή έρευνα δέν έφερε σε φώς σχέδια ή προοπτικές εφαρμογών προγραμμάτων για έκμετάλλευση ύπεδάφους. Η αναζήτηση όμως δασικών πηγών στην Ελλάδα συσχετίζεται, όπως ήδη αναφέραμε, με τις ανάγκες των ναυπηγείων της Τουλών για προμήθεια ξυλείας από την ανατολική Μεσόγειο¹¹. Από τις τρεις ένημερωτικές εκθέσεις που έφθασαν στη γραμματεία των ναυπηγείων σχετικά με τις δυνατότητες δασικής εκμεταλλεύσεως στη Νάξο (1702), στο "Άγιο Όρος (1706), στην Άρτα και στην περιοχή του Άμβρακιου (1710), αποδεικνύεται ότι με την έναρξη του 18ου αιώνα είχε αποφασισθεί ή εξερεύνηση και των έλληνικών δασών στα πλαίσια γενικής εξορμήσεως για εκτίμηση δασικών περιοχών της Μεσογείου. Δέν πρόκειται, όπως δέχεται ο Bamford, για δεύτερη προσπάθεια εκεί, μετά τά άσήμαντα αποτελέσματα πειραματικής εκμεταλλεύσεως σε δάση της Ιταλίας¹².

Η περίπτωση δασικής εκμεταλλεύσεως στη Νάξο, που προηγείται χρονολογικά, ένισχύει την άποψη μας. Η βολιδοσκόπηση για όργάνωση ύλοτομίας στο νησί δέν ξεκίνησε από τον πρόξενο, που συνήθως πληροφορούσε για δυνατότητες δασικής εκμεταλλεύσεως. Είναι άξιοσημείωτο ότι στην προξενική άλληλογραφία της Νάξου δέν αναφέρεται τίποτε σχετικό¹³ και είναι περίεργο πώς τά ναυπηγεία είχαν ένημερωθεί, ώστε άπεσταλμένος τους νά φθάσει στο νησί με σκοπό την εξερεύνηση και αξιολόγηση των δασών του. Τό γεγο-

22. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σσ. 37-75. Πρβλ. κεφάλαιο «Έξωτερικές συνθήκες».

11. Στις εξαγωγές από την Ελλάδα στη Μασσαλία συμπεριλαμβάνονταν μόνο είδη με πρώτη ύλη τό ξύλο, όπως πίσσα (goudron) που παρασκευαζόταν από ειδική ρητινώδη ξυλεία, μετά από διήθηση, και στάχτη (centres), χρήσιμη για την κατασκευή μπαρουτιού ή αμπουριού: *ACCM*, I 26, *Marchandises entrées d' Archipel, de Salonique, de Morée*. Για εξαγωγές πίσσας βλ. Έλ. Γιαννακοπούλου, Τό εμπόριον εις την Πελοπόννησον κατά την β' πενταετίαν του 19ου αιώνα: ανέκδοτα γαλλικά έγγραφα εκ του Υπουργείου Έξωτερικών Γαλλίας, Πελοποννησιακά, τ. 12 (1977) σσ. 135, 148, σημ. 37.

12. *ANF*, Marine, D₃ 9, *Mémoire concernant... les bois... de Naxie* (1702) όπ. π. *ANF*, Marine D₃ 9, ff. 128-129, *Mémoire des mâts qu' on pourrait tirer du Mont Athos*. *ANF*, AE, B, 170, G. Dubroca, Larta, 10 juillet, 1710. *Bamford*, *Forests*, σ. 101.

13. *ANF*, AE, B, 907, Προξενική άλληλογραφία της Νάξου. Ίδιαίτερη έρευνα στην προξενική άλληλογραφία της Νάξου δέν έκαμα, αλλά με διαβεβαίωσε σχετικά ό κ. Β. Slot, που ασχολείται με την οικονομική ζωή των Κυκλάδων και τον εύχαριστώ.

νός πάντως δείχνει ότι είχαν οργανωθεί ταυτόχρονα κλιμάκια για ανίχνευση δασών στην Ίταλία και την Ελλάδα. Ένδιαφέρον παρουσιάζει υπόμνημα του 1702 προς το γαλλικό υπουργείο των Ναυτικών, γιατί εκτός από το κύριο θέμα του, τά δάση της Νάξου, αποκαλύπτει τον τρόπο δράσεως των γαλλικών ναυπηγείων, για τον ανεφοδιασμό σέ πρώτη ύλη, πού δέν άλλαξε μέχρι τά τέλη του αιώνα. Σύμφωνα μέ τίς απόψεις του συντάκτη του υπομνήματος, στή Νάξο προσφέρονταν δυνατότητες δασικής εκμεταλλεύσεως, χωρίς δαπάνες και έξοδα, χωρίς ιδιαίτερη φροντίδα για όργάνωση εργατικών συνεργείων ή για έξεύρεση ναυτικών και μεταφορέων· γενικά οί τοπικές εργατικές συνθήκες κρίνονταν έπαρκείς για νά ξεκινήσει και νά ολοκληρωθεί ή έπιχειρήση. Μέ τό ίδιο υπόμνημα προτεινόταν τά μέσα για νά εξασφαλισθούν οί τουρκικές άδειες, ή συμμετοχή των ντόπιων εργατών, ή αντιμετώπιση τυχόν αντιδράσεων Βενετών και Μαλτέζων, καθώς και ή μεταφορά, πού μπορούσε νά έξυπηρετείται μέ διερχόμενα πλοία της γραμμής Σμύρνης-Κωνσταντινουπόλεως. Υπολογιζόταν έπίσης πρόχειρα ή ποσότητα της ναυπηγικής ξυλείας σέ φορτία και όρίζονταν τά άσφαλή για τήν έξαγωγή της λιμάνια του νησιού. Οί συνθήκες εκμεταλλεύσεως θεωρούταν γενικά εύνοϊκές, γι' αυτό και προτείνεται εκμετάλλευσή¹⁴ από τό συντάκτη του υπομνήματος. Δέν γίνεται γνωστό τουλάχιστον από τά άρχαικά μας δεδομένα, άν οί Γάλλοι πραγματοποίησαν ύλοτομήσεις στή Νάξο. Η διαπίστωση μάλλον πρέπει νά είναι άρνητική, άφου και ή προξενική άλληλογραία σιωπά· ή παραπάνω όμως έκθεση έδωσε τό έρέθισμα στους Γάλλους άρμοδίους για τήν ανάπτυξη ξυλεμπορικής δραστηριότητας στήν Ελλάδα, πού έλαβε άργότερα σοβαρότερη εξέλιξη.

Τέσσερα χρόνια άργότερα (1706), υπόμνημα άνυπόγραφο, σχετικό μέ τήν εκμετάλλευσή των δασών του Αγίου Όρους¹⁵, πού έφθα-

14. ANF., Marine, D, 9, *Mémoire concernant les bois de construction de Naxie*, όπ. π.: Τό υπόμνημα φέρεi ύπογραφή δυσανάγνωστη. Διαβάζω Rybeyrelle, αλλά δέν είμαι βέβαιη. Είνai γνωστό ότι Μαλτέζοι και άλλοι πειρατές διαχείμαζαν στίς Κυκλάδες και ιδιαίτερα στή Νάξο και χρησιμοποιούσαν τήν τοπική ξυλεία άν όχι για κατασκευές, τουλάχιστον για έπισκευές. Βλ. Τζαμτζή, Ναυτικοί, σ. 101, όπου άναφορά στίς πηγές και τή βιβλιογραφία. A. Roberts, *Adventures among the corsairs of the Levant. His account of their way of living. Description of the Archipelago*, Londres 1694; cité d'après la traduction française publiée à la suite des Voyages de Dampier, Amsterdam 1772, τ. V, σσ. 314-315.

15. ANF, Marine, D, 9, ff. 128r-129r, *Mémoire ...des mâts... du mont Athos*, όπ.π.

σε στό ύπουργείο Ναυτικῶν, δέν φαίνεται ἄν προέρχεται ἀπό πρόξενο ἢ ἀπεσταλμένο τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν. Ἦσως ἄρχισε σέ πρῶτο στάδιο ἡ ἀνίχνευση μέ πρωτοβουλία τοῦ προξένου Θεσσαλονίκης, γιατί ἀπό τό σχετικό κείμενο γίνεται φανερό ὅτι πρόκειται γιά γνωστή καί δοκιμασμένη ἀπό Γάλλους καί ντόπιους ξυλεία, ἀπό τήν ὁποία προμηθεύονταν κατάρτια γιά τά πλοῖα πού πάθαιναν βλάβες¹⁶. Ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ ὑπομνήματος προκύπτει ὅτι ἐκτιμήθηκαν μέ ἀκρίβεια ἡ ποιότητα καί ἡ ποσότητα τῆς ξυλείας, καθώς καί οἱ τοπικοί παράγοντες ἐκμεταλλεύσεως καί ἐντοπίστηκαν τά καλύτερα λιμάνια γιά τή μεταφορά. Τό ὄλο ὑπόμνημα καταλήγει μέ ἄποψη τοῦ συντάκτη ὅτι παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιά τούς Γάλλους ἡ ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν τοῦ Ἁγίου Ὀρους, καί μέ πρόταση γιά τήν ἀποστολή εἰδικῶν γιά ἐγκυρότερη ἐκτίμηση¹⁷.

Ὅρισμένα κοινά σημεῖα στά δύο ὑπομνήματα καθιστοῦν πιθανό ὅτι εἶχε δοθεῖ ἀπό τή γραμματεία τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν ἐρωτηματολόγιο, στό ὁποῖο ἔπρεπε νά ἀπαντήσουν συγκεκριμένα. Τελικά ὁμως τά δάση τῆς Νάξου καί τοῦ Ἁγίου Ὀρους φαίνεται ὅτι δέν γνώρισαν τό γαλλικό τσεκούρι. Μόνο πολύ ἀργότερα (1787) ὑπάρχουν πληροφορίες γιά ἐκμετάλλευση στά δάση τῆς Κατερίνης καί σέ περιορισμένη ἔκταση τοῦ Ἁγίου Ὀρους¹⁸.

Γιά τά δάση Ἁπείρου-Ἀκαρνανίας τό γαλλικό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν εἶχε ἐνημερωθεῖ ἀπό προξενική ἔκθεση τοῦ 1710· μέχρι το 1730 ὁμως δέν μαρτυρεῖται ἄλλη ἐνημερωτική προσπάθεια. Ἀργότερα, μετά τό 1730, τό γαλλικό ἐνδιαφέρον περιορίζεται, σύμφωνα μέ τά δεδομένα μας, στά δάση τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας. Ἡ ὕλοτομία προτιμήθηκε ἐδῶ γιά λόγους πού σχετίζονται μέ τή ναυτική πολιτική τῶν Γάλλων καί ἐπειδή ὑπῆρχαν οἱ συνθήκες γιά ἐπικερδέστερη ἐκμετάλλευση¹⁹.

16. ANF, αὐτόθι. Γιά τό προξενεῖο Θεσσαλονίκης, *Svoronos*, Le commerce de Salonique, σσ. 141-150. Τό ἐμπόριο καυσόξυλων καί κάρβουνου γνώριζε ἀνθηση στή Θεσσαλονίκη καί Χαλκιδική: *Mich. Lascaris*, Salonique à la fin du XVIII siècle, d'après les rapports consulaires françaises, Athènes 1939, σσ. 29-30. Πρβλ. *Svoronos*, Le commerce de Salonique, σ. 209, σημ. I.

17. ANF, Marine, D₃ 9, ὄπ. π., ff. 128-129.

18. ANF, Marine, B₃ 787, f. 177r-180v. "Contrât simulé avec les maîtres Albanois et stipulé dans la chancellerie du Consulat de S(a) M(ajesté) à Salonique le décembre 1787. Τό ὑπόμνημα αὐτό, ὅπως καί τά προηγούμενα γιά τήν ξυλεία Νάξου καί Ἁγίου Ὀρους, θά ἐκδώσουμε μελλοντικά.

19. ANF, AE, B₁ 170, G. Dubroca, Larta, 10 juillet 1710, Ἀπό τόν πρόξενο J. Dubroca ἡ ἀπόσταση Ἁρτας-Μασσαλίας ὑπολογίζεται περί τά 1.000 μίλια, γεγονός

2. Άνιχνεύσεις γαλλικῶν ἀποστολῶν στά δάση τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας καί ἐκτίμηση τῆς ξυλείας

α: Οἱ πρῶτοι πειραματισμοί (1728-1730). Σύμφωνα μέ εἰδήσεις τῆς προξενικῆς ἀλληλογραφίας, ἓνα τυχαῖο γεγονός, ἡ ἀναζήτηση ξυλείας γιά ναυπήγηση μιᾶς φελούκας, ἀπαραίτητης γιά τοπική χρήση στό γαλλικό προξενεῖο Ἄρτας, ἔγινε ἀφορμή νά πλησιάσει μιᾶ ομάδα Γάλλων στό κοντινότερο δάσος, ὅπου διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξη ἰδιόμορφων βελανιδιῶν μέ κυρτούς κορμούς καί κλάδους καί μέ διαστάσεις κατάλληλες γιά ναυπήγηση μεγάλων πολεμικῶν πλοίων. Ἐπειδή ἡ ἐπισήμανση ἔγινε ἀπό Γάλλους πλοιάρχους, πού μπορούσαν νά ξεχωρίζουν τή ναυπηγική ξυλεία, ἡ διαπίστωση χαιρετίστηκε σάν εὔρημα ἀπό τούς Γάλλους στήν Ἄρτα (1710)²⁰ καί ἀμέσως ἐνημερώθηκαν οἱ γαλλικές ἀρχές στό Παρίσι. Ἡ γενικότητα τῆς περιγραφῆς τοῦ παραπάνω δάσους δέν μᾶς ἐπιτρέπει νά τό προσδιορίσουμε τοπικά· ἐπειδή ὁμως ἀναφέρεται ὅτι ἀπείχε τριάμισι περίπου χιλιόμετρα ἀπό τήν παραλία καί ἦταν εὐκολοπλησίαστο, ὑποθέτουμε ὅτι πρόκειται γιά τό δάσος τοῦ Λούρου. Δέν μπορεῖ νά γίνει ἀνεπιφύλακτα δεκτὴ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ἐπισήμανση τοῦ δασικοῦ πλούτου ἀπό τούς Γάλλους ἔγινε τελείως συμπτωματικά, ὅπως μέ ἀφέλεια διηγεῖται σέ ἀναφορά του ὁ πρόξενος G. Dubroca. Ἄλλωστε ἀπό τό 1702 εἶχε δοθεῖ κατεύθυνση ἀπό τό γαλλικό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν πρὸς τά ἀρμόδια γραφεῖα τῶν ναυπηγείων γιά στροφή πρὸς τά μεσογειακά δάση, μέ κινητοποίηση τῶν κατά τόπους προξένων²¹. Ἄξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι στίς πρῶτες προξενικές ἐκθέσεις τοῦ G. Dubroca, στίς ὁποῖες λεπτομερειακά ἀπεικονίζεται ἡ οἰκονομική κατάσταση

πού θεωρεῖται πλεονέκτημα γιά τήν ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν στήν Ἠπειρο: ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta 14 avril 1730, 10 octobre 1730. Ἐν οἱ Γάλλοι συνάντησαν ἀντιδράσεις ἀπό τούς νησιῶτες σέ τυχόν ἀπόπειρά τους γιά ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν Νάξου — Ἁγίου Ὀρους — ὑπόθεση εὐλογη, ἀφοῦ εἶναι βέβαιο ὅτι τά αἰγαιοπελαγίτικα ναυπηγεία ἀνεφοδιάζονταν ἀπό ἐκεῖ, (Τζαμτζῆ, Ναυτικοί, σ. 104, Σβολοπούλου, Ἡ κατασκευὴ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, σσ. 10-12), ἀπομένει στήν ἔρευνα νά τό ἀποδείξει. Τά δάση τοῦ Ἁγίου Ὀρους τροφοδοτοῦσαν μέ ξυλεία καί τά μεταλλεῖα στά Μαντεμοχώρια: Γρίσπου, Δασική ἱστορία, σ. 101.

20. ANF AE, B, 170, G. Dubroca, Larta, 10 juillet 1710: "...On peut y avoir des masts pour tous les navires... de toutes les grandeurs, et de la meilleure qualité, avec des chesnes de grosseur et longueur prodigieuse, propres à quille, bordage et courbes, pour gros navires du Roy".

21. ANF, αὐτόθι. Bamford, Forests, σ. 101.

του τόπου καί επισημαίνονται οί δυνατότητες γιά γαλλική διείσδυση²² δέν θίγεται καθόλου ό παράγοντας τών δασών καί είναι πιθανό ότι ό Γάλλος πρόξενος δέν είχε προλάβει νά άσχοληθεΐ μέ τό θέμα, τό όποιο όμως, όπως οί κατοπινές ενέργειες του δείχνουν, είχε έλκύσει τό ενδιαφέρον του.

Μεσολαβεΐ μιά δεκαπενταετία σιωπής²³ στην προξενική άλληλογραφία, σχετικά μέ τό δασικό ζήτημα, ένω καί από τό άλλο άρχαιακό ύλικό πού έρευνήσαμε δέν μπορέσαμε νά έπισημάνουμε άνταπόκριση τών άρμοδίων στά ύπουργεία Ναυτικών καί Έξωτερικών στην προξενική εΐσήγηση του 1710. Πάντως τό 1727²⁴ ό πρόξενος Dubroca υΐός άσχολεΐται μέ τό ξυλεμπόριο²⁵ κατά τό σύστημα τής άνταλλαγής (troc), εΐσάγοντας άποικιακά προϊόντα τών γαλλικών Καναρίων — καφέ και λουλάκι — καί άποστέλλοντας ναυπηγική ξυλεία τής Ήπειρου. Τότε πραγματοποιήθηκαν έρευνες στα δάση του Λούρου, του Φλαμπουρά, κοντά στο Σούλι, καί του Μακρυνόρους, πιθανόν μέ ντόπιους έμπειρογνώμονες, γιατί δέν γίνεται λόγος γιά Γάλλους έκτιμητές. Τά πορίσματα περιλαμβάνονται σε ύπόμνημα πού διαβιβάστηκε στον ύπουργό τών Ναυτικών κόμη Mauferas, μαζί μέ κομμάτια από 300 βελανιδιές, πού δειγματοληπτικά είχαν

22. Μερικές από τίς προξενικές έκθέσεις μεταφρασμένες, *Μάξιμου*. Ή αύγή του καπιταλισμού, σσ. 41-54. Πρβλ. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σσ. 415-417.

23. Ώσος δικαιολογεΐται λόγω του βενετογαλλικού άνταγωνισμού (βλ. *Μάξιμου*, Ή αύγή του καπιταλισμού, σ. 42. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 177—183) καί τών γεγονότων του τουρκοβενετικού πολέμου (1714-1718) (βλ. *Κ. Σάθα*, Τουρκοκρατούμενη Ήλλάς 1453-1821, έν Ήθήναις 1869, σ. 447).

24. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 425.

25. Ήπό τον *Rouqueville*, όπ. π., σ. 425, άποδίδεται το ξεκίνημα του ξυλεμπορίου στον πρόξενο Dubroca πατέρα (1727). Ήπιβεβαιώνεται όμως από τή γαλλική προξενική άλληλογραφία, τόσο μέ τό ύπουργείο τών Ναυτικών, όσο καί μέ τό ΕΕΜ, ότι ό Dubroca υΐός (Jean-Baptiste Dubroca) άναλαμβάνει καθήκοντα προξένου στην Άρτα τό φθινόπωρο του 1724: *ANF*, ΑΕ, Β, 170, Dubroca, Larta, 5 janvier 1725. Ή λήξη τής ύπηρεσίας του Dubroca πατέρα τοποθετεΐται στα 1714. Βλ. *Masson*, XVIIIes., σ. 629. *Aug. Borpe*, Le consulat général de Morée et ses dépendances, *REG*, τ. 20 (1907), σ. 35. Ή άποψη αύτή ίσως στηρίχτηκε στο γεγονός ότι ή άλληλογραφία του προξένου μέ τό ΕΕΜ σταματά στο 1714. Ήπό τήν άλληλογραφία όμως του προξένου μέ τό ύπουργείο τών Ναυτικών (*ANF*, ΑΕ, Β, 170) καί άλλες εΐδήσεις (βλ. πρόχειρα, *Μέρτζιου*, Τό έν Βενετία Άρχείον, ΗΧ τ. 11 (1936), σ. 291), προκύπτει ότι ό Dubroca πατέρας διετέλεσε πρόξενος ως τό 1725. Πρβλ. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 80-82, 84-85.

κοπεϊ σέ έκταση δύο χιλιομέτρων στό δάσος του Λούρου, Τό δάσος αυτό, πιά κοντινό στην Άρτα, είχε εξερευνηθεϊ πρώτο καί υπολογίστηκε ή απόδοσή του σέ ναυπηγική ξυλεία γύρω στά 80.000 κυβικά πόδια, σέ μεγάλα χονδρά κομμάτια. Στο ίδιο υπόμνημα του Dubroca, τίς ειδήσεις του όποιου αντιγράφει ο Rouqueville, καταγράφονται τά άποτελέσματα καί άλλων περιηγήσεων (1729-30), για τίς όποιες οί πληροφορίες έπιβεβαιώνονται καί από άλλο άρχειακό ύλικό²⁶. Η έναρξη πάντως της πρώτης περιηγήσεως, πρέπει νά μεταφερθεϊ πιά πίσω, στά 1727-1728, για νά συμπέσει ή νά προσεγγίσει μέ τό χρόνο της πρώτης εξαγωγής. Κατά τό στάδιο αυτό ή δασική εξερεύνηση πραγματοποιείται μέ πρωτοβουλία καί υπό την έποπτεία του προξένου, χωρίς οδηγίες από τά ναυπηγεία της Τουλών, παρά την έπιμονή του προξένου ότι πρόκειται για ξυλεία εξαιρετικής ποιότητας, κατάλληλη για τόν έφοδιασμό των ναυπηγείων Τουλών καί Μασσαλίας. Κατά την άποψη του προξένου υπήρχαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για εκμετάλλευση. Η έγκριση έκ μέρους των Τούρκων ήταν εξασφαλισμένη καί οί Έλληνες ξυλοκόποι καί έργάτες, καθώς καί Γάλλοι καπετάνιοι, πού σύχναζαν εκεί κι ήταν ειδικευμένοι στην εκτίμηση των δένδρων, θα βοηθοΰσαν στην έναρξη της ύλοτομίας²⁷, την όποια τελικά ο πρόξενος αποφάσισε χωρίς έντολή των άρμοδίων. Είμαι άλλωστε γνωστό ότι στους προξένους αφήνονταν περιθώρια ελεύθερης δράσεως, όταν προβλεπόταν ωφέλεια για τό γαλλικό έμπόριο²⁸. Οί ύλοτομήσεις του Dubroca πρέπει νά άρχισαν από τό δάσος του Λούρου, πού είχε φροντίσει ο ίδιος νά εξερευνηθεϊ συστηματικά. Παράλληλα συνεχίστηκαν περιηγήσεις καί σέ άλλα δάση υπό την έποπτεία του πλοιάρχου Icard, ανθρώπου δυναμικού καί γνώστη των τοπικών συνθηκών από είκοσαετία, μέ έναρξη από τό δάσος του Μακρυνόρους. Τό δάσος κρίθηκε ότι θά είναι εκμεταλλεύσιμο για πολλά χρόνια, όπως καί του Λούρου, ποιοτικά μάλιστα θεωρήθηκε καταλληλότερο. Τό ξύλο του, συμπαγές στό έσωτερικό, χωρίς πορώ-

26. *Rouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 2, σ. 425. *ANF*, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 8 août 1730.

27. *ANF*, AE, B, 170, Larta, 14 juillet 1729, 10 octobre 1729, 10 août 1730, 8 octobre 1730, 10 octobre 1730.

28. Οί προξενικοί κανονισμοί απαγόρευαν συνήθως την άνάμειξη των προξένων στό έμπόριο: *Κρεμμυδά*, Τό έμπόριο Πελοποννήσου, σσ. 45, 47. Ο πρόξενος της Άρτας γνωρίζουμε ότι έστειλε καυσόξυλα στη Σαγιάδα καί στη Μεσσήνη. Βλ. σχετικά: *ACCM*, L IX, Julien, Larta, 19 avril 1730, *ACCM*, L IX 757, Dubroca, Larta, 14 fevrier 1733.

δεις περιοχές, πιό ψημένο και καθαρό από σκουλήκι, προερχόταν από δένδρα φυτρωμένα σέ έδαφος ξηρό και βραχώδες, ένω στό Λούρο τά βαλτόνερα και ή ύγρασία έτρεφαν ξύλο τρυφερό και ύδαρές, εύάλωτο στή διάβρωση του σκουληκιού²⁹. Μετά τήν περιήγηση, ύπόμνημα σχετικό μέ τά πορίσματα τής έρευνας, μαζί μέ δείγματα ξυλείας, στάλθηκαν από τόν πρόξενο άπ' εύθείας στήν Τουλών, όπου έκανε έξαιρετική έντύπωση ή ποιότητά της. 'Ο έπικεφαλής τής ομάδας έκτιμήσεως Icard πήρε έντολή, μόλις φθάσει στή Γαλλία, νά έννημερώσει τούς ύπευθύνους, σχετικά μέ τίς συνθήκες έκμεταλλεύσεως και έπακολούθησε συντονισμένη σχετική δραστηριότητα, επειδή εκείνη τήν έποχή ύπήρχε έλλειψη «κυρτών» στήν Τουλών. Τά δείγματα ξυλείας πού στάλθηκαν, δόθηκε έντολή νά δοκιμασθοϋν γρήγορα, και έγινε πρόταση νά άποσταλει ειδικός τεχνικός των ναυπηγείων για πληρέστερη εξέταση, πού θά διαφώτιζε κι άλλα θέματα σχετικά μέ τήν έκμετάλλευση³⁰. Στό μεταξύ μετά τήν ειδική δοκιμασία τής ξυλείας στήν Τουλών είχε και έπιστημονικά άποδειχθεί ή καταλληλότητα τής ξυλείας του Λούρου για τή ναυπηγική, έπαναλήφθηκε όμως ή έρευνα στό δάσος αυτό για νά σχηματισθεί περισσότερο ύπεύθυνη γνώμη. 'Η ομάδα πού όργανώθηκε ύστερα από συστάσεις του έπιθεωρητή των ναυπηγείων Mithon, μέ έπικεφαλής πάλι τόν πλοίαρχο Icard και κάποιον Rastrie, ύπολόγισε τήν άπόδοση του δάσους στα 200.000 κυβικά πόδια τό χρόνο και διαπίστωσε μεγάλη ποικιλία κομματιών, για διάφορες ναυπηγικές χρήσεις. Νέα δείγματα στάλθηκαν για πραγματογνωμοσύνη στήν Τουλών³¹ και έπακολούθησε δεύτερη έξερεύνηση, στό Μακρυνόρος αυτή τή φορά, στήν όποια έλαβαν μέρος οι προηγούμενοι Γάλλοι ειδικοί, πού κατέληξαν σέ τελείως διαφορετικά συμπεράσματα από τήν προηγούμενη ομάδα. Παρατηρήθηκε ότι ή έδαφολογική σύσταση — ξηρό, άργιλώδες ύπόστρωμα —, διαμόρφωνε ψηλά δένδρα μέ λεπτούς κορ-

29. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 8 août 1730.

30. ANF AE, B, 171, "Etat des différents piéces de bois de construction qu' on peut tirer de la forest de Loure, remis par le charpentier Icar et estimé par luy aux... deux cent mille piéces cubes pour le gros echantillon", άκολουθοϋν τά είδη των κομματιών). ANF, Marine, B, 340, ff. 518-519, Affaires courants à Toulon, M(onsieur) Mithon, Intendant, Toulon, 26 decembre 1730. Για τόν έμπορο An. Icard άπό τή La Ciotat και τή δράση του τήν "Αρτα στα 1731-1732: Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής "Αρτας, σσ. 114, 256.

31. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 8 août 1730. Πρβλ. Pouqueville, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 424.

μούς, ἀκατάλληλους γιά ναυπηγική ξυλεία καί ἔτσι ἀποκλείστηκε τό Μακρυνόρος ἀπό τήν ἐκμετάλλευση. Στά ἄλλα τέσσερα δάση, τοῦ Λούρου, τοῦ Μαργαριτίου, τοῦ Δραγαμέστου καί τοῦ Ἀσπροποτάμου δέν ἔγιναν ἀνιχνεύσεις, γιατί ἐπρόκειτο νά ἀφιχθεῖ κλιμάκιο εἰδικῶν ἀπό τήν Τουλῶν³². Ἐτσι μέ τίς τέσσερες αὐτές περιηγήσεις ὀλοκληρώθηκε ἡ προεργασία, πού εἶχε ξεκινήσει μέ πρωτοβουλία τοῦ προξένου καί προετοίμασε τό ἔδαφος γιά τή συστηματική καί ὀργανωμένη ἐκμετάλλευση πού ἀκολούθησε.

β' Ἐξερεύνηση καί ἀξιολόγηση δασῶν (1731-1732). Οἱ πρῶτες περιηγητικές ὁμάδες, ὀργανωμένες ἀπό τόν πρόξενο καί μέ ἔξοδα ἴσως τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Ἄρτας, δέν διέθεταν ἐπαρκή μέσα γιά νά ὀλοκληρώσουν τήν ἐκτίμηση τῶν δασῶν, οὔτε εἰδικευμένο προσωπικό, καί αὐτό ὀδήγησε σέ ἀντιφατικά συμπεράσματα³³. Ὑπῆρξε ὅμως χρήσιμη αὐτή ἡ προεργασία, γιατί οἱ Γάλλοι κατατοπίστηκαν πάνω σέ πρακτικά θέματα — ἐκδοση ὑλοτομικῶν ἀδειῶν ἀπό τοὺς Τούρκους, ἐξεύρεση ἐργατῶν, συνθήκες ἐκμεταλλεύσεως — καί οἱ ἐμπειρίες αὐτές μποροῦσαν ἄριστα νά ἀξιοποιηθοῦν ἀργότερα, ὅταν θά ἔφθαναν Γάλλοι εἰδικοί ἀπό τήν Τουλῶν.

Ἡ ἄφιξη τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς, τό καλοκαίρι τοῦ 1731, ἔδωσε στίς προοπτικές τῶν Γάλλων γιά δασική ἐκμετάλλευση στήν Ἠπειρο ἐπίσημο χαρακτήρα. Ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ὁμάδας Lentier³⁴ ἀνῆκε στό διοικητικό προσωπικό τῶν ναυπηγείων καί εἶχε λάβει μέρος σέ παρόμοιες ἀποστολές, ἐνῶ ἀνάμεσα στά ἄλλα μέλη τῆς ἀποστολῆς ξεχώριζε ὁ εἰδικευμένος σέ αὐτό τόν τομέα καί μάλιστα μέ οἰκογενειακή παράδοση ὁ "maître-constructeur"³⁵ Coulomb, ἀπό τά ἐπιστημονικά στελέχη τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ "maîtres-constructeurs" ἦταν μηχανικοί μέ εἰδική κατάρτιση στό ναυπηγικό ἔργο, πού ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ἀποτελοῦσε

32. ANF, AE, B, Dubroca, Larta, 24 juillet 1731, Στά ἴδια πορίσματα κατέληξε ἀργότερα καί ἡ ἀποστολή Lentier, βλ. σ. 44.

33. Βλ. παραπάνω σσ. 41-42.

34. ANF, Marine, D, 9, ff. 131r-142v, *Mémoire... de Mr. Lentier*, (βλ. σμ. 22). Πρβλ. ANF, AE, B¹ 170, Dubroca, Larta, 24 septembre 1731.

35. S. Ami, *Les maîtres constructeurs de la Marine à Toulon au XVIIIe siècle*, σ. 71. Ἀπό τήν οἰκογένεια Coulomb προέρχονταν πολλοί τεχνικοί τῶν ναυπηγείων. Τόν Pierre Coulomb πού ἔλαβε μέρος στήν περιήγηση τόν διαδέχτηκε ἀργότερα ὁ γιός του. Ἡ πρώτη ναυπηγική ἐκπαίδευση στά ναυπηγεῖα τῆς Τουλῶν εἶχε ὀργανωθεῖ ἀπό τόν πρόγονό τους Olivier Coulomb. Βλ. σχετικά: Gille, *Les écoles des constructeurs, "Le navire et l' économie maritime"*, σ. 164.

ή σωστή, σύμφωνα με τις ναυπηγικές ανάγκες και μαθηματικά υπολογισμένη ύλοτομία³⁶. Χάρη λοιπόν στην πείρα και την ειδίκευση του Coulomb ή γαλλική αποστολή μπορούσε να καταλήξει σε ασφαλέστερα συμπεράσματα για την καταλληλότητα των δένδρων, αλλά και για τό είδος και τή χρησιμότητα των κομματιών, πού μπορούσαν να προκύψουν από τήν ύλοτομία³⁷.

Τό κλιμάκιο Coulomb-Lentier πλαισιωμένο και από τούς Γάλλους πλοiάρχους Simon και Icard, πού γνώριζαν τόν τόπο και τούς κατοίκους από τις προηγούμενες περιηγήσεις, με τή φροντίδα του προξένου επανδρώθηκε τέλεια³⁸. Ειδοποιήθηκαν οι πρόκριτοι, φίλοι του προξένου στα χωριά, από όπου θά περνούσε και θά ανεφοδιαζόταν ή περιηγητική ομάδα, ενώ από τούς ντόπιους επιλέχτηκαν εμπιστοι και εμπειροι οδηγοί για τή διάβαση των δασών, βαρκάρηδες για τό πέρασμα των ποταμών και τή μετακίνηση στον κόλπο, ακόμα και «πλοηγοί» για νά αποφεύγονται τά άβαθή σημεία κατά τήν πλεύση στον κόλπο τής Πρέβεζας, ταχυδρόμοι και άγγελιοφόροι πού θά κρατούσαν σε επικοινωνία τόν πρόξενο με τούς προκρίτους άνταποκριτές του, άρματολικές ομάδες προστασίας κατά τήν περιήγηση κι ένας διερμηνέας κι ένας γενίτσαρος, μόνιμοι συνοδοί σε κάθε ταξίδι³⁹.

36. Οι *maîtres constructeurs* πού παλιότερα ονομάζονταν *maîtres charpentiers* και άργότερα, μετά τό 1740, άποκαλούνται *Inspecteurs des constructions*, ήταν πρόσωπα αξιόλογα και έπαιρναν τόν τίτλο τους από τό Ναυτικό Συμβούλιο. Με δικές τους προσπάθειες εισάγονται προοδευτικά και εφαρμόζονται επιστημονικές άρχές στη ναυπηγική, ώσπου θεσπίστηκε ή ναυπηγική αρχιτεκτονική: *Gille*, *Les écoles des constructeurs*, "Le Navire et l' économie maritime", σσ. 163-164, 168-172. Για τούς προδρόμους των "constructeurs", και τό ρόλο των Βάσκων εκπαιδευτών: *Jacque Bernard*, *Les constructions navales à Bordeaux d' après les archives Notariales du XVIIe siècle* "Le navire et l' Economie Maritime du XVe au XVIIIe siècles; Travaux du Colloque d' histoire maritime tenu le 17 mai 1956", Paris 1957, σσ. 32-35.

37. *S. Ami*, *Les maîtres constructeurs de la marine à Toulon*, σ. 70: Οι *maîtres constructeurs* παράλληλα με τήν έπιμέλεια των σχεδίων ασχολούνταν και με τήν καταγραφή σε λεπτομερειακές εκθέσεις όλων των κομματιών πρώτης ύλης (σίδηρο-ξύλο) πού έμπαιναν στα ναυπηγεία, αξιολογώντας τα συγχρόνως και γνωματεύοντας πού και πώς έπρεπε νά χρησιμοποιηθούν. Έτσι διοχετεύονταν τό ύλικό ανάλογα με τό είδος του για κατασκευές και επισκευές και ύπήρχε δυνατότητα νά προϋπολογίζονται οι δαπάνες για τήν κάθε περίπτωση.

38. *ANF*, Marine, D, 9, *Mémoire... de Mr. Lentier* (1732).

39. *ANF*, Marine, B, 352, (1732), ff. 182r-186v. *Estat (sic) des dépenses que le S(eigneur)r Lentier, Ecrivain ordinaire de la Marine a faites pour le service du Roy tant pour se rendre du golfe de Larta en Albanie en compagnie au S(eigneur)r Pierre*

Ἡ γαλλικὴ ἀποστολή, ἔχοντας ἀρχικά στόχο τὴν ἐπανεκτίμηση δασῶν πού εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἢ κάπως ἐρευνηθεῖ⁴⁰, ἀρχισε τὸ ἔργο τῆς, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1731, ἀπὸ τὸ δάσος τοῦ Μακρυνόρους. Ἡ ἔκταση τοῦ δάσους πού κάλυπτε 32.000 τετραγωνικά μέτρα, χωρὶς νὰ ὑπολογίζονται τὰ δύο κατάφυτα βουνά, θεωρήθηκε ἀξιόλογη, ἀλλὰ τὸ εἶδος τῆς λευκῆς βελανιδιάς πού εὐδοκίμοῦσε ἐκεῖ, χωρὶς καμπύλα καὶ κυρτά μέλη, μὲ κλάδους κούφιους καὶ ἄχυμους καὶ κορμούς γερασμένους καὶ φορτωμένους παρασιτικά φυτά, δέν παρουσίαζε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ ναυπηγικὴ καὶ δέν ἱκανοποίησε τοὺς Γάλλους εἰδικούς πού ἀναζητοῦσαν ξυλεία γιὰ πολεμικά πλοῖα. Ἔτσι, ἡ γαλλικὴ ἀποστολή κατέληξε σὲ ἀπορριπτικὸ συμπέρασμα, ἀποκλείοντας ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐκμετάλλευση τὸ δάσος τοῦ Μακρυνόρους⁴¹. Θὰ ἐπακολουθοῦσαν ἀνιχνεύσεις στὰ δάση Μάνινας καὶ Ξηρομέρου καὶ εἶχαν ληφθεῖ τὰ κατάλληλα μέτρα ἀπὸ τὸν πρόξενο γιὰ νὰ φιλοξενηθοῦν τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς στὴν Κατούνα, πού θὰ ἀποτελοῦσε τὸ ἐπίκεντρο στὴ νέα ἐξερεύνηση. Ἐδῶ οἱ πρόκριτοι θὰ φρόντιζαν νὰ ἐφοδιαστεῖ ἡ ἀποστολή μὲ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα καὶ νὰ πλαισιωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρματολικὴ ομάδα πού θὰ προστάτευε τοὺς Γάλλους ἐκτιμητές κατὰ τὴ διάρκεια τῶν περιηγήσεων. Καὶ στὰ δύο ὁμως δάση τὸ ἔργο τῆς ἀποστολῆς κρινόταν ἐπικίνδυνον⁴², γιὰτί στὸ Ξηρόμερο βρισκόνταν τὰ λημέρια πολλῶν κλεφτῶν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ζοῦσαν διαρκῶς σὲ κλίμα ἀνασφάλειας⁴³. Ἔτσι στίς 10 Ὀκτωβρίου 1731 ἡ γαλλικὴ ἀποστολή, προστατευμένη ἀπὸ ομάδα ἀρματολῶν, ξεκίνησε γιὰ τὸ δάσος τῆς Μάνινας, πού τὰ ὄρια του εἶχαν ἐπισημανθεῖ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ σχετικὸ ὑπόμνημα⁴⁴. Κι ἐδῶ

Coulomb sousconstructeur et des charpentiers Icard et Serpoulet à la ville de Larisa qui est éloignée d' environ 4 lieues de la marine que pour celles, qu' il a faites au sujet des visites des forests (sic) qui sont aux environs du dit golfe à compter du 8 septembre 1731 au 30 avril 1732. Στὸ ἐξῆς: Etat des dépenses de Mr. Lentier (1731-1732). Πρβλ. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier, Ἡ κομπανία τοῦ Μαλάμου τοὺς συνόδεψε στὸ Μακρυνόρος, ἡ ἀρματολικὴ φρουρά τοῦ Παναγιώτη στὸ Ξηρόμερο καὶ στὴ Μάνινα καὶ ἡ ομάδα τοῦ Γώγου στὸ Λοῦρο, ὅπου φρουροῦσαν τὴν ὑλοτομημένη ξυλεία. Παρατηρήσεις γιὰ τοὺς ἀρματολοὺς βλ. στίς σσ. 79-82, 205-206.

40. Βλ. παραπάνω σσ. 41-43.

41. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. Πρβλ. σσ. 39-40. Ἀντίθετα ὁ Leake, Travels, τ. I, σ. 182, θεωροῦσε τίς βελανιδιές τοῦ Μακρυνόρους κατάλληλες γιὰ ναυπηγικὴ ξυλεία.

42. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier.

43. Heuzey, L' Acarnanie, σ. 251. Low(ἐκδ.), Fauvels first travel, σ. 213. Hughes, Travels, τ. I, σ. 391.

44. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. Πρβλ. Pouqueville,

οί διαπιστώσεις δέν ύπῆρξαν ἐνθαρρυντικές γιατί, ὅπως στό Μακρυνόρος, ἔτσι καί στή Μάνινα ἡ ξυλεία παρουσιαζόταν ἀκατάλληλη γιά τή ναυπηγική. Ὑλοτομικό ἐνδιαφέρον παρουσίαζαν γιά τούς Γάλλους μόνο τά χονδρά δένδρα τῶν κοιλάδων, ἀλλά ἐπειδή ἦταν προσιτά στίς κατοικημένες περιοχές, εἶχαν ὑποστεί φθορά ἀπό τούς χωρικούς, πού τά ἔκοβαν γιά τροφή τῶν ζώων ἢ γίνονταν αἰτιοί πυρκαγιᾶς, ὅταν καθάριζαν τούς ἀγρούς τους. Ἡ ἐπίσκεψη στό δάσος τῆς Μάνινας στοίχισε πολλά ἔξοδα, ἀλλά καί κόπο. Τήν περιπετειώδη περιπλάνηση τῶν μελῶν τῆς ἀποστολῆς μέ ἀγανάκτηση διηγεῖται ὁ ἀρχηγός Lentier⁴⁵.

Θά ἐπακολουθοῦσε σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα ἐπίσκεψη στό δάσος Ξηρομέρου, δυόμισι περίπου χιλιόμετρα ἔξω ἀπό τήν Κατούνα, πρὸς τό μεσημβρινό μέρος τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Ἡ γαλλική ὁμως ἀποστολή δέν ἔφθασε ὡς ἐκεῖ, γιατί, μετά τήν εἶδηση ὅτι ὁ κλέφτης Τρουμπούκης μέ τά παλληκάρια του ἔβαλαν φωτιά σέ γειτονικό χωριό, ἡ περιηγητική ὁμάδα διαλύθηκε, οἱ ἀρματολοὶ φρουροὶ καί ὁ συνοδός πρόκριτος ἐγκατέλειψαν τούς Γάλλους, κι ἐκεῖνοι προτίμησαν νά φύγουν τό συντομότερο ἀπό τήν περιοχή. Ὁ τρόπος πού σχολίασαν τό θέμα στό ὑπόμνημά τους εἶναι χαρακτηριστικός τοῦ φόβου πού τούς εἶχε κυριεύσει. Παρά τό ἀρνητικά ἀποτελέσματα τῶν ἐξερευνήσεων αὐτῶν, ὁ ἀρχηγός Lentier ἐπέμενε στόν πρόξενο νά προετοιμασθεῖ καινούργια ἐπίσκεψη στό Ξηρόμερο, ἡ ὁποία τελικά δέν πραγματοποιήθηκε· ἂν καί ὁ Dubroca εἶχε στείλει μήνυμα στό φίλο του Τρουμπούκη, γιά νά προφυλάξει τά μέλη τῆς ἀποστολῆς ἀπό ἐπιθέσεις, ἡ πολεμική ἀτμόσφαιρα πού ἐπικρατοῦσε στό Ξηρόμερο μετά τήν ἐξέγερση τῶν κλεφτῶν καί τήν καταστολή της δέν ἄφηνε περιθώρια γιά νέες ἀπόπειρες⁴⁶.

Ἀπέμεινε ἡ ἐπίσκεψη στό δάσος τοῦ Λούρου, πού γιά τήν ἀξία

Voyage de la Grèce, τ. 3, σ. 468. Σύμφωνα μέ τίς πηγές αὐτές τό βόρειο κρᾶσπεδὸ τοῦ ἀρχιζε 4 χιλιόμετρα δυτικά τῆς Κατούνας· ἐκτεινόταν πρὸς τὸν κόλπο τῆς Ναυπάκτου κατὰ μήκος ποταμοῦ πού χυνόταν στή θάλασσα (Ἀχελώου) καί χωριζόταν ἀπὸ τρία βουνά —προφανῶς τά Ἀκαρνανικά. Εἶχε περίμετρο 36 χιλιόμετρα.

45. ANF, Αὐτόθι. Παρατηρήσεις γιά τή ζημία τῶν δασῶν ἀπὸ τίς κασιέκες: A. Andreades, Les Forêts Grecques. Etude économique et financière (Extrait de la revue "Le mouvement économique-Roumanie et Peninsule Balcanique)" Bucarest 1905, σ. 15. Ὁ Leake ἐπίσης, (Travels, τ. I, σ. 182) δέν θεωροῦσε ἐξαιρετικὸ τό ξύλο τῶν βελανιδιῶν τῆς Μάνινας.

46. ANF, Αὐτόθι, Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 352, *Etat des dépenses... de Mr. Lentier*, ὄπ. π. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732. Βλ. καί σσ. 64-66.

του είχαν διασταυρωθεί οί γνωματεύσεις τῶν δυό προηγούμενων ἀποστολῶν Simon-Icard⁴⁷ καί ἤδη είχαν δοθεῖ ἀπό τό Lentier ὁδηγίες γιά τήν ἔναρξη τῆς ὑλοτομίας. Ἡ γαλλική ομάδα ξεκινώντας ἀπό τό χωριό Λοῦρος, τριάμισι χιλιόμετρα ἔξω ἀπό τήν Ἄρτα, ὅπου πλαισιώθηκε ἀπό ἀρματολούς, ἄρχισε τό ἔργο της, ὑπολογίζοντας ἀρχικά τήν ἔκταση σέ 48.000 τετραγωνικά μέτρα, μέ διεύθυνση ἀπό βορρᾶ πρὸς νότο, πρὸς τή βόρεια πλευρά τοῦ κόλπου. Ἐπικίνδυνες διαβάσεις δέν ὑπῆρχαν κι ἐπειδή μέχρι τότε ὑλοτομοῦσαν ἐκεῖ οἱ Βενετοί, είχαν ἀνοιχτεῖ δρόμοι ὄχι μόνο γιά τοὺς ξυλοκόπους, ἀλλά καί γιά τοὺς διαβάτες. Ἐκτός ἀπό τοὺς εὐνοϊκοὺς δρους ἐκμεταλλεύσεως τό δάσος πρόσφερε ἐξαιρετικῆς ποιότητος ξυλεία, ὅπως εἶχε πιστοποιηθεῖ καί ἀπό τίς προηγούμενες περιηγητικῆς ομάδες. Ἡ γαλλική ἀποστολή ὑπολόγισε τήν ἀπόδοση σέ 60.000-80.000 κυβικά πόδια κυρτῶν κομματιῶν λευκῆς βελανιδιάς ἄριστης ποιότητος. Ἐνδιαφέρον γιά τή ναυπηγική θεωρήθηκε καί τό σχῆμα τῶν κορμῶν, γιατί μπορούσαν νά ἀξιοποιοῦνται στό ἀκέραιο, ἐνῶ καί τά κομμάτια τῶν γέρικων καί ἀτροφικῶν δένδρων κρίθηκαν χρήσιμα. Ἡ ἀξιοποίηση θά ἦταν πληρέστερη, ἂν τό δάσος δέν εἶχε φθαρεῖ ἀπό τή μέχρι τότε βενετικῆ ἐκμετάλλευση, πού χαρακτηρίστηκε ἀπό τοὺς Γάλλους πραγματικῆ λεηλασία⁴⁸. Παρά κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἀποφασίστηκε ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ δάσους: ὑπῆρχαν διαμορφωμένες συνθῆκες ἐκμεταλλεύσεως — ἀνοιχτοί δρόμοι, δυνατότητα ἀνεφοδιασμοῦ ἀπό τήν Ἄρτα, εἰδικευμένοι ἐργάτες ἀπό τή μέχρι τότε βενετικῆ ὑλοτομία — ἐνῶ ὁ τόπος δέν προσφερόταν γιά κρησφύγετα κλεφτῶν, πού τοὺς ὑπολόγιζαν σοβαρά οἱ Γάλλοι μετά τήν περιπέτεια στό Ξηρόμερο. Δέν ἀγνοοῦσαν ὅμως οἱ ἴδιοι ὅτι ἐπρόκειτο γιά δάσος γνωστό ἤδη στοὺς Μαλτέζους καί κυρίως στοὺς Βενετούς, πού ἦταν συγκυρίαρχοι στή νότια Ἠπειρο, καί θά ἐμπόδιζαν τή δασικῆ ἐκμετάλλευση τῶν Γάλλων, ὅπως ἐμπόδιζαν τό μέχρι τότε γαλλικό ἐμπόριο⁴⁹. Γι' αὐτό κρίθηκε ἀπαραίτητη ἡ συμπάρασταση τῶν Τούρκων τοπικῶν διοικητῶν.

47. Βλ. σσ. 39-40. ANF Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1731). Στό χωριό Λοῦρος ἰδρύθηκε ἀργότερα καραβάν-σεράι ἀπό τόν Ἄλῆ πασά: *Pouqueville, Voyage dans la Grèce*, τ. 2, σ. 37.

48. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 10 mars 1732 "Cette forêt est si vaste, si bien peuplée et si bien assortie des bois propres pour la construction qu' on peut regarder comme une véritable trouvaille".

49. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 3 mars 1709. Βλ. σσ. 60-61.

Οι περιηγήσεις της γαλλικής αποστολής στά δάση 'Αμβρακικού-Ξηρομέρου διήρκεσαν οκτώ μήνες (Σεπτέμβριος 1731- 'Απρίλιος 1732) καί κατέληξαν στην απόφαση ύλοτομίας στό δάσος του Λούρου, αποκλείοντας τά άλλα, εκτός από τό δάσος Ξηρομέρου πού δέν μπόρεσαν νά περιηγηθοῦν. 'Ο Γάλλος πρόξενος είχε επιφυλάξεις για τά πορίσματα πού διατύπωσε ή γαλλική αποστολή μέ τό επιχείρημα ότι ό πλοίαρχος Icard μετά από επανεκτιμήσεις της ξυλείας στά ίδια δάση τά επόμενα χρόνια (1732-1733) κατέληξε σέ διαφορετικά συμπεράσματα καί ότι ό «Μέγας Κύριος της Μάλτας» θεωρούσε τήν ξυλεία πού οί Γάλλοι εκριναν άκατάλληλη, ως τήν καλύτερη της όθωμανικής αυτοκρατορίας. 'Αργότερα, στό διάστημα 1760-1793 έλαβε χώρα εκτεταμένη ύλοτομία καί στά δάση πού είχαν αρχικά αποκλεισθεί⁵⁰ επανεκτιμήσεις, προφανώς, στά επόμενα χρόνια άνέτρεψαν τά αρχικά πορίσματα ή οί άνάγκες σέ ξυλεία τών γαλλικών ναυπηγείων επέβαλαν καί είσαγωγές κατώτερης ποιότητας.

50. Για τίς άμφιβολίες του προξένου καί τήν νέα έρευνα καθώς καί ύλοτόμηση στό δάσος της Μάνινας: ANF, B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 14 fevrier 1733. Βλ. καί σσ. 170-188. 'Ενδείξεις για επανεκτιμήσεις άργότερα: ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 28 janvier 1786, 28 mai 1786.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

1. Τό ευρωπαϊκό κλίμα

α΄ *Ναυτική πολιτική και ανταγωνισμοί στην Ευρώπη, κίνητρο του ξυλεμπορίου στην Ήπειρο.* Οί έρευνες τών Γάλλων για προμήθεια ξυλείας από έλληνικά δάση μετά τό 1702, πού αναφέραμε παραπάνω, όφείλονται, προφανώς, σέ ναυτικές ανάγκες πού δημιουργήθηκαν κατά τόν πόλεμο για τή διαδοχή του ισπανικού θρόνου (1702-1713). Δέν πραγματοποιήθηκε όμως έκμετάλλευση. Ή περίοδος μετά τή συνθήκη τής Ουτρέχτης (1713) συνέπεσε μέ τήν οικονομική και ναυτική έξασθένηση τής Γαλλίας¹. Ήπειδή ό γαλλικός στόλος έξυπηρετούσε αυτά τά χρόνια κυρίως έμπορικούς σκοπούς² και τό γαλλικό έμπόριο ιδιαίτερα κατά τόν τελευταίο πόλεμο του Λουδοβίκου αντιμετώπιζε κρίση³, παρατηρήθηκε πλήρης έγκατάλειψη τής ναυτικής πολιτικής και τών ναυπηγείων μέχρι τό 1752, τόσο πού στην Τουλών και τό Brest κανένα σκάφος δέν είχε ναυπηγηθεί αυτό τόν

1. *Bamford, Forests*, σ. 7. Για τά γεγονότα του πολέμου: *Abel Poitrineau, Le premier XVIIIe siècle, 1680-1750*, Paris 1971, σσ. 332-352. *La Cour-Gayet, La Marine militaire de la France*, σσ. 22-23, 37. Πρβλ. σσ. 35-36 τής μελέτης. Για τήν οικονομική κρίση: *Carrière, Négociants Marseillais*, τ. I, σσ. 436-437.

2. *A. de Saint-Léger-Philippe Sagnac, La Prépondérance Française, Louis XIV (1661-1715)*, Paris 1935, σσ. 440, 471. *Dorn Walter, Competition*, σ. 109, 115, 119-120. Για τή ναυτική στρατηγική τών Γάλλων πού απέβλεπε στή φθορά του αντίπαλου μέ τήν πειρατεία: *R. Castex, Les idées militaires de la marine du XVIIIe siècle*, Paris 1911, σ. 30. Ειδικότερα *Leon Vignols, La course maritime, ses conséquences économiques, sociales et internationales*, RHES, τ. XV (1927), σσ. 196-230.

3. *Masson, XVIIe s.*, σσ. 332-352. *Paris, Histoire*, σσ. 570-571. *Svoronos, Le commerce de Salonique*, σ. 124. Ήστόσο παρατηρήθηκε ότι παρά τήν έσωτερική κρίση στή Γαλλία, στά 1707-1715 τό έμπόριο τής Μασσαλίας βρίσκεται στό ξεκίνημά του και αναπτύσσεται έκτοτε μέ κανονικό ρυθμό: *Carrière, Négociants Marseillais*, τ. I, σσ. 78-80, 105, 561.

καιρό. Ἐναφέρονται ἀσήμαντες μόνο ἐπιδιορθώσεις, γιὰ τίς ὁποῖες ὑπῆρχε διαθέσιμη ἡ ξυλεία τῆς γειτονικῆς Ἰσπανίας⁴.

Οἱ ἀναζητήσεις τῶν Γάλλων στή δάση τῆς Ἠπειροῦ (1730-1737), συμπίπτουν μέ περίοδο ἐνισχύσεως τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος τῆς Γαλλίας ἀπό τό νέο ὑπουργό τῶν Ναυτικῶν κόμη Maurepas. Γιὰ τήν ἐφαρμογή τοῦ προγράμματος αὐτοῦ ἡ προμήθεια σέ ξύλο βελανιδιάς, ἰδιαίτερα ἀναγκαῖα αὐτή τήν ἐποχή⁵, δέν ἦταν δυνατό νά πραγματοποιεῖται μέ τόν παραδοσιακό τρόπο ἀπό τή Βαλτική, γιατί ἡ Ἀγγλία μέ τή διπλωματία της δέσμευε τίς βόρειες δυνάμεις καί τή Ρωσία, κυρίαρχο μετά τούς σουηδικούς πολέμους σέ μεγάλες δασικές ἐκτάσεις⁶, ἐνῶ μέ τό στόλο της ἐμπόδιζε τούς Ὀλλανδούς νά ἀνεφοδιάζουν τή Γαλλία καί τήν Ἰσπανία⁷. Ἡ ναυπηγική ἀνθησις πού παρατηρεῖται αὐτή τήν ἐποχή (1736) μέ συνέπεια τήν ἐνίσχυση τοῦ ξυλεμπορίου, ἀνακόπτεται λόγω τῶν πολεμικῶν γεγονότων πού ἀκολουθοῦν (ἀγγλοϊσπανικός ἀνταγωνισμός 1738-1740)⁸, πόλεμος γιὰ

4. *La Cour-Gayet*, *La marine militaire de la France*, σσ. 37, 52-54, 56. *Albion, Forests*, σ. 230.

5. *La Cour-Gayet*, *La marine militaire de la France*, σσ. 96-97, 101. Σχετικά μέ τή ναυτική πολιτική τοῦ Maurepas: "Mémoires du Comte de Maurepas", *Ministre de la Marine*, Paris 1791. Γιὰ τήν ἔλλειψη βελανιδιάς στή Γαλλία: *ANF, Marine*, B, 340, ff. 518-519, 26 decembre 1730, καί *ANF, Marine*, D, 3, f. 73.

6. Μέ τήν ἀνάμειξη τῆς ἡ Ἀγγλία μετά τό 1697 στό παιχνίδι τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν βόρειων δυνάμεων ἀπέβλεπε στήν ἀνάδειξη ἐκείνης τῆς δυνάμεως πού θά τῆς ἐξασφάλιζε τόσο τήν πρώτη θέση στίς ἐξαγωγές ξυλείας, ὅσο καί τόν ἔλεγχο τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν ἄλλων δυνάμεων: *Albion, Forests*, σσ. 158, 163. *Richmond-Herbet*, *Statesmen*, σ. 105. Ἡ ἀγγλο-ρωσική συνθήκη (1734), εἶχε ὡς συνέπεια τόν παραγκωνισμό τῶν Γάλλων ἀπό τή Βαλτική: *Bamford, Forests*, σσ. 140-141. Γιὰ ἐμπορική ἀλληλοεξάρτηση Ἀγγλίας-Ρωσίας μετά τό 1733: D. Gerhard, *England und der Aufstieg Russlands*, Berlin 1934. Γιὰ τή σκοπιμότητα τῶν ἀγγλο-ρωσικῶν σχέσεων στό διάστημα 1734-1755: Ν. Σβορώνου, Ἡ ἐλληνική παροικία τῆς Μινόρκας, σσ. 6-13.

7. *Richmond-Herbet*, *Statesmen*, σσ. 105, 112.

8. Ἡ ναυπηγική παραγωγή, πρόδηλο εἶναι ὅτι ἐνισχύθηκε καί ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου μετά τό 1736: *Crouzet*, *Angleterre et la France au XVIIIe s.*, σ.264. Γιὰ τήν ναυτική πολιτική τοῦ κόμη Maurepas: *La Cour-Gayet*, *La marine militaire de la France*, σσ. 107, 131. Γιὰ τόν ἀγγλοϊσπανικό ἀνταγωνισμό στή Μεσόγειο: *Bourgeois*, *Manuel de politique étrangère*, τ. I, σ. 305. Γιὰ τούς ναυτικούς ἀνταγωνισμούς γενικότερα καί τούς κινδύνους πού διέτρεχαν οἱ ναυτικές βάσεις τῶν Γάλλων στή Μεσόγειο: *Dorn Walter*, *Competition*, σσ. 122, 130-134. *La Cour-Gayet*, *La marine militaire de la France*, σσ. 89-105, 150. *Richmond-Herbet*, *Statesmen*, σσ. 116-120.

τή διαδοχή στον αυστριακό θρόνο 1740-1745). Έτσι δικαιολογείται ή αναστολή στο πρόγραμμα δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως στήν Ἡπειρο (1732-1734), ἀλλά καί ή νέα στροφή γιά ἐκμετάλλευση ἑλληνικῶν δασῶν τό 1748, λόγω τῶν ἀναγκῶν τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων σέ πρώτη ὕλη μετά τό τέλος τοῦ πολέμου⁹.

Στό διάστημα 1748-1761, κατά τό ὅποιο δέν ἀναφέρεται ἐκμετάλλευση στά ἠπειρωτικά δάση ἀπό τούς Γάλλους — ἀφοῦ μόνο τό 1755 ὑπάρχει ἔνδειξη γιά ἀναζήτηση ξυλείας στή βόρεια Ἀλβανία — ἔχει παραμεληθεῖ τό ναυτικό στή Γαλλία¹⁰. Ὁ σταθερός ὁμως προσανατολισμός πρὸς τά δάση τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας καί ή συστηματική ὀργάνωση ἐκμεταλλεύσεως μετά τό 1761 συμπίπτουν χρονολογικά μέ περίοδο ἰδιαιτέρων ἀναγκῶν ναυπηγικῆς ὕλης γιά τή Γαλλία. Εἶχαν ἐξαντληθεῖ οἱ δρυμοί τῆς Ἐλευθέρης Κομητείας-Βουργουνδίας-Προβηγκίας-Ντοφινέ¹¹. Ἀπό τό ἄλλο μέρος οἱ καταστροφές τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου (1756-1763), οἱ φθορές ἀπό τούς ἀνταγωνισμούς στή Μεσόγειο (1755-1774), καθώς καί ή ἐνίσχυση τῆς ναυτικῆς πολιτικῆς ἀπό τόν ὑπουργό Ναυτικῶν Etienne-François de Choiseul (1761-1770), ὑποχρέωναν τή Γαλλία νά προμηθεύεται μεγαλύτερες ποσότητες ξυλείας. Δέν εἶναι συμπτωματικό ὅτι ἀμέσως μετά τόν πόλεμο, κατά τήν περίοδο 1736-1770, ὑπογράφονται τά πρῶτα συμβόλαια ἀπό διαφορετικούς προμηθευτές γιά τόν ἀνεφοδιασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν, ἐνῶ λείπουν τελείως οἱ μαρτυρίες γιά τήν ἀμέσως προηγούμενη περίοδο¹². Τότε ἀκριβῶς ἀρχίζει ἐντονη δραστηριότητα γιά τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μεσογειακῶν ναυπηγείων ἀπό τήν Ἡπειρο, καθώς ή Τουλῶν, καί γενικά τά ναυπηγεῖα τῆς Μεσογείου, ἀποκτοῦν ἰδιαίτερη σημασία γιά τήν προώθηση τῆς ναυπηγικῆς παραγωγῆς τῆς Γαλλίας ἐπειδή ἀπειλοῦνται τά ναυπηγεῖα τοῦ Ἀντλαντικοῦ καί ή προμήθεια ξυλείας ἀπό τή Βαλτική μέ

9. Κατά τό *Masson*, XVIIIe s., σ. 330, οἱ Μασσαλιῶτες ἔχασαν 807 πλοῖα στόν πόλεμο στό διάστημα 1744-1748. Ἐντυπωσιακή εἶναι καί ή κρίση τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου: *Paris*, Histoire, σ. 574. *Svoronos*, Le commerce de Salonique, σσ. 330, 336. Γιά τήν ἔλλειψη ναυπηγικοῦ ὕλικου στήν Τουλῶν, *La Cour-Gayet*, La marine militaire de la France, σσ. 160-161.

10. Βλ. Κεφάλαια «Ξένοι καί Ἑλληνες ξυλέμποροι». *La Cour-Gayet*, La marine militaire de la France σσ. 224-227, 250. Βλ. καί *Masson*, XVIIIe s., σ. 331, γιά τή δράση τῶν Ἀγγλῶν κουροάρων στή Μεσόγειο ὡς τό 1755.

11. *ANF*, Marine D₃ 9, f. 73. *ANF*, D₃ 5, f. 10r.

12. *La Cour-Gayet*, La marine militaire de la France, σσ. 223-224, 302-313. Γιά τίς συνέπειες τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου, *Masson*, XVIIIe s., σσ. 331-346. Βλ. *Bamford*, Forests, σ. 104: μαρτυρίες γιά τίς πρῶτες συμβάσεις.

πλοία 'Ολλανδῶν ἢ Βορείων εἶναι προβληματική. Κάτω ἀπό αὐτές τίς συνθήκες, ἀνανεώθηκε καί ἐφαρμόστηκε ἔκτοτε μέ συνέπεια τό σχέδιο ἐκμεταλλεύσεως δασῶν τῆς 'Ηπείρου ἀπό τήν ἀρμόδια ὑπηρεσία τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν, μέ ἀποτέλεσμα ἡ μεγαλύτερη ζήτηση ξυλείας νά ὑποκινεῖ σέ δραστηριότητα ὄλο καί περισσότε- ρους ξυλέμπορους στήν 'Ηπειρο· εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι ταυτόχρο- να, στό διάστημα 1767-1769, Γάλλοι, Ναπολιτάνοι καί 'Ἕλληνες προμηθευτές ὑπογράφουν συμβάσεις μέ τά γαλλικά ναυπηγεῖα¹³. Γιά τούς παραπάνω λόγους τά ναυπηγεῖα τῆς Τουλῶν συγκεντρῶνουν περισσότερο τό ναυτικό ἐνδιαφέρον μετά τό τέλος τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου πού κορυφώνεται τό 1770, καθώς συνδυάζεται μέ τό νέο ναυτικό προγραμματισμό στή Γαλλία ἀπό τόν de Choiseul. Μιά ἀπό τίς προϋποθέσεις γιά τήν πραγματοποίηση τῆς ναυτικῆς πολιτικῆς τοῦ de Choiseul ἦταν καί ἡ ἐπάρκεια ναυπηγικοῦ ὕλικου· γιά τήν προμήθειά του τότε, παράλληλα μέ τά μέτρα γιά τήν ἀξιοποίηση τῆς ξυλείας τῆς Προβηγκίας καί τῶν Πυρηναιῶν, ἐνθαρρύνθηκαν οἱ εἰσαγωγές ἀπό τήν 'Ιταλία καί τήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ἐφό- σον ὁ Καναδάς εἶχε χαθεῖ γιά τούς Γάλλους καί ἡ 'Αγγλία κυριαρ- χούσε στόν 'Ατλαντικό¹⁴.

'Ἄλλη καμπή, τόσο στή ναυπηγική δραστηριότητα τῆς Εὐρώπης καί ἰδιαίτερα τῆς Γαλλίας, ὅσο καί στό ξυλεμπόριο, παρατηρεῖται μέ τήν 'Αμερικανική 'Επανάσταση, ἀφοῦ μέ τήν ἐπέκταση τοῦ γαλλο- ἀγγλικοῦ ἀνταγωνισμοῦ στόν 'Αντλαντικό¹⁵ οἱ ἀνάγκες σέ ναυπηγι- κή ξυλεία φυσικό ἦταν νά αὐξηθοῦν. 'Ἄλλ' ἐπειδή ἡ μετατροπή τοῦ

13. *La Cour-Gayet*, ὀπ. π., σσ. 328—330, 367, Βλ. σσ. 161-169. Γιά τό ρόλο τῶν ὀλλανδικῶν πλοίων στή μεταφορά ξυλείας ἀπό τή Βαλτική στή Γαλλία κατά τή διάρκεια τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου, βλ. *Carter*, *The Dutch Republic... in the Seven Year war*, σσ. 88, 110-111. Πρβλ. γιά τά πλοία τῶν Βορείων *Richmond-Herbet*, *Statesmen*, σσ. 133-135.

14. *La Cour-Gayet*, *La marine militaire de la France*, σ. 419. *Bamford*, *Forests*, σσ. 64-66. Τήν περίοδο αὐτή (1769-1772) ἡ ἀπόδοση τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν εἶναι πολύ μεγαλύτερη σέ σχέση μέ τά προηγούμενα χρόνια 1762-1768 καί ἡ Τουλῶν κατέχει τήν πρώτη θέση στή ναυπηγική παραγωγή τῆς Γαλλίας: *Goff-Meyer*, *Les constructions navals en France au 18ème siècle*, σσ. 174, 182, 184. Πρβ. πίνακες 20-22.

15. *Albion*, *Forests*, σ. 282. *G. Stevens-A. Westrott*, *A History of Sea Power*, New York 1942, σ. 159. Γιά τήν ἀνάμειξη τῆς Γαλλίας στόν πόλεμο, τίς γαλλικές διεκδικήσεις καί τό γαλλοῖσπανικό ἀνταγωνισμό: *Ph. Sagnac*, *La fin de l'ancien régime et la Révolution Americaine, 1763-1789*, Paris 1947, (στή σειρά *peuples et civilisations*, τ. 12), σσ. 332-335, 342.

Ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἐντύπωση ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὰ ἔτη εἰσαγωγῆς ἠπειρωτικῆς ξυλείας καὶ τὶς περιόδους μεγαλύτερης ναυπηγικῆς ἀποδόσεως. Ἐπιβεβαιώνεται ἐξάλλου ἡ ἀξία τοῦ ἠπειρωτικοῦ ξύλου ἀπὸ τὴν ὁμολογία τῶν ἀρμοδίων ὅτι ἀποτελοῦσε ἀληθινὸ εὔρημα γιὰ τὰ ναυπηγεῖα στὰ χρόνια τοῦ πολέμου¹⁹.

Μποροῦμε ἐπίσης νὰ θεωρήσουμε πιθανό ὅτι οἱ διπλωματικοὶ ἐλιγμοὶ τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν περίοδο μελέτης τοῦ «ἐλληνικοῦ σχεδίου» Ρωσίας-Αὐστρίας (1780-1787), εἶχαν ὡς στόχο καὶ τὴ ναυπηγικὴ ξυλεία τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου²⁰. Οἱ

16. *Bamford, Forests*, σσ. 68, 184, 189. *Albion, Forests*, σσ. 286, 290.

17. Κατὰ μία ἀποψη ὁ Pitt ὁ Β' ἐνδιεφέρθηκε, παρὰ τὴν ἀντίδραση τοῦ Κοινοβουλίου, νὰ εἰρηνεύσει τὴν Τσαρίνα μὲ τὸ Σουλτάνο γιὰ νὰ ἐμποδίσαι τὴ Ρωσία νὰ κατακτήσει τὶς δασικὰς πηγὰς τοῦ Εὐξείνου, ἀπὸ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ προμηθεύει ξυλεία σὲ Γάλλους καὶ Ἰσπανοὺς: *Herbert, Statesmen*, σ. 168. *La Cour-Gayet, La marine militaire de la France*, σ. 455. Γιὰ προμήθεια ξυλείας τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων ἀπὸ τὴ Μαύρη θάλασσα: *Bamford, Forests*, σσ. 184-194. Βλ. σσ. 111-113, 148-151 τῆς μελέτης.

18. Βλ. πίν. 20, 21 καὶ διάγρ. 1. Πρβλ. *Goff-Meyer, Les constructions navales en France*, σσ. 174, 182: Ἐπισημαίνεται αὐξηση τῆς παραγωγῆς τῶν ναυπηγείων στὰ 1764-1767, 1771-1772, 1780-1781, ἔτη πού συμπίπτουν μὲ τὴν περίοδο τῶν αὐξημένων ἐξαγωγῶν ἀπὸ τὴν Ἠπειρο.

19. *Bamford, Forests*, σ. 105. Πρβλ. *ANF, Marine*, Β, 712, Aguilon σὲ Malouet, Toulon, 17 mai 1781.

20. (*E*) *Volney, Considérations sur la guerre actuelle des Turcs*, London 1788, σ. 120. Γιὰ τὴ θέση τῆς Γαλλίας ἀπέναντι στὴ συμμαχία Ἰωσήφ Β' - Αἰκατερίνη Β'

ζυμώσεις με αντικείμενο και τό θέμα της προμήθειας ξυλείας δείχνουν τις ανάγκες σέ πρώτη ύλη πού αντιμετώπιζε ή Γαλλία, τήν εποχή μάλιστα μετά τούς γαλλοαγγλικούς ανταγωνισμούς (1783). Στο διάστημα άκριβώς 1783-1785 επανεκτιμᾶται και ή εκμετάλλευση τών δασών στη δυτική Ελλάδα και αποστέλλεται ο Saint-Sauveur για αναδιοργάνωση του ξυλεμπορίου, ενώ ο Γάλλος J. B. Lasalle ιδρύει ξυλεμπορική εταιρεία για μεγαλύτερη αξιοποίηση του δασικού πλούτου της Ήπειρου²¹.

Η διακοπή του ανεφοδιασμού τών ναυπηγείων της Τουλών από τήν Ήπειρο μετά τό 1792, δέν πρέπει νά οφείλεται μόνο στη δολοφονία του Μασσαλιώτη μεγαλεμπόρου Lasalle ή στην εμπόλεμη κατάσταση (Γαλλική Έπανάσταση), αλλά και στό ναυτικό ανταγωνισμό στη Μεσόγειο, μέ τήν προσπάθεια της Άγγλίας νά φθείρει τις μεσογειακές ναυπηγικές βάσεις της Γαλλίας και νά ἐλέγχει τις γραμμές ανεφοδιασμού ναυπηγικού ύλικου, αρχικά μέ τό σχέδιο καταλήψεως της Κορσικής — πλησιέστερης δασικής πηγής — και άργότερα μέ τήν απομόνωση τών ναυπηγείων και τήν καταστροφή τους (1795). Η εξάπλωση επίσης του πολέμου ανατολικότερα εξυπηρετούσε και τά σχέδια για τήν κατάκτηση τών δασικών άγορών στις άκτές του Ίονιου, από όπου ανεφοδιάζονταν μέχρι τώρα οι Γάλλοι μέ ξυλεία. Έτσι μπορεί νά εξηγηθεί ή σιωπή τών πηγών σχετικά μέ τή δασική εκμετάλλευση τών Γάλλων στην Ήπειρο μετά τό 1792: ή διακοπή της εκμεταλλεύσεως συμπίπτει μέ τήν ανταγωνιστική πολιτική της Άγγλίας στη Μεσόγειο και μέ τόν προσανατολισμό της προς τις δασικές πηγές της Ελλάδας και της Δαλματίας, πού θά αποκαλυφθεί και θά γίνει συγκεκριμένος μετά τήν κατάληψη της Μάλτας (1806)²².

β' Οί πόλεμοι. Η διαδικασία για τήν επίσημη έναρξη της δασικής εκμεταλλεύσεως τών Γάλλων στην Ήπειρο και Άκαρνανία συνέπεσε μέ περίοδο γενικής αναταραχής στην όθωμανική αυτοκρα-

για τόν διαμελισμό της όθωμανικής αυτοκρατορίας Βλ. Έλ. Γιαννακοπούλου, Γαλλικό ενδιαφέρον για τή Μάνη και γενικότερα τήν Πελοπόννησο (1784-1786), Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών σπουδών (Πάτραι 25-31 Μαΐου 1980), Άθήναι 1981-1982, τ. Γ', σσ. 186-192, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

21. Για τή φθορά του γαλλικού ναυτικού από τούς Άγγλους πειρατές στη Μεσόγειο (1780-1792): *Masson XVIIIe s.*, σσ. 352-354. Βλ. κεφάλαιο: «Η τελευταία φάση του γαλλικού ξυλεμπορίου».

22. *Herbert, Statesmen*, σσ. 178-179, 181-183. *Albion, Forests*, σσ. 33, 326-331.

τορία. Ήδη από τό 1730 ἐπίκειται τουρκοπερσική σύρραξη, ἐνῶ οἱ Ρῶσοι καί Αὐστριακοί ἀπειλοῦσαν τά σύνορα τοῦ Εὐξείνου. Οἱ Γάλλοι ἀρμόδιοι εἶχαν τήν ἐντύπωση ὅτι μέ τή μετακίνηση μεγάλου ὄγκου στρατευμάτων πρός τό μέτωπο τῆς Περσίας καί τοῦ βορρᾶ καί τή στροφή τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Πύλης πρός τά ἐκεῖ, θά ἔμενε ἀπαρατήρητο τό γαλλικό λαθροξυλεμπόριο πού ἐπρόκειτο νά ἀρχίσει στήν Ἡπειρο²³. Ἡ Ἡπειρος ὁμως καί ἡ Ἀκαρνανία, ἄν καί μακριά ἀπό τό κέντρο, δέν ἔμειναν ἀμέτοχες στίς πολεμικές προετοιμασίες πού πραγματοποιήθηκαν ἐδῶ σέ κλίμα ἐντάσεως, καθώς συνδυάστηκαν μέ τοπικά γεγονότα. Ἐτσι μετά τόν ἐμπορικό ἀποκλεισμό, τίς φορολογίες καί τίς στρατολογίες στήν Ἡπειρο, ἀρχισαν νά δημιουργοῦνται φόβοι γιά ματαίωση τῆς γαλλικῆς ὑλοτομίας ὅταν, μέ τήν ὑποκινημένη ἀπό τοὺς Βενετούς ἐξέγερση τῶν κλεφτῶν, στρατεύματα πέντε πασάδων εἶχαν κυκλώσει τήν περιοχή²⁴. Ἡ γαλλική ὁμως ὑλοτομία ξεκίνησε (1732) καί συνεχίστηκε ὡς ἓνα βαθμό ἀδιατάρακτα μέσα στό κλίμα τοῦ πολέμου, ἄν καί ἀντιμετώπισε πρόβλημα ἐργατῶν, χάρη στή συμπαράσταση τῶν τοπικῶν διοικητῶν. Παρά τοὺς δισταγμούς γιά τήν ἀνασφάλεια πραγματοποιήθηκε καί ἡ μεταφορά²⁵. Σχετικά μέ τήν ἀνακοπή πού παρατηρεῖται μετά τό 1734 στή γαλλική ὑλοτομία, ὑπαινιγμοί τῶν πηγῶν ἐπιτρέπουν νά θεωρηθεῖ κανεῖς ὡς αἰτία ἄλλες τοπικές δυσκολίες, τοὺς φατριασμούς τῶν μπέηδων γιά τήν ἐπικράτηση στό πασαλίκι Ἰωαννίνων καί γιά τήν ἐνοικίαση τῶν «χάς» τῆς περιοχῆς καθώς, καί τό βενετικό ἀνταγωνισμό, καί ὄχι τόσο τίς ἐμπόλεμες συνθήκες τοῦ τόπου²⁶.

Ἡ ἀποφασιστική στροφή τῶν Γάλλων γιά δασική ἐκμετάλλευση

23. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 16 mars 1730, 8 août 1730, 24 septembre 1731: "Monsieur l' ambassadeur à qui j ay l' honneur d' en écrire, me mande à la verité que tant la Porte aura guerre en Perse, il n' y a pas apparence qu' elle tourne ses armes ailleurs et qu' ainsi je puis continuer mon projet". Βλ. παρακάτω σ. 63-64 καί σημ. 53.

24. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 25 juin 1731. Rouqueville, Voyage de la Grèce, τ. 2, σσ. 423-425. Πρβλ. Γιαννακοπούλου, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφτοαματολῶν, σσ. 234-235, 237-238, 240-242.

25. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 25 juin 1731. B₁ 171, Dubroca, Larta, 6 mai 1732, 3 juin 1732, 14 fevrier 1733, 1 juillet 1733, 15 septembre 1733. Ὁ ἴδιος πρόξενος πρός τοὺς ἀδελφούς Roux στή Μασσαλία: A CCM, LIX, 757, Larta, 28 janvier 1732, 11 mars 1732. Βλ. καί σσ. 157-159.

26. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 14 fevier 1733, 28 juillet 1734, 16 decembre 1734, 7 mai 1735, 17 mai 1735. Βλ. καί σσ. 60-73.

στήν Ήπειρο, τήν περίοδο 1760-1775, δέν είναι άσχετη μέ τίς συνέπειες τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου γιά τή Γαλλία, ὅπως ἔχει γραφεῖ προηγουμένως. Ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου πολέμου δημιουργήθηκε κλίμα ἀνασφάλειας στή Μεσόγειο, καί γιά τίς ἀποστολές φορτίων ξυλείας ἔπρεπε νά λαμβάνονται ἰδιαίτερα μέτρα προστασίας γιά νά ἀντιμετωπίζονται ἐπιθέσεις ἀγγλικῶν περιπολικῶν²⁷.

Ἀπό τοὺς ἐπομένους πολέμους, ὁ ρωσοτουρκικός τοῦ 1768-1774 καί κυρίως ἡ ἑλληνική ἐξέγερση πού πραγματοποιεῖται στά ἀκαρνανικά καί στά ἠπειρωτικά ἐδάφη, εἶχε σκληρό ἀντίκτυπο στήν περιοχὴ²⁸ καί ἐπῆρεσε μερικούς τομεῖς τοῦ ξυλεμπορίου. Στήν Πελοπόννησο εἶναι γνωστό ὅτι οἱ μπέηδες ἀναπληρώνουν μέ τά ἔσοδα ἀπὸ τήν ὑλοτομία τοὺς φόρους πού ἔχασαν μετὰ τήν καταστροφή τῆς ἀγροτικῆς²⁹ παραγωγῆς. Γιά τήν ἐξεταζόμενη περιοχὴ δέν ὑπάρχουν παρόμοιες εἰδήσεις· ἐπειδὴ ὅμως τό ἄνοιγμα τῶν δασῶν στοὺς Γάλλους καί ὁ ὑλοτομικός ὄργανισμός στήν Ήπειρο, συμπίπτει μέ τήν περίοδο τῶν Ὀρλωφικῶν, δέν ἀποκλείεται οἱ μπέηδες τοῦ τόπου νά ὑπολόγιζαν ὅτι θά ἀναπλήρωναν ἀπὸ τά ποσά τῶν ὑλοτομικῶν ἀδειῶν τίς μειωμένες φορολογικὲς προσόδους, μετὰ τίς καταστροφές καί λεηλασίες τῶν σπαρτῶν καί τίς μετακινήσεις τῶν πληθυσμῶν στήν Ἐπτάνησο μέ τήν κάθοδο τῶν Ἀλβανῶν στή δυτικὴ Ἑλλάδα³⁰. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τήν πυκνότητα τῶν ἐξαγωγῶν, στό διάστημα 1769-1774 ἐδραιώνεται στό ξυλεμπόριο ἡ ἔταιρεία τῆς Πρέβεζας³¹, σοβαρά ὅμως ἐμπόδια παρουσιάζονται στὸν τομέα τῶν μεταφορῶν. Τά παράλια τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας, ὅπως εἶναι γνωστό, ἦταν πλημμυρισμένα ἀπὸ τά πειρατικά σκάφη τῶν Δουλτσινιωτῶν³² καί, ἐπειδὴ

27. *Μαξίμου*, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 64. *Carrière*, *Négociants Marseillais*, τ. I, σ. 528.

28. *Π. Κοντογιάννη*, Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (1768-1774), Ἀθῆναι 1903, σσ. 94, 99, 150-154, 343-346. *Μάρκου Α. Γκιόλια*, Ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός καί ἡ ἐποχὴ του, Ἀθῆνα 1972, σ. 37. *Σιορόκα*, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 156-157.

29. *Beaujour*, *Tableau*, (μετάφραση), τ. I, σ. 88.

30. Γιά τήν ἀναταραχὴ στήν περιοχὴ: *Βακαλοπούλου*, Ἱστορία, τ. Δ', σσ. 398-400, ὅπου καί ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Γιά τὴ διεξαγωγὴ τοῦ ξυλεμπορίου παρά τίς ταραχές καί ἀναστατώσεις στήν περιοχὴ: *Σιορόκα*, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 156, 331.

31. Βλ. σσ. 100-107. Πρβλ. πίν. 20 καί διάγρ. I. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι παρά τὰ προβλήματα πού δημιουργήθηκαν στή Μεσόγειο ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος (1767-1774), κυρίως μετὰ τό 1773, εὐνόησε τό γαλλικὸ ἐμπόριο· βλ. ἐξέταση τοῦ θέματος: *Carrière*, *Négociants Marseillais*, τ. I, σ. 563.

32. *Βακαλοπούλου*, ὅπ. π., σ. 399. *Π. Κοντογιάννη*, Οἱ Ἕλληνες κατὰ

ἀνασφάλεια ἐπικρατοῦσε γενικά στή Μεσόγειο, οἱ κάτοικοι δὲν ἀναλαμβάναν πρόθυμα ναυλώσεις, ἐνῶ οἱ προμηθευτές ἀναγκάζονταν νά γυρίζουν ἀπό λιμάνι σέ λιμάνι κυνηγώντας τούς καπετάνιους γιά νά ὑπογράφουν ναυλοσύμφωνα. Ὑπῆρξαν περιπτώσεις πού ἔτοιμα φορτία στή παραλία δὲν μπόρεσαν νά ἐξαχθοῦν στήν Τουλών, ἐπειδὴ δὲν βρέθηκε κανένα πλοῖο νά ἀναλάβει τή φόρτωση. Ἡ ἔλλειψη προσφορᾶς στίς μεταφορές ἀναγκαστικά ὕψωνε τίς τιμές τῶν ναύλων μέχρι καί 35% μέ συνέπεια ἐμπλοκές στίς συναλλαγές Πρέβεζας-Τουλών³³. Παρόμοια ἐμπόδια στίς μεταφορές συνάντησε καί ὁ Γάλλος Badin στή βόρεια Ἡπειρο καί Ἀλβανία τό 1775 καί, γιά νά προστατεύει τά φορτία του πού κινδύνευαν ἀπό τούς Δουλτσινωῶτες, κατόρθωσε νά ἀποσπάσει εἰδική ἄδεια, προφανῶς, ἀπό τόν πασά τοῦ Σκούταρι³⁴.

Ἡ ἀνώμαλη κατάσταση στόν τομέα τῶν μεταφορῶν — ὑψηλές τιμές σέ ναῦλο καί σέ ἀσφάλιστρα, ἐπιπλέον ἐξοδα γιά «νηοπομπές προστασίας» — παρατηρεῖται καί τά ἐπόμενα χρόνια μέχρι τό 1780, γιατί ἡ Μεσόγειος δέχεται τίς συνέπειες του γαλλοαγγλικοῦ ἀνταγωνισμοῦ στόν Ἀτλαντικό λόγω τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως³⁵. Μποροῦμε νά θεωρήσουμε βέβαιο ὅτι ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος 1768-1774 καί ἡ πολεμική ἀναστάτωση στή Μεσόγειο λόγω τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως (1776-1784), ἄν καί εἶχαν κάποτε ἀρνητικές ἐπιπτώσεις στόν τομέα μεταφορῶν ξυλείας ἀπό τή δυτική Ἑλλάδα στήν Τουλών, γενικά στή διενέργεια τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου στήν Ἡπειρο δὲν ἐπέδρασαν ἀνασχετικά. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι αὐτή τήν περίοδο πραγματοποιήθηκαν οἱ μεγαλύτερες ἐξαγωγές ξυλείας στήν Τουλών³⁶ καί ἀξίζει γι' αὐτό νά ἐκτιμηθεῖ περισσότερο ἡ δραστηριότητα τῶν μελῶν τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας.

τόν πρῶτον ἐπί Αἰκατερίνης Β' πόλεμον ὄπ. π., σσ. 150-152. Γιά τή δράση τῶν Δουλτσινωῶτων στόν Πατραϊκό: *Τ. Γριτσοπούλου*, Τά Ὀρλωφικά. Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασις τοῦ 1770 καί τά ἐπακόλουθα αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1969, σσ. 89-90.

33. *ANF, Marine*, B, 712, ἐπιστολή τοῦ Σταμάτη στά ναυπηγεῖα, Naples, 16 decembre 1780. *ATF, IL 435*, (1781) Toulon, A monsieur Delaporte, Intendant Général de la Marine. *ATF, IL 435, Etat Général que le seigneur Aguilon de Toulon a fourni au S. Stamati et compagnie (1769-1777)*. Πρβλ. σσ. 229-232.

34. *ANF, Marine*, B, 787, f. 185, Durazzo, 22 juin 1777.

35. *ATF, IL 435*, Toulon: à Monseigneur Delaporte, Intendant général de la marine: ἀναφορά γιά ἀπώλεια 111.840 γαλλ. λιρ. σέ δύο προμήθειες: βλ. καί σ. 211 γιά τίς νηοπομπές προστασίας.

36. βλ. στό παράρτημα πίνακες 20-22.

2. Τοπικά προβλήματα

Ι. Ξένοι ανταγωνισμοί

α' Οί Βενετοί. Οί Βενετοί, κάτοχοι μέ τή συνθήκη του Passagovitz τριών νευραλγικών θέσεων στην περιοχή του 'Αμβρακικού (Πρέβεζα-Βόνιτσα-Λευκάδα) και μέ έκτάσεις στην ένδοχώρα, είχαν δημιουργήσει έμπορικό καθεστώς, μέ τό όποιο βρέθηκαν άντιμέτωποι οί Γάλλοι όταν ίδρυσαν τό προξενείο στην 'Αρτα (1702). 'Ήδη οί Γάλλοι έμποροι είχαν δοκιμάσει τό βενετικό άνταγωνισμό στό σιτεμπόριο³⁷ και οί βενετικές άντιδράσεις έκδηλώθηκαν έντονότερα στόν τομέα του ξυλεμπορίου.

Οί βενετικές κτήσεις στόν 'Αμβρακικό, κυρίως στην περιοχή του Λούρου, καλύπτονταν στις άρχές του 18ου αιώνα από άξιόλογα έκμεταλλεύσιμα δάση· έπειδή όμως οί Βενετοί μεγάλο μέρος τους είχαν άντικαταστήσει μέ έλαιώνες³⁸, προμηθεύονταν ξυλεία από τά γειτονικά όθωμανικά δάση, όχι μέ έγκριση τής Πύλης, πού άπαγόρευε σέ ξένους τήν ύλοτομία, αλλά μέ άδειες των τοπικών διοικητών³⁹. 'Υπάρχουν ένδείξεις ότι συστηματικότερα ύλοτομούσαν στά δάση τής Σαγιάδας παλιότερα (17ο αιώνα), για άνεφοδιασμό των ναυπηγείων τής Κέρκυρας και του βενετικού ναυστάθμου. Στά τέλη του 18ου αιώνα προτιμούν νά αγοράζουν ξυλεία για τά βενετικά ναυπηγεία Πρέβεζας και 'Επτανήσου⁴⁰ από τό Τριέστι και τή Ραγούσα. 'Εξάλλου είναι γνωστό ότι ή Βενετία είχε στην επικράτειά της, από τους προηγούμενους αιώνες, δάση πολύ πιό προσιτά από τά δάση τής Πρέβεζας και τής 'Ακαρνανίας και ότι προμηθεύονταν κυρίως τή βελανιδιά από τήν περιοχή των 'Απεννίνων και τίς δύο άκτές τής 'Αδριατικής⁴¹. Κατά τό 18ο αιώνα ή βενετική Terra-Ferma άποτελεί

37. *H. Kretsmayer*, *Geschichte von Venedig*, (Neuedruck der Ausgabe Stuttgart 1934) Aalen 1964, τ. III, σ. 367. *Saint-Sauveur*, *Voyage*, τ. II, σ. 251, για τά όρια τής βενετικής κτήσεως τής Πρέβεζας γύρω από τήν όμώνυμη πόλη. Για τό βενετικό άνταγωνισμό: *Μαξίμου*, 'Η αύγή του καπιταλισμού, σ. 42 και γενικότερα, *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο τής 'Αρτας, σσ. 177-187.

38. Βλ. σσ. 10-11. Πρβλ. χάρτη 2. *H. Βασιλιά*, 'Ο έλαιώνας τής Πρέβεζας, ΗΕ, τ. 3 (1954), σ. 606-610. Πρβλ. *Ζιάγκου*, 'Ηπειρος, σ. 152.

39. *ANF*, ΑΕ, Βι 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730, 8 octobre 1730, Βι 171, Dubroca, Larta, 1 juillet 1733. Βλ. και σσ. 117-119.

40. *Μαξίμου*, 'Η αύγή του καπιταλισμού, σ. 60. *Forsellini*, "L'organizzazione economica dell' Arsenal", σσ. 96. *Scrofani*, *Voyage*, τ. III, πίν. ΙΑ'.

41. Πρόκειται για τίς δασικές περιοχές Πέζαρο, 'Αγκώνας, 'Ιστρίας, Δαλματίας: *F. Lane*, *Venetian ships... of the Renaissance*, σσ. 217, 224-225. *Weil Ale-*

τήν κύρια πηγή άνεφοδιασμοῦ τῶν βενετικῶν ναυπηγεῖων, μέ ἀξιολογότερες τίς ἴδιες δασικές πηγές (Ίστρία-Trevisan), ἀνάμεσα στίς ὁποῖες ἡ περιοχή τοῦ Friuli κρατοῦσε τήν πρώτη θέση⁴². Οἱ πηγές μας δέν μνημονεύουν ἐφοδιασμό τῶν κεντρικῶν βενετικῶν ναυπηγεῖων ἀπό τίς νότιες βενετικές κτήσεις⁴³ στήν Ἡπειρο καί στήν Ἀκαρνανία, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ μεταφορά ἦταν δαπανηρότερη. Ἡ ἄποψη τοῦ Saint-Sauveur⁴⁴ ὅτι τά σχέδια τῆς βενετικῆς Γερουσίας γιά ἐκμετάλλευση τῶν δασικῶν πηγῶν τῆς Πρέβεζας προσέκρουσαν

thea, The Navy of Venice. London 1910, σ. 104. Πρβλ. *Forsellini*, L'organizzazione, ὄπ. π., σ. 96.

42. *Bibliotheca Querini-Stampalia di Venezia*, Manoscritti Classe IV, Codice DXIII (517) "*Boschi del Dominio Veneto*", ff. 138r-238v: "*Scritture varie sopra i Boschi di Terra Ferma in genere*" 1707-1797, συχνότερα ἀναφέρονται οἱ δασικές ἐκτάσεις τοῦ Friuli, ff. 39v-138: "*Scritture varie sopra i Boschi dell' Istria 1775-1796*" καί ff. 17-41: δημόσια δάση στίς περιοχές Istria καί Friuli.

43. Σέ βενετικό κώδικα τοῦ 18ου αἰῶνα (βλ. σημ. 42) μέ τόν ὁποῖο ἀποδίδεται λεπτομερειακά ἡ εἰκόνα τῶν δημόσιων καί ἰδιωτικῶν δασῶν τῆς βενετικῆς ἐπικράτειας (Dominio Venero) καί ἀξιολογοῦνται οἱ δυνατότητες ἐξαγωγῶν ξυλείας, δέν συμπεριλαμβάνονται τά δάση τῶν νοτίων κτήσεων Πρέβεζας καί Βόνιτσας, οὔτε γίνεται λόγος γιά τά δάση τῆς Ἀλβανίας-Ἡπείρου, ἀλλά ἡ νότια διαχωριστική γραμμή τῶν ἐκμεταλλεῶσιμων δασῶν στό "*Dominio Veneto*" εἶναι ἡ δασική περιοχή τῆς Istria. Ἐπειδή πρόκειται γιά ἄρκετά ἐκτεταμένο καί ἀναλυτικό κώδικα, στόν ὁποῖο περιγράφονται ὄχι μόνο οἱ ἐκτάσεις καί ἡ ποιότητα τῶν δασῶν, ἀλλά καί ἡ λειτουργία τοῦ μηχανισμοῦ τῆς εἰδικῆς γιά τά δάση διοικητικῆς ὑπηρεσίας, ἀπό τόν ἔλεγχο τῆς ὁποίας, χάρη στήν εἰδική της διάρθρωση, δέν μπορούσε νά ξεφύγει καμμιά δασική περιοχή μέ συμφέρουσες συνθήκες ἐκμεταλλεύσεως, πρέπει νά περιλάμβανε —ὅπως δηλώνεται καί στήν ἐπιγραφή του— τό σύνολο τῶν δασῶν τῆς βενετικῆς ἐπικράτειας πού μόνιμα προμήθευαν ξυλεία στά βενετικά ναυπηγεῖα. Συνεπῶς μέ ἐπιφύλαξη θά μπορούσε νά ὑποστηριχθεῖ —τό ζήτημα ἀπαιτεῖ εἰδική ἔρευνα— ὅτι τά δάση τῶν νότιων βενετικῶν κτήσεων δέν συμπεριλαμβάνονταν στίς παραπάνω ἐκτάσεις. Ἡ ἄποψη αὐτή ἐνθαρρύνεται ἀπό τή διαπίστωση ὅτι ἐπικρατεῖ σιωπή ἀναφορικά μέ τό θέμα καί γενικά τίς ἐξαγωγές ξυλείας στίς ἐκθέσεις τῶν βενετῶν προξένων τῆς περιοχῆς πρὸς τοὺς Cinque Savi alla Mercanzia κατά τό 18ο αἰῶνα. (Βλ. ἐνδείξεις τῶν ἀρχειακῶν σειρῶν, σ. μ').

44. Σύμφωνα μέ τίς ἀπόψεις τοῦ Saint-Sauveur (*Voyage*, τ. II, σ. 254), τά μέτρα τῆς βενετικῆς Γερουσίας ἀπέτυχαν, γιατί τά δάση, λόγω τῆς πυκνότητάς τους —ἐπιδείωναν τό ἀνθυγιεινὸ κλίμα τῆς περιοχῆς. Οἱ Πρεβεζάνοι, χαράζοντας θασιεῖς ἐντομές στίς ρίζες τῶν σηματοδεδειμένων δένδρων μέ τή σφραγίδα τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἐμπόδιζαν τήν ἀνάπτυξή τους ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τήν ἀραίωση τοῦ δάσους, ἀλλά καί τήν ἐκμετάλλευσή του γιά τήν ἱκανοποίηση τοπικῶν ἀναγκῶν καί γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ ἐμπορίου τῶν ντόπιων μέ τά Ἑπτάνησα.

στήν αντίδραση τών κατοίκων, καθώς και τοῦ Rouqueville ὅτι εἶχε ἐκτιμηθεῖ ἀπό τούς Βενετούς συμφερότερη ἢ προμήθεια ξυλείας ἀπό τήν Πρέβεζα γιά ἀνεφοδιασμό τοῦ βενετικοῦ Arsenal, δέν ἐπιβεβαιώνονται ἀπό τίς εἰδήσεις τών πηγῶν μας καί τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας⁴⁵.

Ἡ βενετικὴ ὕλοτομία στή δυτικὴ Ἑλλάδα, σύμφωνα μέ τά δεδομένα μας, κάλυπτε τοπικὲς ναυπηγικὲς ἀνάγκες⁴⁶, ὄχι μόνο σέ περιπτώσεις τουρκοβενετικῶν πολέμων, ἀλλὰ καί μετὰ τῆ συνθήκη τοῦ Passarowitz, ἀφοῦ λειτουργοῦσε ὁ παλιός ὀθωμανικὸς ταρσανάς τῆς Πρέβεζας καί ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιά τὴν ἀνάπτυξη τοπικοῦ ναυτικοῦ Πρέβεζας-Βόνιτσας-Λευκάδας⁴⁷. ἐξυπηρετοῦσε ἐπίσης τὴν προμήθεια τῆς Ἑπτανήσου καί τῶν βενετικῶν κτήσεων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας σέ οἰκοδομικὸ, ἐργαστηριακὸ, ὄχρωματικὸ ὕλικό καί καυσόξυλα⁴⁸. Εἶναι ἀκόμα πιθανὸ ὅτι ἡ ναυπηγικὴ ξυλεία Ἡπειρου-Ἀκαρνανίας τροφοδοτοῦσε τὰ ἑπτανησιακὰ ναυπηγεῖα, κυρίως τῆς Κέρκυρας καί τῆς Κεφαλλονιάς⁴⁹, πού λόγω ἐλλείψεως τοπικῆς ξυλείας, εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀγόραζαν πρώτη ὕλη ὄχι μόνο ἀπό τὴ δυτικὴ Ἑλλάδα, ἀλλὰ καί ἀπό τὴ Δαλματία, προφανῶς ὡς φθηνότερη⁵⁰. Συνεπῶς μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ βενετικὴ ἀντίδραση στά

45. *Rouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 2, σσ. 417, 424, Βλ. σημ. 41, 42. Γιά τὰ μέτρα προμήθειας ναυπηγικοῦ ὕλικου κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα πού αὐξάνεται ἡ ναυπηγικὴ παραγωγή ἐμπορικῶν πλοίων (1736-1740), ἀλλὰ καί οἱ φθορὲς ἀπὸ τὴν πειρατεία εἶναι πολλὲς πρβλ. *U. Tucci, La marina mercantile veneziana*, σσ. 166-167, 177-178.

46. *ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730* καί *B₁ 171, ἔκθεση τοῦ ἴδιου, Larta, 10 mars 1732*. Πρβλ. *Γιαννακοπούλου, Μονὴ Μυρταρίου*, σ. 416. Βλ. καί σσ. 27-28 τῆς μελέτης.

47. *ANF, Marine, B₃ 764, Assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur, f. 274v. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730*. Βλ. καί σ. 30 τῆς μελέτης. Γιά τὸ ναυτικὸ τῆς Πρέβεζας: *ANF, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785. Stamouli, Préveza*, σσ. 24-25.

48. *ANF, B₁ 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730*. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν κλεφτῶν στήν Ἀκαρνανία καί Ἡπειρο (1730-1733) οἱ Βενετοὶ ἐπιδίδονταν σέ εὐρεία ὕλοτομία γιά κατασκευὴ πασσάλων καί ἐπρόκειτο νὰ κόψουν μεγάλο ἀριθμὸ δένδρων γιά τίς ὄχρωσεις τῆς Κέρκυρας. Βλ. *ANF, Marine, D₃ 9, 1732, Mémoire... de Mr. Lentier*. Γιά τὴ βιοτεχνικὴ ξυλεία καί τὰ καυσόξυλα βλ. πίν. 23-25 καί *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 254.

49. Γιά τὸ ναυτικὸ καί τὰ ναυπηγεῖα τῆς Ἑπτανήσου τὸ 18ο αἰῶνα ἐτοιμάζουμε εἰδικὴ ἐργασία.

50. *ANF, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré. Scrofani, Voyage*, τ. III, σ. 8, πίν. 1Α.

σχέδια τῶν Γάλλων γιά τήν ἐκμετάλλευση τῶν ὀθωμανικῶν δασῶν τοῦ Λούρου.

Ἄρχικά τά ἀντιγαλλικά μέτρα τῶν Βενετῶν ἀπέβλεπαν στή σταθεροποίηση τῆς θέσεώς τους στό ἠπειρωτικό ξυλεμπόριο. Κατέβαλαν προσπάθειες νά διατηρήσουν ἀνεπηρέαστες τίς καλές σχέσεις τους μέ τούς διοικητές καί γαιοκτήμονες τοῦ τόπου πού, μέ ἄδειες τους ὑλοτομοῦσαν μέχρι τότε. Ἀπό τό ἄλλο μέρος οἱ Γάλλοι, μέ μεσολάβηση τοῦ πρεσβευτῆ τους στήν Κωνσταντινούπολη, προσπαθοῦσαν νά τούς ἐκτοπίσουν καί ἀσκοῦσαν ἐπιρροές καί στούς τοπικούς παράγοντες. Ἔτσι, ἤδη ἀπό τό 1731, τό ὑλοτομικό πρόγραμμα τῶν Βενετῶν γιά προμήθεια ποσοτήτων κυρτοῦ ξύλου ἀπό τά δάση τῆς Πρέβεζας καί Δραγαμέστου ἀνακόπτεται ὕστερα ἀπό ἀπαγορευτική διαταγή τοῦ βοεβόδα, φίλου τῶν Γάλλων⁵¹. Ἡ ἐνέργεια αὐτή δέν ἔμεινε χωρίς ἀντίδραση ἐκ μέρους τῶν Βενετῶν· παρεμπόδισαν τή γαλλική ὑλοτομία ξεσηκώνοντας σώματα γενιτσάρων μέ πρόφαση τήν παρανομία της, χωρίς ὅμως ἀποτέλεσμα, γιατί μετά ἀπό σύντομη διακοπή, μέ εὐστροφο χειρισμό τοῦ Γάλλου προξένου, οἱ ἐργασίες συνεχίστηκαν⁵².

Ὁ ἀνταγωνισμός τῶν Βενετῶν κατά τῶν Γάλλων οὐσιαστικά ἐκδηλώνεται μετά τό 1730 καί συμπίπτει μέ περίοδο ἀναστατώσεως· στήν περιοχή, μέ ὑποκίνηση τῶν Βενετῶν, ἐκδηλώθηκε ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν (1731-1732), ἐνῶ γενικότερα στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ὅπως παραπάνω σημειώσαμε, οἱ προετοιμασίες γιά τήν τουρκοπερσική σύρραξη (1733-1735) καί ἡ παραβίαση τῶν συνόρων τοῦ Εὐξείνου ἀπό Ρώσους καί Αὐστριακούς δημιούργησαν ἐκρυθμη κατάσταση. Ἡ Βενετία εἶχε συνάψει ἀμυντικό σύμφωνο μέ τόν Αὐτοκράτορα, ἀλλά, ὅπως καί ἀπό τήν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων ἐπιβεβαιώνεται, δέν εἶχε πρόθεση σέ ἐνδεχόμενη ἐπίθεση Ρώσων καί Αὐστριακῶν κατά τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νά μεταβάλλει τήν τακτική τῆς οὐδετερότητας, βασική της πολιτική ἐπιδίωξη κατά τούς πολέμους τό 18ο αἰώνα⁵³. Μαρτυρεῖται ὅμως ἀπό γαλλικές πηγές

51. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730, 8 août 1730, 24 juillet 1731. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 10 mars 1732: Παρά τίς τουρκικές δεσμεύσεις οἱ Βενετοί εἶχαν προλάβει νά σηκώσουν ἱκανοποιητικές ποσότητες ξυλείας ὡς 12.000 κυβ. πόδια κυρτοῦ καί ἀπό τίς δύο περιοχές.

52. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731.

53. Ἐλ. Γιαννακοπούλου, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σσ. 234-238, 242-247, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία. Σχετικά μέ τό ρωσικό ἐνδιαφέρον γιά τήν Περσία, τόν προσανατολισμό Ρώσων καί Αὐστριακῶν πρὸς τήν Κασπία

στρατολογική κινητοποίηση τῶν Βενετῶν στό χῶρο τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας, προώθηση στρατευμάτων πρός τήν Κέρκυρα καί τήν Βενετία καί σχέδιο γιά τήν κατάληψη τῶν περιοχῶν Μαυροβουνίου, Ἡπείρου καί δυτικῆς Στερεᾶς⁵⁴. Εὐνόητο εἶναι, ἄν μάλιστα ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ὅτι δάση ὑπῆρχαν παντοῦ σέ αὐτή τήν περιοχή, ὅτι οἱ στρατιωτικές προετοιμασίες τῶν Βενετῶν εἶχαν κι ἄλλους στόχους ἐκτός ἀπό τή δασική ἐκμετάλλευση τῶν Γάλλων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξέταση δέν ἀφορᾶ τή μελέτη⁵⁵. Μαρτυρίες ὁμως γαλλικῶν καί ὀλλανδικῶν πηγῶν, πού μποροῦν νά συσχετισθοῦν μέ εἰδήσεις τοῦ περιηγητῆ Rouqueville, μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἐντάξουμε στό πλαίσιο τοῦ ἀσαφοῦς αὐτοῦ σχεδίου τῶν Βενετῶν, πού ἀποκαλύφθηκε σέ ἀνώμαλη γιά τήν περιοχή περίοδο, καί τήν εἰδικότερη περίπτωση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τους κατά τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου, ὅπως θά ἀναπτυχθεῖ παρακάτω, μέ βάση τίς εἰδήσεις τῶν πηγῶν μας⁵⁶.

Ὅταν εἶχαν ἀρχίσει συστηματικά οἱ ὑλοτομικές ἐργασίες τῶν

θάλασσα, τήν ἔνταση τῶν τουρκοπερσικῶν σχέσεων στό διάστημα 1730-1732, τά γεγονότα τοῦ τουρκοπερσικοῦ πολέμου (1733-1734): *M. L. Shay, The Ottoman Empire (1720-1734)*, σσ. 86-92, 113-115, 122-134, 142-146. Γιά τό ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1736 καί τίς ἐπιπτώσεις του στίς δυτικές ἑλληνικές ἐπαρχίες, Μητροπολίτου Ξάνθης Ἰωακείμ Μαρτινιανοῦ, Ἡ Μοσχόπολις 1330-1930, ἐπιμελεία Στίλπ. Κυριακίδου, Θεσσαλονίκη 1957, σσ. 122-123. Γιά τήν ἔκρυθμη κατάσταση καί στό ἐσωτερικό τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας λόγω τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Γενιτσάρων στήν Κωνσταντινούπολη καί τῆς ἀνατροπῆς τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ III: *Shay, ὁπ. π.*, σσ. 13, 27. *Bourgeois, Manuel de Politique Etrangère*, τ. 1, σ. 394.

54. *ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 1 juillet 1733*. Περισσότερες ἀρχεαϊκές εἰδήσεις, *Γιαννακοπούλου*, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σ. 236-237, 241. Θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι καί ἡ κεντρική Εὐρώπη ἀντιμετωπίζει κρίση λόγω τοῦ πολέμου τῆς πολωνικῆς διαδοχῆς: *Masson, XVIIIe s.*, σσ. 321-322.

55. Γιά τόν ἀμυντικό χαρακτήρα τῆς πολεμικῆς προετοιμασίας τῶν Βενετῶν στή δυτική Ἑλλάδα, βλ. *Γιαννακοπούλου*, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σ. 247. Ἡ ὑπόθεση πού διατυπώθηκε στήν παραπάνω μελέτη ἐνισχύεται καί ἀπό πληροφορίες βενετικῶν πηγῶν τῆς ἴδιας ἐποχῆς: *Shay, The Ottoman Empire (1720-1734)*, σσ. 62, 72-73, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες: α') Ὁ Βεζίρης Τοπάλ-Ὀσμάν εἶχε διατάξει στά 1731-1732 νά καοῦν οἱ βενετικές κτήσεις Πρέβεζας καί Βόνιτσας. β') Ἡ Ρωσία τό 1733 ἀσκοῦσε πιέσεις στήν Πύλη γιά νά ἀπαιτήσῃ ἀπό τή Βενετία νά παραδώσῃ τίς κτήσεις Πρέβεζας καί Βόνιτσας, ὡς ἀντάλλαγμα γιά τήν ἀνανέωση τῶν ὄρων τῆς συνθήκης του Passarowitz, πού ὁ νέος Σουλτάνος Μαχμούτ I θά ὑπέγραφε μέ τό Βενετό βάλιο Emo.

56. *ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 24 juillet 1731, 7 août 1731, B, 171, 3 juillet 1732, 28 juillet 1733, 27 mai 1734. Rouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 2, σσ. 423-425. Βλ. καί σημ. 65 παρακάτω.

Γάλλων στά δάση τοῦ Λούρου μέ σύμπραξη ὑλοτόμων Σουλιωτῶν καί οἱ προοπτικές διαγράφονταν εὐνοϊκές γιά τήν ἐπιτυχία τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν, ἡ βενετική ἀντιζηλία κορυφώθηκε μέ ἀποτέλεσμα νά ὑποκινηθεῖ ἐπανάσταση στή Θεσπρωτία (1732). Νωρίτερα εἶχαν ἐκδηλωθεῖ ἄλλες ἀνταγωνιστικές ἐνέργειες τῶν Βενετῶν, πού ἐξυπηρετοῦσαν ἴσως τόν ἴδιο σκοπό, δηλ. τήν ἀντίδραση κατά τῶν Γάλλων. Οἱ Βενετοί, παράλληλα μέ τίς ἀλλεπάλληλες στρατολογίες πού πραγματοποιοῦσαν στήν περιοχή καί τίς ὀχυρωματικές ἐνισχύσεις τῆς Ἐπτανήσου, εἶχαν ὑποδαυλίσει καί τήν ἐξέγερση τῶν κλεφτῶν τό θέρος τοῦ 1731 στήν Ἀκαρνανία. Ἡ ἐπανάσταση αὐτή, πού ἄρχισε μέ τή δολοφονία τῶν εἰσπρακτόρων τοῦ χαρατσιῶ στήν Κακή Σκάλα τοῦ ὄρους Ταφία, στήν παραλία τοῦ Πατραϊκοῦ, καθῶς καί Τούρκων ὀδηγῶν ἑνός караβανιοῦ στό Μακρυνόρος, ἀναφέρεται ἀπό τόν Rouquerville ὡς γεγονός ἀνεξάρτητο ἀπό τό κλίμα τοῦ βενετογαλλικοῦ ἀνταγωνισμοῦ πού μνημονεῦει ὁ ἴδιος⁵⁷. Γαλλικά ὁμως ἔγγραφα πληροφοροῦν ὅτι ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφτῶν στήν Ἀκαρνανία τό 1731 ὑποκινήθηκε ἀπό τοὺς Βενετούς⁵⁸, εἶδηση πού μπορεῖ λογικά νά γίνει ἀποδεκτή, γιατί ἀπό τοὺς ἴδιους ὑποκινήθηκε καί ἡ ἐπανάσταση στή Θεσπρωτία (1732)⁵⁹. Ὁ Ἀραβαντινός χρονολογεῖ τά ἴδια ἐπαναστατικά γεγονότα στό 1730, ἀποδίδοντας τήν ὑποκίνηση στή Ρωσία, καί στό 1733 τίς ἐπιδρομές Σουλιωτῶν καί ἄλλων Ἡπειρωτῶν μέχρι τήν Ἀκαρνανία ὑποκινημένες ἀπό τοὺς Βενετούς⁶⁰. Κατά τίς γαλλικές πηγές, οἱ Βενετοί ἐκμεταλλεύτηκαν τή γενικότερη ἀναστάτωση, πού δημιουργήθηκε στήν περιοχή μέ τίς ἔκτακτες εἰσφορές καί στρατολογίες, στά πλαίσια προετοιμασίας πολέμου κατά τῆς Περσίας, καί ὑποδαυλίζοντας τήν ἐξέγερση τῶν κλεφτῶν ἀποσκοποῦσαν στήν ἔνταση τῆς ἀναρχίας πού θά βοηθοῦσε στήν πραγματοποίηση εὐρύτερων σχεδίων τους⁶¹. Ὅτι ἡ ὑποδαύλιση τῆς ἐξεγέρσεως ἀπό τοὺς Βενετούς ἀπέβλεπε σέ συγκεκριμένο σκοπό, εἶναι ἀναμφισβήτητο. Ἀπό τίς πηγές ὁμως τοῦ 1731 πού

57. *Rouquerville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σσ. 423-424, 428.

58. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 25 juin 1731, 24 juillet 1731. Πρβλ. *Γιαννακοπούλου*, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σσ. 237-238, 252.

59. *Rouquerville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 425. Πρβλ. *Γιαννακοπούλου*, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σσ. 223, 224.

60. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τ. 1, σ. 243. Πρβλ. *Γιαννακοπούλου*, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σ. 239.

61. ANF, B₁ 171, Dubroca, Larta, 1 juillet 1733. Πρβλ. *Γιαννακοπούλου*, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σσ. 247-248.

έχουμε στη διάθεσή μας δέν ξεκαθαρίζονται οί στόχοι τής ύποκινημένης από τούς Βενετούς εξέγερσεως τών κλεφτῶν, ἐνῶ ἀργότερα (1733) ἀποκαλύπτεται ἡ αἰτία, πού ἐντοπίζεται στήν ἀντίδραση γιά τή δασική ἐκμετάλλευση τῶν Γάλλων⁶².

Ἡ δεύτερη φάση τοῦ βενετογαλλικοῦ ἀνταγωνισμοῦ γιά τή δασική ἐκμετάλλευση στήν Ἡπειρο καί Ἀκαρνανία δέν εἶχε τόν ἴδιο χαρακτήρα. Ἐπειδή μετά τήν ἐξέγερση τῶν κλεφτῶν ἡ διατήρηση ἱκανῶν στρατευμάτων στήν Ἀκαρνανία καί Ἡπειρο δυσκόλευε τούς Βενετούς νά προχωρήσουν στήν ἐφαρμογή σχεδίων τους, πού θά εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τόν ἀποκλεισμό τῶν Γάλλων ἀπό τήν ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν τῆς περιοχῆς, προχώρησαν μέ εἰρηνικά μέσα γιά νά ἐπιτύχουν τόν ἴδιο στόχο. Ζητήθηκε μέσω τοῦ βαίλου ἡ ἀνταλλαγή τῶν βενετοκρατούμενων Κυθήρων μέ τά καθηλίκια Ξηρομέρου καί Ρωγῶν, δηλ. μέ περιοχές πού εἶχαν ἀξιόλογα δάση σέ ναυπηγική ξυλεία. Ὡς δικαιολογία προβαλλόταν ἡ τιμωρία τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ, πού πρόσφεραν ἄσυλο στούς Μαλτέζους καί τούς ἄλλους πειρατές, ἀλλά ἀπώτερος σκοπός ἦταν ὁ ἀποκλεισμός τῶν Γάλλων ἀπό τά δάση πού εἶχαν προγραμματίσει νά ἐκμεταλλευθοῦν⁶³. Ἡ εἶδηση αὐτή θορύβησε τόσο τούς Τσιριγῶτες πού ἀντέδρασαν πιέζοντας τό βάιλο νά μεσολαβήσει στήν Πύλη γιά νά μή χάσουν τή βενετική ὑπηκοότητα, ὅσο καί τούς κατοίκους τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καί Ἡπείρου πού ἀναστατώθηκαν περισσότερο ἐπειδή οἱ Βενετοί δραστηριοποιήθηκαν ἔντονα, πρὶν ἀκόμα δοθεῖ ἡ ἐγκριση τῆς Πύλης. Ὁ γενικός προβλεπτής ἀπό τήν Κέρκυρα, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1733 ἀνέθεσε σέ ἀποστολή μηχανικῶν καί εἰδικῶν ἐργατῶν τήν καταμέτρηση τῶν παραπάνω δασικῶν ἐκτάσεων καί τήν ἀποτύπωση τῆς περιοχῆς αὐτῆς σέ λεπτομερειακό τοπογραφικό χάρτη, καθώς καί τή σύνταξη τοπογραφικοῦ περιγράμματος τοῦ Ἀμβρακικοῦ μέ τούς ὄρους καί τό βάθος τῶν νερῶν. Τήν ἀποστολή βοήθησε νά ὀλοκληρώσει τό ἔργο της κατά διαταγή τῆς Γερουσίας καί ὁ ἔκτακτος προβλεπτής Ἀγίας Μαύρας⁶⁴. Μέ τίς ἐνέργειες τῶν Βενετῶν

62. Βλ. σ. 69 τῆς μελέτης.

63. ANF, αὐτόθι *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 425. Στήν προξενική ἐκθεση ἀναφέρονται τά καθηλίκια Πρέβεζας καί Βόνιτσας, ἀλλά προφανῶς πρόκειται γιά τίς ἴδιες ἐκτάσεις. Πρβλ. καί σημ. 65. Τά Κύθηρα ἦταν ἀπό τίς μεγαλύτερες πειρατικές φωλιές στή δυτική Ἑλλάδα· ἡ γαλλική προξενική ἀλληλογραφία (ANF, AE, B' 371, Cerigo 1756-1774), ἀναφέρεται στήν πειρατεία καί τό κοῦρσο. Πρβλ. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. III, σ. 333.

64. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 10 mars 1732, 1 juillet 1733: Γιά τή

καί τή διφορούμενη στάση τῆς Πύλης⁶⁵, φοβήθηκαν οἱ Γάλλοι γιά τή ματαίωση τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ἀλλά πανικοβλήθηκαν καί οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς, Τούρκοι καί Ἑλληνας, γιατί ἡ ἀλλαγὴ κυριάρχου θά δημιουργοῦσε προβλήματα στήν ἔγγειο ἰδιοκτησία, στοὺς ὄρους ἐργασίας καί γενικότερα τῆ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων καλλιεργητῶν. Τοὺς φόβους τῶν τελευταίων γιά τὴν ἀλλαγὴ στέ καθεστῶς γεωκτησίας ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Τούρκοι γαιοκτῆμονες ξεσηκώνοντας τοὺς ντόπιους κατὰ τῶν Βενετῶν, μέ ἐπικεφαλῆς, τὸ Γάλλο πρόξενο, πού ἐνδιαφερόταν περισσότερο ἀπὸ ὄλους γιά τὴν ἀπόρριψη τῆς βενετικῆς προτάσεως⁶⁶. Μέ ἐνέργειες τοῦ βοεβόδα τῆς Ἄρτας, πού κάλεσε σέ διαμαρτυρία ὄλους τοὺς ἐνδιαφερόμενους Τούρκους, τόσο στήν Ἡπειρο, ὅσο καί στήν Ἀκαρνανία, συγκροτήθηκαν μέ τὴ καθοδήγηση τοῦ Γάλλου προξένου δυὸ ἐπιτροπές ἀπὸ ντόπιους ἀγάδες, μιά ἀπὸ τὴν Ἄρτα καί ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸ Βραχώρι καί τὴ Ναύπακτο, πού στάλθηκαν στήν Κωνσταντινούπολη νά παραπονεθοῦν γιά τὴ μεγάλη ἀδικία εἰς βάρος τῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων στήν Ἀκαρνανία καί Ἡπειρο, ἂν ἡ Πύλη συμφωνοῦσε μέ τοὺς Βενετούς. Παράλληλα ὁ Γάλλος πρόξενος θά ζητοῦσε τὴ μεσολάβηση τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Γαλλίας γιά νά ἐπηρεάσει ἀρνητικὰ τὸ Διβάνι⁶⁷. Ἡ τελικὴ ἀπάντηση τῆς Πύλης ἐκκρεμοῦσε. Ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ἐξάλλου, ἔδρα τοῦ γενικοῦ προβλεπτή, ἔφθαναν εἰδήσεις ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν καδηλικίων θεωροῦνταν βέβαιη. Γιά νά μὴ ματαιωθεῖ ἡ δασικὴ ἐκμετάλλευση τῶν Γάλλων, μέ πρόταση τοῦ γαλλόφιλου βοεβόδα Ἀλῆ, φρόντιζε ὁ πρόξενος νά ἀγοραστοῦν μέ γαλλικὰ χρήματα ἀρκετὰ κτήματα γύρω ἀπὸ τὴν Ἄρτα, μέ σκοπὸ νά ἀνταλλαγοῦν μέ δασικὲς ἐκτάσεις στὴ Λάμαρη πού ἀνῆκαν σέ μωαμεθανικὰ τεμένη καί σύμφωνα μέ τὸ κοράνι δέν εἶχαν δικαίωμα νά τίς ἀπαλλοτριώσουν. Τελικὰ πρόξενος καί βοεβόδας δέν χρειάστηκε νά προ-

χαρτογράφηση τοῦ Ἀμβρακικοῦ τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς ἔλαβαν ὑπ' ὄψη τους σχετικὸ βιβλίο πού ἀνῆκε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ μητροπολίτη Ἄρτας.

65. Ὁλλανδικὰ Ἀρχεῖα Χάγης. Πρεσβεία Τουρκίας πρὸ 1811, ἀρ. 66: *Lettere del Sign. Consolo Cammbiaso, Arta, li 3 Lugglio 1733. "Si sparsa una nuovità che il Gr. Signor haveva fatto accordo con li Veneziani di darli una quantità di questo Territorio sia dalla parti di Prevesa come di Boniza e pigliari in cambio Zerigo"*.

66. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 1 juillet 1733 καί Ὁλλανδικὰ Ἀρχεῖα Χάγης, αὐτόθι.

67. ANF, αὐτόθι. Ὁλλ. Ἀρχεῖα Χάγης, αὐτόθι. Πρβλ. καί Μέρτζιου, Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, «Σκουφᾶς» τ. 2, (1958-1962), σ. 15, (ἐπιστολὴ τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτῆ Λευκάδας, 5 Ἰουλ. 1733 πρὸς τὸ Λόγι).

βοὺν σέ παρόμοια μέτρα, γιατί ἐν τῷ μεταξύ ἡ Πύλη ἀπάντησε ἀρνητικά⁶⁸. Δέν εἶναι δυνατό νά διακριβῶθῃ, μέ βάση τά στοιχεῖα μας, ἂν ἡ ἀπόρριψη τῆς βενετικῆς προτάσεως ὀφείλεται σέ φόβους τῆς Πύλης γιά νέες ἐπεκτατικές βλέψεις τῶν Βενετῶν ἢ ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῆς γαλλικῆς διπλωματίας, πράγμα πού φαίνεται πιθανό. Γεγονός πάντως εἶναι ὅτι ἀποφεύχθηκε ἡ ματαίωση τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Γάλλων. Ἡ ἀπόφαση τῆς Πύλης διατυπώθηκε σέ φερμάνι πού ἀπειλοῦσε μέ θάνατο ὅποιον θά τολμοῦσε νά ἀνακινήσει τό θέμα καί κάκιζε τή Γαληνοτάτη γιά τίς παράνομες καί αὐθαίρετες καταμετρήσεις, πού ἔλαβαν χώρα στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία⁶⁹.

Ἐκτός Βενετούς, ἰδιαίτερα ἐρεθισμένους γιά τήν πρόοδο τῆς γαλλικῆς ὑλοτομίας μετά τή ματαίωση τοῦ σχεδίου τους, ὀργανώθηκε ἄλλη ἐξέγερση στή Θεσπρωτία, μέ ἀνάμειξη Τούρκων καί Ἑλλήνων, πού ἀπλώθηκε ὡς τήν Ἀκαρνανία⁷⁰. Δέν πρόκειται φυσικά γιά καινοτομία στή βενετική πολιτική. Ἐφαρμόζοντας μιά πάγια τακτική διαιρέσεως ὑποκινῶσε παρόμοιες ἐξεγέρσεις στή δυτική Ἑλλάδα, ὑποδαυλίζοντας διαμάχες τῶν πασάδων μεταξύ του ἢ μέ τήν Πύλη ἢ μπεῆδων καί μικρῶν γαιοκτημόνων μέ τούς πασάδες⁷¹. Στή νότια Ἡπειρο, ἡ βενετική πολιτική συγκεκριμένα ἐξωθοῦσε τούς μπεῆδες καί ἀγάδες τῆς Θεσπρωτίας σέ ἐπαναστάσεις κατά τῆς Πύλης. Συνέφερε τή Βενετία νά διατηροῦνται οἱ περιοχές αὐτές ἀνεξάρτητες ἀπό τή σουλτανική ἐπιρροή καί δημιουργοῦσε ἀμυντικά τείχη στίς κτήσεις της παρεμβάλλοντας Χιμαριῶτες, Κονισπολίτες καί Φιλιατινοῦς στίς προσβλές τοῦ τοπάρχου Δελβίνου καί νοτιότερα Μαργαριτωῶτες, Παραμυθιωῶτες καί Σουλιῶτες στήν κάθοδο καί τίς ἐπιθέσεις τοῦ πασᾶ Ἰωαννίνων⁷².

Ἐναυσμα γιά τήν ἐξέγερση πού μπορεῖ νά ἐνταχθεῖ στά ἀντιγαλλικά σχέδια τῶν Βενετῶν ἔδωσε ἡ ὀργανωμένη ἀπό αὐτούς δολοφονία τοῦ κλέφτη Τρουμπούκη, ἀρχηγοῦ τῶν παλικαριῶν τῆς Κασσώ-

68. ANF, αὐτόθι. *Μέρτζιου*, Ἡ Ἄρτα, αὐτόθι: Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι στήν ἐκθεση τοῦ Βενετοῦ προξένου δέν ἀναφέρονται ἐνέργειες τῶν Βενετῶν γιά ἀνταλλαγή τῶν καθηλικίων Ξηρομέρου καί Ρωγῶν, ἀλλά τό ζήτημα χαρακτηρίζεται ὡς ἀπλή φήμη πού τό τουρκικό φερμάνι διέψευδε. Ἡ ἐξακριβῶση λοιπόν τοῦ θέματος ἀπαιτεῖ εἰδική ἔρευνα.

69. ANF, αὐτόθι. *Rouqueville*, *Voyage de la Grèce*, τ. 2, σ. 425.

70. *Rouqueville*, ὁπ. π., σ. 428. Πρβλ. *Γιαννακοπούλου*, Ἡ ἐξέγερση τῶν κλεφταρματολῶν, σσ. 243-245.

71. *Adm. Rémerand*, *Ali de Tepelin Pacha de Ianina*, Paris 1928, σσ. 22-24.

72. *Ἀραβαντινοῦ*, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τ. 1, σ. 244, σημ. 1.

της⁷³. Είναι προφανές ότι τά γεγονότα της δολοφονίας του Τρουμπούκη, της εξέγερσεως στη Θεσπρωτία (1732) και της εξέγερσεως στην Ακαρνανία (1731), έφόσον ύποκινητές τους είναι οί Βενετοί, διασυνδέονται άμεσα⁷⁴. Μπορεί μέ συνέπεια νά στηριχθει ή υπόθεση ότι οί Βενετοί απέβλεπαν σέ καθολική εξέγερση τών κατοίκων στη Θεσπρωτία και νότια Ήπειρο, πού, ώς συνέχεια στην προηγούμενη εξέγερση τών Ακαρνάνων κλεφτών, θά δημιουργούσε γενική άναταραχή στη δυτική Ελλάδα, καθώς οί πληθυσμοί εκείνοι ήταν έπιρρεπείς σέ έπαναστάσεις. Τά παλικάρια της Κασσώπης και οί κλέφτες της νότιας Ήπείρου φυσικό ήταν νά αντιδράσουν γιά τή δολοφονία του άρχηγού τους και οί γαλλικές πηγές αφήνουν νά ύπονοηθει ότι τόν άναβρασμό και τήν άγανάκτηση τών Έλλήνων συμερίζονταν και οί άγάδες της Θεσπρωτίας και οί Τουρκοί, γιati ό Τρουμπούκης είχε μαζί τους φιλικές σχέσεις, όπως φαίνεται από άποστολές πού του άνέθεταν: στην περιοχή πού μās ένδιαφέρει, συγκεκριμένα της Ακαρνανίας, είχε αναλάβει νά εισπράξει τά δανεισμένα από τούς άγάδες ποσά στους κατοίκους της⁷⁵. Η δολοφονική ένέργεια τών Βενετών χαρακτηρίζεται από τόν Rouqueville⁷⁶ ως έκδίκηση γιά τήν πρόοδο τών Γάλλων στην εκμετάλλευση τών δασών της Ήπείρου. Ο Τρουμπούκης φαίνεται ότι ήταν ό πιο αξιόλογος και χρήσιμος φίλος τών Γάλλων από τόν κόσμο τών κλεφταρματολών — άποψη πού έπιβεβαιώνεται και από τίς γαλλικές πηγές — γιati έξυπηρετούσε και προστάτευε τά έμπορικά συμφέροντα τών Γάλλων στις περιοχές Λούρου και Λάμαρης⁷⁷. Ήταν συνεπώς ιδιαίτερα άπαραίτητος αυτή τήν έποχή στους Γάλλους πού άρχιζαν ύλοτομία στό Λούρο και γι' αυτό κρίθηκε από τούς Βενετούς σκόπιμη ή δολοφονία του. Έκτός όμως από τίς άμεσες έπιπτώσεις της δολοφο-

73. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 428. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732: "Un chef (des armatolis) nommé Troumbouchi, que les Vénitiens chez qui il s' étoit réfugié ont fait périr sur les plaintes de la Porte...".

74. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σσ. 423-425, 428. Πρβλ. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 10 août 1730, 24 juillet 1731, 25 juin 1731, B₁ 171, 10 mars 1732, 14 fevrier 1732. Σχετικές παρατηρήσεις: Γιαννακοπούλου, Η εξέγερση τών κλεφταρματολών, σσ. 243-246.

75. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. Γιά τίς φιλικές σχέσεις τών άγάδων του Μαργαριτιού μέ τούς Ξηρομερίτες βλ. και Μέρτζιου, Η Ή Άρτα εις τά άρχεία της Βενετίας, «Σκουφάς, τ. 3 (1962-1967), σ. 295.

76. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 428.

77. Άραβαντινού, Χρονογραφία της Ήπείρου, τ. 1, σ. 244. Πρβλ. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1732).

νίας του Τρουμπούκη, οι Βενετοί υπολόγιζαν στην όριστική ματαίωση της γαλλικής ύλοτομίας, λόγω της εξεγέρσεως που ξέσπασε και της πολεμικής αναστατώσεως που ακολούθησε: οι Μαργαριτιώτες προώθησαν κλέφτικα σώματα ως την Άκαρνανία, λεηλατώντας και καίγοντας, και οι ντόπιοι εκμεταλλεύτηκαν την άταξια για να επαναστατήσουν με έπικεφαλής τους κλέφτες που είχαν ξεσηκωθεί. Ο σκοπός της Πύλης, συνένοχης στη δολοφονία, αποκαλύφθηκε: βρήκε την ευκαιρία να επέμβει για να τιμωρήσει τους στασιαστές του Μαργαριτιού. Μετακινήθηκαν από το Έλμπασάν τα στρατεύματα πέντε πασάδων προς την Ήπειρο και κατέπλευσε στο Ίόνιο ο ναύαρχος Τζανούμ-Χότζας. Το Μαργαρίτι καταστράφηκε και οι αγάδες του τιμωρήθηκαν παραδειγματικά⁷⁸. Τα βενετικά όμως σχέδια δεν ευδοδώθηκαν, γιατί η ανώμαλη κατάσταση που διατηρήθηκε ως το 1737, με την καταδίωξη των όπλαρχηγών της Άκαρνανίας, στοίχισε γενικά στην περιοχή⁷⁹, όχι όμως και στη γαλλική ύλοτομία που συνεχιζόταν μυστικά και κεκαλυμμένα στη γραμμή ακριβώς των σπουδαιότερων τοπικών επιχειρήσεων⁸⁰. Παρόμοια αντίδραση των Βενετών την ίδια εποχή (1735) στον τομέα των μεταφορών ξυλείας με υποκίνηση των κουρσάρων της Σιένας κατά των γαλλικών πλοίων⁸¹, πρέπει να απέτυχε· το θέμα δεν απασχολεί έκτοτε την προξενική αλληλογραφία. Έτσι ο βενετικός ανταγωνισμός ούτε σε αυτή τη φάση μπόρεσε να αναστείλει την εφαρμογή του γαλλικού προγράμματος.

Μετά το 1737 σιωπή επικρατεί στις πηγές σχετικά με το βενετογαλλικό ανταγωνισμό. Στα χρόνια που ακμάζει ή ελληνική εταιρεία της Πρέβεζας (1762-1787)⁸² οι Βενετοί δεν δημιουργούν προβλήματα στη δασική εκμετάλλευση των Γάλλων, ούτε γίνεται πουθενά

78. *Pouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 2, σ. 428. Πρβλ. *Γιαννακοπούλου*, 'Η εξέγερση των κλεφταρματολών, σσ. 245, 255-258.

79. *ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 25 mars 1734. Pouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 2, σ. 428.

80. *ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 14 fevrier 1733, 1 juillet 1733*, βλ. και σ. 92.

81. *ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 7 mai 1735*. Για τις σχέσεις της Βενετίας με τους Ουσκόκους και παλαιότερα: *G. E. Ronthenberg, Venice and the Uskoks od Senj (1537-1618)*, "Journal of Modern History", τ. 33 (1962), σσ. 148-156, όπου η σχετική βιβλιογραφία. Για τη δράση των πειρατών της Σιένας στην περιοχή το 18ο αιώνα: *Σιορόκα*, Το γαλλικό προξενείο της Άρτας, σσ. 394-395.

82. βλ. κεφάλαιο «Όργανωση έμπορίου», σσ. 100-107.

λόγος γιά βενετική ύλοτομία. Είναι γνωστό ότι κατά τό τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα, παρά τήν οικονομική κάμψη τής Βενετίας, σημειώνεται αξιόλογη ναυτική πρόοδος πού συνεπάγεται ναυπηγική άκμή του *Arsenale* και των έπαρχιακών ναυπηγείων, μέ συνέπεια αύξημένες ανάγκες σέ ξυλεία⁸³. Τά δάση όμως τής δυτικής 'Ελλάδας δέν υπάγονταν ούτε τότε στά προγράμματα προμήθειας των κεντρικών ναυπηγείων. Οί Βενετοί γενικά αύτή τήν περίοδο άντιμάχονται τό γαλλικό ξυλεμπόριο σέ άλλους χώρους, έμποδίζοντας τούς Γάλλους νά προμηθεύονται ξυλεία από τή βόρεια 'Αδριατική⁸⁴. Έτσι ή βενετοκρατούμενη Πρέβεζα, έπίκεντρο του άνταγωνισμού των Βενετών κατά των Γάλλων, όπου στό παρελθόν τά γαλλικά πλοία τής γραμμής του 'Αμβρακικού ύποχρεώνονται σέ ύψηλό δασμολόγιο⁸⁵, γίνεται τώρα τό κέντρο τής γαλλικής ύλοτομικής έπιχειρήσεως και έδρα των Γάλλων ξυλεμπόρων και των 'Ελλήνων προμηθευτών των ναυπηγείων τής Τουλών. Έδώ σταθμεύουν ή διαμένουν οί 'Ελληνες ξυλέμποροι και μεσάζοντες και οί Γάλλοι μηχανικοί-έκτιμητές-άρχιξυλοκόποι και έδώ καταρτίζονται τά ύλοτομικά συνεργεία. Στήν Πρέβεζα είχε ιδρυθεί ή εταιρεία του Μασσαλιώτη μεγαλεμπόρου Lasalle, πού συντόνιζε όλους τούς κλάδους του γαλλικού έμπορίου στην περιοχή και γι' αύτό επανιδρύθηκε γαλλικό ύποπροξενείο στην Πρέβεζα (1783). 'Η ίδρυσή του δέν καλυπτόταν από τίς διομολογήσεις τής Πύλης προς τή Γαλλία· κατοχυρώθηκε προφανώς από τή νέα στάση των Βενετών άπέναντι στό γαλλικό ξυλεμπόριο.

Οί προτάσεις έπίσης του Saint-Sauveur γιά τήν αναδιοργάνωση του γαλλικού ξυλεμπορίου στά τέλη του αιώνα είχαν ως πυρήνα τή σπουδαιότητα τής Πρέβεζας πού συγκέντρωνε τά άπαραίτητα γιά τήν προώθηση τής δασικής έκμεταλλεύσεως των Γάλλων πλεονεκτήματα.

83. Γιά τήν κρίση του βενετικού έμπορίου: *Bruno Gaizzi, Industria e commercio della Repubblica Veneta nel XVIII*, Milano 1965, σ. 725. Σχετικά μέ τήν ανάπτυξη του βενετικού ναυτικού στό 1776-1794 και τούς παράγοντες πού συνετέλεσαν σέ αύτή: *Tucci, La marine mercantile veneziana...*, σσ. 185-197. Γιά τή μειωμένη άπόδοση των δασών του Friuli και τά μέτρα περιορισμού των καταναλώσεων: *Rob. Cessi, La crisi agricola negli Stati Veneti à metà del secolo XVIII*, NAV, τ. 41-42 (1921), σσ. 46-48.

84. *Bamford, Forests*, σ. 100.

85. *ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 3 mars 1709*. Άλλες μαρτυρίες γιά τόν άνταγωνισμό των Βενετών στον έμπορικό και ναυτιλιακό τομέα: *Μαξίμου, 'Η αύγή του καπιταλισμού*, σ. 42. *Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας*, σσ. 178-188, 374-375.

Συνεπώς και από την επίσημη γαλλική θέση για την αξία και το ρόλο της Πρέβεζας στην επιτυχία του γαλλικού ξυλεμπορίου υποδηλώνεται ότι είχε επέλθει προσέγγιση, αν όχι σύμπραξη, Γάλλων-Βενετών από την οποία εξυπηρετούνταν άσφαλως τα συμφέροντα και των δύο⁸⁶. Είναι αναμφισβήτητο ότι με το γαλλικό ξυλεμπόριο ζωντάνεψε ο τόπος και δόθηκε καινούρια πνοή στην πόλη. "Επιπλέον ή μετάθεση μέρους του εμπορίου από την τουρκοκρατούμενη Άρτα στην Πρέβεζα ευνουόσε τους Βενετούς που κέρδιζαν από τις εξαγωγές και το τελωνείο. "Η εισήγηση του Saint-Sauveur στις γαλλικές αρχές να ανακηρυχθεί ή Πρέβεζα ελεύθερο λιμάνι, κατά το πρότυπο της Τεργέστης, προϋποθέτει συγκατάθεση των Βενετών και βενετογαλλική συνεργασία⁸⁷.

Από μία άλλη αρχειακή ένδειξη γίνεται φανερό ότι οι Έλληνες προμηθευτές ύλοτομοῦσαν και στίς βενετικές κτήσεις για λογαριασμό των ναυπηγείων της Τουλών: ο Saint-Sauveur σέ επιστολή του προς τόν προβλεπτή Λευκάδας Emo⁸⁸, σχετικά με τά μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για τόν περιορισμό της δράσεως των κλεφτών, υπαινίσσεται ότι ή καταδίωξη των κλεφτών θά ώφελοῦσε και τούς ίδιους τούς Βενετούς, γιατί έτσι θά εξασφαλιζόταν ή ακώλυτη έκμετάλλευση των δασών της βενετικής επικράτειας: ο ίδιος ο Saint-Sauveur ως έπόπτης της γαλλικής ύλοτομίας άπευθύνεται συχνά στίς βενετικές αρχές για διάφορα θέματα, συνιστώντας τό ίδιο και στους Έλληνες ξυλεμπόρους όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα, με τή διαβεβαίωση ότι ή δασική έκμετάλλευση των Γάλλων βρίσκεται υπό την προστασία των Βενετών. "Αν ληφθεί ύπ' όψη ή στάση των Βενετών άπέναντι στη γαλλική ύλοτομία τά προηγούμενα χρόνια (1730-1737), οι άπλές αυτές ένδείξεις μπορούν να πείσουν για τήν άλλαγή που είχε στο μεταξύ σημειωθεί, αλλά που δέν κράτησε πολύ. Οι Βενετοί εκδήλωναν τίς άληθινές τους προθέσεις ύποκινώντας τή δολοφονία του Μασσαλιώτη μεγαλεμπόρου Lasalle (1792), που είχε μονοπωλήσει στά τέλη του αιώνα τό ξυλεμπόριο και γενικά τό έμπόριο του κόλπου σέ βάρος των δικών τους συμφερόντων, αλλά κυρίως

86. Βλ. κεφάλαιο «Η τελευταία φάση του γαλλικού ξυλεμπορίου». Πρβλ. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σσ. 76-77. Μαρτυρίες για άκίνητη περιουσία των Γάλλων έμπόρων στην Πρέβεζα: Άρχ. Λευκ., Prèveza, Registro dei publici presenti dal 4 Nov. 1783, al 20 Maggio 1785, f. 12v. Prèveza, 25 Marzo 1784. "Ο προβλεπτής Πρέβεζας στο γενικό προβλεπτή στην Κέρκυρα. Βλ. και σ. 263, σημ. 105.

87. ANF, AE, B, 1187, Saint-Sauveur, Zante, 17 juillet 1785. Βλ. σ. 240-241.

88. ANF, AE, B, 1187, Saint-Sauveur, Zante, 31 decembre 1788.

σέ βάρος τῶν ὑπηκόων τους στήν Πρέβεζα καί στά 'Επτάνησα⁸⁹, οἱ ὁποῖοι ἐπηρεάζαν τήν ἀνίσχυρη βενετική διοίκηση. Ἔτσι ἡ νέα ἀντίδραση τῶν Βενετῶν ἀποτελεῖ ἔκφανση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ντόπιων ἐμπόρων πρὸς τοὺς Γάλλους.

β' Οἱ Μαλτέζοι καί οἱ ἄλλοι ξένοι. Οἱ Γάλλοι, ἂν καί ἐξασφάλιζαν ἀπό τοὺς Τούρκους ἀξιοματούχους τό μονοπώλιο στίς ἐξαγωγές ξυλείας, δέν κατόρθωναν νά διατηροῦν τήν ἀποκλειστικότητα στήν ἐκμετάλλευση, γιατί ἐκτός ἀπό τοὺς Βενετούς πού ὑλοτομοῦσαν ἀπό τά προηγούμενα χρόνια στήν ὀθωμανική ἐπικράτεια, ὁ δασικός πλοῦτος τῆς Ἡπείρου εἶχε ἐπισημανθεῖ καί ἀπό ἄλλες μεσογειακές ναυτικές δυνάμεις. Τῆ δεύτερη θέση μετά τοὺς Γάλλους κρατοῦσαν σταθερά σέ ὅλη τῆ διάρκεια τοῦ 18ου αἰῶνα οἱ Μαλτέζοι, πού ἡ ἀνάμειξή τους στό ἡπειρωτικό ξυλεμπόριο μαρτυρεῖται ἀπό τό 1720⁹⁰ καί πού περιοδικά ἔκαναν ἐξαγωγές καί σέ ναυπηγικό ξύλο, ἀλλά καί σέ καυσόξυλα καί ξυλεία οἰκοδομῶν πού δέν ἐνδιέφερε τοὺς Γάλλους⁹¹.

Στόχος τῶν Μαλτέζων ἦταν κυρίως τά δάση τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ὅπου ἀπό τό 1730 βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μέ τοὺς Γάλλους, πού ἀγωνίζονταν νά ἀποκτήσουν τό μονοπώλιο τοῦ ξυλεμπορίου. Οἱ Μαλτέζοι προσπάθησαν νά διασπάσουν τῆ γαλλοτουρκική συνεργασία στό ἡπειρωτικό ξυλεμπόριο, ἀντιμετώπιζαν ὅμως τίς ἐνέργειες τοῦ Γάλλου προξένου, πού ἐξουδετέρωσαν τίς προσπάθειές τους⁹². Ἐντού-

89. ANF, AE, B, 1186, *Copie de deux lettres écrites par le Consul Général de France le 8 fevrier 1786*. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1786, 8 fevrier 1786. Βλ. καί σ. 264 τῆς μελέτης.

90. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 3 juillet 1732. Κατά τό *Scrofani*, Voyage, τ. III, σ. 20, πρὶν ἀπό τοὺς Γάλλους κυριαρχοῦσαν στό ἡπειρωτικό ξυλεμπόριο οἱ Μαλτέζοι. Ἡ Μάλτα ἦταν ξερή καί ἀδενδρη: Βλ. *Μελετίου*, Γεωγραφία, σ. 303. *J. Davy*, Notes and observations on the Ionian Islands and Malta, London 1842, τ. I, σ. 39. Γιά προμήθεια ξυλείας τῶν Μαλτέζων ἀπό τῆ Νάξο καί γενικά ἀπό τά νησιά, ANF, Marine, D, 9, Mémoire concernant les bois des constructions de Naxie, ὅπ. π.. Βλ. καί *Τζαμτζῆ*, Ναυτικοί, σ. 110.

91. *Holland*, Travels, σ. 85. Βλ. Ἴστ. Ἀρχ. Πρέβ., K155, f. 62. Prèveza, 31 mars 1783, συμφωνητικό κοπῆς ξυλείας γιά Μάλτα. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 417. Πρβλ. σημ. 100 παρακάτω.

92. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 25 octobre 1731. B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 3 juillet 1732: Οἱ Γάλλοι προσπάθησαν νά διαβάλουν τοὺς Μαλτέζους στους Τούρκους γιά νά ἀποκλεισθοῦν ἀπό τῆ δασική ἐκμετάλλευση καί νά προσεταιρισθοῦν τόν ἔμπορο πού συναλλασσόταν μαζί τους. Οἱ ἴδιες ἐκθέσεις πληροφοροῦν γιά τό θόρυβο πού δημιουργήθηκε ἀπό τῆ διαμάχη Γάλλων-Μαλτέζων, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ἔκταση μέ τήν παρέμβαση Ἑλλήνων ξυλεμπόρων πού τροφοδοτοῦσαν

τοισ οί Μαλτέζοι δέν έπαψαν νά τροφοδοτοῦνται μέ τήν ἀναγκαία πρώτη ὕλη ὡς τά τέλη τοῦ αἰῶνα, πραγματοποιώντας ἐξαγωγές μέ ὅποιο τρόπο μποροῦσαν, κρυφά ἢ φανερά, καί διατηρώντας ἐπαφές μέ κομπανίες ξυλοκόπων καί ξυλεμπόρων στην Ἡπειρο. Δέν εἶναι δυνατόν νά διαπιστωθεῖ ἂν μιὰ ἢ περισσότερες ἀπό τίς ἑλληνικές ξυλεμπορικές ἐταιρεῖες ἐργάζονταν ἀποκλειστικά γιά τόν ἀνεφοδιασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Μάλτας. Ἀπό σκόρπιες ἀρχειακές εἰδήσεις πού διαθέτουμε, δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ ἐξαγωγή στή Μάλτα γινόταν περιπτωσιακά, ἀπό ὁποιαδήποτε ἐταιρεία ἢ ξυλέμπορο πού θά μποροῦσε νά φυγαδεύσει ξυλεία καί πρός τά ἐκεῖ. Μέ τόν ἐφοδιασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Μάλτας δινόταν προφανῶς διέξοδος σέ λαθρεμπορικές τάσεις τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων, πού τίς προκαλοῦσε ἡ μονοπωλιακή δασική ἐκμετάλλευση ἀπό τοὺς Γάλλους. Γι' αὐτό ἀργότερα, τό 1783-1785, ὅταν ὁ Saint-Sauveur, ὡς ἐπόπτης τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Γάλλων στήν Ἡπειρο, ἔστειλε ἀναφορά σχετικά μέ τίς δυνατότητες ἐξαγωγῶν ξυλείας ἀπό τήν περιοχή, τόνιζε στοὺς προϊσταμένους του ὅτι ὁ ὑπολογισμός τῶν ἐτήσιων ἐξαγωγῶν, δέν θά ἦταν ἀκριβής, ἂν δέν συμπεριλαμβάνονταν καί οἱ ποσότητες ξυλείας πού κρυφά ἢ φανερά ἀποστέλλονταν στή Μάλτα⁹³. Ὑπῆρξαν περιπτώσεις πού οἱ Ἑλληνες συναλλάσσονταν μέ τοὺς Μαλτέζους φανερά, χωρίς νά φοβοῦνται τοὺς Τούρκους, πού εὐνοοῦσαν τοὺς Γάλλους. Αὐτό παρατηρήθηκε ἰδιαίτερα στή βόρεια Ἡπειρο, τήν ἐποχὴ πού ὁ Γάλλος Badin ἱδρυσε ξυλεμπορική ἐταιρεία, μέ σκοπὸ νά ἐκτοπίσει τοὺς Ἑλληνες. Οἱ Ἑλληνες ἔμποροι τότε, ἀπό ἀντίδραση, ὑλοτομοῦσαν γιά λογαριασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Μάλτας καί τῆς Νεαπόλεως⁹⁴.

Οἱ Μαλτέζοι ἀπὸ τὰ δάση τοῦ Φαναριοῦ, ἐκτός ἀπὸ οἰκοδομική καί βιοτεχνική ξυλεία, ἐξῆγαν κάθε χρόνο τρία τουλάχιστον φορτία κατάλληλα γιά κατασκευές ἐμπορικῶν πλοίων ἢ, τό πολύ, φρεγατῶν. Τό δάσος τοῦ Φαναριοῦ εἶχε περιληφθεῖ στό πρόγραμμα δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Γάλλων μετά τό 1785, ὅταν ἀρχισε ἡ ἀναζήτηση παρθένων δασικῶν ἐκτάσεων, μετά τήν ἐξάντληση τῶν δασῶν τοῦ Λούρου καί τῶν προσιτῶν δασικῶν περιοχῶν τοῦ Ἀμβρακικοῦ⁹⁵.

τῆ Μάλτα. Τελικά δέν γίνεται γνωστό πῶς κατόρθωσαν οἱ Γάλλοι νά ἐκτοπίσουν τόν πράκτορα τῶν Μαλτέζων, ἀφοῦ δέν μπόρεσαν νά τόν κάνουν συνεταίρο. Βλ. πιν. 21 περιπτώσεις ἐξαγωγῶν στή Μάλτα.

93. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 27 mai 1786.

94. Βλ. καί σ. 168. Saint-Sauveur, Voyage, τ. II. σσ. 276, 279.

95. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante 31 mars 1785, 12 avril 1786.

Φυσικό είναι να υποθέσει κανείς διαμάχες Γάλλων-Μαλτέζων για την εκμετάλλευση τῶν δασῶν τοῦ Φαναριοῦ, δέν υπάρχουν ὁμως στοιχεῖα γιά νά υποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση τελικά τῶν Γάλλων ἀπό τά δάση αὐτά, ὅπου εἶχαν προγραμματίσει ἐκμετάλλευση, ὀφείλεται σέ ἀνταγωνισμό τῶν Μαλτέζων ἢ σέ ἄλλα αἷτια.

Οἱ Μαλτέζοι, ἐκτός ἀπό τό Φανάρι, ἔπαιρναν ξυλεία καί ἀπό νοτιότερες περιοχές, πού θεωροῦνταν ἀποκλειστικό πεδίο γαλλικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Μέ ἀνοχή δηλαδή τῶν Γάλλων οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι φόρτωναν ξυλεία καί γιά λογαριασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Μάλτας· κάποτε ἡ συνύπαρξη τῶν ξένων στήν περιοχή ὀδηγοῦσε σέ προσέγγιση πού δέν ἀπέκλειε τή συνεργασία. Πρόκειται ὁμως γιά μεμονωμένες περιπτώσεις, ἀπό τίς ὁποῖες ἐπωφελοῦνταν οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι γιά νά ἀποστέλλουν καί πρὸς τά ἐκεῖ φορτία, ἀθετώντας ἀκόμα καί συμβάσεις μέ τούς Γάλλους⁹⁶.

Ἀπό τούς Ἕλληνες ξυλεμπόρους τούς συμβεβλημένους μέ τά γαλλικά ναυπηγεῖα οἱ Παπακρήστου καί Θέμελης ἐμπορεύονταν κρυφά ξυλεία μέ Μαλτέζους, χωρίς νά πάψουν νά συνεργάζονται μέ τούς Γάλλους. Ὁ Παπακρήστου, πρὶν ἀναμιχθεῖ ἐνεργά στό γαλλικό ξυλεμπόριο, εἶχε στείλει στή Μάλτα στά 1779-1780 μέ βενετικό καράβι ἓνα φορτίο συνεταιρικά μέ τόν καπετάνιο του. Ἀργότερα, τό 1785, συνεργάστηκε μέ τόν Θέμελη γιά λαθραία ἐξαγωγή ξυλείας στή Μάλτα, πού εἶχε δηλωθεῖ γιά τήν Τουλῶν καί υπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι παρόμοια τακτική ἀκολουθοῦσε καί τά ἐπόμενα χρόνια⁹⁷. Μιά ἀκόμα πληροφορία γιά ἀποστολή ξυλείας στή Μάλτα τό 1785 εἶναι ἀξιοσημείωτη: Πρόκειται γιά 3.000 φορτία ξυλείας ἐξαιρετικῆς ποιότητας, κατάλληλης στή μεγαλύτερη ποσότητά της γιά πολεμικά πλοῖα, φρεγάτες καί γαλέρες πού μεταφέρθηκαν τότε μέ πρεβεζάνικα καράβια στή Μάλτα⁹⁸.

Ἐκτός ἀπό τούς Ἕλληνες ξυλεμπόρους, τούς ἐπίσημα συμβεβλημένους μέ τά ναυπηγεῖα τῆς Τουλῶν, πού ξεφεύγοντας τό γαλλικό ἔλεγχο ἐφοδίαζαν μέ ξυλεία καί τά ναυπηγεῖα τῆς Μάλτας, υπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι καί ἄλλοι ντόπιοι, πού δέν ὑπάγονταν στήν ἐται-

96. ANF, Marine B, 764, f. 254r, *Additions aux assertions... de Mr. Saint-Sauveur*: Ὁ Γάλλος πρόξενος Grimaldy (1784) ἐπείσε τόν Τοῦρκο διοικητή στήν Ἄρτα νά ἐπιτρέψει ἐξαγωγή ξυλείας στή Μάλτα. Βλ. σσ. 73-74 τῆς μελέτης. Γιά ἄλλες ἀποστολές ξυλείας στή Μάλτα, ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 août 1786.

97. ANF, Marine, B, 764, *mémoire... de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 10 juin 1785, 27 mai 1786.

98. ANF, Marine, B, 802, Lasalle, Marseille, 25 juin 1785.

ρεία της Πρέβεζας, κυρίως Κεφαλλονίτες, μετέφεραν ναυπηγική ξυλεία στη Μάλτα⁹⁹. Παράλληλα μεταφέρονταν εκεί με τοπικά πλοία τριάντα ως σαράντα φορτία οικοδομικής ξυλείας τό χρόνο, καθώς και καυσόξυλα¹⁰⁰. Δέν υπάρχουν στοιχεία για τόν προσδιορισμό τῶν εξαγομένων ποσοτήτων ἔλο τόν αἰώνα. Ὅπωςδήποτε ὁ ἀνταγωνισμός Γάλλων καί Μαλτέζων, ὁ ὀργανωμένος ἔλεγχος τοῦ ξυλεμπορίου ἀπό τοὺς Γάλλους προξένους Ἄρτας καί Μάλτας¹⁰¹ καί ἡ ἐπιμονή γενικά τῶν Γάλλων νά ἀποκλείσουν τοὺς Μαλτέζους ἀπό τό ἡπειρωτικό ξυλεμπόριο, φανερώνουν ὅτι τοὺς θεωροῦσαν σοβαροὺς ἀντιπάλους.

Οἱ Μαλτέζοι δέν ἐξῆγαν ξυλεία μόνο γιά δικές τους ναυπηγικές ἀνάγκες, ἀλλὰ προμήθευαν μέ πρώτη ὕλη τὰ ναυπηγεῖα τῆς Σικελίας καί τῆς Καλαβρίας καί τοὺς ἐξυπηρετοῦσαν στίς μεταφορές καί οἱ αὐτοκρατορικοί τῆς Νεαπόλεως πού παράλληλα ἐφοδίαζαν μέ ἡπειρωτικό ξύλο καί τὰ δικά τους ναυπηγεῖα. Ἡ πρόταση τοῦ Saint-Sauveur νά ζητηθεῖ ἀπό τὴν Πύλη φερμάνι, πού νά ἐπιτρέπει μόνο στοὺς Γάλλους τὴν ἐκμετάλλευση, ἀπαγορεύοντας στοὺς Μαλτέζους καί τοὺς ἄλλους ἐξαγωγές ξυλείας, ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ παρέμβαση τῶν Μαλτέζων στό ξυλεμπόριο ἀποτελοῦσε πρόβλημα γιά τοὺς Γάλλους, πού ἴσως αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (1786) εἶχε γίνει πιεστικότερο¹⁰².

Οἱ Μπαρμαρέζοι, πού εἶναι γνωστό ὅτι ἐφοδιάζονταν μέ ξυλεία ἀπό τὴ βενετική ἐπικράτεια, ἐλάχιστα ἀναφέρονται στό ξυλεμπόριο τῆς Ἡπείρου. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Τριπολίτιδας στὴν Ἄρτα, μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Γάλλων, ἀποσύρεται ἀπό τό ξυλεμπόριο, μὴ μπορώντας νά ἀντιμετωπίσει τόν Τοῦρκο βοεβόδα πού σταθερὰ ὑπο-

99. Ἄρχ. Λευκ., Registro dei presenti, ὄπ. π., Prèveza, 19 Giugno 1784, ὁ προβλεπτής Πρέβεζας στό γενικό προβλεπτή. Πρβλ. πίνακες 21, 23 καί 24.

100. Holland, Travels, σ. 85. Ἰστ. Ἄρχ. Πρέβ., Κ. 155, φ. 65, Πρέβεζα, 4 Ἀπριλίου 1783: Συμφωνητικό ὕλοτομικῆς ἐργασίας. ANF, AE, Β, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785. ANF, Marine, Β, 764, Mémoire... de Mr. Saint-Sauveur.

101. ANF, Marine, Β, 802, Lasalle, Marseille, 25 juillet 1785: Ἀξιοσημείωτο στὴν ὑπόθεση Παπαχρήστου εἶναι ὅτι ὁ Ἕλληνας ξυλέμπορος εἶχε ξεφύγει τόν ἔλεγχο τῶν γαλλικῶν προξενείων Ἄρτας-Πρέβεζας, ἔπεσε ὁμως στὴ ἀντίληψη τοῦ Γάλλου προξένου στὴ Μάλτα πού ἐνημέρωσε τό γαλλικὸ ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, ἀπό ὅπου διέταξαν τόν πρόξενο Ἄρτας νά κάνει ἀνακρίσεις καί νά ἐπιβάλλει κυρώσεις. Γιά τό ρόλο τῆς Μάλτας στό διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο τῶν Γάλλων στὴ Μεσόγειο: J. Godechot, La France et Malte au XVIIIe siècle, R H, τ. 206 (1951), σσ. 68-78.

102. ANF, Marine, Β, 784, f. 152. Saint-Sauveur, Voyage, τ. II, σσ. 276, 279. ANF, AE, Β, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 27 mai 1786. Ἡ πρόταση τοῦ Saint-Sauveur, δέν βρῆκε ἀνταπόκριση. Βλ. σσ. 87-89 τῆς μελέτης.

στήριζε τούς Γάλλους¹⁰³. Ἀπό κατοπινὴ μαρτυρία φαίνεται ὅτι εὐκαιριακὰ ἀγόραζαν καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια ἀπὸ ἐκεῖ ξυλεῖα. Τὸ 1768 ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῆς Ἄρτας δὲν θέλησε νὰ διευκολύνει τὶς ἐξαγωγὲς Ἑλλήνων ἐμπόρου, γιατί σκόπευε νὰ πάρει ἔγκριση ἀπὸ τὴν Πύλη γιὰ νὰ στείλει ξυλεῖα στὴν Τύνιδα¹⁰⁴. Στὸ ἐμπόριο τῆς ναυπηγικῆς ξυλεῖας στὴν Ἠπειρο συμμετεῖχαν ἐπίσης οἱ Ναπολιτάνοι καὶ οἱ Γενουάτες, ὡς ἔμποροι καὶ μεταφορεῖς, ἐξυπηρετώντας τὰ ναυπηγεῖα Μάλτας καὶ Νεαπόλεως, κυρίως πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα, ὅταν δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀναμειχθεῖ ἐνεργὰ στὸ ξυλεμπόριο Γάλλοι καὶ Ἕλληνες γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν¹⁰⁵.

II. Οἱ κλεφταρματολοί

Στὴ δυτικὴ Ἑλλάδα ἡ κλεφταρματολικὴ παράδοση βαρύνει ἰδιαίτερα στὴν κοινωνικοοικονομικὴ ζωὴ, καθὼς διαμορφώνει μιὰ «στρατοκρατικὴ πολιτεία» μὲ ἡγετικά στελέχη τούς κλεφταρματολοὺς πού παραγκωνίζουν τούς προεστούς¹⁰⁶. Ἐδῶ ὁ κλέφτης δὲν ἀποσύρεται ἀπὸ τὴ ζωὴ γιὰ νὰ πολεμήσει τὸν Τοῦρκο. Ἀνεβοκατεβαίνει ἀπὸ τὸ βουνό στὸν κάμπο· νοιάζεται γιὰ τὰ προβλήματα τῶν συμπατριωτῶν του καὶ τὰ παρακολουθεῖ ἀπὸ κοντά. Ἐπιβάλλει τὴ γνώμη καὶ τὴ θέλησή του καὶ ἐπιβάλλεται ὡς ἀρματολός. Τὶς περισσότερες φορές ἡ μεταπήδηση ἀπὸ τὸ κλέφτικο λημέρι στὸ ἀρματολικὴ δημιουργεῖ διαμάχες, φατριασμούς, συγκρούσεις πού ἢ ἀντίδρα-

103. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 3 juillet 1732. Γιὰ τὶς σχέσεις τῆς Βενετίας μὲ τὶς Δυνάμεις τῆς Μπαρμπαρατίας τὸ 18ο αἰῶνα, Lane, Venice, Maritime Republic, σσ. 419, 420-421. G. Stefani, Insurance in Venice from the origins to the end of the Serenissima, Trieste 1958, τ. I, σσ. 115-145.

104. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 332.

105. ANF, Marine, B, 787, f. 153, Malouet, Toulon, 27 juillet 1787, (ἀναφέρεται σὲ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἐμπόρου Lasalle): Μεταφορὰ 150.000 κυβ. ποδ. ἀπὸ Ναπολιτάνους καὶ ὡς 50.000 κυβ. ποδ. ἀπὸ Γενουάτες. Γιὰ ἀγορὰ ξυλεῖας ἀπὸ Ναπολιτάνους βλ. καὶ παλαιότερη μαρτυρία: ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 10 mars 1732.

106. Α. Βακαλοπούλου, Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα τοῦ 1821. Ὁργάνωση, ἡγεσία, τακτικὴ, ἦθος, ψυχολογία, Θεσσαλονίκη 1948, σσ. 62-63. Sp. Asdrachas, Quelques aspects du banditisme social en Grèce au XVIIIe siècle, BS, τ. 7 (1972), σσ. 97-112. Γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ κλεφταρματολοὺς καὶ προεστούς: Γ. Κοντογιώργη, Οἱ ἑλλαδικὲς κοινωνικὲς δυνάμεις..., σσ. 21, 27, 29.

ση περιφρονημένων ἀρματολῶν ἐπιτείνει. Ἐναστολή στή διακίνηση τῶν ἐμπορευμάτων καί στίς συναλλαγές, παράλυση τῶν γεωργικῶν καί ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων, γενικότερα ἔλλειψη σταθερότητας στήν οἰκονομική ζωή ἐπακολουθοῦν τέτοιες καταστάσεις, πού εἶναι πολύ συχνές ἢ σχεδόν μόνιμες. Ὁ ρυθμός τῆς ἀβεβαιότητας καί τῆς ἀγωνίας ἐντείνεται σέ περιόδους πού ἄλλοι λόγοι ἐσωτερικοί ἢ ἐξωτερικοί ἐξωθοῦν σέ σφοδρότερες συγκρούσεις¹⁰⁷.

Ὁ κλέφτης στή δυτική Ἑλλάδα «σημαδεύει» τήν καθημερινή ζωή καί θεωρεῖται σημαντικός παράγοντας, ὄχι λιγότερο ἀπό τόν Τοῦρκο¹⁰⁸. Συνεπῶς οἱ Γάλλοι ἔπρεπε νά πάρουν θέση ἀπέναντι στούς κλεφταρματολούς καί νά ἐξασφαλίσουν τρόπο προσεγγίσεως. Ἰδιαίτερα ἦταν ἀναγκαῖα γιά τήν πραγματοποίηση τῶν γαλλικῶν ὑλοτομικῶν σχεδίων ἡ φιλία καί ἡ συνεργασία μέ τούς κλεφταρματολούς, γιατί τά δάση φιλοξενοῦσαν ληστοσυμμορίες καί βρίσκοταν ἐκεῖ καί λημέρια κλεφτῶν. Τά ταξίδια ἦταν ἐπικίνδυνα καί προβληματικά καί ἡ διείσδυση σέ αὐτές τίς περιοχές θεωροῦνταν ὄχι μόνο ἀπό τούς ξένους, ἀλλά καί τούς ντόπιους σχεδόν ἀκατόρθωτη.

Δέν φαίνονται ἀπό τήν προξενική ἀλληλογραφία οἱ ἀρχικές ἐπαφές τοῦ J. B. Dubroca καί τῶν κλεφτῶν οὔτε ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ πρόξενος κέρδισε τήν ἐμπιστοσύνη τους. Πάντως στά 1730-1731, πού ἄρχισαν νά ἐφαρμόζονται τά πρῶτα σχέδια γιά τή γαλλική ὑλοτομία, ἡ φιλία τοῦ Γάλλου προξένου μέ τούς κλεφταρματο-

107. Σπ. Ἀσδραχᾶ, Ἀπό τή συγκρότηση τοῦ ἀρματολισμοῦ (ἓνα ἀκαρνανικό παράδειγμα), σσ. 483-485. Γενικότερες παρατηρήσεις βλ. Κοντογιώργη, Οἱ ἑλλαδικές κοινωνικές... δυνάμεις, σσ. 30-31. Γιά τήν ἀντίδραση ἀρματολῶν: ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 28 juillet 1734: "*comme on change les armatolis et qu'on a établi des hommes pour chasser les grecs de la garde des chemins, il n'y a absolument point de securité dans la campagne, parce que les anciens armatolis grecs à qui on ne fait aucun quartier, mettent à feu et à sang tous les endroits où ils passent de façon que personne n'ose guerre s'écarter de cette ville*". Τό πρόβλημα διερευνᾶται σέ εἰδικό κεφάλαιο στήν ὑπό ἐκδοσὴ ἐργασία μας γιά τήν οἰκονομική ζωή στή δυτική Ἑλλάδα τό 18ο αἰῶνα.

108. ANF, Marine, D₃ 9, 23 decembre 1731, *mémoire... de Mr. Lentier*, "*On ne trouve rien dans les villages, ils ne sont habités que par les pauvres gens qui sont donnés par les Turcs et par les bandits tour à tour*" (ἀναφέρεται στήν περιοχή τοῦ Ξηρομέρου). Ἐνδιαφέρουσες καί οἱ παρατηρήσεις τοῦ Hughes, Travels, τ. I, σ. 391: "*The ferocious half-savage people of those districts were resented to us as robbers by profession just as Thucydides describes them in the very early ages of Greece, considering their craft as an honourable employment*".

λους εὐνοεῖ τὴν περιήγηση στὰ δάση Ξηρομέρου καὶ Λούρου. Οἱ σχέσεις τοῦ Γάλλου προξένου Dubroca καὶ τῶν κλεφτῶν, πού προκαλοῦσαν τὴν ἀντιζηλία τῶν Βενετῶν¹⁰⁹, ὑπῆρξαν τὸ καλύτερο ἐχέγγυο γιὰ τὴν ἔναρξη τῶν δασικῶν ἐξερευνήσεων, καὶ ἡ ἀποστολὴ πού θά ἀρχιζε τὶς περιηγήσεις πλαισιώθηκε ἀπὸ τὶς κλεφτοαρματολικές ὀμάδες τοῦ Μαλάμου, τοῦ Παναγιώτη¹¹⁰ καὶ τοῦ Γώγου¹¹¹ καὶ δὲν ἐμποδίστηκε στὴν περιήγηση τοῦ Ξηρομέρου, ἂν καὶ ἡ ἐποχὴ ἦταν ἰδιαίτερα κρίσιμη λόγῳ τῆς ἐξεγέρσεως κλεφτῶν στὴν Ἀκαρνανία καὶ νότια Ἡπειρο ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1731¹¹². Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συνθηκῶν πού ἐπικρατοῦσαν εἶχε ληφθεῖ πρόνοια ἀπὸ τὸν πρόξενο. Ἀσυνῆτιστοι ὁμως καθὼς ἦταν σέ παρόμοιες καταστάσεις οἱ Γάλλοι εἰδικοὶ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ τρόμου διατύπωναν μὲ ὑπερβολές στὴν ἀλληλογραφία τὶς ἐντυπώσεις τους¹¹³. Ἐτσι, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς Lentier ἀνέφερε στὸν M(onsieur) Mithon, intendant τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν — πού εἶχε τὴν εὐθύνῃ γιὰ τὴν προμήθεια ξυλίας ἀπὸ τὴν «Ἀλβανία» — ὅτι τὰ δάση σέ αὐτὸ τὸν τόπο, πλημμυρισμένα ἀπὸ τοὺς κλέφτες πού συχνὰ ἐπιχειροῦν ἐπικίνδυνες ἐπιδρομές, δὲν προσφέρονται γιὰ ὕλοτομία. Δίνοντας πίστη

109. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier, 1732* "... Ce trajet étant le plus dangereux du golfe et l'endroit où les Bandits se tiennent le plus souvent". Πρβλ. Leake, *Travels*, τ. I, σ. 166 καὶ τ. III, σ. 519. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. 3, σσ. 505, 525. Rouqueville, ὄπ. π., τ. 2, σ. 428.

110. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier*, Σέ νοταριακὸ ἐγγραφο 6 Ἰαν. 1724, γίνεται μνεῖα γιὰ τὸν κλέφτη Μαλάμο. Βλ., *Μέρτζιου*, Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, «Σκουφᾶς», τ. 1 (1955-1958), σ. 313. Ἴσως πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο πού μνημονεύεται ὡς ἀρματολὸς στὴν Ἡπειρο: *Κ. Διαμάντη*, Τὸ ἀρματολίκι τῶν Τζουμέρκων καὶ οἱ Κουτιλιδαῖοι, «Σκουφᾶς» τ. 1 (1955-1958), σ. 276. Κάποιος Πάνος Στασινὸς ἀναφέρεται ὡς κλέφτης σέ ἀναφορὰ τοῦ βοεβόδα τῆς Ἄρτας τῆς 18 Ἰουνίου 1723 πρὸς τὸν ἑκτακτο προβλεπτὴ τῆς Ἁγίας Μαύρας, (*Μέρτζιου*, ὄπ. π., σ. 311). Δὲν μποροῦμε ὁμως νὰ ἐξακριβώσουμε ἂν πρόκειται γιὰ τὸν ἀρματολό Παναγιώτη τοῦ 1732.

111. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 182-186, 1732. *Etat (sic) des dépenses... de Mr. Lentier (1731-1732)*. Ὑποθέτουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ Γιώργο Ἀνασιώτη πού ἀναφέρεται τὴν ἴδια ἐποχὴ ὡς ἀρματολὸς Λούρου καὶ Ἄρτας σέ ἐπιστολὴ τῆς 12 Ἰουνίου 1732 τοῦ ἐκτάκτου προβλεπτῆ Λευκάδας πρὸς τὸ Βεζίρ Πασά τῆς Ναυπάκτου. Βλ. *Μέρτζιου*, Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, «Σκουφᾶς» τ. 2 (1958-1962), σ. 14.

112. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, τ. 2, σ. 424. Βλ. καὶ σσ. 65-70 τῆς μελέτης.

113. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier* (1932). ANF, Marine, B₃ 352, *État des dépenses de Mr. Lentier*.

οί Γάλλοι αρμόδιοι στην Τουλών στην εισήγηση του Lentier, έβλεπαν με δυσπιστία ένα άνοιγμα στην Ήπειρο, μέσα σε τέτοιες συνθήκες και δέν αποφάσιζαν να πραγματοποιηθεί εκεί ή προγραμματισμένη έκμεταλλευση των δασών¹¹⁴. Τήν έπιφυλακτική γαλλική θέση, όπως εκφράζεται στην αναφορά του Lentier, έχει υπ' όψη του ο Bamford, πού υποστηρίζει ότι ή διοικητική άκαταστασία και οί στρατιωτικές δραστηριότητες σε εκείνο τον τόπο αποθάρρυναν κάθε επένδυση γι' αυτή τήν επιχείρηση και κανείς έμπορος, όχι μόνο Γάλλος, αλλά και ξένος δέν θά αποτολμούσε να αναλάβει ύλοτομία σε εύρεια κλίμακα¹¹⁵.

Παρά τούς ένδοιασμούς και τίς έπιφυλάξεις τό θέμα τής δασικής έκμεταλλεύσεως τής Ήπείρου από τούς Γάλλους δέν είχε κλείσει. Ο Γάλλος πρόξενος διατυπώνοντας σε αναφορά του αντίρρησης πάνω στη γνωμάτευση των άπεσταλμένων των ναυπηγείων, σχετικά με τίς δυνατότητες έκμεταλλεύσεως, υπεστήριζε ότι οί συνάδελφοί του άγνοούσαν τήν έλληνική πραγματικότητα πού εκείνος ζούσε τόσα χρόνια, με συνέπεια ή κατάσταση να εκτιμηθεί έσφαλμένα. Υπήρχαν άποδείξεις ότι οί κλέφτες, δέν ήταν επικίνδυνοι έχθροί των Γάλλων, όπως είχε πιστευθεί, γιατί στά είκοσιεφτά χρόνια τής προξενικής ύπηρεσίας των Dubroca, οί κλέφτες και οί άρματολοί πού ό έπικεφαλής των Γάλλων άπεσταλμένων Lentier χαρακτήριζε στην αναφορά του ως ληστές, δέν είχαν πειράξει ποτέ Γάλλο· αντίθετα μάλιστα διατηρούσαν αγαθές σχέσεις μαζί τους. Οί Γάλλοι, πάντα σύμφωνα με τό Dubroca, δέν συναντούσαν δυσκολίες στα ταξίδια και τά περάσματα έμειναν άνοιχτά σε όσους φορούσαν «φράγκικο καπέλο». Βενετική πηγή προσθέτει ότι ή παρουσία του Γάλλου προξένου σε ταξιδευτική ομάδα άποτελούσε έγγύηση ασφάλειας γιά τούς συνοδοιπόρους του¹¹⁶. Συγκεκριμένα κατά τήν περιήγηση

114. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732: "Je vois par la lettre que Monsieur Mithon m' a fait l' honneur de m' écrire que le Seigneur Lentier lui a fait entendre que ces forêts étoient impraticables par les ravages des brigands. Je vous prie aussi Monseigneur de me faire informer si aucun des entretiens a été insulté ni même troublé tant pendant les visites que lors du travail qui a été fait à Loure".

115. Bamford, Forests, σ. 98.

116. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732: Μέρτζιου, 'Η Ήρα εις τά άρχεία τής Βενετίας, «Σκουφάς», τ. 1 (1955-1958), σ. 311: Μαρτυρική κατάθεση του Μ. Παπαντώνη από Ζάκυνθο 1 'Οκτ. 1721: «'Ανεχώρησα από τά Γιάννενα με τον Πρόξενον ίνα είμαι έξησφαλισμένος από τούς κακοποιούς οί όποιοι όργιά-

τοῦ Ξηρομέρου ὁ φόβος τῶν μελῶν τῆς ἀποστολῆς χαρακτηρίζεται ἀβάσιμος ἀπὸ τὸν πρόξενο, γιατί ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἀπὸ τίς συνηθισμένες ἐπιδρομές τοῦ κλέφτη Τρουμπούκη, πού ἦταν φίλος καί συνεργάτης τῶν Γάλλων. Ὁ ἴδιος εἶχε ἀναλάβει νὰ προστατεύσει τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς ἀπὸ ἐπιθέσεις κλεφτῶν κατὰ τὴν περιήγησή τους στό Μακρυνόρος¹¹⁷.

Ὁ παράγοντας κλέφτης δέ στάθηκε τελικά σοβαρό ἐμπόδιο στή ἐφαρμογή τῶν γαλλικῶν ὑλοτομικῶν σχεδίων. Ἐγινε ἡ ἐναρξη τῆς ὑλοτομίας καί συνεχίστηκαν οἱ ἐξερευνήσεις δασῶν¹¹⁸. Περιοδικά μόνο καί κυρίως στά τέλη τοῦ αἰῶνα ἐνοχλοῦσαν. Οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος συμπεριφέρονταν πρὸς αὐτούς, ὅπως καί πρὸς τοὺς Τούρκους, κρατώντας τους φίλους μέ τὸ χρῆμα. Ὁ καπετάνιος Icard μάλιστα χαρακτηρίζεται ὡς μάγος τῶν ἀρματολῶν καί τῶν κλεφτῶν. Μέ τὴν εὐφυΐα, τοὺς ἐλιγμούς καί τὰ χρηματικά ποσά πού διέθετε, τοὺς διατηροῦσε σταθερά φίλους ἢ κατόρθωνε νὰ τοὺς ἀπομακρύνει, συγκρατώντας τὰ ὑλοτομικά συνεργεῖα στό ἔργο τους καί προφυλάττοντας τὴ γαλλικὴ ἐκμετάλλευσή¹¹⁹.

Στὰ ἐπόμενα χρόνια, ὡς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνα, κάποια σκλήρυνση στή στάση τῶν κλεφτῶν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πιθανή, στήν περίοδο 1732-1745, ὅταν οἱ ὑψωμένες τιμές τῆς ξυλείας στίς συμβάσεις μέ τὰ ναυπηγεῖα ἀποδίδονταν στίς δαπάνες γιὰ τὰ φιλοδωρήματα τῶν κλεφτῶν καί γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ἡσυχίας στό ὑλοτομικὸ ἔργο¹²⁰. Εἶναι

ζουν εἰς τοὺς δρόμους κατὰ τῶν διαβατῶν». Γιὰ τὴ διαφορὰ τῶν «κλεφτῶν» ἀπὸ τοὺς περιθωριακοὺς ληστές: *Κοντογιώργη*, Οἱ ἐλλαδικές κοινωνικὲς δυνάμεις..., σ. 23.

117. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier*. Marine, B₃ 382, *Etat des dépenses de Mr. Lentier*. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 24 avril 1732. *Pouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 424, Πρβλ. καί σσ. 45-46 τῆς μελέτης.

118. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 2 avril 1732. Πρβλ. σσ. 45-47, 157-158. Ὁ Bamford, Forests, σ. 98, ἔχει διατυπώσει τὴ γνώμη ὅτι ἀνεστάλη ἡ ὑλοτομία λόγω τῶν ἐπιδρομῶν τῶν κλεφτῶν, γιατί στηρίζεται μόνο σὲ δύο πηγές: Marine, B₃ 382, D₃ 9.

119. ANF, Marine, B₃ 471, f. 308v, Villeblanche, A Toulon, 5 decembre 1746. ANF, Marine, B₃ 764, *Assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur*, f. 274v. ATF, IL 435, *Copie de la lettre des S(igneu)rs Toir et Danillon, Charpentiers aux exploitations des Bois d' Albanie écrite à Monsieur Aguilion de Prèveza, le 28 août 1778. "Les pachas, les gardes du pays et les voleurs Albanois le mettent à tout moment à contribution"*.

120. ANF, Marine, B₃ 471, f. 308r-v-310v, Villeblanche à Toulon, 5 decembre 1748. "...Il y a courir par rapport aux Brigants du pays qu' on ne peut gagner que par l' argent ou de presents continuels... Peu de liberté dans le pays par la quantité

ἀξιοσημείωτο ότι σιωπή ἐπικρατεί στις πηγές σχετικά μέ τό θέμα τῶν κλεφτῶν μετά τό 1770, ἄν καί στήν περίοδο αὐτή, πού δρᾶ καί ἐξελίσσεται ἡ ἔταιρεία τῆς Πρέβεζας (1766-1788), πυκνώνουν οἱ κλέφτικες ἐπιδρομές, μέσα στή γενικότερη ἀναστάτωση πού δημιουργήθηκε στόν τόπο μέ τό κίνημα τῶν Ὀρλώφ καί τήν κάθοδο τῶν Ἀλβανῶν¹²¹. Τό θέμα θίγεται μέ ἔμφαση γενικά στήν προξενική ἀλληλογραφία, ἀλλά ἀρνητικές ἐπιπτώσεις στό ξυλεμπόριο σπάνια ἐπισημαίνονται¹²². Ἴσως οἱ Ἕλληνες ξυλεμπόροι πού εἶχαν αὐτά τά χρόνια τήν εὐθύνη τῆς ἐκμεταλλεύσεως χειρίστηκαν ἐπιδέξια τό θέμα. Ὁ Saint-Sauveur πάντως ἀναφέρει ότι οἱ προηγούμενοι ἀπό αὐτόν ἔμποροι καί προμηθευτές δέν εἶχαν προχωρήσει στή δασική ἐκμετάλλευση τῆς ἐνδοχώρας «γιά τό φόβο τῶν Ἀλβανῶν», ὑπονοώντας τοὺς κλέφτες. Ἀπό τήν εἶδηση ἐπίσης τοῦ Dupré ότι ἡ ἐκμετάλλευση στά δάση τοῦ Σουλίου ἐγινε μέ ἀσφάλεια καί ἡσυχία πού δέν γνώριζαν ἄλλοῦ, ἐπειδή ἐκεῖ εἶχαν τήν προστασία τῶν Σουλιωτῶν ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἴδια διαπίστωση. Σέ ἄλλες ἀναφορές, ἐξακολουθοῦν γενικά νά ὑπολογίζονται στοὺς ἀρνητικούς παράγοντες τοῦ ὕλοτομικοῦ ἔργου οἱ κλέφτες, ἀπό τοὺς ὁποίους, ὅπως βεβαιώνεται, ἦταν πλημμυρισμένη ἡ περιοχή¹²³.

Μέ τοὺς ἀρματολούς ἐπίσης εἶχαν ἀγαθές σχέσεις οἱ Γάλλοι. Τοὺς ἐμπιστεύονταν, ἀλληλογραφοῦσαν μαζί τους καί συνεργάζονταν ἐπίσημα στό ὕλοτομικό ἔργο, χρησιμοποιώντας τους ὡς φρουροὺς τῶν ὕλοτομικῶν συνεργειῶν καί συνοδούς στίς περιηγήσεις μέ ἱκανοποιητικούς μισθοὺς. Οἱ Ἕλληνες προμηθευτές συγκροτοῦσαν εἰδικές ὁμάδες ἀπό ἀρματολούς γιά νά περιφρουροῦν τοὺς Γάλλους «*maîtres charpentiers*» πού δέν μπορούσαν νά προσαρμοσθοῦν στίς τοπικές συνθήκες, δέν ἤξεραν τή γλώσσα γιά νά συνεννοοῦνται, δέν

des brigants qui habitent ces forests et quels on est obligé d' abonner à force d' argent".

121. Βλ. σσ. 100-107, 170-188 τῆς μελέτης. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ. 2, σσ. 269-270, σημ. I.

122. ANF, B₁ 172, Galleigne, Patras, 17 mars 1776 καί ACCM, J 507, Galleigne, Patras, 17 mars 1776. Μεμονωμένη περίπτωση προσβολῆς ἀναφέρεται σέ συνεργεία πού ὕλοτομοῦσαν σέ δασική περιοχή τοῦ ξυλεμπορίου Παπαχρήστου, ἀλλά μέ ὑποκίνηση τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Παπαχρήστου Παρούση: ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1786.

123. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai, 31 mai 1785. Βλ. καί B₁ 1187, Saint-Sauveur, Zante, 31 decembre 1788. Πρβλ. ANF Marine, D₃ 3, f. 73. ANF, AE, B₃ 242, Mémoire de Mr. Dupré (1800). Γιά τό Dupré βλ. σ. 256.

γνώριζαν τόν τόπο γιά νά μποροῦν νά προφυλάσσονται¹²⁴.

Συνεργασία μέ τούς κλέφτες καί ἀρματολούς θέλησε νά ἐξασφαλίσει καί ὁ Μασσαλιώτης μεγαλέμπορος J.B. Lasalle, ὅταν σχεδόν μονοπώλησε τό ξυλεμπόριο ἐκτοπίζοντας τούς Ἑλληνας. Συμμάχησε μαζί τους καί τούς πρόσφερε χρήματα καί τρόφιμα γιά νά μὴν ἐνοχλοῦν τὰ συνεργεῖα. Ἡ συμφωνία ὅμως Lasalle καί κλεφτῶν δέν τηρήθηκε καί ὁ Γάλλος ἔμπορος στήν ἀλληλογραφία του ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὅτι παρά τή φιλία του μέ τούς κλέφτες περιπλανᾶται ἐντρομος σέ μιά ἐλεγχόμενη ἀπό τούς κλέφτες χώρα: τό ὑλοτομικό ἔργο ἐμποδίζεται ἀπό τίς ἐπιδρομές καί τό προσωπικό τῶν συνεργείων του ἐργάζεται κάτω ἀπό τήν ἀπειλή τῆς δολοφονίας¹²⁵.

Ἡ ἐποχή τῆς ὑλοτομικῆς δραστηριότητος τοῦ Lasalle (1779-1792) συμπίπτει πράγματι μέ τήν περίοδο πού ἡ κλεφταρματολική δράση στήν Ἀκαρνανία βρίσκεται σέ ἔνταση¹²⁶. Οἱ δξύτητες γιά τὰ ἀρματολίκια ἔχουν κορυφωθεῖ· οἱ ἀρματολικές καί κλέφτικες οἰκογένειες ἀλληλοτρῶγονται¹²⁷, τὰ κλεφτομπούλουκα φατριάζονται, ἐνῶ οἱ ληστοπειρατές, ἀνεξέλεγκτοι ἀπό τούς Βενετούς, πού εἶχαν σύμφωνα μέ τίς συνθήκες τήν εὐθύνη γιά τήν ἀσφάλεια τοῦ κόλπου, λυμαίνονταν τόν Ἀμβρακικό. Οἱ πιέσεις ἐξάλλου καί ἡ πολιτική τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐξωθοῦσαν στήν κλέφτικη ζωή¹²⁸.

124. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Arta, 28 juin 1783: "...remettez les autres lettres pour Boucouvala". ATF, IA 73, Mémoire, (1775): Ἡ ἐκμετάλλευση πραγματοποιεῖται "sous l'escorte des troupes que le commandant ne leur accorde qu'à force d'argent". Πρβλ. καί σσ. 198-204 τῆς μελέτης.

125. ANF, AE, B, 1187, Zante (1784-1787). "Extrait de la lettre de M(onsieur) Lasalle écrite de Prèveza le 13 juillet (1787) au Consul Général du Roy à Zante": "...Quant à moi malgré mes liaisons d'alliance avec les voleurs, je ne marche que comme un Robinson Crusoe et il n'y a pas de voyage que nous n'ayons que frayeur fondée à la panique".

126. Low (ἐκδ.) *Fauvels*, first travel, τ. 213. Hughes, *Travels*, τ. I, σ. 391. *Hobhouse*, journey, τ. I, σσ. 199, 203.

127. Γιά τίς διαμάχες ἀνάμεσα στούς Σταθαίους-Δημ. Καραῖσκο καί Λαλογιώργο-Κασταναίους γιά τό ἀρματολίκι τοῦ Βάλτου στά 1780-1792, βλ. Ἀσδραχᾶ, Ἀπό τή συγκρότηση τοῦ ἀρματολισμοῦ (ἓνα ἀκαρνανικό παράδειγμα), σσ. 486-497. Τοῦ ἴδιου, Ἀνέκδοτα ἐγγραφα γιά τούς ἀρματολούς Κ. Καστανά καί Γ. Σταθά, «Νέον Ἀθήναιον», τ. I (1956), σσ. 31-35. Γιά τήν ἀντιδικία τῶν Γριβαίων μέ Κατακογιανναίους γιά τό ἀρματολίκι τῆς Βόνιτσας (1785-1788), Σπ. Ἀσδραχᾶ, Ἀρματολοί καί κλέφτες στή Λευκάδα, 14 ἀνέκδοτες ἐπιστολές, ΗΕ, τ. 3 (1954), σσ. 938-939. Π. Κοντομίχη, Οἱ Γριβαῖοι καί ὁ Ἀλῆς, ΗΕ, τ. 5 (1956), σσ. 129-131. Μέρτζιου, Ἀνέκδοτα περί Ἀλῆς, σσ. 14, 267, 268-269.

128. ANF, AE, B, 1187, Extrait de la lettre de Lasalle, ὄπ. π. Πρβλ. ANF,

Ἐκτός ἀπό τῶν πολλῶν ομάδων κλεφτῶν πού λεηλατοῦσαν τήν περιοχή ὁ Lasalle μνημονεύει στήν ἀλληλογραφία του ὡς ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνη γιά τά συμφέροντα τῆς ἐταιρείας του τήν ομάδα τοῦ Σφυρη, πού ταλαιπωροῦσε τόν τόπο τέσσερα χρόνια. Ἐκ βενετική πηγή γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ἡ ομάδα τοῦ Σφυρη εἶχε ἐπικηρυχθεῖ ἀπό τόν προβλεπτή Ἁγίας Μαύρας, πού εἶχε λάβει μέτρα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἐπιδρομῶν τῆς¹²⁹. Ἡ ὑλοτομική ἐπιχείρηση τοῦ Lasalle δοκιμάστηκε ἀκόμα ἀπό τῶν ομάδων τοῦ Κατσικογιάννη καί τοῦ Δράκου Γρίβα πού ἀλληλοσπαράζονταν τότε (1788) καί τρομοκρατοῦσαν τόν τόπο¹³⁰. Θά πρέπει καί ἄλλες ἀνώνυμες ομάδες κλεφτῶν νά ἐνοχλοῦσαν τό ὑλοτομικό ἔργο τῆς ἐταιρείας Lasalle, ὑποκινούμενες ἴσως ἀπό τοὺς Βενετούς διοικητές, πού ἐπηρεάζαν συνήθως τοὺς κλεφταρματολοὺς ἀνάλογα μέ τά συμφέροντά τους. Γι' αὐτό ὁ Γάλλος ἔμπορος ἤλεγχε δριμύτατα τοὺς προβλεπτές Πρέβεζας-Λευκάδας καί ἀπαιτοῦσε νά μὴ παρέχεται ἀσυλία στοὺς κλέφτες, νά τηρεῖται αὐστηρὸς ἔλεγχος στή διέλευση τῶν συνόρων καί νά ἐκκαθαρισθεῖ ξηρὰ καί θάλασσα ἀπὸ τῆ «μάστιγα αὐτῆ τοῦ ἀνθρώπινου γένους»¹³¹.

Ὁ Lasalle γιά νά προστατεύει τά συμφέροντα του ἀπὸ παρόμοιες προσβολές, νά ἀποκρούει ἐπιθέσεις καί νά ἀντιμετωπίζει τῶν ἐπιδρομῶν κλεφτῶν συντηροῦσε μέ πληρωμὴ τήν ἀρματολικὴ ομάδα τοῦ Γιάννη Κλόδα, χωρὶς ὅμως θετικὰ ἀποτελέσματα. Δοκίμασε περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους συναδέλφους του τὴν σφοδρότητα τῶν κλέφτικων ἐπιδρομῶν, πού δὲν μποροῦσε οὔτε ἡ καταδίωξη τοῦ φίλου του Ἁλῆ πασᾶ νά ἀναχαιτίσει· δὲν ὑπάρχουν ὅμως στοιχεῖα γιά νά προσδιορίσει κανεὶς τὴ φθορὰ καί νά σταθμίσει τὴν οἰκονομικὴ ζημία τῆς ἐταιρείας του. Γνωρίζουμε ὅτι ἐγίναν καί διαπραγματεύσεις μέ τὴ μεσολάβηση τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στήν Κωνσταντινούπολη, γιά τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς συμφωνίας ἐκ μέρους τῶν κλεφτῶν,

AE, B, 172, Larta, 25 août 1751; Boule. Βλ. καί σσ. 264-266 τῆς μελέτης. Γιά τὴν «ληστοπειρατεία καί τὸν κλεφταρματολισμὸ» περιλαμβάνουμε εἰδικὸ κεφάλαιο στήν ὑπὸ ἔκδοση ἐργασία μας.

129. ANF, AE, B, 1187 (1784-1787), Zante, Nouvelles sur les voleurs de 20 juillet 1789, Sainte Maure, Lasalle. Ἀρχ. Λευκ., Filza delle letteri publici dal 4 Gennaio 1784 al 18 Giugno 1789, No 72, Prèveza, 22 decembre 1788, Provveditore Estrordinario di Prèveza Marco Cigogna πρὸς τὸν Provveditore Ordinario di Santa Maura Alvise Antonio Gorzi.

130. Βλ. σημ. 300 καί 301. Ἐκτενέστερη βιβλιογραφία γιά τοὺς Γριβαίους, Ἀσδραχᾶ, Ἀπὸ τῆ συγκρότηση τοῦ ἀρματολισμοῦ, ὄπ. π., σσ. 499-500, σημ. 23.

131. ANF, AE, B, 1187, Saint-Sauveur, Zante, 31 decembre 1788.

προκειμένου νά διασφαλισθοῦν ἡ ὑλοτομία τοῦ Lasalle καί οἱ ἐξαγωγές του ¹³², ἀλλά δέν εἶναι γνωστό πῶς ὀργανώθηκε ἡ προσέγγιση κι ἂν εἶχε ἀποτελέσματα.

Τελικά ὁ Lasalle δολοφονήθηκε ἀπό κλέφτη πού ἐξυπηρετοῦσε τή βενετική πολιτική. Οἱ Γάλλοι ἀπό τίς ἀνακρίσεις πού εἶχαν γίνει ὑποψιάζονταν τόν Ἄνδρουτσο, πατέρα τοῦ Ὀδυσσέα. Γεγονός εἶναι ὅτι μερίδα κλεφτῶν εἶχε ξεσηκωθεῖ ἐναντίον τοῦ Lasalle, ἐπειδὴ ἐπηρέαζε τόσο τόν Ἄλῆ ὥστε ὄχι μόνο ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντά του καί ἐξασφάλιζε τό μονοπώλιο στόν κόλπο, ἀλλά ἐπέβαλλε τούς ἀρματολούς τῆς ἀρεσκείας του καί ἀπομόνωνε ὅσους θεωροῦσε ἐπιζήμιους γιά τήν ἐπιχείρησή του ¹³³.

132. ANF, AE, B, 1187, Extrait de la lettre de... Mr. Lasalle, ὄπ. π. Δέν μπόρεσα νά ταυτίσω τό ὄνομα τοῦ ἀρματολοῦ ἀπό ἄλλες πηγές.

133. Βλ. σσ. 264-267.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΞΥΛΕΜΠΟΡΙΟΥ

1. Οί Τουρκοί

Τό πρόγραμμα γιά τήν εκμετάλλευση τῶν δασῶν τῆς Ἡπείρου καί Ἀκαρνανίας ἀπό τούς Γάλλους μποροῦσε νά εφαρμοσθεῖ μόνο ὕστερα ἀπό τήν ἔγκριση τῆς Πύλης καί τή συγκατάθεση τῶν ἐπαρχιακῶν διοικητῶν. Ἡ ἄδεια τῆς Πύλης δέ φαινόταν ἐκ πρώτης ὄψεως ἀκατόρθωτη, γιατί στό γαλλικό ἐμπόριο εἶχαν παραχωρηθεῖ ιδιαίτερα εὐεργετήματα ἀπό τό 16ο αἶωνα, χάρη στό καθεστῶς τῶν Διομολογήσεων¹. Ἐντούτοις, ἂν ἡ σουλτανική ἔγκριση τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου στήν Ἡπειρο θεωροῦνταν αὐτονόητη, ἡ ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ φερμανιοῦ παρουσίασε δυσχέρειες γιά τούς Γάλλους καί ἀπασχολοῦσε, ὅπως παρακάτω ἀναφέρουμε, τόσο τίς προξενικές ἀρχές στήν Ἡπειρο, ὅσο καί τό Γάλλο πρεσβευτή στήν Κωνσταντινούπολη. Οἱ Γάλλοι σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 2 τῶν Διομολογήσεων τοῦ 1740 εἶχαν δικαίωμα νά ἐξάγουν μερικά μόνο ἀπό τά «ἀπαγορευμένα εἶδη»². Ἡ ξυλεία δέν πρέπει νά περιλαμβανόταν σέ αὐτά καί ὑπάρχουν πειστικές μαρτυρίες ὅτι ἡ ἄρνηση ἢ οἱ ἐπιφυλάξεις τῆς Πύλης ἦταν βάσιμες· ιδιαίτερα ἡ ναυπηγική ξυλεία ὑπαγόταν στά «κεκωλυμένα» κατὰ τή βυζαντινή ἔκφραση³, ὡς ὕλικό χρήσιμο γιά

1. Γιά τίς πρώτες διομολογήσεις βλ. *Joseph von Hammer*, *Mémoires sur les premières relations diplomatiques entre la France et la Porte*, "Journal Asiatique", τ. 10 (1827), σσ. 19-45. Γιά τίς περιοδικές ἀνανεώσεις τῶν διομολογήσεων: *P. Renouvin* (sous la direction de) *Histoire des relations internationales*, Paris 1953, τ. II, "Les temps modernes" I. De Christophe Colomb à Cromwell, par *Gaston Zeller*, σ. 73. Ἐλ. *Κούκκου*, Αἱ διομολογήσεις καί ἡ γαλλική προστασία εἰς τήν Ἀνατολή 1535-1789, Ἀθήναι 1967, σσ. 41, 111.

2. Τά προϊόντα δέν κατονομάζονται στίς διομολογήσεις: *André Bruneau*, *Tradition et politique de la France au Levant*, Paris 1932, σσ. 381-387.

3. *Antoniadis-Bibikou*, *Recherches sur les douanes*, σσ. 50-51. Ἀπαγορεύονταν περιπτώσιακά, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τῆς ὀθωμανικῆς ἀγορᾶς, καί οἱ

τήν πολεμική προπαρασκευή τῶν Τούρκων· οἱ τοπικοί διοικητές εἶχαν δικαίωμα νά ἐπιτρέπουν ὑλοτομία περιοδικά γιά κάλυψη τοπικῶν ἀναγκῶν ἢ ἀνεφοδιασμό τουρκικῶν ναυπηγεῖων⁴.

Στή γαλλική προξενική ἀλληλογραφία τῶν ἐτῶν 1729-1731, πού ἀναφέρεται στόν προγραμματισμό τῆς γαλλικῆς ὑλοτομίας στήν Ἡπειρο, δέν ἀντιμετωπίζεται ἡ ἀνάγκη γιά τήν ἔκδοση φερμανιοῦ· οἱ Γάλλοι πρόξενοι στηρίζουν τήν ἐπιτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ἀποκλειστικά στή συμπαράσταση τῶν τοπικῶν τουρκικῶν ἀρχῶν⁵. Ἐπειδή ὅμως οἱ τοπικοί διοικητές δέν ἐξασφάλιζαν πάντοτε ἄνεση κινήσεων στούς Γάλλους⁶, ἡ ἀπόσπαση φερμανιοῦ θεωρήθηκε ἀπαραίτητη⁷. Οἱ προσπάθειες πρός τήν κατεύθυνση αὐτή, ἀπό πρόσωπα μέ κύρος — ὅπως τόν πρεσβευτή τῆς Γαλλίας στήν Κωνσταντινούπολη⁸ Marquis de Villeneuve ἢ ἐπόπιες τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου καί ἐμπόρους στήν Ἡπειρο —, ὑπαγορευόμενες σέ κάθε φάση καί ἀπό διαφορετικούς λόγους⁹, δέν εἶχαν ἀποτελέσμα. Ὅπως τουλάχιστον προ-

ἐξαγωγές σιταριοῦ, βαμβακιῦ καί δερμάτων: *Halil Inalcik, The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy*, σ. 215.

4. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 24 decembre 1731. ANF, Marine, B, 764, f. 274r, Additions aux assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur.

5. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 14 juillet 1729, 16 avril 1730, 8 octobre 1730, 24 septembre 1731: "Je ne crois d' avoir besoin d' aucun commandement de la Porte", 10 mars 1732. ANF, AE, B' 172, Boulle, Larta, 28 mai 1749, "... la coupe de ces bois a été faite sans aucune difficulté, ni permission".

6. ANF, Marine, B, 764, f. 254r, addition aux assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur, f. 272r, mémoire... de Mr. Saint-Sauveur, Zante, 31 decembre 1783: Πρόκειται γιά τήν περίπτωση τοῦ μouteσελλίμη τοῦ Ξηρομέρου.

7. ANF, Marine, D, 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1732).

8. Γνωστός γιά τή διπλωματική του δράση: Βλ. M. A. Vandal, Une ambassade française en Orient sous Louis XV, La mission du Marquis de Villeneuve (1728-1741), Paris 1887. Γιά τίς προσπάθειές του ιδιαίτερα στόν ἐμπορικό τομέα: Claude Roure, La réglementation du commerce français au Levant sous l' Ambassade du Marquis de Villeneuve (1728-1741), "Dossiers sur le commerce français en Méditerranée orientale au XVIIIe siècle", Paris 1976, σσ. 33-100. Γιά τό θέμα τοῦ φερμανιοῦ οἱ ἐνέργειες τοῦ Villeneuve διακρίνονται σέ δύο φάσεις: α) 1732: Συνεργασία μέ τό μouteσελλίμη τῶν Ἰωαννίνων καί τῆς Ἄρτας καί τόν ἀναπληρωτή του καγιά στήν Ἄρτα, β) 1733-1734: Δράση συστηματικότερη· σχετικά πληροφορεῖ ἡ προξενική ἀλληλογραφία: ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 30 juillet 1732, 16 decembre 1734, 9 avril 1735, 7 mai 1735.

9. Ἀξιοσημειώτες οἱ ἀκόλουθες προσπάθειες: 1) 1749: Ἀπόπειρα ἐκμεταλλεύσεως ἀπό τοὺς Γάλλους ἐμπόρους Icard-Olivier: ANF, Marine, B, 471, f. 310r: Conditions pour la fourniture de bois de chêne de la forest de Loure dans le golfe d' Arta... fait à Toulon, 30 novembre 1748. ANF, AE, B, 172, Boulle, Larta, 31 decem-

κύπτει από τις άρχαιακές σειρές που έχουμε ύπ' όψη μας, φερμάνι τής Πύλης για έλευθερη από τούς Γάλλους έξαγωγή ξυλείας τελικά δέν εκδόθηκε¹⁰. Δέν θά μπορούσε νά στηριχθεί υπόθεση για άποτυχία τών προσπαθειών τής γαλλικής διπλωματίας. 'Η Γαλλία χάρη στους διπλωματικούς άγώνες του Marquis de Villeneuve, κυρίως μετά τό 1736¹¹, άσκει έπιρροή στην όθωμανική αυτοκρατορία που κορυφώνεται ύστερα από τις διομολογήσεις του 1740. Ός τό 1768 ή γαλλική ύπεροχή είναι άσυναγώνιστη στην 'Ανατολή και οί πρεσβευτές τής Γαλλίας στις έπόμενες δεκαετίες αγωνίζονται νά τή σταθεροποιήσουν¹². Στά 1783-1785 που άνακινεί τό ζήτημα ό Saint-Sauveur, ή Γαλλία, παρά τις ταλαντεύσεις της στό θέμα τής άκεραιότητας τής όθωμανικής αυτοκρατορίας έξακολουθεί νά έπηρεάζει τήν Πύλη¹³. 'Έτσι ή άρνηση ή καλύτερα ή άδιαφορία τής Πύλης για

bre 1749. 2) 1767: Συνεργασία τών έμπόρων Κυδωνάκη-Badin: ANF, Marine, B₃ 386, f. 251r-v, de vicomte de Choiseul, A Versailles, 2 decembre 1767. 3) 1785-1787: Προσπάθειες του έμπόρου Lasalle: ANF, Marine, B₃, 764, f. 271r, memoire... de Mr. Saint-Sauveur. Πρβλ. στό διάστημα 1784-1785 σχετικές ένέργειες του Saint-Sauveur που θεωρεί τήν έκδοση φερμανιού ως μοναδική λύση στό οικονομικό πρόβλημα τών ξυλεμπόρων (βλ. παρακάτω σ. 88): ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 3 avril, 31 mai 1785. 'Η έκδοση φερμανιού κατά τό Saint-Sauveur θά έξασφάλιζε επίσης: α) Προστασία του πασά του Μπερατιού και διευκολύνσεις από άλλους άξιωματούχους μέ έλάχιστα φιλοδωρήματα, ώστε τά έξοδα νά μειωθούν στά μισά β) άκόλυπη ύλοτομία άπεριόριστη διάρκειας.

10. 'Ο Leake, Travels, τ. I, σ. 181, άναφέρει ότι τήν εποχή που ύλοτομούσε ό έμπορος Lasalle (1787) ό Γάλλος πρεσβευτής στην Πύλη είχε έπιτύχει σχετική έγκριση που δέν ίσχυσε: ό 'Αλή πασάς ίσχυριζόταν ότι έλαβε έντολή νά έμποδίσει τις έξαγωγές. Βλ. και σσ. 261-263.

11. Σχετικά μέ τούς διπλωματικούς άγώνες για τή διείδυση τών ευρωπαϊκών δυνάμεων στην όθωμανική αυτοκρατορία αυτή τήν περίοδο: L. Cassels, The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740, London 1966, σσ. 73-86. M. L. Shay, The Ottoman Empire (1720-1734), σ. 152. Για τήν επικράτηση τελικά τής Γαλλίας: G. Pélissié du Rausas, Le Régime des capitulations dans l' Empire Ottoman, τ. I, Paris 1902, σσ. 73-83. Για τό ρόλο τών Γάλλων πρεσβευτών στην Πύλη έξελικτικά τό 18ο αιώνα: Masson, XVIIIe s., σ. 246, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

12. Paris, Histoire, σσ. 82-101. P. Masson, Marseille et la colonisation française, Marseille 1906, σ. 74. Για τά άποτελέσματα τών προσπαθειών του Choiseul-Gouffier, (1777-1787): L. Pingau, Choiseul-Gouffier, σσ. 92-103, 105, 112, 175-189.

13. Shaw, The Ottoman Empire... under Selim III, σσ. 14-17, 22, 153-154, 165. Για τή θέση τής Γαλλίας άπέναντι στό «έλληνικό σχέδιο» βλ. σ. 55, σημ. 20. Για τις τουρκογαλλικές διπλωματικές ζυμώσεις στό διάστημα 1784-1787: Salih Munir, Louis XVI et le Sultan Selim, RHD, τ. XXVI (1912), σσ. 522-532. Πρβλ. Ismail Hakki Uzunçarşılı, Selim III, ün Veliht Iken Fransa Krali Lüi XVI ile Muhabereleri, "Belleten", τ. II (1938), σσ. 193-215.

έγκριση τῆς γαλλικῆς ὑλοτομίας στήν Ἡπειρο φαίνεται πιθανότερο ὅτι ὀφείλεται σέ λόγους πού ξεφεύγουν ἀπό τά πλαίσια τῆς μελέτης μας. Γεγονός πάντως εἶναι ὅτι τό γαλλικό ξυλεμπόριο στή δυτική Ἑλλάδα διεξαγόταν ὡς τά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα μέ ἀνοχή μόνο ἢ ἔγκριση τῶν τοπικῶν διοικητῶν¹⁴.

Ἡ περιοχὴ στήν ὁποία πραγματοποιήθηκαν γαλλικές ὑλοτομήσεις παρουσίαζε διοικητική ἀνομοιογένεια καί οἱ Γάλλοι ἔπρεπε νά προσεταιρισθοῦν πολλούς ἐκπροσώπους τῆς τουρκικῆς διοικήσεως γιά νά ἐπιτύχουν τό σκοπό τους. Ἀρχικά τό βοεβοδαλίκι τῆς Ἄρτας¹⁵, χάς τοῦ καπουδάν πασᾶ καί τῆς βαλιδέ σουλτάνας¹⁶ — σύμφωνα μέ ἄλλες πηγές εἶχε ἀγορασθεῖ ἀπό ἄλλους ἀξιωματούχους τοῦ σεραγίου¹⁷— διαχειριζόταν βοεβόδας, πού τήν ἔγκρισή του ἔπρεπε λοιπόν νά ἐξασφαλίσουν οἱ Γάλλοι. Παρόμοια ἄδεια ἦταν ἀνάγκη νά δοθεῖ ἀπό τό μουτεσελλίμη — διοικητή — τοῦ Κάρλελι πού νεμόταν ἐπίσης ὡς ἀντιπρόσωπος προσώπων τῆς αὐλῆς¹⁸ τά δάση

14. Οἱ διαταγές τῆς Πύλης ἰδιαίτερα στή δυτική Ἑλλάδα δέν τηροῦνταν ἀπό τοὺς τοπικούς διοικητές, γι' αὐτό ἡ ἔκδοση φερμανιοῦ θεωρεῖται ἀνώφελη καί ἀπό τό Γάλλο πράκτορα Dupré (1800): *ANF*, AE, B, 242, *Mémoire... de Mr. Dupré*. Δέν ἐπισημάναμε στίς πηγές ἀνάμειξη τοῦ μπισταντζήμπαση ἢ τῶν ὑπαλλήλων του μπισταντζήδων, (botanci=στρατιωτικός τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς) πού εἶχαν τήν ἐποπτεία καί σέ δασικά θέματα: *Γρίσπου*, *Δασική ἱστορία*, σσ. 123-125.

15. Ἡ διοικητική ὀργάνωση στήν Ἡπειρο δέν ἔχει ἐρευνηθεῖ. Κατά τόν *Rouqueville*, *Voyage dans la Grèce*, τ. 2, σ. 98, στό βοεβοδαλίκι ὑπάγονταν οἱ περιοχές Ἀθαμανίας, Ἀμφιλοχίας καί Ρωγῶν. Διαφορετικές ἀπόψεις βλ.: *Ξενοπούλου*, *Δοκίμιον... περί Ἄρτης*, σ. 11. Ἀραβαντινοῦ, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου* τ. 2, σσ. 176-177: Στό χάσι τῆς Ἄρτας περιλαμβάνονταν τά 12 χωριά τῆς περιοχῆς πού λεγόταν Βρούση.

16. Γιά τό βοεβοδαλίκι τῆς Ἄρτας ὡς χάς-Χουμαγιούν: *M. Tayyib Gök-bilgin*, *Kanunî Sultan Süleyman devri başlangında Rumeli eyaleti, livaları şehir ve Kasabalari*, "Belleten", τ. XX/78 (1956), σ. 260. *Μέρζιου*, Ἀνέκδοτα περί Ἀλῆ..., σ. 347. Καί ἡ Βόνιτσα ἀποτελοῦσε «σιτηρέσιο» τῶν ναυάρχων πρὶν ὑπαχθεῖ στή βενετική ἐπικράτεια: *Γιαννακοπούλου*, Ἡ Μονή Μυρταρίου, σ. 444.

17. Πρόκειται γιά τοὺς Tersane Eysmin, (=emini), Chibleli Zade Chehaia τῆς βαλιδέ σουλτάνας καί τοὺς Casnadar (Haznedar=θησαυροφύλακα) καί Chaus Bachy τοῦ βεζίρη: (çâuş bashi = βοηθός κυρίως στή δικαστικὴ ὑπηρεσία): *ASV*, Arch. Cinque Savi alla Mercanzia, Consoli, Busta 91, G. Cummano (consolo), Lepanto, 10 Settembre 1728. *ANF*, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 10 mars 1732, 9 avril 1735. Βλ. καί σημ. 42. Γιά τά παραπάνω ἀξιώματα βλ. *Encyclopedie de l' Islam* τ. II, Leiden-Paris 1965, σσ. 15, 16, 713.

18. Βλ. σημ. 6 παραπάνω. Γιά τό Κάρλελι ὡς «χάς» προσώπου τῆς Αὐλῆς ἢ πασᾶ, βλ. *Γιαννοπούλου*, Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις, σ. 75.

Μάνινας και Ξηρομέρου, καθώς και από τόν πασά 'Ιωαννίνων στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγονταν δάση στα όρια του βοεβοδαλικού. Τέλος στο δίκτυο των φιλικών σχέσεων των Γάλλων ευνόητο είναι ότι θα περιλαμβάνονταν αγάδες του τόπου και γαιοκτήμονες που κατείχαν ή νέμονταν δασικές περιοχές¹⁹. 'Η συμπάρσταση των τελευταίων για την προαγωγή της ύλοτομίας κρινόταν τόσο από τό Γάλλο πρόξενο στην Άρτα, όσο και από τόν πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη σημαντική για τούς έξης λόγους. 'Επρόκειτο συνήθως για φεουδάρχες απείθαρχους και σχεδόν αυτόνομους που οί τυχόν φιλογαλλικές διαθέσεις του σαντζάκμπε 'Ιωαννίνων δέν θά έπηρεάζαν. Οί ίδιοι ευνουσαν μέχρι τότε την ύλοτομία και τό έμπόριο των Βενετών και έπρεπε γι' αυτό νά διακόψουν τή συνεργασία μαζί τους²⁰. Τόν κύριο ρόλο στη διαμόρφωση ευνουικών συνθηκών για την ύλοτόμηση έπρόκειτο νά παίξουν ό πασάς των 'Ιωαννίνων και ό βοεβόδας της Άρτας. Τή φιλία του πρώτου οί Γάλλοι διατηρούσαν παραδοσιακά. Πασάς των 'Ιωαννίνων (1732-1739) ήταν ό 'Αλής μπέης, γιός του 'Ασλάν πασά Β', πρόσωπο ίκανό κατά την εκτίμηση του προξένου και μέ διάθεση νά βοηθήσει τό γαλλικό ξυλεμπόριο²¹, όπως αποδείχτηκε και από την εξέλιξη των γεγονότων

19. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274r, assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur. ANF, AE, B₁ 171 Dubroca, Larta, 24 octobre 1731. Scrofaní, Voyage, τ. III, σ. 20.

20. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 16 avril 1730. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274v, Assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur. Πρβλ. "Αρς, 'Η Άλβανία και ή "Ηπειρος... 18ο αιώνα, σ. 127 (σ. 50 στη μετάφραση). Βλ. και σ. 294 (σ. 118 στη μετάφραση) για τή θέση των μικρών φεουδαρχών στην "Ηπειρο και τίς επιπτώσεις των ανταγωνισμών τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

21. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 24 juillet 1731 και ANF, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732. Πρβλ. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σ. 144, σημ. 2, όπου σχετική βιβλιογραφία και παρατηρήσεις για τά έτη της θητείας του 'Αλή μπέη στο πασαλίκι 'Ιωαννίνων. Κατά τό Σιορόκα, αυτόθι, που στηρίζεται στην παραπάνω αναφορά του Γάλλου προξένου, ό 'Αλή μπέης ανέλαβε τή διοίκηση του πασαλικιού 'Ιωαννίνων τό Μάρτιο του 1732. Σέ βενετική πηγή (Μέρτζιου, 'Η Άρτα, όπ. π., «Σκουφάς», τ. 2 (1958-1962), σσ. 12-13), τόν 'Ιούνιο του 1732 μουτεσελλίμης 'Ιωαννίνων αναφέρεται ό Μεχμέτ μπέης, ενώ ό αδελφός του, Μεχμέτ επίσης είναι βοεβόδας στην Άρτα. (Πρβλ. και Μέρτζιου, Χρονολογικοί πίνακες πασάδων, σ. 542). Σύμφωνα μέ άλλη βενετική πηγή (Μέρτζιου, Χρονολογικοί πίνακες πασάδων, σ. 543) ό 'Αλή μπέης προήχθη από μουτεσελλίμη σέ πασά τό 1733. 'Ισως τότε ένοποιήθηκαν διοικητικά οί περιοχές 'Ιωαννίνων, Άρτας και Ξηρομέρου. Πρβλ. σημ. 29. 'Η διοίκηση του 'Αλή μπέη δέν υπήρξε συνεχής ως τό θάνατό του (1739). Για τούς ανταγωνισμούς των μπέηδων και την

πού άμέσως παρακάτω εκθέτουμε. Μέ τό βοεβόδα τής Ἄρτας φρόντιζαν επίσης νά αναπτύσσουν στενές σχέσεις²². Ὁ βοεβόδας, ὅπως εἶναι γνωστό, ἄλλαξε συχνά καί στό βοεβοδαλίκι τής Ἄρτας άνεβοκατέβαιναν ντόπιοι γαιοκτήμονες, ανάλογα μέ τίς παρεμβάσεις πού άσκούσαν στήν Πύλη πρόσωπα ισχυρά πού δωροδοκοῦσαν, ἤ μέ τά χρηματικά ποσά πού πρόσφεραν γιά ένοικίαση τῶν χάς τής περιοχῆς²³. Γιά νά διευκολύνεται ὁμως ἡ γαλλική ὑλοτομία ἔπρεπε ὁ βοεβόδας νά εἶναι τολμηρός καί δραστήριος, νά προτάσσει τό προσωπικό του συμφέρον άπό τήν τήρηση τοῦ μωαμεθανικοῦ νόμου καί νά εἶναι σέ θέση νά άντιμετωπίσει τυχόν έλεγχο τής Πύλης, καλύπτοντας τό γαλλικό ξυλεμπόριο²⁴. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή εἶναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές άλυσιδωτές έέργειες τῶν Γάλλων άρμοδίων — άπό τόν πρόξενο στόν πρεσβευτή καί συνέχεια στόν μπεϊρλέμπε καί τήν Πύλη — γιά τήν ανάδειξη καί έδραίωση στό βοεβοδαλίκι τοῦ Σουλεϋμάν μπέη, πού πράγματι προστάτευσε τά γαλλικά συμφέροντα. Ἔθεσε στό περιθώριο τούς Βενετούς, έξουδετέρωσε μέ τή μεσολάβηση τοῦ Γάλλου πρεσβευτή έέργειες τοῦ προηγούμενου βοεβόδα πού εὔνοοῦσε τούς Βενετούς, κάλυψε τό γαλλικό λαθροξυλεμπόριο καί διευκόλυνε τήν ὑλοτομία καί τίς εξαγωγές, παρά²⁵ τίς άπαγορευτικές διαταγές τής Πύλης καί τήν πολεμική άναστάτωση στήν περιοχή λόγω τής έξεγέρσεως τῶν κλεφτῶν²⁶.

Ἔτσι οἱ φιλικές σχέσεις μέ τούς τοπικούς διοικητές πού τίς

έπανελημμένη άντικατάσταση τοῦ Ἄλῆ μπέη άπό άλλους (βλ. *Γιαννοπούλου*, Ἡ διοικητική ὀργάνωσις, σ. 76) πληροφορεῖ καί ἡ προξενική άλληλογραφία: ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 28 juillet 1734, 16 decembre 1734, 7 mai 1735, 17 mai 1737. Πρβλ. σημ. 35-37 παρακάτω.

22. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 8 octobre 1731, 16 avril 1731: "... *un simple Veivode dont j' obtiens aisement tout ce que je puis souhaiter...*".

23. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 10 mars 1732, 29 avril 1732, 24 avril 1735, 7 mai 1735. Πρβλ. σημ. 17 καί *Γιαννοπούλου*, Ἡ διοικητική ὀργάνωσις, σ. 76.

24. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731 καί 24 juillet 1731: ὁ χαρακτηρισμός άτολμου βοεβόδα. "... *un homme sans courage et qui tremble lorsqu'il s' agit de permettre la sortie de quelques choses de prohibition...*".

25. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 16 avril 1730, 8 août 1730, 25 juin 1731, 24 juillet 1731, 24 octobre 1731.

26. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 8 août 1730, 24 avril 1731: "...*la sortie de toute sorte commerciale sous peines très rigoureuses...*". Πρβλ. ACCM, J 503, Dubroca, Larta, 12 avril 1730. Πρβλ. γιά τίς άπαγορεύσεις εξαγωγῶν στήν Πελοπόννησο τά ἴδια χρόνια, *Κρεμμυδά*, τό έμπόριο τής Πελοποννήσου, σ. 79. Βλ. σσ. 63-67.

συντηρούσαν και τις παρέτειναν τά φιλοδωρήματα²⁷, είχαν αναδείξει τους Γάλλους την πιο προνομιούχο ευρωπαϊκή δύναμη στην περιοχή, ενώ οι Βενετοί στερημένοι από την τουρκική εϋνοια δοκίμαζαν στο εμπόριο τους τις συνέπειες από την απαγόρευση των εξαγωγών. Γι' αυτό δέν υπερέβαλε ο Γάλλος πρόξενος τό 1730 και τό 1731, όταν διαβεβαίωνε τους προϊσταμένους του ότι «είχε όλες τις άρχές του τόπου μέ τό μέρος του και ότι θά απολάμβαναν σέ αυτό τόν τομέα οί Γάλλοι μεγαλύτερες διευκολύνσεις από τους Βενετούς». 'Ο πρεσβευτής εξάλλου τής Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη ενθάρρυνε τόν πρόξενο υποδεικνύοντας τήν ανάγκη συμπαράστασης των τοπικών διοικητών, πού και ο ίδιος από τή θέση του ενεργούσε δραστήρια γιά νά εξασφαλισθεί²⁸.

'Αξίζει νά σημειωθούν επίσης οί προσπάθειες του Marquis de Vileneuve γιά τήν παράταση τής θητείας του βοεβόδα Σουλευμάν τής Άρτας, όταν ισχυρός βεζίρης στην Κωνσταντινούπολη πού είχε χρηματίσει πασάς στά Γιάννενα, επέβαλε τόν ευνοούμενό του 'Αλή Μπέη, ως μουτσελλίμη 'Ιωαννίνων και συγχρόνως βοεβόδα τής Άρτας²⁹. 'Ο νέος διοικητής ήταν επίσης φίλος του προξένου, όπως

27. ACCM, αυτόθι. ANF, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 24 septembre 1731: "... chez les Turcs l' argent facilite toute sorte d' entreprise". Βλ. σσ. 119-122.

28. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 25 juin 1731. Βλ. και σση. 25.

29. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta 10 mars, 29 avril 1732: "*Le gouvernement de cette province a été donné a Aly Bey... et celui d' Arta en particulier luy est accordé en espèce d' épanage pour lui et ses enfants*, και ο ίδιος, 30 septembre 1732: "*Le bey Mousellim de Janina... est aussi Veivode d' Arta*". Πρβλ. και άλλη αναφορά του ίδιου: 16 decembre 1734. Οί γαλλικές πληροφορίες σχετικά μέ τή διοικητική αλλαγή και τά πρόσωπα των διοικητών διασταυρώνονται και μέ βενετική πηγή (βλ. Σάθα, «Ειδήσεις περί εμπορίου και φορολογίας», σ. 497, σση. 1), αναφερομένη όμως στό μουτσελλίμικι του Κάρλελι πού αυτή τήν εποχή αποσπάστηκε από τό πασαλίκι του Εύριπου κι έγινε πασαλίκι μέ πασά τό Σουλευμάν μπέη από τήν Ήπειρο, πού υποθέτουμε ότι πρόκειται γιά τό Σουλευμάν-μπέη των γαλλικών εγγράφων, τόν πρώτο γαλλόφιλο βοεβόδα τής Άρτας. (Πρβλ. Γιαννοπούλου, 'Η διοικητική οργάνωσις, σ. 76). Από βενετικές πηγές (Σάθα, αυτόθι, Μέρτζιου, 'Η Άρτα εις τά Άρχεϊα τής Βενετίας, «Σκουφάς», τ. 2 (1958-1962), σσ. 90-92) εξακριβώνεται ή διοικητική ένοποίηση· ο νέος διοικητής τής Άρτας 'Αλή μπέης χαρακτηρίζεται «άνώτατος διοικητής 'Ιωαννίνων-Άρτας και Ξηρομέρου» ως τό 1738. Τό 1739 περιορίζεται μόνο στή διοίκηση 'Ιωαννίνων-Άρτας. Πρβλ. Γιαννακοπούλου, 'Η εξέγερση των κλεφταρματολών, σ. 245. 'Ο Aly-bey των γαλλικών εγγράφων ταυτίζεται προφανώς μέ τόν Ala bei ή Ailaibei των βενετικών εγγράφων τής ίδιας εποχής (Γιαννακοπούλου, 'Η εξέγερση των κλεφταρματολών, σ. 258), προσωνομία πού σχετίζεται μέ τό στρατιωτικό του αξίωμα.

σημειώσαμε παραπάνω κι έτσι ή διοικητική αλλαγή δέν επηρέασε καθόλου τήν κατάσταση. Έξάλλου ό πρόξενος Dubroca είχε έφοδιάσει καί έκείνον μέ συστατική έπιστολή πρός τόν πρεσβευτή Villeneuve³⁰. Οί παρασκηνακές πάντως ενέργειες του Γάλλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη για διορισμό βοεβόδα πού θά προστάτευε τό ύλοτομικό έργο των Γάλλων αποδεικνύουν, έκτός από τήν επέμβαση τής Γαλλίας σέ έσωτερικά διοικητικά θέματα τής αποσυνθεμένης όθωμανικής αυτοκρατορίας, τή σπουδαιότητα καί αναγκαιότητα πού είχε για τούς Γάλλους τό ήπειρωτικό ξύλο.

Ό Άλή μπέης αποδείχτηκε ό καλύτερος μέχρι τότε ύποστηρικτής των γαλλικών συμφερόντων καί όχι μόνο επέτρεπε τή συνέχιση τής ύλοτομίας, αλλά έκαμε καί άλλες παραχωρήσεις ευεργετικές για τή δασική έκμετάλλευση τής περιοχής από τούς Γάλλους. Έπειδή έπρόκειτο για πρόσωπο ισχυρό στους κύκλους τής Πύλης, σύμφωνα μέ τή διαβεβαίωση του Γάλλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, πού κανείς από τούς μπέηδες καί αγάδες του τόπου δέν θά τολμούσε νά έναντιωθεί στίς αποφάσεις του, ό πρόξενος τής Άρτας έκρινε τήν περίπτωση ως άληθινή ευκαιρία καί συνιστούσε στους προϊσταμένους του νά προωθηθεί τό ύλοτομικό έργο, τώρα πού τά δάση ήταν άνοιχτά για τούς Γάλλους καί οί όροι ευνοϊκοί για έκμετάλλευση. Τόνιζε ακόμη ότι έπρεπε νά λαμβάνεται σοβαρά ύπόψη ότι, αν μέχρι τότε ή γαλλοτουρκική συνεργασία ήταν γεγονός άναμφισβήτητο, βεβαιότητα για τό μέλλον δέν υπήρχε σέ αυτό τόν τόπο, πού τά πάντα άλλαζαν καί μερικοί παρακολουθούσαν μέ καχυποψία τή γαλλική πρόοδο³¹.

Ό Άλή μπέης φρόντισε αρχικά για τήν έκδοση έπίσημης άδειας ύλοτομίας από τήν Πύλη, καί πραγματοποίησε για τό σκοπό αυτό ειδικό ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη. Αν καί δέν πέτυχε τό διάβημά του, δέν σταμάτησε ή συνέχιση του ύλοτομικού έργου. Ό βοεβόδας, έκτός από τήν έγκριση ύλοτομίας, πού έδωσε μέ προσωπική του ευθύνη, διέθεσε καί φρουρούς δικούς του για τούς ξυλοκόπους καί τούς εργάτες³². Τήν ίδια εποχή (1733) ό Άλή μπέης άντέ-

30. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 10 mars 1732, 29 avril 1732. Βλ. σημ. 21.

31. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732 "*je ne puis ni ajouter ni diminuer à ce qui existe*".

32. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 24 avril 1732, 29 avril 1732, 30 juillet 1732. Βλ. καί σσ. 87-89.

δρασε στήν επίδιωξη τῶν Βενετῶν νά προσαρτήσουν τά καθηλίκια Ξηρομέρου καί Ρωγῶν πού περιλάμβαναν δασώδεις ἐκμεταλλεύσιμες ἐκτάσεις. Διαμαρτυρήθηκε ἔντονα στήν Πύλη ὑποστηρίζοντας τά γαλλικά συμφέροντα, πού, συνέπιπταν μέ τό κοινό συμφέρον τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς καί τῶν Μωαμεθανῶν γαιοκτημόνων καί ἐνδιαφέρθηκε νά ἐκδοθεῖ φερμάνι ἀπορριπτικό τῶν βενετικῶν σχεδίων³³. Μέ ἐνέργειες ἐπίσης τοῦ Ἄλῆ μπέη ἀποκλείστηκαν ἀπό τήν ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν τοῦ Λούρου οἱ Μπαρμπαρέζοι καί οἱ Μαλτέζοι πού μέχρι τότε ἐφοδιάζονταν ἀπό ἐκεῖ μέ ναυπηγική ξυλεία. Τό 1734 ἀνανεώθηκε ἡ ἀδεια ὑλοτομίας ἀπό τόν Ἄλῆ μπέη πού ἐξακολουθοῦσε νά παρακολουθεῖ μέ προσωπικό ἐνδιαφέρον τό ὑλοτομικό ἔργο, ἀναθέτοντας μάλιστα στό γιό του τήν ἐπιθεώρηση τῆς ἐργασίας³⁴.

Φῆμες γιά τυχόν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἄλῆ μπέη ἀπό τό βοεβοδαλίκι, ὕστερα ἀπό φατριασμούς τῶν μπέηδων καί διαμαρτυρία στήν Πύλη τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἀνταγωνιστῆ ἀδελφοῦ του Μεχμέτ μπέη³⁵, δέν φόβιζαν τόν πρόξενο πού εἶχε φιλία μέ ὄλους. Ὁ Μεχμέτ μπέης, πού πράγματι νοίκιασε τό βοεβαδαλίκι γιά τό 1735, διαβεβαίωνε τόν παλιό του φίλο ὅτι θά διευκόλυνε τό γαλλικό ξυλεμπόριο³⁶. Τόν βρίσκουμε βοεβόδα στήν Ἄρτα καί τό 1739, μετά τό

33. Πρβλ. σσ. 66-69 τῆς μελέτης. Βλ. καί τίς ἐκθέσεις ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 fevrier 1733, "*Le Veivode est toujours à mon egard dans la même disposition où il étoit par le passé*", καί στήν ἴδια σειρά 1 juillet 1733. "*Ce commandant est toujours disposé à favoriser notre entreprise aussy le ménage avec toute attention*".

34. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 3 juillet 1732 "*Je vois que le veivode me tient la parole pour la promesse qu' il me fait de ne permettre la coupe et la sortie des bois à personne que moi seul*". Στή ἴδια προξενική ἔκθεση, καθώς καί σέ αὐτή τῆς 4 Ἀπρ. 1732, ἀναφέρεται ὅτι οἱ Γάλλοι σφετερίστηκαν τήν κομμένη γιά τούς Μαλτέζους ξυλεία. Γιά τή φιλογαλλική στάση τοῦ βοεβόδα καί ἀργότερα: B₁ 171, Dubroca, Larta, 16 decembre 1734.

35. Πρόκειται γιά τόν προκάτοχό του στό πασαλίκι Ἰωαννίνων. Βλ. σημ. 21, καθώς καί τίς προξενικές ἀναφορές: ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 28 juillet 1732. "*Mehmet bey qui pendant quatorze ans a precedé son frère Aly Bey dans le gouvernement de cette province, dont ce dernier l' a depouillé luy a suscité des si fortes querelles à la Porte...*" 7 mai 1735: "*Mehmet bey est entré en forte discussion avec Aly bey, son frère, à qui il pretent d' enlever ce gouvernement dont son cadet l' a depouillé après quinze ans qu' il étoit en possession...*". Γιά τούς δισταγμούς τοῦ Ἄλῆ μπέη λόγω τῶν συνθηκῶν νά διευκολύνει τό γαλλικό ξυλεμπόριο βλ. ἀναφορές τοῦ ἴδιου: Larta, 28 juillet 1734, 16 decembre 1734.

36. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 9 avril καί 7 mai 1735. Βλ. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 153.

θάνατο του αδελφού του 'Αλή μπέη. "Ως τότε άλλα εμπόδια από τους τοπικούς διοικητές δέν αναφέρονται στις πηγές³⁷. 'Εξάλλου ο κύκλος των φιλικών σχέσεων του προξένου είχε διευρυνθεί με τά φιλοδωρήματα καί περιέλαβε εκτός από τό βοεβόδα καί τους μπέηδες, τό δισδάρη, τόν κατή, τό μπουλούμπαση, τό μουφτή καί τόν καγιά³⁸. 'Η φιλία του προξένου με τόν πρώτο πού ήταν υπεύθυνος γιά τήν ήσυχία στον τόπο καί τήν άμυνα «κατά των κακοποιών καί των ληστών», εξασφάλιζε φαίνεται στις γαλλικές περιηγητικές ομάδες προστασία, ώστε νά φθάσουν ως τά δάση του Μαργαριτιού, περιοχή διαρκώς ταραγμένη³⁹. Χάρη στη συμπαράσταση του κατή πού επηρεαζόταν εύκολα από τό γάλλο πρόξενο, ή διαμαρτυρία εξαγριωμένων γενιτσάρων γιά τήν παράνομη εξαγωγή ξυλείας από τους Γάλλους δέν είχε ανασχετικές συνέπειες στο γαλλικό ξυλεμπόριο⁴⁰. Παρόμοια ευεργετική ύπηρεζε καί ή προσφορά του μπουλούμπαση⁴¹, επικεφαλής της φρουράς του βοεβόδα, πού με δωροδοκία απέσπασε έγκριση ύλοτομίας, ύστερα από τό παραπάνω έπεισόδιο από τό δύσπιστο απέναντι στους Γάλλους βοεβόδα (1731). 'Από τους χρήσιμους φίλους των Γάλλων είχε αποδειχθεί καί ο καγιάς, αντικαταστάτης του βοεβόδα, πού υπέδειξε τόν τρόπο νά επιτύχουν οί Γάλλοι φερμάνι από τήν Πύλη σχετικά με τό ξυλεμπόριο καί συνεργάστηκε με τό βοεβόδα 'Αλήμπεη, τόσο γι' αυτό όσο καί γιά τόν αποκλεισμό των Μαλτέζων από τήν εκμετάλλευση των δασών του Λούρου⁴².

37. *Μέρτζιου*, 'Η "Αρτα, δπ. π., σσ. 92-93. 'Η αναστολή στην εκμετάλλευση μετά τό 1734 οφείλεται σε εξωτερικούς περισσότερο λόγους (βλ. σσ. 51-53) καί όχι στην άπροθυμία των τοπικών διοικητών ή τήν άρνηση της Πύλης, όπως υποστηρίχθηκε: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της "Αρτας, σσ. 330-331.

38. Γιά τήν οικονομική καί πολιτική δύναμη των άγαν ή aga's καί τόν ήγετικό ρόλο τους στη διοίκηση των επαρχιών: *Halil Inalcik*, *The nature of traditional Society-Turkey Political Modernization in Japan and Turkey (Studies in Political Development, No 3)* εκδ. Robert E. Ward and Dankwart A. Rostow, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1964, σ. 46.

39. *ANF*, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 24 juillet 1731: Γιά τά καθήκοντα του δισδάρη βλ. πρόχειρα, *Γιαννοπούλου*, 'Η διοικητική οργάνωση, σ. 48. Γιά τό Μαργαρίτι: *Βακαλοπούλου*, 'Ιστορία, τ. Δ', σ. 348. Βλ. καί σ. 69 της μελέτης.

40. *ANF*, AE, B, 170, Dubroca, Larta, 21 juin 1731, 24 octobre 1731, "*Cadi est fort de mes amis*". Πρβλ. καί σσ. 63-64. Γιά τή δικαστική άρμοδιότητα του κατή: *Γιαννοπούλου*, 'Η διοικητική οργάνωση, σ. 51, όπου καί ή σχετική βιβλιογραφία.

41. *ANF*, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 21 juin 1731: "*Bouloubachy... que je mis encore dans mes intéréts...*".

42. *ANF*, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 3 juillet 1732. 'Ο κεχα-

‘Ο μουφτής επίσης επέτρεψε στους Γάλλους νά ύλοτομοῦν στίς βακουφικές ἐκτάσεις τῆς Λάμαρης, βέβαιος ὅτι ὁ πρόξενος θά ἐκάλυπτε τό παράνομο ἐγχείρημα σέ τυχόν ἔλεγχο τῆς Πύλης⁴³.

‘Η δραστηριότητα αὐτή τοῦ βοεβόδα τῆς Ἄρτας, ἀλλά καί τῶν ἄλλων Τούρκων ἀξιωματούχων δικαιώνει τόν ἰσχυρισμό τοῦ Γάλλου προξένου ὅτι ὅλες οἱ ἀρχές τοῦ τόπου βρίσκονται στό πλευρό του γιά τήν ὀργάνωση καί προαγωγή τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως⁴⁴. Χάρη ἀκριβῶς σέ αὐτή τήν συνεργασία ἄρχισε ἡ γαλλική ύλοτομία (1732-1734) καί στό διάστημα τῆς μεγάλης ζητήσεως (1767-1775) μπόρεσε νά προχωρήσει ἱκανοποιητικά μέσα σέ δύσκολες συνθήκες⁴⁵. Οἱ διαθέσεις ὁμως τῶν Τούρκων δέν ὑπῆρξαν ἐξίσου εὐνοϊκές καί κατά τά ἐπόμενα χρόνια.

Μέ τήν ἐπέκταση τῆς ἐκμεταλλεύσεως καί τήν ἀνάμειξη περισσοτέρων ντόπιων στό ξυλεμπόριο, οἱ Τούρκοι διοικητές τοῦ τόπου ἀντιλήφθηκαν ὅτι παραχωροῦσαν θησαυρό στους Ἑλλήνες καί τούς Γάλλους. Ἄρχισαν νά δυσκολεύουν τίς ἐξαγωγές⁴⁶, νά ἐπιτρέπουν ύλοτομία ἢ ἐξαγωγή μόνο μέ ἐγγύηση ἀξιόπιστων προσώπων⁴⁷, νά ζητοῦν αὐξηση καί μεγάλες προκαταβολές γιά τήν προαγορά δασικῶν περιοχῶν, καθώς καί ὑπέρογκα ποσά, διπλάσια καί τριπλάσια ἀπό ὅσα εἶχαν συμφωνηθεῖ, ὄχι μόνο γιά ἄδειες ύλοτομίας, ἀλλά καί

γιάς ἢ καγιάς (Kethudā ἢ Kāhya) ἦταν ἀντιπρόσωπος τοῦ διοικητῆ σαντζακίου στήν Πύλη: *Γιαννοπούλου*, Ἡ διοικητική ὀργάνωσις, σ. 47. Βλ. καί σημ. 8. Πρβλ. *Inalcik*, The nature of... society, ὄπ. π., σ. 46. Στή συγκεκριμένη περίπτωση ἀντιπροσωπεύει τό βοεβόδα, ὅταν ἀπουσιάζει: *ANF*, ὄπ. π. Πρβλ. παρόμοια ἀρμοδιότητα του Kahya: *Slot*, Les Cyclades, τ. I, σ. 101.

43. Βλ. πρόχειρα γιά τό ἀξίωμα τοῦ μουφτή, *Γιαννοπούλου*, Ἡ διοικητική ὀργάνωσις, σσ. 22-23, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία. *ANF*, *AE*, B₁ 171, *Dubroca*, *Larta*, 24 octobre 1731. Βλ. καί σ. 11 τῆς μελέτης.

44. *ANF*, *AE*, B₁ 171, *Dubroca*, *Larta*, 14 juillet 1729, 16 avril 1730, 8 octobre 1730, 21 août 1731, B₁ 171, 3 juin 1732.

45. Βλ. κεφάλαια Α' καί Β' τοῦ Γ' Μέρους. Γιά τίς δυσκολίες στό ξυλεμπόριο κατά τή διάρκεια τῶν Ὀρλωφικῶν (1770-1774), βλ. σσ. 57-59. Γιά τή συμφωνία μέ τόν Τούρκο διοικητῆ τῆς Ἄρτας στό διάστημα 1768-1770 βλ. *ANF*, *AE*, B₁ 172, *Julien*, *Larta*, 8 decembre 1768 καί στήν ἴδια ἐπιστολή συνημμένο ὑπόμνημα τοῦ ἴδιου: *Larta*, 5 decembre 1768. Πρβλ. καί σσ. 170-188.

46. *ANF*, *Marine*, B₃ 764, f. 270v. *Assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur* (1783). *ANF*, *Marine*, B₃ 712, *Durfé à Stamaty*, *Toulon*, 26 avril 1781: ἐμποδίστηκε ἡ ἐξαγωγή 5.000 κομματιῶν ξυλείας τοῦ ἐμπορίου Σταμάτη (1779).

47. *ANF*, *Marine*, B₃ 764, f. 269r, *Mémoire... de Mr. Sauveur* (1783) καί f. 254r, *Addition aux assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur*. *ANF*, *Marine*, B₃ 787, f. 185r, *Durazzo*, 22 juin 1777, à *Toulon* 28 août 1787, *Jullien*.

έξαγωγής⁴⁸. 'Επειδή ή έμπορική δραστηριότητα 'Ελλήνων-Γάλλων τούς κέντριζε περισσότερο τό ένδιαφέρον, έγιναν άπαιτητικοί και σέ άλλους τομείς. Οί έπισκέψεις τών δασών δέν γίνονται τώρα άνεξέλεγκτα και έλεύθερα και οί Γάλλοι έκτιμητές περιορίζονται στίς κινήσεις τους⁴⁹. Κλιμάκιο Γάλλων ειδικών ξυλοκόπων πού έφθασε τό 1785 για νά έκτιμήσει τά δάση πού είχαν έπισημανθει από τόν ύποπρόξενο τής Γαλλίας στην Πρέβεζα Παρούση, δέν πραγματοποίησε τήν άποστολή του, γιατί άπουσίαζε ό διοικητής τής "Αρτας και δέν τολμούσαν νά ξεκινήσουν χωρίς έγκριση⁵⁰. 'Εκτακτες έπιβαρύνσεις έπίσης μετακινήσεων και αύξηση τών τελωνειακών δασμών ήταν συχνό φαινόμενο, ώστε οί προκαταβολές και τά δάνεια πού έπαιρναν οί έμποροι έξανεμίζονταν για νά έξουδετερώνονται οί παρεμβαλλόμενες από τούς Τούρκους δυσκολίες⁵¹. 'Από τή σχετική μέ τό θέμα άλληλογραφία άποκαλύπτεται ότι τό πρόβλημα είχε λάβει άνησυχητικές διαστάσεις και για τούς "Έλληνες έμπόρους και για τούς Γάλλους και μάλιστα τόν ισχυρό στην περιοχή έμπορο Lasalle⁵².

Στή μεταβολή τής τακτικής τών Τούρκων συνετέλεσε και ή ασυνέπεια τών 'Ελλήνων, πού δέν πλήρωναν κανονικά τίς άδειες και τά άλλα σχετικά μέ τήν ύλοτομία δοσίματα ή δέν έξοφλούσαν τά δάνεια πού έπαιρναν από τούς Τούρκους γαιοκτήμονες. 'Υπαιγμοί τών πηγών έπιτρέπουν νά ύποτεθει ότι περισσότερο στην κατάσταση αυτή έβάρυνε ό άνταγωνισμός 'Ελλήνων και Γάλλων ξυλεμπόρων για τήν άποστολή όλο και περισσοτέρων φορτίων ξυλείας στά ναυπηγεία Τουλών, Μάλτας και Νεαπόλεως, μέ συνέπεια ή ζήτηση νά κορυφωθεί⁵³. 'Ετσι οί διαμάχες τών έμπόρων για τήν προαγορά

48. *ATF*, IL 435, Réponse au mémoire présenté à Castries, Ministre de la Marine par les S(cigneu)rs Stamaty et Micalopoulo. Observations des S(cigneu)rs Stamaty et Micalopoulo sur la dite réponse, όπου εκφράζονται συλλογικά τά παράπονα τών 'Ελλήνων. *Μαξίμου*, 'Η αύγή του καπιταλισμού, σ. 69.

49. *ATF*, IA', Mémoire... de Mr. Micalopoulo (1775).

50. *ANF*, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 2-3 decembre 1785.

51. *ANF*, AE, B, 1186, Zante: *Traduction de la lettre écrite par M(onsieur) Eustache Paruzzi à M(onsieur) le consul à Zante, Prèveza, le 9 mars 1786.* *ANF*, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785, 11 avril 1786.

52. *ANF*, IL 435, *Réponse au mémoire présenté... par les Stamaty et Micalopoulo*, σπ. π. *ANF*, Marine, B, 802, ύποφάκελος, Bois d' Albanie: Lasalle, Constanti-nople, 25 juin 1785, Lasalle, Versailles, 4 juillet 1785.

53. *ANF*, Marine, B, 712, Fr. Anguillon à Malouet, Toulon, 17 mai 1781. *ANF*, Marine, B, 764, f. 270r, Mémoire... de Mr. Saint-Sauveur (1783). *ANF*, Marine, B, 712, Durfé à Stamaty, Toulon, 26 avril 1781. Βλ. σσ. 166-168.

δασών και την απόσπαση άδειών οδήγησαν τόν πασά, τό βοεβόδα και τούς άλλους φεουδάρχες στην απόφαση νά μή χορηγούν εύκολα άδειες και νά προτιμούν πάντοτε τόν πλειοδότη⁵⁴. Οί έμπορικές έταιρείες μή μπορώντας νά άντέξουν στό ύψος τών δαπανών άρχισαν νά καταρρέουν και είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική ή περίπτωση τής έταιρείας Badin στή βόρεια Ήπειρο πού, παρά τά αξιόλογα κεφάλαιά της, δέν επιβίωσε⁵⁵.

Τό οικονομικό άδιέξοδο πού δημιουργήθηκε μέ τήν τουρκική κερδοσκοπία άπασχόλησε τούς Γάλλους άρμοδίους. Ο Saint-Sauveur, γενικός πρόξενος στην Έπτάνησο και έπόπτης τής δασικής εκμεταλλεύσεως τών Γάλλων, σέ αναφορές του για τήν αναδιοργάνωση και τή βελτίωση του γαλλικού ξυλεμπορίου, είχε προτείνει ριζική άντιμετώπιση του προβλήματος⁵⁶. Σύμφωνα μέ τήν πρόταση του Saint-Sauveur, πού στηρίζεται στις θέσεις του Γάλλου εμπόρου Lasalle, γνώστη τών τοπικών συνθηκών, έπρεπε νά εγκαταλειφθεί ή συνεργασία μέ τούς τοπικούς διοικητές και νά αναζητηθεί ή λύση του προβλήματος στην Κωνσταντινούπολη. Όπως προκύπτει από τήν άρχαιακή έρευνα, οι προτάσεις του Saint-Sauveur δέν είχαν άποτέλεσμα και μόνο άργότερα (1788 και έξ.) ή φιλία του Lasalle μέ τόν Άλή πασά έξουδετέρωσε κάθε άλλη τουρκική αντίδραση⁵⁷. Οί

54. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 10 juin 1785. ANF, Marine, B, 764, f. 270v, Assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur (1783). Άξιοσημείωτη ή πληροφορία του δευτέρου έγγραφου σύμφωνα μέ τήν όποία ό βοεβόδας, από οίκτο στό χρεωκοπημένο έμπορο Παπαχρήστου υποχώρησε και μείωσε κατά 1.000 τσεκίνα τήν άδεια ύλοτομίας.

55. ANF, Marine, B, 764, Copie d' une lettre par M(onsieur) Saint-Sauveur à Zante, 5 avril 1784. ANF, Marine, B, 763, ff. 255, 257: Toulon, 7 juin 1785. Για τήν έταιρεία Badin: ANF, Marine, B, 787, f. 185, Durazzo, 22 juin 1785, επικυρώνεται: Toulon, 28 août 1787, Jullien, Πρβλ. σσ. 163-169.

56. ANF, AE, B, 172, Grimaldy, Larta, 15 mars 1786: Για σχετικές έπεμβάσεις στην Πύλη του Γάλλου πρεσβευτή. ANF, Marine, B, 764, f. 257, à Toulon, 30 octobre 1784. *Réflexions du contrôleur de la marine sur deux lettres adressées au ministre par les Consuls de Zante et de Trieste*.

57. Πρβλ. κεφάλαιο «Ή τελευταία φάση του γαλλικού ξυλεμπορίου. Ο Saint-Sauveur, εκτός από τήν έγκριση τής Πύλης (φιρμάνι), θεωρούσε άπαραίτητο νά διατηρούν οι Γάλλοι μέ γενναία φιλοδωρήματα τή φιλία προσώπων στους κύκλους τής Πύλης πού είχαν σχέση μέ τό διορισμό τών πασάδων στην Άλβανία και Ήπειρο και μπορούσαν νά μεσολαβούν για τήν έξυπηρέτηση τών γαλλικών συμφερόντων: ANF, Marine, B, 764, f. 271r, Mémoire... de Mr. Saint-Sauveur (1783). ANF, Marine, B, 802, Bois d' Albanie, Lasalle, Constantinople, 25 juin 1785. Βλ. και σημ. 9 του ίδιου κεφαλαίου.

Τουρκοί τοπικοί διοικητές κατάλαβαν όμως άργά την αξία των δασών και της ξυλείας και, όταν άλλαξαν συμπεριφορά απέναντι στους Έλληνες και τους Γάλλους, είχαν ήδη πραγματοποιηθεί μεγάλες εξαγωγές ξυλείας.

2. Οί Έλληνες και οί Γάλλοι

Έκτός από τους Γάλλους εμπόρους και ναυτικούς που με τη βοήθεια του Γάλλου προξένου της Άρτας ανέλαβαν τον εφοδιασμό σε ξυλεία των γαλλικών ναυπηγείων, με τα όποια οί πρώτες συμβάσεις υπογράφηκαν τό 1732, άναμείχτηκαν στο γαλλικό ξυλεμπόριο και οί Έλληνες. Σχετικά με τη δράση τους κατά την περίοδο (1732-1755), άν και συγκεκριμένα στοιχεία λείπουν, από έμμεσες ειδήσεις θά μπορούσαμε νά υποθέσουμε ότι ή έντονη ξυλεμπορική δραστηριότητα που παρατηρείται στην περιοχή μετά τό 1765, άποτελεί συνέχεια άνοργάνωτων προσπαθειών τά προηγούμενα χρόνια⁵⁸. Ήδη στη βόρεια Ήπειρο ύπήρχαν διαμορφωμένες συνθήκες έκμεταλλεύσεως από Έλληνες ξυλεμπόρους που άνταγωνίστηκαν τό Γάλλο Badin και στη νότια Ήπειρο επίσης οί Έλληνες δέν έλειψαν ούτε από την πρώτη φάση της έκμεταλλεύσεως (1730-1755). Σε έγγραφα του 1784 που γίνεται μνεία για την έναρξη της γαλλοελληνικής συνεργασίας, μνημονεύονται οί Έλληνες από τό 1740⁵⁹. Κατά τό Bamford, ήδη τό 1760, δυό Έλληνες έμποροι πατρονάρονται από τό γνωστό και κατά τά επόμενα χρόνια άνταποκριτή των Έλλήνων Aguilon⁶⁰, ένω ό Γάλλος πρόξενος Bouille, προτείνοντας τό 1762 την άναδιοργάνωση του γαλλικού ξυλεμπορίου στην Ήπειρο, ύπολόγιζε στην προσφορά και τη συνεργασία των ντόπιων που τη θεωρούσε έπαρκή.

58. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Βλ. σσ. 32, 157-161.

59. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 280. Βλ. σσ. 153-154. ANF, Marine, B₃ 764, f. 343, *Traduction du grec en Français dont l' original est resté entre les mains du S(igneu)r Jean Papacristo, à Toulon, 8 fevrier 1786*: άναφορά του Παπαχρήστου για άνάμειξη του στο γαλλικό ξυλεμπόριο από τό 1740, ένω στά έγγραφα όλων των σειρών μνημονεύεται μετά τό 1780.

60. *Bamford, Forests*, σ. 104, σημ. 59. Στο άρχαιακό ύλικό στο όποιο παραπέμπει δέν βρήκα, παρά τίς έρευνές μου, πληροφορίες γι' αυτό τό θέμα. Ίσως πρόκειται για λανθασμένη παραπομπή ή ύπονοείται άλλη πηγή που δέν μπόρεσα νά έντοπίσω.

Σέ αὐτή τήν περίοδο, μετά τόν ἑπταετή πόλεμο, ἡ μεγάλη ζήτηση ξυλειαίας εἶχε ἀποτέλεσμα τό συντονισμό μεμονωμένων ὡς τότε προσπαθειῶν καί τήν ἔνταση τῆς ξυλεμπορικῆς δράσεως, γεγονόςσ πού συνετέλεσε προφανῶσ στή δημιουργία μικρῶν ξυλεμπορικῶν ἑταιρειῶν, πρὶν ἰδρυθεῖ ἡ ἑταιρεία τῆς Πρέβεζας⁶¹. δέν ὑπάρχουν ὁμως στοιχεῖα γιά νά προσδιορισθεῖ μέ ἀκρίβεια ἡ χρονική ἀφετηρία αὐτῆς τῆς δραστηριότητος. Δέ χωρεῖ πάντως ἀμφιβολία ὅτι ἀρχίζει πολύ νωρίτερα ἀπό τό 1766, πού ἔχουμε τήν πρώτη μνεία γιά τή συγκρότηση τῆς ἑταιρείας τῆς Πρέβεζας. Μετά τό ἔτος αὐτό ὁ ἀνεφοδιασμός τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν πραγματοποιεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό Ἑλληνας. Ὁ δισταγμός Γάλλων ἐμπόρων αὐτή τήν ἐποχή νά συνεχίσουν τόν ἀνεφοδιασμό τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων μέ ξυλειαία ἀπό τήν Ἡπειρο ὀφείλεται ἴσως στήν ἀδυναμία τους νά πραγματοποιοῦν ἐξαγωγές ἀπό τήν περιοχή καί τήν εὐκαιρία αὐτή ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Ἑλληνας πού, ἀναπτύσσοντας σιγά-σιγά ἀνεξάρτητες συναγωνιστικές πρωτοβουλίες, ἀνάγκασαν τοὺς Γάλλους νά ὑποχωρήσουν. Ἔτσι γιά εἴκοσι χρόνια (1766-1786) ἀνεφοδιάζαν ἐκεῖνοι τά ναυπηγεῖα, χωρίς τή μεσολάβηση τοῦ Γάλλου προξένου, πού ὁ ρόλος του περιορίζεται σέ δευτερεύοντα θέματα⁶². ἡ ἐπιτυχία τους αὐτή ὀπωσδήποτε προϋποθέτει ὀργανωμένες προσπάθειες, γιά τίς ὁποῖες θά γίνει λόγος στήν ἀμέσως ἐπόμενη ἐνότητα.

I. Ὁ συντροφικός τρόπος ἐμπορίου: «Ἡ ἑταιρεία τῆς Πρέβεζας» καί οἱ ἄλλες συσσωματεύσεις.

Γιά τήν ὑπαρξη καί τή δράση ἑλληνικῶν ἑταιρειῶν πού ἀσχολοῦνταν μέ τόν ἐφοδιασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν πρὶν ἀπό τό 1766⁶³, δέν σώθηκε καμιά ἀξιόλογη εἶδηση. Μόνο ἀπό τήν ἀλληλογραφία τοῦ Saint-Sauveur μέ τό γαλλικό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, καθώς καί ἀπό μερικούς ὑπαινιγμούς στό ὁδοιπορικό του, πληροφοροῦμαστε γιά τήν ὑπαρξη, ἀλλά καί γιά τήν παρακμή τους⁶⁴. Ἐναφέρεται

61. ATF, IL 435, *Réponse au mémoire présenté à Monseigneur le Marquis de Castries par les seigneurs Stamaty et Micalopoulo*. Observations des seigneurs Stamaty et Micalopoulo sur la dite réponse. Πρβλ. σσ. 101, 238.

62. Βλ. σσ. 131-132.

63. ATF, IL 435, *Réponse au mémoire présenté par les S(eigneur)s Stamaty et Micalopoulo*. Γιά τήν ὑπαρξη καί ἄλλων ξυλεμπορικῶν ὁμάδων πού ἀνεφοδιάζαν ἄλλα μεσογειακά ναυπηγεῖα βλ. σσ. 163, 168-169.

64. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 10 juin 1785. ANF, Marine, B₃

ὅτι δέν ἐπέζησαν, γιατί δέν ἄντεξαν στά ὑπέρογκα ἔξοδα καί στίς τουρκικές πιέσεις. Ὡς αἷτια φθορᾶς θεωρεῖται καί ὁ μεταξύ τους ἀνταγωνισμός⁶⁵. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἐπιβίωση μιᾶς μόνο ἑταιρείας, προφανῶς ἰσχυρότερης οἰκονομικά ἀπό τίς ἄλλες, πού ἐπονομάζεται στή γαλλική ἀλληλογραφία «ἑταιρεία τῆς Πρέβεζας».

Ἡ χρονική ἀφετηρία τῆς δράσεως τῶν μελῶν τῆς ἑταιρείας αὐτῆς τοποθετεῖται γύρω στά 1766-1769. Ἀπό τά πρῶτα μέλη ἀναφέρονται οἱ προμηθευτές Σταμάτης καί Κυδωνάκης (1767), ἐνῶ σέ ἄλλες πηγές καταγράφονται ὡς πρῶτο μέλος ὁ Σταμάτης (1767) καί ἀκολουθεῖ ὁ Κυδωνάκης (1769)⁶⁶. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό γεγονός ὅτι καί τά δύο ἰδρυτικά μέλη τῆς ἑταιρείας εἶναι ξένοι. Ὁ Σταμάτης κατάγεται ἀπό τήν Πάτμο, καί ὁ Κυδωνάκης εἶναι Κρητικός, ἀπό τά Χανιά. Γιά τόν πρῶτο δέν ὑπάρχουν ἐνδείξεις πῶς ἔφθασε στήν Πρέβεζα οὔτε ἂν εἶχε πρόθεση νά ἀσχοληθεῖ μέ τό ξυλεμπόριο. Εἶναι ὁμως βέβαιο ὅτι ἦλθε στήν Πρέβεζα χωρίς κεφάλαια, σχεδόν τυχοδιώκτης καί ἀσχολήθηκε μέ τό ξυλεμπόριο ἀπό τόν πρῶτο χρόνο τῆς ἀφίξεώς του⁶⁷. Ὁ δεύτερος ἔμπορος Κυδωνάκης, ἔμπορος στά Χανιά, εἶχε ἀσχοληθεῖ μέ τό ξυλεμπόριο πρὶν ἔλθει στήν Πρέβεζα. Ὁ Γάλλος πρόξενος στή Μάλτα τοῦ εἶχε προτείνει νά ἀγοράσει τά φορτία, πού ἔμειναν ἀδιάθετα, ὕστερα ἀπό τή διάλυση τῆς ναπολιτάνικης ἑταιρείας (1767)⁶⁸. Ὁ πρῶην πρεσβευτής τῆς

712, f. 85, Durfé, Toulon, 26 avril 1781. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σσ. 278-279.

65. *ANF, Marine*, B₃ 764, Copie d' une lettre par M(onsieur) Saint-Sauveur à Zante, 5 avril 1784. *ANF, Marine*, B₃ 763, ff. 255, 257: à Toulon, 7 octobre 1783. *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire des monsieurs Stamaty et Micalopoulo-Observations des S(eigneu)rs Stamaty et Micalopoulo sur la dite réponse*. *ANF, Marine*, B₃ 712, f. 85v, Durfé à Stamaty, à Toulon, 26 avril 1781. Πρβλ. καί σ. 260, σημ. 94.

66. *ANF, Marine*, B₃ 712, Fr. Aguilon à Malouer, Toulon, 17 mai 1781. *ANF, Marine*, B₃ 712, Stamaty, Naples, 16 decembre 1778. *ANF, Marine*, B₃ 764, f. 264r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* (1783).

67. *ANF, Marine*, B₃ 486, f. 239r-v, *Le vicomte de Choiseul à Fontainebleau*, 20 octobre 1767. *ANF, Marine*, B₃ 764, f. 264r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* (1783). Πρβλ. *ANF, Marine*, B₃ 486, f. 239, ὄπ. π.. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, Πρέβεζα, 6 Ἰανουαρίου 1779 ἀγορά πλοίου. Βλ. καί σσ. 170-171.

68. *ANF, Marine*, B₃ 486, f. 239r-v, *Le vicomte le Choiseul à Fontainebleau*, 20 octobre 1777. Ὑπαινιγμοί στήν παρακάτω πηγή ἐπιτρέπουν νά ταυτίσουμε μέ τόν Κυδωνάκη τόν ἀνώνυμο στίς πηγές ἔμπορο, μέ τόν ὁποῖον συνεταιρίζεται ὁ Γάλλος Badin μετά τήν ἀναχώρηση τῶν Ναπολιτάνων· ἔτσι ἡ ξυλεμπορική του δραστηριότητα στήν Πρέβεζα ἀρχίζει δύο χρόνια νωρίτερα, δηλ. τό 1767. Βλ. *ANF*, IL 435, B₃ 48, f. 251r-v, *Le vicomte de Choiseul à Versailles*, 2 septembre 1767.

Γαλλίας στην Πύλη de Choisseul τόν είχε επίσης εφοδιάσει με συστατική επιστολή προς τόν τότε πρεσβευτή Vergenne πού θά μεσολαβούσε στην Πύλη για νά επιτύχει ό Κυδωνάκης έγκριση ύλοτομίας στά δάση τής Ἄρτας καί τής Πρέβεζας τό 1768⁶⁹.

Ἡ έγκατάσταση στην Πρέβεζα ξυλεμπόρων από άλλες έλληνικές περιοχές φανερώνει ότι ύπήρχαν εκεί δυνατότητες για δημιουργία έπικερδών επιχειρήσεων. Ὁ τρόπος πού αναμείχθηκε στό ήπειρωτικό ξυλεμπόριο ό Κρητικός Κυδωνάκης επιτρέπει νά υποθέσουμε ότι ή άνεπάρκεια τών ντόπιων εμπόρων καί ή παρακμή τελικά μικρών έταιρειών, όπως αναφέραμε, όδήγησε τούς Γάλλους στην άναζήτηση έμπιστων συνεργατών από άλλα μέρη. Γεγονός πάντως είναι ότι οί μή Ἡπειρώτες ξυλέμποροι έδρασαν πάνω από 17 χρόνια, καλύπτοντας τό μεγαλύτερο μέρος εξαγωγών ξυλείας από τήν Ἡπειρο στην Τουλών σέ κρίσιμη για τόν άνεφοδιασμό τών ναυπηγείων περίοδο⁷⁰.

Βασικά στελέχη σέ όλη τή διάρκεια τής ζωής τής «έταιρείας» παραμένουν οί δύο προαναφερθέντες ξένοι έμποροι. Ἀργότερα, τό 1774, σύμφωνα μέ τίς σχετικές ειδήσεις, συνεργάζεται μαζί τους ό Πατριός Κωνσταντίνος Μιχαλόπουλος. Ἡ άλληλογραφία του μέ τά ναυπηγεία αρχίζει τό 1767⁷¹, έτσι πού ή αρχή τής δράσης του συμπίπτει μέ τό ξεκίνημα τοῦ ξυλεμπορίου τών άλλων μελών. Ἡ ιδιότητα του στην έταιρεία δέν καθορίζεται στις πηγές: άλλοτε θεωρεΐται ύπνρήτης καί γραμματικός τοῦ Σταμάτη, άλλοτε αναφέρεται ως συνέταιρος καί γενικός πράκτορας τής έταιρείας⁷². Ἀπό άλλα έγγραφα φαίνεται ότι ό Μιχαλόπουλος είναι ξυλέμπορος πού, μετά από πρόταση τοῦ άντιπροσώπου τών Ἑλλήνων εμπόρων Aguillon, συνεργάζεται μέ τό Σταμάτη για νά τόν ύποστηρίξει καί ύπάρχουν

69. ANF, AE, B₁ 172, ύπόμνημα τοῦ προξένου Julien προς τόν de Praslin, 8 decembre 1786, συνημμένο σέ επιστολή του: Larta, 5 decembre 1768.

70. ANF, Marine, B₃ 712, f. 152r-v, *Rapport au conseil de la Marine*, (1781) Coulomb, Prevost, Durfé, Bleschamp. Πρβλ. καί πίνακες 20 καί 22.

71. ANF, Marine, B₃ 764, f. 265r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Ἰστ. Ἄρχ. Πρέβ., Κ. 102, Πρέβεζα, 9 Ὀκτωβρίου 1781. ATF, IA 75, f. 77, άχρονολόγητη επιστολή τοῦ Μιχαλόπουλου στό Γάλλο ύπουργό τών Ναυτικῶν.

72. ATF, SE 181, f. 356, *Extrait de mémoire... de Mr. Micalopoulo*. ATF, IL 435, *Réponse au mémoire des... Stamaty et Micalopoulo-Observations... sur la dite réponse*. Πρβλ. ATF, Marine, IL 435, *Etat des bois de chène d' Albanie provenant de la fourniture de S(eigneur) Fr. Aguillon "La partie des envoys du S(eigneur) Stamaty représentée par le S(eigneur) Constantino (Micalopoulo)"*. ANF, Marine, B₃ 712, Aguillon, Toulon, 17 mai 1781, όπου άντιδιαστέλλεται ό ρόλος τοῦ έμπόρου Σταμάτη πού καταγράφεται ως μέλος.

περιπτώσεις πού αποστέλλονται κοινά φορτία Σταμάτη-Μιχαλόπουλου⁷³. Πάντως είτε συνέταιρος ήταν ο Μιχαλόπουλος είτε πράκτορας, αυτός αντιπροσώπευε την εταιρεία της Πρέβεζας. Χρησιμοποιείται εξάλλου ως γραμματέας και πράκτορας και ταξιδεύει συχνά στη Γαλλία, όπου ασχολείται με την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων της εταιρείας⁷⁴. Τό 1784 εντάσσεται στην εταιρεία ο 'Ηπειρώτης Γιάννης Παπαχρήστος, έγγυητής σέ προηγούμενα δάνεια του Σταμάτη, πού μέ τή δράση του ως τό 1788 τερματίζονται και οι ειδήσεις γιά τήν εταιρεία της Πρέβεζας⁷⁵.

Στήν γαλλική άλληλογραφία μέλη της εταιρείας της Πρέβεζας θεωρούνται μόνο οι παραπάνω έμποροι. 'Από ειδήσεις όμως γαλλικών πηγών και νοταριακών έγγραφων της Πρέβεζας συνάγεται ότι υπήρχε άρκετό βοηθητικό και υπηρετικό προσωπικό πού ασχολούνταν στό ύλοτομικό έργο, καθώς και δίκτυο μικρότερων εμπόρων μέ τους οποίους συνεργάζονταν τά μέλη της εταιρείας. 'Αλλοι από αυτούς πουλούσαν άπλως ξυλεία στά μέλη της εταιρείας κι άλλοι αναφέρονται ως «προκουράτορες» των μελών της εταιρείας⁷⁶, μόνοι ή μέ τίς συντροφιάς τους. 'Ενας από αυτούς, ο Χρήστος Κίτσος, πού συμμετείχε ένεργότερα στίς διαδικασίες της προμήθειας, ανέλαβε

73. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ATF, IL 435, à Monseigneur Delaporte Intendant Général de la Marine, αντίγραφο άχρονολόγητο αναφοράς προς τά ναυπηγεία των προμηθευτών Σταμάτη και Μιχαλόπουλου, σχετικά μέ τήν άποστολή φορτίων στό διάστημα 1770-1779.

74. ATF, IL 435, *Réponse au mémoire... par les S(eigneu)rs Stamaty et Micalopoulo*, "Micalopoulo associé et agent général de cette compagnie". ATF, IA 73, à Versailles, le 19 aoust (sic) 1771, Dasque (:). ATF, IL 435, *Pièces justificatives à l'appui du mémoire présenté par le S(eigneu)r Micalopoulo, dont les originaux sont entre ses mains (1780-1782)*. ATF, 5E 181, f. 356, *Extrait du Mémoire du S(eigneu)r Constantino Micalopoulo agent de la compagnie Grecque de Préveza, adressé à Monseigneur Ministre de la Marine... pour être examiné au conseil de la Marine (1780-1782)*.

75. ANF, Marine, B₃ 764, f. 265v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* (1783). Βλ. κεφάλαιο «'Οργάνωση του Ξυλεμπορίου».

76. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ. Κ 103, Πρέβεζα, 9 Μαΐου 1785, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται», 12 'Ιουνίου 1785). Κ 93, φ. 475, Πρέβεζα, 4 'Ιουνίου 1767, συμφωνητικά ύλοτομικής εργασίας και άγοράς ξυλείας. Βλ. και Κ 101, φ. 286, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778, συμφωνητικό άγοράς ξυλείας: Οί Νικολός Θεοχάρης και Γάλλος Roque μέ τίς συντροφιάς τους προμηθεύουν τόν Ξυλέμπορο Κυδωνάκη. Κ 42, φ. 147, Πρέβεζα, 17 Φεβρουαρίου 1784, ανάθεση έπιτροπίας: 'Ο Παναγής Κορφιάτης, «προκουράτορας» του Παπαχρήστου. Πρβλ. Κ 42, φ. 37, Πρέβεζα, 7 'Ιουνίου 1777, ναυλοσύμφωνο. Κ 101, 18 'Ιουλίου 1777, άπόδειξη. Βλ. και σσ. 188-189.

τήν αντιπροσωπεία τῶν μελῶν τῆς ἑταιρείας στήν Τουλὼν γιὰ μιὰ διετία⁷⁷. Ὡς οἱ παραπάνω ἔμποροι ἔρχονταν ἄμεσα σέ ἐπαφή μέ ομάδες ξυλοκόπων καί τροφοδοτοῦσαν τίς ἐξαγωγές τῶν μελῶν μόνο τῆς «ἑταιρείας»⁷⁸. Συμβάλλονταν ὁμως μέ τὰ ναυπηγεία καί ἄλλοι ἀνεξάρτητοι ἔμποροι πού χαρακτηρίζονται στά γαλλικά ἔγγραφα ὡς «ἔμποροι πού ἐδρεύουν στήν Πρέβεζα» καί ὄχι ὡς «μέλη τῆς ἑταιρείας τῆς Πρέβεζας», ὅπως οἱ προηγούμενοι⁷⁹.

Δέν ὑπάρχουν ἐπαρκή στοιχεῖα σχετικά μέ τό μηχανισμό λειτουργίας τῆς ἑταιρείας τῆς Πρέβεζας. Ἀπό τίς εἰδήσεις προκύπτει ὅτι συνάπτονται ξεχωριστές συμβάσεις τῶν ἐμπόρων⁸⁰ καί χορηγοῦνται προκαταβολές ἀτομικά στό κάθε μέλος καί ὄχι συλλογικά στήν ἑταιρεία⁸¹. Μαρτυροῦνται ἐπίσης προσωπικές ὀφειλές στά ναυπηγεία⁸². Ἀναφέρονται ὁμως καί συσσωματώσεις δυό ἢ τριῶν Ἑλλή-

77. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 258, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778, (ἰδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 7 Μαρτίου 1779): συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας Κ 101, Πρέβεζα, 6 Ἰανουαρίου 1775, (ἰδιωτικό «ρεγγιστράρεται» 25 Ὀκτωβρίου 1775): ἐξουσιοδότηση.

78. ANF, B₁ 172, Grimaldy, Larta, 28 mai 1786.

79. ATF, 5E 138, f. 238, *Extrait des registres du Contrôle de la marine à Toulon, le 18 septembre 1778: Soumission du S(eigneur) Fr. Aguillon négociant de cette ville procureur généralement fondé du S(eigneur) Fr. Achanazio Cassamba négociant grec résidant à Préveza. ATF, IL 435, Réponse au mémoire présenté par les... Stamaty et Micalopoulo... "Une compagnie de négociants Grecs résidents à Préveza que ces deux Grecs faisoient partie de cette compagnie"* (Μιχαλόπουλος-Σταμάτης).

80. ANF, Marine, B₃ 712, Aguillon, 17 mai 1781, 26 avril 1781. ANF, Marine, B₃ 764, f. 267v, 273r-274v, *Assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ANF, Marine, B₂ 712, 1781, Rapport au conseil de la marine. ANF, Marine, B₃ 98, ff. 85-89. Observations du port... sur le traité proposé pour les bois d' Albanie (1783). ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon, 17 mai 1781: "Seigneur Stamaty membre de cette compagnie et qu' il lui a adressé plusieurs chargements pour son compte". ANF, Marine B₁ 92, f. 98v, Toulon, 11 juillet 1779, ὁ Intendant Lombard κοινοποιεῖ ὑπόμνημα τοῦ Κυδωνάκη τῆς 7 Ἰουλίου 1779. ATF, IL 435, *Etat des bois de chêne d' Albanie provenant de la fourniture de S(eigneur) Fr. Aguillon 1775-1777, à Toulon, le 8 may 1783*: Ὁ Anguillon δίνει πιστοποιητικά γιὰ τό φορτίο τοῦ καθενός ἐμπόρου. Πρβλ. κεφάλαιο «Οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι».*

81. ANF, B₁ 92 (1779), f. 98, Lombard, Toulon, 11 juillet 1779, (ὑπόμνημα Κυδωνάκη, ὄπ. π.). ATF, IL 435, *Réponse au mémoire présenté... à M(onseigneur)r... Ministre de la marine, par... les Stamaty et Micalopoulo*: Διαβολές τοῦ ἐνός ἐμπόρου γιὰ τόν ἄλλο στή γραμματεία τῶν ναυπηγείων γιὰ τήν ἀπόσπαση προκαταβολῶν.

82. ATF, IL 435, *Reception des bois des dix derniers chargements fournis par les S(eigneur) Stamaty et Micalopoulo... en mai 1779. Πρβλ ATF, IL 435, Etat des bois de chêne d' Albanie... (1775-1777), ὄπ. π. Βλ. καί σσ. 170-188.*

νων ή Γάλλων και Έλλήνων ξυλεμπόρων που άφορουν συνήθως συγκεκριμένη έμπορική πράξη, διαρκούν ανάλογα με τούς όρους τών συμβάσεων 2-5 χρόνια και κάποτε συνεχίζονται⁸³. Δέν βρίσκουμε μαρτυρίες που νά έπιτρέπουν νά προσδιορίσουμε τή συμμετοχή τών συμβαλλομένων στά κεφάλαια και στά κέρδη. Ύπάρχει ένδειξη και για άντικατάσταση κεφαλομεριδίου με έργασία υπό τόν όρο νά έτοιμασθει όρισμένο φορτίο ξυλείας⁸⁴. Πρόδηλο είναι ότι με τόν όρο «έταιρεία τής Πρέβεζας», που έπαναλαμβάνεται στή γαλλική άλληλογραφία, αποδίδεται ή συλλογική δράση τών σπουδαιότερων ξυλεμπόρων. Από νύξεις τών πηγών θά μπορούσε νά ύποτεθει ότι ή συσσωμάτωση έξυπηρετούσε τό όργανωτικό μέρος του έμπορίου⁸⁵. Οί διαπιστώσεις για έμπόρους έξω από τήν έταιρεία, για τήν ύπαρξη άλλων έταιρειών τά προηγούμενα χρόνια⁸⁶, καθώς και για τήν άνεξάρτητη, χωρίς έλεγχο από πουθενά, δράση τών μελών της, μās δεσμεύουν νά μήν τήν ταυτίσουμε με τήν έπαγγελματική όργάνωση τών ξυλεμπόρων τής Πρέβεζας (συντεχνία)⁸⁷ ή νά δεχθοΰμε συγκρό-

83. ATF, IL 435, *Réception des bois des dix derniers chargements fournis par les S(cigneu)rs Stamaty et Micalopoulo... en 17 may 1779*. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur (1783)*. ANF, Marine, B₃ 712, f. 108r-v, *Rapport au conseil de la Marine*. ATF, IA 73, *Mémoire de (Micalopoulo, 1775)*. Πρβλ. πίνακα 3. Βλ. για παρόμοιες ένώσεις εμπόρων στή δυτική Έλλάδα: Β. Κρεμμυδά, *Ίστορία του έλληνικού έμπορικού οίκου τής Βενετίας Σελέκη και Σάρου, Μιά στατιστική προσέγγιση, «Θησαυρίσματα», τ. 12 (1975), σ. 198. Για τίς έταιρικές σχέσεις και τό έταιρικό δίκαιο, Γκόφα, Έξαγωγαι, σ. 318, σημ. 6. Παρατηρήσεις για τίς συσσωματώσεις και τίς μορφές τους: Ν. Πανταζόπουλου, *Έλλήνων συσσωματώσεις κατά τήν Τουρκοκρατίαν*, Αθήναι 1958. Του *ιδιου*, *Öffentlich-rechtliche Institutionen der Griechen... während der türkischen Herrschaf, "Internationalrechtliche und Staatsrechtliche Abhandlungen", Festschrift für Walter Schätzel, Düsseldorf [χ.χ], σσ. 7-9. Χρ. Άναγνωστίδη, Η οικονομική διάρθρωση και ή νομική μορφή του συνεταιρισμού τών Άμπελακίων, Αθήναι 1974, σσ. 16-17. Asdrachas, Patmos, σσ. 42-55. Γ. Κοντογιώργη, Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οί έλληνικές κοινότητες τής τουρκοκρατίας, Αθήνα 1982, σσ. 165-173.**

84. *Ίστ. Αρχ. Πρέβ.*, Κ 101, φ. 258, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778, «*ρεγιστράρεται*», 7 Μαρτίου 1779: αποδεικτικό γράμμα. Βλ. και σημ. 92.

85. Βλ. Διαμαρτυρία άπλήρωτων έργατών άπευθυνόταν όχι προς τόν κάθε ξυλεμπορο, αλλά γενικά προς τήν έταιρεία: ANF, Marine, B₃ 712, Aguilion, Toulon, 17 juillet 1781.

86. Βλ. σσ. 100-101, 238-239 τής μελέτης.

87. Σχετικά με τή δομή, τόν τρόπο λειτουργίας τών τουρκικών συντεχνιών και τίς συντεχνίες εμπόρων όρισμένης άγοράς: Gabriel Baer, *The administrative, economic and social functions of Turkish guilds*, "International Journal of Middle

τηση συντεχνίας ξυλεμπόρων αποκλειστικά ναυπηγικής ξυλείας· ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐξειδίκευση τῶν συντεχνιῶν ἦταν συνηθισμένη στήν Ἕπειρο, ἰδίως στά Γιάννενα⁸⁸. Ὅπωςδήποτε οἱ ἔμποροι-μέλη ἀποτελοῦν ἓνα «κοινό», πού δέν εἴμαστε σέ θέση νά χαρακτηρίσουμε. Ἀξιοσημείωτο πάντως εἶναι ὅτι τά μέλη τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας διακρίνονται ἀπό τοὺς ἄλλους ξυλεμπόρους γιά τή συντονισμένη καί διαρκή δραστηριότητα καί, ὅπως σέ ἰδιαίτερο σημεῖο τῆς μελέτης ἐξετάζουμε, χάρη στό ξυλεμπόριο εὐημεροῦν⁸⁹. Εἶναι πιθανό ὅτι τό μεικτό σύστημα ἀνεφοδιασμοῦ (ἀτομική ἢ συλλογική προμήθεια) ἐνθαρρύνθηκε ἀπό τοὺς Γάλλους πού εἶχαν συμφέρον ἀπό τό συναγωνισμό τῶν ἐμπόρων.

Δέν πρέπει νά παραλειφθεῖ ὅτι μέ παρόμοιο τρόπο διεξαγόταν τό ξυλεμπόριο στή βόρεια Ἕπειρο καί Ἀλβανία ἀπό «συντροφιές» Ἑλλήνων, γιά τή λειτουργία τῶν ὁποίων λείπουν οἱ εἰδήσεις⁹⁰.

Ἐξω ἀπό τό σῶμα τῆς ἐταιρείας, σύμφωνα μέ μερικές ἐνδείξεις, ὑπῆρχαν συντροφιές ξυλεμπόρων πού ἐμπορευόνταν καί τά καυσόξυλα, χωρίς ὅμως νά ὑπάρχουν λεπτομέρειες γιά τή λειτουργία τους καί τή διάρκειά τους. Συνήθως πρόκειται γιά διμελεῖς καί τριμελεῖς συντροφιές, μέ ἴσα κεφάλαια ἀπό τόν καθένα καί κάποτε μέ συμμετοχή τοῦ καπετάνιου στή συντροφιά ἀντί πληρωμῆς τοῦ ναύλου καί μέ συμφωνία γιά ἀντίστοιχη διανομή τῶν κερδῶν καί τῶν ζημιῶν⁹¹.

East Studies", τ. 1 (1970). Μετάφραση στά ἑλληνικά, Ἀλ. Γαβαθῆ: «Οἰκοδομική δομή τῶν βαλκανικῶν χωρῶν (15ος-19ος αἰ.)», Ἀθήνα 1979, σσ. 578-579. Πρβλ. τοῦ Ἱδίου, *Guilds in Middle Eastern History*, στό ἔργο, "Studies in the Economic History of the Middle East from the rises of Islam to the present day", London 1970, ἐκδ. M. A. Cook, σσ. 18, 20, 29.

88. Δ. Σαλαμάγκα, Τά ἰσνάφια καί τά ἐπαγγέλματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας στά Γιάννενα, ΗΕ τ. 8 (1959), σσ. 131-140, 214-218, 311-315, 389-397, 482-487, 563-569. Πρβλ. Ζιάγκου, Ἕπειρος, σσ. 209-213. Γιά τό ρόλο τῶν ἰσναφιῶν στήν Ἕπειρο, Ἀρς, Ἡ Ἀλβανία καί ἡ Ἕπειρος τό 18ο αἶωνα, σ. 60 καί στή μετάφραση σ. 24. Γιά τοὺς παράγοντες πού εὐνόησαν τή δημιουργία συσσωματώσεων στήν Ἕπειρο: Leake, Travels, τ. I, σσ. 182-183.

89. Βλ. κεφάλαιο «Οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι».

90. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 278. ANF, Marine, Β, 92, f. 646ν, 16 mai 1779, ἀναφορά τοῦ Intendant Lombard πρὸς τό Ναυτικό Συμβούλιο σχετικά μέ τό ὑπόμνημα τοῦ Σταύρου τῆς 1 Μαΐου 1779.

91. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 286, 22 Δεκεμβρίου 1778: συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Κ 101, Πρέβεζα, 22 Νοεμβρίου 1778, «ἀποδεικτικό γράμμα». Κ 101, φ. 258, Πρέβεζα, 7 Μαρτίου 1779, «βεβαιώνεται τό ἤδη ὑπάρχον». Κ 155, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1782. Κ 155, 11 Ἀπριλίου 1782. Κ 155, 26 Νοεμβρίου 1782. Κ 101, φ. 123-125, Πρέβεζα, 11 Μαΐου 1777 καί 18 Ἰουλίου 1777 καί Κ 101, φ.

“Άλλοτε αντί κεφαλομεριδίου καταβάλλεται προσωπική εργασία, συνήθως μέ τά κέρδη «μισιακά». Σέ περίπτωση κοπής ξυλείας, ή κομπανία ξυλοκόπων μοιράζεται τά κέρδη από τήν πώληση τής ξυλείας μέ τόν έμπορο πού διέθεσε τά χρήματα «για άρματολιάτικα, τσεκουριάτικα, ντογάνα, λιμανιάτικο». Πρόκειται για συνεργασία έμπόρων-τεχνιτών, μέ συμμετοχή καί τών δυό μερών στά προσδοκώμενα κέρδη, πού παίρνει τή μορφή άπλών ή σύνθετων συσσωματώσεων κατά τήν έποχή πού μās ενδιαφέρει⁹².

Κλείνοντας τό θέμα σχετικά μέ τούς τρόπους έμπορίου, πρέπει νά προσθέσουμε ότι, όπως καί στό έμπόριο τής ναυπηγικής ξυλείας, έτσι καί σέ αυτό τής βιοτεχνικής (δούγα), λειτουργούσε τό μεταπρατικό σύστημα καί οί ενδιαφερόμενοι δέν αγόραζαν πάντοτε από τίς κομπανίες τών ξυλοκόπων, αλλά από μεσάζοντες έμπόρους, κυρίως Έπτανησίους πού, έχοντας ξδρα τους τήν Πρέβεζα, ασχολούνταν συστηματικά μέ αυτό τό είδος του έμπορίου⁹³.

II. Οί συναλλαγές

α' Η διαδικασία. Έκτός από τόν τρόπο τής άμεσης συναλλαγής μεταξύ του ύπουργείου Ναυτικών καί τών ιδιοκτητών τών δασών (“régie”) πού συνηθιζόταν από τήν έποχή του Colbert καί εφαρμοζόταν κυρίως για τόν άνεφοδιασμό τών ναυηγείων του Άτλαντικού, ιδιαίτερα άποδοτικό για τά γαλλικά ναυπηγεία είχε άποδειχθεί τό σύστημα τών άνταποκριτών. Ξυλέμποροι έπιχειρηματίες, άνταποκριτές καί παραγγελιοδόχοι τών ιδιοκτητών τών δασών ή ξυλεμπόρων τών δασικών αυτών περιοχών, τροφοδοτούσαν μέ ξυλεία τά γαλλικά ναυπηγεία ύστερα από ειδική συμφωνία, πού οί όροι της επικυρώνονταν καί από τόν ύπουργό τών Ναυτικών⁹⁴.

125-126, Πρέβεζα, 29 Μαΐου 1777. Κ 101, φ. 286, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778 καί Κ 155, φ. 65, Πρέβεζα, 4 Άπριλίου 1783: εταιρικά.

92. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, αυτόθι (βλ. τίς δυό τελευταίες δικαιοπραξίες): ‘Ο Κυδωνάκης αντί εργασίας κατέβαλε τό αντίτιμο για «τό άσύρεμα τών ξύλων». Βλ. καί Κ 98, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790, («ρεγγιστράρεται» 17 Ίανουαρίου 1791): συντροφικός τρόπος ύλοτομικής εργασίας. Σχετικά μέ τήν άμοιβή τής εργασίας σέ περίπτωση συνεργασίας έμπόρου-τεχνίτη: *Asdrachas*, Salaires ruraux et salaires urbaines, σ. 98.

93. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ίανουαρίου 1787. Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785: συμφωνητικό ύλοτομικής εργασίας. Πρβλ. πίνακες 23 καί 24, όπου σταθερά επαναλαμβάνονται τά όνόματα δυό Ζακυνθινών άγοραστών.

94. *Bamford*, Forests, σσ. 30-47. Πρβλ. *Albion*, Forests, σσ. 40-63, για τό ίδιο σύστημα καί στην Άγγλία.

Κατά παρόμοιο τρόπο διενεργούνται οι γαλλοελληνικές συναλλαγές κατά την προμήθεια ξυλείας των ναυπηγείων της Τουλών από την Πρέβεζα. Τό γαλλικό ύπουργείο Ναυτικών δέν είχε ανάμειξη σέ θέματα ύλοτομίας καί μεταφοράς, γιά τά όποια ήταν ύπεύθυνοι οι συμβεβλημένοι έμποροι καί οι άνταποκριτές τους. Οι άρμοδιότητες του περιορίζονταν στή σύναψη των συμφωνητικών καί τόν έλεγχο των εισαγωγών ξυλείας. Μέχρι τό 1776 οι διαδικασίες γιά τή σύναψη συμφωνητικών προμήθειας έφθαναν ώς τήν κορυφή τής ιεραρχίας, τόν ύπουργό των Ναυτικών, πού έδινε τήν τελική έγκριση γιά τήν άποδοχή μιås προμήθειας καί επικύρωνε τή σύμβαση⁹⁵. Άργότερα όμως τό συγκεντρωτικό αυτό σύστημα καταργήθηκε καί τή διαδικασία ένέλαβαν οι intendants του λιμανιου, οι έλεγκτές καί τό τοπικό συμβούλιο ναυτικού, οι όποιοι ύστερα από τίς σχετικές διαπραγματεύσεις κατέληγαν στήν άπόφαση άγοράς, πού ύπογραφόταν τελικά καί από τόν ύπουργό άνάλογα μέ τό ναυτικό προϋπολογισμό τής χρονιάς⁹⁶. Υπάλληλοι άλλων κατηγοριών άπασχολούνταν μέ τόν έλεγχο τής ξυλείας, ειδικά από τήν «Άλβανία», γιά νά διαπιστωθεί κατά πόσο άνταποκρινόταν στους όρους των συμβολαίων⁹⁷.

95. Βλ. άντιπροσωπευτικά συμφωνητικά: ANF, Marine, B, 382, ff. 180r-186v: "Offres et conditions du capitaine Icard (1732) ...". ATF, 5E 186, f. 173, *Soumission de Fr. Aguillon procureur de ...Jean Chydonachy (1781-1786)*. Βλ. καί Bamford, *Forests*, σ. 32.

96. Bamford, *Forests*, σ. 32. Άπό τά παρακάτω έγγραφα προκύπτει ή διαδικασία: ATF, IA 137, *Extrait du Procès Verbal des résultats du Conseil de la Marine assemblé le 30 juin 1785... chez le chef d' Escadre*. ATF, IL 435, *Traité passé avec le... F. Aguillon... signé de Sartines, Ministre de la Marine*. ATF, 5E 181, f. 356, *Extrait du Mémoire du Micalopoulos renvoyé à M(onsieur) Prevot de la Croix, Intendant de la Marine... pour être examiné au conseil de la Marine*. Γιά τόν έλεγχο των προσφορών, προκειμένου νά επιλεγεί ή πιό συμφέρουσα περίπτωση: ATF, IA¹ 137, *Extrait des résultats du conseil de la Marine assemblé chez M. Le Comte d' Albert de Riom chef d' Escarde. Délibérations sur l' exploitation des bois d' Albanie*. P. V. Malouet, *Rapport fait à l' Assemblée Nationale sur les dépenses et le régime économique de la marine*. Paris 1790.

97. Οι υπάλληλοι αυτοί ήταν: α) 'Ο "Ordonnateur du port": ATF, IA 73, *mémoire (Micalopoulos, 1775)*. β) Οι "Commissaires" πού ένημέρωναν τό Ναυτικό Συμβούλιο σχετικά μέ τά προβλήματα εισαγωγών καί τά οικονομικά θέματα: ATF, IA 137, *Extrait du procès verbal des résultats du conseil de la Marine, article 3, Rapport des commissaires*. γ) 'Ο "Commissaire Général" πού κανόνιζε τά σχετικά μέ τήν άφιξη καί τήν παραλαβή των φορτίων: ATF, IA 137, *Extrait du procès verbal des Résultats du Conseil de la Marine*, καί ειδικός "commissaire" γιά τήν παραλαβή ξυλείας από τήν Άλβανία: ATF, IA 73, *Mémoire (Micalopoulos, 1775)*.

Οί Έλληνες έμποροι τής Ήπειρου έρχονται σέ έπαφή μέ τό παραπάνω ύπαλληλικό δίκτυο τής Τουλών έμμεσα διά τοῦ ανταποκριτοῦ τοῦ έμπορου ἢ τής ομάδας έμπόρων, στό ὄνομα τῶν ὁποίων δηλώνεται ἡ συμφωνία. Ὁ Badin, ιδρυτής τής εταιρείας Δυρραχίου, εἶναι ανταποκριτής ξυλεμπόρων καί ὑλοτομικῶν κομπανιῶν στή βόρεια Ήπειρο καί Ἀλβανία καί ὁ Aguilon, πού δέν ἦλθε καθόλου στήν Ήπειρο καί εἶχε ἔδρα τήν Τουλών, μαρτυρεῖται ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ξυλεμπόρων τής Πρέβεζας⁹⁸.

Ἡ ἔμμεση έπαφή τῶν Ἑλλήνων έμπόρων μέ τά ναυπηγεῖα διακόπτεται σέ περιπτώσεις πού θίγονται τά συμφέροντά τους ἢ ὅταν ἡ μεσολάβηση τοῦ ανταποκριτῆ δέν φέρνει ἀποτελέσματα. Τότε ἀναλαμβάνουν μόνοι τή διευθέτηση τῶν προβλημάτων τους, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ἀναφορές παραπόνων τῶν Ἑλλήνων έμπόρων πρὸς τοὺς *intendants*, τό Ναυτικό Συμβούλιο, πρὸς τόν ἴδιο τόν ὑπουργό, καθώς καί ἀπό τά συχνά ταξίδια τους στήν Τουλών⁹⁹. Ὑπάρχουν περιπτώσεις πού ὁ ὑπουργός τῶν Ναυτικῶν, παρά τήν ἀντίθετη ἄποψη τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων ὑπερασπίζεται τοὺς Ἑλληνες δίνοντας σχετικές ἐντολές στό Ναυτικό Συμβούλιο καί τοὺς *Intendants*. Οἱ διαμαρτυρίες τῶν Ἑλλήνων ἀναφέρονται σέ τυπικά καί οὐσιαστικά θέματα, ὅπως εἶναι τά τελωνειακά, τά τιμολογικά, ἡ ἀνταπόκριση στοὺς ὄρους τῶν συμβολαίων, ἡ τροποποίηση τῶν ὄρων ἢ ἡ βραδύτητα γιά τήν τακτοποίηση ὑποθέσεων κ.ἄ.¹⁰⁰

Οἱ συναλλαγές τῶν ξυλεμπόρων μέ τά γαλλικά ναυπηγεῖα ἀπο-

98. Βλ. σσ. 113-115. Μόνο στήν περίπτωση τοῦ μεγαλεμπόρου J. B. Lasalle ἔχουμε ἀπ' εὐθείας σύμβαση μέ τά ναυπηγεῖα χωρίς μεσολάβηση: *ATF*, 5E 138, f. 233, *Soumission de...* F. Aguilon négociant de cette ville procureur généralement fondé du S(eigneur) Ath. Caccamba *ATF*, 5E 184, f. 220, *Soumission ...*(1778). Πρβλ. *ATF* IL 435, *traité passé avec F. Aguilon correspondant d' une compagnie de négociants grecs établis à Préveza (1775-1776)*. *ATF* 5E 191, f. 139, *Marché passé avec le S(eigneur) J. Baptiste Lasalle (1786-1791)*.

99. *ATF*, 5E 181, f. 356, *Extrait du Mémoire de Constantino Micalopoulo adressé à M(onsieur) de Sartine, Ministre de la Marine et renvoyé à M. Prevot intendant de la Marine pour être examiné au conseil*. *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire des Stamaty et Micalopoulo-Observations sur la dite réponse*. *ATF*, IA 75, f.77, ἀχρονολόγητη ἐπιστολή τοῦ Μιχαλόπουλου πρὸς τόν ὑπουργό τῶν Ναυτικῶν. *ATF*, IL 435, à M(onsieur) Delaporte, Intendant Général de la Marine. (Ἀναφορά μέ θέμα ὑπόμνημα τῶν Μιχαλόπουλου καί Ρίζου Σταμάτη 1781). Βλ. πίνακα 4.

100. *ATF*, IA¹ 93, *Copie de la lettre de M(onsieur) de Castrie (Ministre) à Fabry à Versaille le 19 janvier 1783*. *ATF*, IL 435, *Copie de la lettre écrite par Ministre de Castries à M(onsieurs) de Fabry et Malouet, à Versailles le 19 janvier 1783*.

κτοῦν ἐγκυρότητα μέ ἐμπορικές συμβάσεις πού ἀκολουθοῦν τό τυπικό τῆς ἐποχῆς. Τά σχετικά ἔγγραφα πού διαθέτουμε ἀφοροῦν προσφορές γιά συμμετοχή τους σέ διαγωνισμό πού προκήρυξαν τά γαλλικά ναυπηγεῖα γιά ἀγορά ξυλείας ἢ ἀνάθεση προμηθείας, ὕστερα ἀπό τὴν ἐκλογή τοῦ μειοδότη (*soumission*)¹⁰¹, καθὼς καὶ ἐπίσημες συμβάσεις γιά τὴν ἀγορά ὕστερα ἀπὸ τὴ διαδικασία τοῦ διαγωνισμοῦ (*traité, marché*)¹⁰². Σύμφωνα μέ εἰδικὰ ἄρθρα τῶν συμβάσεων καθορίζονται οἱ ὑποχρεώσεις τῶν συμβαλλομένων σέ θέματα φορολογίας, μεταφορᾶς, ἀβαρίας, καὶ τόπου καὶ χρόνου πληρωμῶν, καθὼς καὶ οἱ ποιότητες, ποσότητες καὶ τιμές. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη σταθερὰ τῶν ἴδιων ἄρθρων στά περισσότερα ἔγγραφα, οἱ ὄροι ἐπιβάλλονταν ἀπὸ τὴ διεύθυνση τῶν ναυπηγείων καὶ ὑπῆρχαν ἔτοιμα πρότυπα πού συμπληρώνονταν ἀνάλογα μέ τὴν περίπτωση¹⁰³. Τά χρονικά ὄρια τῶν συμβάσεων τῶν Ἑλλήνων προμηθευτῶν κυμαίνονται ἀπὸ δύο ὡς πέντε χρόνια. Σύμφωνα μέ τοὺς γαλλικοὺς κανονισμοὺς προτιμοῦνταν οἱ συμβάσεις μεγάλης διάρκειας, ἀλλὰ, οἱ Ἕλληνες δὲν δέχονταν νά δεσμευτοῦν μέ μακροχρόνιες συμφωνίες, ἀφοῦ οἱ συνθῆκες ἀγορᾶς ἄλλαζαν¹⁰⁴.

β' Προβλήματα συνεργασίας. Στό θέμα τῆς ἀκατάλληλης ξυλείας

101. ATF, 5E 184, f. 220, *Soumission du S(eigneur) Fr. Aguillon négociant de cette ville procureur fondé et caution du S(eigneur) Jean Chidonachi pour la fourniture pendant 4 années (1781-1785)*. Πρβλ. ANF, Marine, B, 354, ff. 260r-266v, *Offres et conditions du Capitaine Antoine Icard de la Ciotol pour les Bois de Chesne (sic) qu' il propose de couper à Larta en Epire dans les forests de Loure pour le service du Roy dans l' arsenal de Toulon (1732)*.

102. ATF, IL. 435, *Traité passé avec le S(eigneur) Fr. Aguillon, négociant de cette ville correspodant d' une compagnie de négociants grecs établis à Préveza*. ATF, 5E 191, f. 139. *Marché passé avec le S(eigneur) Jean Baptiste Lasalle, négociant de Marseille pour la fourniture pendant cinq années des bois des chênes courbants et de haute futaye en pièces de choix et d' assortiment à exploiter dans les forêts de l' Albanie Turque pour le service du Port de Toulon à commencer du 1er janvier 1786, jusqu' au 1er janvier 1791*. Ὁ ὄρος "marché" δηλώνει καὶ συμφωνία γιά πώληση καὶ ἀγορά, συμπίπτει δηλ. μέ τόν ὄρο "traité": σύμβαση ἐμπορική ἢ ναυτιλιακή μεταξύ ἰδιωτῶν ἢ ἰδιωτῶν καὶ κυβερνήσεως. Βλ. Ἄντ. Μπίτη, *Λεξικόν γαλλοελληνικόν*, Ἀθήναι 1911, τ. Β', σσ. 150 καὶ 1231. Γιά τόν ὄρο "soumission", βλ. σ. 101, Πρβλ. *Paul Robert, Dictionnaire de la langue française "Petit Robert"*, Paris 1972, σσ. 1043, 1677, 1813. Εὐχαριστῶ τὴ φίλη κ. Ἄν. Καραπά, πού μέ βοήθησε νά προσδιορίσω τὴν ἐρμηνεία τῶν ὄρων.

103. Βλ. ἄρθρα τῶν συμβάσεων στά παραπάνω ἔγγραφα. Πρβλ. σχέδια συμβάσεων στό παράρτημα, πίν. 6.

104. Βλ. σημ. 101, 102. Πρβλ. *Bamford, Forests*, σ. 34, σημ. 11.

ἀναφέρεται ἐκτεταμένη ἀλληλογραφία. Ὑπαρξη ἐλαττωματικῆς ξυλείας παρατηρεῖται συχνά στίς ἐξαγωγές τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας καί ἡ μερική ἢ ὀλική ἀπόρριψη φορτίου εἶναι ἀπό τὰ ἐπαναλαμβανόμενα φαινόμενα κατά τίς γαλλοελληνικές συναλλαγές¹⁰⁵. Ἡ ἀνεπάρκεια ἢ ἡ ἀνικανότητα τῶν Ἑλλήνων ὑλοτόμων καί ἡ προχειρότητα στήν ἐργασία τους, ὅπως καί ἡ ἀδιαφορία τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων νά συμμορφώνονται κάθε φορά μέ τούς ὄρους τῶν συμβολαίων, ἀναφέρονται συχνά. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις γιά τήν ἀποστολή μειονεκτικῶν φορτίων ὑπῆρχαν ἐλαφρυντικά, κυρίως ἀτυχίες κατά τήν ὑλοτομία καί τή μεταφορά πού ἀνέτρεπαν τόν προγραμματισμό ἀποδόσεως. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐπιστροφή ἐνός φορτίου δέν ὀφειλόταν μόνο στήν κακή ποιότητα, ἀλλά καί σέ ἐμπλοκές κατά τίς συναλλαγές ἢ κατά τή σύναψη τῶν συμβολαίων πού σχετιζόταν μέ τήν ἐφαρμογή τοῦ προγράμματος κατασκευῶν. Ἐτσι τό 1775 ἀπό 150.000 κυβικά πόδια μόνο ἡ μισή ποσότητα ἐγινε δεκτὴ καί δέν κρατήθηκαν οὔτε τὰ κυρτά ξύλα, πού ἦταν ἀναγκαῖα στά ναυπηγεῖα, γιὰτί εἶχε ἐν τῷ μεταξύ σταματήσει ἡ ναυπήγηση ἐμπορικῶν πλοίων¹⁰⁶.

Ἐπειδὴ τό πρόβλημα αὐτό ἀντιμετωπιζόταν συχνά, ἀπό τούς ἀρμόδιους τῶν ναυπηγείων εἶχε δοθεῖ ἐντολή στοὺς ὑπαλλήλους νά μὴ δυσαρεστοῦν τούς Ἑλλήνες ξυλεμπόρους, πού προμήθευαν τήν ἀνώτερη σέ ποιότητα ξυλεία τῆς «Ἀλβανίας». Ἡ λύση ἐντούτοις, δέν ἦταν πάντοτε ἱκανοποιητικὴ γιά τούς ξυλεμπόρους, γιὰτί οἱ κανονισμοὶ τῶν ναυπηγείων δέν πρόβλεπαν τίποτε σχετικὸ καί κάθε περίπτωση ἀντιμετωπιζόταν εὐκαιριακά¹⁰⁷. Τά πιό συνηθισμένα μέτρα,

105. *ATF*, IA¹ 73, Dasque, à Versailles, le 25 septembre 1775. *ATF*, IL 435, Copie de la lettre de Ministre à... Fabry et Malouet, à Versailles, 19 janvier 1783. *ATF*, IL 435, à M(onsieur) Delaporte, Intendant Général de la Marine, ὄπ. π. Στήν ἴδια σειρά: Etat Général que le S(eigneur) Anguillon de Toulon à fourni au S(eigneur) Stamaty et compagnie pour les fournitures des bois... dans les années (1769-1777). Βλ. πίνακα 14.

106. *ATF*, IA¹ 73, Dasque, à Versailles, le 25 septembre 1775. *ANF*, Marine B₃ 764, f. 266v, Mémoire... de Mr. Saint-Sauveur (1783). *ATF*, IL 435, Réponse au mémoire des Stamaty et Micalopoulo-Observations sur la dite réponse. *ATF*, IL 435, Copie de la lettre écrite par Ministre à M(onsieur)s... Fabry et Malouet, à Versailles, le 19 janvier 1783.

107. Βλ. πίνακα 6. *ANF*, Marine, D₃ 3, f. 73. *ATF*, Dasque, IA¹ 73 à Versailles, le 25 septembre 1775. *ANF*, Marine, B₃ 98, ff. 85-89, Observations du Port sur le traité (1783). *ATF*, 5E 184, f. 220, *Soumission de... Fr. Aguilon, procureur du J. Chidonachi*, (1781-1785), ὄπ. π., ἄρθρο 7. *ATF*, IL 435, Traité passé avec Fr. Aguilon (1774-1775), ὄπ. π., ἄρθρο 7.

πού δέν εφαρμόζονταν όμως πάντοτε μέ συνέπεια, ήταν ή παραλαβή του φορτίου, αλλά μέ μειωμένη τιμή ή ή επιλογή από τό σύνολο του φορτίου μερικῶν κομματιῶν ή ή διοχέτευση τῆς ξυλείας σέ τομεῖς κατώτερων κατασκευῶν. Ὑπῆρχε ἀκόμα καί ὁ τομέας τῶν ἐπισκευῶν πού ἀπορροφοῦσε κατώτερη ξυλεία, καθώς καί ή δυνατότητα συντηρήσεως κομματιῶν στό νερό γιά μελλοντική χρήση. Διέθεταν ἐπίσης οἱ Ἕλληνες ξυλεία μέτριας ή χαμηλῆς ποιότητάς στά ναυπηγεῖα του Ἀτλαντικοῦ, ὅταν ὁ ἀνεφοδιασμός τους ήταν ἰδιαίτερα δύσκολος στά χρόνια τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως. Γι' αὐτό τό 1775 ὁ προμηθευτής Μιχαλόπουλος συνιστοῦσε μέρος ἀπό τό «ἀποδοκιμασμένο» φορτίο νά περάσει στά δυτικά λιμάνια πού σπάνια προμηθεύονταν κομμάτια σκληροῦ ξύλου, ὅπως ήταν τό ἑλληνικό. Ὄταν τέλος ἀδυνατοῦσαν νά τό διαθέσουν ὄλο στή Γαλλία, μετέφεραν ἕνα μέρος στά ἰσπανικά ναυπηγεῖα τῆς Καρθαγένης καί του Κάδιξ (Cadix), ὅπου τό πουλοῦσαν σέ ἐξαιρετικά χαμηλή τιμή. Οἱ περιπτώσεις ἀποδοκιμασίας φορτίου μέ ἀριθμητικά δεδομένα στίς πηγές μας εἶναι σποραδικές καί εἶναι δύσκολο νά ἐξαχθοῦν συμπεράσματα σχετικά μέ τίς ἐπιπτώσεις στά οἰκονομικά τῆς ἐταιρείας. Εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι ἀποτελοῦσαν πλήγμα γιά τούς ξυλεμπόρους, ἀφοῦ κάθε ἀποστολή ἀντιμετώπιζε πρόβλημα ἀπορρίψεως καί ἐπομένως σημαντική ζημία¹⁰⁸.

Ἀπό τίς ἄλλες δυσκολίες κατά τίς συναλλαγές, πού εἶχαν ἐπιπτώσεις στά οἰκονομικά τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων μποροῦν νά ἀναφερθοῦν ή ἀσυνέπεια ἐκ μέρους τῶν ναυπηγιῶν στίς συμφωνημένες τιμές ἀγορᾶς καί σέ φορτία καλῆς ποιότητάς, ή αὔξηση στό ναῦλο καί τίς ἀσφάλειες, ἰδιαίτερα κατά τήν κρίσιμη δεκαετία 1770-1780, καί περιοδικά ἄλλες ἐπιβαρύνσεις, ὅπως αὔξηση στά ποσοστά προμήθειας, ζημία κατά τήν ἀνταλλαγή συναλλαγματικῶν, ἐπιπρόσθετα τελωνειακά καί εἰδικά τέλη γιά τήν ἐκφόρτωση καί τήν πληρωμή¹⁰⁹. Συνέπειες στά οἰκονομικά τῶν Ἑλλήνων καί περιπλοκές

108. *ATF*, IA¹ 73, Dasque, à Versailles, le 25 septembre 1775. *ANF*, Marine, B₃ 764, ff. 266v, 268v, Assertions en mémoire ...de Mr. Saint-Sauveur (1783). *ATF*, IL 435, Copie de la lettre écrite par Ministre de la Marine à ...Fabry et Malouet, à Versailles, le 19 janvier 1783. *ANF*, Marine, B₁ 92, ff. 63r-64v, Lombard, Toulon, 16 mai 1779. *ATF*, IA¹ 137, Extrait du procès verbal des Résultats du Conseil de Marine assemblé chez M(onsieur) le Comte d' Albert de Riom chef d' Escadre. *ATF*, IL 435, Extrait de la lettre de M. de Baynes à M. Dusane de Versailles, le 10 decembre 1773.

109. *ATF*, IL 435, Réponse au Mémoire présenté à... Ministre par les... Stamaty et Micalopoulo - Observations des... Stamaty et Micalopoulo sur la dite réponse, article

στόν προγραμματισμό αποδόσεως είχε και η άθétηση του δρου για τό χρόνο προθεσμίας (usances) τών συναλλαγών, πού οί έμπορικοί κανονισμοί τής έποχής, ειδικά στή Γαλλία, περιόριζαν στίς 30 μέρες. Καθορίζονταν μέ ειδικό άρθρο του συμβολαίου¹¹⁰ πού οί Γάλλοι δέν τηρούσαν πάντοτε. Διαμαρτυρίες και έκκλήσεις τών Έλλήνων για άποζημίωση σέ παρόμοιες περιπτώσεις δέν έβρισκαν συνήθως άνταπόκριση¹¹¹.

γ' **Ο άνταποκριτής.** Όταν οί Έλληνες άρχισαν άπευθείας νά προμηθεύουν ξυλεία στά ναυπηγεία τής Τουλών, οί συναλλαγές γίνονταν διά μέσου Γάλλου άνταποκριτή στή γαλλική πόλη, ό όποιος μεσολαβούσε στους ύπευθύνους τών ναυπηγείων. Τό σύστημα αυτό τών παραγγελιοδόχων και πρακτόρων, εύρύτατα διαδεδομένο στίς έμπορικές σχέσεις τό 18ο αιώνα, χρησιμοποιούνταν και από τή γραμματεία τών ναυπηγείων για νά διευκολύνονται οί έπαφές μέ τούς διαφόρους προμηθευτές ξυλείας¹¹².

4. ATF, IL 435, *Etat Général que le Seigneur Aguillon a fourni à Mr. Stamaty (1769-1777)*. ATF, IL 435, A Monseigneur Delaporte, intendant Général de la Marine (δπ. π.). ANF, Marine B₃ 712, *Lettre de Michel Stamaty de Naplas, 16 decembre 1780*. ATF, IL 435, No 344: *Tableau servant à faire connoître les frais énormes que les S(eigneu)rs Stamaty et Micalopoulo ont été obligés de payer*. ATF, IL 435, *Etat des nolis payés par le Sr. François Aguillon fils aux patrons Napolitains pour le transport des bois venus en ce port, provenant des exploitations faites dans l' Albanie Turque par le Sr. Michel Stamaty Négociant Grec, et du montant des dits bois à compter de l' année 1769 jusqu' et compris 1777*. Στο έξής: état des nolis payés (1769-1777).

110. ATF, IL 435, à Monseigneur Delaporte, intendant Général de la Marine (δπ. π.). ATF, 5E 191, f. 159, *Marché passé avec le Seigneur J. Baptiste Lasalle (1786-1791)*. ATF, IL 435, Réponse au mémoire, δπ. π. και ATF, IL 435, *Etat des nolis payés (1769-1777)*. Πρβλ. *Nelkenbrecher*,... Manuel des Monnaies σσ. 416, 506.

111. ATF, αυτόθι. Βλ. και ATF, IL, 435, *Mémoire présenté à M(onsieu)r le Marquis de Castries Ministre de la Marine par les S(eigneu)rs Stamaty et Micalopoulo à l' effet d' être indemnisés des pertes qu' ils ont essuyées sur la fourniture des bois d' Albanie au Port de Toulon*. ATF, IL 435, *Etat Général que le Sr. Aguillon a fourni au Stamaty et compagnie (1769-1777)*. ANF, Marine, B₃ 764, f. 343, 8 fevrier 1786, Traduction du Grec: Μαρτυρία για έγκριση άποζημίωσης στό Σταμάτη.

112. *Bamford*, Forests, σσ. 30-32. Πρβλ. παρόμοιο τρόπο έμπορίου: Γκόφα, Φόρωσις, σσ. 155-156, σημ. 2. *Του ίδιου*, Δείγμα, σ. 114, σημ. 4. *Του ίδιου*, Έλληνικάί έξαγωγαί, σσ. 317-318. *Του ίδιου*, Διαμαρτυρικόν, σ. 483, σημ. 9 και σ. 491, σημ. 41. *Του ίδιου*, Δύο φορτωτικάί εκ Κερκύρας, τών έτών 1779-1804, άφορώσαι εις μεταφοράς έλαιου «Μελέται πρός τιμήν Στρατηή Άνδρεάδη, τ. II, Άθήναι 1973, σ. 62, σημ. 45. *Svoronos*, Le commerce de Salonique, σ. 93. Α. Γιαννακοπούλου, Ναυτικά έγγραφα εκ Πατρών, σ. 71.

Ἐκ τῆς Ναυτικῆς Συμβουλίου, πού εἶχε τή σχετική ἀρμοδιότητα, ὀρίστηκε ὡς ἀντιπρόσωπος καί ἀνταποκριτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας στά ναυπηγεῖα ὁ Aguillon καί κατά διαστήματα ὁ γιός του. Δέν εἶναι βέβαιο ἂν παρέλαβε τά πρῶτα φορτία τῶν ἐτῶν 1767-1773. Μετά ὁμοῦ τῷ 1774 ἀντιπροσωπεύει τοὺς Ἕλληνας προμηθευτές, ὅπως προκύπτει ἀπὸ σύμβαση τῶν μελῶν τῆς ἐταιρείας γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμό τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν. Τό ἴδιο πρόσωπο παραμένει σταθερά μέ ἀνανεωμένες ἀποφάσεις τοῦ Ναυτικοῦ Συμβουλίου μέχρι τῷ 1786, ἂν καί οἱ ἀξιολογότερες συναλλαγές φθάνουν ὡς τῷ 1782¹¹³.

Ἐν τῷ 1782, ὁ Aguillon, σύμφωνα καί μέ τοὺς ἐμπορικοὺς κανονισμοὺς τῆς ἐποχῆς ἦταν ὑποχρεωμένος νά ἐνεργήσει γιὰ τὴν ὑπογραφή συμβάσεως¹¹⁴ τῶν ἐμπόρων πού ἀντιπροσώπευε μέ τά ναυπηγεῖα καί νά μεσολαβήσει στοὺς intendants καί τὸν ὑπουργό τῶν Ναυτικῶν γιὰ χορήγηση προκαταβολῆς στὸν Ἕλληνα ξυλέμπορο πού κατά τὴν κρίση του ἦταν προτιμότερος γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν γαλλικῶν συμφερότων, δίνοντας ἔγγραφη προσωπικὴ ἐγγύηση. Διὰ μέσου τοῦ ἀνταποκριτῆ ἐπίσης οἱ Ἕλληνες προμηθευτές ζητοῦσαν ἱκανοποίηση, ὅταν γιὰ ποικίλους λόγους ἀντιμετώπιζαν ἀσυνέπεια στὸν καθορισμὸ τιμῶν ἢ ὕψωση ναύλων, ἀσφαλιστρῶν καί ἄλλων δαπανῶν¹¹⁵.

113. ATF, IA 137, *Extrait du procès verbal des résultats du conseil de la marine assemblée chez M. le comte de Sontage, Chef, d' Escadre des armées navales, Commandant et Président, 1785, 14 octobre, article 6.* ATF, IL 435, *Traité passé avec le S(eigneur) Aguillon négociant grec établis à Prèvesa pour fournir dans cet arsenal pendant les années 1775 et 1776 la quantité d' environ 50 à 60 mille cubes des bois de chêne courbans qu' ils se proposent de tirer de l' Albanie Turque en pièces de choix et d' assortiment.*

114. Ὁ Aguillon ἐνημέρωνε τοὺς Ἕλληνας σχετικά μέ τοὺς διαγωνισμοὺς ἀγορᾶς ξυλείας τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων καί μέ ἐξουσιοδότησή τους συμμετεῖχε σέ αὐτούς. Ἐν ἡ προσφορά τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων κρινόταν συμφέρουσα, ὑπογραφόταν σύμβαση στὸ ὄνομα του ὡς ἀνταποκριτῆ. Εἶχε εὐθύνη γιὰ τὴν παραλαβὴ καί τὸν ἔλεγχο τῆς ξυλείας καί τὴν πληρωμὴ τῆς ξυλείας καί τῶν ναύλων. Βλ. σχετικά: ATF, IA 73, *Copie de la lettre de M(onsieur) de Castries, Ministre de la Marine à Mrs. Fabry et Malouet, à Versailles, le 19 janvier 1783.* ANF, Marine, B₃ 712, *Réponse de Durfé à Stamati, Toulon, 26 avril 1781: "La fourniture des bois d' Albanie n' a jamais été faite sous le nom de S(eigneur) Stamaty c' est sous le nom du S(eigneur) Anguillon, négociant de cette ville, correspondant d' une compagnie de négociants grecs établis à Prèvesa".*

115. ANF, Marine, B₃ 712, Aguillon, Toulon, 31 decembre 1775. Στὴν ἴδια σειρά, Toulon, 26 avril 1781: ἀπάντηση τοῦ Durfé στὸ Σταμάτη. ANF, Marine, B₃ 764, f. 272, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur (1783).* ANF, Marine, B₃ 712,

Στήν τελευταία αυτή υποχρέωσή του ο Aguillon δέν ανταποκρινόταν πάντοτε, καί γενικά δέν διευκόλυνε τίς συναλλαγές. Έπειδή κανένα φορτίο δέν δηλωνόταν στό όνομα "Έλληνα ξυλεμπόρου ή συλλογικά στήν εταιρεία, ο Aguillon εκμεταλλευόταν αυτό τό γεγονός σέ βάρος τών Έλλήνων αποκλείοντάς τους τή δυνατότητα άμεσης έπαφής μέ τούς ύπευθύνους τών ναυπηγείων. Οί άντιδράσεις καί διαμαρτυρίες τους δείχνουν ότι ή παρουσία του Aguillon είχε θεωρηθεί άσύμφορη από τούς Έλληνες, πού τελικά κατόρθωσαν νά ρυθμίζουν εκείνοι τίς συναλλαγές, περιορίζοντας τόν Aguillon σέ χρέη παραγγελιοδόχου μέ άμοιβή 3-4%¹¹⁶, συνηθισμένο ποσοστό «προμήθειας» αυτή τήν έποχή¹¹⁷. Έτσι μόνο για τήν έγκριση προκαταβολής είχε άποφασιστικό ρόλο¹¹⁸.

Οί Έλληνες, όπως σέ ειδικά σημεία τής μελέτης εξετάζουμε, έμεναν συνεχώς χρεώστες άπέναντι στό γαλλικό δημόσιο, γεγονός μέ συνέπειες για τόν έγγυητή τους. Σύμφωνα όμως μέ γαλλική άποψη πού άπηχει καί τήν έλληνική αντίληψη για τό ρόλο του άνταποκριτή, τό θέμα τών άνεξόφλητων προκαταβολών έμενε σκόπια άνοιχτό καί οί μεσολαβητικές ένέργειες του Aguillon στους άρμόδιους ρυθμίζονταν από ύστερόβουλους σκοπούς. Συγκεκριμένα ο Aguillon φρόντιζε νά αγοράζεται από κάθε άποστολή ξυλείας τόση ποσότητα, ώστε νά καλύπτονται μερικά ή όλικά μόνο τά ποσά, για τά όποια είχε έγγυηθεί. Οί Έλληνες έτσι έμεναν έξαρτημένοι από τόν άνταποκριτή τους πού άγωνίζονταν συχνά νά τόν πείσουν νά έγγυηθεί νέα προκαταβολή. Υπάρχουν ένδείξεις ότι ο Aguillon απέβλεπε στήν οικονομική κατάρρευση τών ξυλεμπόρων για νά άντικαταστήσει τήν εταιρεία τής Πρέβεζας μέ δική του έπιχείρηση. Η

Rapport au conseil de la Marine (1781). ATF, IL 435, Etat général que le S(eigneur) Aguillon de Toulon a fourni au S(eigneur) Stamati et compagnie pour les fournitures des bois (1775-1776).

116. ATF, IL 435, Réponse au mémoire présenté à M(onsieur) le Marquis de Castries, Ministre de la Marine par les S(eigneurs) Stamaty et Micalopoulo-Observations des... Stamaty et Micalopoulo sur la dite Réponse. IA¹ 93, Copie de la lettre de M(onsieur) de Castries, δπ. π. (19-1-1783). ANF, Marine, B₃ 764, f. 275v, Asser-tions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur, (1783).

117. *Albion Forests*, σ. 40. *Bamford, Forests*, σ. 185. Βλ. Για τά ποσοστά προμήθειας στήν όθωμανική αυτοκρατορία: *Svoronos, Le commerce de Salonique*, σσ. 94-97. *Μαξίμου*, Η αύγή του καπιταλισμού, σ. 53. Γ. Παπαδιαμαντοπούλου, Ιστορικά σημειώσεις, Αθήναι 1938, σ. 20. *Στιορόκα*, Τό γαλλικό προ-ξενείο τής Άρτας, σσ. 272, 274.

118. Βλ. σημ. 113, 114. ANF, Marine, B₃ 712, *Rapport au conseil de la Marine (1781)*.

ἀποστολή του ἑμπόρου Badin στην Ἡπειρο (1772) ἐξυπηρετοῦσε αὐτό τό σκοπό. Κάτω ἀπό αὐτές τίς συνθήκες οἱ ξυλέμποροι τῆς Πρέβεζας ἀδυνατοῦσαν νά διακόψουν τή συνεργασία μαζί του. Ἡ ἀλλαγὴ προσανατολισμοῦ τῶν Ἑλλήνων καί ἡ ἀναζήτησις ἄλλης ἐμπορικῆς συνεργασίας θά ζημίωνε ὄχι μόνο τόν ἀνταποκριτή, πού ἔπαιρνε ποσοστά ἀπό τή σύμβαση μέ τούς Ἑλληνας, ἀλλά καί τὰ ναυπηγεῖα τῆς Τουλῶν πού εἶχαν ἄμεση ἀνάγκη αὐτά τὰ χρόνια¹¹⁹ ἀπό τήν ἠπειρωτικὴ ξυλεία καί δέν τὰ συνέφερε ὄχι μόνο ἡ διακοπή, ἀλλά οὔτε καί ἡ μείωσις τῶν ἐξαγωγῶν. Ἄν μάλιστα θεωρηθεῖ ἀξιόπιστη ἡ ἀναφορὰ τῶν μελῶν τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας ὅτι Ἕλληνοι καί Ἰσπανοὶ ἐπίμονα ζητοῦσαν ξυλεία ἀπό τήν ἐταιρεία γιά τόν ἀνεφοδιασμό τοῦ Port Mahon¹²⁰, εἶναι πιθανό ὅτι οἱ ὑπεύθυνοι τῶν ναυπηγιῶν ἐπιδοκίμαζαν ἢ ὑπέθαλπαν τή στάση τοῦ Aguilhon ἢ ἀκόμα ὅτι τήν εἶχαν ἐπιβάλει γιά νά βρίσκονται οἱ Ἑλληνας διαρκῶς ἐκτεθειμένοι ἀπέναντί τους.

119. ANF, Marine, B₃ 764, f.f. 268r-v, 275v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. σσ. 53-54.

120. ATF, IA¹ 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulo (1775)*. Γιά τή σημασία τῆς Μινόρκας στή μεσογειακὴ πολιτικὴ τῶν μεγάλων Δυνάμεων τῆς ἐποχῆς (Ἀγγλίας-Γαλλίας-Ρωσίας), τόν ἀνταγωνισμό γιά τήν κατάκτηση καί τήν κατοχὴ τῆς, καθὼς καί γιά τήν παροικία τῶν Ἑλλήνων στό νησί καί τό ρόλο τους στήν ἐξυπηρέτησις τῶν ἀγγλικῶν σχεδίων βλ. Ν. Σ. Σβορώνου, Ἡ ἑλληνικὴ παροικία τῆς Μινόρκας, σσ. 12-22, ὅπου ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. σ. 52, σημ. 8. τῆς μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

1. Οί δασμοί

α' *Άδειες ύλοτομίας και εξαγωγής.* Ἡ ἔκδοση τῶν ἀδειῶν δέν ἦταν πάντοτε εὐκόλη, γιατί οἱ Τούρκοι ἀξιωματοῦχοι, ὅσα χρήματα κι ἄν ἔπαιρναν, δέν διακινδύνευαν τή θέση τους ἐπιτρέποντας ἐμπόριο πού δέν ἐνέκρινε ὁ Σουλτάνος. Οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι πού συνεργάζονταν μέ τούς Γάλλους παρουσίαζαν τήν εξαγωγή στό ἐξωτερικό ὡς ἐσωτερικό ἐμπόριο πού διαξαγόταν μέ ἄλλα λιμάνια τῆς αὐτοκρατορίας. Μέ αὐτό τόν τρόπο καί χρησιμοποιώντας τήν ἴδια πάντα μέθοδο οἱ Ἕλληνες προμηθευτές ἔπαιρναν ἄδειες, καί πολλοί ἀπό τούς Τούρκους διοικητές, ἐνῶ γνώριζαν ὅτι ἡ ξυλεία προοριζόταν γιά τά ναυπηγεῖα τῆς Τουλῶν, ἄφηναν νά δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση πώς πίστευαν ὅτι μεταφερόταν σέ λιμάνια τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας¹.

Τήν ἄδεια πού δινόταν συνήθως προφορικά², στόν πλειοδότη, χορηγοῦσε κυρίως ὁ βοεβόδας, ἀλλά καί ὁποιοσδήποτε τοπικός διοικητής ἢ ἀξιωματοῦχος στή δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου ὑπάγονταν οἱ δασώδεις περιοχές πού ἐπρόκειτο νά ὑλοτομηθοῦν³. Δέν ἐπισημάναμε

1. *Μαξίμου*, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 68. *Bamford*, Forests, σσ. 104-105. Γιά τά τεχνάσματα τῶν Ἑλλήνων: *ATF*, IL 435, Castries (Ministre de la Marine) à Malouet et Fabry, Toulon, 19 janvier 1783. *ATF*, IA¹ *Mémoire... de Mr. Micalopoulo (1775)*. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 275v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur (1783)*.

2. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 270r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Στήν παρακάτω μόνο περίπτωση ἀναφέρεται μπουγιουρντί τοῦ Τούρκου διοικητή τῆς Καβάγια: *ANF*, Marine B₃ 787, Cavailla, ἀχρονολόγητο (1777). Βλ. καί *ANF*, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 24 decembre 1734: "... *Le veivode m' a dit qu' un grec luy avoit offert de luy donner plus que mois, s'il vouloit luy accorder la levée des bois... pour la Malte*". Πρβλ. σ. 98, σημ. 54.

3. *ANF*, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier (1732)* ἔγκριση βοεβόδα. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 271v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*:

«παραχωρητήρια» δασικῶν ἐκτάσεων γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση πού ἡ ἐκδοσή τους γινόταν ἀπὸ εἰδικούς ἀγάδες γιὰ τὰ δάση (κοροῦ ἀγαλαρή), στοὺς ὁποίους οἱ τιμαριῶτες ἢ ὁ βοεβόδας ἀνέθεταν συνήθως τὴν παρακολούθηση τῶν ὑλοτομιῶν⁴. Γιὰ δεκατισμὸ ἐπίσης τῆς ξυλείας, φόρο γνωστὸ σὲ ἄλλες περιοχές τῆς Βαλκανικῆς δὲ γίνεται λόγος στὶς πηγές μας. Οἱ ἄδειες ἐκμεταλλεύσεως φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν τὴ μοναδικὴ ἐπιβάρυνση.

Οἱ ὑλοτομικὲς ἄδειες στὴν ἀρχὴ εἶχαν ἰσχύ γιὰ δυὸ ἢ τρία χρόνια, ἀλλὰ παρατείνονταν καὶ διαρκοῦσαν ἀπεριόριστα ἢ ἀνανεώνονταν⁵. Ἀναφέρεται ὅτι γιὰ τὴν ἐκδοση ἄδειας (στὶς ἀρχές τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας 1767) δινόταν τὸ ποσὸ τῶν 3.000 "zarmacoures" πού ἰσοδυναμοῦσε μὲ 1.000 γρόσια. Τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνογαλλικοῦ ξυλεμπορίου τὰ ποσὰ τῶν ἀδειῶν κυμαίνονταν ἀπὸ 4.000 ὠς 20.000 γρόσια γιὰ μεμονωμένα δάση καὶ ὄχι γιὰ ὁλόκληρη περιοχὴ⁶. Στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μνημονεύεται ἀπὸ τὸ Scrofani τὸ ποσὸ τῶν 20.000 γροσίων τὸ χρόνο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ Leake 40-70 πουργιά, δηλ. 20.000-35.000 γρόσια⁷.

Τὰ ποσὰ γιὰ ὑλοτομικὲς ἄδειες στὴν ἀρχὴ κατέβαλλαν οἱ Γάλλοι. Ὄταν ἀργότερα οἱ Ἕλληνες ἀνέλαβαν τὴν ἐπιχείρηση, πλήρωναν γιὰ τὶς ἄδειες καὶ Γάλλοι καὶ Ἕλληνες ἢ μόνον οἱ δεῦτεροι. Οἱ ἀνωμαλίες γύρω ἀπὸ τὸ θέμα ἐκδόσεως καὶ χρόνου ἰσχύος τῶν ἀδειῶν πληθαίνουν κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνα, περίοδο τῆς μεγάλης δραστηριότητος τῶν Ἑλλήνων, γεγονὸς πού εἶχε δυσμενεῖς συνέπειες στὰ οἰκονομικὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας⁸. Μετὰ τὸ

ἔγκριση μουτσελλίμη. ANF, AE, B, 171A, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731: ἄδεια μουφτιῆ. Βλ. καὶ Bamford, Forests, σ. 104. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 331.

4. Μιλτ. Κορατζίδου, Ἑρμηνεία τοῦ νόμου περὶ γαιῶν ἐν Τουρκίᾳ, Ἀθῆναι 1913, σ. 102.

5. ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 24 avril 1732, 16 decembre 1734.

6. ANF, Marine, B, 764, f. 274v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. Ἡ ἰσοδυναμία τῶν ζαρμακούπ σὲ γρόσια δίνεται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔγγραφο. Βλ. στὴν ἴδια πηγὴ f. 270v. Στὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται ἡ «τιμὴ τῆς ἄδειας» σὲ τσεκίνια ἢ ἀντιστοιχία σὲ γρόσια ὑπολογίζεται μὲ βάση τὸν πίνακα τοῦ Svoronos, Le commerce de Salonique, σ. 82.

7. Scrofani, Voyage, τ. III, σ. 20 Leake, Travels, τ. I, σ. 181.

8. ANF, Marine, B, 712, Fr. Anguillon à Malouet, Toulon, 17 mai 1781. ANF, Marine, B, 764, ff. 252r, 274v, 275v, Additions aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur: Εἰδήσεις γιὰ πληρωμὴ διπλῶν καὶ τριπλῶν ἀδειῶν. ANF, Marine, B, 712, Anguillon à Toulon, 17 mai 1781. Ὁ Σταμάτης διώκεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους

1780 συγκεκριμένα, ή απαίτηση μεγάλων ποσών για έγκριση ύλοτομίας γενικεύθηκε και, όταν άρχιζε μία ύλοτομική περίοδος, κανείς από τούς ξυλέμπορους δέν ήταν βέβαιος ότι θά συνεχιζόταν ή ύλοτομία, γιατί κατά τή διάρκειά της έκδηλώνονταν νέες απαιτήσεις τών Τούρκων. Οί δυσκολίες αυτές ανάγκαζαν τούς Γάλλους και Έλληνες νά χρησιμοποιούν, όχι φυσικά χωρίς επιβαρύνσεις, ως μεσάζοντες φίλους τους, ισχυρούς παράγοντες στην τοπική ζωή πού δέχονταν νά μπουν έγγυητές για τήν απρόσκοπτη διενέργεια του ξυλεμπορίου. Τελικά δημιουργήθηκε δίκτυο μεσαζόντων-έγγυητών, γενικά ισχυρών προσωπικοτήτων στην Πρέβεζα και τήν Άρτα πού επηρέαζαν τό βοεβόδα και τούς μπέηδες, και για τή μείωση του χρηματικού ποσού πού ήταν αναγκαίο για τήν έκδοση άδειών, αλλά και για τή χορήγησή τους. Έτσι για νά επιτύχουν Γάλλοι και Έλληνες άδεια ύλοτομίας στά δάση Λούρου, Χάντζας και Φανάριου στηρίχθηκαν στους άρματολούς του τόπου, πού άσκησαν επιρροή στο βοεβόδα νά επιτρέψει τήν κοπή. Σέ πολλές εξάλλου περιπτώσεις οί Τούρκοι ζητούσαν ειδική άδεια και για τήν εξαγωγή τής ξυλείας⁹ και υπήρξαν περιπτώσεις πού τό ποσό για τήν έγκριση αυτή ήταν μεγαλύτερο από τήν αξία τής ξυλείας ή από τό προβλεπόμενο κέρδος. Άξιοσημείωτη είναι ή περίπτωση του προμηθευτή Παπαχρήστου πού, άδυνατώντας νά ανταποκριθεί στην παράλογη απαίτηση για άδεια εξαγωγής, έγκατέλειψε τό φορτίο και όδηγήθηκε στή φυλακή για τά χρέη του¹⁰.

β' Τα φιλοδωρήματα. Δώρα στους Τούρκους δίνονταν τόσο συχνά —στά γαλλικά έγγραφα ονομάζονται "présents-δοσιματα"— ώστε νά αποτελούν τακτική πρόσθετη φορολογία¹¹. Γάλλοι και Έλληνες πίστευαν ότι μόνο μέ αυτό τόν τρόπο θά μπορούσε νά διευκολυνθεί ή έκμετάλλευση πού διεξαγόταν χωρίς τήν έπίσημη έγκριση τής Πύλης¹². Προσφέρονταν στο βοεβόδα και τούς ντόπιους άξιωματού-

για άνεξόφλητες άδειες ύλοτομίας. Πρβλ. ANF, AE, B₁ 1186, Papacristo, Zante, 10 juin 1785 "j' ai acheté à cher prix les commandants Turcs".

9. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 270v-271v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ATF, A¹ 93, *Copie de la lettre de Castries (Ministre) à... Fabry et Malouet*, à Versailles, le 19 janvier 1783.

10. Μαξίμου, Η αυγή του καπιταλισμού, σ. 69.

11. Πρβλ. Svoronos, Le commerce de Salonique, σσ. 61-62. Sabatier, Les relations commerciales, σσ. 179-180. Κρεμμυδά, Τό εμπόριο τής Πελοποννήσου, σσ. 65-68. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 140-142.

12. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 14 juillet 1729: "j' en obtiens facilement la sortie au moyen de quelques legers présents aux commandants du pays". 'Ο ίδιος,

χους, άκόμα και στίς γυναίκες και τό κατώτερο προσωπικό τους¹³, και ήταν ύποχρεωτικά κατά τήν έγκατάσταση νέου διοικητοϋ, τήν άφιξη νέου έμπορου, τήν έναρξη νέας ύλοτομικής περιόδου ή έπιχειρήσεως ή κατά τήν έποχή τών εξαγωγών. Μέ φιλοδωρήματα έπίσης εξασφαλιζόνταν οί ύλοτομικές άδειες ή οί άδειες εξαγωγής¹⁴. Έγκριση για εκμετάλλευση επέτυχαν άρχικά οί Γάλλοι (1732) προσφέροντας άπό 50 γρόσια στό βοεβόδα και τόν κατη. Τά έπόμενα χρόνια (1733-1735) ύπολογίζονται σέ 1.000 γρόσια τό χρόνο τά φιλοδωρήματα πού έδιναν μόνο στό βοεβόδα, τόν κατη και τούς μπέηδες, ένω στό διάστημα τής έντατικής εκμεταλλεύσεως τά ποσά αυξάνονται σημαντικά. Τό 1766 ό Γάλλος Badin πραγματοποίησε τήν εξαγωγή μετά άπό φιλοδώρημα 500 γροσίων στό βοεβόδα και ό ξυλέμπορος Σταμάτης τό 1768 πρόσφερε στό βοεβόδα 800 γρόσια και ένα άλογο για νά έπιτύχει έγκριση ύλοτομίας. Ό ίδιος για άλλη ύλοτομική άδεια τό ίδιο έτος, εκτός άπό τό ποσό 2.000 γροσίων δώρισε στό βοεβόδα ύφάσματα τής Λυών, κουζινικά και ένα εκκρεμές¹⁵. Σέ περιόδους εξαγωγών δωροδοκούνταν ιδιαίτερα ό έμίνης τής σκάλας, για νά παρέχει τελωνειακές διευκολύνσεις, καθώς και ό βενετός προβλεπτής στην Πρέβεζα για τό ίδιο λόγο¹⁶.

Larta, 24 septembre 1731: "*chez les Turcs l' argent facilite toute sorte d' entreprise*". ANF, Marine, D₃ 5, f. 10v, κ. έξ. Bois de chène d' Albanie (1756-1760). ANF, Marine, B₃ 764, f. 275v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 juillet 1733.

13. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier*. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 juillet 1733. ANF, Marine B₃ 764, f. 271, *Assertions... en mémoie de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₃ 787, f. 185r-v, Durazzo, Julien, 12 juin 1777 (έπικυρώνεται στην Toulon: 27 août 1787): "Ο Γάλλος έμπορος Badin για τήν εξαγωγή ένός φορτίου του έδωσε στόν Σολιμάν μπέη τής Καβάγια, εκτός άπό τό ποσό για άδεια εξαγωγής, και 1000 γρόσια ως δώρο και 300 γαλλικές λίρες για τή γυναίκα του μαζί μέ άλλα δώρα.

14. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier*. ANF, Marine, B₃ 764, f. 269v-271v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 8 octobre 1730. "*Comme je menage toujours les commandants d' une façon à me les rendre favorables en toute occasion et les avoir entierement à ma dévotion, je me flatte d' avoir la permission de l' extraction aussi facile qu' on peut la souhaiter; les présents qu' il y aura à faire ne seront de grande conséquence, mais comme le gouvernement de ce pays change presque tous les ans, je ne puis pas traiter rien la dessus quant à présent*".

15. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier* (1732). ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 juillet 1733. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 269r, 270r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

16. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-*

Τά φιλοδωρήματα δέν δίνονταν μόνο στους Τούρκους. «Δοσίματα» ὡς 500 τσεκίνια πρόσφεραν οἱ ξυλέμποροι στους προεστούς τοῦ Κάρλελι γιά νά ἐπηρεάσουν τό μουτσελλίμη νά ἐπιτρέψει ὑλοτομία.

Μέ «ρεγάλα» ἐπίσης στήν ἔναρξη ἢ στό τέλος κάθε ὑλοτομικῆς περιόδου καί ἄλλοτε περιπτωσιακά κρατοῦσαν οἱ ξυλέμποροι στά δάση τούς «μαστόρους πελεκάνους», τούς ὑλοτόμους, μεταφορεῖς καί ἐργάτες, καθώς καί τούς ἄρματολούς φρουρούς τῶν ὑλοτομικῶν συνεργειῶν¹⁷. Ἐπειδή σέ ὅλα τά συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἢ ἄλλης ἐργασίας τοῦ νοταριακοῦ ἀρχείου τῆς Πρέβεζας ἀναφέρονται τά φιλοδωρήματα¹⁸, πρέπει νά συμπεράνουμε ὅτι εἶχαν μεταβληθεῖ σέ καθεστώς γιά κάθε μορφή ἐργασίας, γεγονός πού συνάγεται καί ἀπό ἄλλες πηγές¹⁹. Δηλώνεται μάλιστα στά νοταριακά ὅτι προσφέρονταν ἀπό τόν ἀγοραστή τῆς ξυλείας γιά «τίς καλές του εὐχαρίστησες» ἢ «πρός εὐχαρίστηση τῶν μαστόρων» καί γιατί οἱ ἐργάτες πίστευαν ὅτι τούς φέρνουν ἐπιτυχία (γούρι) στήν ἐργασία τους²⁰. Ὡς φιλοδωρήματα ἔδιναν κυρίως χρῆμα σέ γρόσια, τσεκίνια ἢ λίρες, ἀλλά καί διάφορα εἶδη καί ἀντικείμενα, ὅπως ὑφάσματα, ἄλογα, ρολόγια²¹. Κρασί, ρακί ἢ λάδι καί μερικές φορές σιτάρι προσφέρονταν σύμφωνα μέ τό ἔθιμο τῆς περιοχῆς κατά τήν ἔναρξη κάθε ὑλοτομικῆς περιόδου ἢ σέ κάθε συμφωνία ὑλοτομίας στους ξυλοκόπους καί ἄλλους ἐργάτες²².

Sauveur. Πρβλ. ANF, AE, B₁ 1186, *Traduction de la lettre écrite par le M(onsieur) Eustache Paruzzi à M(onsieur) le Consul à Zante. Prèveza, le 9 mars 1785*: ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785: Ὁ ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας στήν Πρέβεζα Παρούσης, ἔδινε στό τελωνεῖο γιά κάθε φορτίο ξυλείας 50 γρόσια.

17. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 271v, 274r, 275r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* καί B₃ 382, f. 285r, *Offres et conditions de cap. Icard (1732)*.

18. Δέν ἐξαιροῦνται σέ κανένα ἀπό τά 30 συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας πού ἐπισημάναμε. Βλ. ἐνδείξεις στίς σσ. 193-195.

19. Κ. Μέρτζιου, Πῶς ἦτο ἡ αὐλή τοῦ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων τό 1720, HE, τ. 2 (1953), σσ. 346-348: φιλοδωρήματα καί στους συνοδοῦς καί ὀδηγούς στά ταξίδια.

20. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783, Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787, συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 275v, *Assertions, en mémoire de Mr. Saint-Sauveur (1783)*. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier (1732)*: "...*Ils prétendent que cela leur porte bonheur dans leur entreprise; je suis forcé de m' assujettir aux caprices d' une nation aussi bizarre*".

21. ANF, Marine, B₃ 787, f. 185r-v, Cavailla, 12 juin 1777 (Ἐπικυρώνεται: Toulon, 27 août 1777). ANF, Marine, B₃ 764, ff. 270r-271v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

22. ANF, Marine, B₃ 764, ὄπ. π., f. 275v. Πρβλ. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ. Κ

Ἀπό τὰ περισσότερα συμφωνητικά κοπῆς δούγας προκύπτει ὅτι τὰ φιλοδωρήματα χορηγοῦνται ἀνάλογα πρὸς τὴν ποσότητα ξυλείας: συνήθως ἀναφέρονται μισή ἢ μιὰ βαρέλα κρασί καὶ μισή ἢ μιὰ «μπότσα» ρακί γιὰ κάθε χιλιάδα ξυλείας. Κατὰ τὴν κοπή καυσόξυλων προσφέρονταν μιὰ βαρέλα κρασί γιὰ 100 ὄργιες καυσόξυλα. Τὸ λάδι δινόταν ξεχωριστά γιὰ τὸ σύνολο τῆς ὑλοτομημένης ξυλείας καὶ κυμαινόταν συνήθως ἀπὸ 2 ὡς 5 τσουκάλια τῆς Πρέβεζας²³. Ἄλλοτε τὸ κρασί καὶ τὸ ρακί δίνονται συνολικά γιὰ ὅλη τὴν ξυλεία καὶ συνήθως ἰσάριθμες βαρέλες καὶ μπότσες κρασί καὶ ρακί²⁴. Ὑπάρχουν περιπτώσεις πού ἀντὶ εἶδους δίνεται ἡ ἀξία τῶν ποτῶν συνολικά κατ' ἀποκοπή σέ γρόσια ἢ συμφωνεῖται ἡ καταβολή τῆς ἀξίας τῶν ποτῶν ἀναλογικά κατὰ χιλιάδα, δηλ. 3, 4, 5 γρόσια κατὰ χιλιάδα²⁵.

γ' *Τελωνεῖο στὴν Ἡπειρο*. Ἡ συμφωνία πού εἶχε συναφθεῖ στίς 2 Αὐγούστου 1720, ὕστερα ἀπὸ διετεῖς διαπραγματευτικές προσπάθειες (1718-1720)²⁶ μεταξύ τοῦ βενετοῦ ναύαρχου Ἀνδρέα Pisani, τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας στὴν Ἄρτα καὶ τοῦ βοεβόδα τῆς Ἄρτας καὶ ὄριζε ὅτι θὰ μοιράζονται Βενετοὶ καὶ Τοῦρκοι τὰ τελωνειακὰ στὸν Ἀμβρακικό καὶ θὰ παίρνει ὁ βοεβόδας στὴ Σαλαῶρα τὰ 3/4 καὶ ὁ Βενετός προβλεπτής στὴν Πρέβεζα τὸ 1/4²⁷ τοῦ δασμοῦ πού

155,φ. 59. Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Κ 42, φ. 145, Πρέβεζα, 2 Νοεμβρίου 1783. Κ 102, φ. 77, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780. Κ. 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784. Κ. 102, φ. 641, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1784. Κ. 102, φ. 78, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780. Κ 42, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1781. Κ. 103, φφ. 73ν-74ν, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ. 96, Πρέβεζα, 2 Ἰανουαρίου 1784, 25 Νοεμβρίου 1784: Συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Βλ. καὶ ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1732).

23. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Κ 103, φ. 73ν-74ν, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785, Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

24. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 42, φ. 45, Πρέβεζα, 2 Νοεμβρίου 1783. Κ. 102, φ. 77, Πρέβεζα, 5 Ἰουλίου 1780. Κ. 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784. Κ. 12, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας Κ 102, φ. 78, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780= συμφωνητικό ναυπηγήσεως πλοίου.

25. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 82, Πρέβεζα, 24 Ἰουλίου 1783. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

26. Βλ. σχετικὰ *Σιορόκα*, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 182-185.

27. *Μέρτζιου*, Τὸ ἐν Βενετία... Ἀρχεῖον, ΗΧ, τ. II(1936), σ. 291. Πρβλ. τοῦ ἴδιου, Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, «Σκουφᾶς», τ. I (1955-1958), σσ. 364-366. Τὸ 1% ἦταν κατὰ τὴ διεθνή ἐμπορικὴ πρακτικὴ τὸ νόμιμο τέλος ἀποθηκεύσεως: *Σιορόκα*, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 187-189.

ήταν 3% για τούς Γάλλους και 4% για τούς υπόλοιπους Ευρωπαίους²⁸, όπως προκύπτει από τις διαμαρτυρίες εμπόρων και προξένων δέν πρέπει να τηρήθηκε με συνέπεια τά επόμενα χρόνια²⁹. Στά 1736 οί Βενετοί απαιτούν να σταθμεύουν στην Πρέβεζα τά γαλλικά και όθωμανικά πλοία και να καταβάλλουν όχι τό 1/4, αλλά επιπρόσθετο δασμό³⁰. Παρόμοιες απαιτήσεις μαρτυροῦνται στά 1739, 1740³¹. Παρά τίς προσπάθειες για κατάργηση του διπλού τελωνείου ή μείωση του δασμού, πού σέ λίγες περιπτώσεις είχε έπιτευχθεί, οί Γάλλοι έμποροι στην Πρέβεζα ως τό 1774 αντιμετώπιζαν υπέρογκες τελωνειακές επιβαρύνσεις³². Αναφορές σέ βενετικές πηγές μετά τό 1776, κατά τίς όποιες, σύμφωνα μέ σουλτανικά φερμάνια, οί Γάλλοι και οί Βενετοί στην Άρτα και τή Σαλαώρα έπρεπε να καταβάλλουν 3% και κακώς οί έμίνηδες ζητούσαν μέχρι 6%, μάς οδηγούν να υποθέσουμε ότι πληρωνόταν ανεξάρτητο τελωνείο στή Σαλαώρα και στην Πρέβεζα. Τήν άποψη αυτή ενισχύουν και οί ειδήσεις γαλλικών πηγών³³.

Δέν υπάρχουν στοιχεία για τυχόν μεταβολές στά τελωνειακά τέλη στίς βενετικές κτήσεις Πρέβεζας και Βόνιτσα, πού σύμφωνα μέ διάταγμα τής 15 Φεβρουαρίου 1771 είχαν καθορισθεί σέ 18 σολδία επί τής αξίας των εισαγομένων και σέ 36 κατά τσεκίνοι επί τής αξίας των εξαγομένων. Είναι επίσης γνωστό ότι τήν ίδια έποχή οί προβλεπτές επέβαλλαν για όλα τά εξαγόμενα έμπορεύματα επιπρόσθετα τέλη³⁴. Σέ εκδεδομένες βενετικές πηγές ή περιηγητικά κείμενα δέν βρίσκουμε αναφορές για ειδικό τελωνισμό τής ξυλείας. Οί σχετικές πληροφορίες αναφέρονται σέ σύνολο έσόδων του τελωνείου τής Πρέβεζας (ή Πρέβεζας-Βόνιτσας-Λευκάδας), κάποτε κατά κατηγορίες προϊόντων³⁵, από τά όποια όμως λείπει ή ξυλεία. Μέ βάση γαλλικές

28. *ACCM*, J 503, Dubroca πρós τό EEM, Larta, 15 août 1725.

29. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 185-189.

30. Όπ. π., σσ. 186-187.

31. *ANF*, AE, B, 171, Larta, Deslandres, 25 juillet 1739, 6 août 1739, B, 171, Bouille, 3 juin 1740, 19 juillet 1740, Prèveza, 3 novembre 1748.

32. Λεπτομέρειες για τό θέμα, *Σιορόκα*, όπ.π., σσ. 188-189.

33. *Μέρτζιου*, 'Η Άρτα εις τά άρχεία τής Βενετία, «Σκουφάς», τ. 4 (1968-1975), σσ. 390-394, 400-401. Πρβλ. περιπτώσεις φορολογικών επιβαρύνσεων από Τούρκους διοικητές και έμίνηδες στο έμπόριο των ξένων στην Άρτα: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 244-245, 352-353. Βλ. και σσ. 124-125.

34. *Άνδρεάδου*, Περί οικονομικής διοικήσεως τής Έπτανήσου, τ. Β', σσ. 219, 231.

35. *Άνδρεάδου*, όπ. π., τ. Β' σσ. 210-211, 218-220. Βλ. και *Stamouli*, *Prèveza*, σ. 23, όπου συγκεντρωμένες οί σχετικές ειδήσεις.

πηγές πού αφορούν τό ξυλεμπόριο, είναι βέβαιο ότι τελωνιζόταν ή ξυλεία στην Πρέβεζα, αλλά για τό ύψος του δασμού οί πληροφορίες δέν είναι σαφείς. 'Ο ύποπρόξενος τής Γαλλίας στην Πρέβεζα Παρούσης αναφέρει τέλη 6% στην Πρέβεζα, ποσοστό πού συμπίπτει μέ τό δασμολόγιο τής Λευκάδας τήν ίδια εποχή. 'Ο Γάλλος έμπορος Lasalle τό θεωρεί ώς δασμό πού εξαρτάται κάθε φορά από τή διάθεση τών τοπικών διοικητών πού έλέγχουν τό τελωνείο³⁶. Για νά προστατεύει τήν έπιχείρησή του από τήν άπληστία τους ό Lasalle αναγκάστηκε νά άποσπάσει ειδική άπόφαση τής βενετικής Γερουσίας³⁷. Συνεχείς καταπίεσεις τών «δουγανιάρηδων στην Πρέβεζα» αναφέρει σέ έκθεσή του και ό Saint-Sauveur³⁸.

Τά τελωνειακά τέλη πού κατέβαλλαν οί Γάλλοι στά λιμάνια τής όθωμανικής έπικράτειας, έπρεπε νά ρυθμίζονται και στην περιοχή τής Άρτας προνομιακά, σύμφωνα μέ τό καθεστώς τών διομολογήσεων. Στο γενικό έμπόριο, τουλάχιστον κατά τό πρώτο μισό του αιώνα, ίσχυε, όχι χωρίς έξαιρέσεις, τό ποσοστό 3%³⁹. 'Επειδή όμως ή ξυλεία υπαγόταν στίς άπαγορευμένες εξαγωγές δέν καταγραφόταν στά έπίσημα κατάστιχα τών έμνηδων. 'Ετσι δέν είμαστε βέβαιοι, άφου και οί πηγές σιωπούν, άν τό 3% είχε ισχύ στό ξυλεμπόριο. 'Ο Saint-Sauveur στην άλληλογραφία (1785), τονίζοντας τά πλεονεκτήματα τής Πρέβεζας, πού τή θεωρούσε κατάλληλη νά γίνει κέντρο του γαλλικού έμπορίου ύπολογίζει τά τελωνειακά στη Σαλαώρα 4%

36. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. 'Ανδρεάδου, όπ. π., τ. Β', σ. 219.

37. ANF, B₁ 1187, σ. 106, όπου σημειώνονται περιλήψεις έπιστολών του Saint-Sauveur πρός τόν Comte de Chalout, πρεσβευτή τής Γαλλίας στη Βενετία, ανάμεσα στίς όποιες και ή τής 12 'Ιουλίου 1785, πού αναφέρεται σέ αυτό τό θέμα.

38. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 12 septembre 1785: Μαρτυρίες για ύπερβολικές άπαιτήσεις τών «δουγανιάρηδων» από τόν έμπορο Lasalle στό διάστημα 1770-1785. Πρβλ. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 102, Πρέβεζα, 9 Νοεμβρίου 1779: Διαμαρτυρία του γενικού προξένου τής Βενετίας στην Πάτρα κατά του «δουγανιάρη» τής Πρέβεζας. Πρβλ. και Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 188-189.

39. 'Ο δασμός αυτός είχε έπικυρωθεί και μέ τή συνθήκη του Passarowitz: G. Noradounghian, *Recueil des actes internationaux de l' Empire Ottoman*, Paris 1897, τ. Α', σ. 222. Πρβλ. Svoronos, *Le commerce de Salonique*, σ. 38. Κρεμμυδά, Τό έμπόριο τής Πελοποννήσου, σ. 60. Οί διομολογήσεις του 1740 ρύθμιζαν μέ περισσότερες λεπτομέρειες τά φορολογικά προβλήματα: G. Pelissié du Rausas, *Le régime des capitulations dans l' Empire Ottoman*, τ. 1, όπ. π., σσ. 174-178. Πρβλ. παρόμοιες φορολογικές περιπτώσεις στό γενικό έμπόριο τών Γάλλων στην Άρτα: Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 147, 324.

για τους Γάλλους και στην Πρέβεζα τό ίδιο ή 6%⁴⁰. Για ειδικό τελωνισμό της ξυλείας δέν κάνει λόγο. Όπωςδήποτε βέβαιο είναι ότι ή ξυλεία πού παραδινόταν από τίς ύλοτομικές κομπανίες σέ "Έλληνες ξυλεμπόρους στίς «μικρότερες ρίβες» του Άμβρακιού (Σκάλωμα του Μακρυνόρους-σημερινό Μενίδι-σκάλωμα του Καντζά στο Λουδρο-και Λουτράκι στον Άμβρακιό) τελωνιζόταν εκεί και μάλιστα σέ ποσοστό 4%, ποσό πού καταβαλλόταν συνήθως από τόν αγοραστή⁴¹. Δέν γνωρίζουμε όμως, αν μετά τόν τελωνισμό στά τοπικά λιμάνια καταβάλλονταν και άλλα τελωνειακά τέλη στή Σαλαώρα, όπου συνήθως συγκεντρωνόταν τό σύνολο της ξυλείας ή στο βενετικό τελωνείο της Πρέβεζας. Δέν διαθέτουμε επίσης σαφείς μαρτυρίες για νά εξακριβώσουμε αν Γάλλοι και "Έλληνες ξυλέμποροι κατέβαλλαν τά ίδια τελωνειακά τέλη τόσο στην Πρέβεζα όσο και στα όθωμανικά λιμάνια του Άμβρακιού. Η μαρτυρία του Saint-Sauveur για τά τέλη σέ ποσοστό 4% ή 6% στην Πρέβεζα, προκειμένου για έμπορεύματα πού προορίζονταν για τή Γαλλία, καθώς και μερικές αναφορές σέ βενετικές πηγές για διαφορές στίς δασμολογικές υποχρεώσεις ντόπιων και ξένων⁴², μās οδηγούν νά δεχθούμε ως πιθανό τό 4% για τους Γάλλους και τό 6% για τους "Έλληνες.

Άς σημειωθεί ότι εκτός από τόν καθαρά τελωνειακό δασμό τό τουρκικό ή βενετικό τελωνείο εισέπραττε και άλλα χρήματα από τους έμπόρους για φιλοδωρήματα των έμινηδων, για μισθούς και φιλοδωρήματα των φρουρών των έμπορευμάτων, των ζυγιστών και των έργατων του τελωνείου⁴³.

40. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785. Ρωσικές πηγές πληροφορούν για 4% τό 1805 και 6% κατά τό διάστημα 1812-1813. Έπειδή ή ίδια τελωνειακή επιβάρυνση επισημαίνεται κατά τό 1783, δέν πρόκειται για αύξηση κατά την εποχή του Άλη πασά, όπως δέχεται ό "Αρς, Άλβανία και Ήπειρος τό 18ο αιώνα, σ. 281 και στή μετάφραση σ. 113.

41. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 64, Πρέβεζα, 4 Άπριλίου 1783. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ίανουαρίου 1783. Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ίανουαρίου 1788. Κ 96 Πρέβεζα, 25 Ίανουαρίου 1787. Κ 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791: Συμφωνητικά ύλοτομικής εργασίας. Πρβλ. τό 4% για τους ντόπιους και στην Πελοπόννησο: Μ. Σακελλαρίου, Ή Πελοπόννησος κατά την β΄ Τουρκοκρατία (1715-1821), Άθήναι 1939, σ. 67, σημ. 5.

42. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785. Πρβλ. και σημ. 33.

43. ANF, Marine, B, 764, f. 274v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur: Πρβλ. για φιλοδωρήματα και μισθούς σέ ζυγιστές και τελωνοφύλακες: Svonos, Le commerce de Salonique, σσ. 42, 74-75, 92, 102. Γκόφα, Έξαγωγή σ.

δ' *Άγκυροβόλιο στόν Άμβρακιό*. Ο δασμός αυτός πού στά έγγραφα καί sé βενετικές πηγές⁴⁴ ονομάζεται «λιμανιάτικο» πληρωνόταν σταθερά⁴⁵ μαζί μέ τή «ντογάνα» καί καταβαλλόταν στά όθωμανικά λιμάνια του Άμβρακιού καί στή βενετοκρατούμενη Πρέβεζα. Δικαίωμα άγκυροβολίου (*droit d' ancorage*) εισέπρατταν, όπως καί sé άλλες περιοχές⁴⁶, οί Γάλλοι πρόξενοι στήν Άρτα⁴⁷, αλλά στίς πηγές πού αναφέρονται στό ξυλεμπόριο δέν συναντήσαμε παρόμοιο δασμό. Πρόκειται γιά φόρο σταθμεύσεως sé κάθε λιμάνι του Άμβρακιού, όπου παραδινόταν ή ξυλεία από τίς ύλοτομικές κομπανίες⁴⁸, δέν σημειώνεται όμως sé κανένα δικαιοπρακτικό έγγραφο τό ύψος του. Άν θεωρήσουμε ότι μέ τό δασμό του άγκυροβολίου, πού παραδίδεται από βενετικές πηγές γιά βενετικά πλοία πού στάθμευαν στά σκαλώματα της Άρτας στά 1776-1787, επιβαρύνονταν όλα γενικά τά πλοία, θά πρέπει καί στό ξυλεμπόριο τό ύψος του δασμού νά κυμαινόταν από δύο ως τέσσερα γρόσια, ανάλογα μέ τή χωρητικότητα του πλοίου καί νά προσδιορίζόταν, όπως καί ή «ντογάνα», από τήν άπληστία των Τούρκων διοικητών καί των ένοικιαστών του φόρου⁴⁹. Είναι επίσης γνωστό από τά έγγραφα ότι τό λιμανιάτικο καί ή ντογάνα επιβάρυναν τόν άγοραστή⁵⁰. Στήν Πρέβεζα από γαλλικές πηγές γνωρίζουμε ότι τό άγκυροβόλιο ήταν ύποχρεωτικό γιά τά γαλλικά πλοία πού περνούσαν ή στάθμευαν, ανεξάρτητα άν είχαν προορισμό τήν Κόπραινα ή τή Σαλαώρα⁵¹, όπου κατέβαλλαν καί άλλο δασμό ως «λιμανιάτικο» στους Τούρκους. Τό λιμανιάτικο στήν Πρέβεζα στά

330. Κ. Κωνσταντινίδης, Έκθέσεις καί ύπομνήματα από τήν άλληλογραφία του γαλλικού προξενείου Κρήτης, ΚΧ, τ. 14 (1960), σ. 481, *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σ. 241, σημ. 1.

44. *Μέρτζιου*, Η Άρτα εις τά άρχεία της Βενετίας, «Σκουφάς», τ. 4 (1968-1975), σσ. 390, 394, 401: Βλ. σημ. 41.

45. Στίς πηγές μας ό δασμός αναφέρεται συχνά καί μετά τό 1760· δέν άπαντά μόνο μέχρι τό 1725, βλ. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σ. 353.

46. *Σνοτοπος*, *Le commerce de Salonique*, σ. 70. Γιά δυσκολίες προσδιορισμού του δασμού: *Κρεμμυδά*, Τό εμπόριο της Πελοποννήσου, σ. 68.

47. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σ. 48.

48. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 98, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790 (ιδιωτικό, «*ρεγιστράρεται*», 17 Ίανουαρίου 1791): συμφωνητικό ύλοτομικής έργασίας, όπου ονομάζεται καί τοπιάτικο. Βλ. άρχειακές ένδείξεις, σημ. 41. Βλ. γιά ένα άλλο σχετικό φόρο *magariye* πού ειδικά γιά τά φορτία ξυλείας καταβαλλόταν στό λιμάνι έκφορτώσεως: *Σβετκόνα*, *Villes et ports balkaniques*, σ. 295.

49. *Μέρτζιου*, Η Άρτα, όπ. π., σσ. 390, 394, 400-401: Στά 1787 καταβάλλονται 3 γρόσια γιά τά πλοία καί ένα γιά τίς βάρκες.

50. Βλ. σημ. 41, 48.

51. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σσ. 187, 353.

1739 κυμαινόταν στά 3-4 γρόσια⁵², ενώ κατά την εποχή του ξυλεμπορίου (1786), σύμφωνα με μία πληροφορία, ήταν 9 γρόσια⁵³. δέν γνωρίζουμε όμως, αν διαβαθμιζόταν ανάλογα με τη χωρητικότητα του πλοίου, όπως δηλώνεται από βενετικές πηγές για τα σκαλώματα της Ἄρτας και του κόλπου της Ναυπάκτου⁵⁴. Ἡ μοναδική αὐτή εἴδηση παρουσιάζει τὸ ἀγκυροβόλιο ὡς συγκεντρωτικὸ φόρο μετὴν ἀκόλουθη σύνθεση:

στόν Προβλεπτή:	5 γρόσια καὶ 10 παράδες
στή ναυτικὴ ἀποθήκη	1 γρόσι
στοὺς φύλακες:	1 γρόσι
γιά τὴν πατέντα:	1 γρόσι
γιά τὸν πιλότο:	20 παράδες
σύνολο:	8 γρόσια καὶ 30 παράδες

ε' *Δασμός διαμετακομίσεως ἐντός τοῦ Ἀμβρακικοῦ (traghetto). Διόδια στήν εἰσδό του.* Καί οἱ δύο δασμοὶ ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Ἄνδρ. Ἀνδρεάδη γιά τὴν περίοδο μετὰ τὸ 1770. Μετὸν πρῶτο δασμὸ ἐπιβαρυνόταν ἡ μεταφορὰ ἐπιβατῶν, ζώων καὶ προϊόντων ἀπὸ τὴν Πρέβεζα στίς ἀπέναντι ἀκτές τοῦ κόλπου. Διόδια γιά τὰ ἐξαγόμενα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα ἐμπορεύματα πληρώνονταν καὶ κατὰ τὴν περίοδο πού ἡ πόλη ἦταν τουρκοκρατούμενη καὶ οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴ συμφωνία τοῦ 1720 δέχτηκαν νά τὰ διατηρήσουν. Γιά φορτία πού προορίζονταν γιά λιμάνια τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας καταβάλλονταν 16 σολδία κατὰ τσεκίνι, ἐνῶ γιά ὅσα κατευθύνονταν σέ εὐρωπαϊκά 1% ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων. Τὰ περισσότερα πλοῖα διέφευγαν τὴ δασμολόγηση· οἱ Τοῦρκοι μάλιστα προστάτευαν ἀπὸ τοὺς εἰσπράκτορες τῶν φόρων τοὺς ἐμπόρους πού μετέφεραν τουρκικά προϊόντα⁵⁵. Ἐτσι ὁ συναγωνισμὸς ἦταν δύσκολος καὶ γι' αὐτὸ τὰ

52. ANF, AE, B, 171, Boule, Larta, 24 juillet, 6 août 1739: Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι ὁ προβλεπτής τῆς Πρέβεζας εἶχε ζητήσει αὐξηση κατὰ 2 ρεάλια.

53. ANF, AE, B, 1186, Zante, 1 avril 1784 "*Imputations de M(onsieur) Grimaldy contre M(onsieur) Paruzzi*".

54. *Μέρτζιου*, Ἡ Ἄρτα, ὄπ. π., σ. 400. Βλ. καὶ *Σάθα*, Εἰδήσεις περὶ ἐμπορίου καὶ φορολογίας, σ. 285. Γιά τὴ διαβάθμιση τοῦ ἀγκυροβολίου ἐξελικτικὰ στὸ 18ο αἰῶνα: *Fr. Lane*, *The Merchant Marine of the Venetian Republic* (Μετάφραση τοῦ ἴδιου ἀπὸ γαλλικὴ μελέτη δημοσιευμένη στὸ ἔργο "*Les Sources de l' Histoire Maritime en Europe... au XVIII siècle*", ὄπ. π., σσ. 7-32). Ἀναδημοσίευση στὸ *Venice and History*, Baltimore 1966, σσ. 151, 153.

55. *Ἀνδρεάδου*, Περί οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου, τ. Β', σσ. 218-220, 229; *Traghetto della parte di Preveza alla punta opposta*:

πλοία πού έφεραν βενετική σημαία είχαν απαλλαγεί από τό δασμό. 'Η φόρτωση ξυλείας μεγάλου μεγέθους απαιτούσε ειδικές συνθήκες και τά πλοία πού προορίζονταν για τήν Τουλών δέν ήταν εύκολο νά διαφεύγουν τόν έλεγχο. Δέν βρίσκουμε αναφορές στις πηγές για τό ύψος τών παραπάνω δασμών, ειδικά στό ξυλεμπόριο. Γνωρίζουμε μόνο ότι ο Saint-Sauveur, στά πλαίσια τών προσπαθειών του για τήν αναδιοργάνωση του γαλλικού ξυλεμπορίου στην "Ηπειρο, είχε ζητήσει από τή βενετική Γερουσία τήν κατάργηση τών τελών για διαμετακόμιση και διόδια⁵⁶.

στ' *Γαλλικές έπιβαρύνσεις*. Δέν υπάρχουν στοιχεία για τό προξενικό, γνωστό φόρο⁵⁷, πού επιβάρυνε τις γαλλικές έξαγωγές από τήν Ανατολή. Πληροφορούμαστε μόνο ότι οι έμποροι και οι καπετάνιοι πλήρωναν στους προξένους για visa και patenta και ότι ύπρχε μάλιστα διαμάχη μεταξύ τών Γάλλων προξένων στην "Αρτα και Πρέβεζα για τήν είσπραξη⁵⁸ τους.

Δασμολογικά στην Τουλών. Μέ ειδικούς δρους στά συμφωνητικά τών Έλλήνων προμηθευτών της Τουλών τά φορτία τους ήταν απαλλαγμένα από κάθε φόρο και δασμό στη Γαλλία, εκτός από μία μικρή συνεισφορά 4/10 κατά γαλλική λίρα για τό ταμείο τών αναπήρων του γαλλικού ναυτικού⁵⁹. 'Η συμφωνία όμως αυτή συνήθως δέν εφαρμοζόταν. Σέ πίνακα έξόδων τών προμηθευτών τών έτών 1769-1777 συμπεριλαμβάνονται κάθε έτος και οι ακόλουθες έπιβαρύνσεις⁶⁰.

8 σολδία για κάθε πρόσωπο

20 σολδία για κάθε μεγάλο ζώο (βόδι, αλογο)

2 σολδία για κάθε πρόβατο ή κασίκα.

56. ANF, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 21 mai 1785. Βλ. Κεφάλαιο: «'Η τελευταία φάση του γαλλικού ξυλεμπορίου».

57. *Κρεμμυδα*, Τό έμπόριο της Πελοποννήσου, σσ. 70-72.

58. ANF, AE, B, 1186, f. 180, Zante, 1 avril 1784: *Imputations de... Grimaldy...* Για τό ρόλο του βενετικού ύγειονομείου της Πρέβεζας βλ. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της "Αρτας, σ. 355.

59. Σχετικό άρθρο ύπρχει σέ όλα τά συμφωνητικά έξαγωγών ξυλείας στην Τουλών. 'Ο περιορισμός κατά γαλλική λίρα προστίθεται μόνο στό έγγραφο: ATF, IL 435, Etat Général de M. Anguillon, correspondant d' une compagnie de negociants Grecs, δπ. π.

60. ATF, IL 435, *Etat général que le Seigneur Anguillon de Toulon a fourni au S(eigneu)r Stamaty et compagnie pour les fournitures des bois arrivés a Son adresse dans les années cy après et qu' il a payé pour eux pour droits de Ville Franche, intérêts payés faute de paiements faits pour le Roi, pertes sur la négociation des lettres de change, surestaries consommés à Toulon faute d' emplacement, droit de contrôle des*

Droit de Ville Franche: Ἡ γαλλικὴ αὐτὴ εἶχε συμφωνήσει μὲ τὴν αὐτὴ τοῦ Τουρίνου τὰ πλοῖα πού μετέφεραν τὸ ἠπειρωτικὸ ξύλο νὰ περνοῦν ἀτελώνιστα ἀπὸ τὴ θαλάσσια περιοχὴ τῆς Νίκαιας⁶¹. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ δασμοῦ στοὺς πίνακες δαπανῶν τῶν Ἑλλήνων, ἡ συμφωνία παραβιαζόταν. Τὰ διόδια αὐτὰ δὲν καθορίζονται ἀπὸ τίς πηγές, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ συνολικά ποσὰ πού διαθέτουμε κατὰ ἔτη, ὑποθέτουμε ὅτι ὑπολογίζονταν σὲ ποσοστὰ ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου. Μὲ κατὰ προσέγγιση ὑπολογισμοὺς κάθε πλοῖο μὲ κανονικὸ φορτίο κατέβαλε περίπου 228 λίρες γιὰ τὴ διέλευσή του ἀπὸ ἐκεῖ⁶².

Δικαίωμα γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν συμβάσεων καὶ τῆς ἐξοφλήσεως. (**Droit de contrôle des actes et quittance**). Πρόκειται γιὰ δασμὸ πού δὲν προβλέποταν ἀπὸ ὅλα τὰ συμβόλαια⁶³ καὶ ἴσως καθοριζόταν ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου. Γιὰ τὸ δασμὸ αὐτό, ὅπως καὶ γιὰ τὸν προηγούμενο, σύμφωνα μὲ εἰδικὰ ἄρθρα τῶν συμβάσεων, δὲν ἐπιβαρύνονταν οἱ Ἕλληνες. Γι' αὐτὸ κάθε φορὰ πού ἀναγκάζονταν νὰ τοὺς καταβάλλουν, ζητοῦσαν ἀποζημίωση⁶⁴ ἀπὸ τὸ γαλλικὸ δημόσιο.

2. Μέσα ἀνταλλαγῶν καὶ συναλλαγῶν.

I. Τὸ πιστωτικὸ σύστημα

α' Προαγορά (καπάρο). Τὸ γαλλικὸ ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, ἐπειδὴ κανένας ἔμπορος δὲν πρόσφερε κεφάλαια γιὰ μιά τόσο μακρινὴ καὶ ἀβέβαιη ἐπιχείρηση, ἀναγκάστηκε νὰ διευκολύνει τὴν ἐκμετάλλευση προπληρώνοντας κάθε φορὰ ἓνα μέρος τῆς ξυλείας πού εἶχε συμφωνηθεῖ νὰ ἀποσταλεῖ. Ἔτσι στίς γαλλικὲς συμβάσεις μὲ τοὺς ξένους ξυλέμπορους προβλέπονταν εἰδικοί ὄροι, πού καθόριζαν ὡς προκαταβολές, γιὰ διευκόλυνση τῆς ἐτοιμασίας τῶν φορτίων, μικρὰ ἢ μεγάλ-

actes et quittance, et paiements faits aux charpentiers envoyés par le Roi en Albanie, (1769 à 1778).

61. *ATF*, IL 435, A Monseigneur Delaporte Intendant Général de la Marine, Κοινοποίηση ὑπομνήματος τῶν Μιχαλόπουλου καὶ Ρίζου Σταμάτη (γιου τοῦ προμηθευτῆ) τῆς 1 Ἰαν. 1778 (:) σχετικὰ μὲ τίς ζημιές τῶν ξυλεμπόρων. Γιὰ τὸ δασμὸ βλ.: *ANF*, AE, 405, *Mémoires sur "le droit de Ville Franche" exigé des vaisseaux séjournant ou navigant dans les eaux territoriales du Comte de Nice"*.

62. Βλ. σημ. 60.

63. Ἀναφέρεται μόνον στὸ συμφωνητικὸ: *ATF*, 5E 191, f. 139, *Marché passé avec le S(eigneu)r Jean Baptiste Lasalle (1786-1791)*.

64. *ATF*, IL 435, *Etat Général de Seigneur Anguillon (1775-1776)*, ὄπ. π.

λα ποσά, τὰ ὅποια κατά τήν πληρωμή τῆς ξυλείας ἀφαιροῦνταν χωρίς νά πληρωθεῖ τόκος⁶⁵.

Ὡς πρώτη ἐτήσια προκαταβολή στήν ἀρχική σύμβαση τῶν ναυπηγείων μέ τόν Icard (1732) ἀναγράφεται τό ποσό 15.000 φράγκων. Γιά ἄλλες προκαταβολές σέ αὐτή τή φάση δέν γίνεται λόγος⁶⁶. Οἱ προκαταβολές εἶχαν ἰδιαίτερη σημασία στήν ἐπιτυχία τοῦ ξυλεμπορίου μετά τό 1760, ὅταν μέ τήν ἐπέκταση τῆς ὑλοτομίας εἶχαν πολλαπλασιασθεῖ οἱ χρηματικές ἀνάγκες καί οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι δέν διέθεταν προσωπικά τους κεφάλαια⁶⁷. Σέ αὐτή τήν περίοδο, λόγω τῆς μεγάλης προσφορᾶς ξυλείας, οἱ intendants ἐπέλεξαν τοὺς προμηθευτές πού, ἂν καί ὀρισμένοι εἶχαν ἀποδειχθεῖ ἱκανοί ἔμποροι, δέν θεωροῦνταν πάντοτε ἐμπιστοί γιά τή διαχείριση γαλλικῶν χρημάτων⁶⁸. Ἔτσι οἱ σχετικοί μέ τίς προκαταβολές ὄροι δέν προβλέπονταν ἀπό ὄλες τίς συμβάσεις καί τό 1778 δόθηκε ἡ προκαταβολή στόν Κυδωνάκη, σάν πιό τίμιο καί ἱκανό, ἐνῶ τό 1781 ὁ Σταμάτης ἀποκλείστηκε γιά νά προτιμηθεῖ ὁ Μιχαλόπουλος⁶⁹.

Ἡ ἔγκριση προκαταβολῆς στόν ἔμπορο ἀποφασίζοταν ὕστερα ἀπό πρόταση τοῦ ἐπόπτη τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Γάλλων

65. Bamford, *Forests*, σσ. 34-36, 92. Ἐξάλλου τό χρήμα τῶν προκαταβολῶν στό ξυλεμπόριο δέν διακινδύνευε τόσο, ὅσο σέ ἄλλες περιπτώσεις: D. Sabatier, *Les relations commerciales*, σ. 204. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι συνήθως τό καπάρο δινόταν μέ τόκο. Βλ. Κρεμμυδά, *Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου*, σ. 124. Γιά παρόμοιο τρόπο ἐμπορικῶν συναλλαγῶν στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία τό 18ο αἰῶνα. J. C. Nanninga, *Bronnen tet de Geschiedenis van den Levantetschen Handel*, S. Giavenhage, τ. 3ος, 1963, σσ. 126-127, 207-293. Γενικότερες παρατηρήσεις γιά τό πιστωτικό σύστημα: Inalcik, *Capital formation*, σσ. 522-523.

66. ANF, Marine, B₃ 754, f. 266v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* (1783). ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260-266: *Offres et conditions du cap. Icard* (1734). Βλ. σσ. 48-49, 99.

67. ANF, Marine, B₃ 764, f. 266r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

68. ANF, Marine, B₃ 712, f. 85r, Ponet à Malouet, Toulon, 29 avril 1781: "Les Grecs établis sur les lieux, sont les seuls qui puissent se charger de cette entreprise, mais ils sont en général hors d'état de fournir des fonds et il seroit dangereux de traiter avec eux, quand il s'agit de grandes avances". Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 712, f. 85r, Toulon, 26 avril 1781, ἀπάντηση τοῦ Durfé στό Σταμάτη.

69. ATF, 5E 191, f. 139, *Marché passé avec le S(eigneu)r J. B. Lasalle* (1786-1791), ἄρθρα 14, 15. ANF, Marine B₃ 88 (1778), f. 97r, *Lettre de Lombard* (Intendant de la Marine), Toulon, 2 juin 1778, στόν ὑπουργό τῶν Ναυτικῶν: Ὁ Lasalle σέ ἀναφορά του τῆς 3 Μαΐ 1778 προτείνει τόν Κυδωνάκη. ANF, Marine, B₃ 712, f. 85r-v, Toulon, 29 avril, ἀπάντηση τοῦ Durfé στόν ἔμπορο Σταμάτη.

τήν Ἠπειρο ἢ ὕστερα ἀπό σχετική εἰσήγηση τοῦ Aguillon, ἀντιπροσώπου τῶν Ἑλλήνων, συνοδευόμενη μέ προσωπική του ἐγγύηση γιά τό χορηγούμενο ποσό. Ἄλλοτε τήν προκαταβολή ὑπεδείκνυαν οἱ intendants τῶν ναυπηγείων πρὸς τό Ναυτικό Συμβούλιο καί μέ ὑπουργική συγκατάθεση δινόταν ἐντολή γιά τή χορήγηση τῶν κονδυλίων⁷⁰. Τά χρήματα διαβιβάζονταν στό Γάλλο πρόξενο τῆς Ἄρτας, ἀπό ὅπου τά εἰσέπρατταν οἱ ξυλέμποροι, συνηθέστερα ὅμως ἢ πληρωμή γινόταν στή Γαλλία. Τά προκαταβαλλόμενα στούς Ἑλληνες ξυλεμπόρους ποσά κυμαίνονταν ἀνάμεσα σέ 15.000-50.000⁷¹ γαλλ. λίρες, ἐνῶ στό Γάλλο Lasalle εἶχαν δοθεῖ ἀρχικά 150.000 γαλλ. λίρες καί ἐπακολούθησαν τό 1785 ἄλλες 50.000 καί 33.000 γαλλ. λίρες, ἐνῶ τόν ἐπόμενο χρόνο μνημονεύεται τό ὑψηλό ποσό τῶν 150.000 μέ ἰδιαίτερα εὐνοϊκούς ὅρους γιά τήν ἐξόφλησή του⁷². Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις χορηγήσεως προκαταβολῶν στούς Ἑλληνες ἐγγυητές ἔμπαινε ὁ Aguillon, ἐνῶ γιά τά χρηματικά ποσά πού καταβλήθηκαν στό Lasalle ἐγγυήθηκαν οἱ μεγαλέμποροι Guys στή Μασσαλία καί οἱ ἀδελφοί Montet στήν Τουλών, βάζοντας ὑποθήκη προσωπικά τους ἀκίνητα⁷³.

70. ANF, Marine, B₃ 88, f. 97, ὄπ. π.: Γιά ἐγκριση προκαταβολῆς στόν ἔμπορο Κυδωνάκη γνωματεύει ὁ Lasalle. Πρβλ. Marine, B₃ 764, 275r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₃ 712, f. 85r, Toulon, 25 avril 1781, ἀπάντηση τοῦ Durfé στό Σταμάτη. Βλ. καί Bamford, *Forests*, σσ. 33-34: Γιά τή μεσολάβηση τῶν Intendants βλ. ATF, IA¹ 93, Copie de la lettre de M(onsieur) de Castries... à Fabry et Malouet, à Versailles, le 19 janvier 1783. Πρβλ. ATF, IL 435, Copie de la lettre écrite par Fabry et Malouet, à Versailles, le 19 janvier 1783. ANF, Marine, B₃ 764, f. 275, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

71. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260v-66r, *Offres et conditions du cap. Icard (1732)*. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 268v, 273r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ATF, IA¹ 75, Micalopoulo à Monsieur de Sartine, Ministre de la Marine (1775).

72. ANF, Marine B₃ 802, ὕποφ. Bois d' Albanie, Rambeaud à Castries, Constantinople, 25 juin 1785. Καί στήν ἴδια σειρά, Micalopoulo à Dauproire Intendant Général de la Marine, Marseille, 31 mars 1785. Στά παραπάνω ἐγγράφα ἀναφέρεται προκαταβολή 100.000 λιρῶν καί 150.000 λιρῶν στό ἐπόμενο: ATF, 5E 191, ff. 137, 143, Toulon, 24, 27 septembre 1785. *Cautionnement en faveur du Seigneur Jean-Baptiste-Lasalle, entrepreneur de l' Exploitation des bois d' Albanie*. Ὑπογραφές τῶν ἐμπόρων Guys καί Montet. ANF, Marine, B₃ 802, Lasalle (fils) à Castries, Versailles, 4 juillet 1785, 23 decembre 1785.

73. ANF, Marine, B₃ 88, f. 97r, ὄπ. π., καί B₃ 764, ff. 267v, 275r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ATF, 5E 191, ff. 137, 143, Toulon, 24, 27 septembre 1785. *Cautionnement en faveur de Seigneur Jean Baptiste Lasalle, Entrepreneur de l' exploitation des bois d' Albanie*. Ὑπογράφουν οἱ μεγαλέμποροι Guys καί Montet.

Ο τρόπος έγκρίσεως τών προκαταβολών οδηγούσε σέ συναγωνισμό τούς Έλληνες, πού μέ ποικίλα μέσα προσπαθούσαν νά έπηρεάσουν τόν άνταποκριτή ή τά υπεύθυνα στήν Τουλών πρόσωπα, ώστε νά εξασφαλίζουν τήν προτίμησή τους κι όταν άκόμα έμειναν άνεξόφλητες προηγούμενες προκαταβολές⁷⁴. Άν π.χ. ό Anguillon δίσταζε νά έγγυηθεί, οί Έλληνες προμηθευτές άπευθύνονταν στό Ναυτικό Συμβούλιο και μέ έπιμονή άκολουθούσαν όλες τίς γραφειοκρατικές διαδικασίες, ώσπου νά άποσπάσουν τά ποσά πού είχαν άνάγκη. Είναι σέ αυτό τό σημείο άξιοπρόσεκτη μιá είδηση από τή γαλλική άλληλογραφία ότι οί ξυλέμποροι είχαν έγκαταλείψει τήν όργάνωση και έποπτεία του ύλοτομικού έργου και άπασχολούνταν μόνο μέ θέματα προκαταβολών και δανείων, πού άποτελούσαν τό κλειδί του έμπορίου τους. Άρκετές φορές οί προκαταβολές έμειναν άκάλυπτες και ύπήρξαν περιπτώσεις πού οί έκτεθειμένοι άπέναντι στό γαλλικό δημόσιο έφθαναν μέχρι τή φυλακή⁷⁵.

Δέν ύπάρχουν έπαρκή στοιχεία για νά έλεγχθει, άν τά χρέη τών Έλλήνων στήν Τουλών, πού κατά τήν άποψη του Anguillon είχαν άνέλθει σέ 150.000 λίρες, έξοφλήθηκαν, έστω μερικά. Έπειδή όμως ό Anguillon, όπως ήδη σημειώσαμε, φρόντιζε από κάθε άποστολή φορτίων ξυλείας, άκόμα και μειονεκτικής, νά αγοράζεται τόση ποσότητα, ώστε νά καλύπτονται όλικά ή μερικά οί προκαταβολές⁷⁶, μπορεί νά ύποτεθει ότι ούτε ό ίδιος ούτε τά ναυπηγεία είχαν ζημιωθεί. Καθώς μάλιστα ύπάρχουν ένδείξεις ότι ή ήπειρωτική ξυλεία είχε εύρεία ζήτηση στή Μεσόγειο, θά μπορούσε κανείς νά ύποστηρίξει ότι τό σύστημα αυτό έφαρμόσθηκε για νά μένουν έξαρτημένοι από τά γαλλικά ναυπηγεία οί Έλληνες ξυλέμποροι, ώστε νά μή συναλλάσσονται μέ άλλους και μάλιστα άντιπάλους, τούς Άγγλους και

74. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 266v, 270r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₁ 92, f. 98r: ό Intendant Lombard κοινοποιεί (11 'Ιουλ. 1779), πρós τόν ύπουργό τών Ναυτικών ύπόμνημα του Κυδωνάκη της 7 'Ιουλ. 1779, όπου διατυπώνονται παράπονα για τήν προτίμηση άλλων εμπόρων. ANF, Marine, B₃, 712, Anguillon, Toulon, le 15 mai 1781.

75. ATF, IA 93, Copie de la lettre de... Ministre... à Fabry et Malouet, à Versailles, le 19 janvier 1783. ATF, IL 435, Copie de la lettre par... Fabry et Malouet à Versailles, le 19 janvier 1783. ANF, Marine B₃ 764, ff. 266v, 270r. *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Βλ. σσ. 173, 185.

76. ATF, IA 93, Copie de la lettre de... Ministre à... Fabry et Malouet, à Versailles, 1 janvier 1783. ANF, Marine, B₃ 764, f. 268r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Βλ. σσ. 113-115.

τούς Ἴσπανούς πού ζητοῦσαν ξυλεία γιά τόν ἐφοδιασμό τοῦ Port-Mahon⁷⁷.

Μέ τό θέμα τῶν προκαταβολῶν ἀσχολοῦνται οἱ ἀρμόδιοι καί μετά τήν παρακμή τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων (1785), γεγονός πού δείχνει ὅτι ἡ ἐφαρμογή τοῦ μέτρου ὑπαγορευόταν ἀπό λόγους ἀνάγκης καί ὄχι ἀπό τή συνήθεια τῶν συναλλαγῶν τῆς ἐποχῆς. Πράγματι μέχρι τά τέλη τοῦ αἰῶνα δέν εἶχε βρεθεῖ κανείς Γάλλος πρόθυμος νά διακινδυνεύσει τόσο μακριά καί ὑπό ἀνασφαλεῖς συνθήκες προσωπικά του κεφάλαια. Γι' αὐτό καί μετά τούς Ἑλληνες δόθηκαν ὑψηλά ποσά ὡς προκαταβολές στό Lasalle (1786-1787). Ὁ Saint-Sauveur ἐπίσης στίς προτάσεις του γιά ἀναδιοργάνωση τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως στήν Ἡπειρο (1783), τόνιζε ὅτι, ἂν ἀποφασίζόταν τό ξυλεμπόριο στό ἐξῆς νά διεξάγεται ἀποκλειστικά ἀπό Γάλλους, ἦταν ἀναγκαῖα ἡ χορήγηση ἀκόμα μεγαλύτερων ποσῶν ὑπό μορφή προκαταβολῶν στούς ἐμπόρους γιά νά κινεῖται ἡ ἐπιχείρηση⁷⁸.

Ἀπό τά νοταριακά ἐγγραφα τῆς Πρέβεζας διαπιστώνεται ὅτι μέ τόν ἴδιο πιστωτικό τρόπο διεξάγονταν οἱ ἐμπορικές συναλλαγές καί σέ ἄλλους τομεῖς τοῦ ξυλεμπορίου. Σέ ὅλα τά συμφωνητικά ὑλοτομίας βιοτεχνικῆς ἢ οἰκοδομικῆς ξυλείας δηλώνεται πόσο καπάρο θά δοθεῖ στούς ὑλοτόμους πού θά κόψουν τή συμφωνημένη ξυλεία ἢ τούς βαρκάρηδες πού θά τή μεταφέρουν ἀπό τήν ποτάμια ἀποβάθρα ὡς τήν Πρέβεζα⁷⁹. Πρόκειται γιά μικρά χρηματικά ποσά 1/500, 1/600 τῆς ἀξίας τῆς ξυλείας ἢ τῆς ἐργασίας, πού δίνονται συμβολικά⁸⁰.

β' Δάνεια καί τοκογλυφία. Ὁ δανεισμός — ἄλλη μορφή πιστώσεως — εἶναι ἀρκετά διαδεδομένος⁸¹ καί παρουσιάζει ἐνδιαφέρον τό

77. *ATF*, IA 73, Mémoire... de Mr. Micalopoulo (1775).

78. Βλ. σσ. 239-240 τῆς μελέτης.

79. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783, Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784. Κ 42, Πρέβεζα, 2 Μαρτίου 1783. Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 96, φφ. 56-57, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου, 1784. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Παρόμοιος τρόπος συμφωνίας μέ καπάρο καί μέ βαρκάρηδες γιά τή μεταφορά ξυλείας στήν Πρέβεζα: Κ 155, φ. 60, Πρέβεζα, 26 Μαρτίου 1783, καί Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777.

80. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791. Κ 103, φ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785: συμφωνητικά κοπῆς δούγας. Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784: συμφωνητικό κοπῆς ναυπηγικῆς ξυλείας.

81. Πρβλ. *Svoronos*, *Le commerce de Salonique*, σ. 119. *Kremudā*, *Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου*, σ. 123. *Asdrachas*, *Ratmos*, σ. 358.

γεγονός ότι όχι μόνο ντόπιοι και ξένοι δανείζουν, αλλά και οι δανειστές δανείζονται.

Κατά τη φάση της πειραματικής ύλοτομίας (1730-1734) ο Γάλλος πρόξενος στην Άρτα στηρίχτηκε σέ κεφάλαια τών Μαρούτσηδων, γνωστών μεγαλεμπόρων από τά Γιάννενα, μέ αξιόλογο έμπορικό οίκο στή Βενετία⁸². Ένας από τούς τέσσερες άδελφούς, ο Χριστόδουλος, διερμηνέας του γαλλικού προξενείου Άρτας και άργότερα ύποπρόξενος τών Γάλλων στά Γιάννενα⁸³, πού διευκόλυνε γενικά τούς πρόξενους μέ δάνεια⁸⁴ και μεσολαβούσε για τήν επίλυση προβλημάτων τους, έδειξε προθυμία για μετοχή τών Μαρούτσηδων σέ γαλλική ξυλεμπορική επιχείρηση⁸⁵. Η προσέγγιση του Γάλλου προξένου μέ τούς Μαρούτσηδες, πού έμπορεύονταν μέ τούς Βενετούς στή περιοχή —άνταγωνιστές τών Γάλλων ιδιαίτερα αυτή τήν έποχή στή δυτική Ελλάδα—, οφείλεται στήν επιφάνεια τών Έλλήνων εμπόρων: «Γιά τά μεγάλα πλούτη τους ύπολογίζονταν από όλους, γιατί είχαν τήν ανάγκη τους και συχνά άντλούσαν από τό βαλάντιό τους⁸⁶». Έξάλλου τό ξυλεμπόριο, ως νέος έμπορικός κλάδος, παρουσίαζε ένδιαφέρον και έπρεπε νά δοκιμασθεί⁸⁷. Κατά τά έπόμενα χρό-

82. Για τήν έμπορική, τήν έθνική και φιλανθρωπική τους δράση: Βακαλοπούλου, 'Ιστορία, τ. Δ', σσ. 212, 327. Κ. Μέρτζιου, Τό έν Βενετία... 'Αρχείο, ΗΧ, τ. 11 (1936), σσ. 178-213. Βλ. και Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σ. 163, σημ. 3, όπου ή σχετική βιβλιογραφία.

83. ANF, AE, Β₁ 171, Dubroca, Larta, 6 mai 1732. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 163, 167.

84. ANF, Marine, Β₃ 382, ff. 382-386ν, *Etat des dépenses... de Mr. Lentier*. ANF, AE, Β₁ 171, De Flandre, Larta, 15 août, 15 octobre 1738. ACCM, LIX-758, jullien, Missolonghi, 3 août 1739. Πρβλ. Μέρτζιου, Τό έν Βενετία..... 'Αρχείο, ΗΧ, τ. 11 (1936), σ. 309. Σιορόκα, όπ. π., σ. 88: Για τούς άνεπαρκείς οικονομικούς πόρους τών γαλλικών προξενίων στήν Άνατολή: Σιορόκα, σσ. 48-51, *Κρεμμυδά*, Τό εμπόριο τής Πελοποννήσου, σ. 69. Για δανεισμό και άλλων Γάλλων προξένων στήν Άρτα από Έλληνες, Σιορόκα, όπ. π., σ. 226, σημ. 2-3.

85. Σιορόκα, όπ. π., σσ. 119, 167, 174, σημ. 4, 283, σημ. 4. ANF, AE, Β₁ 171, Dubroca, Larta, 6 mai 1732. "je les luy ait fait compter par le S(igneur) Cristodolo Marussy, drogman et honoré de ce consulat qui s' est aussi fort interessé au succès de cette entreprise et qui peut à l' avenir rendre de bons services à ce sujet".

86. ANF, AE, Β₁ 171, Dubroca, Larta, 6 mai 1732. Πρβλ. Σιορόκα, όπ. π., σ. 358, σημ. 1. Για τό εμπόριο τών Μαρούτσηδων γίνεται ειδικός λόγος στήν ύπό έκδοση έργασία μας. Για τό βενετογαλλικό άνταγωνισμό βλ. σ. 61-73 τής μελέτης.

87. Σχετικά μέ τήν κίνηση του χρήματος ύπό άλληλεπάλληλες έπενδυτικές μορφές, ως μέσο πολλαπλασιασμού του κεφαλαίου κατά τήν άντίληψη τής έποχής: Tr. Stoianovitch, Conquering Balkan Orthodox Merchant, (*Journal of Economic*

νια, εκτός από τις αρχικές δανειοδοτήσεις, δέν διαπιστώνονται επενδύσεις των Μαρούτσηδων στο ξυλεμπόριο ούτε εξάρτηση των Έλλήνων ξυλεμπόρων από αυτούς.

Τά δάνεια άλλων Έλλήνων εμπόρων είναι βέβαιο ότι βοήθησαν στη διακίνηση του ξυλεμπορίου μετά τό 1785, όταν οί εξαγωγές ξυλείας στά γαλλικά ναυπηγεία πραγματοποιούνταν από Έλληνες προμηθευτές πού δέν διέθεταν προσωπικά κεφάλαια⁸⁸.

Σέ ελληνικές πηγές υπάρχουν αναφορές γιά τόκο 10%, χωρίς κινδύνους τής θάλασσας, «ρίζικο του πελάγου»⁸⁹, και σέ περίπτωση ναυτοδανείου «cambio maritimo»⁹⁰, μέ τούς κινδύνους τής θάλασσας σέ βάρος του δανειστή και υποθήκη τό φορτίο τής ξυλείας και τό ίδιο τό πλοίο, 18%, ποσοστό πού μαρτυρείται και από άλλες πηγές τήν ίδια εποχή⁹¹. Σύμφωνα μέ τις ειδήσεις των γαλλικών πηγών ό τόκος κυμαινόταν από 20% ως 45%, ποσά υπερβολικά μέ βάση τά δεδομένα των ελληνικών πηγών, αλλά πού μπορούν νά αιτιολογηθούν. Οί έμποροι δάνειζαν σέ τσεκίνια (ισοδύναμα μέ γρόσια) και κυρίως σέ γρόσια τουρκικά στην Πρέβεζα και τά δανειζόμενα ποσά, μαζί μέ τούς τόκους τά εισπρατταν στην Τουλών, τό Παρίσι ή τή Μασσαλία σέ γαλλικές λίρες, μετά τή εξόφληση των φορτίων τής ξυλείας τούς Έλληνες προμηθευτές⁹². Έτσι κέρδιζαν επί πλέον «διάφορο» μέ τήν επικαταλλαγή (agio), πού ανάλογα μέ τήν υποβάθμιση του τουρκικού νομίσματος, ιδιαίτερα αισθητή κατά τήν τελευταία

History, τ. 20 (1960), Μετάφραση στά ελληνικά Ντόρας Μαρμερέλη, «Οικ. δομή βαλκ. χωρών», όπ. π., σ. 325. *Inalcik*, Capital formation, σσ. 522-523.

88. ANF, Marine, B₃ 764, f. 268v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. κεφάλαια: «Γάλλοι και Ναπολιτάνοι» και «Έλληνες ξυλέμποροι».

89. Ίστ. Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 403, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778 (ιδιωτικό, «φρεγγιστράρεται», Πρέβεζα, 7 Μαρτίου 1779), δανειστική όμολογία: Ό ξυλέμπορος Κυδωνάκης δανειζεται από τό Γάλλο Lasalle γιά ύλοτομία στην Χιμάρα.

90. Γιά τούς τύπους του ναυτοδανείου και τόν τρόπο συνάψεως, *Αθηναίου*, Τό Δίκαιο τής Έλλ. Ναυτιλίας... σσ. 73-74.

91. Ίστ. Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 52, Prèveza, 19 marzo 1779. Βλ. *Αθηναίου*, Τό Δίκαιον τής Έλλ. Ναυτιλίας, σ. 76, γιά τή διαβάθμιση των τόκων στα ναυτοδάνεια, ανάλογα μέ τό ταξίδι και τήν κάλυψη των κινδύνων. Πρβλ. *Asdrachas*, Ρατμος, σ. 364, γιά ποσοστά 15-19%. Τό ισλαμικό hisba δέν επέτρεπε «διάφορο» πάνω από 20%: *Inalcik*, Quelques remarques sur la formation du capital, σ. 237.

92. ANF, Marine, B₃ 764, f. 254r-v, *Addition aux assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Γιά τήν διαβάθμιση των τόκων ανάλογα μέ τή συγκυρία στα γαλλικά ναυτοδάνεια βλ. *Paris*, Histoire, τ. V, σσ. 124-125. *Bergasse*, Histoire, τ. IV, σσ. 182-185.

είκοσαετία του 18ου αιώνα⁹³, κλιμακωνόταν από 3% ως 10% και 12%, ακόμα και 15%, όταν επρόκειτο για μεγάλο δάνειο⁹⁴. Μέ αυτό τον τρόπο μπορούσε να προκύψει τόκος 20% και 25% (10%+10% ή 10%+15%), ποσοστά που μαρτυρούνται χωρίς την προσθήκη του αγίου από την έρευνα του φαινομένου σε άλλες περιοχές⁹⁵. Οί ειδήσεις για υψηλότερα ποσοστά τόκων 26% ως και 45% ίσως είναι υπερβολικές, αλλά επειδή οί μαρτυρίες είναι αξιόπιστες δέν πρέπει να άπορριφθούν. Έτσι πληροφορούμαστε ότι ο ξυλέμπορος Κυδωνάκης, δεσμευμένος μέ σύμβαση για την άποστολή ξυλείας στην Τουλών και υπό την πίεση χρηματικών άναγκών, άναγκάσθηκε για να έτοιμάσει τά φορτία, άφου κανείς από τούς έμπόρους-τοκιστές δέν του δάνειζε χρήματα, να δεχθεί έπιτόκιο πάνω άπό 20%, ποσοστό που μέ τό αγίο προσήγγισε τό 40%. Μαρτυρείται έπίσης ότι ο Παπαχρήστου, ο τελευταίος που είχε άπομείνει στό ξυλεμπόριο μετά την κατάρρευση τών άλλων, πλούτιζε τούς δανειστές του που τόν χρέωναν μέ τόκο 45%⁹⁶. Ίσως σε αυτές τίς περιπτώσεις ο δανεισμός γινόταν μέ μικρές προθεσμίες τριών ως έξι μηνών. Πρόκειται για συνηθισμένο τρόπο τοκισμού τών Γάλλων έμπόρων και σε άλλες περιοχές⁹⁷. Μοναδική, αλλά χαρακτηριστική είναι ή σχετική μαρτυ-

93. Πρβλ. *Κρεμμυδά*, Τό έμπόριο της Πελοποννήσου, σ.117. Βλ. σσ. 143-145.

94. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 101, φ. 403, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778, (ίδιωτικό, «εγγιστράεται», 7 Μαρτίου 1779): Δανειστική όμολογία: ANF, Marine, όπ. π., f. 254r-v. ANF, AE, Β, 1186, Zante, Saint-Sauveur, 18 mai 1785.

95. Για την Ήπειρο βλ. και Σπ. *Μουσελίμη*, Πωλητήρια έγγραφα και όμολογα άπό της έποχής τών Σουλιωτών, ΗΕ, τ. 5 (1956), σ. 424. Πρβλ. *Κρεμμυδά*, Τό έμπόριο της Πελοποννήσου, σ. 124. *Σγοροπος*, Le commerce de Salonique, σ. 120. Τά νόμιμα ποσοστά έπιτοκίου για τά δάνεια ξηράς κυμαίνονται άπό 10-12% και μπορούσαν να φθάνουν ως και 18%. Ώστόσο στα καταναλωτικά δάνεια, μέ τόν άνατοκισμό και την κεφαλαιοποίηση τών τόκων, τό έπιτόκιο άνέβαινε συνήθως ως 20%-30% και σπανιότερα ως 50%. Βλ. σχετικά *Άσδραχά*, Οικονομία, σ. 167. Τού *Ίδιου*, Προβλήματα Οικονομικής Ίστορίας της Τουρκοκρατίας, «Οίκον. δομή βαλκ. χωρών», όπ. π., σ. 29. *Κ. Κατσούλη*, Οικονομική Ίστορία της Έλληνικής Έπαναστάσεως, Άθήνα 1974, τ. Α', σ. 64. *Νικολετοπούλου*, Περί τού νομίσματος εν Έλλάδι, σσ. 81-84. Για ύψηλό ποσοστό ως 48% και στην Άλβανία βλ. *C. Robert*, Die Slaven der Türkei, Dresden, 1844, τ. 1, σ. 26.

96. ANF, Β, 764, f. 264v, *Assertions... en memoire de Mr. Saint-Sauveur*. Οί ειδήσεις δέν προέρχονται άπό την άλληλογραφία τών Έλλήνων ξυλεμπόρων, αλλά άπό τό χρονικό της δασικής εκμεταλλεύσεως τών Γάλλων που είχε συνταχθεί άπό τόν ύποπρόξενο Παρούση και τό Γάλλο Lasalle. Βλ. τό κεφάλαιο «ή τελευταία φάση τού γαλλικού ξυλεμπορίου».

97. *Κρεμμυδά*, Τό έμπόριο της Πελοποννήσου, σ. 314.

ρία πού διαθέτουμε. Ὁ προμηθευτής Σταμάτης πλήρωνε στούς δανειστές του 20% τό μήνα⁹⁸, δηλ. 240% τό χρόνο. Ἀπό εἰδήσεις ἑλληνικῶν καί γαλλικῶν πηγῶν γίνεται φανερό ὅτι ἡ ὄλο καί μεγαλύτερη ζήτηση χρήματος μέ τήν επέκταση τοῦ ξυλεμπορίου ὑποδαύλιζε τήν κερδοσκοπία τῶν τοκιστῶν καί ὁ δανεισμός εἶχε ἀποβεῖ προσοδοφόρο ἐμπόριο⁹⁹. Ἡ μαρτυρία τοῦ ὑποπροξένου Γαλλίας στήν Πρέβεζα Παρούση εἶναι ἀποκαλυπτική: ἀρχικό δάνειο 100 τσεκινῶν μπορούσε μέ τήν κεφαλαιοποίηση τῶν τόκων νά ἀποδώσει στόν τοκιστή ποσό ὡς 5.000 τσεκίνια¹⁰⁰.

Ἔτσι ἐξηγεῖται, γιατί ἐκδηλώνεται προθυμία ἀπό ἀνθρώπους διάφορων ἐπαγγελματικῶν κλάδων, ὄχι μόνο ἀπό τήν Πρέβεζα, ἀλλά καί ἀπό ἄλλες γειτονικές περιοχές¹⁰¹, γιά συμμετοχή στό ἰδιότυπο αὐτό ἐμπόριο¹⁰². Ἐνδιαφέρον δείχνουν ὄχι μόνο οἱ ἔμποροι, ἀλλά καί οἱ πρόξενοι ξένων Δυνάμεων, ἀπό τούς ὁποίους πολλοί εἶναι Ἕλληνες, καθώς καί οἱ Τοῦρκοι διοικητές¹⁰³. Στόν κύκλο τῶν δανειστῶν βρίσκουμε καί τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς Ζαλόγγου Ἰωσήφ Γκινάκα¹⁰⁴. Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι, ὅτι ἐνῶ οἱ Ἕλληνες προμηθευτές

98. ANF, ὄπ. π., f. 264v.

99. ANF, ΛΕ, Β, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mars 1788. Πρβλ. σημ. 101. Βλ. Κρεμμυδά, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 123. Σχετικά μέ τίς ἐπιπτώσεις πού ἡ ἀπουσία τῶν κεφαλαίων εἶχε στό μηχανισμό τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, Σβορώνου, Ἡ ἑλληνική οἰκονομία καί κοινωνία τό 1820, σσ. 408-409.

100. ANF, Marine, Β, 764, f. 254r-v, *Addition aux Assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

101. ANF, Marine, Β, 764, f. 267r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

102. Στίς γαλλικές πηγές ἀπαντᾶ καί ὁ ὄρος πιστωτές: ANF, Marine, Β, 764, f. 270r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*, ATF, IA¹ 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulos (1775;)*. Πρβλ. Λεξικό, "Petit Robert", ὄπ. π., σσ. 377-378, 1387.

103. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, Πρέβεζα, 19 Μαρτίου 1779, ναυτοδάνειο, δανειστής ὁ ἔμπορος Γουάραρης. Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1780, Ναυλοσύμφωνο. Κ 101, φ. 430, Πρέβεζα, 28 Ἀπριλίου 1778 (Ἰδιωτικό, καταχωρεῖται 30 Ὀκτωβρίου 1778). Κ 101, Πρέβεζα, 11 Αὐγούστου 1775, δανειστική ὁμολογία (ὁ πρόξενος τῆς Βενετίας στήν Ἄρτα Πάγκαλος δανεῖζει). Ὁ ὑποπρόξενος Γαλλίας στήν Ἄρτα Grimaldy ἐπίσης: ANF, Marine, Β, 764, *Addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, f. 135, Prèveza, 10 Agosto 1782, δάνειο: Ὁ βοεβόδας ἐπίσης τῆς Ἄρτας δανεῖζε ὑψηλά ποσά στόν ξυλεμπορο Γ. Παπαχρήστου πού ἀδυνατοῦσε νά τά ἐξοφλήσει. Βλ. σχετικά Ἀρχ. Λευκ. Confinaria: *Reggimento N(o bile) H(omo) Sebastiani Morosini fù Provveditor Straordinario di Santa Maura, filza "Lettere Ottomani" dal 8 Maggio 1779 al 12 Febraio 1780*: Santa Maura 1 καί 23 Gennaio 1780=1781.

104. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, ff. 55v-56r, 10 marzo 1780, f. 71v, Πρέβεζα.

δφειλαν μεγάλα ποσά στά γαλλικά ναυπηγεία, στόν άνταποκριτή τους καί τούς δανειστές τους στήν Πρέβεζα καί στήν Άρτα, έξακολουθοῦσαν νά δανείζουν ἢ ἔμπαιναν ἐγγυητές σέ δάνεια συναδέλφων τους ἢ δανείζονταν χρήματα γιά νά τά ξαναδανείσουν τοκογλυφικά¹⁰⁵. Σχετικές περιπτώσεις τριῶν ἐπώνυμων ἐμπόρων τῆς Πρέβεζας ἐπαναλαμβάνονται σταθερά στά νοταριακά ἔγγραφα καί ὑποψιαζόμαστε ὅτι ἀντιπροσωπεύουν ἐπαγγελματίες τοκογλύφους¹⁰⁶. Ἐκτός ἀπό

13 Νοεμβρίου 1781: ἐξουσιοδότηση τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ζαλόγγου Ἰωσήφ Γκινάκα πρὸς τόν Κ. Μιχαλόπουλο γιά νά εἰσπράξει στήν Τουλών μέρος ἀπό τά χρήματα μετά τήν πώληση φορτίου τοῦ Κυδωνάκη πού εἶχε ἐν τῷ μεταξύ πεθάνει, χωρίς νά ἐξοφλήσει τό ποσό πού εἶχε τό 1776 δανεισθεῖ ἀπό τόν ἡγούμενο Ἰωσήφ Γκινάκα. Γιά τήν προσωπικότητα, τή δράση καί τήν τύχη τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Ζαλόγγου, συμπολεμιστή καί συντρόφου τοῦ Ἀνδρούτσου καί τοῦ Κατσώνη, βλ. *Πρωτοψάλτη*, Ἡ ἐπαναστατική κίνησης τῶν Ἑλλήνων (1787-1792), σσ. 65, 89, 97, 114. Ἡλ. Βασιλᾶ, Τέσσερα γράμματα τοῦ καπετάν Ἀνδρούτσου στή γυναίκα του, ΗΕ, τ. 5 (1956), σσ. 440-441. Ἀσδραχᾶ, Ἀπό τή συγκρότηση τοῦ ἀρματολισμοῦ..., σ. 492.

105. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 177-178, Πρέβεζα, 22 Αὐγούστου 1777 καί 19 Αὐγούστου 1777 (ιδιωτικά, «ρεγγιστράρονται» 16 καί 17 Δεκεμβρίου 1777): δάνεια-ὑποθήκες Κυδωνάκη. Κ 101, φ. 75, Πρέβεζα, 4 Ἰουλίου 1776. Κ 101, φ. 125, Πρέβεζα, 22 Μαΐου 1777. Κ 101, Πρέβεζα, 6 Νοεμβρίου 1777 καί 5 Φεβρουαρίου 1779: δάνεια-ἐνεχυριάσεις τοῦ Παπαχρήστου. Κ 42, Πρέβεζα, 24 Ὀκτωβρίου 1776, δανειστική ὁμολογία: Ὁ Παπαχρήστος καί ὁ Μιχαλόπουλος ἐγγυητές σέ δάνειο τοῦ Σταμάτη. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 273r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

106. Πρόκειται γιά τούς ἐμπόρους Rentzo καί Παπαπολύζο: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ. 101, φφ. 435-436, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1778 (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 5 Ἰουλίου 1779). Κ 101, φ.302, Πρέβεζα, 10 Φεβρουαρίου 1779: δάνεια τοῦ Κυδωνάκη ἀπό τόν Παπαπολύζο. Κ 101, φ. 306, Πρέβεζα, 15 Φεβρουαρίου 1779: ὑποθήκη τοῦ Κυδωνάκη, —δύο καράβια μέ ξυλεια— στόν Παπαπολύζο. Κ 101, φφ. 403-404, Πρέβεζα, 7 Μαρτίου 1779, λύση ὑποθήκης (:): Οἱ Ρέντζος καί Παπαπολίτης «ρμιοβέρονται καί λισεντζάρουν τά ξύλα». Κ 102, Πρέβεζα, 26 Ὀκτωβρίου 1779, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 31 Ὀκτωβρίου 1779): Ὑποθήκη μισῆ ταρτάνα τοῦ Κυδωνάκη γιά χρέος του 4.000 γροσίων στό Ρέντζο. Κ 42, φ.13, Πρέβεζα, 24 Αὐγούστου 1776, Πιεντζαρία: Ὁ Σταμάτης δανείζεται 7.560 «φράγκα σέ μονέδα ἐτούτης τῆς πιάτσας» ἀπό τόν Παπατριαντάφυλλο (πόλιτζα 3 Σεπτεμβρίου 1776). Κ 102, φ. 157, Πρέβεζα, 6 Ὀκτωβρίου 1780, δάνειο (:): Ὁ Μιχαλόπουλος ἐξουσιοδοτεῖται ἀπό τόν ἔμπορο καί καπετάνιο Ἀθ. Κατσάμπα νά πάρει γιά λογαριασμό του χρήματα ἀπό τόν Παπαντριαντάφυλλο. Κ 42, Πρέβεζα, 18 Μαΐου 1776: δανειστική ὁμολογία μέ τόν ὄρο ὁ δανειστής Παπατριαντάφυλλος νά εἰσπράξει στήν Τουλών χρήματα πού δάνεισε στόν Κυδωνάκη. Βλ. καί Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φφ. 260-263, Πρέβεζα, 16 Νοεμβρίου 1778: κατάσχεση μέ μορφή ἀγοραπωλησίας γιά χρέος τοῦ

τούς Έλληνες συστηματικά ασχολούνται με δανεισμό Ἄλβανοί καί Τούρκοι ἀξιοματοῦχοι ἢ γαιοκτήμονες, καθὼς καί ξένοι πλοίαρχοι πού σύχναζαν ἐκεῖ¹⁰⁷. Οἱ Ἑβραῖοι ἐπίσης πού εἶχαν ἀκμαῖες κοινότητες στήν Ἡπειρο — κυρίως στά Γιάννενα καί στήν Ἄρτα — ἦταν συνήθως χρηματιστές καί ἀργυραμοιβοί¹⁰⁸. Ἐχει διατυπωθεῖ ἡ γνώμη ὅτι στήν περιοχή τοῦ γαλλικοῦ προξενείου τῆς Ἄρτας δέν παρατηρεῖται δανεισμός χρημάτων τῶν Γάλλων σέ ντόπιους¹⁰⁹. Ἀπό τίς πηγές μας ὁμως προκύπτει ὅτι δυναμικότερη εἶναι ἡ παρουσία τῶν Γάλλων τοκιστῶν, τόσο τῶν ἐγκατεστημένων στήν Ἄρτα, ὅσο καί τῶν ἐμπόρων ἀπό τή Λυών καί τή Μασσαλία πού δάνειζαν τούς ξυλεμπόρους διά μέσου τρίτων. Μεγαλύτερη ἐπίδραση σέ αὐτό τό εἶδος τῶν συναλλαγῶν παρουσίαζαν οἱ ἔμποροι τῆς ἐταιρείας Lasalle πού μέ τίς τοκογλυφικές δανειοδοτήσεις τους συνετέλεσαν στή χρεωκοπία τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων¹¹⁰. Δέν ἔχουμε τή δυνατότητα νά ἐκτιμήσουμε ποσοτικά τή θέση τῶν δανείων στήν περιουσία τῶν ἐκπροσώπων τῶν διαφόρων κοινωνικῶν καί ἐπαγγελματικῶν τάξεων οὔτε νά προσδιορίσουμε τό ποσοστό τῶν δανείων στήν κατανομή τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου σέ ἐμπορικές ἐπενδύσεις καί δανειοδοτήσεις. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ παρακάτω πληροφορία τοῦ Saint-Sauveur γιά τήν προτίμηση στό β' τομέα: «Ἡ στροφή τῶν Γάλλων ἐμπορικῶν πρακτόρων στήν Ἡπειρο πρὸς τήν τοκογλυφία, ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς παρακμῆς τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου σέ αὐτή τήν περιοχή¹¹¹».

Τά δάνεια δίνονταν ὄχι μέ ὑποθήκη περιουσιακῶν στοιχείων τοῦ

Παπατριαντάφυλλου στοὺς Γκινακέους. Πρβλ. περιπτώσεις τοκογλυφίας στήν περιοχή: Σπ. Ἀσδραχᾶ, Σουλιώτικα σημεῖώματα, ΕΤ, τ. 19 (1964), σ. 176.

107. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

108. ANF, Marine, ὄπ. π., f. 269. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 182r-186v, *État des dépenses de Mr. Lentier (1732)*. Γιά τούς Ἑβραίους στήν Ἡπειρο: βλ. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 202-203. Scrofani, Voyage, τ. III, σ. 18. Holland, Travels, σ. 84. Leake, Travels, τ. IV, σσ. 229-230.

109. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 226, σημ. 1.

110. ANF, Marine, ὄπ. π., ff. 254r-v, 266v-267r: Ἀξιοσημειώτες οἱ περιπτώσεις: ὁ μεγαλέμπορος Valienne ἀπό τή Μασσαλία διαβίβασε στό Γάλλο πράκτορα στήν Ἄρτα Grimaldy γιά λογαριασμό τοῦ ξυλεμπόρου Σταμάτη τό ποσό τῶν 4.000 γαλλ. λιρῶν, ἐνῶ ὁ μεγαλέμπορος τῆς Λυών S. Thomas δάνειζε τόν ἔμπορο Θέμελη παρόμοια ποσά. Γιά δανειοδοτήσεις τῆς ἐταιρείας Lasalle βλ. καί Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, f. 135, Prèveza, 10 Agosto 1782.

111. ANF, AE, B₁ 1186, Zante, le 1 avril 1785, Saint-Sauveur. ANF, Marine, B₃ 764, f. 267v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

προμηθευτή, αλλά του ίδιου του φορτίου της ξυλείας και σε περίπτωση άπορριψεως, με ύποθήκη των επόμενων φορτίων¹¹² που προετοίμαζε ο ξυλέμπορος. Οι δανειστές συνόδευαν τό ύποθηκευμένο φορτίο ως την Τουλών, εφοδιασμένοι με «πόλιτζες» των προμηθευτών¹¹³. Άν καθυστερούσε ή εξόφληση, ο όφειλέτης προμηθευτής κατέβαλε τά έξοδα διαμονής και τό «χασομέρι» των δανειστών και σε περίπτωση μεγάλης χρονοδιατριβής, εκείνοι έκαναν διαμαρτυρικό (προτέστο) και επέστρεφαν στην Πρέβεζα¹¹⁴. Είναι χαρακτηριστική ή παρατήρηση στη γαλλική άλληλογραφία ότι τά ίδια χρηματικά ποσά υπό τή μορφή δανείων και ύποθηκευμένων φορτίων έκαναν πολλές φορές τό ταξίδι Πρέβεζα-Τουλών, άν και συχνά οι έμποροι τοκιστές πού βρίσκονταν για εξόφληση των δανείων τους στη Γαλλία, με τά χρήματα πού εισέπρατταν, αγόραζαν έμπορεύματα πού μεταπωλούσαν στην Ήπειρο και τίς εισπράξεις διέθεταν σε νέα δάνεια. Έτσι δικαιολογεί ο Saint-Sauveur τά τέσσερα ως πέντε ταξίδια τό χρόνο πού έκαναν οι Ήπειρώτες έμποροι στη Γαλλία. Έγγυητές για την εξόφληση δανείων έμπαιναν Έλληνες έμποροι ή άλλοι ξυλέμποροι πού σε περίπτωση χρεωκοπίας του όφειλέτη αντιμετώπιζαν τίς πιέσεις των δανειστών με επίζημιες γι' αυτούς συνέπειες.

Όπως για τή χορήγηση προκαταβολών από τά γαλλικά ναυπηγεία, έτσι και για την άπόσπαση δανείων από ιδιώτες, οι προμηθευτές μετέρχονταν ποικίλους τρόπους και άθέμιτα μέσα¹¹⁵.

112. ANF, Marine, B₃ 764, όπ. π. Βλ. και 'Ιστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 302, Πρέβεζα, 10 Φεβρουαρίου 1779, δάνειο: 'Ο Κυδωνάκης χρεωμένος στον Παπαπολύζο. Κ 101, φφ. 435-436, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1778 (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 5 'Ιουλίου 1779) και φ. 306, Πρέβεζα, 15 Φεβρουαρίου 1779: ύποθήκευση ξυλείας του Κυδωνάκη στο Βουθρωτό και τό Φανάρι για χρέη του από προηγούμενα χρόνια στον Παπαπολύζο. Πρβλ. Κ 42, φ. 20, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777 και Κ 101, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1779: δάνεια και ύποθήκες.

113. ANF, Marine, B₃ 764, f. 270v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ATF, IA¹ 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulo 1775(;)* . Για τίς σημασίες του όρου "polizza" βλ. πρόχειρα: G. Boerio, *Dizionario del dialetto Veneziano*, Venezia 1856, σ. 512.

114. 'Ιστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 14, Πρέβεζα, 24 Αύγουςτου 1776, όμολογία-πιεντζαρία: 'Η προθεσμία έδω 40 μέρες. Κ 42, φ. 10, Πρέβεζα, 18 Μαΐου 1776, εξόφληση δανείου: προθεσμία 61 μέρες και ή πληρωμή για τήν καθυστέρηση ένα «τάλληρο της Ρεγγίνας» τή μέρα.

115. ANF, Marine B₃ 764, ff. 254r-v, 266r-v, 267r-v, 273r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*: Άναφορές για φορτία ύποθηκευμένα σε πολλούς συγχρόνως δανειστές ή εικονικά φορτία, καθώς και μνείες για πιστωτές χωρίς κεφά-

Ἐκ μαρτυριῶν ἑλληνικῶν καὶ γαλλικῶν πηγῶν προκύπτει ὅτι Ἕλληνες καὶ Γάλλοι τοκιστὲς ἀπειλήσαν συχνά κατάσχεση φορτίων ἢ περιουσιακῶν στοιχείων ἢ ἀκόμα καὶ προκαταβολῶν τῶν συμβεβλημένων μέ τὰ γαλλικὰ ναυπηγεῖα προμηθευτῶν. Γι' αὐτό καὶ τὸ 1778 ὁ ξυλεμπόρος Σταμάτης δὲν ἀποδέχτηκε προκαταβολή πού δὲν θά μπορούσε νά ἀξιοποιήσει¹¹⁶. Μετά τὸ θάνατο ἐπίσης ὀφειλετῶν ξυλεμπόρων οἱ δανειστὲς ἀγωνίζονταν νά εἰσπράξουν τὰ ὀφειλόμενα ποσὰ ἢ νά κατάσχουν περιουσιακὰ τους στοιχεῖα, χωρὶς ὅμως πάντοτε νά τὸ κατορθώνουν· ἡ περιουσία τῶν προμηθευτῶν (σπίτια, κάραβια, κτήματα) πληροφοροῦμαστε ἀπὸ ἑλληνικὲς καὶ γαλλικὲς πηγές ὅτι ἦταν γραμμὴν στό ὄνομα τῶν γυναικῶν τους ἢ χαρακτηρίζονταν πρὸς αὐτὰς¹¹⁷.

Ἐκ σποραδικῶν ἀναφορῶν στὶς πηγές γίνεται γνωστὸ ὅτι τὰ χρέη τῶν ἐμπόρων Κυδωνάκη καὶ Σταμάτη στοὺς Ἕλληνες ἐμπόρους τῆς Πρέβεζας ἀνέρχονταν σέ 60.000 γρόσια καὶ στὴν ἑταιρεία Lasalle σέ 100.000 γαλλικὲς λίρες, δηλ. 33.000 γρόσια. Ἐτεῖς ὁ Σταμάτης εἶχε χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου καὶ κοντὰ σέ αὐτόν καὶ ὁ Μιχαλόπουλος, γραμματικὸς τοῦ ἀρχικά καὶ ἀργότερα συνεταῖρος του. Καταχρεωμένος καὶ ὁ ἴδιος σέ Τούρκους, Ἕλληνες, Ἀλβανούς καὶ Ἑβραίους εἶχε πέσει στὴ δυσμένεια τῶν τοκιστῶν καὶ κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Saint-Sauveur δὲν ὑπῆρχαν περιθώρια γιὰ νά βρεῖ πιστωτές, ἐνῶ ὁ Παπαχρήστου ἀργότερα κατέληξε στὴ φυλακή γιὰ τὰ χρέη του¹¹⁸.

λαία πού δέχονταν νά παίξουν αὐτὸ τὸ ρόλο γιὰ νά πείθονται οἱ ἐργάτες ὅτι εἶχε δοθεῖ δάνειο, προκειμένου νά ὑπογράψουν συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

116. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 301, Πρέβεζα, 6 Ἰανουαρίου 1779: Κατάσχεση καὶ μεταπώληση μεριδίου τοῦ Κυδωνάκη. Κ 101, φ. 108-109, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1779, ὁ Κυδωνάκης πωλεῖ τραμπάκολο. Κ 102, φ. 329-331, «Τολόν», 14 Μαρτίου 1779 (ιδιωτικὸ, «ρεγγιστράρεται» 9 Αὐγούστου 1781) ἀγοραπωλησία: ὁ Μιχαλόπουλος καὶ ἄλλοι πωλοῦν τὰ μεριδιά τους σέ πλοῖα. Κ 101, Πρέβεζα (ιδιωτικὸ, «ρεγγιστράρεται» 31 Ὀκτωβρίου 1779): Ὑποθήκη τοῦ μισοῦ τῆς ταρτάνας τοῦ Κυδωνάκη στό Ρέντζο «νά τὴ βολαντάρει σέ χρέος του 4.000 γρόσια γιὰ 1.800 γρόσια». ANF, Marine, Β₃ 764, f. 270r: 5 πλοῖα μέ ξυλεία τοῦ ξυλεμπόρου Παπαχρήστου τὰ διεκδικοῦσαν οἱ πιστωτές.

117. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 71, Πρέβεζα, 13 Νοεμβρίου 1781, ἐξουσιοδότηση: Κ 97, φ. 23, Πρέβεζα, 14 Ἰουλίου 1787 ἐπιτροπία: Ἡ Ἀναστασία χήρα τοῦ Γιαννιοῦ Κυδωνάκη ἔχει περιουσία καὶ μερτικὰ σέ πολὰ μισολογγίτικη μέ τὰ μηλαδέλφια της. Κ 103, Πρέβεζα, 18 Σεπτεμβρίου 1784, (ιδιωτικὸ, «ρεγγιστράρεται» 24 Σεπτεμβρίου 1784) ἀγοραπωλησία: ἡ ἴδια πωλεῖ χωρὰφι 56 στρεμμάτων. ANF, Marine, Β₃ 764, ff. 266v-267v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

118. ANF, Marine, Β₃ 712, f. 158r-v, 1781, Rapport au conseil de la Marine,

Οί Γάλλοι τά αίτια τής χρεωκοπίας τών 'Ελλήνων αποδίδουν στήν ανεπάρκεια τών κεφαλαίων καί στό μηχανισμό τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος πού λειτουργοῦσε μόνο μέ προκαταβολές καί δάνεια. 'Εντούτοις ἀπό τή μελέτη τών νοταριακῶν ἐγγράφων τής Πρέβεζας προκύπτει οἰκονομική ἀνοδος τών ξυλεμπόρων καί ἐνεργός συμμετοχή τους στό γενικό ἐμπόριο τής περιοχῆς¹¹⁹, ἐνῶ εἶναι γεγονός ὅτι ξεκίνησαν χωρίς προσωπικά κεφάλαια. Ἄν κατά συνέπεια θεωρήσουμε κάποτε σκηνοθετημένη τή χρεωκοπία, δέν θά εἴμαστε ἐξω ἀπό τήν πραγματικότητα, ἀφοῦ γενικά στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία οἱ πιστωτικές συναλλαγές εὐνοοῦσαν παρόμοιες ἐνέργειες¹²⁰.

II. Μέσα ἀνταλλαγῶν

α' Τό νόμισμα. Τό νομισματικό, ὅπως εἶναι γνωστό, ὑπῆρξε ἀπό τά σοβαρότερα προβλήματα στό ἐμπόριο τής Γαλλίας μέ τήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Ἡ γαλλική λίρα δέν κυκλοφοροῦσε πολύ καί οἱ Γάλλοι ἔμποροι ἀναγκάζονταν νά ἐμπορεύονται μέ τά ἄγνωστα στό διεθνές ἐμπόριο ὀθωμανικά νομίσματα, πού δέν ἦταν σταθερά καί εἶχαν περιορισμένη κυκλοφορία. Ἐτσι ἀντιμετώπιζαν τό πρόβλημα τών πληρωμῶν μέ τήν εἰσαγωγή ξένων νομισμάτων πού προτιμοῦσαν οἱ Τούρκοι. Τό νόμισμα λοιπόν ἀπό ἀνταλλακτικό μέσο ἀποβαίνει ἐμπόρευμα καί οἱ διακυμάνσεις στήν τιμή του ἐξαρτῶνται ἀπό τήν ἔλλειψη ἢ τήν ἀφθονία του στήν ἀγορά¹²¹.

Στό γενικό ἐμπόριο τής περιοχῆς τοῦ Ἄμβρακικοῦ, ἀνάμεσα

Bleschamp (ὑπογράφει): "Micalopoulo n' ayant pu par le peu de succès qu' avoit en leur fourniture anterieure et le discredit où il étoit tombé dans le pays, remplir les obligations qu' il avoit contracté". ANF, Marine, B₃ 764, ff. 267r, 268v, 269r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* καί f. 254v: *Addition... aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. Μαξίμου*, Ἡ ἀγῆ τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 69.

119. ANF, Marine, B₃ 764, f. 267r καί f. 344, à Toulon, 30 octobre 1784. Βλ. σημείωση 117. Πρβλ. κεφάλαιο «Οἱ Ἑλληνες ξυλεμποροῦ».

120. Ἐπιτρέπουν τήν ὑπόθεση ὑπαιτιγμοί στό παρακάτω ὑπόμνημα: ATF, IA¹ 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulo* (1775). Πρβλ. *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τής Πελοποννήσου, σσ. 124-125, *Svoronos*, Le commerce de Salonique, σ. 119.

121. *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τής Πελοποννήσου, σσ. 110-112. *Masson*, XVIIe s., σ. 492. *Paris*, Histoire, σ. 129 καί σσ. 354-355 γιά τήν προτίμηση τών Τούρκων σέ ὀρισμένα νομίσματα. Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιά τό ἐμπόριο τών νομισμάτων τόσο στήν ὀθωμανική, ὅσο καί στή γαλλική ἀγορά: *Asdrachas*, Patmos, σσ. 105-106. *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τής Πελοποννήσου, σ. 114-115.

στά ξένα νομίσματα πού είχαν ζήτηση, κυρίως κατά τό πρώτο μισό τοῦ 18ου αἰώνα, ἦταν καί τά πιάστρα τῆς Σεβίλλης καί τοῦ Μεξικοῦ, πού στά 1735-1736 ἰσοδυναμοῦσαν μέ 200-202 τουρκικά ἄσπρα¹²². Πιάστρα Μεξικοῦ χρησιμοποιήθηκαν ἀρχικά (1732) καί στό ξυλεμπόριο. Ἐπειδή ὁμως οἱ πρώτοι ἀπεσταλμένοι τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων ἀναγκάστηκαν νά τά ἀνταλλάξουν μέ μεγάλη ζημιά¹²³ δέν ἐπικράτησαν τελικά.

Ἐκτοτε μαρτυρεῖται χρήση τῶν πιό γνωστῶν στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία νομισμάτων δέν παρατηρήθηκε ὁμως στήν Ἡπειρο ἡ νομισματική πολυμορφία ἄλλων περιοχῶν¹²⁴. Ἐκτός ἀπό τό τουρκικό γρόσι, ἰσχυρό θεωροῦσαν τό βενετικό τσεκίни πού εἶχε τή μεγαλύτερη κυκλοφορία¹²⁵. Κατά τίς συναλλαγές ἐπισημαίνουμε καί ἄλλα νομίσματα πού τά συνηθέστερα ἦταν: τό *mese* πού ἰσοδυναμοῦσε μέ 12 πιάστρα¹²⁶, τό *ναπολιτάνικο grane*, ὑποπολλαπλασίο τοῦ δουκάτου τῆς Νεάπολης καί ἰσοδύναμο μέ 5/6 τοῦ γαλλικοῦ σολδίου, μέ τό ὁποῖο πληρωνόταν ὁ ναῦλος στούς Ναπολιτάνους μεταφορεῖς¹²⁷. Τό *τάλληρο* τῆς *Ρεγγίνας*, αὐστριακό, ἀπό τά ἰσχυρότερα νομίσματα τῆς

122. ACCM, L-IX (758), J. B. Dubroca, Larta, 7 août 1735; 23 juillet 1736. Boule, Larta, 8 mai 1741 καί 30 decembre 1741. Γιά τήν κυκλοφορία καί τήν ἀξία τῶν νομισμάτων αὐτῶν στό ἐμπόριο τῆς Μασσαλίας. ANF, AE 236, Mémoire sur le commerce du Levant (1700-1731). Εἶναι ἀπό τά πρώτα νομίσματα πού χρησιμοποιήσαν οἱ Γάλλοι ἔμποροι στήν Ἀνατολή: Masson, XVIIIe s., σ. 495.

123. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 180r-181v, *Etat de la perte que le S(eingeu)r Lentier, écrivain ordinaire de la Marine a faite sur une partie des piastres mexiques qui lui furent remises dans le mois d' aout (sic) 1731, par le trésorier de la marine au port de Toulon pour luy servir aux dépenses à faire au sujet du voyage qu' il avoit à faire à Larta en Albanie, pour les visites des forests qui sont aux environs du golfe d' Arta...*

124. *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 111.

125. ANF, Marine, B₃ 764, f. 276r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Βλ. καί *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 110.

126. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 93, Πρέβεζα, 17 Ἰουλίου 1772, συμφωνητικό ἀγορᾶς ξυλείας. Δέν μπόρεσα νά ταυτίσω τό νόμισμα ἀπό ἄλλες πηγές. Ἵσως πρόκειται γιά λάθος στή γραφή ἀντί «Μαγάρ ἢ Ματζιάρ», τό οὐγγρικό τσεκίни, πού ἰσοδυναμοῦσε μέ 7 γρόδια: *Beaujour*, Tableau, σ. 249. Πρβλ. *Νικολετοπούλου*, Περὶ τοῦ νομίσματος ἐν Ἑλλάδι, σ. 46.

127. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ. Κ 101, φ. 39, Πρέβεζα, 16 Ἰανουαρίου (ιδιωτικό, 22 Ἰανουαρίου 1776 «ρεγγιστράρεται») Ναυλοσύμφωνο. ATF, IL 435, *État des nolis payés par le S(eingeu)r Anguillon (1769-1777). Etat des bois d' Albanie 1780-1782*. Γιά τίς ὑποδιατρέσεις τοῦ ναπολιτάνικου δουκάτου καί τήν ἰσοδυναμία τοῦ *grane* μέ ἄλλα νομίσματα: *Neikenbrecher*, Manuel, σ. 465.

ἐποχῆς¹²⁸, ὅπως καί τό *πιάστρο* τῆς Σεβίλλης¹²⁹. Ἡ πληρωμή τῶν ἀδειῶν ὑλοτομίας στούς τοπικούς διοικητές γινόταν σέ «*ζαρμαμπούπ*» πού ἰσοδυναμοῦσε μέ τρία τουρκικά γρόσια. Πρόκειται γιά χρυσό νόμισμα τοῦ Σουλτάνου πού μέ τήν ὀνομασία *τσεκίνια zermabouts* ἢ *zermabouts* τό βρίσκουμε σέ κυκλοφορία καί στό γενικό ἐμπόριο τῶν Γάλλων στήν ἴδια περιοχή¹³⁰. Κατά τίς συναλλαγές σέ γαλλικό ἔδαφος χρησιμοποιοῦσαν τή γαλλική λίρα (livre tournois=60 σολδία)¹³¹ ὑπολογίζοντάς την σέ ἀντιστοιχία μέ τό τουρκικό γρόσι καί σπάνια τό τσεκίνι, πού τό προτιμοῦσαν οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ὡς τό σταθερότερο νόμισμα τῆς ἐποχῆς¹³².

Τό τουρκικό γρόσι ἀνταλλασσόταν μέ τρεῖς γαλλικές λίρες ἢ 65 σολδία¹³³ ἢ καί λιγότερα (50-55) σολδία¹³⁴. Κατά τήν ἀνταλλαγή

128. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 42, φ. 10, Πρέβεζα, 18 Μαΐου 1776: ἐξόφληση δανείου. Πρβλ., Κ 42, φ. 10, Πρέβεζα, 11 Νοεμβρίου 1781, ἐξουσιοδότηση γιά εἰσπραξη χρέους τοῦ ἐμπόρου Κυδωνάκη σέ «*τάλλαρα τῆς Ρεγγίνας*». Γιά τήν ἀξία τοῦ νομίσματος *M. de Mirone*, *Mémoire et aventures secretes et curieuses d' un voyage du Levant*, τ. 1ος, Ἄ Liège 1731, σ. 183. Π. *Ραπτάρχη*, *Ἱστορία τῆς Οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδας*, τ. Α' (1821-1826), Ἀθήναι 1934, σ. 171. Κατά τήν περίοδο τῆς ἀκμῆς τοῦ ἠπειρωτικοῦ ξυλεμπορίου (1770-1780) τό αὐστριακό τάλληρο ἰσοδυναμοῦσε στή δυτική Ἑλλάδα μέ δύο γρόσια: Κ. *Στασινοπούλου*, *Τό Μεσολόγγι*, Ἀθήναι 1925, σ. 299.

129. *ANF*, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier* (1731).

130. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *ACCM*, L-IX (758), Bouille, Larta, 23 septembre 1740. J 508, Bouille, Larta, 12 juin 1740, 20 août 1742. Αὐτά τά χρόνια ἰσοδυναμεῖ μέ 110 παράδες: Γιά τό νόμισμα βλ. καί *Κρεμμυδά*, *Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου*, σ. 113, σημ. 6, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

131. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 101, Πρέβεζα, 19 Μαρτίου 1779. Πρβλ. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 275v, *Assertions* ὅπ. π. Κ 101, φ. 258, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778 (ἰδιωτικό, «*ρεγγιστράρεται*» 7 Μαρτίου 1779).

132. *ANF*, AE, B₁ 1186, *Saint-Sauveur*, Zante, 18 mars 1785. Στίς περισσότερες περιπτώσεις τῶν ξυλεμπορικῶν δικαιοπραξιῶν ἀναφέρεται τό γρόσι καί μόνο στίς ἐπόμενες συναλλαγές τό τσεκίνι: *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 96, 23 Ἰανουαρίου 1787, Πρέβεζα, συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας, τό καπάρο σέ τσεκίνια. Κ 101, φ. 11, Πρέβεζα, 11 Αὐγούστου 1775: ποσό γιά πληρωμή ἀσφάλιστρων, ἀποστέλλεται στή Βενετία σέ τσεκίνια. Κ 93, φ. 473, Πρέβεζα, 4 Ἰουλίου 1767: ἀγορά ξυλείας μέ τσεκίνια.

133. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 264v, *Assertions*, ὅπ. π. Πρβλ. *Κρεμμυδά*, *Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου*, σ. 113. Στήν περιοχή τῆς Ἄρτας ἢ βασική ἰσοτιμία 1 γρόσι=3 λίρες τουρνοῦ ἔχει σταθεροποιηθεῖ ἀπό τό 1741: *Σιορόκα*, *Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας*, σ. 229.

134. *ANF*, B₁ 1186, *Saint-Sauveur*, Zante, 31 mars 1785, 18 mai 1785.

μπορούσε να προκύψει χρηματιστικό κέρδος (agio¹³⁵), λόγω διαφορᾶς ανάμεσα στην πραγματική και στην ονομαστική αξία του γροσίου. Τό «πρόσθεμα» αυτό ανάλογα μέ τήν υποβάθμιση τοῦ τουρκικοῦ νομίσματος κλιμακωνόταν ἀπό 3% ὡς 20% μέ ἀποτέλεσμα νά διπλασιάζεται ἢ νά τριπλασιάζεται «τό διάφορο» τῶν δανειστῶν¹³⁶. Συμφέρον εἶχαν ἀπό τήν ὑποτίμηση τοῦ τουρκικοῦ νομίσματος καί οἱ ἀνταποκριτές-παραγγελιοδόχοι τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων πού διαβίβαζαν τίς γαλλικές πιστώσεις στήν Ἡπειρο. Ἀντίθετα καί στίς δυό περιπτώσεις ζημιώνονταν ὡς 20% οἱ προμηθευτές¹³⁷. Τό γρόσι ἀντιστοιχοῦσε σέ 40 παράδες¹³⁸. Ἐπειδή ἐπρόκειτο γιά νόμισμα χωρίς ἀντιστοιχία ονομαστικῆς καί πραγματικῆς ἀξίας, ἡ πραγματικῆ του ἀξία προσδιοριζόταν μέ βάση τό σταθερό νόμισμα τῆς ἐποχῆς, τό βενετικό τσεκίни¹³⁹. Γι' αὐτό καί δηλώνεται στά ναυλοσύμφωνα ὅτι θά καταβληθεῖ ὁ ναῦλος στήν ἀξία πού ἔχει τό γρόσι στόν τόπο ἐκφορτώσεως¹⁴⁰. Δέν φανερόνεται ἀπό τίς πηγές ἡ ἀναλογία τοῦ γροσίου πρὸς τό τσεκίни στήν ἐξεταζόμενη περιοχή¹⁴¹, ὅπως δῆ-

135. Ἡ ἐπικαταλλαγή ὀνομάζεται στή ναυτικῆ καί ἐμπορικῆ γλώσσα καί «ἀγάγιον», «νελάγκιον» ἢ «μπάσι». Βλ. *Γιαννακοπούλου*, Ναυτικά ἔγγραφα ἐκ Πατρῶν, σ. 74, ὅπου ἡ σχετικῆ βιβλιογραφία.

136. ANF, Marine, ὄπ. π., f. 275v, assertions, ὄπ. π. καί f. 254r, *Addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Γιά ὑψηλότερα ποσοστά τοῦ "agio", βλ. *Κρεμμυδᾶ*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 123. Βλ. καί σσ. 128-129.

137. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785. "*Ce prix s'affaibliroit encore si la somme en argent de France étoit remise au Seigneur Paruzzi en sequins vénitiens ou piastres du Levant suivant que l'un ou l'autre auroit couté à Marseille. Il est sensible que la piastre qui vaut à Marseille 45 à 64 sols argent de France, passée à 3e et 15 p^o d'intérêt. Ce gain que font les commissionnaires est une perte réelle pour les fournisseurs*".

138. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, Πρέβεζα, 19 Μαρτίου 1779, ναυλοσύμφωνο καί ἀσφαλιστικό. Στό α' μισό τοῦ 18ου αἰῶνα ἐπισημαίνεται μεγαλύτερη τιμῆ τοῦ γροσίου, 140-150 ἀσπρα, στήν περιοχή τῆς Ἄρτας: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 229.

139. *Κρεμμυδᾶ*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σσ. 115, 117. Ἐκτενέστερη βιβλιογραφία, *Σιορόκα*: Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 228, σημ. 1.

140. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, Πρέβεζα, 7 Ἰουνίου 1777: ναυλοσύμφωνο.

141. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 228-229, 321, 350, ἀναφορές γιά τήν ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στό γρόσι καί στό τσεκίни στό γενικό ἐμπόριο τῶν Γάλλων στή περιοχή στά 1705, 1730 καί 1737. Γιά τήν ἰσοτιμία τοῦ γροσίου μέ τό τσεκίни τό 18ο αἰῶνα: *Σβορονος*, *Le commerce de Salonique*, σ. 82. *Κρεμμυδᾶ*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 115. *Asdrachas*, Patmos, σσ. 102-104. *Vuk Vinaver*, *Der venezianische Goldzechin in der Republic Ragoussa*, *BISSSV*, τ. 4 (1962), σσ. 171-174.

ποτε όμως τά ύψηλά ποσοστά του “agio”, κατά τήν ανταλλαγή γροσίου καί γαλλικῆς λίρας, ὀφείλονταν στή μείωση τῆς ἀξίας τοῦ τουρκικοῦ νομίσματος, πού ἔχανε διαρκῶς ἀπέναντι στά εὐρωπαϊκά¹⁴².

β' Ἡ συναλλαγματική. Σπάνια χρησιμοποιοῦνται συναλλαγματικές κατά τίς ξυλεμπορικές συναλλαγές στήν Ἡπειρο. Ἡ πληρωμή τῆς ξυλείας στούς προμηθευτές προβλεπόταν ἀπό εἰδικό ἄρθρο τῶν συμβάσεων σέ τρέχον χρῆμα¹⁴³. Ὑπάρχουν ὅμως περιπτώσεις πού ἀθετεῖται ἡ συμφωνία καί προκαλοῦνται διαμαρτυρίες τῶν Ἑλλήνων, πού εἶχαν ἀπώλειες κατά τήν ἐξαργύρωση, μεγαλύτερες ἀπό 3-4%¹⁴⁴. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ χρήση τῆς συναλλαγματικῆς, γενικευμένη στό ἐμπόριο κυρίως μετά τά μισά τοῦ 18ου αἰώνα, εἶχε μικρότερη διάδοση στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ὅπου μοναδικό χρηματικό κέντρο παρέμεινε ἡ Κωνσταντινούπολη¹⁴⁵. Δέν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιά τή διαδικασία ἐξαργυρώσεως καί τά σχετικά προβλήματα πού ἀντιμετώπιζαν στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι. Οὔτε ἐπίσης μποροῦμε νά ἐπισημάνουμε γιατί ζημιώνονταν, ὅταν ἐξαργύρωναν τίς συναλλαγματικές στή Γαλλία. Παρόμοιες περιπτώσεις, σπάνιες στό γαλλικό ἐμπόριο — ὁ τρόπος αὐτός τῶν πληρωμῶν ἱκανοποιῶσε γενικά τούς Γάλλους ἐμπόρους — μᾶς ὀδηγοῦν νά σκεφθοῦμε ὅτι ἡ ἔκδοση δύσχρηστων συναλλαγματικῶν, καθώς καί ἡ ἐκπρόθεσμη ἐξόφληση¹⁴⁷, συντελοῦσαν στήν ζημία τῶν προμηθευτῶν, γιά τήν ὁποία συχνά διαμαρτύρονταν καί ζητοῦσαν ἱκανοποίηση ἀπό τό γαλλικό δημόσιο¹⁴⁸.

142. *ATF*, 5E 184, f. 220, *Soumission... de Mr. Chidonachi (1781-1785)*, βλ. καί σημ. 136, 139. Γιά τήν ὑποτίμηση τοῦ τουρκικοῦ νομίσματος: *Svoronos*, *Le commerce de Salonique*, σσ. 83, 114-115. *Κρεμμυδά*, *Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου*, σ. 114. *Νικολετοπούλου*, *Περί τοῦ νομίσματος ἐν Ἑλλάδι*, σ. 68.

143. *ATF*, IL 435, *Etat Général de S(aigneur) Anguillon*, ὄπ. π., βλ. καί πίνακα 10.

144. *ATF*, IL 435, *Etat des nolis payés... par. S. Anguillon (1769-1777)* à Toulon 23 mai 1783. *Etat général que le S. Anguillon a fourni aux S. Stamati et Micalopoulo (1769-1777)*. *ATF*, IL 435 à Monseigneur Delaporte, Intendant Général de la Marine (1781).

145. Γιά τήν ἐξέλιξη τῶν συναλλαγματικῶν, *V. R. Hoover*, *L' évolution de la lettre de change, XIVe-XVIIIe siècles*, Paris 1953. Γιά τή χρήση τῶν συναλλαγματικῶν στήν Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα, *Gofas*, *Esquisse... du droit commercial grec*, σσ. 1101-1102, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

146. *Svoronos*, *Le commerce de Salonique*, σσ. 120-121. *Κρεμμυδά*, *Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου*, σ. 121. *Carrière*, *Négociants Marseillais*, τ. II, σ. 860.

147. *Carrière*, *Négociants Marseillais*, τ. II, σσ. 848-849.

148. *ATF*, *Réponse au mémoire présenté... au ministre de la Marine... par les*

γ' *Τά μέτρα καί τά σταθμά.* Ἡ ναυπηγική ξυλεία κυκλοφοροῦσε στό ἐμπόριο σέ πολλά εἶδη κομματιῶν καί σέ ποικίλες διαστάσεις¹⁴⁹ πού ἀγοράζονταν ἀπό τούς Γάλλους μέ μονάδα μετρήσεως τό κυβικό πόδι¹⁵⁰, πού ἀντιστοιχοῦσε στά 0,32484 τοῦ μέτρου¹⁵¹. Στό ἐσωτερικό ἐμπόριο ἡ ἀγορά γίνεται μέ τό κομμάτι πού οἱ διαστάσεις του ὑπολογίζονται μέ τήν ὀργιά καί κάποτε τό μήκος μέ τό βενετικό πόδι¹⁵². Το βενετικό πόδι (0,348 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου) χρησιμοποιεῖται ὡς μέτρο ἀπό τούς ναυπηγούς. Μέ τήν ὀργιά ἐπίσης μετροῦσαν τά καυσόξυλα¹⁵³. Ἀπό τή βιοτεχνική ξυλεία ἡ δούγα, σταφιδιάρικη καί κρασιάρικη, ἀγοράζεται μέ τή χιλιάδα¹⁵⁴. Δέν ἀναφέρεται στά ἔγγραφα ἡ ἰσοδυναμία της, οὔτε διευκρινίζεται ἂν πρόκειται γιά μονάδα βάρους ἢ ὄγκου. Σέ ἓνα μόνο ἔγγραφο προσδιορίζεται ὡς χονδρή χιλιάδα καί προφανῶς πρόκειται γιά τό βαρὺ βενετικό χιλιόλιτρο, ἰδιαίτερα εὐχρηστο στή δυτική Ἑλλάδα πού ἰσοδυναμοῦσε μέ 333 ὡς 390 ὀκάδες¹⁵⁵. Μερικές κατηγορίες ἐπιμήκων ξύλων πουλοῦσαν μέ τό φόρτωμα. Συχνά οἱ ποσότητες τῶν ἐξαγωγῶν ὑπολογίζονται μέ τό φορτίο πλοίου, "charge" ἢ "chargement" πού ἀντιστοιχοῦ-

Stamaty et Micalopoulo-Observations de Stamaty sur la dite réponse. Βλ. καί σημ. 144.

149. Βλ. πίν. 7, 15, 16 καί εἰκ. 1.

150. Βλ. γιά τά συμφωνητικά ἀγορᾶς ξυλείας, σσ. 109-110 τῆς μελέτης καί πίν. 6 καί 15.

151. Εἰδικό μέτρο γιά τήν ξυλεία τήν ἐποχή αὐτή στή Γαλλία ἦταν τό corde (σχοινί) πού ἀντιστοιχοῦσε σέ 2 "voies" καί κάθε "voie" σέ 56 κυβικά πόδια. Βλ. σχετικά, *Nelkenbrecher*, *Manuel des monnaies*, σσ. 523-524.

152. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1785: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας καί ἀγορᾶς ξυλείας. Κ 102, φ. 32, Πρέβεζα, 3 Ὀκτωβρίου 1783: συμφωνητικὸ ναυπηγήσεως πλοίου. Γιά τήν ὀργιά: Δ. *Πετροπούλου*, Συμβολή εἰς τήν ἔρευνα τῶν λαϊκῶν μέτρων καί σταθμῶν, ΕΛΑ, τ. Ζ (1952), σσ. 60-61. Γιά τήν ἀντιστοιχία τοῦ βενετικοῦ ποδιοῦ μέ τό γαλλικό μέτρο: *Ἀνδρεάδου*, Περὶ Οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου, τ. Α', σ. 48. *Nelkenbrecher*, ὅπ. π., σ. 674.

153. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784: ναυλοσύμφωνο.

154. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Ἰουνίου 1783. Κ 107, φ. 1, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783: Συμφωνητικά κοπῆς ἢ ἀγορᾶς δούγας.

155. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785: Συμφωνητικὸ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Μέ τή χιλιάδα μετροῦσαν στή δυτική Ἑλλάδα τό βελανίδι, τά μαλλιά, τὴ σταφίδα καί τό τυρί: *Κρεμμυδᾶ*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 127, σημ. 7. *Γιαννακοπούλου*, Ναυτικά ἔγγραφα ἐκ Πατρῶν, σσ. 71, 73, ὅπου καί ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

σε σέ 4.000-5.000 κυβικά πόδια¹⁵⁶.

Από τὰ ὑγρά πού προσφέρονταν στους ἐργάτες ὡς φιλοδωρήματα τὸ κρασί καὶ ρακί μετροῦνται μὲ τὴ βαρέλα καὶ τὴ μπότζα¹⁵⁷. Δέν διασαφηνίζεται στίς πηγές ἂν πρόκειται γιὰ σταθμὰ τῆς Πρέβεζας, τῆς γειτονικῆς Λευκάδας ἢ τῆς Κέρκυρας. Ἡ μπότζα πάντως — ὑποδιαίρεση τῆς βαρέλας— ἀναλογοῦσε σέ δυὸ ὀκάδες. Ἐνῶ τὸ οἰνοβάρελο πού διακρίνεται σέ παλιὸ καὶ νέο ποικίλλει κατὰ περιοχές καὶ ἀντιστοιχοῦσε σέ 48-72 ὀκάδες¹⁵⁸. Μέτρα γιὰ τὸ λάδι ἀναφέρονται τὸ τσουκάλι τῆς Πρέβεζας ὑποδιαίρεση τοῦ ἐλαιοβάρελου (βαρέλα-σταμνί-τσουκάλι) πού ἀντιστοιχοῦσε στὸ μισὸ τσουκάλι τῆς Λευκάδας, δηλ. 3 βαρεῖες βεν. λίρες καὶ 3 οὔγγιές καὶ ἡ ξίστα Κέρκυρας καὶ Λευκάδας πού ἰσοδυναμοῦσαν ἀντίστοιχα μὲ 32 καὶ 13-14 ὀκάδες. Τὸ σιτᾶρι ὑπολογίζεται σέ φορτώματα¹⁵⁹.

3. Τιμές καὶ ἐμπορικὴ τακτικὴ

Ὁ καθορισμὸς τῶν τιμῶν τῆς ξυλείας κατὰ κατηγορίες κομματιῶν καὶ κατὰ εἶδη γιὰ πολλαπλές χρήσεις στὴ ναυπηγικὴ¹⁶⁰, πού δέν προσδιορίζονται πάντοτε οἱ διαστάσεις τους, δέν διευκολύνει τὴ συναγωγή συμπερασμάτων. Ὁ διαφορετικὸς ἄλλωστε τρόπος τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς τιμῆς στὴν Πρέβεζα κατὰ κομμάτι¹⁶¹ καὶ στὴν

156. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783= συμφωνητικὸ ἀγορᾶς ξυλείας. Τὰ στραβόξυλα καὶ οἱ στῶσες ἀγοράζονται μὲ τὸ φόρτωμα, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τῶν κομματιῶν χωριστὰ τὸ κάθε ἓνα. Σχετικά μὲ τὴ χωρητικότητα τῶν πλοίων μεταφορᾶς: ANF, AE, B, 171, Dubroca, Larta, 24 decembre 1734. *Scrofanì*, Voyage, τ. III, πίνακας 3A.

157. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783: Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Κ 42, φ. 144, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 42, φ. 145, Πρέβεζα, 2 Νοεμβρίου 1783. Κ 102, φ. 77, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780. Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784. Κ 102, φ. 78, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780. Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784: Συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας καὶ ἀγορᾶς ξυλείας.

158. *Πετροπούλου*, Συμβολή, ὄπ. π., σ. 82. Πρβλ. *Κρεμμυδά*, Τὸ ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 127.

159. Ἀναφορές γιὰ τὴ ξίστα, τὸ τσουκάλι καὶ τὸ φόρτωμα: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Κ 102, φ. 77, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780. Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 102, φ. 78, Πρέβεζα, 15 Ἰουλίου 1780: συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Γιὰ τὴν ἀντιστοιχία τῶν μέτρων: *Πετροπούλου*, ὄπ. π., σ. 82. Κ. *Μαχαιρᾶ*, Ἡ Λευκάς ἐπὶ Ἐνετοκρατίας 1684-1797, Ἀθῆναι 1851, σσ. 157-158.

160. Βλ. πίνακες 8, 15-17.

161. ANF, Marine, B₃ 787, f. 175, *Compte des dépenses simulé d' une fourniture*

Τουλών κατά κυβικό πόδι¹⁶², ή έλλειψη έπαρκών στοιχείων για να προσδιοριστεί ή άκριβής τιμή άγοράς στην Ήπειρο¹⁶³ και ή έλλειψη αντίστοιχων τιμών έσωτερικής-έξωτερικής άγοράς (Πρέβεζας-Τουλών) σέ κάθε περίπτωση, δυσχεραίνουν την αντιμετώπιση του θέματος. Οί τιμές στην Ήπειρο είναι συνάρτηση των τρόπων έκμεταλλεύσεως πού μόνο γενικά γνωρίζουμε. Διακρίνουμε την άμεση και έμμεση — μέ μεσάζοντες — έκμετάλλευση δασικών περιοχών, αλλά μάς λείπουν οί λεπτομέρειες για κάθε συγκεκριμένη έκμετάλλευση πού θά διευκόλυναν τόν προσδιορισμό των τιμών¹⁶⁴. Οί δαπάνες έπίσης έποίκιλαν ανάλογα μέ τίς συνθήκες προετοιμασίας κάθε προμήθειας¹⁶⁵ και τά δεδομένα δέν βοηθούν σέ κατ' αναλογία ύπολογισμούς. Έξάλλου σύνολο δαπανών σέ κάθε περίπτωση έκμεταλλεύσεως δέν γνωρίζουμε, για να έπισημάνουμε την τιμή άγοράς στην Ήπειρο και να διακρίνουμε σέ σύνολο περιπτώσεων, άν τυχόν λογική διέπει τή διαμόρφωση των τιμών, ώστε να συναχθεί συμπέρασμα. Δύο μαρτυρίες άπό γαλλικές πηγές για τιμές άγοράς συγχρόνως στην Ήπειρο και στην Τουλών (άντίστοιχα στά 1732 και 1787)¹⁶⁶, άναφέρονται σέ άκραίες περιπτώσεις και δέν έπιτρέπουν ύποθέσεις.

(1787). Σέ όλα τά νοταριακά ή πληρωμή άναφέρεται κατά κομμάτι, του όποιου προσδιορίζονται τό είδος και οί διαστάσεις. Άς σημειωθεί ότι ή διαφορά ανάμεσα στην τιμή εύθες και κυρτού έφθανε ως 20%: *Albion, Forests*, σ. 90.

162. Σέ όλα σχεδόν τά γαλλικά συμφωνητικά ή τιμή κατά κυβικό πόδι διαβαθμίζεται κατά κατηγορίες και είδη. Βλ. πίν. 8, 15.

163. Σέ μερικά συμφωνητικά άγοράς ή τιμή δίνεται συνολικά: Βλ. *Ιστ. Άρχ. Πρέβ.*, Κ 93, φ. 473, Πρέβεζα, 4 Ιουλίου 1767: Πωλητήριος όμολογία (1305 τεκίνια για άγορά 621 κομματιών). Δέν είμαστε βέβαιοι άν στίς τιμές των συμφωνητικών ύλοτομικής έργασίας συμπεριλαμβάνονται μαζί μέ τά έργατικά, ή άξια της ξυλείας και οί άδειες ύλοτομίας. Βλ. πίν. 15 και 17.

164. *ATF*, ΠL 435, *Réponse au mémoire présenté par... Stamaty et Micalopoulo à... ministre*. Πρβλ. *ATF*, 5E 138, f. 233, *Soumission de Fr. Anguillon généralement fondé du S(cigneur) procureur Achanazio Cassamba*.

165. Βλ. σσ. 151-152.

166. *ANF*, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier (1732)*. *ANF*, Marine, B₃ 787, f. 175r-v, *Compte des dépenses... simulé d' une fourniture par économie pour compte de sa majesté de 5146 pièces de chêne de divers dimensions propres pour vaisseaux de guerre du premier, seconde et troisième rang, comme de l' état cy contre* (1787): Στην πρώτη περίπτωση (1732) ή τιμή τοπικής άγοράς είναι 1,5 πιάστρο Μεξικού κατά κομμάτι — ίσοδυναμούσε μέ 10 γαλλικά σολδία και 8 δηνάρια κατά κυβικό πόδι — χωρίς να μπορεί να διακριωθεί άν σέ αυτό περιλαμβάνεται ή άξια της ξυλείας: τό 1787 άναφέρεται τιμή άγοράς άπ' εύθείας άπό τούς ιδιοκτήτες του

Ἐκ τῶν εἰδήσεων πάντως πού ἔχομε προκύπτει ὅτι οἱ προσφερόμενες στήν Ἠπειρο τιμές κρίνονταν πιά συμφέρουσες ἀπό αὐτές τῆς Ἰταλίας¹⁶⁷. Ἐντούτοις στά τιμολόγια τῆς ξυλείας, πού εἰσαγόταν ἀπό διάφορες ἀγορές στήν Τουλών, ἡ τιμή τοῦ ἑλληνικοῦ ξύλου δέν βρίσκεται πάντοτε ἢ χαμηλότερη¹⁶⁸. Ἀρκεῖ νά σημειωθεῖ ὅτι τό ξύλο τῆς Νέας Ἀγγλίας, πού θεωροῦνταν ἀπό τά καλύτερα, πληρωνόταν στήν ἴδια τιμή, ὅπως αὐτό τῆς « Ἀλβανίας»¹⁶⁹.

Ἡ τιμή ὀριζόταν μέ εἰδικό ἄρθρο στό συμβόλαιο ὕστερα ἀπό σχετική ἀπόφαση τοῦ Ναυτικοῦ Συμβουλίου¹⁷⁰. Οἱ προμηθευτές μποροῦσαν νά ἀποδεχθοῦν τούς ὄρους ἀγορᾶς ἢ νά προτείνουν ἄλλες τιμές, χαμηλότερες ἀπό τίς συνηθισμένες, γιά νά ἐπιτύχουν σύμβαση μέ τά ναυπηγεῖα¹⁷¹. Ἡ ὄλο καί μεγαλύτερη ζήτηση ξυλείας ἐκ μέρους τῶν ναυπηγείων, προκάλεσε τό ἐνδιαφέρον περισσότερων ξυλεμπόρων, πού ἀνταγωνίζονταν γιά τήν προσφορά συμφερότερων τιμῶν¹⁷² στά ναυπηγεῖα, γεγονός πού ἐπηρέαζε τήν τελική ρύθμιση

δάσους, 2 γρόσια κατὰ κομμάτι. Ἡ ξυλεία αὐτή ἀγοράστηκε 6 γαλλικές λίρες κατὰ κυβικό πόδι, δηλ. 2 γρόσια κατὰ κυβικό πόδι.

167. *ATF*, IA¹ 73, Brest, 27 août 1775, (ὑπογραφή δυσανάγνωστη).

168. *ANF*, Marine, B₃ 787, *Tableau des prix des bois des chênes*: τό ἡπειρωτικό ξύλο πλησιάζει σε τιμή αὐτό τῆς Τοσκάνης. Πρβλ. καί τόν ἐπόμενο πίνακα: *ANF*, Marine, B₃ 787, f. 153, 15 juin 1787. *Tableau comparatif des prix des bois* (τιμή σέ γαλλικές λίρες).

	1770-1775	1784-1787
Bourgogne des trois espèces	3 , 6 , 4	2 , 6 , 10
Italie » »	4	5 15
Albanie » »	5 , 3 , 4	4 , 18 , 9

169. *ANF*, B₃ 787, f. 148, Malouet, Toulon, 26 juillet 1787.

170. *ATF*, 5E, 184, f. 220, *Soumission du S(eigneur) F. Anguillon... (1781-1785)*, ἄρθρο 2. *ATF*, IL 435, *Traité passé avec le S(eigneur) F. Anguillon... (1775-1776)*, ἄρθρο 9. *ATF*, 5E 191, f. 139, *Marché passé avec le Seigneur Lasalle... (1786-1791)*, ἄρθρο 11. *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire présenté au ministre de la Marine... par les... Stamaty et Micalopoulo-Observations de Stamaty sur la dite réponse...*, σσ. 3-4.

171. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 28 janvier 1781 "Le tarif des proportions des qualités des bois et le prix que chaque espèce sera payé à Toulon, me seront nécessaires". *ANF*, Marine B₃ 712, *Réponse au mémoire du S(eigneur) Stamaty à Toulon*, 26 avril 1781 "...et qui (Stamaty) au lieu d' assujettir le fournisseur aux états d' assortiment du port, ne fixe que proportionnellement les quantités à fournir dans chaque espèce; il est vrai que les prix de cette soumission sont inférieurs à ceux du marché et les conditions en sont infiniment plus avantageuses".

172. *ATF*, IL 435, *Copie de la lettre par M(onsieur) Fabry et Malouet, à Ver-*

των τιμών. Σημειώνουμε τήν περίπτωση του μεγαλεμπόρου Lasalle (1785-1792), πού ύψωσε αρκετά τίς τιμές αγοράς στην Ήπειρο, ώστε νά μή μπορούν νά τόν συναγωνισθοῦν οἱ Ἕλληνες¹⁷³.

Στόν πίνακα 15 παρέχονται χρονολογικά οἱ τιμές αγοράς ξυλείας στήν Τουλών, ὅπως προκύπτουν ἀπό συμβάσεις τῶν ξυλεμπόρων μέ τά ναυπηγεῖα. Ἐπειδή ὁμως πολλά ἀπό τά ἀποστελλόμενα φορτία δέν ἐκπληροῦσαν τούς ὄρους αγοράς καί οἱ τιμές μειώνονταν, δέν ὑπάρχει βεβαιότητα ὅτι συνολικά ἴσχυσαν. Παρακολουθώντας τήν ἐξέλιξη τῶν τιμῶν αὐτῶν κατά εἶδη στούς πίνακες αὐτούς, παρατηροῦμε ἐντυπωσιακές αὐξήσεις σέ πολεμικές περιόδους, ὅπως στό 1767 καί στά 1786-1791 (ρωσοτουρκικοί πόλεμοι), καθῶς καί στό διάστημα 1774-1779, λόγω τῆς κρίσεως πού δημιούργησε στό ἐμπόριο τοῦ ξύλου ἡ Ἀμερικανική Ἐπανάσταση. Ἀκριβότερο, ὅπως συνάγεται ἀπό τά στοιχεῖα πού ἔχουμε, ἦταν τό ξύλο τῆς βελανιδιάς καί ἀκολουθοῦσε τῆς ὀξιᾶς καί κατόπι τό ἔλατο καί τό πεῦκο¹⁷⁴.

Στούς πίνακες 16, 17, δίνονται οἱ τιμές τῆς ξυλείας πού χρησιμοποιεῖται στά ντόπια ναυπηγεῖα, καθῶς καί τῆς βιοτεχνικῆς καί τῶν καυσόξυλων¹⁷⁵.

4. Τά ἔξοδα καί τά κέρδη

Οἱ πηγές μᾶς πληροφοροῦν ἀποσπασματικά καί μέ τρόπο πού οἱ ἀριθμοί δέν προσφέρονται γιά στατιστικές ἀναλύσεις, συγκρίσεις καί ἀναλογικές ἐκτιμήσεις¹⁷⁶.

saille, le 19 janvier 1783, σ. 4: Ἐπισημαίνονται οἱ λόγοι γιά τούς ὁποίους ἀξίζει νά πληρωθεῖ ἀκριβότερα ἡ ξυλεία στό Μιχαλόπουλο καί στόν Κυδωνάκη.

173. ANF, AE, B, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 27 avril 1786, σσ. 250-252 καί πίνακα 15.

174. Βλ. καί πίν. 15. Πρβλ. *Albion, Forests*, σ. 92.

175. Προσθέτουμε τούς πίνακες ἐπειδή προσφέρουν ὕλικό γιά εἰδικότερες μελέτες.

176. Οἱ εἰδήσεις μας εἶναι γενικές καί δέν ἀφοροῦν συγκεκριμένες περιπτώσεις ἐκμεταλλεύσεως. Πληροφοροῦμαστε γιά πολλούς τρόπους αγοράς τῆς ξυλείας — προαγορά δασικῶν περιοχῶν, ἀγορά μέ τό κομμάτι ἢ ἀνάλογα μέ τίς διαστάσεις τῶν κομματιῶν ἀπό τά ὑλοτομικά συνεργεῖα ἢ ἀπό μεσάζοντες ἐμπόρους, ἄμεση ἐκμετάλλευση τῶν ξυλεμπόρων — γιά πολλούς τρόπους ἀμοιβῆς ἐργατῶν καί μεταφορέων, γιά περιστασιακές δασμολογικές ἐπιβαρύνσεις, γιά πολλούς τρόπους μεταφορᾶς στήν Πρέβεζα, χωρίς νά γνωρίζουμε τό συγκεκριμένο τρόπο ἐκμεταλλεύσεως κάθε φορά γιά νά προσδιορισθοῦν οἱ δαπάνες σέ κάθε περίπτωση ἐκμεταλλεύσεως. Ἐπίσης, ὅταν ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιά τά ἔξοδα, δέν διαθέτουμε ἀντίστοιχες πληροφορίες γιά τά ἔσοδα. Ἀλλά καί σέ περίπτωση πού δέν λείπουν τά στοιχεῖα γιά τά

Στήν ἀλληλογραφία τῶν ξυλεμπόρων βρίσκουμε ἀναφορές γιά ὑψηλά γενικά ποσοστά ἐξόδων, ἀπό 50% καί ἄνω, χωρίς ὅμως ἀποδεικτικά στοιχεῖα¹⁷⁷. Μόνο γιά δύο περιπτώσεις ἀποστολῶν ξυλείας¹⁷⁸ διαθέτουμε κατάστιχα ἐσόδων-ἐξόδων, πού κι αὐτά δέν εἶναι πλήρη. α) Σέ ἐξαγωγές ξυλείας τοῦ 1780-1781 τὰ ἐξοδα στήν Ἡπειρο ὑπολογίζονται σέ εἴκοσι γρόσια κατά κομμάτι, ποσό πού ξεπερνοῦσε τήν τιμή ἀγορᾶς στήν Τουλών. Οἱ ἀρμόδιοι στήν Τουλών ἀπέδιδαν τίς ὑπέρογκες δαπάνες σέ ἀμέλεια καί ἀνικανότητα τῶν Ἑλλήνων νά ὀργανώσουν ἐπικερδές ἐμπόριο, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἰσχυρίζονταν ὅτι τὰ ἐπί πλέον ἐξοδα ὀφείλονταν στίς πολλαπλές ἄδειες ὑλοτομίας πού ἔπρεπε νά πάρουν ἀπό τοὺς Τούρκους καί στίς καθυστερήσεις τῶν πλοίων¹⁷⁹. β) Σέ κατάστιχο ἐξόδων τῆς προμήθειας τοῦ Γάλλου Lasalle τοῦ 1787, τὰ ἐξοδα στήν Ἡπειρο ὑπολογίζονται σέ τεσσεράμισι γρόσια κατά κομμάτι, ποσό πού ἀντιστοιχεῖ μέ ἐνάμισι γρόσι κατά κυβικό πόδι καί τὰ ἐξοδα στήν Τουλών σέ 2,11 κατά κυβικό πόδι. Παρά τίς ἐπιφυλάξεις μας γιά τήν πληρότητα τοῦ πίνακα δαπανῶν στήν Τουλών —μερικά ἀπό τὰ συνηθισμένα ἐξοδα λείπουν¹⁸⁰— περισσότερο πειστικός εἶναι ὁ πίνακας ἐσόδων-ἐξόδων τοῦ Lasalle ἀπό τόν ὁποῖο συνάγεται κέρδος 40%.

ἐξοδα, δέν μποροῦν μέ βεβαιότητα νά ἀξιοποιηθοῦν, γιατί οἱ τιμές τῶν συμβολαίων, ὅπως ἤδη σημειώσαμε δέν ἰσχυσαν πάντοτε, ἀφοῦ συχνά τό ξύλο κρινόταν ἀκατάλληλο. Περιπτώσεις ἐξόδων: *ATF, IL, Réponse au mémoire des... Stamaty et Micalopoulo-Observations... sur la dite réponse. ANF, Marine, B₃ 787, f. 175, Compte des dépenses simulé d' une fourniture (1787.) ANF, Marine, B₃ 382, ff. 182r-186v, État des... dépenses de Mr. Lentier (1732).*

177. *ATF, IL 435, Réponse au mémoire... des Stamaty et Micalopoulo-Observation... sur la dite réponse. ATF, IA¹ 73, Mémoire ...de Mr. Micalopoulo (1775).*

178. *ANF, Marine, B₃ 787, f. 175v, Compte des dépenses simulé d' une fourniture (1787). ATF, IL 435, Tableau servant à faire connoître les frais... de Stamaty... (1774-1775).*

179. *ATF, IL 435, Réponse au mémoire... des Stamaty et Micalopoulo-Observations sur la dite réponse. ATF, IL 435, Pièces justificatives à l'appui du mémoire présenté par le S. Micalopoulo et dont les originaux sont entre ses mains, n° 2. Copie livrée le 8 septembre 1780, stile nouveau (du second livre diversorum du consulat de Sa Majesté le Roi de deux Siciles à Prèvesa). Le Seigneur Jean Schiadazezzi, coadjuteur de la Cure Episcopale de cette ville, nous a présenté l' attestation suivante: Μαρτυρική κατάθεση ὀκτώ ἐπιφανῶν κατοίκων τῆς Πρέβεζας πού πιστοποιοῦν τίς μεγάλες δαπάνες τοῦ ξυλεμπόρου Σταμάτη γιά τήν ἐτοιμασία τῆς προμήθειας τοῦ 1778-1780 καί ἐπιβεβαιώνουν ὅτι κάθε κομμάτι ξυλείας τοῦ ἐστοίχιζε 20 γρόσια.*

180. *ATF, SE 191, f. 139, Marché passé avec le Mr. Lasalle (1786-1791). Marine, B₃ 787, f. 175v, Compte des dépenses (1787). Πρόκειται γιά τό droit de Villefranche πού προβλέπεται ἀπό ὅλα τὰ συμβόλαια.*

Τό τεράστιο παθητικό πού παρατηρείται στον πίνακα των Έλλήνων ξυλεμπόρων του 1782 (185%) ίσως είναι διογκωμένο για λόγους σκοπιμότητας. Η χαμηλή πάντως τιμή αγοράς, συγκριτικά με τιμές άλλων αποστολών ξυλείας τήν ίδια εποχή, θυμίζει περίπτωση άποδοκimasίας φορτίου¹⁸¹. Στόν πίνακα του 1782 παρουσιάζεται ένα δείγμα του παθητικού πού άφηνε τό ξυλεμπόριο. "Αν όμως οί Έλληνες άντιμετώπιζαν μόνιμα τόση ζημιά, τό ξυλεμπόριο θά είχε σταματήσει. Δέν αποκλείεται τό παθητικό νά κορυφώθηκε μετά τό 1780, όποτε μαρτυρούνται έντονότερες οί τουρκικές πιέσεις, πού συνετέλεσαν σέ μεγάλο βαθμό στήν παρακμή των ξυλεμπόρων στά 1782-1784. Σχετικά μέ τά κέρδη του Γάλλου έμπόρου Lasalle, από γενικές πληροφορίες για τό έμπόριό του τά έπόμενα χρόνια φαίνεται ότι δέν ήταν μεγάλα και ό ίδιος, για νά αποφύγει τή ζημιά πού άντιμετώπιζε, μετέτρεψε τήν έπιχείρησή του σέ ναυπηγική^{181a}.

Αν δέν μπορούμε νά προσδιορίσουμε τό κέρδος των Έλλήνων από τό ξυλεμπόριο, αναμφισβήτητο είναι ότι κέρδιζαν πολύ οί χρηματιστές και οί τοκογλύφοι, άφου, δανείζοντας μέ ύψηλό έπιτόκιο, ως 30%, είχαν κέρδος όχι μόνο από τον άνατοκισμό και τήν κεφαλαιοποίηση των τόκων λόγω των άνεξόφλητων δανείων, αλλά και από τήν άνταλλαγή των νομισμάτων λόγω του "αγιο", πού διαρκώς αύξανόταν έξ αιτίας τής ύποτίμησης του τουρκικού νομίσματος. Έτσι έξηγείται, γιατί μικρά κεφάλαια, ως 100 τσεκίνια, μπορούσαν νά αύξηθουν μέ τούς τόκους στίς 5.000¹⁸².

Οί διαπιστώσεις για μεγάλο αριθμό τοκιστών μέ ύψηλό χρηματιστικό κέρδος μās έπιτρέπουν νά ύποθέσουμε συσσώρευση πλούτου, άφου και στά νοταριακά έγγραφα τής Πρέβεζας¹⁸³, ύποδηλώνεται οίκονομική άνοδος γενικά των ξυλεμπόρων, παρ' όλο ότι συγκεκριμένα κέρδη τους δέν προκύπτουν από τίς γαλλικές πηγές.

181. Βλ. σσ. 110-112.

181a. Βλ. σσ. 258-260 τής μελέτης.

182. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 264r, 266r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Βλ. σσ. 128-130.

183. *Ιστ. Αρχ. Πρέβ.*, Κ 101, φ. 108-109, Πρέβεζα, 23 Ιανουαρίου 1777, άγοραπωλησία. Κ 101, φ. 125-126, Πρέβεζα, 29 Μαρτίου 1777, έταιρικό. Κ 101, φ. 302, Πρέβεζα, 10 Φεβρουαρίου 1779, δάνειο-ένεχυρίαση: Σύμφωνα μέ μαρτυρίες των έγγραφων αυτών ό Κυδωνάκης έχει κι άλλα μερίδια σέ πλοία και «τό σπίτι του είναι παλάτι». Κ 102, φ. 329-331, «Τολόν», 14 Μαρτίου 1779 (ιδιωτικό, «φργγιστρέρεται», 9 Αύγουστου 1781), έταιρικό: Ειδήσεις για ναυτιλιακές έπενδύσεις του Μιχαλόπουλου (μερίδια σέ πλοία).

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΜΕΣΑ

Οί κάτοικοι τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας, καί πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκδήλωση τοῦ γαλλικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ ἠπειρωτικά δάση, ἐξυπηρετοῦσαν μὲ τὴν ξυλεία τῶν δασῶν τῆς περιοχῆς τοπικὲς ναυπηγικὲς ἀνάγκες, ἐνῶ παράλληλα ἐπιδίδονταν καί στό ξυλεμπόριο μὲ Βενετούς, Μαλτέζους καί ἄλλους, πού τὴν ἔκτασή του δέν μποροῦμε νά προσδιορίσουμε λόγῳ ἐλλείψεως στοιχείων. Ἡ δασικὴ ὁμως ἐκμετάλλευση ἔγινε ἐντατικότερη ὅταν ἡ ζήτηση ἐκ μέρους τῶν Γάλλων κορυφώθηκε, καί κατὰ τὴν ἀποψή μας παρουσιάζει τὶς ἀκόλουθες φάσεις:

Α' (1732-1755). Περίοδος πειραματικῆς ὑλοτομίας τῶν Γάλλων μὲ προμήθειες ἀσυνεχεῖς καί περιπτωσιακῆς.

Β' (1766-1773). Ἐμφάνιση ξένων ἐμπόρων καί ἐκπροσώπων τους πού ἀνταγωνίζονται οἱ Ἕλληνες.

Γ' (1769-1786). Ἐφοδιασμός τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπὸ Ἕλληνες.

Δ' (1786-1792). Κυριαρχία στό ξυλεμπόριο τοῦ Γάλλου ἐμπόρου Lasalle.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΝΑΠΟΛΙΤΑΝΟΙ (1732 — 1773)

1. Οἱ δοκιμές τῶν Γάλλων (1732-1755)

Ἡ δειγματοληπτικὴ ὑλοτομία στό δάσος τοῦ Λούρου τὸ 1732¹, μὲ σκοπὸ τὴν εἰδικὴ δοκιμασίαν τῆς ξυλείας στὴν Τουλών, ἀρχικὰ ἀπέδωσε 200 κομμάτια καί ἀργότερα 4.500 κυβικά πόδια ἀπὸ 300 βελανιδιές πού εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τῆς ὁμάδας Lentier². Ἄλλα 325 κομμάτια μαρτυρεῖται ὅτι ὑλοτομήθηκαν τὴν ἴδια χρονιά ἀπὸ 320 βελανιδιές καί ὅτι ἡ ἐξαγωγή τους πραγματο-

1. ANF, Marine, B₃ 352, f. 182r-186v, *Estat (sic) des dépenses de Mr. Lentier*.

2. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, 9 avril 1732. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier*.

3. ANF, Marine, B₃ 352, f. 182..., *Estat des dépenses de Mr. Lentier*. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 6 mai 1732.

ποιήθηκε τήν άνοιξη τοῦ 1732³. Δέν σταμάτησαν ὁμως ἐδῶ οἱ δοκιμαστικές ὕλοτομήσεις τῶν Γάλλων ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου τῶν κλεφτῶν, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Bamford⁴, ἀλλά συνεχίστηκαν γιά μιά διετία (1732-1734). Μετά τή δοκιμαστική κοπή τοῦ Lentier εἶχε συναχθεῖ σύμβαση τοῦ Γάλλου Icard μέ τά ναυπηγεῖα γιά τήν ἀποστολή ξυλείας καί εἶχε καταστρωθεῖ σχέδιο γιά εὐρύτερη ἐκμετάλλευση⁵. Τό 1732 εἶχαν ἀποσταλεῖ τρία πλοῖα μέ κυρτή ξυλεία ἀπό τά δάση τοῦ Λούρου γιά περιβλήματα (bordages) καί ἄλλα δύο ἐτοιμάζονταν. Ἐπρόκειτο ἐπί πλέον νά ἐξαχθοῦν 1.000 κομμάτια πού εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ Βενετοί λόγω τῶν τουρκικῶν ἀπαγορεύσεων. Συγχρόνως μέ τήν ὕλοτομία στό Λούρο, τήν ἄνοιξη τοῦ 1732, πραγματοποιήθηκε ἐκτίμηση στό δάσος τῆς Μάνινας καί ἐπακολούθησε δοκιμαστική ὕλοτομία πού ἀπέδωσε ξυλεία γιά φορτίο ἑνός πλοίου. Κατά τό ἴδιο ἔτος, ἐπειδή ἡ ποιότητα τῶν πρώτων ἐξαγωγῶν ξυλείας εἶχε ἱκανοποιήσει στή Γαλλία, ὑπογράφηκε σύμβαση γιά ἐτοιμασία νέας προμήθειας κυρτοῦ ξύλου 400 κομματιῶν γιά πολεμικά πλοῖα, καθώς καί ἄλλα μικρότερα κομμάτια, ἀπό συνεργεῖο Μαλτέζων ξυλοκόπων⁶. Σχετικά μέ τίς ἐξαγωγές τοῦ 1733 πληροφορούμαστε μόνο ὅτι ὁ πρόξενος Dubroca ζητοῦσε νά ἀποσταλοῦν πλοῖα γιά τή φόρτωση, ἐνῶ τό ἐπόμενο ἔτος, λόγω τῆς πολεμικῆς ἀναταραχῆς στήν περιοχή, δέν ἀποτολήθηκε φόρτωση πλοίου. Τό σχέδιο δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ Icard δέν ἐφαρμόστηκε καί ὁ συμβεβλημένος μέ τά ναυπηγεῖα ἔμπορος, λόγω τῶν τοπικῶν δυσκολιῶν, ἐγκατέλειψε τό ἔργο καί δέν ἐπανῆλθε⁷.

4. Bamford, *Forests*, σ. 98: στηρίζεται σέ μιά μόνο πηγή, στό ὑπόμνημα τοῦ Γάλλου Lentier, γι' αὐτό καί καταλήγει σέ αὐτό τό συμπέρασμα.

5. ANF, Marine, B₃ 352 (1732), ff. 260r-266r, *Offres et conditions du Cap. Icard de la Ciotat pour les bois de chêne qu' il propose de couper à Larta en Epire, dans les forêts de Loure, pour service de Roy dans l' Arsenal de Toulon*. ANF, Marine, B₃ 471, ff. 317r-318v, Icard à Marseille, 23 decembre 1748.

6. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. ACCM, IX 757, Dubroca, Larta, 1 juillet 1732. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 180-182, Etat de la perte, ὅπ. π., ANF, B₁ 170 Dubroca, Larta, 24 juillet 1731. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril, 6 mai 1732, 30 juillet 1732. ANF, Marine, B₃ 471, ff. 317r-318v, Fr. Icard, à Marseilles, 23 decembre 1748.

7. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 16 decembre 1734: ὑπῆρχε δυνατότητα γιά ἐτήσιες ἐξαγωγές 250.000 κυβικῶν ποδιῶν. Βλ. καί AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 9 avril, 7 mai 1735. ANF, Marine, B₃ 471, ff.317r-318v, 23 decembre 1748, ὅπ. π.: στό ἔγγραφο αὐτό ἀναφέρεται ὅτι ὁ καπ. Icard εἶχε ἀποστείλει στή Γαλλία πρόγραμμα δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως καί χάρτη τῶν δασῶν πού ἐπρόκειτο νά ἐκμεταλ-

Ὡς τό 1760 μαρτυροῦνται, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, μεμονωμένες καί περιοδικές προσπάθειες πού ὀφείλονται σέ ἰδιωτική⁸ ἀποκλειστικά πρωτοβουλία. Ἀπό τούς ὑπεύθυνους ἐξάλλου τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλών εἶχε ἐπίσημα δηλωθεῖ ὅτι ἐγκαταλείπεται τό σχέδιο τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως στήν Ἡπειρο γιά τό 1732, μέ αἰτιολογία τίς ἀνασφαλεῖς συνθήκες τῆς περιοχῆς, τίς πιέσεις τῶν Τούρκων, τίς ἀντιδράσεις τῶν κατοίκων, καθώς καί τά ἐμπόδια στή θαλάσσια μεταφορά, ἐξαιτίας τῶν ἀνταγωνισμῶν στή Μεσόγειο καί τῶν πολεμικῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων.⁹

Κατά τό 1748 δύο Γάλλοι ἔμποροι καί πλοίαρχοι πού ἐμπορευόταν στόν κόλπο τῆς Ἄρτας, ὁ Icard, ἀνεψιός τοῦ ὁμώνυμου πρώτου συμβεβλημένου μέ τά γαλλικά ναυπηγεῖα ἐμπόρου καί ὁ Olivier, ἔμπειρος ἔμπορος, πρόθυμος νά χρηματοδοτήσῃ ξυλεμπορικὴ ἐπιχείρηση, προσπάθησαν μέ ὑπομνήματα νά προκαλέσουν τό ἐνδιαφέρον τῶν ἀρμοδίων γιά τὴν ἐξαιρετικὴ σέ ποιότητα ἠπειρωτικὴ ξυλεῖα πού εἶχε μείνει ἀνεκμετάλλευτη. Ὑπενθύμιζαν τά ἐξοδα πού εἶχαν γίνει στό παρελθόν γιά τὴν ἐκτίμηση τῶν δασῶν καί συνιστοῦσαν νά δοκιμασθεῖ ἐκ νέου ἐκμετάλλευση, γιατί, ἐκτός ἀπὸ τό πρόβλημα τῶν κλεφτῶν πού κι αὐτό μποροῦσε νά ἀντιμετωπισθεῖ μέ τό χρῆμα, οἱ ἄλλες συνθήκες προδιαγράφονταν εὐνοϊκές. Ὁ Icard, ἔχοντας λάβει μέρος στίς ἀποστολές τοῦ θείου του, διέθετε ἐμπειρία στά ὑλοτομικά καί διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τούς κατοίκους. Εἶχε ἤδη συσταθεῖ ὑλοτομικὴ ὁμάδα ἀπὸ ντόπιους ξυλοκόπους καί εἶχε ρυθμισθεῖ τό θέμα τῆς ἐσωτερικῆς καί τῆς ἐξωτερικῆς μεταφορᾶς. Ἐπειδὴ προβλέπονταν τιμές ἀγορᾶς σέ ὑψηλά ἐπίπεδα λόγω τῶν τοπικῶν δυσκολιῶν, ζητήθηκε ὡς πρώτη προκαταβολή τό ποσό τῶν 25.000 λιρῶν. Οἱ προτάσεις τῶν δύο Γάλλων ἔγιναν ἀποδεκτές ἀπὸ τό Ναυτικὸ Συμβούλιο, γιατί ὑπῆρχε ἀνάγκη κυρτῆς ξυλεῖας στά ναυπηγεῖα καί ἡ περίπτωση κρίθηκε συμφέρουσα¹⁰. Κλείστηκε

λευθεῖ στά ἔτη 1733-1734. Γιά τὴν ἀναστολή στήν ἐκμετάλλευση πρβλ. Σιορόκα, Τό γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 331. Βλ. καί σσ. 57, 69-70 τῆς μελέτης.

8. ANF, Marine, B₃ 482, ff. 151-153: προοπτικὴ γιά ἐκμετάλλευση κατὰ τό 1740.

9. Bamford, Forests, σ. 104. Γιά τά προβλήματα μεταφορᾶς κατὰ τὸν ἐπταετὴ πόλεμο: Μαξίμου, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 64. ANF, Marine, D₃ 5, f. 10, Bois de chêne d' Albanie (1756-1760): "ces bois sont d' une bonne qualité mais la difficulté de les y faire transporter en temps de guerre jointe à l' obstacle qu' y peuvent mettre les gents du pays d' où on ne peut faire sortir des bois qu' en contravention ou par des donatives considerables".

10. Λεπτομέρειες γιά τούς ὄρους τῆς προμήθειας: ANF, Marine, B₃ 471, f.

συμφωνία για έξι χρόνια, για προμήθεια 25.000-40.000 κυβικών ποδιών κυρτής βελανιδιάς με προοπτική, αν είχε επιτυχία ή πρώτη εξαγωγή, να παραταθεί ή σύμβαση για τήν εκμετάλλευση και άλλων δασών που πρόσφεραν ξυλεία κατάλληλη για κατάρτια¹¹. Τό επόμενο έτος (1749) ό Γάλλος πρόξενος ανέφερε στην άλληλογραφία του ότι όλα είχαν έτοιμασθει και περίμεναν έγκριση από τήν Πύλη για να αρχίσουν από άλλες όμως αναφορές του πληροφορούμαστε για τήν άρνηση τής Πύλης και τήν εγκατάλειψη τών γαλλικών προσπαθειών στό διάστημα 1749-1750¹².

Τό 1755 επαναλαμβάνεται απόπειρα εκμεταλλεύσεως τών δασών τής «Αλβανίας» από τούς μεγαλέμπορους τής Μασσαλίας Eydoux για τούς όποιους έγγυήθηκε ό έμπορος S. Roux. Κλείνεται πενταετής συμφωνία για προμήθεια 40.000 κυβικών ποδών κυρτής βελανιδιάς και 12.000 κυβικών ποδιών ξυλείας για έξωτερική επένδυση (bordages), από βελανιδιά και όξιά. Από κάποιες ένδειξεις τών πηγών φαίνεται ότι επρόκειτο για εκμετάλλευση δασών στή βόρεια Αλβανία — πού ξεφεύγει από τόν κύκλο τής έρευνάς μας¹³ — αλλά και από τή νέα αυτή προσπάθεια αποδεικνύεται ότι τό σχέδιο για δασική εκμετάλλευση στό χώρο αυτό, δέν είχε όριστικά εγκαταλειφθει από τούς Γάλλους. Η άποψη αυτή ενισχύεται από είδηση του 1757¹⁴, σύμφωνα μέ τήν όποία στή «βασιλική μετοχική εταιρεία», πού επρόκειτο να ιδρυθει στην Άρτα μέ πρωτοβουλία του Γάλλου εμπόρου Monzirot, τό εμπόριο τής ναυπηγικής ξυλείας θά είχε τήν πρώτη θέση.

310r-v. *“Conditions pour la fourniture annuelle de XX jusqu’à XXX mille pieds cubes de Bois de chêne de la forest de Loure dans le golfe de Larta en Albanie à faire au port de Toulon pour le Cap. Olivier de la Ciotat pendant six années pour le service des constructions et des rabouts des vaisseaux et autres batiments du Roy au port pour commencer la première coupe en 1749: fait à Toulon, le 30 novembre 1748 — en absence de Seigneur Olivier—”* Υπογράφει ό Icard.

11. ANF, Marine, B₁ 471, Villeblanche, à Toulon, 5 decembre 1748, à Marseille, 23 decembre 1748.

12. ANF, AE, B₁ 172, Boule, Larta, 28 octobre 1749, 31 decembre 1749. Πρβλ. Σιορόκα. Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σ. 331, σημ. 2.

13. ANF, Marine, D₃ 5, f. 10v: *Bois de Chêne d’ Albanie dans le Golfe Adriatique*. Βλ. και ANF, Marine, D₃ 1, f. 44r, Monsieur de Villeblanche à Versailles le 1 mai 1757 και f. 101r-v, Monsieur M. Michel à Paris, le 12 août 1757.

14. Μαξίμου, Η αύγή του καπιταλισμού, σ. 60.

2. Οί Γάλλοι καί οί Ναπολιτάνοι: Ἡ ἀρχή τῶν ἀνταγωνισμῶν (1766-1773)

Μετά τό 1760 οί *intendants* τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλών δέχονται προσφορές γιά προμήθεια ξυλείας ἀπό τήν Ἡπειρο ἀπό Γάλλους καί ξένους ἐμπόρους, μεταξύ τῶν ὁποίων καί Ἕλληνες. Ἰσως ἡ νέα στροφή γιά δασική ἐκμετάλλευση ὑπαγορεύτηκε ἀπό εἰδικές ἀνάγκες τῶν ναυπηγείων λόγω τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου. Ἡ ἐπανεκτίμηση τοῦ θέματος ἐνθαρρύνθηκε πάντως ὕστερα ἀπό εἰσήγηση τοῦ Γάλλου προξένου στήν Ἄρτα Boulle (1762), μέ τήν ὁποία ὑποδεικνύονταν μέσα καί τρόποι γιά νά μεθοδευτεῖ ἐκ νέου ἡ δασική ἐκμετάλλευση, ἰδιαίτερα κατά τήν κρίσιμη ἐποχή τοῦ πολέμου. Τήν ἐποπτεία ἐκδήλωνε τήν πρόθεση νά ἀναλάβει ὁ ἴδιος, ἀλλά ἀπό τήν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων τά ἐπόμενα χρόνια φαίνεται ὅτι ὁ Boulle δέν ἔλαβε μέρος στό ξυλεμπόριο, ὅπως ὁ προκάτοχός του Dubroca· ὁ ρόλος του περιορίζεται στή μεταβίβαση τῶν προκαταβολῶν στούς ἐμπόρους. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅμως ὅτι τέσσερα χρόνια μετά τήν πρόταση τοῦ Boulle παρατηρεῖται ταυτόχρονα ἡ παρουσία Γάλλων, Ἑλλήνων καί Ναπολιτάνων στήν ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν τῆς «Ἀλβανίας»¹⁵.

α' Ἡ γαλλο-ναπολιτάνικη συνεργασία (1765-1767 ἢ 1773). Μεταξύ τῶν πλούσιων Ναπολιτάνων πού ἔδειξαν προθυμία νά ἐφοδιάζουν μέ ξυλεία ἀπό τήν Ἡπειρο τά ναυπηγεῖα τῆς Τουλών, πρὶν περιέλθει τό ξυλεμπόριο στούς Ἕλληνες, προτιμήθηκε ὁ Broccacio, ὁ ὁποῖος καί ὑπέγραψε σχετική σύμβαση. Ἀνταποκριτής τοῦ Broccacio στήν Πρέβεζα ὀρίστηκε ὁ Γάλλος Badin, ἐγκατεστημένος ἀπό νωρίτερα ἐκεῖ, πού θά παρακολουθοῦσε τήν ἐπιχείρηση καί θά ὀργάνωνε τό ὑλοτομικό ἔργο¹⁶.

Οἱ εἰδήσεις σχετικά μέ τήν ἐπιτυχία τοῦ ξυλεμπορίου Broccacio-Badin εἶναι ἀντιφατικές. Κατά τό Bamford¹⁷ πού στηρίζεται σέ ἕνα μόνο ἔγγραφο, ἡ ἀπόδοση τῆς ἐταιρείας θεωρεῖται ἐπιτυχημένη, ἂν καί σύμφωνα μέ τήν πηγή αὐτή ἀπό τά πολλά φορτία πού εἶχαν ἀποσταλεῖ, μερικά ἔγιναν ἀποδεκτά μέ μειωμένη τιμή λόγω τῆς

15. *Μαξίμου*, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σσ. 63-64. *ANF, Marine*, B₃ 764, f. 268, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*, Βλ. σσ. 100-103, 162-163. *Bamford, Forests*, σ. 104.

16. *ANF, Marine*, B₃ 486, f. 197r-198v, *anné 1767, La vicomte de Choiseul à Compiègne*, 24 août 1767.

17. *Bamford, Forests*, σ. 104, σμ. 57.

ελαττωματικής ποιότητας. Τό γεγονός αυτό είχε όπωσδήποτε συνέπειες στά οικονομικά του Broccasio, γι' αυτό και προσπάθησε νά απομακρυνθει από τό χώρο τής 'Ηπείρου μέ τήν πρόφαση ότι ό Σουλτάνος έξουσιάζει τά δάση και δέν επιτρέπει έκμετάλλευση σέ εκείνη τήν περιοχή. 'Η ύπολειπόμενη ποσότητα πού όφειλε στά ναυπηγεία θά αποστελλόταν από τά δάση τής Καλαβρίας¹⁸. 'Από άλλες πηγές πληροφορούμαστε ότι ή εταιρεία Broccasio χρεωκόπησε και μάλιστα ύπάρχει μαρτυρία ότι δέν πραγματοποίησε καμιά φόρτωση. 'Η αίτια αποδίδεται στην άνικανότητα του διευθυντή της, πού δέν μπόρεσε νά άνταποκριθει στίς άγνωστες γι' αυτόν τοπικές συνθήκες¹⁹. 'Από τίς ειδήσεις τρίτης πηγής προκύπτει ότι αίτια γιά τή ματαιώση τής γαλλοναπολιτάνικης συνεργασίας ύπήρξε ή αύλή τής Νεαπόλεως, ή όποία διά μέσου του άρμοδίου ύπουργού της παρεμπόδιζε τό εμπόριο του Broccasio, γιά νά τόν άναγκάσει νά διακόψει τή συνεργασία πού εύνοούσε τήν έξυπηρέτηση των γαλλικών συμφερόντων. 'Εκτοτε οί Γάλλοι έδωσαν έντολή νά μή γίνονται άποδεκτές συμβάσεις μέ τούς Ναπολιτάνους πού τούς περιόρισαν στον τομέα των μεταφορών²⁰.

'Από τό συσχετισμό των ειδήσεων προκύπτει ότι οί προβλεπόμενες από τή σύμβαση έξαγωγές δέν όλοκληρώθηκαν — ίσως αυτό χαρακτηρίζεται σέ άλλη πηγή ματαιώση τής συμφωνίας²¹ — και ότι ποικίλα αίτια, άνάμεσα στα όποια και οί δυσμενείς συνθήκες του τόπου, συνετέλεσαν στην έγκατάλειψη μετά διετία (1767) τής επιχειρήσεως. Δέν διατηρήθηκε ως τό 1773 ή γαλλο-ναπολιτάνικη συνεργασία, όπως έχει ύποστηριχθει²². 'Η διακοπή της έγινε άφορμή νά άναμειχθούν οί 'Ελληνες στο ξυλεμπόριο και είναι άξιοσημείωτο ότι μέ τήν άποχώρηση του Broccasio από τήν 'Ηπειρο συμπίπτει ή έναρξη τής εταιρείας τής Πρέβεζας (1767)²³.

β' 'Η εταιρεία του Γάλλου Badin στο Δυρράχιο και ό έλληνικός άνταγωνισμός. 'Από τούς Γάλλους ό Badin, γνωστός και από τό

18. ANF, Marine, B₁ 79, f. 231, fevrier 1773, Toulon.

19. ANF, Marine, B₃ 764, f.264r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

20. ANF, Marine, B₃ 486, f. 239r-v... Le vicomte de Choiseul à Fontanebleau, 20 octobre 1767. Πρβλ. σσ. 219-221.

21. ANF, Marine, B₁ 79, όπ. π., f. 231. ANF, Marine, B₃ 486, όπ. π., f. 236r-v.

22. *Bamford*, Forests, σ. 104. Τό 1774 αποστέλλονται φορτία ξυλείας από τήν Καλαβρία γιά νά συμπληρωθει ή ποσότητα τής προμήθειας πού είχε συμφωνηθει στα 1766-1767. Βλ. σχετικά ANF, Marine, B₁ 79, όπ. π., f. 231.

23. ANF, Marine, B₃ 486, f. 351r-v, Le Vicomte de Choiseul, à Versailles, 2 octobre 1767.

συνεταιρισμό του μέ τό Broccasio, συμμετέχει ενεργότερα στό ξυλεμπόριο αὐτή τήν ἐποχή (1764-1774) καί κορύφωμα τῆς δραστηριότητάς του ἀποτελεῖ ἡ ἴδρυση ξυλεμπορικῆς ἐταιρείας στό Δυρράχιο. Δέν γνωρίζομε, ἂν ὁ Badin συνεργάστηκε στή βόρεια Ἡπειρο καί Ἀλβανία μέ ομάδες Γάλλων ἀρχιξυλοκόπων πού ὑλοτομοῦσαν ἐκεῖ ἀπό τό 1764 σύμφωνα μέ ἐντολές τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν καί ἐξαρτιόνταν ἀπό τόν πρόξενο τῆς Γαλλίας στή Νεάπολη²⁴. Ἀποσιωπᾶται ἐπίσης τελείως ὁ ρόλος τῶν Ἑλλήνων. Γιά τή δράση ὁμως τῶν τελευταίων στό χῶρο βόρειας Ἡπείρου- Ἀλβανίας μποροῦμε νά ἀντλήσουμε εἰδήσεις ἀπό τό περιηγητικό κείμενο τοῦ Saint-Sauveur καί τά νοταριακά ἐγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς Πρέβεζας, ἀπό τά ὁποῖα διαπιστώνουμε τήν παρουσία ἐκεῖ ξυλεμπόρων πρὶν ἀπό τήν ἴδρυση τῆς ἐταιρείας Δυρραχίου (1772-1773). Πρόκειται γιά ομάδες Ἑλλήνων πού συνεργάζονταν μέχρι τότε ἀπ' εὐθείας μέ τούς Γάλλους. Πολλοί ἀπό αὐτούς εἶχαν συμβληθεῖ καί μέ τά ναυπηγεῖα τῆς Νεαπόλεως²⁵. Μέ τήν ἐγκατάσταση τοῦ Badin στό Δυρράχιο μερικὲς ἀπό τίς ομάδες αὐτές διεβίβαζαν σέ αὐτόν τήν ξυλεία τους καί τόν εἶχαν «προκουράτορα», ἀλλά οἱ περισσότεροι ξυλέμποροι ἀνταγωνίστηκαν τούς Γάλλους πού ἤλθαν γιά νά τούς ἐκτοπίσουν²⁶. Ὅπως στή νότια Ἡπειρο, ἔτσι καί στή βόρεια, ἡ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων στήν ἀνάπτυξη τοῦ ξυλεμπορίου πρέπει νά ἦταν καθοριστική. Ἡ ἄποψη δικαιώνεται καί ἀπό τήν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων.

Ἡ ἐταιρεία Badin καί ἡ δράση της. Ὁ ξυλέμπορος Badin πρέπει νά ταυτισθεῖ μέ τό Badin d' Andibes πού κατά τό 1760 ἤλθε ἀπό τόν Τάραντα στήν Ἄρτα, μέ προοπτική νά ἰδρύσει ἐργοστάσιο γλυκόριζας στή Βόνιτσα. Εἶχε λάβει σχετική ἐγκριση ἀπό τό Ἐμπορικό Ἐπιμελητήριο τῆς Μασσαλίας, πού τόν δέσμευσε νά περιορισθεῖ μόνο σέ αὐτό τόν ἐμπορικό κλάδο²⁷. Συνεπῶς εἶναι πρόσωπο πού

24. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₃ 787, ff. 180v-181v, Durazzo, 22 juin 1777, Brun, Bastibeg(,), Mallinien.

25. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 278. Ἰστ. Ἄρχ. Πρέβ. Κ 42, φ. 93, Prèveza, 17 Luglio 1772 = συμφωνητικό ἀγορᾶς ξυλείας. Κ 95, Πρέβεζα, 1 Ἰουνίου 1764 = ἐξοφλητικό μαστόρων «πελεκάνων». Ὁ νοτάριος μεταγλωττίζει τό ὄνομα τοῦ Badin «Λουίζης Μπαδίνης».

26. Ἰστ. Ἄρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 93, Prèveza, 17 septembre 1772, συμφωνητικό ἀγορᾶς ξυλείας. *Saint-Sauveur*, ὅπ. π. σ. 279, ὅπου γίνεται ἀόριστα λόγος γιά πολλούς Γάλλους ἐμπόρους καί προφανῶς ἐννοεῖται ἡ ἐταιρεία τοῦ Badin.

27. *Μαξίμου*, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 62. Πρβλ. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 257.

γνωρίζει τις έμπορικές συνθήκες του τόπου και ή ανάμειξή του στο γαλλικό ξυλεμπόριο, προφανώς, του προσπόρισε κέρδη περισσότερο από όσα ή προηγούμενη επιχείρησή του, για τήν έπιτυχία της οποίας δέν υπάρχουν πληροφορίες.

Αρχικά ως ανταποκριτής της εταιρείας του Ναπολιτάνου Broccacio — ίσως συνεργαζόταν και μέ άλλους έμπορικούς οίκους από τή Νεάπολη — απέτυχε²⁸ και θεωρείται, σύμφωνα μέ μερικές ειδήσεις, υπεύθυνος για τό ναυάγιο της εταιρείας αυτής. Ακατατόπιστος στις έμπορικές συνθήκες του τόπου, αστόχησε στους ύπολογισμούς του και ή εταιρεία δέν ανταποκρίθηκε στη σύμβαση. Ο ίδιος πάντως κατά τό 1766 — δέν γίνεται λόγος στις πηγές αν ήταν τότε συνεταιρος του Broccacio ή όχι — φόρτωσε δυό πλοία μέ ξυλεία για τή Γαλλία και τό επόμενο έτος (1767) άλλα τρία και ταξίδεψε προσωπικά στην Τουλών, για νά εισπράξει προκαταβολές μέ μεσολάβηση του γνωστου αντιπροσώπου των Έλλήνων Anguillon²⁹. Από άλλες μαρτυρίες προκύπτει ότι τήν ίδια εποχή ο Badin συναλλασσόταν μέ ομάδες Έλλήνων ύλοτόμων και ξυλεμπόρων που τον είχαν «προκουράτορα» στην Πρέβεζα και τά πρώτα έλληνικά φορτία είχαν διαβιβασθει δια του Badin στην Τουλών. Συγχρόνως έστειλε κρυφά φορτία και στη Γένοβα³⁰. ίσως γι' αυτό τό λόγο οί αρμόδιοι στη Γαλλία έβλεπαν μέ επιφύλαξη τήν ανανέωση της συμβάσεως μέ τό Badin, που είχε στό μεταξύ συνεταιρισθει μέ τον Έλληνα ξυλεμπορο Κυδωνάκη.

Για τήν ξυλεμπορική του δραστηριότητα στο διάστημα 1768-1771, απουσιάζουν οί ειδήσεις. Στα 1770-1772 εμφανίζεται στην Ήπειρο ως έντολοδόχος του ανταποκριτή των Έλλήνων Anguillon³¹, που καιροφυλακτούσε νά αντικαταστήσει τήν εταιρεία της Πρέβεζας μέ γαλλική³².

28. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*: αναφέρονται άόριστα Ναπολιτάνοι και όχι όνομαστικά ο Broccacio.

29. ANF, αὐτόθι, Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 486, f. 197r-198v, le vicomte de Choiseul à Compiègne, 24 août 1767.

30. ANF, Marine, B₃ 486, αὐτόθι και f. 239r-v, *M(onsieur) le Vicomte de Choiseul à Fontainebleau*, 20 octobre 1767. Πρβλ. αρχειακές ένδείξεις των σημειώσεων 25, 28· από τά έγγραφα αυτά προκύπτει ότι ο Badin συνεργαζόταν μέ τους ντόπιους.

31. ANF, Marine, B₃ 486, f. 251r-v, *M(onsieur) le Vicomte de Choiseul à Versailles* le 2 septembre 1767. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 266-267, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

32. Bamford, *Forests*, σ. 104: Υποθέτουμε ότι ο άπεσταλμένος από τήν Τουλών ως έπόπτης του ξυλεμπορίου άνώνυμος ναυτικός για νά εξαπατήσει τους Τούρ-

Γιά τή δράση τοῦ Badin ὑπό αὐτή τήν ιδιότητα δέν βρίσκουμε μαρτυρίες στίς πηγές. Βέβαιο εἶναι ὅτι σέ λίγο δημιούργησε δική του ἔταιρεία πού προκάλεσε τόν ἀνταγωνισμό τῶν ξυλεμπόρων τῆς Πρέβεζας καί τῆς βόρειας Ἡπείρου πού εἶχαν ἐξάρτηση ἀπό τοὺς πρώτους. Γιά νά ἀντιμετωπίσει ὁ Badin τόν ἀνταγωνισμό τῶν ντόπιων, καθώς καί τίς δυσκολίες στήν ἐκμετάλλευση (ἄδειες-ὑλοτομία-μεταφορά), ἔκρινε σκόπιμο νά συνεταιρισθεῖ μέ Ἕλληνες ἐμπόρους, ἀπό τά κεφάλαια τῶν ὁποίων θά ἐνίσχυε τά οἰκονομικά τῆς ἔταιρείας του. Τρεῖς Γιαννιωῆτες μεγαλέμποροι, (ἕνας μόνο ἀναφέρεται ἐπώνυμα, ὁ Δανιήλ Βελοῦδης) συνεταιρίστηκαν μέ τόν Badin. Ἵσως δέν πρέπει νά ἀποκλεισθοῦν οἱ Μαρούτσηδες, πού ἀπό τό 1733 εἶχαν δεῖξει προθυμία νά κάνουν ἐπενδύσεις σέ γαλλική ξυλεμπορική ἐπιχείρηση³³. Γιά τοὺς ὄρους τοῦ συνεταιρισμοῦ καί τό μηχανισμό λειτουργίας του δέν ὑπάρχουν μαρτυρίες.

Μετά ἀπό ἔρευνα ὁμάδων εἰδικῶν ἐκτιμητῶν σέ πολλά δάση, κρίθηκε ὡς πῶ ἀποδοτική ἢ δασική περιοχή τῆς Καβάγια, κοντά στό ὁμώνυμο χωριό τοῦ πασαλικοῦ τοῦ Ἐλμπασάν, πού ἀπέιχε δύο χιλιόμετρα ἀπό τό Δυρράχιο. Ἔδρα τῆς ἔταιρείας ἔγινε τό Δυρράχιο καί ὁ Badin, μέ ἔγκριση τοῦ Lasalle καί ἔχοντας μαζί του τόν πράκτορα τοῦ Lasalle Roque, ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ³⁴. Στήν ἀκτίνα ἐκμε-

κους, πού εἶχε προσποιηθεῖ τόν ἔμπορο καί ἔφερε πλαστή ταυτότητα ἦταν ὁ Badin. Πάντως ἡ πηγή στήν ὁποία παραπέμπει ὁ Bamford (αὐτόθι, σημ. 59), δέν ἀναφέρει γιά τή δράση τοῦ Badin. Ἵσως πρόκειται γιά λανθασμένη παραπομπή ἢ γιά πληροφῶρια προερχομένη ἀπό ἄλλη πηγή. Βλ. γιά τό ρόλο αὐτοῦ τοῦ Badin βλ. καί ANF, Marine, B, 764, f. 266v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

33. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 279. ANF, Marine, ὄπ. π., f. 266r-v. Δέν μπόρεσα νά διαπιστώσω ἂν συγγενεῖ μετ' αὐτούς οἱ ἀδελφοί Βελοῦδη τῆς Βενετίας: I. Βελοῦδου, Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία, Βενετία 1893, σ. 178. Γ. Βελοῦδη, Ἡ οἰκονομική ἀποψη τοῦ βιβλίου (μετάφραση τοῦ ἴδιου ἀπό τά γερμανικά-Wiesbaden 1974), «Οἰκ. δομή τῶν βαλκανικῶν χωρῶν», ὄπ. π., σ. 621. Ἵσως πρόκειται γιά λάθος στήν ἀντιγραφή ἀντί Βαλμούδης πού ἀναφέρεται ὡς ὑποπρόξενος στήν Ἄρτα: Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 200. Γιά τοὺς Ἕλληνες ἐμπόρους τῶν Ἰωαννίνων: Σιορόκα, ὄπ. π., σσ. 42-43. Γιά τοὺς Μαρούτσηδες βλ. σσ. 134-135 τῆς μελέτης.

34. ANF, Marine, ὄπ. π., f. 267v. Γιά τήν περιοχή τῆς Καβάγια βλ. Θεσπρωτοῦ, Γεωγραφία Ἡπείρου, σ. 30, καί στό χειρόγραφο, φ. 48a. Boué, La Turquie, τ. II, σ. 21. Γιά τό σχηματισμό τῶν τσιφλικιῶν στήν περιοχή τῆς Καβάγια, *Ligor Mile*, De l' extension du système ciftlig sur les territoires albanais (fin du XVIIIe début du XIXe siècle) Deuxième conférence des études albanologiques, τ. II, Tirana 1970, σσ. 101-108. Μετάφραση στά ἑλληνικά Σπ. Ἀσδραχᾶ, Στήν «Οἰκονομική δομή», ὄπ. π., σσ. 186-187. Βλ. καί σ. 15, σημ. 60. Γιά τοὺς ἐμπόρους τῆς Καβάγια,

ταλλεύσεως τῆς ἑταιρείας Badin περιλαμβάνονταν καί δάση στίς νοτιότερες περιοχές Ἀργυροκάστρου, Χιμάρας, Βουθρωτοῦ καί γενικά στήν ἐπικράτεια τοῦ πασᾶ τοῦ Δελβίνου. Ὅπωςδήποτε, ἡ ἐκλογή ἀπό τό Badin τῶν παραπάνω δασικῶν περιοχῶν δέν ἔγινε χωρίς σκοπιμότητα. Ἐπρόκειτο γιά δάση σχεδόν ἀνεκμετάλλευτα³⁵, μακριά ἀπό τό ξυλεμπορικό κέντρο τῆς Πρέβεζας. Οἱ ἀντιδράσεις, τόσο τῶν ντόπιων ξυλεμπόρων, ὅσο καί τῶν μελῶν τῆς ἑταιρείας τῆς Πρέβεζας, δικαιώνουν τοὺς ὑπολογισμούς τοῦ Badin. Ὁ ἐντοπισμός τῆς δραστηριότητας τοῦ Badin στό Δυρράχιο δέν ἐμπόδισε τόν ἀνταγωνισμό τῶν ἐμπόρων ἀπό τή νότια Ἡπειρο, πού εἶχαν ἤδη ἀπλώσει ὡς ἐκεῖ τό δίκτυο τους καί φιλοδόξησαν νά τόν διαδεχθοῦν ἀργότερα, μετὰ τή χρεωκοπία του³⁶.

Γιά τή συνεργασία μέ τοὺς ντόπιους στή βόρεια Ἡπειρο καί στή ὑπόλοιπη Ἀλβανία λείπουν συγκεκριμένα στοιχεῖα. Πληροφορούμαστε μόνο ὅτι μερικοί ξυλέμποροι καί ξυλοκόποι εἶχαν «προκουράτορα» τό Badin. Βέβαιο πάντως εἶναι ὅτι ὁ Γάλλος ἔμπορος ἦλθε ἀπό τήν ἀρχή σέ σύγκρουση μέ τοὺς ντόπιους ξυλεμπόρους, πού εἶχαν ὑπογράψει συμβάσεις μέ τά γαλλικά ναυπηγεῖα: ἐπέδειξε εὐρύτερο ἐπιχειρησιακό πνεῦμα, πρόσφερε πλεονεκτικότερους ὄρους πωλήσεως ἀπό ὅ,τι οἱ Ἕλληνες καί, ἀποσπώντας μεγαλύτερες προκαταβολές ἀπό τό γαλλικό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, ἔθεσε στό περιθώριο τοὺς ἀνταγωνιστές του³⁷.

Σέ αὐτή τή φάση τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Γάλλων στήν «Ἀλβανία» ἡ ἐπιχείρηση λειτούργησε συστηματικά καί ἀποδοτικά. Ἡ ἐπισήμανση δασῶν, τό μαρκάρισμα τῶν δένδρων, ἡ ὕλοτομία, ὁ τετραγωνισμός, ὁ τεμαχισμός ἐκτελέστηκαν μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια καί χωρίς περιττά ἐξοδα, γιατί οἱ Γάλλοι ἀρχιξυλοκόποι

ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καί Μοσχοπολίτες, *Μαρτινιανοῦ*, Ἡ Μοσχόπολις, ὄπ. π., σσ. 101-102, 123.

35. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 266, Assertions, ὄπ. π. Πρβλ. *ANF*, Marine, B₃ 712, 1781, Rapport au conseil de la Marine, (1781).

36. *Ἰστ.* *Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 42, φ. 93, Prèveza, 17 septembre 1772: συμφωνητικό ἀγορᾶς ξυλείας. Κ 101, Πρέβεζα, 22 Νοεμβρίου 1778: Μαρτυρικό γράμμα. *ATF*, II 435, Traité passé avec... le Sr. Anguillon négociant correspondant d' une compagnie,... pour fournir des bois les années 1775-1776. Πρβλ. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 279.

37. *Ἰστ.* *Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 42, φ. 93, Prèveza, 7 septembre 1772: συμφωνητικό ἀγορᾶς ξυλείας. Πρβλ. *ANF*, Marine, B₃ 712, Rapport au conseil de la Marine (1781). *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σσ. 278-279.

δέν συνάντησαν προβλήματα στη συνεργασία με τους Έλληνες. Η ύλοτομία κατοχυρώθηκε με μπουγιουρντί του διοικητή του τοπικού μουκατᾶ Σολιμάν μπέη της Καβάγια. Ποτέ ἄλλοτε δέν ἀναγράφονται στίς ἐξαγωγές τόσες ποικιλίες κομματιῶν μέ πολλαπλές δυνατότητες χρήσεως, ἂν κρίνουμε ἀπό τό γεγονός ὅτι 30.000-40.000 κυβικά πόδια ἀποτελοῦσαν τά πρῶτα φορτία πού εἶχαν κοπεϊ στά δάση τῆς περιοχῆς τοῦ Δυρραχίου³⁸.

Ἡ ἀπόδοση τῆς ἐταιρείας καί ἡ παρακμή της. Διακοπή στό ὑλοτομικό ἔργο τοῦ Badin ἀναφέρεται τό 1773, ἀλλά ἐξαγωγές μαρτυροῦνται μέχρι τό 1777, καί συγκεκριμένα στά ἔτη 1773, 1775, 1776, 1777. Ἐάν ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ὅτι μεγάλο μέρος τῆς ξυλείας ἐγκαταλείφθηκε στήν ἐνδοχώρα ἢ καταστράφηκε κατά τή μεταφορά, ἀντιλαμβάνεται κανεῖς ὅτι ἡ ἀπόδοση σέ ξυλεία θά ἦταν μεγαλύτερη ἀπό τήν ἀναγραφόμενη στούς πίνακες ἐξαγωγῶν³⁹. Ἀπό μιά ἀξιόλογη ἀποστολή ξυλείας στό ὄνομα τοῦ Lasalle, ὑποθέτουμε ὅτι εἶχε ἴσως κι αὐτός συμμετοχή στό συνεταιρισμό, ἀφοῦ γνωρίζουμε ὅτι εἶχε στείλει στό Δυρράχιο τόν πράκτορά του Roque καί ὅτι συνεταιριζόταν μέ Ἕλληνες ξυλεμπόρους στή βόρεια Ἡπειρο⁴⁰.

Ἡ ἐκτεταμένη αὐτή ξυλεμπορική ἐπιχείρηση — ἀπό τίς πηγές προκύπτει σύνολο ἐξαγωγῶν 220.000 κυβικῶν ποδιῶν — ὑπῆρξε βραχύβια. Οἱ μεγάλες ποσότητες ξυλείας πού εἶχαν κοπεϊ στήν ἐνδοχώρα δέν ὑπῆρχε τρόπος νά μεταφερθοῦν καί διάνοιξη νέων δρόμων, μέ ἔξοδα τῶν Ἑλλήνων συνεταιρίων, δέν ἦταν δυνατή. Ἐτσι ἀρκετά

38. ANF, Marine, B₃ 787, ff. 180r-182v, Durasso, le 22 juin 1777, ὑπογράφουν, Brun, Jacques Bastiles, M. Mallinien, Γάλλοι ἀρχιξυλοκόποι πού ἐπόπτευαν τήν ὑλοτομία τῆς ἐταιρείας. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 267v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Βλ. πίνακα 19.

39. ATF, IL 435, *Traité passé avec le s(eigneu)r Anguillon (1781-1785)*, ANF, Marine, B₃ 764, f. 267v. *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₃, 802, Micalopoulo, Marseille, 30 mars 1785. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 787, ff. 181-182, *Etat de bois d' Albanie au Nord de Durazzo, tout proche la plage Dixné exploités en 1776 et 1777 de la fourniture du Seigneur Louis Badin d' Antibes*. Βλ. καί πίν. 19.

40. ANF, Marine, B₃ 787, *Etat simulé des bois exploités avec leurs dimensions et leurs prix de 6 du pied cube comme du marché de Monsieur Lasalle de Marseille*. Βλ. καί ANF, Marine, B₃ 764, ὄπ. π., f. 267v. Ἴστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, Πρέβεζα, 22 Νοεμβρίου 1778: «μαρτυρικό γράμμα». Πρόκειται γιά τό Nicolas Roque ἀπό τήν Carcassone πού ἀργότερα (1780) διηύθυνε τόν ἐμπορικό οἶκο τοῦ Lasalle στήν Ἄρτα: *Στιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 114, 258-259. Πρβλ. σσ. 250-252 τῆς μελέτης.

κομμάτια σάπιζαν, ενώ ένα μέρος της ξυλείας που άφείθηκε στο ρεύμα του ποταμού χάθηκε, γιατί λόγω της όρμητικότητας του ποταμού δεν υπήρξε όμαλή διέξοδος. "Όση ξυλεία έφθασε τελικά στις άκτες έπαθε μεγάλη ζημιά. Τά λιγότερο φθαρμένα κομμάτια που έφθασαν στην Τουλών, έγιναν άποδεκτά μόνο ύστερα από επίμονη προσπάθεια του άνταποκριτή Anguillon και ύστερα από προστριβές των ξυλεμπόρων με τους υπεύθυνους των ναυπηγείων για θέματα τιμών λόγω των αύξημένων δαπανών⁴¹.

Άνασχετικές συνέπειες στο έργο της εταιρείας Badin είχε και η στάση του Τούρκου διοικητή του τόπου, που πρόβαλλε υπερβολικές χρηματικές απαιτήσεις για άδειες ύλοτομίας, παρεμβάλλοντας παράλληλα έμπόδια κατά την ύλοτομία και τή μεταφορά⁴². Η κατάσταση επιδεινώθηκε και λόγω των γεγονότων του ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-1774) και της άναστατώσεως που επικρατούσε στην περιοχή. Έκτός όμως από τους λόγους αυτούς ο έλληνικός άνταγωνισμός πρέπει να θεωρηθεί ουσιαστικό αίτιο της παρακμής, γεγονός που τονίζεται στο άξιόπιστο περιηγητικό κείμενο του Saint-Sauveur⁴³.

Οί Έλληνες ξυλέμποροι, που διέκοψαν τή συνεργασία με τά γαλλικά ναυπηγεία μετά την έδραίωση του Badin στο Δυρράχιο, υπέγραψαν συμβάσεις για έφοδιασμό των ναυπηγείων της Μάλτας και της Νεαπόλεως, με άποτέλεσμα να άνταγωνίζονται τους Γάλλους στην έκμετάλλευση όλο και μεγαλύτερων δασικών εκτάσεων. Έτσι ο γαλλοελληνικός άνταγωνισμός, δημιούργησε προϋποθέσεις για την αύξηση του κόστους των άδειών, ενώ συγχρόνως δημιουργήθηκαν επιπρόσθετα έξοδα για φιλοδωρήματα και δωροδοκίες. Όλα αυτά

41. ANF, Marine, B₃ 787, όπ. π., ff. 181-182: 180.000 κυβ. πόδ. και 5.146 κομμάτια που άντιστοιχοϋσαν σέ 130-140.000 κυβ. πόδ. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 267v, 268v, 274v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

42. ANF, Marine, όπ. π., f. 268v. Πρβλ. ATF, IL 435, *Traité passé avec le s(eigneur) Anguillon*. ANF, Marine, B₃ 802, Micalopoulo, Marseille, 30 mars 1785: άναδρομή στα προβλήματα της εταιρείας του Badin.

43. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Γενικά για τή άναταραχή στην Άλβανία και για τίς διαμάχες των πασάδων και φεουδαρχών μεταξύ τους ή με τήν Πύλη τό 18ο αιώνα, βλ. Γ. Κόλια, Σελίδες Άλβανικής Ιστορίας, «Άθηνά», τ. 49 (1939), σσ. 245-248. Για τά αίτια της πολιτικής άναρχίας, Άρς, Άλβανία και Ήπειρος... 18ο..., σ. 61, και στή μετάφραση σ. 25. Έκτενέστερη βιβλιογραφία για τό θέμα, Έλ. Γιαννακοπούλου, Άπειλή καθόδου Άλβανών στη Ρούμη και τό Μοριά (1779-1782), είδήσεις από έπιτανησιακά και γαλλικά άρχεία «Μνημοσύνη», τ. 7 (1978-1979), σσ. 320-331. Για τόν άνταγωνισμό: *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 278.

επιβάρυναν σέ τέτοιο βαθμό τήν λειτουργία τής εταιρείας, ώστε οδήγησαν σέ χρεωκοπία. Ἡ πρώτη ξυλεμπορική ἐπιχείρηση τῶν Γάλλων στήν Ἄλβανία καί βόρεια Ἡπειρο περιορίστηκε στό ἐμπόριο ξυλείας μόνο γιά φρεγάτες καί ἐλαφρά πλοῖα⁴⁴. Ὁ Badin, σύμφωνα μέ μιά εἶδηση, ἔφυγε πρός τά μέρη τής Τρανσυλβανίας, ὅπου ἤλπιζε νά βρεῖ εὐκολότερα ψηλή βελανιδιά, ἀπό τήν ὁποία εἶχαν ἀνάγκη τότε τά γαλλικά ναυπηγεῖα, καί παρέδωσε τήν ἐταιρεία του στούς Ἑλληνες ξυλεμπόρους τής Πρέβεζας, πού τήν ἀνέλαβαν μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά παρακάμψουν τά ἐμπόδια πού ἐκεῖνος δέν μπόρεσε νά ἀντιμετωπίσει⁴⁵.

44. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 266v-267r, *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σσ. 276, 279.

45. ATF, IL 435, *Traité passé avec... Anguillon (1775-1776)*: Πρβλ. ATF, IL 435, *Réponse au mémoire présenté par les Stamaty et Micalopoulo-Observations des Stamaty et Micalopoulo sur la dite réponse*: "en 1774 le S(eingeu)r Badin n' ayant pas pu par les difficultés que lui a suscitées l' Aga commandant dans la Province effectuer ses engagements il étoit à propos de lui substituer la compagnie de Prèveza qui se flatoit de vaincre les obstacles qu' a rencontré le S. Badin.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

1. Τό εμπόριο τῆς ναυπηγικῆς ξυλείας

α΄ Ἡ δράση τῶν μελῶν τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας (1766-1788)

Γιαννιός Κυδωνάκης. Ὁ Κρητικὸς αὐτὸς ἔμπορος παρακινήθηκε ἀπὸ τὸν πρόξενο τῆς Γαλλίας στὴ Μάλτα νὰ ἀναμιχθεῖ στὸ ἡπειρωτικὸ ξυλεμπόριο, μὲ σκοπὸ νὰ προωθήσει στὰ ναυπηγεῖα τῆς Τουλῶν, σὲ τρεῖς ταρτάνες, φορτία ξυλείας (14-15 χιλιάδες κυβικά πόδια) πού εἶχαν μείνει ἀδιάθετα μετὰ τὴ διάλυση τῆς ἐταιρείας Broccacio (1767). Τὸ ἴδιο ἔτος συνεταιρίστηκε μὲ τὸ Γάλλο ἔμπορο Badin, καὶ ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ἔγκριση τῆς ὑλοτομίας ἀπὸ τὴν Πύλη γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ὁποίας, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἦλθε σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸν πρεσβευτὴ τῆς Γαλλίας στὴν Πύλη¹. Ἐὰν καὶ ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἀπέτυχε, συνέχισε τὸ ξυλεμπόριο, καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου ἔτους, σύμφωνα μὲ εἰδήσεις τῶν νοταριακῶν ἐγγράφων τῆς Πρέβεζας, ἀγοράζει «ξύλα τῆς τέχνης» ἀπὸ ὑλοτομικὲς ὁμάδες². Βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ 1769, ἔχοντας ἀποσπάσει τὴν ἄδεια ὑλοτομίας καὶ ἐξαγωγῶν ἀπὸ τὸν τοπικὸ διοικητὴ, ὀργάνωσε ὑλοτομία στὰ δάση τῆς Κόπραιναις καὶ ἀπέστειλε δύο φορτία ξυλείας στὴν Τουλῶν. Ἦσως συνέχισε τίς ἐξαγωγές καὶ τὸ ἐπόμενο ἔτος. Στὴν προξενικὴ ἀλληλογραφία ἀναφέρεται ἀποστολὴ στὴν Τουλῶν, στὸ διά-

1. ANF, Marine, B₃ 486, f. 239r-v, *M(onsieur) le Vicomte de Choiseul à Fontainebleau*, 20 octobre 1767 καὶ f. 251r-v. Ὁ ἴδιος à Versailles, 2 septembre 1767: Πρβλ. γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἴδιου φορτίου. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 95, φ. 33, Πρέβεζα, 8 Μαΐου 1767: ναυλοσύμφωνο καὶ Κ 42 Πρέβεζα, 8 Ἰουλίου 1767: ἐξουσιοδότηση τοῦ Κυδωνάκη στὸν Ἀντώνιο Ψαρό. ANF, AE, B₁ 172, ὑπόμνημα τοῦ Julien πρὸς de Praslin τῆς 8-12-1768, συνημμένο σὲ ἐπιστολὴ του, Larta, 5 decembre 1768. Πρβλ. *Σιορόκα*, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 332, ὅπου ὁ Κυδωνάκης ἀναφέρεται ὡς Σιδωνάκης.

2. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 93, φ. 473, Πρέβεζα, 4 Ἰουλίου: συμφωνητικὸ ἀγορᾶς ξυλείας.

στημα 1768-1770, 30.000 κυβικών ποδιών ξυλείας σέ έφτά πλοία³. Τό σύστημα τών προκαταβολών-δανείων άποδείχτηκε άνεπαρκές για τήν κάλυψη τών έμπορικών του άναγκών και μόνο μέ έγγύηση Γάλλου έμπόρου πέτυχε νέα σύμβαση μέ τά ναυπηγεία, στήν όποία όμως δέν άνταποκρίθηκε. Στά 1775 κατόρθωσε νά πάρει καινούργια άδεια ύλοτομίας και για μία πενταετία συνεταιρίσθηκε μέ τό Σταμάτη, ένώ συγχρόνως πραγματοποιούσαν και χωριστά ύλοτομία⁴. Μέχρι τό 1775 είχε άποστείλει στήν Τουλών έξι πλοία μέ ξυλεία, καθώς και άλλα μικρότερα φορτία από τίς δασικές περιοχές Φαναριού και Βουθρωτού. 'Η προμήθεια αυτή δέν κρίθηκε έπιτυχημένη από τό γραφείο έλέγχου στήν Τουλών, αλλά δέν γίνεται λόγος σέ αυτή τή φάση τών έξαγωγών για άπόρριψη φορτίων. 'Η άποστολή του «προκουράτορα» του Κυδωνάκη Χρίστου Κίτσου στήν Τουλών, έξουσιοδοτημένου από τόν ίδιο «νά φυλάττει τά νιτερέσσα τους», συνδυάζεται προφανώς μέ αυτό του είδους τίς δυσκολίες στή διεκπεραίωση τών συναλλαγών⁵.

Τά έπόμενα έτη μαρτυρούνται μεγαλύτερες έξαγωγές του Κυδωνάκη. Στά 1778 απέστειλε 50.000 κυβικά πόδια ξυλείας, πάλι από τίς δασικές περιοχές Φαναριού και Βουθρωτού⁶ και όπως πληροφορούμαστε από νοταριακό έγγραφο του άρχείου τής Πρέβεζας, είχε προγραμματίσει τό ίδιο έτος ύλοτομία στα δάση τής Χιμάρας «συντροφικά» μέ τίς κομπανίες τών Γάλλων έμπόρων Fr. Lasalle και Roque και μέ τήν ύλοτομική ομάδα του Νικολού Θεοχάρη. Τελικά ό Lasalle, πού θά χρηματοδοτούσε τήν έπιχείρηση, άθέτησε τή συμφωνία του. Σέ σύμβαση μέ τά γαλλικά ναυπηγεία ό Κυδωνάκης, τό έπόμενο έτος, για άποστολή 300.000⁷ κυβικών ποδιών ξυλείας δέν άνταποκρί-

3. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σ. 331-332, όπου και οι άρχαιακές ένδείξεις.

4. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r-265v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

5. ANF, Marine, B₃ 764, f. 265v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101 φφ. 39-41, 16 'Ιανουαρίου 1775, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 22 'Ιανουαρίου 1776) Ναυλοσύμφωνο: άποστολή ξυλείας τό 1775 στήν Τουλών μέ βενετικό πλοίο. Κ 42 φ. 20, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: άποστολή ξυλείας. Κ 42, φ. 23β, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1777: έξουσιοδότηση.

6. ANF, B₁ 88, 1778, f. 97r. Toulon, 2 juin 1778: Διαβιβαστικό συνημμένο σέ ύπόμνημα του Lasalle τής 13 Μαΐου 1778 πρός τόν Intendant Lombard. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 286, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1778 (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 5 'Ιουλίου 1779): συμφωνητικό ύλοτομικής έργασίας.

7. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101, Πρέβεζα, 7 Μαρτίου 1779: «μαρτυρικόν γράμ-

θηκε, γιατί δέν μπόρεσε νά εξασφαλίσει προκαταβολή ή νά καλύψει μέ δάνεια τίς απαιτούμενες γιά τόσο έκτεταμένη ύλοτομία δαπάνες. Ἄπέστειλε μόνο μερικά φορτία (νοταριακό τοῦ ἴδιου ἔτους μᾶς πληροφορεῖ γιά δύο πλοῖα) προερχόμενα πάλι ἀπό τήν περιοχή τοῦ Βουθρωτοῦ καί λίγη πίσσα παρόμοια μέ τῆς Κορσικῆς σέ ποιότητα⁸. Τό ἀμέσως ἐπόμενο ἔτος (1780) ἐγκρίνεται μέ ἐγγύηση τοῦ ἀνταποκριτῆ Anguillon προσφορά τοῦ Κυδωνάκη πρός τά ναυπηγεῖα γιά προμήθεια 60.000 κυβικῶν ποδιῶν σέ ξύλο βελανιδιάς καί ὀξιάς, μέ προκαθορισμένα στή συμφωνία τά εἶδη τῶν κομματιῶν καί τό χρόνο παραδόσεως (1781-1785). Πάντως μετά τό 1779 δέν μαρτυροῦνται ἐξαγωγές τοῦ Κυδωνάκη, ἐνῶ ὑπάρχουν εἰδήσεις γιά οἰκονομικές του δυσχέρειες⁹. Ἀπό τίς πληροφορίες τῶν νοταριακῶν ἐγγράφων τῆς Πρέβεζας προκύπτει ὅτι εἶχε συμμετοχή καί στό ἐμπόριο κατώτερης ξυλείας. Συνεταιριζόταν μέ «προκουράτορες» ξυλείας καί συγγενεῖς του σέ ἐμπόριο καυσοξύλων γιά τά Χανιά καί στό ξυλεμπόριο κατώτερης ναυπηγικῆς ξυλείας καί βιοτεχνικῆς (δοῦγκες) γιά τή Μπαρμπαριά¹⁰, ἐνῶ παράλληλα εἶχε ἀναπτύξει δράση καί σέ ἄλλους ἐμπορικούς τομεῖς στήν Πρέβεζα, ἀλλά καί σέ ἄλλα μεσογειακά λιμάνια.

μα» πού ἀναφέρεται καί σέ παλαιότερο. ANF, Marine, B₁ 92, τό Ναυτικό Συμβούλιο σχετικά μέ τό περιεχόμενο ὑπομνήματος τοῦ Κυδωνάκη τῆς 7 Ἰουλίου 1779.

8. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 43, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Ἰανουαρίου 1779, συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Κ 101, φ. 306, Πρέβεζα, 15 Φεβρουαρίου 1779: συμβιβασμός ἢ λύση ὑποθήκης. Κ 101, φφ. 435-436, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1778 (ιδιωτικό «ρεγγιστράρεται» 5 Ἰουλίου 1779): Ὑποθήκευση τῆς ξυλείας στόν Παπαπολύζο γιά προηγούμενο χρέος. Πρόκειται γιά 4.000 κομμάτια μεγάλων διαστάσεων γιά καρίνα. Βλ. καί Κ 101, φ. 256, Πρέβεζα, 22 Φεβρουαρίου 1779. Ἐξουσιοδότηση τοῦ Γ. Κυδωνάκη στόν ἐξάδελφό του Νικόλαο νά ἀγοράσει 250 «ξύλα τῆς τέχνης» ἀπό συντροφιά ὑλοτόμων. Πρβλ. ANF, Marine, αὐτόθι.

9. ATF, 5E 184, f. 220, *Soumission du S(eugneu)r Fr. Anguillon négociant de cette ville procureur fondé et caution du Jean Chidonachi pour la fourniture pendant 4 années du 1er Janvier 1781, des bois de chêne et d'orme de l'Albanie Turque*. Πρόκειται γιά τίς ἐξῆς ποσότητες (κυβ. πόδ.) κατά εἶδη: 25.000 α' εἶδος, 25.000 β' εἶδος, 12.000 γ' εἶδος, 8.000 δ' εἶδος. Πρβλ. ANF, Marine, B³ 712, Toulon, 29 avril 1781, Réponse le 11 may (Durfé à Stamaty).

10. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101 φφ. 136-137, Πρέβεζα, 18 Ἰουλίου 1777. Κ 42 φ. 37, Πρέβεζα, 7 Ἰουνίου 1777. Κ 101, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778: ἐταιρικά καί ἐξουσιοδοτήσεις. Κ 101, φφ. 400-401, Πρέβεζα, 22 Φεβρουαρίου 1779. Κ 155, φ. 65, Πρέβεζα, ἐταιρικά: πώληση καυσοξύλων. Κ 101, φφ. 39-41, Πρέβεζα, 16 Γενναῖο 1775, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 22 Ἰανουαρίου 1776). Κ 42, φφ. 23-24, Πρέβεζα, 9 Ἰουνίου 1777: ναυλοσύμφωνο γιά νά μεταφέρει «σανίδια λιανά καί χοντρά καί μπρατζόλια στήν Τρίπολη τῆς Βαρβαριᾶς».

Θεωρούνταν από τούς ντόπιους αναγνωρισμένος έμπορος και οικονομικά εύκαταστάτος, με δυνατότητα για επενδύσεις¹¹.

Ή επιτυχία του Κυδωνάκη δέν κράτησε πολύ. Ο κρητικός έμπορος δοκίμασε πρώτος τίς συνέπειες του συστήματος τών προκαταβολών και τών υψηλότοκων δανείων και οί περιπέτειές του συνεχίστηκαν ώς τό θάνατό του. Ή άθλιότητα τών οικονομικών του εικονίζεται σέ σειρά έγγράφων του νοταριακού άρχείου τής Πρέβεζας¹². Ένώ από τούς άρμόδιους τών γαλλικών ναυπηγείων είχε άρχικά θεωρηθεί τίμιος έμπορος, είναι ό μοναδικός από τά μέλη τής εταιρείας τής Πρέβεζας πού γνώρισε τίς γαλλικές φυλακές. Άποφυλακίστηκε μέ ένέργειες του έμπόρου Lasalle δέν πρόλαβε όμως νά γυρίσει στην Πρέβεζα, γιατί πέθανε στη Μασσαλία¹³.

Μιχάλης Σταμάτης. Έρχεται από την Πάτμο χωρίς κεφάλαια στην Πρέβεζα και άσχολείται μέ τό ξυλεμπόριο άποσπώντας μέ φιλοδωρήματα έγκριση ύλοτομίας από τόν Τουρκο διοικητή του τόπου και σχηματίζοντας τά πρώτα κεφάλαια μέ δάνεια. Οργανώνει άρχικά ύλοτομία στά δάση του Λούρου και τής Χάντζας, ένώ παράλληλα άγοράζει ξυλεία από ξυλοκόπους και πραγματοποιεί τίς πρώτες

11. Για τίς έμπορικές του συναλλαγές: *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 101, φφ. 136-137, Πρέβεζα, 18 Ίουλίου 1777, άπόδειξη διά μέσου του προκουράτορα Π. Βονιτσάνου παράδοση 1.400 γροσίων στό Δ. Όρφανό από Κεφαλλονία. Κ 101, φφ. 123-125, Πρέβεζα, 11 Μαΐου 1777, εταιρικό: συνάπτει συντροφιά μέ τόν Κεφαλλονίτη Δ. Όρφανό (400+400) 800 γρόσια για Τρίπολη τής Μπαρμπαριάς «θέλοντας νά κάμει *πραμάτεια και συντροφιά*». Ένδειξεις για ναυτιλιακές κυρίως επενδύσεις. Κ 101, φφ. 125-126, Πρέβεζα, 29 Μαΐου 1777: εταιρικό, συνιδιοκτησία ταρτάνας (άξιας 23.800 γροσίων) μέ τόν καπετάν Γεράσιμο Κοντούρη από Κεφαλλονία. Κ 101. φ. 302, Πρέβεζα, 10 Φεβρουαρίου 1779, δάνειο-ένεχυρίαση. Βλ. και άρχειακές ένδείξεις σημ. 183 στη σ. 153. Κ 101, φφ. 108-109, Πρέβεζα, 23 Ίανουαρίου 1777. Πώληση πλοίου του Κυδωνάκη (τραμπάκουλο). Κ 101, φ. 301. Πρέβεζα, 26 Οκτωβρίου 1777, κατάσχεση και ύστερα μεταπώληση του 1/2 ταρτάνας πού είχε ύποθήκη (ιδιωτικό, «*ρεγγιστράρεται*» 6 Ίανουαρίου 1779). Υπάρχουν και πολλά άλλα νοταριακά πού αναφέρονται σέ έμπορικές του ύποθέσεις.

12. *ANF, Marine, B₁ 88, f. 97r. ANF, Marine, B₁ 92, όπ. π., f. 98r.* Πρβλ. *ANF, Marine, B₁ 764, f. 264v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ANF, Marine, B₁ 712, Toulon, 17 mai 1781, Anguillon à Malouet.* Βλ. και *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 101 φ. 306, Πρέβεζα, 15 Φεβρουαρίου 1779, δυο καράβια μέ ξυλεία - ύποθήκη. Κ 101, φ. 42, Πρέβεζα, 18 Μαΐου 1776, όμολογία - ύποθήκη. Πρβλ. άρχειακές ένδείξεις σημ. 109 στη σ. 263.

13. *ANF, Marine, B₁ 887, 1778, f. 97r, Toulon, 2 juin 1778:* Διαβιβαστικό, συνημμένο σέ ύπόμνημα του Lasalle τής 3-5-1778 προς τόν Intendant Lombard: *ANF, Marine, B₁ 712, 1781, f. 85, Rapport au conseil de la Marine. ANF, Marine, B₁ 764, f. 268v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.*

του εξαγωγές στα 1766-1767¹⁴. Τά επόμενα έτη πραγματοποιεί μεγαλύτερες εξαγωγές και αποδεικνύεται ό πιό δραστήριος από τά μέλη τής εταιρείας τής Πρέβεζας. Στα 1770-1775 συνεταιρίζεται μέ τόν Κυδωνάκη και οι εξαγωγές τους άνέρχονται σέ φορτία όκτώ πλοίων¹⁵.

Σέ μία μόνο πηγή άναφέρονται 31 φορτία γιά τό 1771¹⁶. 'Ο Σταμάτης και ό Μιχαλόπουλος συνάπτουν σύμβαση μέ τό γαλλικό ύπουργείο Ναυτικών τό 1774 και, μέ άνταποκριτή τόν Anguillon στήν Τουλών, άποστέλλουν 6.000 κυβικά πόδια στα έτη 1777-1779, καθώς και άλλα φορτία¹⁷. Ίσως στήν διετία αυτή κόπηκαν 5.000 δένδρα από τό ύλοτομικό συνεργείο του Σταμάτη, τό όποιο όμως λόγω χρεών του έμπορου, τελικά δέν μεταφέρθηκαν. Τό 1780 είχε φορτώσει σέ τρία πλοία 18.000 κυβικά πόδια και μέχρι τό Μάιο του 1781 πρόβλεπε νά στείλει άλλα 6.000 κυβικά πόδια¹⁸. 'Η σύμβασή του μέ τά γαλλικά ναυπηγεία άνανεώθηκε τό 1783 γιά τέσσερα χρόνια και γιά προμήθεια 30.000 κυβικών ποδιών σέ τέσσερες κατηγορίες ναυπηγικής ξυλείας γιά πολεμικά πλοία. Δέν είναι γνωστό άν ό ξυλέμπορος άνταποκρίθηκε στή σύμβαση, γιati βρισκόταν καταχρεωμένος, βέβαιο όμως είναι, ότι ένα πλοίο μέ κατώτερης ποιότητας ξυλεία έφθασε στήν Τουλών, στα πλαίσια αυτής τής συμβάσεως¹⁹. 'Αν θεωρήσουμε αξιόπιστη τήν άναφορά του ίδιου του προμηθευτή, μέχρι τό 1780 περισσότερα από 2.180 φορτία ξυλείας είχαν εξαχθεί στήν Τουλών, ενώ άλλη πηγή μās πληροφορεί γιά 145 φορτία στό διά-

14. Ίστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 95, Πρέβεζα, 4 'Ιουλίου 1767: αγορά ξυλείας. Κ 42, Πρέβεζα, 22 Αύγούστου 1779: - 'Εγγύηση. *ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781.*

15. *ANF, Marine, B₃ 764, f. 264v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.* 'Ο πρόξενος Julien άνέφερε τό 1771 στον ύπουργό των Ναυτικών de Boynes ότι κάθε χρόνο 10-12 καράβια φόρτωναν στον 'Αμβρακικό κόλπο ξυλεία που προοριζόταν γιά τά γαλλικά ναυπηγεία: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο τής 'Αρτας, σ. 332.

16. *ANF, Marine, B₃ 712, ff. 78-79, Stamati à Ministre, Naples, 16 decembre 1780.*

17. *ANF, Marine, B₃ 712, 1781, Rapport au conseil de la Marine, Toulon, 16 decembre 1780. ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 264r, Assertions... en mémoire de Mr Saint-Sauveur.*

18. *ANF, Marine, B₃ 764, f. 267r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.*

19. *ANF, Marine, B₃ 98, Observations du Port sur le traité proposé pour les bois d'Albanie. Réponse (1783). ANF, Marine, B₃ 764, f. 273v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.*

στημα 1769-1777²⁰. Τά δάνεια πού είχε πάρει από "Ελληνες και Τούρκους, καθώς και οι χρηματικές προκαταβολές από τά ναυπηγεία τής²¹ Τουλών δέν έπαρκοῦσαν γιά τήν κάλυψη τῶν εξόδων του και τήν αντιμετώπιση τοῦ παθητικοῦ και ὑπῆρξαν περιπτώσεις πού διέκοπτε τήν ὑλοτομία ἢ ἄφηνε τό φορτίο νά φθείρεται ἀδυνατώντας νά πραγματοποιήσει τή μεταφορά²².

Πρόκειται γιά δραστήριο ἔμπορο μέ συμμετοχή στό γενικό ἔμπόριο τῆς περιοχῆς· ὅπως και οἱ ἄλλοι ξυλέμποροι, μέ τά χρήματα ἀπό τήν πώληση τῆς ξυλείας στή Γαλλία ἀγόραζε ἔμπορεύματα. Ἄξιοσημείωτη ἡ ἔμπορική συμφωνία 10.000 σκούδῶν πού εἶχε κλείσει τό 1772 στήν Πρέβεζα μέ τό Μασσαλιώτη ἔμπορο Léon Boyer²³. Πρέπει σέ αὐτό τό σημείο νά προσθέσουμε ὅτι οἱ "Ελληνες κατόρθωσαν νά πάρουν εἰδική ἄδεια γιά νά εἰσάγουν ἀπ' εὐθείας γαλλικά ἔμπορεύματα στήν "Ηπειρο, πού τά διέθεταν στίς ἀγορές "Αρτας - Ἰωαννίνων, γεγονός μέ εὐνόητες συνέπειες γιά τό ἔμπόριο τῶν Γάλλων πρακτόρων²⁴. Ὅπως προδίδεται ἀπό ἰδιαίτερο σύμβολο στήν ὑπογραφή του, ἀνήκει σέ μασονική στοά²⁵. Ταξιδεύει στή Γαλλία συχνά

20. ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon, Toulon, 17-5-1781. ATF, II 435, *État des nolis payés, pour le transport des bois... en ce port provenant des exploitations faites dans l'Albanie Turque par Michel Stamaty (1769-1777)*.

21. ANF, Marine, B₃ 764, f.254r-v, *Additions aux assertions en mémoire... de Mr. Saint-Sauveur* και ff. 270r, 272v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₃ 712, à Toulon, 26 avril 1781, Durfé à Stamaty.

22. ANF, Marine, B₁ 98, 1783, *Décisions*, ff. 87v, 88r-v, 89r-v, Malouet Intendant de la Marine, 14 août 1783. Βλ. πίνακα ἐξαγωγῶν τοῦ Σταμάτη. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 262v, 272v (1776-1778) 267r, 270r, *Assertions* ὅπ. π. ANF, Marine, B₃ 712, 1781, *Rapport au conseil de la Marine*, Toulon, 28 juin 1781, Meschemps. ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon 17 mai 1781.

23. ANF, AE, B₁ 172, Galleigne πρὸς τόν ὑπουργό de Sartine, Larta, 23 decembre 1776. Πρβλ. σ. 151 τῆς μελέτης. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς "Αρτας, σ. 188. Γιά τά εἶδη τῶν σκούδων και τήν ἀντιστοιχία τους, *Νικολετοπούλου*, Περὶ τοῦ νομίσματος ἐν Ἑλλάδι, σ. 38. *Δημ. Παπαζήση*, Νομίσματα κυκλοφοροῦντα ἐν τῷ ἑλληνικῷ χώρῳ ἐπὶ Τουρκοκρατίας και ἡ ἀξία αὐτῶν ἐν οὐσχετισμῷ μέ τά τουρκικά, *HE*, τ. 23 (1974), σ. 153.

24. *Σιορόκα*. Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς "Αρτας, σ. 332, σημ. 2.

25. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, Πρέβεζα, 22 Αὐγούστου 1779. Ἡ ὑπογραφή τοῦ Σταμάτη συνοδεύεται μέ σύμβολο πού ἔχει δύο στιγμές ἐνῶ τοῦ Μιχαλόπουλου, τοῦ Dupré και τοῦ Lasalle τρεῖς. Βλ. σσ. 179-180, 264-265 και εἰκ. 8. Βλ. σχετικά: *Παν. Κρητικῶν*, Ἀναγνώρισις τῶν Ἑλλήνων Τεκτόνων τῆς περιόδου 1780-1850 ἐκ τῶν παρά τὰς ὑπογραφὰς αὐτῶν στιγμῶν, «Τεκτονικόν Δελτίον» 1965, παράρτημα Ιον. Σχετικά μέ παρόμοιες ὑπογραφές και ἄλλων ἐμπόρων, στήν Πρέβεζα, βλ.

καθώς και στη Νεάπολη ή σε άλλα λιμάνια, όπου επιδιώκει να συμβληθεί με ναυλωτές. Στην Ήπειρο εκβιάζει τους ξυλοκόπους που δυστροπούν να του δουλέψουν, επειδή τους χρωστούσε. Για να ενισχύσει τα οικονομικά του συμπράττει τό 1780-1781 πάλι με τό Μιχαλόπουλο, με μεσολάβηση του Anguillon, και προβαίνει σε παραχωρήσεις για την ανανέωση των συμβάσεων, αλλά δέν διορθώνει την οικονομική του κατάσταση²⁶, ούτε με τά αξιόλογα δάνεια από τόν τότε ισχυρό ξυλέμπορο Παπαχρήστου, τούς Πρεβεζάνους και τό Γάλλο έμπορο Lasalle²⁷. Σε αναφορά του προς τόν ύπουργό των Ναυτικών της Γαλλίας, αποδίδει την άθλιότητα των οικονομικών του στην άδικη έκ μέρους των Γάλλων μεταχείρισή του. Μολονότι από τή γραμματεία των ναυπηγείων ενισχύθηκε με ειδική άποζημίωση, πού πρώτη φορά μαρτυρείται στίς μέχρι τότε συναλλαγές, δέν πρόφθασε να αξιοποιήσει τό ποσόν, πού τό διεκδικούσαν άλλωστε οί πιστωτές, γιατί έν τῷ μεταξύ πέθανε²⁸.

Κωνσταντίνος Μιχαλόπουλος. Ό τρίτος στην σειρά ξυλέμπορος την ίδια εποχή (1769-1786), Πατρινός έγκατεστημένος στην Πρέβεζα²⁹. Από τίς ειδήσεις των πηγών, πού είναι άσυνεχείς και κάποτε

Stamouli, Prèzeza, σσ. 50, 272, σημ. 20. Βλ. τεκτονικά σύμβολα στίς ύπογραφές των Γάλλων προξένων της Άρτας Julien και Galeigne: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, είκ. 6, 7. Ή παρουσία ενός αριθμού τεκτόνων στην Πρέβεζα, μās οδηγεί να ύποθέσουμε μήσή τους στη γειτονική στοά της Λευκάδας, της Ζακύνθου ή της Κέρκυρας πού ήταν και ή άρχαιότερη: Βλ. Θεοδ. Παπαδοπούλου, Προεπαναστατική παρουσία του τεκτονισμού έν τῷ έλληνικῷ χώρῳ, «Στασίνο» τ. 3 (1966-1967), σσ. 51-52. *Άλκη Άγγέλου*, Οί άπαρχές του έλεύθερου τεκτονισμού στον νέον Έλληνισμό, «Μικρασιατικά χρονικά», τ. 9 (1961), σσ. 319-320. Πρβλ. Παν. Κρητικού, Συμβολή του τεκτονισμού των Ίονίων νήσων εις την άπελευθέρωσιν του Έθνους. Πρακτικά Γ΄ Πανιονίου Συνεδρίου, τ.Α΄, Άθήναι 1967, σσ. 175-209.

26. *ANF*, Marine, B₃ 712, Naples, 16 decembre 1780, Stamaty à Castries (ministre de la Marine). *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire présenté par les... Stamaty et Micalopoulo... à Ministre de la Marine*. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 270r, 273r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *ANF*, Marine, B₃ 712, Durfé, *Réponse au mémoire du (seigneur) Stamaty, à Toulon, 26 avril 1781*.

27. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 254v, *Addition aux assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* και ff. 267r, 270r, 273r, *Assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

28. *ANF*, Marine, B₃ 712, ff. 77-78, Naples, 16 decembre 1780. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 343, 8 fevrier 1786, traduction du Grec.

29. Στά παρακάτω έγγραφα αναφέρεται άόριστα ως Μοραΐτης: *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 102, Πρέβεζα, 9 Αύγούστου 1781. Κ 102, Πρέβεζα, 20 Αύγούστου 1781. Σε άλλο νοταριακό έγγραφο χαρακτηρίζεται ως Πατρινός: Κ 42, Πρέβεζα, 24 Αύγούστου 1776, 6 Δεκεμβρίου 1779. Στίς γαλλικές πηγές (*ANF*, Marine, B₃ 764, ff. 263-264), δέν προσδιορίζεται ή καταγωγή του, όπως συμβαίνει για τούς άλλους ξυλεμπόρους.

άντιφατικές, δέν φαίνεται νά παρουσιάζει τήν ξυλεμπορική δραστηριότητα τοῦ Σταμάτη. Ξεκίνησε ὡς γραμματικός καί ὑπάλληλος τοῦ Σταμάτη καί ἀργότερα ἐκμεταλλεύτηκε τή χρεωκοπία τοῦ ἀφεντικοῦ του γιά νά ἀναμειχθεῖ στό ξυλεμπόριο. Ἀπό ἀναφορά του στά γαλλικά ναυπηγεῖα τό 1777 προκύπτει ὅτι ἡ ξυλεμπορική του δραστηριότητα ἄρχισε τό 1769³⁰. Τό 1774 ὁ Σταμάτης καί ὁ Μιχαλόπουλος ἔχουν συνάψει σύμβαση διαρκείας γιά ἐφοδιασμό τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων, ἀλλά σύμφωνα μέ τίς εἰδήσεις τῶν πηγῶν ὁ καθένας τους παρουσιάζεται καί μέ ἀνεξάρτητη ξυλεμπορική δραστηριότητα. Αὐτοδύναμος ἐμφανίζεται ὁ Μιχαλόπουλος μετά τό 1777, ὅποτε ἐπιτυγχάνει χορήγηση προκαταβολῶν ἀπό τά ναυπηγεῖα³¹. Ἐκμεταλλεύτηκε περιστάσεις πού τά φορτία τοῦ Σταμάτη κρίθηκαν ἀκατάλληλα, γιά νά προωθήσει δική του ξυλεία, πού ἔγινε ἀποδεκτὴ λόγω τῶν ἀναγκῶν τῶν ναυπηγείων³². Παρουσιάζεται πιό δυναμικός ἀπό τοὺς ἄλλους ξυλεμπόρους, πού τοὺς ἀντιπροσωπεύει συνήθως στήν Τουλῶν, γι' αὐτό καί χαρακτηρίζεται στήν ἀλληλογραφία γενικός γραμματέας, πράκτορας καί σύμβουλός τους. Ταξιδεύει συχνά στή Γαλλία, ὅπου ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τοὺς ὑπευθύνους τῶν ναυπηγείων καί ὑποβάλλει ὑπομνήματα εἴτε πρὸς τή διοίκηση τῶν ναυπηγείων στήν Τουλῶν εἴτε ἀπ' εὐθείας στόν ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν ἢ Ναυτικῶν. Ἀπό τά ὑπομνήματά του αὐτά πού διακρίνονται γιά τήν ἐπιχειρηματολογία καί τήν πειστικότητά τους ἀποδεικνύεται ἄνθρωπος εὐστροφος. Ἰδιαίτερα μεσολαβεῖ γιά τά φορτία πού ὁ ἔλεγχος ἔκρινε ἀπορρίψιμα καί ἄφηναν παθητικό στοὺς προμηθευτές, καθώς καί

30. ANF, B₃ 764, f. 255r, *Addition aux assertions...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₃ 764, f. 344, à Toulon, 14 novembre 1784, Malouet, "Micalopoulo qui n'étoit que son secrétaire et non son associé. ANF, IA¹ 75, f. 77. Micalopoulo à M(onsieur) de Sartine Ministre de la Marine (ἀχρονολόγητο, πιθανότατα τοῦ 1777).

31. ANF, Marine, B₃ 712, 1781, *Rapport au conseil de la Marine*, Πρβλ. Marine, B₃ 712, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781. ATF, IL 435, *Réponse au mémoire présenté à M(onsieur) le Castries Ministre de la Marine par les S(igneurs) Stamaty et Micalopoulo-Observations des ...Stamaty et Micalopoulo sur la dite réponse. "Stamaty et Micalopoulo membres de la compagnie". ATF, IA¹ 73, Dasque, à Brest, 27 août 1775. "C. Micalopoulo associé de la compagnie Grecque...". ATF, IA¹ 75, ὄπ. π., f. 77.*

32. ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon à Malouet, Toulon, 17 mai 1781. ATF, SE 181, f. 356, *Extrait de Mémoire... du Micalopoulo*. ATF, IA¹ 75, f. 77, Micalopoulo à Monsieur de Sartine, Ministre de la Marine (ἀχρονολόγητο 1777(;). ANF, Marine, B₁ 81, 1775, f. 201r, Toulon, 20 août 1775.

τή χορήγηση προκαταβολῶν καὶ ἀποζημιώσεων³³. Εἶναι ἀναγνωρισμένος ἀπὸ τὸν ἐμπορικὸ κόσμον τῆς Πρέβεζας καὶ μπαίνει ἐγγυητῆς σὲ δάνεια. Στὰ ἔγγραφα ἢ ὑπογραφή του συνοδεύεται σταθερά, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἐμπόρων τῆς Πρέβεζας, ἀπὸ ἓνα μασονικὸ σύμβολο³⁴.

Στὸ προσωπικὸ του ἐμπόριο μέχρι τὸ 1777 δὲν εἶχε ἐπιτυχίες. Προκαταβολὴ 50.000 γαλλικῶν λιρῶν, πού πῆρε ἀπὸ τὴ γραμματεία τῶν ναυπηγείων τὸ 1777 ὕστερα ἀπὸ τὴ χρεωκοπία τοῦ Σταμάτη, δὲν ἀξιοποιήθηκε γιατί ὁ Μιχαλόπουλος ἀντιμετώπισε τὴν ἀντίδραση τῶν ἐργατῶν, τῶν Τούρκων δανειστῶν καὶ τῶν Ναπολιτάνων μεταφορέων. Ἔτσι τὸ χρέος του στὰ ναυπηγεῖα, μαζί μὲ ἀνεξόφλητο ποσὸ τῆς προηγούμενης χρονιάς, ἀνῆλθε στίς 65.000 γαλλικὲς λίρες. Τὸ 1779 μαρτυρεῖται σύμβασή του, μὲ εὐνοϊκοὺς ὄρους, γιὰ ἐξαγωγή 2.000 κομματιῶν ξυλείας ἐκλεκτῆς ποιότητας, ἀλλὰ σὲ σύμπραξη μὲ τὸν Σταμάτη πού, ἔχοντας ἐτοιμοπαράδοτη ξυλεία στὴν Πρέβεζα, δὲν εἶχε χρήματα γιὰ νὰ ὀργανώσει τὴ μεταφορά. Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς συμφωνίας πραγματοποιήθηκε ἐξαγωγή 10 φορτίων (26.811 κυβικῶν ποδιῶν) καὶ 18.000 κυβικὰ πόδια στάλθηκαν τὸ ἐπόμενο ἔτος (1780). Λόγω τῆς συνεργασίας του μὲ τὸ Σταμάτη πιεζόταν ἀπὸ Ἕλληνας καὶ Τούρκους, δανειστὲς τοῦ χρεωκοπημένου ἐμπόρου, πού διεκδικοῦσαν μέρος ἀπὸ τὰ κέρδη. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Πρέβεζα Παρούσης πρότεινε νὰ τεθεῖ ὁ Μιχαλόπουλος, πού διαχειριζόταν γαλλικὸ χρῆμα, ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Γάλλου προξένου³⁵. Δὲν χρειάστηκε ὅμως, γιατί ἐν τῷ μεταξύ ὁ Σταμά-

33. *ATF*, IA¹ 73, ὄπ. π., à Brest 28 août 1775: "*Micalopoulo député de la compagnie*". *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire... des Stamaty et Micalopoulo... "Micalopoulo agent général de cette compagnie"*. Πρβλ. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 272r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur καὶ ANF*, Marine, B₁ 92, f. 47, Toulon, 27 mars 1779, Lombard Intendant de la marine: ἀναφορὰ πρὸ τὸ Ναυτικὸ Συμβούλιο μὲ θέμα τίς ἀπόψεις τοῦ Μιχαλόπουλου σὲ σχετικὸ ὑπόμνημά του. *ANF*, Marine, B₁ 98, f. 87r, 88r-v, Toulon, 14 août 1785, *Mémoire... de Micalopoulo à Monsieur de Malouet, Intendant de la Marine au Département de Toulon*. *ANF*, Marine, B₃ 803, Micalopoulo à Malouet, à Toulon, 31 mars 1785. *ATF*, IA¹ 175, f. 77, Micalopoulo à M(onsieur) de Sartine Ministre de la Marine. *ANF*, Marine, B₁ 81, 1775, f. 202r, Toulon, 20 août 1775.

34. *Ἰστ.* *Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 42, φ. 13, Πρέβεζα, 24 Αὐγούστου 1776, ἐγγύηση: Ἀλληλέγγυοι Μιχαλόπουλος καὶ Παπαχρήστου σὲ δάνειο τοῦ Σταμάτη. Ἡ ὑπογραφή του ἔχει δίπλα τὸ μασονικὸ σύμβολο καὶ στὰ νοταριακά τῆς Πρέβεζας καὶ στὰ γαλλικά. Βλ. *Ἰστ.* *Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 42, Πρέβεζα, 24 Αὐγούστου 1776, Ἐγγύηση καὶ 6 Δεκεμβρίου 1779. *ATF*, IA 175, f. 77, Micalopoulo à M(onsieur) de Sartine Ministre de la marine. Πρβλ. σημ. 25, στή σελ. 175.

35. *ANF*, Marine, B₁ 81, ὄπ. π., f. 202, 20-8-1775. Πρβλ. *ATF*, IA¹ 75, ὄπ. π.,

της πέθανε (1782). Μέ τη συνεργασία πάντως τῶν δυό ἐμπόρων στό διάστημα 1780-1782 εἶχαν ἀποσταλεῖ ποσότητες 30.000 κυβικῶν ποδιῶν καί 10 φορτία μέ 2.627 κομμάτια³⁶. Ἐτσι ὁ Μιχαλόπουλος ἐκάλυψε τήν προκαταβολή τῶν 50.000 γαλλικῶν λιρῶν καί ἐδραιώθηκε στό ξυλεμπόριο, γι' αὐτό καί τό ἐπόμενο ἔτος (1783) ἀπέστειλε ἄλλα ἀξιόλογα φορτία, μέ ὀκτώ μεγάλα ναπολιτάνικα πλοῖα. Τήν ἴδια χρονιά ὁ προμηθευτής βρίσκεται στό Παρίσι γιά διαπραγματεύσεις καί ὑπογράφει στήν Τουλών καινούργια σύμβαση γιά τήν ἐξαγωγή 30.000 κυβικῶν ποδιῶν πού δέν ὑπάρχουν πληροφορίες ἄν πραγματοποιήθηκε. Ἡ ἐμπορική του ἀκμή αὐτή τήν ἐποχή φανερώνεται καί ἀπό τή δυνατότητά του γιά ἐπενδύσεις, κυρίως σέ πλοῖα³⁷.

Τά ἐπόμενα ἔτη (1784-1787), ἀπογυμνωμένος τελείως ἀπό πιστωτές Ἑλλήνες καί Γάλλους, δέν πρωταγωνιστεῖ στό ξυλεμπόριο³⁸. Εἶναι ὅμως ἐνταγμένος σέ ὁμάδα ξυλεμπόρων ὑπό τή διεύθυνση τοῦ

f. 77. ANF, Marine, B₃ 764, f. 255r, *Addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* καί f. 272r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₁ 92, f. 47, Toulon, 27 mars 1779. ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon à Malouet, 17 mai 1781. ANF, Marine, B₁ 92, ff. 62-63, ἀναφορά τοῦ Lombard τῆς 16 mai 1779, μέ θέμα ὑπόμνημα τοῦ Μιχαλόπουλου τῆς 1 Μαΐου 1779. ATF, IL 435, *Réceptions des bois des dix derniers chargements fournis par les S(eigneu)rs Stamaty et Micalopoulo suivant le compte du S(eigneu)r Anguillon en exécution des ordres données par Le ministre en may 1779*.

36. ANF, Marine, B₃ 764, f. 347, decembre 1784. ANF, Marine, B₁ 98, 1783, f. 87r-v, Toulon, 14 août 1783, *Mémoire... de Mr. Micalopoulo à Monsieur de Malouet Intendant de la Marine au Département de Toulon*. ATF, IL 435, *Tableau à faire connoître les frais énormes que les S(eigneu)rs Stamaty et Micalopoulo composant la dernière fourniture qu' ils ont fait à l' arsenal de Toulon depuis le mois de fevrier 1780 jusqu au 27 mars 1782*: Ἡ προμήθεια αὐτή εἶχε ἐτοιμασθεῖ σύμφωνα μέ ὁδηγίες τοῦ 1779 καί 1781, ὅποτε ἀνανεώθηκε ἴσως ἡ σύμβαση. ANF, Marine, B₁ 92, ὁπ. π., ff. 63r, 64v.

37. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 14 mars 1783. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 98, ff. 85-86, Toulon, 3 août 1783: Κοινοποίηση τῆς ἀποφάσεως τῆς 4 Αὐγ. 1783 τοῦ Ναυτικοῦ Συμβουλίου πρὸς τόν Intendant Malouet (14 Αὐγ. 1783). Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φφ. 229-231, Τολόν, 14 Μαρτίου 1779 (ἰδιωτικό, «*ρεγγιστράρεται*» 8 Αὐγούστου 1781 Πρέβεζα): ἐταιρικό.

38. ANF, Marine, B₃ 764, f. 347r-v, *Mémoire... de Mr. Papacristo au monseigneur le Marechal de Castries Ministre et secrétaire d' état au département de la Marine*. Ὁ Μιχαλόπουλος αὐτή τήν ἐποχή ἀγωνιζόταν νά εἰσπράξει ἀπό τά γαλλικά ναυπηγεῖα τό ποσό πού εἶχε ἐγκριθεῖ γιά ἀποζημίωση στό Σταμάτη, πού εἶχε ἐν τῷ μεταξύ πεθάνει· τό ἴδιο διεκδικοῦσε ἐπίσης ὁ Παπαχρήστου. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, Malouet, à Toulon, 15 novembre 1784 καί B₃ 764, f. 266v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

προξένου τής Γαλλίας στην "Arta de Grimaldy που ανταγωνιζόταν τό Γάλλο ξμπορο J.B. Lasalle. Μέ υπόμνημά του πρὸς τόν Intendant τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων Malouet, πού διαβιβάστηκε καί στό Ναυτικό Συμβούλιο καί στό ὁποῖο κατακρίνει τή διοίκηση τῶν ναυπηγείων γιά τή μονοπώληση τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου στην Ἡπειρο ἀπό τόν ἄπειρο στίς ἐκεῖ ἐμπορικές συνθήκες γιό τοῦ Lasalle, κατόρθωσε νά ἐπηρεάσει τούς ἀρμοδίους ὥστε νά συνεχίσουν οἱ Ἕλληνες τόν ἐφοδιασμό³⁹. Ἡ ἀπόφαση ὅμως αὐτή δέν ὑλοποιήθηκε. Ὁ Μιχαλόπουλος, ὡς γραμματικός τότε τοῦ Παπαχρήστου, ταξίδεψε στή Γαλλία (1785) γιά νά διαμαρτυρηθεῖ, ἐπειδή ὁ J.B. Lasalle ἐξακολουθοῦσε τήν ἴδια ἀπαράδεκτη τακτική ἀπέναντι στοὺς παλιούς προμηθευτές, ἐνέργεια πού ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τήν προηγούμενη ἀπόφαση τοῦ Ναυτικοῦ Συμβουλίου⁴⁰. Προσπάθειές του τό ἐπόμενο ἔτος (1786) γιά τήν ἐκμετάλλευση νέων δασικῶν περιοχῶν καί τή δημιουργία οἴκου γενικοῦ ἐμπορίου στην Πρέβεζα, μέ παράρτημα στή Ζάκυνθο, ἀπέτυχαν, ὅπως καί ἡ συνεργασία του μέ τόν Παπαχρήστου, γιατί ὁ Lasalle εἶχε κυριαρχήσει πιά στό ξυλεμπόριο⁴¹.

Ἰωάννης Παπαχρήστου. Εἶναι ὁ μόνος Ἡπειρώτης ξυλέμπορος⁴² ἀπό τά μέλη τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας· ὄθωμανός ὑπήκοος ἐγκατεστημένος στην Πρέβεζα, ἴσως ἱερέας⁴³, ἂν θεωρήσουμε ἀκριβεῖς

39. ANF, Marine, B₃ 802, Micalopoulo, à Malouet, à Toulon, 31 mars 1785, Micalopoulo à Malouet, Marseille, 30 mars 1785.

40. ANF, Marine, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai, 10 juin 1785. ANF, Marine, B₃ 802, Micalopoulo, Marseille, 30 juin 1785. ANF, Marine, B₃ 764, f. 272r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

41. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 28 janvier 1786, 22 mars 1786, 11 avril 1786, 27 avril 1786.

42. Μαξίμου, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 67. Στά νοταριακά τῆς Πρέβεζας φέρεται ὡς ἀνιψιός τοῦ Ἡπειρώτη Βασ. Γκινάκα. Πρβλ. καί σημ. 104 στή σ. 138. Βλ. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 95, σέ πολλά ἔγγραφα. Γιά τήν οἰκογένεια Γκινάκα βλ. Ἡλ. Βασιλά, Τέσσερα γράμματα τοῦ καπετάν Ἀνδρούτσου στή γυναίκα του, ΗΕ, τ. 5 (1956), σ. 440. Ὡς κάτοικος Πρέβεζας δηλώνεται καί σέ ἐπιστολή (22 Ἰουλ. 1760) τοῦ Βενετοῦ προξένου Ἄρτας: Μέρτζιου, Ἡ Ἄρτα εἰς τά ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, «Σκουφᾶς», τ. 3 (1962-1967), σ. 203.

43. ANF, Marine, B₃ 764, f. 275, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur: "Un papa Grec, nommé Gianni-Christo", καί f. 254v addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur... Ἀπό τά ἐπόμενα ἔγγραφα δέν προδίδεται παρόμοια ιδιότητά του. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 343, Traduction du grec en français dont l' original est resté entre les mains du Seigneur Jean Papacristo. Πρβλ. Μαξίμου, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 67. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42,

δύο σχετικές μαρτυρίες. Πρόκειται για πρόσωπο ευπόληπτο στον έμπορικό κόσμο Άρτας και Πρέβεζας και γι' αυτό ακριβώς είχε έπιλεγεί από τις βενετικές αρχές των Cinque Savi alla Mercanzia, μέ πρόταση του προβλεπτή Λευκάδας Nani Gradenigo, ως πρόξενος και πράκτορας των «Τουρκομεριτών» Έλλήνων στην Πρέβεζα⁴⁴ (1779).

Άν και έξαγωγές του πριν από τό 1783 δέν μαρτυροϋνται — τό 1983 γίνεται μνεία γιά τήν πρώτη αγορά ξυλείας από τόν ίδιο — ύπάρχουν ένδείξεις ότι είχε άναμειχθεί στό ξυλεμπόριο ένωρίτερα, και ό ίδιος ύποστηρίζει ότι έξυπηρετούσε τά γαλλικά συμφέροντα από τό 1744. Στά 1760 είναι έμπιστος συνεργάτης του Γάλλου προξένου Bouille, πού τόν χρησιμοποιεί σέ έμπορικές δοσοληψίες Πρέβεζας - Άρτας⁴⁵. Κατά τήν έποχή τής άκμής τής εταιρείας τής Πρέβεζας (1766-1782) διευκόλυνε τό ξυλεμπόριο των άλλων Έλλήνων, δίνοντας έγγυήσεις σέ δάνεια του Σταμάτη και του Κυδωνάκη και έξουδετερώνοντας τουρκικές αντίδράσεις. Μέ δική του ύποστήριξη διαβιβάστηκαν τό 1780 πέντε φορτία από τό έγκατελειμένο στην παραλία ξύλο του Σταμάτη, γιά τήν κάλυψη, μέρους των δανείων του. Τό 1783 πραγματοποιεί τις πρώτες έξαγωγές και άποσπά τήν έμπιστοσύνη των Γάλλων ύπευθύνων⁴⁶.

Πρέβεζα, 25 Σεπτεμβρίου 1781 και 5 Φεβρουαρίου 1779, έξουσιοδότηση. Βλ. και έπόμενη σημείωση. Γιά τήν παραπληρωματικότητα των επαγγελμάτων στην Πρέβεζα: Ρ. Σταμούλη, 'Ο άλφαθητισμός στην Πρέβεζα κατά τό 18ο αιώνα (1742-1784), «Έρανιστής», τ. 17 (1981), σ. 95.

44. 'Ιστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 75, Πρέβεζα, 4 'Ιουλίου 1776. Κ 101, φ. 125, 22 Μαΐου 1777 (άφιτάντζα). Κ 101, φφ. 157-158, Πρέβεζα, 6 Νοεμβρίου 1777. Κ 101, φ. 300, Πρέβεζα, 5 Φεβρουαρίου 1779. Κ 42, φ. 58, Πρέβεζα, 25 Σεπτεμβρίου 1780, όρισμός άρμπίτρων (δαιτησία γιά γιβάρια: ιχθυοτροφεία). Στά παραπάνω έγγραφα ένδείξεις γιά δάνεια. Πρβλ. Μέρτζιου, 'Η Άρτα, όπ. π., σσ. 203, 204, 250. Βλ. και Μέρτζιου, Τό έν Βενετία... Άρχεϊον, ΗΧ, τ. 11 (1936), σ. 293.

45. 'Ιστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 147, Πρέβεζα, 29 Αύγουστου 1783: συμβόλαιο «ιδιωτικό» αγοράς ξυλείας από τόν Π. Κορφιάτη. ANF, Marine, Β, 764, f. 347, Mémoire... de Mr. Papacristo, decembre 1784. Μέρτζιου, 'Η Άρτα, όπ. π., σσ. 203, 204, 250.

46. ANF, Marine, Β, 764, f. 344, Papacristo, à Toulon, 14 novembre 1784. ANF, Marine, Β, 764, f. 343, Traduction du Grec (Μαρτυρική κατάθεση έμπόρων και προεστών τής Άρτας τής 8 Φεβρουαρίου 1786). ANF, Marine, Β, 764, f. 347, Papacristo, Mémoire, decembre 1784. Στά παραπάνω έγγραφα αναφέρεται ή περιπέτεια του Παπαχρήστου μετά τό θάνατο του Σταμάτη, σέ δάνεια του όποιου είχε μπει έγγυητής, και ό άγώνας του στην Τουλών γιά νά εισπράξει εκείνος τό ποσό πού είχε έγκριθεί ως άποζημίωση στό Σταμάτη και είχε προλάβει νά διεκδικήσει μέ άπάτη ό Μιχαλόπουλος. Έτσι είχε προκύψει νομικό θέμα και ό Παπαχρήστου πρότεινε

Μέχρι τό 1786 ό Παπαχρήστου μένει χωρίς άνταγωνιστές στό ξυλεμπόριο — ό Μιχαλόπουλος είναι άπλώς γραμματικός του. Τό 1784 στην Τουλών ύπογράφει σύμβαση για τέτραετή άνεφοδιασμό τών γαλλικών ναυπηγείων και είσπράττει ως πρώτη προκαταβολή 50.000 γαλλικές λίρες, έξασφαλίζοντας τή συγκατάθεση νά χρηματοδοτεΐται σέ περίπτωση άνάγκης άπό τόν πρόξενο τής Γαλλίας στην "Arta de Grimaldy"⁴⁷. 'Η άφιξη του Παπαχρήστου στην "Ηπειρο άπό τήν Τουλών, τό φθινόπωρο του 1784, συνέπεσε μέ τή λήξη τής ύλοτομικής περιόδου, αλλά χάρη στις έέργειες του Grimaldy, προώθησε 1.200 κομμάτια που προοριζόταν για τή Μάλτα. 'Ακολούθησε προετοιμασία για τήν επόμενη ύλοτομία (Δεκέμβριος 1784 - Φεβρουάριος 1785) και καταστρώθηκαν σχέδια για τήν εκμετάλλευση νέων δασικών περιοχών. 'Ηδη τό 1785 είχε ολοκληρωθεί ή επισήμανση άνεκμετάλλεωτων μέχρι τότε δασών και τό επόμενο έτος (1786) τά άποτελέσματα τής έρευνας Γάλλων ειδικών που είχαν έλθει μέ πρόσκληση του Παπαχρήστου, υπήρξαν ένθαρρυντικά. 'Η άπόδοση στα δάση αυτά ύπολογίστηκε σέ 25.000 κυβικά πόδια κυρτής βελανιδιάς, σέ σανίδες έξαιρετικής ποιότητας⁴⁸. 'Εξ ίσου άποδοτική ήταν για τόν Παπαχρήστου και ή ύλοτομία τής χρονιάς εκείνης, παρά τά εμπόδια όρισμένων Τούρκων και τίς αντιδράσεις τών ξυλοκόπων που είχαν συμβληθεί συγχρόνως μέ Μαλτέζους. Μέ τή συμπαράσταση του Τούρκου τοπικού διοικητή και τή μεσολάβηση του Γάλλου προξένου στην "Arta και του πρεσβευτή τής Γαλλίας στην Κωνσταντι-

νά εκδικασθεί ή ύπόθεση στην όθωμανική αυτοκρατορία. 'Η έκβαση δέν γίνεται γνωστή. Στη μαρτυρική πάντως κατάθεση τών 'Αρτινών αναφέρεται: "*Papachristo, se trouve entièrement ruiné pour avoir aidé et facilité cette négociation...*". Για τίς πρώτες τους έξαγωγές και τήν αναγνώρισή του άπό τά γαλλικά ναυπηγεία: ANF, Marine, B₃ 764, ff. 266v, 275r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 85, Πρέβεζα, 17 Φεβρουαρίου 1784: έξουσιοδότηση. ANF, Marine, B₃ 764, f. 257, à Toulon, 30 octobre 1784: *Réflexions du Contrôleur de la Marine*.

47. ANF, Marine, B₃ 764, f. 347, δπ. π. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785.

48. *Μαξίμου*, 'Η αύγή του καπιταλισμού, σσ. 67-68, Βλ. αναφορές για 4 φορτία του Παπαχρήστου και μάλιστα μέ ξυλεία κατώτερης ποιότητας: ANF, Marine, B₃ 764, f. 254r, addition... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. *Μαξίμου*, 'Η αύγή του καπιταλισμού, σσ. 67-68. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 28 janvier, 27 mai 1786. Παράλληλα αγοράζει ξυλεία: βλ. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 103, Πρέβεζα, 12 'Ιουνίου 1785, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 9 Μαΐου 1785): αγορά ξυλείας.

νούπολη, ό Παπαχρήστου πραγματοποίησε τό 1786 έξαγωγή 28.000 κυβικων ποδιων εξαιρετικης ποιότητας και άλλα 5.000 κυβικά πόδια πρόβλεπε νά αποστείλει τό επόμενο ετος⁴⁹. Είχε τή δυνατότητα νά προαγοράζει από Τούρκους και Άλβανούς ιδιοκτήτες μεγάλες δασικές περιοχές για έκμετάλλευση και νά επιβάλλεται στους πωλητές ξυλείας. Ή άκμαία του θέση στό ξυλεμπόριο φανερώνεται και από άλλες έμπορικές του δραστηριότητες: συνεταιρίζεται μέ τόν έμπορο Θέμελη και τροφοδοτεί μέ ξυλεία τά ναυπηγεία τής Μάλτας, όπου αποστέλλει προσωπικά του φορτία, εμποδίζοντας συμφωνία ύλοτομικών ομάδων μέ τά ίδια ναυπηγεία⁵⁰.

Ό Παπαπαχρήστου αντιμετώπισε τήν αντίδραση καινούργιων ξυλεμπόρων Έλλήνων και Γάλλων. Άρχικά ό ύποπρόξενος τής Γαλλίας στην Πρέβεζα Παρούσης, πού οδηγήθηκε από τόν ίδιο στό ξυλεμπόριο, μετατρέπεται σέ αντίπαλό του. Ό Saint-Sauveur βοήθησε τότε τόν Παπαχρήστου και του εξασφάλισε τήν εϋνοια των Βενετών τής Πρέβεζας, τής Βόνιτσας και τής Λευκάδας, καθώς και διευκολύνσεις Τούρκων αξιωματούχων. Παρά τήν ύποστήριξη του Saint-Sauveur και τή συμπαράσταση του προξένου de Grimaldy ή έπιχείρηση Παπαχρήστου εξακολουθοϋσε νά δέχεται τίσ επιθέσεις του Παρούση, πού ύποκινοϋσε τους κλέφτες εναντίον των συνεργείων του και συμβούλευε τους Τούρκους νά απαιτούν μεγαλύτερα χρηματικά ποσά για άδειες και τελωνειακά⁵¹.

Άν ό Παρούσης έμπόδιζε τό ξυλεμπόριο Παπαχρήστου, ό Γάλλος έμπορος J.B. Lasalle συνετέλεσε στην ολοκληρωτική καταστροφή του. Ό Παπαχρήστου, βέβαιος ότι ή ανάμειξη του Lasalle στό ήπειρωτικό ξυλεμπόριο θά τόν ζημίωνε, φρόντισε για τή ματαιώσή της. Οί πληρεξούσιοι όμως του J.B. Lasalle στην Ήπειρο Dupré και Fauchet, αν και διαβεβαίωναν τό Saint-Sauveur ότι δέν επρόκειτο νά διεκδικήσουν τά άγορασμένα από τόν Παπαχρήστου δάση, οργάνω-

49. ANF, AE, B₁ 172, Grimaldy, Larta, 15 mars 1786, 28 mai 1786, 12 septembre 1786 και 7 decembre 1786.

50. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785, 10 juin 1785, 28 janvier 1786, 26 mai 1786, 12 septembre 1786. Μαξίμου, Ή αύγή του καπιταλισμού, σσ. 67-68. ANF, AE, B₁ 172, Grimaldy, Larta, 15 mars 1786 και 18 mai 1786. Βλ. και σσ. 74-76.

51. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785. ANF, AE, B₁ 1186, Copie de deux lettres écrites par le consul Général de France, le 8 fevrier 1786, à Seigneur Eustache Paruzzi et à Papachristo. ANF, AE, B₁ 1186, Traduction de la lettre écrite par Papachristo sans date à M(onsieur) le consul du Roy à Zante.

σαν συστηματική επίθεση έναντίον του "Ελληνα ξυλέμπορου. Ο Saint-Sauveur εγκατέλειψε σέ λίγο τήν έποπτεία του γαλλικού ξυλεμπορίου και ό Παπαχρήστου έμεινε εκθετος στον ανταγωνισμό των οργάνων του J.B. Lasalle που έμπόδιζαν τις εξαγωγές του "Ελληνα ξυλεμπορου, ύψωσαν τις τιμές αγοράς και, τό σπουδαιότερο, καταπάτησαν τις δασικές περιοχές που εκείνος είχε προαγοράσει για τέσσερα χρόνια⁵². Έτσι οι εξαγωγές του 1786 δέν άφησαν κέρδη, ούτε ήταν δυνατόν νά επαναληφθούν, άφου τά δάση όπου είχε προγραμματισθεί ύλοτομία τά εκμεταλλεύθηκαν οι έμποροι του Lasalle. Ο de Grimaldy εξακολουθούσε νά ενδιαφέρεται για τήν επιχείρηση του "Ελληνα κι έμπαινε έγγητης για τήν εξέυρεση κεφαλαίων. Μέ μεσολάβησή του δόθηκε έντολή άπό τήν Τουλών νά μή παρεμποδίζεται ή ύλοτομία του "Ελληνα έμπορου που ίσως ένισχύθηκε μέ άποζημίωση που είχε ζητήσει, γιατί τό έπόμενο έτος (1787) έτοιμαζε καινούρια προμήθεια, μεγαλύτερη άπό τις προηγούμενες, ή όποία δέν έφθασε στον προορισμό της. Τό 1788 άνέβηκε στό πασαλίκι των Ίωαννίνων ό 'Αλή πασάς και επέβαλε και στην ξυλεία ύπέρογκες εισφορές. Ο Παπαχρήστου ύποχρεωμένος νά καταβάλει τεράστιο ποσό για άδεια εξαγωγής εγκατέλειψε 55.000 κυβικά πόδια και ή επιχείρησή του σταμάτησε. Η ξυλεία δημεύτηκε και ό ίδιος φυλακίστηκε για παλιά χρέη (1788). Ο πρόξενος de Grimaldy επέτυχε, μετά άπό προσωπική συνάντηση μέ τον 'Αλή, νά άποσπάσει άδεια εξαγωγής του φορτίου και μέ ένέργειές του άποφυλακίστηκε ό Παπαχρήστου, που έφυγε άμέσως για τό έξωτερικό⁵³. Έκτοτε χάνονται τά ίχνη του τελευταίου προμηθευτή της εταιρείας της Πρέβεζας.

Ευστάθιος ή Σταθάκης Παρού(τ)σης⁵⁴ Τοποθετήθηκε άπό τό Saint-Sauveur στό νεοσύστατο γαλλικό ύποπροξενείο της Πρέβεζας τό

52. ANF, AE, B₁ 1186, Zante, θεώρηση άπό τό Saint-Sauveur έπιστολής του Παπαχρήστου, σταλμένης άπό Πρέβεζα, 5 'Απριλίου 1784. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 5 avril 1786, 11 avril 1786, 22 avril 1786, 27 avril 1786. Πρβλ. Μαξίμου, Η αύγή του καπιταλισμού, σσ. 68-69.

53. ANF, AE, B₁ 172, Grimaldy, Larta, 22 juin, 12 septembre 1786. Μαξίμου, Η αύγή του καπιταλισμού, σσ. 68-70.

54. Σέ όλα τά γαλλικά έγγραφα γράφεται, Παρούτσης (Parouzzis ή Paroutzis), ένω στά έλληνικά αναφέρεται ως Παρούσης ή Παρούσιος: Βλ. 'Ασδραχά, Παρούσης, σσ. 115, 119-124, και Περ. Σκέφερρι, Τρία άνέκδοτα μπουγιουρντιά του 'Αλή πασά, «Νέος Κουβαράς», τ. 3 (1965), σ. 112. Επίσης σέ όλα τά νοταριακά έγγραφα του άρχείου της Πρέβεζας άπαντά ως Παρούσης. Πρβλ. Ν. Β. Άλιβέρτη, Έπιστολαί του Η. Rouqueville ύποπροξένου της Γαλλίας έν Άρτη (1815-1817), «Σκουφάς», τ. 1 (1955-1958), σσ. 293-296.

1783⁵⁵. Για τή θέση αυτή, κατά τήν άποψη του Saint-Sauveur έπρεπε να έπιλεγεί δόκιμος έμπορος, μέ γνώση τών τοπικών πραγμάτων και χωρίς πιστωτικές έκκρεμότητες, όπως οί παλιοί προμηθευτές, και τέτοια προσόντα συγκέντρωνε ο Παρούσης. Δραστήριος και έπιτήδειος στις έμπορικές συναλλαγές, ήταν και έμπειρικός γιατρός⁵⁶, συμπαθής στους κατοίκους. Από πλούσια έπιφανή οίκογένεια, κατά τις πληροφορίες του Saint-Sauveur Λευκαδίτης, κατά τόν Rouqueville από τή «Βοστίτσα του Μοριά, σύντροφος στά δπλα του πατέρα του Κολοκοτρώνη», από γενιά προκρίτων, πού μετά τά Όρλωφικά έγκαταστάθηκε στην Πρέβεζα⁵⁷, είχε επίζηλη θέση στον έμπορικό κόσμο⁵⁸. Έπιβαλλόταν επίσης ως γλωσσομαθής σέ Έλληνες, Τούρ-

55. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 14 mars 1783. Πρβλ. σσ. 243-245. Σέ νοταριακά έγγραφα του άρχείου τής Πρέβεζας (K 102, Πρέβεζα, 3 Δεκεμβρίου 1779, 7 Φεβρουαρίου 1779, ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 16 Δεκεμβρίου 1779. K 101, Πρέβεζα, 19 Ιανουαρίου 1780: έταιρικά) ο Παρούσης χαρακτηρίζεται «βίτζε κόνσολας τής Φράνζας» τό 1779, ενώ από άλλες πηγές προκύπτει ότι ήταν ύποπρόξενος τής Γαλλίας πολύ νωρίτερα από τό 1783: Βλ. Άσδραχά, Παρούσης, σ. 117. Ίσως έκτελούσε καθήκοντα ύποπρόξενου σέ άλλη πόλη, αφού κατά τό Saint-Sauveur, τό γαλλικό ύποπρόξενείο στην Πρέβεζα έπανιδρύθηκε στά 1782-1783. Στην άλληλογραφία του Γάλλου προξένου τής Άρτας έπισημαίνεται ή ίδρυσή του τό 1785. Βλ. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σ. 76, όπου και άναφορές για έγκατάσταση Γάλλου ύποπρόξενου στην Πρέβεζα ύπό τήν έξάρτηση του προξένου Άρτας στά 1734 και 1768. Για τήν έξυπηρέτηση του ξυλεμπορίου από τόν Παρούση, ANF, αυτόθι και Ίστ. Άρχ. Πρέβ., K 155, φ. 52, Πρέβεζα, 13 Αύγουστου 1783: έξουσιοδότηση και K 102, Πρέβεζα, 1 Αύγουστου 1784: άγοραπωλησία.

56. ANF, Marine, B₃ 764, f. 269r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., K 101, Πρέβεζα, 1 Ιουλίου 1778: Διαθήκη: «Ένα άλογο τό άφίνω του Σταθάκη Παρούση διά τά γιατρικά και τίς βίτζιτες όπου μου έκανε... σάν καλός χριστοφόρος».

57. Στά περισσότερα νοταριακά χαρακτηρίζεται ως signor. Βλ. ένδεικτικά K 155, φ. 52, Πρέβεζα, 13 Αύγουστου. Κατά τό Saint-Sauveur ο πατέρας του ήταν από τή Λευκάδα και ή μητέρα του από τή Βοστίτσα: ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 14 mars 1783. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 4, σ. 117, σημ. 8. Για τή γενιά του: Σκέρφερι, Τρία μπουγιουρντιά του Άλη..., δπ. π., σ.112.

58. Μερικές ένδειξεις για τό έμπόριο και τήν περιουσία του: Ίστ. Άρχ. Πρέβ., K 101, φφ. 215-217, Πρέβεζα, 26 Μαΐου 1777: έταιρικό (για μύλο). K 102, φφ. 45-48, Πρέβεζα, 5 Δεκεμβρίου 1779= άγορά οικίας. K 155, φφ. 207-209, Πρέβεζα, 1 Αύγουστου 1784: άγορά χωραφιού. K 155, φ. 52, Πρέβεζα, 13 Αύγουστου 1783: έξουσιοδότηση για είσπραξη τόκων από ναυτοδάνειο. K 42, φ. 53, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1780: συμφωνητικό εργασίας καπετάνιου σέ ταρτανέλλα δική του πού «φαμπρικάρισε» στην Πρέβεζα. Για έμπορικές και άλλες δραστηριότητες του Παρού-

κους και ξένους, γιατί μιλούσε εκτός από τὰ τούρκικα, αλβανικά, ιταλικά και γαλλικά. Οί Τούρκοι άξιωματούχοι τόν θεωρούσαν έντιμο φίλο και οί ντόπιοι τόν περιέβαλαν μέ εκτίμηση. Στά προσόντα και τίς κοινωνικές του σχέσεις στήριζε ό Saint-Sauveur τήν επιτυχία του στό έργο του ύποπρόξενου. 'Από άλλες πηγές πληροφορούμαστε ότι είχε άσκήσει παρόμοια καθήκοντα σέ κάποια πελοποννησιακή πόλη, ίσως και στά 'Επτάνησα⁵⁹.

Στό ξυλεμπόριο ένεργεί άρχικά ως έντολοδόχος του Saint-Sauveur και μέ έξουσιοδότηση εκείνου όργανώνει δειγματοληπτική ύλοτομία και εκτίμηση δασικών περιοχών μέ σκοπό νά λειτουργήσει σέ νέες βάσεις ή επιχείρηση. 'Από σχετικά έγγραφα αποδεικνύεται ένήμερος σέ όλες τίς λεπτομέρειες του μέχρι τότε ξυλεμπορίου και ίκανός νά τό συνεχίσει μέ ζήλο, πράγμα πού προκάλεσε ίκανοποίηση στή Γαλλία, όπου πήγε τό 1783 για νά πάρει οδηγίες⁶⁰.

'Η ξυλεμπορική του δραστηριότητα άρχίζει μέ τή συμπαράσταση του Παπαχρήστου — ίσως μάλιστα είχαν συμπράξει (1784) — αλλά τό έπόμενο έτος (1785) είναι άνεξάρτητος και μάλιστα άνταγωνίζεται τόν Παπαχρήστου. Προσφέρει στους Γάλλους συμφερότερους όρους, για έγκριση ύλοτομίας σέ άνεκμετάλλευτα δάση στή γύρω περιοχή και καλεί από τή Γαλλία ειδικούς για επιλογή κατάλληλων για ναυπηγική δένδρων. Τό 1786 στή γαλλική άλληλογραφία αναφέρεται συχνά ό Παρούσης, όχι για τήν ύλοτομία και τίς έξαγωγές του, αλλά γιατί ένοχλούσε συστηματικά τήν επιχείρηση Παπαχρήστου. 'Ο Saint-Sauveur πού είχε διαπιστώσει στή συγκεκριμένη περίπτωση τό δικίο του Παπαχρήστου⁶¹, απείλησε μέ άπόλυση τόν ύποπρό-

ση και γενικά για τήν έπιρροή του στήν περιοχή (1807-1815), βλ. 'Ασδραχά, Παρούσης, σ. 122, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

59. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 13 avril 1785. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 102, Πρέβεζα, 3 Δεκεμβρίου 1779. Πρβλ. Stamouli, Prèvezza, σ. 413. 'Ασδραχά, Παρούσης, σ. 117.

60. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 13 avril 1785, 1 novembre 1785. ANF, Marine, B₁ 764, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur, ή β' στήλη στό έγγραφο αυτό έχει γραφεί από τόν Παρούση. Βλ. και ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 13 avril 1785. 'Ο Saint-Sauveur πρότεινε στό γενικό πρόξενο τής Γαλλίας στήν Πάτρα νά επιτρέψει στόν Παρούση νά διακοσμήσει τό καπέλλο του, όπως και οί άλλοι Γάλλοι πράκτορες de Grimaldy στήν 'Αρτα και Roque στήν Πάτρα, μέ ένα κουμπί σφραγισμένο μέ τό έμβλημα των όπλων του Γάλλου βασιλιά.

61. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785 και 1 Novembre 1785: "Comme tous les Grecs le Seigneur Paruzzi aime à gagner; je l' affectay de mes vues économiques pour l' extraction des bois de l' Albanie Turque et c' étoit unique-

ξενο καί τελικά τόν ἀπομάκρυνε ἀπό τή θέση του. Ἀπό τή γαλλική ἀλληλογραφία σχετικά μέ τή διαμάχη τῶν δυό Ἑλλήνων ξυλεμπόρων πληροφοροῦμαστε γιά τίς ὑπηρεσίες τοῦ Παρούση στό ὑποπροξενεῖο καί στό γαλλικό ξυλεμπόριο. Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Παρούσης εἶχε προσκολληθεῖ στήν ομάδα τοῦ J.B. Lasalle, πού ἀντιμαχόταν τοὺς παλιούς προμηθευτές καί τόν πρόξενο de Grimaldy τῆς Ἄρτας, τόν ὁποῖο δέν συνέφερε ἡ ἴδρυση προξενικοῦ παραρτήματος στήν Πρέβεζα⁶², ἐξαρτημένου ἀπό τό γενικό προξενεῖο Ἑπτανήσου. Ὁ de Grimaldy δέν δέχτηκε νά συνεργασθεῖ μέ τόν Παρούση, τόν ὁποῖο στίς ἀναφορές του πρὸς τόν ὑπουργό τῶν Ναυτικῶν χαρακτηρίζει καί ὡς ἐπιζήμιο γιά τὰ γαλλικά συμφέροντα· παράλληλα τόν Saint-Sauveur, πού τόν τοποθέτησε κρίνει ὡς ἄπειρο σιά πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Πρέπει νά θεωρηθεῖ βέβαιο ὅτι ἡ διαμάχη μεταξύ τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων Παρούση - Παπαχρήστου εἶχε σχέση μέ τόν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα σιά ξυλεμπορικά πρακτορεῖα Ἄρτας - de Grimaldy καί Πρέβεζας - Lasalle⁶³.

Γιά τήν ξυλεμπορική δραστηριότητα τοῦ Παρούση σιά χρόνια τῆς ἐταιρείας J.B. Lasalle (1787-1792) δέν ὑπάρχουν μαρτυρίες. Ἄλλες ὅμως πηγές μᾶς πληροφοροῦν γιά τή δράση του σέ ἄλλο τομέα, γεγονός πού δικαιολογεῖ τήν ἀπουσία του ἀπό τό ξυλεμπόριο. Ὁ Παρούσης, ἔμπιστος συνεργάτης τοῦ πράκτορα τῆς Ρωσίας Λουδοβίκου Σωτήρη, συμμετέχει στήν ἐπαναστατική κινητοποίηση τῶν κατοίκων τῆς Ἡπείρου καί Αἰτωλοακαρνανίας μέ τήν ἀρμοδιότητα τοῦ «ἐπιτροπικοῦ πάντων τῶν ὄρκωμένων ἐν τῇ ξηρᾷ» (1787-1792)⁶⁴.

ment pour le plus grand succès de ces vues". ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 27 mai 1786. "Ce Paruzzi non moins ambitieux que les autres Grecs jalouse Papacristo et vaudroit fort être l' un des fournisseurs". Βλ. καί ANF, AE, B₁ 1186, Copie des deux lettres écrites par le Consul Général de France le 8 fevrier 1786. Scavoir au Seigneur Eustache Paruzzi et à Papacristo.

62. ANF, AE, B₁ 1186, Zante, Copie de deux lettres, ὄπ. π., 8 fevrier 1786. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785, 11 avril 1786, 15 août 1786, 26 septembre 1786. ANF, AE, B₁ 1186, Zante, Traduction de la lettre écrite par le M(onsieur) Eustache Paruzzi au M(onsieur) le Consul à Zante, Prèveza, le 9 mars 1786.

63. ANF, AE, B₁ 172, de Grimaldy, Larta, 15 août 1785, 15 mars 1786. Πρβλ. Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 76-77. Βλ. σσ. 247-250.

64. Πρωτοψάλτη, Ἡ ἐπαναστατική κίνησις τῶν Ἑλλήνων (1787-1792), σσ. 71, 122, 126. Πρβλ. Ἀσδραχᾶ, Παρούσης, σσ. 115-116. Μερικὲς ἄλλες ἐνδείξεις γιά συμμετοχή τοῦ Παρούση στήν ἐπαναστατική κινητοποίηση τῆς περιοχῆς: ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 13 avril 1785.

Διορίζεται πάλι υποπρόξενος της Γαλλίας στην Πρέβεζα τό 1810 και παραμένει ως τό 1815· τό διάστημα όμως αυτό βρίσκεται έξω από τά χρονικά όρια της μελέτης μας⁶⁵.

β' Οί άλλοι Έλληνες στή νότια και βόρεια Ήπειρο. Οί παραπάνω ξυλέμποροι ίσως ήταν οί πίο αξιόλογοι πού επιβλήθηκαν κατά τίς γαλλοελληνικές έμπορικές συναλλαγές. Ύπήρχαν όμως και άλλοι, όπως ήδη αναφέραμε, πού δέν είχαν τή δυνατότητα νά έμπορευθούν πέρα από τά τοπικά τους σύνορα και οί όποιοι τροφοδοτούσαν τό ξυλεμπόριο τών μελών της εταιρείας της Πρέβεζας. Από τούς έμπόρους αυτούς, είτε ενεργούσαν ανεξάρτητοι είτε συνεργάζονταν μέ τούς γνωστούς προμηθευτές τών ναυπηγείων της Τουλών, μερικοί αναφέρονται στά έγγραφα.

Έτσι ό Ανδρέας Θέμελης, Γιαννιώτης έγκατεστημένος στην Πρέβεζα μέ έντονη παρουσία στό γενικό εμπόριο της περιοχής⁶⁶, ιδιαίτερα στίς εξαγωγές πρός τό Λιβόρνο και τή Λυών, τό 1785 συνεταιρικά μέ τόν Παπαχρήστου απέστειλε φορτία ξυλείας στή Μάλτα, ένώ τά προηγούμενα χρόνια μαρτυρούνται δανειοδοτήσεις του στους ξυλέμπορους⁶⁷. Ο Αθανάσιος Κατσάμπας, Κεφαλλονίτης πλοιοκτήτης και άκμαίος έμπορος μέ έδρα τήν Πρέβεζα, είχε συνάψει τό 1779 σύμβαση μέ τά γαλλικά ναυπηγεία για άποστολή προ-

65. Κατά τόν *Rouqueville* ό θάνατός του τοποθετείται στά 1815. Στά μέσα του έτους αυτού αναπτύσσει φιλογαλλική δραστηριότητα, όπως διαπιστώνεται από έπιστολές πρός τόν Παρούση του υποπροξένου Γαλλίας στην Άρτα *H. Rouqueville*, αδελφού του περιηγητή. Ίσως πέθανε στά τέλη του έτους ή στο έπόμενο. Τό 1818 πάντως τόν διαδέχεται στο υποπροξενείο ό γιός του Κωνσταντής, πού τό διορισμό του επικυρώνει ό Άλή πασάς. Βλ. σχετικά: *Σκέρερι*, Τρία μουγιουρντιά του Άλή πασά, όπ. π., σ. 116. *Rouqueville*, *Voyage de la Grèce*, τ. 4, σ. 297, σημ. 1. *N. B.* Άλιβέρτη, Έπιστολαί του *H. Rouqueville*, όπ. π., σ. 253.

66. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 155, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1781, 20 Μαρτίου 1782, 23 Δεκεμβρίου 1782. Κ 155, Πρέβεζα, 7 Φεβρουαρίου 1782, 14 Μαρτίου 1782: έξουσιοδοτήσεις. Κ 102, φφ. 415-416, Πρέβεζα 15 Άπριλίου 1784: άπόδειξη. *Άρχ. Λευκ.* *Préveza, Registro dei pubblici presenti (4 Novembre 1783 al 20 Maggio 1785)*, f. 12v, 14 Agosto 1784: έταιρικό.

67. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, Κ 103, φ. 1, Πρέβεζα, 20 Σεπτεμβρίου 1784: ναυλοσύμφωνο. Κ 102, φφ. 709-710, Πρέβεζα, 2 Φεβρουαρίου 1784: άπόδειξη. *Σιτορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σ. 282, σημ. 1. *ANF*, Marine, B₁ 802, Degeytres (;) à ...Castries, ministre de la Marine, Malte, 20 juillet 1785. Πρβλ. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 10 juin 1785. *ANF*, B₁ 764, f. 267r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*, πρβλ. και f. 254r, *Addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

σωπικῶν του φορτίων⁶⁸. Ὡς προμηθευτής τό 1788 φέρεται καί ὁ ρωσικῆς ὑπηκοότητας ἄρχων Χατζιμιχάλης Χατζηκύρης, πού ἔμεινε στήν Τουλών δυό χρόνια γιά ἐμπορικές του ὑποθέσεις. Ἴσως ἀνήκει στούς ἐμπόρους τῆς ἐταιρείας J.B. Lasalle⁶⁹. Ὁ πλοίαρχος ἐπίσης Ἄντ. Καραμέτας, Κεφαλλονίτης, πούλησε ξυλεία στήν Τουλών τό 1776, ἔχοντας πάρει ναυτοδάνειο ἀπό τόν Πρεβεζάνο ἔμπορο Γούναρη⁷⁰. Ἐκτός ἀπό τούς παραπάνω πού συναλλάσσονται ἄμεσα μέ τά ναυπηγεῖα, ἄλλοι ξυλέμποροι χαρακτηρίζονται στά νοταριακά ἐγγραφα τῆς Πρέβεζας ὡς «προκουράτορες» τῶν γνωστῶν προμηθευτῶν. Ὀνομαστικά ἀναφέρονται μόνον⁷¹: Νικολός Θεοχάρης, Παναγῆς Κορφιάτης, Ἰωαν. Γερογιάννης, Χρῆστος Κίτσου, Παναγῆς Βοστυσιάνος, ἀλλά ὅπωςδήποτε ἦταν πολύ περισσότεροι. Ἔτσι ἐξηγεῖται, γιὰτί ὁ πρόξενος de Gimaldy αἰσιοδοξοῦσε γιά τή διατήρηση τοῦ ξυλεμπορικοῦ οἴκου στήν Ἄρτα καί μετά τήν παρακμή τοῦ ξυλεμπορίου Παπαχρήστου. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι μετά τή χρεωκοπία τῶν παλιῶν ξυλεμπόρων καί παρά τόν ἀνταγωνισμό τῶν ἐμπόρων τῆς ἐταιρείας J.B. Lasalle, ὑπῆρχαν καί ἄλλοι ἔμποροι, πρό-

68. Μαρτυρία γιά τήν ἐγκατάστασή του στήν Πρέβεζα: ATF, 5E 138, f. 238, Extrait des registres des contrettes de la Marine à Toulon, le 18 septembre 1778. Στά νοταριακά δηλώνεται ὡς Κεφαλλονίτης: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 9, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1781: ἀγορά. Ὁ Ἀθ. Κατσάμπας ἀπό Κεφαλλονία ἀγοράζει τό 1/3 πλοίου τοῦ Κεφαλλονίτη Γ. Βαλσαμάκη. Κ 102, Τολόν, 14 Μαρτίου 1779, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 9 Αὐγούστου 1781, φφ. 329-331 τοῦ κώδικα) ἐταιρικό: ἀγορά πλοίου στό ὄνομα συντρόφων μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ Κατσάμπας. Κ 102, φ. 157, Πρέβεζα, 6 Ὀκτωβρίου 1780: ἀπόδειξη: ὁ Μιχαλόπουλος εἰσπράττει ποσό γιά λογαριασμό τοῦ Κατσάμπα πού βρίσκεται στή Μάλτα. Κ 155, Πρέβεζα, 26 Νοεμβρίου 1782: ναυλοσύμφωνο: Ἡ καίκια τοῦ Ἀθ. Κατσάμπα ναυλώνεται γιά μεταφορά καλαμποκιοῦ στό Λιβόρνο.

69. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 27 mai 1786. Βλ. σσ. 250-251.

70. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 52, Prèvezza, 19 Marzo 1776 ναυτοδάνειο, Βλ. ἐπόμενη σημ.

71. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 286, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778 (ιδιωτικό «ρεγγιστράρεται» 7 Μαρτίου 1779): συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας: ἡ κομπανία τοῦ Νικολοῦ Θεοχάρη ἐτοιμάζει φορτία ξυλείας γιά τόν Κυδωνάκη καί τό Lasalle. Κ. 42, φ. 147, Πρέβεζα, 29 Αὐγούστου 1783 (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 17 Φεβρουαρίου 1784): ὁ Παπαχρήστου ἀγοράζει ἀπό τόν Παναγή Κορφιάτη. Κ 103, Πρέβεζα, 9 Μαΐου 1785, («ρεγγιστράρεται» 12 Ἰουνίου 1785): ὁ Ἰωανν. Παπαθανασίου Γερογιάννης πωλεῖ ξυλεία στόν Παπαχρήστου. Κ 42, φ. 23, Πρέβεζα, 4 Ἰουλίου 1777: ὁ Χρῆστος Κίτσος «προκουράτορας» τοῦ Κυδωνάκη. Κ 101, Πρέβεζα, 18 Ἰουλ. 1777: ὁ Π. Βονιτσάνος «προκουράτορας» τοῦ Κυδωνάκη.

θυμοί να πλαισιώσουν τό de Grimaldy και να συμβληθούν με τά γαλλικά ναυπηγεία⁷¹.

Σχετικά με τίς ξυλεμπορικές δραστηριότητες τών Έλλήνων στη βόρεια Ήπειρο και Άλβανία, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι δέν σταμάτησαν μετά τή διάλυση τής εταιρείας Badin. Συμβάσεις γνωστών ξυλεμπόρων με τά γαλλικά ναυπηγεία δέν αναφέρονται. Άπό σχετικές όμως μαρτυρίες προκύπτει ότι ομάδες ξυλοκόπων με έπικεφαλής κάποιους, Σταύρο και Σπύρο — τά έπόνυμά τους δέν αναφέρονται — εργάζονταν από τό 1774 για τόν έφοδιασμό τών γαλλικών ναυπηγείων. Τό 1779 μάλιστα μαρτυρείται σύμβαση τών ίδιων ξυλοκόπων με τά ναυπηγεία για προμήθεια 45.000 κυβικών ποδιών ξυλείας. Άπό τήν ποσότητα αυτή τό 1/2 κρίθηκε άκατάλληλο και έγινε δεκτό με μειωμένη τιμή⁷².

Σέ αυτό τό σημείο τερματίζονται οί ειδήσεις για τό έλληνικό ξυλεμπόριο στό χώρο αυτό. Τό γαλλικό ένδιαφέρον για έκμετάλλευση δασών στίς περιοχές βόρειας Ήπείρου - Άλβανίας θά επανεκδηλωθεί άργότερα (1786)⁷³, όταν κυριαρχεί στό ξυλεμπόριο ό Γάλλος J.B. Lasalle.

2. Τό έμπόριο κατώτερης ξυλείας

Στό τοπικό ξυλεμπόριο διακρίνονται και τά άκόλουθα είδη ξυλείας. Ή κατώτερη σέ ποιότητα και μικρότερη σέ μέγεθος ξυλεία, κατάλληλη για μικρές κατασκευές, ή οίκοδομική⁷⁴ και ή βιοτεχνική, κυρίως του τύπου τής «δούγας». Ή τελευταία είχε τή μεγαλύτερη ζήτηση. Τά σπουδαιότερα είδη τής «δούγας» ήταν ή «σταφιδιάρι-

71. Μαξίμου, Ή αυγή του καπιταλισμού, σ. 70.

72. Βλ. τό κεφάλαιο «Ξένοι ξυλέμποροι». ANF, Marine, Β, 92, f. 64r-v, 16 mai 1779, άναφορά του Intendant Lombard με θέμα τό περιεχόμενο ύπομνήματος του Σταύρου τής 1 Μαΐου 1779. ATF, 435, *Traité passé avec le Seigneur Anguillon (1775-1776)*. ATF, IL 435 *Réponse au mémoire présenté par Stamaty... et Micalopoulo*. Ίσως πρόκειται για τίς ίδιες ομάδες που αναφέρονται σέ νοταριακό: Ίστ. Αρχ. Πρέβ., Κ 42, Prèveza, 17 luglio 1772: Συμφωνητικό ύλοτομικής εργασίας.

73. ANF, AE, Β, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 28 janvier, 22 fevrier 1786. Πρβλ. σσ. 252-254.

74. Ίστ. Αρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1782, Κ 155, Πρέβεζα, 11 Απριλίου 1782. Κ 155, φ. 18, Πρέβεζα, 11 Φεβρουαρίου 1783. Κ 155, φ. 10, Πρέβεζα, 20 Ιανουαρίου 1782. Κ 155, φ. 82, Πρέβεζα, 24 Ιουλίου 1783. Συμφωνητικό κοπής ξυλείας.

κη»⁷⁵ και ἡ «κρασιάρικη»⁷⁶, γιά βαρέλια, κάδους, πατητήρια, ἀλλά μέ ποικιλία διαστάσεων, πού δηλώνονται στά συμφωνητικά ὑλοτομίας. Στή Βόνιτσα λειτουργοῦσαν ἐργαστήρια γιά τήν κατασκευή δούγας καί βαρελιῶν⁷⁷.

Στό ἐμπόριο τῆς «δούγας» συμμετεῖχαν οἱ ντόπιοι, Πρεβεζάνοι Λευκαδίτες, Ἀρτινοί⁷⁸, ἀλλά τό μεγαλύτερο μέρος εἶχαν στά χέρια τους Κεφαλλονίτες καί Ζακυνθinoί, ἀπό τούς ὁποίους μερικοί, ἐγκατεστημένοι στήν Πρέβεζα, συνεργάζονταν μέ ὁμάδες ὑλοτόμων καί μεταπουλοῦσαν τήν ξυλεία στούς συμπατριῶτες τους⁷⁹.

Ἡ ξυλεία αὐτή προερχόταν ἀπό τό δάσος τοῦ Μακρυνόρους καί τά δάση τῆς Βόνιτσας, Βολίμης, Παλίμπεη, Νησιοῦ. Μεταφερόταν ὄχι μόνο στά Ἐπτάνησα, (κυρίως Κεφαλλονιά καί Ζάκυνθο)⁸⁰, ἀλλά καί στήν Κρήτη, τή Μάλτα, τήν Ἀλεξάνδρεια καί κάποτε στήν Τριπολίτιδα. Ἄν μάλιστα ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ἡ εἶδηση τοῦ Holland ὅτι ἐνενήντα φορτία οἰκοδομικῆς ξυλείας ἐξάγονταν κάθε χρόνο ἀπό τήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακιοῦ στή Μάλτα⁸¹, ἀντιλαμβάνεται

75. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787. Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 102, φ. 393, Πρέβεζα, 20 Αὐγούστου 1784: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

76. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 42, φ. 145, Πρέβεζα, 2 Νοεμβρίου 1783. Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

77. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1785: Συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Γιά τά ἐργαστήρια ξυλείας στή Βόνιτσα: Ἀρχ. Λευκ. Libro Diversorum, No 2, f. 3v: ὁ γενικός προβλεπτής G. Epiggo πρὸς τόν προβλεπτή τῆς Βόνιτσας, Corfou, 15 Novembre 1732.

78. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1781. Κ 155, φ. 18, Πρέβεζα, 24 Μαρτίου, 1782: Συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

79. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784. Κ 103, φφ. 82-83, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 102, Πρέβεζα, 20 Αὐγούστου 1784. Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785: συμφωνητικά κοπῆς δούγας. Πρβλ. Ἀρχ. Λευκ., Reggimento di Pronveditore Extraordinario Marco Cigogna, Κατούνα 10 Ἰουλίου 1786, ἐπιστολή τοῦ προεστοῦ Μήτσου Μαυρομάτη πρὸς τόν προβλεπτή τῆς Πρέβεζας. Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 101, φ. 287, Πρέβεζα, 8 Ἰουλίου 1779: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

80. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 62, Πρέβεζα, 3 Μαρτίου 1783, Κ 98, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790. Ἀρχ. Λευκ., ὄπ. π. Πρβλ. πίν. 23-25.

81. Βεροίου, Ναυτικό, σ. 23. Στήν Κρήτη εἰσάγονταν μεγάλες ποσότητες ξυλείας γιά τίς σαπυνοποιεῖς καί τά ναυπηγεῖα: G. Triantafilidou, L'industrie du savon en Grèce au XVIIIe siècle, Aspects économiques et sociaux, E B, τ. 12

κανείς τις διαστάσεις και αυτού του ξυλεμπορίου. Προς τις ίδιες περιοχές εξάγονταν από την Πρέβεζα και καυσόξυλα⁸². Στην 'Αλεξάνδρεια 30 από τα πλοία της άκτοπολοϊκής γραμμής (Cagavanes)⁸³ πού μετέφεραν κάθε χρόνο καυσόξυλα προέρχονταν από την Πρέβεζα. Καυσόξυλα έστελναν επίσης από την Πρέβεζα στη Σαγιάδα και στο έμποριο αυτό έπαιρνε μέρος και ο Γάλλος πρόξενος. Έτσι τό είδος αυτό του έμπορίου έδινε κίνηση και ζωή στον κόλπο, αφού δέν έλειπαν ποτέ από εκεί οι βάρκες πού μετέφεραν κομμάτια ξυλείας στην Πρέβεζα⁸⁴. Οι βάρκες επίσης των λιμνών Τριχωνίδας, Λυσιμαχίας και 'Οζεροϋ χρησίμευαν κυρίως για τή μεταφορά της ξυλείας από τα γύρω δάση⁸⁵. Μέρος της ξυλείας αυτής πρέπει νά τροφοδοτούσε τό ξυλεμπόριο στο Αίτωλικό και τό Μεσολόγγι.

Οικοδομική και βιοτεχνική ξυλεία (δούγκες), καθώς και καυσόξυλα αγόραζαν οι Κεφαλλονίτες από τις περιοχές Μεσολογγίου, Αίτωλικού και Παραχελωϊτιδας, όπου έβρισκαν τό έμπόρευμα έτοιμο από τους ντόπιους. Πολλά έπτανησιώτικα, αλλά και τοπικά μικρά πλοία, από τό Μεσολόγγι και τό Αίτωλικό, εκτελοϋσαν τις μεταφορές ξυλείας προς τα 'Επτάνησα. Μέρος από την ξυλεία αυτή μεταπολοϋσαν οι Κεφαλλονίτες στα μεσογειακά λιμάνια ως τό Τούνεζι.

'Η ξυλεία αυτή προερχόταν από τα δάση της Κατοχής και των μικρών 'Ακαρνανικών νησιών 'Οξιές, Κάλαμος, Πεταλάς⁸⁶.

Οι πίνακες 23, 24, 25, έστω και μέ κενά, δίνουν μιá εικόνα του ξυλεμπορίου αυτού του είδους στις περιοχές 'Αμβρακικού και Μεσολογγίου.

(1975), No 4, σ. 80, σημ. 32. Για εξαγωγές ξυλείας στη Μάλτα και στην 'Αλεξάνδρεια: 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 95, Πρέβεζα, 6 Φεβρουαρίου 1767. Κ 101, φ. 287, Πρέβεζα, 8 'Ιουλίου 1779: ναυλοσύμφωνα. *Holland, Travels*, σ. 85. *Pouqueville, Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 134.

82. *ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mars 1785.*

83. *ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785.* Για τους όρους "cagavane" και "cabotage": *Στιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της 'Αρτας, σσ. 356-357, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

84. *ACCM, LIX 757, Jullien, Larta, 19 avril 1730, 14 fevrier 1733. Pouqueville, Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 134: "...Des barques nombreuses animent continuellement le golfe, soit qu'elles voguent chargées des productions de l'Albanie et portant des masses énormes de bois de construction...".

85. *Pouqueville, Voyage de la Grèce*, τ. 3, σ. 515.

86. 'Ιστ. 'Αρχ. Κεφ., *Sanità di Argostoli, Constituti, arrivati libro I* (1770-1772), 2 (1772-1775), 3 (1775), 14 (1777-1784), *Reggimento di Andrea Dolfin* (1782-1791). *Magistrato di Sanità, Patenti (1770-1795)*. Πρβλ. πίνακες 23, 24, 25 και άρχαιακές ένδειξεις στις πηγές, σ. μα'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΥΛΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ

1. Ύλοτομία

α' *Εργατικό δυναμικό*. Ἡ ἐκμετάλλευση δασῶν στή δυτική Ἑλλάδα, κυρίως στήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ, εἶχε συντελέσει, ὅπως ἀναφέραμε, στή διαμόρφωση ἀνάλογων ἐπαγγελματικῶν κλάδων. Στούς ἔμπειρους ντόπιους στηρίχτηκαν οἱ Γάλλοι γιά νά ἀρχίσουν ὑλοτομία στήν Ἡπειρο¹.

Περὶσσότερο ἐπιδίδονταν σέ αὐτό τό ἔργο οἱ ὀνομαζόμενοι στίς πηγές «Ἀλβανοὶ ξυλοκόποι» πού κατέβαιναν ἀπό τά βουνά εἰδικά γιά τήν ὑλοτομία. Στά γαλλικά ἔγγραφα, οἱ ξυλοκόποι ἐπανειλημμένα χαρακτηρίζονται «Ἀλβανοί», χωρίς ὅμως νά ἀναφέρονται ὀνόματα², ἐνῶ ὑπάρχουν ἄλλες ἀξιόπιστες μαρτυρίες, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες στή γαλλική ὑλοτομία ἀπασχολοῦνται μόνο Ἕλληνες ἢ «Grecs Albanois»³ ἢ «Turcs de Valachie» σέ μιά μόνο περίπτωση⁴ ἢ «Grecs Albanois Sofficiets»⁵. Σύμφωνα μέ τά νοταριακά ἔγγραφα πού ἐρευνήθηκαν, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς «Ἀλμπανέζους» ἢ «Ἀρβανίτες»⁶ ὑλοτόμους πού ὑπογράφουν συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργα-

1. Βλ. κεφάλαιο «Ναυπηγεῖα καί ναυπηγική ξυλεία στή δυτική Ἑλλάδα». ANF, Marine, B₃ 352, f. 182v (1732) *“Estat des dépenses de S(aigneu)r Lentier*.

2. *Μαξιμου*, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 63. ANF, Marine, D₃ 9, (1732) *mémoire... de Mr. Lentier*. ANF, Marine, B₃ 764, f. 285v, *Assertions... en mémoire de Mr Saint-Sauveur*. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 352 (1732), ff. 182r-186r-v, *Estat des dépenses de Mr. Lentier*. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260r-266v, *Offres et conditions du capitain Icard de la Ciotat pour le bois de chesne* (1732).

3. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* (1783). Ὁ Lasalle γράφει Ἕλληνες, ἐνῶ «Grecs Albanois» χαρακτηρίζει τούς ξυλοκόπους ὁ ὑποπρόξενος Παρούσης.

4. ATF, IA¹ 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulo* (1775).

5. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*: «... *Les Grecs Albanois appelés Sofficiets*».

6. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 258, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778, «μαρ-

σίας στην Πρέβεζα κατάγονται από τό Κεράσοβο⁷, από τό Γρεββενί-
τι της Ήπειρου⁸ καί από τή Σωπική⁹ της βόρειας Ήπειρου. Συχνό-
τερα αναφέρονται στά νοταριακά έγγραφα «Σουμπικιώτες» — προφα-
νώς οί “Sopficiets” τών γαλλικῶν πηγῶν — καί «Γρεβενικιώτες» πού
συγκροτοῦν καί μεικτές ομάδες. Ἀπό τοὺς περιηγητές Rouquerville
καί Leake μνημονεύονται στήν ὑλοτομία τῶν Γάλλων καί Σουλιῶ-
τες¹⁰. Τά βαπτιστικά ὀνόματα τῶν μαστόρων στά συμφωνητικά εἶναι
ὄλα ἑλληνικά καί μόνο σέ ἓνα έγγραφο ἀναφέρονται ἄλβανικά¹¹.
“Ὅσο γιά «τοὺς Τούρκους της Βλαχίας»¹², ἴσως πρόκειται γιά τοὺς

τυρικό γράμμα». Κ 101, φ. 258, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778, (ιδιωτικό, «*αρεγιστρά-
ρεται*» 7 Μαρτίου 1779). Κ 42, φ. 145, Πρέβεζα, 2 Νοεμβρίου 1783. Κ 96, Πρέβεζα,
23 Ἰανουαρίου 1787: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

7. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 19, Πρέβεζα, 7 Ὀκτωβρίου 1779. Κ 102,
φ. 393, Πρέβεζα, 20 Αὐγούστου 1784: συμφωνητικά ἐργασίας ὑλοτόμων. Δέν ὑπάρ-
χουν ἐνδείξεις γιά νά προσδιορίσουμε ἀπό ποιο Κεράσοβο της Ήπειρου κατάγο-
νται οἱ ξυλοκόποι πού κατέβαιναν στήν Πρέβεζα: της Κόνιτσας, της Δωδώνης ἢ της
Πωγωνιανῆς.

8. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 144, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 95,
φ. 376, Πρέβεζα, 6 Ἰουνίου 1784, Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 96,
Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Στά ἔγγραφα αὐτά
οἱ ξυλοκόποι ὀνομάζονται Γρεβενετᾶδες ἢ Γρεβενετᾶτες, Γρεβενετᾶκηδες, Γρεβενι-
κιῶτες (Πρβλ. ὁ κάτοικος Γρεβενῶν Γρεβενίτης). Τό πρῶτο ἀποδίδει τήν ὀνομασία
της φάρας πού συχνά στήν Ήπειρο ἔδινε καί τήν ὀνομασία στό χωριό: Βλ. Ἀρα-
βαντινοῦ, Χρονογραφία της Ήπειρου, τ. 2, σ. 320, Κεραμάταις, σσ. 330, 333,
336: Νεγράδες, Φραγκάδες, Λυγκιάδες, Νιλκοτάτες, ἀντίστοιχα. Γιά τό Γρεββενίτι
βλ. σ. 334. Εὐχαριστῶ καί ἀπό τή θέση αὐτή τόν κύριο Λ. Βρανούση πού μέ βοή-
θησε νά ἐντοπίσω τήν καταγωγή τῶν ξυλοκόπων.

9. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783, φ. 52, Πρέ-
βεζα, 24 Ἰουλίου 1783. Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 155, Πρέβεζα, φ.
52, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου 1783. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783: συμφω-
νητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας: Στά ἔγγραφα αὐτά οἱ Ἀλβανοὶ ξυλοκόποι ὀνομάζο-
νται «Σουμπικιώτες», «Σουποικιώτες», «Σουμποκιώτες» πού ἦταν γενικά γνωστοί ὡς
«ξυλοουργοὶ καί βαγενάδες». Βλ. Θεσπρωτοῦ - Ψαλῖδα, Γεωγραφία Ήπειρου, σσ.
11, 60-61: Στό χειρόγραφο: (Ψαλῖδα, φ. 81β, Θεσπρωτοῦ φ. 17α). Πρβλ. Ἀραβα-
ντινοῦ, Χρονογραφία της Ήπειρου, τ. 2 σ. 366.

10. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 155, φ.
52, Πρέβεζα, 24 Ἰουλίου 1783: Συμφωνητικά ἐργασίας ὑλοτόμων. *Rouquerville*,
Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 425. *Leake*, *Travels*, τ. 1, σ. 181.

11. Χρήστος, Γιάννης, Βασίλης, Κώστας, Θωμᾶς, Γιώργος, Δημήτρης, Γληγό-
ρης, Κύρκος, Θανάσης εἶναι συνηθέστατα στά νοταριακά ἔγγραφα. Βλ. καί *ANF*,
Marine, Β₃ 352, *État des dépenses de Mr. Lentier*: ἴσως ἄρβανίτικα τά ὀνόματα
Nano Nica, Pana, Marra.

12. *ANF*, IA² 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulos* (1775). *ANF*, IL 435, *Copie*

Βλάχους τῶν ἡπειρωτικῶν βουνῶν πού κατέβαιναν στό Λοῦρο γιά ὑλοτομήσεις τό χειμῶνα¹³. Σέ μερικά συμφωνητικά δέν προσδιορίζεται ἡ καταγωγή τῶν ξυλοκόπων καί ἀπό τά ἐπώνυμα ὑποψιαζόμαστε ὅτι πρόκειται γιά Πρεβεζάνους, γείτονες Ἡπειρώτες ἢ Κεφαλλονίτες¹⁴.

Ἀπό τό συσχετισμό τῶν παραπάνω εἰδήσεων καί τίς συχνές ἀναφορές στά ἔγγραφα ὅτι οἱ ξυλοκόποι κατέβαιναν ἀπό τά βουνά, ὅπου περνοῦσαν τά καλοκαίρια¹⁵, προκύπτει ὅτι μερικές ἀπό τίς ὁμάδες αὐτές μποροῦν νά ταυτισθοῦν μέ τοὺς ὀρεσίβιους πληθυσμούς, Ἡπειρώτες, Βλάχους, Βλαχοηπειρώτες¹⁶, καί ὅτι μέ τήν ἐπωνυμία «Ἀλβανοί» ὑποδηλώνονται γενικά οἱ ντόπιοι πληθυσμοί, καθὼς ὁ ὄρος «Ἀλβανία», ἔχει εὐρύτερο γεωγραφικό περιεχόμενο αὐτῆ τήν ἐποχή¹⁷.

de la lettre écrite des S(aigneu)rs Tois et Danillon charpentiers aux exploitations des bois d' Albanie écrite à M(onsieur) Anguillon de Prèvesa, le 28 août 1778. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀναφέρονται Βλαχότουρκοι στήν Ἡπειρο: Ἱστορία τῶν ἀπό Βεντίστης Βλαχοτούρκων. Σημειώματα Ἱστορικά κατὰ παράδοσιν *Γεωργίου Τουρτούρη* τοῦ Καλλαρτυτιώτη ἀντιγραμμένα ἀπό ἰδιόχειρόν των (ὑπό Ἀθ. Φαλιῖδα) ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ἀρχείου Γ. Β. Βλαχογιάννη, Νέος Κουβαράς, τ. 1 (1961), σσ.15-17, ἐνῶ ἡ παράδοση ὅτι οἱ Χριστιανοί Σπαχήδες τῆς Ἡπείρου ἔφεραν στήν Ἡπειρο κατοίκους τῆς Βλαχίας ἀμφισβητεῖται: Βλ. *Ἰωάννου Λαμπρίδου*, Ἡπειρωτικά Μελετήματα, Ἀθῆναι 1887, τχ. 8, σ. 30.

13. *Μαξίμου*, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 63.

14. *Ἰστ.* Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 10, Πρέβεζα, 20 Ἰανουαρίου 1782. Κ 95, φ. 192, Πρέβεζα, 24 Μαΐου 1756. Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784. Κ 155, φ. 57, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1783. Κ 101, φ. 287, Πρέβεζα, 8 Ἰουλίου (1773): συμφωνητικά ἐργασίας ὑλοτόμων.

15. *Μαξίμου*, ὄπ. π., σ. 63. Βλ. παραπάνω ἀρχειακές ἐνδείξεις σημειώσεων 8, 9. *ANF*, Marine, Β₁ 764, f. 285v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *ANF*, AE, Β₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 15 mars 1785. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς κατοίκους αὐτοὺς εἶναι κτηνοτρόφοι: Δ. *Παπαζήση*, Βλάχοι-Κουτσόβλαχοι, ΗΕ, τ. 24 (1975), σ. 295.

16. Ὑποστηρίζεται ἡ ἐλληνική καταγωγή καί ἡ ἐλληνική συνείδηση αὐτῶν τῶν πληθυσμῶν: Δ. *Παπαζήση*, Βλάχοι-Κουτσόβλαχοι, ΗΕ, τ. 24 (1975), σσ. 150-160. Στό Ζαγόρι ἐκτός ἀπό τοὺς Γρεββενιτιώτες καί οἱ Βωβουσιώτες ἐπιδίδονται στήν ὑλοτομία: (*Παπαζήση*, ὄπ. π., σσ. 14, 289). Σχετικά μέ τοὺς βλαχικούς πληθυσμούς τῆς Ἡπείρου, τίς ἐπιμειξίες, τήν ἐπαγγελματική τους ζωὴ βλ. καί Σπ. *Στούπη*, Ἑλληνοαλβανοί-Τουρκοαλβανοί-Ἀρβίνες-Ἡπειρώται-Βλάχοι, ΗΕ, τ. 24 (1974), σσ. 129-148. Ἡλ. *Βασιλᾶ*, Βλάχοι, Κουτσόβλαχοι καί Ἀρβανιτόβλαχοι, ΗΕ, τ. 25 (1976), σσ. 331-336.

17. *ANF*, AE, Β₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785. *ATF*, IL 435, *Copie de la lettre écrite des S(aigneu)rs Tois et Danillon, Charpentiers aux exploitations des*

Οι δασεργάτες δέν ἐργάζονταν ποτέ μόνοι τους, ἀλλά συγκροτοῦσαν ομάδες ὀργανωμένες κατὰ τό κοινοβιακό σύστημα¹⁸ μέ ἐπικεφαλῆς πάντοτε ἓνα ἢ περισσότερα εἰδικευμένα πρόσωπα¹⁹. Κάθε ομάδα ἦταν ἀνεξάρτητη καί ἐργαζόταν σύμφωνα μέ τούς ὅρους πού εἶχε ὑπογράψει στό συμφωνητικό ἐργασίας²⁰, μόνο τή χειμερινή περίοδο. Ἀπό τό μήνα Μάιο ἢ Ἰούνιο —μετά τή γιορτή τοῦ Ἁγ-Γιαννιοῦ

bois d' Albanie écrite à M(onsieur) Anguillon de la Prèvesa le 28 aoust 1778. Ἀκόμα καί οἱ κλέφτες ὀνομάζονται Ἀλβανοί: "les bandits Albanois": ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mars 1785. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 787, f. 177r καί ἐξῆς: *Contrat Simulé avec les maîtres charpentiers Albanois et stipulé dans la chancellerie du consulat de S(a) M(ajesté) à Salonique en décembre 1787.* Σχετικά μέ τή σύγχυση πού παρατηρεῖται στίς πηγές γιά τίς ὀνομασίες Ἀρβανίτης-Ἡπειρώτης καί πού ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερα στή δυτική Ἑλλάδα, βλ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία, τ. Β', σ. 429. Πρβλ. καί σ. 3 τῆς μελέτης.

18. ANF, AE, B₁ 172, Grimaldy, Larta, 15 mars 1786, 28 mai 1786. ANF, Marine, B₃ 764, f. 285v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.* Πρβλ. σημ. 7, 8, 9, 14. Εἰδικά στά παρακάτω νοταριακά ἔγγραφα ἀναφέρεται «ὁ μάστρο... (ὄνομα)... ἀνταμός μέ τούς συντρόφους του» ἢ «μέ τά μπουλούκια του»: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβεζ., Κ 42, φ. 144, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783, Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785, Κ 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791, Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787: Συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Ὀνομαστικά συνήθως ἀναφέρονται οἱ πρωτομάστοροι ἐπικεφαλῆς ὁμίλων μέ 10-400 ξυλοκόπους. Πρβλ. καί Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβεζ., Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785, Κ 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791, Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Βλ. καί σημ. 28, 41 παρακάτω. Γιά παρόμοιο τρόπο ἐργασίας Ἡπειρωτῶν τεχνιτῶν, Κ. Φαλτάιτς, Οἱ Κουδαραῖοι (πλανόδιοι οἰκοδόμοι τῆς Ἡπείρου), «Νέος Κουβαράς», τ. 1 (1961), σσ. 136-137.

19. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβεζ., Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 24 Ἰουλίου 1783. Κ 42, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784. Κ 107, φ. 1, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791. Συμφωνητικά ἐργασίας ὑλοτόμων. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier (1732):* Οἱ ξυλοκόποι δέν δέχονται νά συνάψουν συμφωνητικό καί νά κανονίσουν ἡμερομίσθιο χωρίς νά τό γνωρίζει ὁ ἀρχηγός τους.

20. ANF, AE, B₁ 172, Grimaldy, Larta, 15 mars 1786. Στά συμφωνητικά ὑπογράφουν μόνο ὁ πρωτομάστορας ἢ πρωτομάστοροι, ὅταν εἶναι πολλοί. Βλ. παραπάνω σημ. 18, 19. Οἱ ὄροι ἀφοροῦσαν τό χρόνο παραδόσεως καί τήν ποιότητα τῶν ξύλων: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβεζ., Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου καί 6 Μαρτίου 1783. Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784, συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας: «Ἄν δέν κρατηθεῖ ἡ διορία νά πλερώνει 30 λίτρες κερὶ σῶνε Λατίνων τήν ἐκκλησίαν». Ἀξιοσημείωτοι οἱ παρακάτω ὄροι ἀπό μερικά συμφωνητικά: «νά βγοῦν τά ξύλα κατὰ τούς ἄνωθεν μέτρος γερά, ὄχι κουέρια καί σάπια καί χωρίς λωτζάδες καί γριζέτες...» καί σέ περίπτωση πού δέν τηροῦνται οἱ ὄροι: «ἡ ξυλεία νά μὴ γίνεταί δεκτή ἢ νά ὑπολογίζονται τά δύο κομμάτια ὡς ἓνα».

του Ριγανᾶ —²¹ ανέβαιναν στά ὄρεινά γιά τίς ἀγροτικές ἐργασίες τῆς συγκομιδῆς καί ξαναγύριζαν τον Ὀκτώβριο ἢ τό Νοέμβριο στά χειμαδιά, ὅπως καί οἱ ἄλλοι ἐποχικοί ἐργάτες τῆς Πίνδου²². Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι «οἱ Ἀλμπανέζοι ξυλοκόποι» πού κατέβαιναν ἀπό τά βουνά τῆς Πίνδου καί τῆς βόρειας Ἡπείρου δέν ἀσχολοῦνταν μέ τήν ὑλοτομία μόνο στήν περιοχή τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἀλλά ταξίδευαν καί στούς γειτονικούς τόπους, φθάνοντας ὡς τήν Πελοπόννησο. Ἐξάλλου ἡ προσφορά ἐργασίας ἀπό διακινούμενες ὁμάδες τεχνιτῶν ἦταν ἀπό τά συνηθισμένα φαινόμενα τῆς οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας²³. Στά συμφωνητικά οἱ δασεργάτες ἀποκαλοῦνται «μαστόροι ἢ πρωτομαστόροι» ἄλλοτε «ξυλοφόροι» καί τίς περισσότερες φορές «πρωτομαστόροι τῆς τέχνης ἡγουν πελεκάνοι» ἢ ἀπλῶς «πελεκάνοι»²⁴. Εἶναι τεχνίτες εἰδικευμένοι στήν ἐπιλογή καί τήν κοπή ναυπηγικῆς ξυλείας, πού στά συμφωνητικά ἐργασίας ὀνομάζεται «ξύλα τῆς τέχνης ἢ τῆς κονστρουκσιόν»²⁵ καί ἔχουν εἰδικευθεῖ στήν τέχνη αὐτή προφανῶς ἐμπειρικά, ἀλλά μέ ιδιαίτερη ἀπόδοση, ἂν κρίνουμε ἀπό τήν ἀκτίνα τοῦ δικτύου ἐργασίας²⁶. Παρόμοια εἰδίκευση παρουσίαζαν οἱ πελεκάνοι τῆς δούγας

21. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 juillet 1733. Στό ἔγγραφο ἀναγράφεται ἀπλῶς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου· προφανῶς ὑπονοεῖται ἡ γιορτή τοῦ γενεθλίου τοῦ Προδρόμου (24 Ἰουνίου) πού ὁ λαός μέχρι σήμερα στή δυτική Ἑλλάδα ἐπονομάζει τοῦ Ριγανᾶ, γιατί ὠριμάζει ἡ ρίγανη.

22. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 1 septembre 1731, 24 decembre 1731. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier (1732). Πρβλ. Γρίσπου, Δασική ἱστορία, σ. 130. Γιά τοὺς ἐποχικούς ἐργάτες τῶν περιοχῶν αὐτῶν βλ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία, τ. Β', σ. 429. Στή νότια Ἡπειρο, κυρίως στά παράκτια τοῦ Ἀμβρακικοῦ γιά τίς ἐποχικές ἀγροτικές ἐργασίες καλοῦσαν Ἑπτανήσιους: Heuzey, L'Acarnanie, σ. 259, συνήθεια πού διατηρήθηκε ὡς τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα.

23. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 juillet 1755: "Plusieurs de ses compagnies se détachent et passent en Morée et dans les lieux voisins". Πρβλ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία, τ. Β', σσ. 430-431. Γιά τό ρόλο τῆς διακινούμενης ἐργατικῆς δυνάμεως στό οἰκονομικό σύστημα τῆς ἐποχῆς: Ἀσδραχᾶ, Οἰκονομία, σ. 168.

24. Ἱστ. Ἀρχ. Πρέβεζ., Κ 98, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790. Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου, 1784. Κ 42, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

25. Ἱστ. Ἀρχ. Πρέβεζ., Πρέβεζα, 22 Φεβρουαρίου 1779, ἐξουσιοδότηση γιά ἀγορά ξυλείας, φ. 253, Πρέβεζα, 15 Φεβρουαρίου 1779, ὑποθήκη, φ. 258, *Préveza*, 22 Φεβρουαρίου 1778 (ιδιωτικό, «*πρωγιστράρεται*» 7 Μαρτίου 1779): ἐταιρικό ἀγορᾶς ξυλείας. Πρβλ. πίνακες 8, 15, 17 καί εἰκ. 1.

26. Πρβλ. πίνακα 17. Ὅπως προκύπτει ἀπό τά νοταριακά ἔγγραφα οἱ περισσότεροι εἶναι ἀναλφάβητοι (βλ. Σταμούλη, Ὁ ἀλφαβητισμός στήν Πρέβεζα ὁπ. π.,

οἱ ὀνομαζόμενοι «σαρτζήδες»²⁷.

Σχετικά μέ τόν ἀριθμό τῶν μαστόρων ξυλοκόπων καί τῶν βοηθῶν τους δέν ὑπάρχουν ἀκριβή στοιχεῖα. Ἀπό ἀναφορές ὁμως στά ἔγγραφα, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ἔρχονταν ὁμαδικά — 50-80 σέ κάθε ὁμάδα — ξυλοκόποι ἀπό τήν «Ἀλβανία» καί ὅτι γιά τήν ἐτοιμασία μιᾶς προμήθειας ἐργάζονταν 400-700 ἐργάτες, καθῶς καί ἀπό τή διαπίστωση ὅτι στά νοταριακά ἔγγραφα δέν ἐπαναλαμβάνονται τά ἴδια ὀνόματα μαστόρων²⁸, μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ κανεῖς, ὅτι ὑπῆρχαν ἀρκετοί ὄμιλοι ξυλοκόπων.

β' Ἡ διεξαγωγή τῆς ὑλοτομίας — ὁ ρόλος τῶν ντόπιων. Ἡ πρώτη ὑλοτομία τῶν Γάλλων στήν Ἠπειρο τό Νοέμβριο τοῦ 1732, ἀνατέθηκε σέ ὁμάδα ντόπιων ξυλοκόπων, πού ἐκπαιδεύτηκαν ἀπό τόν ἀρχηγό τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς Lentier, στήν ἐπιλογή κατάλληλων δένδρων καί στόν τρόπο τεμαχισμού²⁹. Κατά τά ἐπόμενα χρόνια τῆς πειραματικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Γάλλων (1732-1734), γιά λόγους οἰκονομίας ἀλλά καί προστασίας τῆς ἐργασίας³⁰ ἡ ὑλοτομία διεξάγεται ἀπό τήν ἴδια ὁμάδα καί μόνο σέ δυό περιπτώσεις γίνεται λόγος γιά σύμβαση μέ Μαλτέζους ξυλοκόπους ἢ γιά ἀποστολή Γάλλων εἰδικῶν ἀπό τήν Τουλῶν³¹.

σσ. 94-95) καί κατά συνέπεια ἀγνοοῦσαν στοιχειώδεις κανόνες μαθηματικῶν πού ἀπαιτοῦσε αὐτή ἡ τέχνη. Πρβλ. σσ. 43-44, σημ. 35-36. Πρόκειται γιά τέχνη πού κληρονομήθηκε ἀπό γενιά σέ γενιά. Βλ. σσ. 30-32 τῆς μελέτης, καί παραπάνω σημ. 7, 8, 9, 14, 23.

27. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβεζ., Κ 42, φ.145, Πρέβεζα, 2 Νοεμβρίου 1783. Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787. Κ 101, φ. 287, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1779. Κ 95, φ. 192, Πρέβεζα, 24 Μαΐου 1756. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

28. ANF, Marine, B₁ 764, ff. 266r, 275v, 285v, *Assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, AE, B₁ 172, Dubroca, Larta, 15 juin 1733. Πρβλ. σημ. 7-9, 14 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου.

29. ANF, AE, 1 170, Dubroca, Larta, 24 septembre 1731, 1 septembre 1731, 24 decembre 1731. ANF, Marine, B₃ 352, f. 182v. *État des dépenses de Mr. Lentier (1732)*. ANF, Marine, D₃ 9, mémoire... de Mr. Lentier (1732): Ὁ εἰδικός στή ναυπηγική ὑλοτομία "Maître constructeur" Coulomb (βλ. σ. 43) εἶχε ἀναχωρήσει μὴ μπορώντας νά προσαρμοσθεῖ στίς τοπικές συνθήκες ἐργασίας.

30. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 3 juillet 1732, 7 mai 1732. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260-266, *Offres et conditions du Cap. Icard (1732)*.

31. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 1 juillet 1733, 7 mai 1735. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260r-266v, *Offres et conditions du Cap. Icard (1732)*. Τό ἴδιο θέμα θίγεται καί σέ σχετική σύμβαση τοῦ 1748: ANF, Marine, B₃ 471, 1748, f. 310r, Toulon, 30 novembre 1748, *Conditions pour la fourniture annuelle des... pieds cubes des bois de chêne de la forest de Loure dans le golfe de Larta*.

Μετά τό 1765, εποχή πού συμπίπτει μέ τήν άκμή τής εταιρείας τής Πρέβεζας, ή απόδοση τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου ἐξαρτᾶται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τή συμβολή τῶν Ἑλλήνων δασεργατῶν. Ἀπό τίς εἰδήσεις γαλλικῶν καί ἑλληνικῶν πηγῶν προκύπτει ὅτι οἱ ὑλοτομικές ομάδες διευρύνθηκαν καί διαμορφώθηκαν ἔτσι, ὥστε νά ἀνταποκρίνονται στίς ἀνάγκες τῶν νέων ὑλοτομικῶν συνθηκῶν πού ἐπέβαλε ή γαλλική ἐκμετάλλευση. Κάθε ὑλοτομικό συνεργεῖο ἀποτελοῦσε ἕνα μικρόκοσμο ἀπό ἐργάτες καί τεχνίτες ὑπό τήν ἐποπτεία ἑνός ἢ περισσοτέρων «ἀρχιμαστόρων πελεκάνων»³². Συμμετεῖχαν σέ αὐτό οἱ ἀπλοῖ ξυλοκόποι «μαστόροι πελεκάνοι» γιά τήν ὑπόδειξη τῶν δένδρων καί τό σωστό τεμαχισμό τῶν κορμῶν, οἱ ἐμπειρογνώμονες, καί ὁ ἐπιστάτης γιά τήν ὄλη ὑλοτομική διαδικασία. Ἐπειδή ἀπό τό συμβόλαιο ὀριζόταν ὅτι ή ξυλεία ἔπρεπε νά παραδίδεται ἀπό τόν ἀρχηγό τής ομάδας στό κοντινότερο ποτάμι ἢ θαλάσσιο «σκάλωμα», τό συνεργεῖο ἐπιβαρυνόταν καί μέ τή μεταφορά³³. Ἐτσι τήν ὑλοτομική ομάδα πλαισιώναν «κουβαλιστάδες», βαρκάρηδες μέ σχέδιες καί μονόξυλα³⁴, «στοιβαδόροι» γιά τή συγκέντρωση τῶν κομμα-

32. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 96, φ. 57, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784. Κ 42, φ. 145, Πρέβεζα, 2 Νοεμβρίου 1783. Κ 42, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783: Κ 98, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790: Δύο ἀρχιξυλοκόποι. Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784, Τρεῖς πρωτομαστόροι τής τέχνης. Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785: Τέσσερις ἀρχιμαστόροι. Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787, Τέσσερις πρωτομαστόροι Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783, ὀκτώ πρωτομαστόροι τής τέχνης: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

33. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783, συμφωνητικό ἐργασίας ὑλοτόμων: ὁ τεμαχισμός γίνεται ὑπό τήν ἐποπτεία εἰδικοῦ μάστορα μέ γνώσεις ναυπηγικῆς. Κ 96, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 17 Ἰανουαρίου 1791): γιά τά τσεκουριάτικα εὐθύνεται ὁ ἀρχηγός τής κομπανίας πού θά πληρώσει. Γιά τόν τεμαχισμό τῶν κορμῶν καί τόν τετραγωνισμό τῶν κομματιῶν ἀπό ντόπιους ξυλοκόπους βλ. καί *ANF, Marine, B₁ 787, f. 175v, Compte des dépenses simulé à une fourniture par économie pour compte de sa majesté de 5146 pièces de chêne (1787). ANF, Marine, B₁ 764, ff. 274v, 285r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ANF, Marine, B₁ 352, ff.260r-266v, Offres et conditions du Cap. Antoine Icard (1732): "Les bois seront coupés, ecaris et gabarisés". Βλ. σσ. 207-208.*

34. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 53, Πρέβεζα, 31 Ἰανουαρίου 1783: συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας: «Οἱ μαστόροι ξυλοκόποι νά πληρώνουν γιά τό ἀσύρμα τῶν ξύλων ἀπό τό ποτάμι τοῦ Λούρου». Κ 155 φ. 60, Πρέβεζα, 26 Μαρτίου 1783: συμφωνητικό ἐργασίας ὑλοτόμων: Οἱ μαστόροι συμφωνοῦν μέ τοὺς «κουβαλιστάδες» νά μεταφέρουν τήν ξυλεία στόν «αὐλέμονα τοῦ Καντζᾶ». Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 19 Φεβρουαρίου 1777= συμφωνητικό μαστόρων μέ «κουβαλιστάδες». Πρβλ. *ANF, Marine, B₁ 764, ὄπ. π.*

τιῶν καὶ τῆ φόρτωσή τους στά τοπικά πλοῖα, ἐνῶ εἰδικευμένοι τεχνίτες κατασκεύαζαν ἀμάξια γιὰ τῆ μεταφορά τῆς ξυλείας ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῶν δασῶν στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ³⁵. Ἀρματολικές ὁμάδες μισθώνονταν ἐπίσης ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ τῆς ὁμάδας, γιὰ νὰ φρουροῦν τὴν ξυλεία σέ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐργασίας³⁶. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς παραπάνω εἰδικούς ἐργάτες, στὴν ἴδια ὁμάδα ἀνήκαν ὑπηρετικὸ προσωπικό, γραμματικὸς, διερμηνέας καὶ «διευθυντής» πού χειριζόταν τὰ οἰκονομικά τῆς κομπανίας³⁷. Εὐθύνη γιὰ τὴν ποιότητα ἐργασίας καὶ τῆ διεκπεραίωσή της εἶχε ὁ ἀρχηγὸς τῆς κομπανίας πού δεσμευόταν ἀπὸ ἀνάλογους ὅρους τοῦ συμβολαίου, ἐνῶ ὑπῆρχαν περιπτώσεις πού ἔμπαιναν καὶ ἐγγυητές (πιέντζοι καὶ πρέντζιπαλ ὑπαγαδόροι)³⁸. Μὲ τοὺς ἀρχηγούς τῶν ὁμάδων αὐτῶν ὑπέγραφαν συμφωνητικὰ γιὰ παράδοση συγκεκριμένης ποσότητας ξυλείας οἱ ξυλέμποροι τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας ἢ συνηθέστερα μεσάζοντες ξυλέμποροι³⁹ πού μεταπυλοῦσαν σέ ἐκείνους τὴν ξυλεία⁴⁰. Ἦταν δυνατὸ πολλοὶ ὄμιλοι νὰ ἐργάζονται συγχρόνως στὴ δασικὴ περιφέρεια ἑνὸς προμηθευτῆ — 400 ὡς 700 ἐργάτες ἀριθμοῦσε κάθε καλὰ συγκροτημένος ὄμιλος — καὶ ἂν ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ὅτι τὸν ἴδιο χρόνο μεγάλες προμήθειες ἐτοιμάζονταν ἀπὸ πολλοὺς ξυλεμπόρους⁴¹, εὐ-

35. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φφ. 90-91, Πρέβεζα, 29 Μαΐου 1784. Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777 «μάστοροι στοιβαδόροι». Γιὰ τοὺς μαραγκούς: ANF, Marine, Β₃ 764, ὄπ. π.

36. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου 1783, 6 Μαρτίου 1783: συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας: «Τὰ τσεκουριάτικα, λογιάτικα, ἀρματολιάτικα, κοβάλισμα στά ἄνωθεν σκαλώματα καὶ κάθε λογῆς ἔξοδα ἔχουν νὰ τὰ πλερώνουν οἱ ἄνωθεν μαστόροι». Πρβλ. ANF, αὐτόθι.

37. ANF, αὐτόθι. Διευθυντής ἀναφέρεται μόνο στό ἔγγραφο Marine, Β₃ 787, f. 175v, *compte des dépenses*, ὄπ. π.

38. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783. Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777. Κ 102, φ. 363, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1784: συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Βλ. καὶ σημ. 20 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου. Πρβλ. ANF, Marine Β₃ 764, f. 265v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

39. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 10, Πρέβεζα, 20 Ἰανουαρίου 1782. Κ 155, φ. 57, 9 Μαρτίου 1783: συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Πρβλ. καὶ Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784.

40. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 103, Πρέβεζα, 9 Μαΐου 1785 (ιδιωτικὸ «ρεγγιστράρεται» 12 Ἰουνίου 1785). Κ 96, Πρέβεζα, 23 Ἰανουαρίου 1787: συμφωνητικὰ ὑλοτομικῆς ἐργασίας. Σπάνια ἀγοράζουν οἱ ἴδιοι: ANF, Marine, Β₃ 764, f. 262r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

41. ANF, Marine, Β₃ 764, ff. 265v, 266r, 175r-v. *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Ὑπολογίζουμε κατὰ προσέγγιση λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη ὅτι ἐργά-

νόητο είναι ότι, τουλάχιστον στα χρόνια της μεγάλης ξυλεμπορικής δραστηριότητας, άπασχολούνταν στά δάση μερικές χιλιάδες ξυλοκόπων και έργατων. Η αύξηση του αριθμού των έργατων αυτή τήν περίοδο αποδίδεται από άρμόδιους όχι μόνο στην ανάπτυξη του ξυλεμπορίου, αλλά και στην άνικανότητα και στην έλλειψη προγραμματισμού των Έλλήνων ξυλεμπόρων πού άπορροφημένοι από τά οικονομικά τους προβλήματα, δέν άσκοϋσαν τήν κατάλληλη έποπτεία στό ύλοτομικό έργο. Οί ύπηρετες πού τούς άντιπροσώπευαν, δέν ύπολογίζονταν από τούς άρχιξυλοκόπους, πού προσλάμβαναν χωρίς νά ύπάρχει πάντοτε άνάγκη όλους τούς εργάτες πού έφθαναν από τά γύρω μέρη νά ένταχθοϋν στίς κομπανίες τους⁴².

Σχετικά μέ τήν άπόδοση⁴³ τής εργασίας των ξυλοκόπων έχομε μαρτυρίες ότι μέ 40 ξυλοκόπους μπορούσαν νά έτοιμασθοϋν κάθε μήνα φορτία ξυλείας για πέντε πλοία⁴⁴ και ότι ένας ξυλοκόπος άπέδιδε περίπου 15.000-20.000 κυβικά πόδια ξυλείας τό χρόνο⁴⁵.

Η ύλοτομία διεξαγόταν τό χειμώνα, γιατί τότε, όπως ήδη αναφέρθηκε, οί ξυλοκόποι βρίσκονταν στά πεδινά, αλλά και επειδή διευκολυνόταν ή ποτάμια διακίνηση τής ξυλείας, καθώς ή ροή των ποταμών ήταν πλούσια. Τό θέρος εξάλλου ήταν κυρίως ή έποχή των μεταφορών και ή ξυλεία έπρεπε νά στεγνώσει και νά είναι έτοιμοπα-

ζονταν από 80 ως 400 ξυλοκόποι σέ κάθε ύλοτομική περιφέρεια (*coupeurs*), πλαισιωμένοι από ισάριθμους ή περισσότερους εργάτες πού τεμάχιζαν και τετραγώνιζαν τήν ξυλεία (*les ouvriers qui taillaient et écarrioient*), καθώς και άλλους βοηθητικούς. Βλ. σσ. 207-208. Εϋνόητο είναι ότι ή πραγματοποίηση μεγάλων έξαγωγών (βλ. πίν. 21, διάγρ. 1) προϋπέθετε πολλά εργατικά χέρια.

42. *ANF*, IL 435, *Copie de la lettre des S(igneu)r(s) Toir et Danillon Charpentiers aux exploitations des bois d' Albanie écrite à M(onsieu)r F. Anguillon de Prévessa*, le 28 août 1778. Άς σημειωθεί ότι κάθε προμηθευτής συντηρούσε 10-20 ύπηρετες πού άσχολούνταν μέ τήν έποπτεία τής ύλοτομίας.

43. *ANF*, Marine, δπ. π., f. 275v, Πρβλ. Διαφορετική διαπίστωση: *Ιστ. Άρχ. Πρέβεζ.*, Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 *Ιανουαρίου* 1783= συμφωνητικό ύλοτομικής εργασίας και Κ 42, Πρέβεζα, 4 *Άπριλίου* 1783: ναυλοσύμφωνο για τή μεταφορά τής παραπάνω ξυλείας στην Πρέβεζα: Για τήν έτοιμασία 2.400 κομματιών φορτίο δυό τοπικών πλοίων- εργάστηκαν 1½ μήνα 8 πρωτομαστόροι μέ τίς συντροφίες τους. *Τ*σως ύπολογίζεται τό maximum τής άποδόσεως άν ληφθοϋν ύπ' όψη και οί άνώμαλες συνθήκες εργασίας. Βλ. *ANF*, Marine, Β, 764, ff. 275v, 265v, 266r.

44. *ANF*, AE, Β, 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732.

45. *ANF*, AE, Β, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 15 mars 1783, 25 mars 1785. *ANF*, AE, Β, 170, Dubroca, Larta, 24 septembre, 24 decembre 1731. *ANF*, Marine, δπ. π., f. 267v. Βλ. κεφάλαια «*Υλοτομία*» και «*Μεταφορά*».

ράδοτη για φόρτωση στά τέλη της ανοίξεως⁴⁶. Σέ όλες σχεδόν τίς ζώνες δασικής εκμεταλλεύσεως ἐργάζονταν ἀπό τόν Ὀκτώβριο ὡς τόν Ἀπρίλιο, ἐνῶ στήν Αἰτωλία συνήθιζαν νά ὑλοτομοῦν τό Σεπτέμβριο. Παντοῦ ὁμως ἡ ὑλοτομία καθοριζόταν σέ περίοδο πανσελήνου, ὅπως προκύπτει ἀπό σχετικό ὄρο σέ ὄλα τά συμφωνητικά ἐργασίας: εἶναι πανελλαδική πρόληψη ὅτι τότε ἡ ἐργασία ἔχει ἀπόδοση καί δέν ἐπιλέγονται κούφια ξύλα⁴⁷. Ἡ χρονική διάρκεια μιᾶς ὑλοτομίας ἐξαρτᾶται ἀπό τήν παραγγελία, τόν ἀριθμό τῶν ἐργατῶν καί τό ρυθμό τῆς ἐργασίας. Συνήθως ἡ ἐτοιμασία μεγάλης παραγγελίας ἀπαιτοῦσε ἐννιά μῆνες ἐργασία, ἐνῶ μικρή ποσότητα, π.χ. ἀρκετή γιά τή ναυπήγηση τοπικοῦ πλοίου, ἐτοιμαζόταν σέ δύο-τρεις μῆνες⁴⁸.

Στό ὑλοτομικό ἔργο διακρίνονται τά ἀκόλουθα στάδια: ἡ ἐπιλογή τῶν δένδρων καί τό σημάδεμα, ἡ ὑλοτομία, ὁ τεμαχισμός τῶν κορμῶν (τσεκουριάτικα), τό τετραγώνισμα τῶν ξύλων καί ἡ προσαρμογή τῶν κομματιῶν στήν κατηγορία καί τίς διαστάσεις πού καταγράφονται στό συμβόλαιο. Ἡ ἱκανοποίηση μιᾶς παραγγελίας κρινόταν ἀπό τήν ἐπιτυχία τῆς ἐργασίας, κυρίως στό πρῶτο καί στά δύο τελευταῖα στάδια πού ἀπαιτοῦσαν εἰδικές γνώσεις, δεξιότητα καί πείρα⁴⁹. Οἱ ντόπιοι ξυλοκόποι δέν ἀνταποκρίνονταν πάντοτε σέ αὐτό τό ἔργο: ἀστοχοῦσαν στήν ἐκλογή κατάλληλων κορμῶν, γιατί δέν γνώριζαν τίς ἡλικίες τῶν δένδρων ἢ προτιμοῦσαν γιά μεγαλύτερη ἄνεση στήν ἐργασία μικρά δένδρα, ἀκατάλληλα γιά ναυπηγική ξυλεία⁵⁰. Ἄλλοτε δέν συμμορφώνονταν στίς ὑποδείξεις Γάλλων καί Ἑλλήνων ξυλεμπόρων πού ἀνέχονταν τήν κατάσταση γιά νά μή δημιουργοῦνται δυσარέσκειες μέ ἐπιζήμιες γιά τήν κάλυψη τοῦ

46. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Ἴστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου 1783: συμφωνητικό ὑλοτομικῆς ἐργασίας: «ὀπόσχονται νά τά κόψουν εἰς τό παρόν φενκάρη». Κ 42, φ. 144, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783, «τόν ἐρχόμενον Νοέμβριον, ἤγουν εἰς τό φεγγάρι». Πρβλ. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier*.

48. Ἴστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 5 Μαρτίου 1783, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Νοεμβρίου 1783. ANF, Marine, B₃ 764, f. 267v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

49. ANF, ὄπ. π., ff. 266v, 275v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260 r-266v, *Offres et conditions du Cap. Icard... article 3*. ANF, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier (1732)*. Πρβλ. πίν. 8, 17, εἰκ. 1 καί σημ. 20 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου.

50. *Σταχειρίτιον*, Ἠπειρωτικά, σ. 410. ANF, Marine, B₃ 764, f. 266v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Γιά τήν ἀκατάλληλη ξυλεία τῶν μικρῶν δένδρων: *Albion, Forests*, σσ. 5-18, 113-114. *Bamford, Forests*, σ. 10.

λαθρεμπορίου προεκτάσεις⁵¹. Ἡ ἀποστολή ὁμως στή Γαλλία φορτίων ἐλαττωματικῆς ξυλείας, ἐπηρέαζε τόν προγραμματισμό τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλών, καί γι' αὐτό, ὕστερα ἀπό αἴτηση τῶν Ἑλλήνων, ἀποφασίστηκε ἡ ἀποστολή εἰδικῶν ἀπό τή Γαλλία. Οἱ ξυλέμποροι Σταμάτης καί Κυδωνάκης γνωρίζουμε ὅτι εἶχαν ἀποστείλει ἀντιπροσώπους τους στή Γαλλία, γιά νά ἐνημερώσουν σχετικά μέ τά προβλήματα τοῦ ὑλοτομικοῦ ἔργου καί νά κατατοπισθοῦν οἱ ἴδιοι πάνω σέ μεθόδους ὑλοτομίας, καί εἶναι οἱ πρῶτοι πού ἐπέτυχαν τήν ἀποστολή δυό ἀρχιξυλοκόπων ὁ καθένας, γιά τίς δικές του δασικές περιφέρειες (1774)⁵²

Δέν εἶναι γνωστό ὁ ἀριθμός τῶν Γάλλων ἀρχιξυλοκόπων πού διηύθυναν ἔκτοτε τό ὑλοτομικό ἔργο στήν Ἡπειρο. Σποραδικά ἀναφέρονται στίς πηγές ἀπό 2 ἕως 6 Γάλλοι εἰδικοί σέ κάθε συνεργεῖο κάθε χρόνο⁵³, πού καθοδηγοῦσαν τούς ἐργάτες στήν ἐπιλογή τῶν δένδρων καί στό σωστό τεμαχισμό καί ἐνημέρωναν τή γραμματεία τῶν ναυπηγείων γιά τήν ἀποστολή νέων φορτίων καί τόν προγραμματισμό νέων ὑλοτομήσεων⁵⁴. Ὑπό τήν ἐποπτεία τους βελτιώθηκε ὁπωςδήποτε ἡ ποιότητα τῆς ἐργασίας, τουλάχιστον τά πρῶτα χρόνια. Δέν ἔλειψαν ὁμως τά προβλήματα συνεργασίας, σοβαρότερα μάλιστα ἀργότερα καί μέ συνέπειες στήν ἀπόδοση τοῦ ἔργου. Στά γαλλικά ἔγγραφα χαρακτηρίζονται «ἀπείθαρχοι, ἀνυπότακτοι καί ἀμετακίνητοι ἀπό τή γνώμη τους» οἱ «Ἀλβανοί» ξυλοκόποι⁵⁵, ὅπως γενικά στά περιηγητικά κείμενα τῆς ἐποχῆς οἱ Ἡπειρωτες καί οἱ «Ἀλβανοί»⁵⁶. Ὑλοτομία δένδρων πού δέν εἶχαν σημαδευθεῖ ἀπό

51. ANF, Marine, D₃ 3, f. 73. ATF, IA¹ 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulos (1775)*. Πρβλ. Μαξίμου, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 63.

52. Βλ. σσ. 43, 111 τῆς μελέτης. ANF, Marine, B₃ 764, f. 265r-v. Γιά τίς γνώσεις καί τήν εἰδική τεχνική κατάρτιση τῶν Ingenieurs-Constructeurs Βλ. καί *Duclairbois*, Dictionnaire, σ. 163.

53. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 10 juin 1785. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 265r, 272r, 273v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ATF, SE 184, ff. 221-222. Πρβλ. Leake, Travels, τ. I, σ. 181.

54. ATF, IL 435, *Copie de la lettre des S(eingue)rs Toir et Danillon, charpentiers...*, de Prèveza, ὄπ. π., 28 août 1778. Γιά τόν ἐπιστημονικό τρόπο ὑλοτομίας βλ. *Duclairbois*, Dictionnaire, σ. 163. Πρβλ. καί πίνακα 8.

55. Βλ. πίν. 20, διάγρ. 1. ATF, IL 435, *Copie de la lettre des S(aigneu)rs Toir et Danillon, charpentiers...*, de Prèveza, 28 août 1778, ὄπ. π.

56. Γιά τό ζωηρό καί ζύπνιο πνεῦμα, τήν ἀντοχή καί τή δύναμη, ἀλλά καί τόν τραχύ καί ἀκαμπτο χαρακτήρα τῶν Ἡπειρωτῶν πού ἀποδίδεται σέ κλιματολογικές συνθήκες καί φυσικό περιβάλλον ἢ κοινωνικοοικονομικές δομές: βλ. *Rouquevil-*

τούς Γάλλους ειδικούς, πιέσεις από τούς ντόπιους ξυλοκόπους νά ύλοτομούντα περιφέρειες πού έκείνοι πρότειναν, άσχετα άν απέδιδαν κατάλληλη ξυλεία, ό φόβος τών Γάλλων μήπως έγκαταλειφθούν στά δάση από τούς έργάτες και άποκλεισθούν εκεί χωρίς όδηγούς, άναφέρονται στή σχετική άλληλογραφία, πού δημιουργεί τήν έντύπωση ότι οί Έλληνες είναι ξεσηκωμένοι έναντίον τους. Οί δυσκολίες στή συνεννόηση επιδείνωναν τήν άνωμαλία, καθώς οί διερμηνεϊς, άλλοτε από άγνοια, άλλοτε από πρόθεση, παραποιούσαν τίς όδηγίες⁵⁷.

Στά τέλη τοῦ αἰώνα πού οί ύλοτομικές ομάδες δέχονταν και άνειδίκευτους έργάτες, οί κλοπές τών ζώων μεταφοράς ή οί στάσεις έργασίας μέ αίτημα πρόσθετη πληρωμή, ήταν συχνές και ή άσυνέπεια τών έργατῶν επιβάρυνε τά οικονομικά τών προμηθευτῶν. Για τή συμπεριφορά τών έργατῶν εϋθύνονταν και οί ίδιοι οί ξυλέμποροι πού, συνήθως χρεωμένοι, δέν τούς πλήρωναν κανονικά. Άς σημειωθεί ότι μόνο ό προμηθευτής Σταμάτης όφειλε 4.000 γρόσια στους ξυλοκόπους πού για τό λόγο αυτό άρνούνταν νά παραδώσουν τήν ξυλεία. Μερικές από τίς αντιδράσεις τών έργατῶν ύποκινούνταν και από τούς Τούρκους πού, όπως έχει έκτεθει, υπέβλεπαν στά τέλη τοῦ αἰώνα τήν πρόοδο τών Έλλήνων ξυλεμπόρων⁵⁸.

Άπό τά παραπάνω αντιλαμβάνεται κανείς ότι τό θέμα τής ύλοτομίας δεν αντιμετωπιζόταν πάντοτε χωρίς δυσκολίες. Είναί άξιοπαράτηρητο πάντως τό γεγονός ότι, στή δασική εκμετάλλευση τών Γάλλων, ό τοπικός εργατικός παράγοντας άποδείχτηκε ρυθμιστικός συντελεστής στήν έφαρμογή τοῦ σχετικοῦ προγράμματος.

γ' Οί βοηθητικοί. Στίς κατηγορίες τών βοηθητικῶν έργατῶν μπορούμε νά εντάξουμε τούς όδηγούς άρχιξυλοκόπων-έκτιμητῶν δασῶν κατά τίς έξερευνήσεις δασικῶν περιοχῶν⁵⁹. Γενικά στήν όθω-

Je, Voyage en Albanie, τ. 3, σσ. 153-154. J. *Bellaire*, *Précis*, σ. 143. Πρβλ. R. *Davenport*, *The life of Ali pacha of Tepeleni*, London 1837, σσ. 14, 18. *Leake*, *Travels*, τ. 1, σσ. 522-523. *Guillaume Vaudoncourt*, *Memoirs*, σσ. 326-327. Πρβλ. *ANF*, AE, B₃ 242, *Mémoire... de Mr. Dupré* (1800).

57. *ATF*, IL 435, Copie de la lettre... des Charpentiers (18-8-1778), όπ. π. *ATF*, IA¹ 73, *Mémoire... de Mr. Micalopoulo* (1775). *ANF*, Marine, B₃ 764, ff. 266v, 271v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

58. *ATF*, IL 435, Copie de la lettre... des charpentiers όπ. π., *Prévesa*, 28 août 1778. *ANF*, B₃ 764, f. 269v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *ANF*, Marine, B₃ 712, *Anguillon, Toulon*, 17 mai 1781. Πρβλ. σημ. 42.

59. *ANF*, Marine, B₃ 352, ff. 182r-v-186 (1732), *Estat des dépenses de Mr. Lentier*, και f. 180r-v. *Estat de la perte que Lentier a fait*.

μανική αυτοκρατορία ή ανασφάλεια στην ένδοχώρα, τά πυκνά δάση, ή έλλειψη δρόμων⁶⁰, είχαν επιβάλει ιδιότυπη συγκοινωνία: ομάδικές αναχωρήσεις μέ συνοδεία στά ταξίδια⁶¹. 'Ο τρόπος αυτός του ταξιδιού παρουσιαζόταν ιδιαίτερα αναγκαίος στις περιοχές 'Αλβανίας- 'Ηπείρου, όπου ή άναρχία ήταν συνηθισμένο φαινόμενο, καθώς και στη δυτική Στερεά 'Ελλάδα, όπου ο κλεφταρματολισμός βρισκόταν σέ άκμή⁶². 'Εδώ τά ταξίδια πραγματοποιούνταν μόνο μέ την προστασία ισχυρών φρουρών 20-30 άνδρων, πού, αποτελώντας ιδιαίτερο επαγγελματικό κλάδο, είχαν την έδρα τους στους συγκοινωνιακούς κόμβους της περιοχής, τό Βραχώρι και την "Αρτα. 'Επρόκειτο γιά ομάδες από 'Αλβανούς ή Τάταρους μισθοφόρους, πού τους συνιστούσαν στους ταξιδιώτες οί τοπικοί διοικητές, αλλά και γιά σώματα 'Ελλήνων άρματολών⁶³. Μέ τίς παραπάνω ομάδες συνοδείας συνεργάζονταν άλλοι όδηγοί πού υποδείκνυαν τους δρόμους και τά περάσματα. Άλλοτε οί ίδιοι οί άρματολοί αναλάμβαναν την όδήγηση στά δάση. Κάθε ομάδα ή συνοδός γνώριζε τό συγκεκριμένο δρομολόγιο, ώστε νά είναι σέ θέση γά προλάβει ή νά αντιμετώπισει επιθέσεις κλεφτών ή αποκλεισμό σέ κλεισοῦρες⁶⁴.

Τά πρώτα κλιμάκια έκτιμήσεως δασών (1731-1733) συνόδευσαν έμπειροι και γενναίοι όδηγοί και οί ομάδες των άρματολών Γώγου, Μαλάμου και Παναγιώτη⁶⁵. Τήν έποχή της άκμης της δασικής έκμε-

60. Γιά τίς δυσκολίες στά ταξίδια γενικά στη Βαλκανική: Βλ. *Arno Mehlan*, *Die Handelstrassen*, σσ. 377-388.

61. *Βακαλοπούλου*, 'Ιστορία, τ. Δ', σσ. 213-214. Γιά την εξέλιξη των караβανιών στη Βαλκανική, *Mehlan*, *Die Handelstrassen*, σ. 383.

62. *A. Grisebach*, *Reise durch Rumelien und nach Brusse*, Göttingen 1841, τ. II, σσ. 137, 344, Πρβλ. *Mehlan*, *Die Handelstrassen*, σ. 399, σημ. 148. Βλ. σσ. 80-92.

63. *Low* (ed.) *Fauvels first travel*, σ. 213. *ACCM*, LIX 758, Jullien, Misso-longhi, 10 août 1739. *Hobhouse*, *Journey*, τ. I, σ. 198. Πρβλ. και *Hughes*, *Travels*, τ. I, σ. 391: "The route through Etolia and Acarnania was... impracticable, on account of the banditti, who infested it to such a degree that he declared alle the soldiers of his guard would not form a sufficient escort". Γιά τους 'Αρβανίτες ως συνοδούς στά ταξίδια και στά караβάνια: *Κ. Μπίρη*, 'Αρβανίτες, οί Δωριείς του Νεωτέρου 'Ελληνισμού, 'Αθήναι 1960, σσ. 32-33.

64. *ANF*, Marine, B₃ 352, ff. 180r-v, 186v, *État des dépenses de Mr. Lentier. Estat de la perte de Mr. Lentier (1732)*: *ANF*, Marine, D₃ 9, mémoire... de Mr. Lentier (1732): Οί άρματολοί Παναγιώτης και Μαλάμος μέ τίς ομάδες τους θά όδηγούσαν και θά προστάτευαν συγχρόνως τους Γάλλους κατά την περιήγησή τους στά δάση του Ξηρομέρου. Μεμονωμένοι όδηγοί αναφέρονται κατά την περιήγηση στο δάσος του Λούρου.

65. *ANF*, Marine, B₃ 352, D₃ 9, όπ. π.

ταλλεύσεως (1765-1792), σέ γαλλικές καί έλληνικές πηγές, μνημονεύονται οί άρματολοί φρουροί, όχι μόνο σέ περιπτώσεις περιηγήσεων δασών, αλλά καί κατά τή διάρκεια τής ύλοτομίας καί μεταφορᾶς⁶⁶. Στά συμφωνητικά ύλοτομικής έργασίας αναφέρονται έπίσης ομάδες από άρματολούς "Έλληνες καί Τούρκους μέ έπικεφαλής τόν καπετάνιο τους, ό όποιος είχε ευθύνη γιά τυχόν άτύχημα εις βάρος τής ξυλεμπορικής έπιχειρήσεως⁶⁷.

Η έπικοινωνία καί ή μεταβίβαση τών ειδήσεων αποτελούσε άλλο τομέα έργασίας, στόν όποιο άπασχολούνταν άρκετοί από τούς ντόπιους. Ίδιαίτεροι ταχυδρόμοι, βαρκάρηδες ή πεζοπόροι καί ίππεις, διαβίβαζαν μηνύματα καί έντολές από τά κέντρα Πρέβεζα-Άρτα στά συνεργεία τής ένδοχώρας ή σέ άλλα πρόσωπα. Οί ίδιοι ειδοποιούσαν γιά τήν άφιξη τών ξένων πλοίων στήν Πρέβεζα καί παίρνοντας όδηγίες από έμπόρους έννημέρωναν τούς κυβερνήτες τους σέ ποιό σημείο του κόλπου έπρεπε νά φορτώσουν. Ταχυδρόμοι μετέφεραν έπιστολές του προξένου καί τών άλλων Γάλλων στούς προεστους καί στούς άρματολούς, μέ τούς όποιους έρχονταν σέ έπικοινωνία γιά τήν όργάνωση τών περιηγήσεων στά δάση, καθώς καί σέ κλέφτες φίλους τους, γιά νά προλάβουν τυχόν έπιθέσεις κατά τών γαλλικών άποστολών. Έφιπποι οί Έλληνες ή Τούρκοι μετέφεραν τό ταχυδρομείο Σαλαώρας-Άρτας καί οί ίδιοι συνόδευαν τίς άποστολές τών Γάλλων έμπόρων πού από τό έπίνειο τής Σαλαώρας κατευθύνονταν στήν Άρτα⁶⁸, πού άπέιχε 15 μίλια από τή θάλασσα.

Στήν ίδια κατηγορία του βοηθητικού προσωπικού πρέπει νά ένταχθούν οί επαγγελματίες πλοηγοί πού αναλάμβαναν νά όδηγήσουν τά πλοία στά λιμάνια του προορισμού τους⁶⁹. Στήν Πρέβεζα

66. ANF, Marine, B₁ 764, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. 'Ιστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 98, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790 (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 17 Ίανουαρίου 1791). Κ 101, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1778, (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 3 Ίουλίου 1779). Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1779: συμφωνητικά ύλοτομικής έργασίας.

67. 'Ιστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 103, φφ. 73-74, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785. Κ 107, φ. 1, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791: Συμφωνητικά ύλοτομικής έργασίας. Πρβλ. ANF, Marine, B₁ 764, ff. 272v, 275v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

68. ANF, Marine, B₁ 352, ff. 180-186, *Estat des dépenses de Mr. Lentier kai éstat de la perte (1732)*, όπ. π. ANF, AE, B₁ 170, J Dubroca, Larta, 5 janvier 1725. Γιά τούς τατάρηδες πού έκτελούσαν τό ταχυδρομείο βλ. Κ. Σφήκα, Τό ταχυδρομείο του Άλή πασά, HE, τ. 2 (1953), σσ. 1133-1136.

69. Γιά τό έπάγγελμα τών πλοηγών: Β. Σφυρόερα, Τά έλληνικά πληρώματα του τουρκικού στόλου, Άθήναι 1968, σσ. 106-109.

ὕπῃρχαν εἰδικευμένοι πλοηγοί⁷⁰, ἐπειδὴ ὁ Ἀμβρακικός, ἰδιόμορφος, τόσο στὴ «μπούκα» τῆς Πρέβεζας, ὅσο καὶ στό ἐσωτερικό, μέ νερά «φτενά»⁷¹, 11-15 πόδια βάθος ἢ μέ ἐναλασσόμενα βαθιά καὶ ρηχὰ σημεῖα, δυσκόλευε στὸν ἐλλιμενισμό, κυρίως μεγάλων караβιῶν. Ἡ προσόρμιση ἀκόμα στά λιμάνια τοῦ Ἀμβρακικοῦ, κυρίως στὴ Σαλαώρα, παρουσίαζε προβλήματα, γιατί ἦταν ἐκτεθειμένα σέ ἰσχυροὺς ἀνέμους καὶ ὁ κόλπος γινόταν ἀπλησίαστος σέ περίοδο κακοκαιρίας⁷². Οἱ Βενετοί, σύμφωνα μέ ἐρμηνευτικὴ σύμβαση μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Passarowitz, εἶχαν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐλευθεροπλοῖα καὶ τὴν ἀσφάλεια στὸν Ἀμβρακικό κόλπο. Γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση λοιπὸν τῆς ναυσιπλοΐας⁷³ διόριζαν δημόσιο πλοηγὸ πού προϋπαντοῦσε τὰ πλοῖα, εἰδοποιημένος ἀπὸ τίς κανονιές τους, καὶ γιὰ τὴν ἀμοιβή του οἱ ναυτικοὶ κατέβαλλαν ἓνα μικρὸ ποσὸ πού συμπεριλαμβανόταν στό ἀγκυροβόλιο⁷⁴. Ὅταν ὑπῆρχε μεγάλη κίνηση, ὅπως κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς τοῦ ξυλεμπορίου, προσλαμβάνονταν καὶ ἄλλοι πλοηγοὶ μέ δαπάνη τῶν καπετάνιων⁷⁵.

Οἱ ξυλουργοὶ πού κατασκεύαζαν δίκυκλα, κατάλληλα γιὰ τὴ

70. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 25 octobre 1731. Πρβλ. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 351.

71. Περιγραφή τοῦ κόλπου βλ. Coronelli, Description géographique et historique de la Morée reconquise par les Vénitiens ...depuis la guerre qu' ils ont déclarée aux Turcs en 1684 jusqu' en 1687, Paris, chez Nicolas Langlois 1687, σσ. 4-5. Saint-Sauveur, Voyage, τ. II, σσ. 251-252. Κουγιτέα, Πραγματεῖα τοπογραφικὴ, σ. 141. Γιὰ τὸ ἀνοιγμα καὶ τίς διαστάσεις τοῦ κόλπου μέ βάση ἀρχαίες καὶ νεότερες πηγές. Rouqueville, Voyage dans la Grèce, τ. 2, σσ. 130-133. Hobhause, Journey, τ. I, σσ. 193-194. Μ. Περάνθη, Ἀμβρακία, ὅπ. π., σ. 34. Γιὰ τίς δυσκολίες στὴν προσόρμιση: Μαξίμου, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σσ. 45, 63. Arm. Delatte, Les Portulans grecs, Paris 1947, σ. 205: «Νερά φτενά... μὴ κοστάρεις ἀλλὰ ἀλαργινά». Κατὰ τὸν Rouqueville, Voyage dans le Grèce, τ. 2, σ. 314, σημ. I, στό βυθὸ τοῦ ἠαναλιῦ τῆς Πρέβεζας παρέμειναν οἱ πελώριες πέτρες μέ τίς ὁποῖες ἐφραζαν τὸ στόμιο οἱ Τούρκοι κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πολέμων.

72. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731, 29 avril 1732. Γιὰ τοὺς ἀνέμους στὸν Ἀμβρακικό, Rouqueville, ὅπ. π., σσ. 142-143.

73. Μαξίμου, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 51. Saint-Sauveur, Voyage, τ. II, σσ. 266-267. ANF, AE, B₁ 172, Bouille, Larta, 25 août 1751. Πρβλ. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 400-401.

74. Saint-Sauveur, Voyage, τ. II, σ. 250. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1784, f. 180v, Imputations de M(onsieur) Grimaldy contre M(onsieur) Paruzzi. Πρβλ. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 76-77.

75. ANF, Marine, B₁ 352 (1732), ff. 182-186, Etat des dépenses de Mr. Lentier. Πρβλ. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 351.

μεταφορά ξυλείας, χρησιμοποιώντας τά κομμάτια πού περίσσευαν ύστερα από τόν τεμαχισμό καί τόν τετραγωνισμό τῶν κορμῶν, ἀποτελοῦσαν ἄλλη ομάδα βοηθητικῶν ἐργατῶν. Τήν ἐποχή τῆς ἐντατικῆς ὑλοτομίας ὑπῆρχε εἰδικός ἀρχιμάστορας πού τούς καθοδηγοῦσε⁷⁶.

Στά στάδια μεταφορᾶς τῆς ξυλείας ἀπό τά δάση ὡς τήν Πρέβεζα διακρίνομε ἐπίσης τίς ἐξῆς κατηγορίες ἐργατῶν: α) «τούς κουβαλιστάδες». Πρόκειται γιά ἔμπειρους δασεργάτες, πού ἐφοδιασμένοι ἀπό τά ὑλοτομικά συνεργεῖα μέ «σχοινιά καί λουριά» συνέδεαν τούς κορμούς σχηματίζοντας σχεδίες πού τίς φόρτωναν μέ τήν ξυλεία, ἐπιλέγοντας γιά τήν ἐκκίνησή τους σημεῖα πού τό ρεῦμα ἦταν ἰσχυρό· ἄλλοι ἀπό αὐτούς ἀνεβασμένοι σέ σχεδίες καί ἐφοδιασμένοι μέ καμάκια προηγούνταν ἢ ἀκολουθοῦσαν τήν ξυλοπομπή γιά νά παραμερίζουν τά ἐμπόδια καί νά φροντίζουν γιά τήν προώθηση τῶν κορμῶν· ἄλλοι ἀσχολοῦνταν μέ τό «ἀσύρεμα» τῶν ξύλων πού τό ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ παρέσυρε ὡς τά κοντινότερα «σκαλώματα» καί ἄλλοι μέ σχεδίες καί μονόξυλα μετέφεραν κορμοτεμάχια διά μέσου τοῦ Λούρου ἢ ἄλλου ποταμοῦ ἀπό τό πλωτό σημεῖο ὡς τίς ἐκβολές. β) Τούς βαρκάρηδες πού φόρτωναν τήν ξυλεία ἀπό τό στόμιο τοῦ ποταμοῦ ἢ τά ἐσωτερικά λιμάνια καί τούς ὄρμους τοῦ Ἀμβρακικοῦ καί γ) τούς «στοιβαδόρους» πού βοηθοῦσαν τούς προηγούμενους γιά τό φόρτωμα τῶν τοπικῶν πλοίων⁷⁷.

Γραμματικοί, διερμηνεῖς καί πολλοί ὑπηρέτες τῶν προμηθευτῶν ἐξυπηρετοῦσαν τό ὑλοτομικό ἔργο καί ἦταν ἀπαραίτητοι σέ κάθε συνεργεῖο⁷⁸.

Ἄξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι ὅλοι σχεδόν οἱ παραπάνω ἐργάτες εἶναι

76. ANF, Marine, B₃ 352, *Estat des dépenses de Mr. Lentier*. ANF, Marine, B₃ 787, f. 175, *Compte des dépenses simulé d' une fourniture (1787)*.

77. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 25 Μαρτίου 1783, συμφωνητικό μεταφορᾶς ξυλείας διά μέσου τοῦ ποταμοῦ Λούρου στόν «αὐλέμονα» τοῦ Καντζᾶ. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 272r, ὄπ. π. Κ 21, φ. 20, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: ναυλοσύμφωνο γιά μεταφορά ξυλείας μέ γόνδολες καί καράβια τοῦ Ἀμβρακικοῦ διά μέσου τοῦ ποταμοῦ τοῦ Βουθρωτοῦ στό στόμιο του στήν παραλία. Πρβλ. Μαξίμου. Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 63. ANF, Marine, B₃ 764, f. 272v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Leake, *Travels*, τ. 1, σ. 181. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 4 Ἀπριλίου 1783. Κ 155, Πρέβεζα, 25 Μαρτίου 1783: ναυλοσύμφωνο μέ βαρκάρηδες τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: συμφωνητικό ἐργασίας στοιβαδῶρων. Βλ. σσ. 211-218. Πρβλ. Γρίσπου, *Δασική ἱστορία*, σ. 159.

78. ANF, Marine, B₃ 787, f. 175v, *Compte des dépenses (1777)*. ANF, Marine, B₃ 764, f. 266r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

“Ελληνες”⁷⁹. Τοῦρκοι ἀναφέρονται μόνο στό ταχυδρομεῖο Κόπραιναις-“Ἄρτας καί κάποτε ὡς φρουροί τῶν ὑλοτομικῶν συνεργειῶν”⁸⁰.

2. Μεταφορά

Γενικά προβλήματα

Ἡ μεταφορά κατά τή διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου ναυπηγικῆς ξυλείας εἶναι πολύπλοκη καί δαπανηρότερη, γιατί ἀπαιτοῦνται εἰδικές διαδικασίες γιά νά φθάσουν κορμοί στό φυσικό τους μέγεθος καί γενικά ὑπερμεγέθη κομμάτια ἀπό δύσβατα δάση τῆς ἐνδοχώρας στό λιμάνι προορισμοῦ τους. Γιά μακρινές ἀποστάσεις προσφέρεται μόνο ἡ θαλάσσια μεταφορά⁸¹, ἀλλά μέ εἰδικά πλοῖα — ὁ τύπος ποικίλλει κατά ἐποχές — ὥστε νά ἐξυπηρετοῦνται μεγεθυντικές φορτώσεις καί νά ἐξασφαλιζοῦνται κατάλληλες συνθῆκες⁸². Τή μεταφορά κορμῶν

79. *ANF, Marine, B₃ 352, ff. 180rr-v-182v, Estat de la perte de Mr. Lentier, ff. 182v-186v, Estat des dépenses de Mr. Lentier (1732). ANF, Marine, B₃ 764, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur... σέ πολλά σημεία. Στά ἔγγραφα αὐτά ἀναφέρονται ἀόριστα “Ελληνες ἢ ἀναγράφονται μόνο μέ τά βαφτιστικά τους ὀνόματα ὅπως: “Ὁ βαρκάρης Gerimo(;) ἀπό Πρέβεζα, ὁ βαρκάρης “Ἀγγελῆς ἀπό Κόπραιναις, ὁ Μανώλης πιλότος ἀπό Πρέβεζα, ὁ Γιάννης ὁδηγός σέ περιηγήσεις δασῶν ἀπό “Ἄρτα, ὁ Ζοσέφο ταχυδρόμος στό δρομολόγιο “Ἄρτα-Μύλοι Ξηρομέρου-Κατούνα, ὁ βαρκάρης Σταμούλης ταχυδρόμος, στό δρομολόγιο Σαλαῶρα-Ξηρόμερο. Στά περισσότερα ἐπίσης συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας ἀναγράφονται τά ὀνόματα τῶν πρωτομαστόρων καί σπανιότερα τῶν ἐργατῶν, ἐνῶ στά ναυλοσύμφωνα γιά μεταφορές μέσα στόν “Ἀμβρακικό ἢ στίς ἀκτές τοῦ “Ἰονίου σημειώνεται καί τό ἐπίθετο τῶν βαρκάρηδων μαζί μέ τήν καταγωγή τους: “Ἰστ. “Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: Οἱ караβοкураῖοι Δημ. Ροῦφος, Θεοδωρῆς Γριπάρης, Μπάρμπα-Ξένος Μαυροκέφαλος, “Ἄγιομαυρίτες, ὁ Χριστόδουλος Βλησμάς ἀπό Θιάκι. Κ 155, φ. 60, Πρέβεζα, 26 Μαρτίου 1783: Χρήστος, Γιώργος Μπαλαρῆς, Βασίλης Νικάκης.*

80. *ANF, Marine, B₃ 352, f. 182r, ἀναφέρονται γενίτσαροι ὡς φρουροί σέ περιηγήσεις καί οἱ ταχυδρόμοι “Ἀσσάν καί “Ἀλή-πασά. “Ἰστ. “Ἀρχ. Πρέβ., Κ 98, Πρέβεζα, 4 Δεκεμβρίου 1790: συμφωνητικό ἐργασίας ὑλοτόμων: «ἀρματολιάτικα Τούρκων καί Ρωμαίων». Πρβλ. *ANF, Marine, B₃ 764, ff. 272r, 275v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.**

81. *Lombard, Le bois dans la Méditerranée, σ. 236. Lombard, Arsenaux et bois, σσ. 54, 103, 161.*

82. Γιά τά εἰδικά πλοῖα πού χρησιμοποιοῦσαν στίς μεταφορές ξυλείας κατά τούς κλασσικούς, τούς ἑλληνιστικούς καί τούς ρωμαϊκούς χρόνους βλ. *Casson, Ships, ὅπ. π., σ. 169. Γιά τόν τύπο τοῦ βενετικοῦ πλοίου πού μετέφερε ξυλεία ἀπό τήν “Ἀδριατική στήν Αἴγυπτο βλ. U. Cessi, La navigazione Veneziana, Venezia*

διευκόλυνε τό ποτάμιο σύστημα, ανάλογα και μέ τή μορφή του τοπίου⁸³, εφαρμόσιμο ιδιαίτερα στον περίγυρο της μεσογειακής λεκάνης, όπου ή διαμόρφωση του χώρου μέ τά δίκτυα πλωτών ποταμών και τήν άλυσίδα όρμων και λιμανιών συνετέλεσε στην άποδάσωση. "Άλλοτε για νά ολοκληρωθεί ή μεταφορά συνδυάζονταν και οί δυό τρόποι (ποτάμι-θάλασσα)⁸⁴. Παρόμοια άντιμετωπίστηκε τό πρόβλημα μεταφοράς ξυλείας και στην έξεταζόμενη περιοχή, γι' αυτό στή μελέτη μας διακρίνουμε τά έξης στάδια: Τήν έσωτερική άπό τό δάσος ως τήν Πρέβεζα (όδική-ποτάμια-θαλάσσια στον Άμβρακικό) και τή θαλάσσια άπό τήν Πρέβεζα ως τήν Τουλών ή άλλο λιμάνι.

Στίς δυσκολίες κατά τή μεταφορά θά πρέπει νά προστεθοϋν, έκτός άπό τήν πειρατεία και τό κοϋρσοσ⁸⁵, οί κίνδυνοι των πλοίων σέ περιόδους πολεμικής έντάσεως ή άνταγωνισμών, όποτε τό μεταφερόμενο είδος ως πολεμική ύλη άποτελεί μέσο για τήν ένίσχυση του άντιπάλου. Κατά τήν περίοδο του έπταετοϋς πολέμου και του άγγλογαλλικού άνταγωνισμού στή Μεσόγειο τά πλοία που μετέφεραν ξυλεία άπό τήν Πρέβεζα στην Τουλών έπρεπε νά βρίσκονται σέ

fino al secolo XV. A cura di Agostino Pertusi, τ. 1, Firenze 1973, σ. 826. Κατά τά νεότερα χρόνια για νά έξυπηρετοϋνται οί φορτώσεις μεγάλων κομματιών και νά έξασφαλίζεται ό άερισμός χρησιμοποιήθηκαν φαρδιά και άνοιχτά πλοία μέ ιδιαίτερη άντοχή και μεγάλο άνοιγμα (μπουκόπορτα), μαϋνες ή *flûtes*. Οί Βενετοί για τήν προστασία του ξύλου άπό τίς καιρικές συνθήκες επινόησαν στέγαστρο που υιοθέτησαν οί Γάλλοι και οί Σουηδοί. Οί τελευταίοι είχαν διαμορφώσει ειδικό τύπο πλοίου για τό ξυλεμπόριο της Βαλτικής "*Oostsavarden*", όπως και οί Όλλανδοί που διακινούσαν τό μεγαλύτερο μέρος του έμπορίου της Βαλτικής (*flûtes* των 100-500 τόνων), τά όποια μιμήθηκαν και οί Γάλλοι, χωρίς έπιτυχία, άντικαθιστώντας τά "*pinasses*" και "*gabarres*". Για τά προβλήματα μεταφοράς και τους τύπους των πλοίων βλ. *Albion, Forests*, σσ. 14-15, 81. *Boissonade, Colbert et la Compagnie*, σ. 22. *Bamford, Forests*, σ. 61.

83. *Casson, Ships*, όπ. π., σσ. 160-162, για τά έμπορικά ποταμόπλοια κατά τήν άρχαιότητα. Περιπτώσεις παρόμοιας μεταφοράς στα βυζαντινά και νεότερα χρόνια βλ.: *C. Asdrachas, La région des Rhodopes aux XIII et XIV siècles. Etude de Géographie Historique*, Άθήνα 1976, σ. 45, *F. Gestin, Economie et société en Slovenie au XVI siècle, "Annales" ESC*, τ. 17 (1962), σ. 681. *Cvetkova, Villes et ports-balkaniques*, σ. 321. *Mehlan, Die Handelstrassen, (Μετάφραση στή «Δομή»*), σσ. 381-382.

84. *Lombard, Le bois dans la Méditerranée*, σ. 236 και *Lombard, Arsenaux et bois*, σ. 55.

85. Πειρατικούς κινδύνους κατά τή διακίνηση των πλοίων που μετέφεραν ξυλεία, άν και ύπήρχαν ύποψίες για ύποκίνηση των κουρσάρων της Σιένας άπό τους Βενετούς, δέν έπισημάναμε στίς πηγές. Βλ. σσ. 70-71.

πολεμική έτοιμότητα λόγω του άγγλικού αποκλεισμού, κυρίως μετά τή Μάλτα⁸⁶. 'Υπεύθυνοι τών γαλλικῶν ναυπηγείων, ανάλογα μέ τίς συνθήκες στή Μεσόγειο, ειδοποιούσαν έγκαιρα από ποῦ νά περνοῦν, ποῦ νά σταθμεύουν, ποῦ νά κάνουν καραντίνα, πῶς νά προφυλάσσονται⁸⁷, ἐνῶ γαλλικές νηομποτές⁸⁸ προστασίας τά συνόδευαν από διάφορα ἰταλικά λιμάνια ἢ τή Μάλτα, ὡς τά πίο ἐπικίνδυνα σημεῖα ἢ ὡς τήν Τουλών⁸⁹. 'Ο προστατευτικός αὐτός τρόπος τοῦ ταξιδιοῦ προβλεπόταν από ειδικό ὄρο στά ναυλοσύμφωνα ἢ τίς συμβάσεις προμήθειας μέ τά γαλλικά ναυπηγεῖα. Σέ τυχόν ἀθέτηση τοῦ ὄρου καί οἱ ριψοκίνδυνοι Ναπολιτάνοι μεταφορεῖς ἀπειλοῦσαν μέ διακοπή τοῦ ταξιδιοῦ καί ἀναγκαστική ὑπερσταλία⁹⁰.

α' Ἡ μεταφορά από τό δάσος ὡς τήν Πρέβεζα

Τό ποτάμιο σύστημα μεταφορᾶς διατηρεῖται παραδοσιακά στόν ἠπειρωτικό χῶρο, από τήν ἀρχαιότητα⁹¹ ὡς τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, πού λειτουργοῦσαν ὀθωμανικοί ταρσανάδες στήν Πρέβεζα⁹². Στά χρόνια τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου οἱ ντόπιοι ἀξιοποιούσαν

86. *Bamford, Forests*, σ. 60, σημ. 50, σσ. 66-69.

87. *ANF, Marine*, B₃ 712, Lettre de Michel Stamaty, Naples 16 decembre 1781 καί στήν ἴδια ἀρχαϊκή σειρά, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781.

88. *Bamford, Forests*, σ. 60, σημ. 50. Γενικά γιά τό θεσμό τῶν νηομποτῶν, *Γκόφα*, Ἡ φόρτωσις, σ. 132. Σχετικά μέ τόν τρόπο λειτουργίας τῶν γαλλικῶν νηομποτῶν, τήν ἀποδοτικότητα, τά δρομολόγια, τόν ἀριθμό τῶν πλοίων, τήν ἀμοιβή τῶν "escorteurs", τήν πυκνότητά τους σέ πολεμικές περιόδους: *Carrière, Négociants Marseillais*, τ. I, σσ. 490-505.

89. *ANF, Marine*, B₃ 712, Lettre de Michel Stamaty, Naples, 16 decembre 1780. *ANF*, B₃ 712, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781: ἀναφορές γιά τή συνοδεία τῶν πλοίων από Γένοβα καί ἄλλα ἰταλικά λιμάνια. Σχετικά μέ τή σημασία τῆς Μάλτας γιά τήν προστασία τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου μέ νηομποτές πολεμικῶν πλοίων: *Masson, Le commerce...*, XVIIe s., σ. 350. *Carrière, Négociants Marseillais*, τ. I, σσ. 489-490.

90. *ANF*, αὐτόθι, βλ. καί συμβάσεις πίν. 5.

91. *Π. Γρίσπου*, Συμβολή στή μελέτη τῆς Παλαιογεωγραφίας τοῦ Ἄμβρακικοῦ κόλπου, *HE*, τ. 7 (1958), σ. 880.

92. *Κ. Μέρτζιου*, Τό ἐν Βενετία... Ἄρχειον, Μικρά Ἡπειρωτική Χρονογραφία, *HX*, τ. 15 (1940), σ. 25, (ὁ βάλτος Κερκύρας 17 Ἰουλ. 1500). «Τά κατάρτια τά κόπτουν εἰς ἓνα γειτονικό δάσος ὀνομαζόμενον *Rogos* ἀπέχον μιά ἡμέρα ἀπό ἐκεῖ καί τά φέρουν μέσφ ἑνός ποταμοῦ ὀνομαζομένου *Cranan*». Πρβλ. *Μέρτζιου*, *Μνημεῖα*, σ. 120. Ὁ ποταμός κοντά στό δάσος τῶν Ρωγῶν εἶναι ὁ Λοῦρος, ἴσως μέ τό ἀρχαῖο ὄνομα Χάραδρος πού διατηρεῖται καί τό 18ο αἶώνα σύμφωνα μέ εἰδήσεις τῶν περιηγητῶν τῆς ἐποχῆς: *Hammond, Epirus*, σ. 61. Τίς ὀνομασίες τῶν ἀρχαῖ-

τό ρεύμα τῶν ποταμῶν γιά μεταφορές ξυλείας ἀλλά καί ἄλλων προϊόντων⁹³ σέ σημεῖα πού ἦταν δυνατή ἡ πλεύση. Οἱ Γάλλοι, ἔμπειροί στον τρόπο αὐτό μεταφορᾶς (flottage)⁹⁴, ὅπως ἀναφέραμε⁹⁵, ἐπεσήμαναν τή λειτουργικότητα τοῦ ποτάμιου δικτύου τῆς περιοχῆς γιά τή μεταφορά τῆς ξυλείας ἀπό τό ἐσωτερικό τῶν δασῶν ὡς τίς ὄχθες τοῦ Ἀμβρακικοῦ⁹⁶.

Οἱ τρεῖς μεγάλοι ποταμοί τῆς περιοχῆς ἦταν ὁ Λοῦρος, ὁ Ἄραχθος καί ὁ Ἀχελῷος μέ τούς παραποτάμους τους. Κατά τήν ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν τοῦ « Ἀσπροποτάμου» ἀπό τό Lasalle, ἐγίνε ἀπόπειρα μετακινήσεως κορμῶν στό βόρειο τμήμα τοῦ ποταμοῦ (προφανῶς μετά τή συμβολή στά σημερινά Τριπόταμα), χωρίς ὅμως ἐπιτυχία, γιατί ἡ ἑλικοειδῆς μορφή καί ἡ ὀρμητικότητα τῶν νερῶν του ἐμπόδιζαν τήν ὀμαλή μεταφορά. Τό ρεύμα τοῦ Ἀχελῷου ὑπῆρχε προοπτική νά ἀξιοποιηθεῖ, κυρίως στό νότιο τμήμα τοῦ ποταμοῦ, στό χῶρο τῆς Ἀκαρνανίας: μέ κανάλια στά τενάγη τοῦ Λεσινιοῦ θά κυλοῦσαν τήν ξυλεία ἀπό τό δάσος τοῦ Δραγαμέστου στά νερά τοῦ ποταμοῦ, γιά νά φθάσει νοτιότερα πρός τίς ἐκβολές. Παρόμοια κανάλια θά δημιουργοῦσαν βορειότερα, κοντά στό σημερινό χωριό Φράξο, γιά νά κατευθύνουν τήν ξυλεία ὡς τή θάλασσα. Τό σχέδιο αὐτό ὅμως ἔμεινε ἀνεφάρμοστο, γιατί ἐν τῷ μεταξύ κηρύχτηκε ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση⁹⁷.

Κατά τήν ἐκμετάλλευση στά δάση τῆς Ἄρτας-Κόπραιναις-Κομποτιοῦ-Πέτα οἱ ὑλοτομικές ομάδες παρέδιναν τήν ξυλεία στίς ὄχθες

ων γεωγράφων γιά τό Λοῦρο. Βλ. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ. 2, σ. 144. *Περάνθη*, Ἀμβρακία, ὅπ. π., σ. 32. Πρβλ. καί σημ. 102 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου.

93. *Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ.*, Κ 155, Πρέβεζα, 25 Μαρτίου 1783: ναυλοσύμφωνο γιά ποτάμια διαμετακόμιση. Πρβλ. καί σημ. 77. Κ 103, Πρέβεζα, 20 Σεπτεμβρίου 1784: συμφωνητικό ἐργασίας: Μεταφορά σιτηρῶν μέ καΐκια διά μέσου τοῦ Λοῦρου.

94. *Ed. Frederic Moreau*, Histoire de flottage en train; Jean Rouvet et les principaux flotteurs anciens et modernes, Paris 1843.

95. Βλ. σ. 31. Γιά τήν κατανομή τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων ἀνάλογα μέ τό ποτάμιο δίκτυο: *Bamford*, Forests, σσ. 59-60. Γιά τήν ἐξυπηρέτηση τοῦ ἐμπορίου μέ τίς ποτάμιες μεταφορές: *Carrière*, Négociants Marseillais, τ. II, σσ. 630-691.

96. *ANF*, Marine, B₃ 352, ὅπ. π., ff. 182r-186v, *Estat des dépenses de Mr. Lentier*. *ANF*, Marine, D₁ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. *ANF*, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731.

97. *ANF*, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré (1800). Γιά τήν ἐπίδραση τοῦ Ἀχελῷου στή φυσική καί ἱστορική ζωή τοῦ τόπου ἀπό τήν ἀρχαιότητα: *Κ. Στεργιοπούλου*, Ἡ Ἀρχαία Αἰτωλία, Ἀθήναι 1939, σσ. 2-3, 5-7.

του Ἀράχθου ἢ τό διοχέτευαν διά μέσου τοῦ ποταμοῦ ὡς τίς ἀκτές τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ὅπου φορτωνόταν γιά τό λιμάνι τῆς Κόπρυνας⁹⁸. Δέν γνωρίζουμε, ἂν κατέβαζαν τήν ξυλεία μέ καϊκία καί μονόξυλα, πλέοντας μέσα στό ποτάμι πού, ὅπως ἀπό πορτολάνο τῆς ἐποχῆς πληροφοροῦμαστε ἦταν πλωτό ὡς ἓνα σημεῖο⁹⁹, (ἴσως ὡς τό χωριό Κομμένο, ὅπως καί σήμερα).

Ἡ Λοῦρος πού ἦταν τό ἐπίκεντρο τῆς ὑλοτομικῆς δραστηριότη-
τας δέν ἀναφέρεται στίς γαλλικές πηγές· μνημονεύεται μόνο τό ποτά-
μι τῶν Ρωγῶν πού ἐντοπίζεται ἀνατολικά τοῦ δάσους τοῦ Λούρου¹⁰⁰,
προφανῶς κοντά στή μεσαιωνική πόλη τῶν Ρωγῶν μέ τό ὁμώνυμο
κάστρο¹⁰¹. Ἐχοντας ὑπ' ὄψη γεωγράφους καί ἄλλες πηγές τῆς
ἐποχῆς¹⁰² μπορούμε νά ταυτίσουμε τό ποτάμι τῶν Ρωγῶν μέ τό Λοῦ-

98. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260-266v, *Offres et conditions du capitaine Antoine Icard de la Ciotal pour le bois de chesne qu' il propose de couper à Larta en Epire dans les forests de Louros, pour le service au Roy dans l' arsenal de Toulon: article 3.*

99. Delatte, Les portulants grecs, ὅπ. π., σ. 205: «Τό ποτάμι τῆς Ἄρτας καί τό Βουβό· ἐκεῖ εἰς τό Βουβό ὑπᾶν καί στέκουν τά ξύλα πού δέν ἔμπουν εἰς τό ποτάμι τῆς Ἄρτας καί ξεφορτώνουν ἐκεῖ».

100. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 180r-v - 182-182r: *Estat (sic) de la perte que le s(eigneur) Lentier Ecrivain ordinaire de la Marine, a faite sur une partie des piastres mexiques...* (1731). Γιά τό ποτάμι πού διατρέχει τό δάσος τῶν Ρωγῶν βλ. σημ. 92 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου. Πρβλ. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1780: ναυλοσύμφωνο.

101. Σ. Ξενοπούλου, Δοκίμιον, σσ. 11-12. Γ. Σωτηρίου, Τό κάστρο τῶν Ρωγῶν, ΗΧ, τ. 2 (1927), σσ. 98-109. Γιά τό χωριό τῶν Ρωγῶν στή δεξιά ὄχθη τοῦ Λούρου: Κουγιτέα, Πραγματεία τοπογραφική, σ. 146. Σταγειρίτου, Ἡπειρωτικά, σσ. 406-407. Bartoldy, Travels, τ. 2, σ. 135.

102. Ὁ Σταγειρίτης (Ἡπειρωτικά, σ. 18) καί ὁ Μελέτιος (Γεωγραφία, σ. 308), ὀνομάζουν ποτάμι τῶν Ρωγῶν τόν ἀρχαῖο Ἴναχο γιά τόν ὅποιο διαφωνοῦν οἱ ἀρχαῖοι καί οἱ νέοι γεωγράφοι πού τό ταυτίζουν ἄλλοι μέ τόν Ἀραχθό καί ἄλλοι μέ τόν Ἀχελῷο ἢ μέρος τοῦ Ἀχελῷου ὡς τή συμβολή τοῦ Μέγδοβα: (βλ. Δημ. Σεμιτέλου, Ἡπειρωτικῶν βιβλίον πρῶτον, ἐν Βερολίῳ 1854, σ. 23. C. Bursian, Geographie von Griechenland, Leipzig 1862, τ. I, σ. 37. Urqhart, The spirit, τ. I, σσ. 136-137. E. Oberhammer, Akarnanien, Ambracia, Amphilochien, Leukas in Altertum, Munich 1887, σ. 18, σημ. 2. Περάνθη, Ἀμβρακία, ὅπ. π., σ. 32. Ὀδοιπορικά Ἡπείρου καί Θεσσαλίας (ὑπό τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν), Ἀθῆναι 1880, σ. 15). Σέ πορτολάνο τῆς ἐποχῆς (Delatte, les portulants grecs, ὅπ. π., σ. 205), τό ποτάμι τῶν Ρωγῶν ἀναφέρεται ὡς τό πρῶτο ἀπό τά ποτάμια πού ἐκβάλλουν στόν Ἀμβρακικό, κοντά στή Σαλαγορά (Σαλαῶρα) καί τήν Καρακοννησιά καί συνεπῶς ταυτίζεται μέ τό Λοῦρο. Ἡ εἶδηση τοῦ Ψαλίδα (Γ. Χαριτάκη (ἐκδ.) Ἀθ. Ψαλίδα, Ἡ Τουρκία κατά τās ἀρχάς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὅπ. π., σ. 41) ὅτι ὁ

ρο ή μέρος του· ή διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται από τις ειδήσεις των νοταριακών εγγράφων του 'Αρχείου της Πρέβεζας, από τις οποίες προκύπτει ότι ο Λούρος ήταν πλωτός¹⁰³. Συνήθως ή ξυλεία φορτωνόταν σέ πλοιάρια πού μπορούσαν νά διαπλεύσουν τό ποτάμι. Άλλοτε ή φόρτωση γινόταν στήν «μπούκα» του ποταμού¹⁰⁴, αλλά τίς περισσότερες φορές προσδιορίζονται στά έγγραφα τά «σκαλώματα» του ποταμού: «ό αυλέμονας του Καντζά», σημερινός συνοικισμός Κάντζα, κοντά στό χωριό Στεφάνι, «ή Χοχλαστή», του «Μπάρμπα τό πηγάδι» τοπωνύμια πού άπαντούν και σήμερα και ή άκτή «Τερρίστρια», ίσως ό σημερινός συνοικισμός Τίρια¹⁰⁵. Οί περισσότερες φορτώσεις γίνονται στό χωριό Καντζά πού λόγω της θέσεως του έξυπηρετούσε τήν έμπορική έπικοινωνία ανάμεσα στήν Άρτα, τήν Πρέβεζα και τά Γιάννενα¹⁰⁶.

Ίναχος πού πηγάζει από τή νοτιοδυτική Πίνδο λέγεται και «διπόταμος... και βγαίνει στόν κόλπο της Σαλαώρας...», όπου εκβάλλει σήμερα ό Λούρος, μās επιτρέπει νά ταυτίσουμε τό ποτάμι των Ρωγών-Ίναχο (κατά τό Σταγειρίτη και τό Μελέτιο) μέ τό σημερινό Λούρο ή μέρος αυτού. Τήν έποχή αυτή μέ τό όνομα Λούρος ήταν γνωστό τό μέρος του Λούρου πάνω από τούς Ρωγούς, ενώ τό υπόλοιπο μέρος του όνομαζόταν ποτάμι των Ρωγών και λαϊκότερα Βιρός, Βουρός, Βελισρός ή Άγιος Γεώργιος: *Hammond*, Epirus, σ. 57, σημ. 1 *Philippson-Kirschen*, Die griechischen Landschaften, δπ. π., τ. Β', μέρος Ι, σ. 107. 1. Άναστασίου. Ό Άγγλος περιηγητής *Τζώρτζ Χουήλερ*, ΗΕ, τ. 3 (1954), σ. 963, σημ. 5. *Leake*, Travels, τ. Ι, σ. 258 και τ. IV, σ. 254. *Bartoldy*, Travels, τ. 2, σ. 135. *Σταγειρίτου*, Ήπειρωτικά, σ. 409.

103. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 24 Ίουλίου 1783. Κ 102, φ. 19, Πρέβεζα, 7 Οκτωβρίου 1779. Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ίανουαρίου 1783 και 31 Ίανουαρίου 1783: συμφωνητικά ύλοτομικής έργασίας. Κατά τόν *Hughes*, Travels, τ. Ι, σ. 436, και τ. ΙΙ, σ. 334, ή μεταφορά των έμπορευμάτων σέ μεγάλο ποσοστό από τήν Πρέβεζα και τή Σαλαώρα πρός τά Γιάννενα διεξαγόταν από τό κανάλι του Λούρου πού ό Άλή πασάς ένδιαφέρθηκε νά διαπλατύνει. Άς σημειωθεί ότι ό Λούρος μνημονεύεται πλωτός κατά τήν άρχαιότητα και τά βυζαντινά χρόνια (90-110 αιώνας) και σήμερα είναι επίσης πλωτός ως τό όμώνυμο χωριό. (*Hammond*, Epirus, σ. 61, σημ. Ια).

104. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 24 Ίουλίου 1783, Κ 95, φ. 478, Πρέβεζα, 4 Ίουλίου 1767: συμφωνητικά ύλοτομικής έργασίας.

105. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 1 Μαρτίου 1783, και φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783, Κ 155, Πρέβεζα, 25 Μαρτίου 1785: συμφωνητικό ύλοτομικής έργασίας. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 59, Πρέβεζα, 6 Μαρτίου 1783: συμφωνητικό ύλοτομικής έργασίας. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 39, Πρέβεζα, 22 γενάρη 1776 (ίδιωτικό, «εγγιστράρεται» 16 Ίανουαρίου 1775): συμφωνητικό έργασίας ύλοτόμων.

106. *Pouqueville*, Voyage dans la Grèce, τ. 2, σ. 77: "Là se serait établi le

Ἐκτός ἀπὸ τὰ ἄλλα ποτάμια, κατάλληλο γιὰ μεταφορὰ ἀναφέρεται μόνο τὸ ποτάμι τοῦ Βουθρωτοῦ, κοντὰ στὴν ὁμώνυμη πόλη¹⁰⁷, ὑποθέτουμε ὅμως ὅτι καὶ τὰ νερά τοῦ Ἰσθμοῦ Ἀχέροντα χρησίμευαν γιὰ μεταφορὰ ξυλείας, ἀφοῦ μεγάλη ὑλοτομία ἔλαβε χώρα στὰ δάση Φαναρίου καὶ Μαργαριτίου¹⁰⁸.

Τὸ ρεῦμα τῶν παραπάνω ποταμῶν ἐξυπηρετοῦσε τὴ μεταφορὰ τῆς ξυλείας σχεδὸν ὅλους τοὺς μῆνες τὸ χρόνο (Σεπτέμβριο-Ἰούλιο), ὅπως τὰ σχετικά νοταριακὰ ἐγγράφα μαρτυροῦν. Οἱ περισσότερες ὅμως μεταφορὲς πραγματοποιοῦνταν κυρίως τὴν ἐποχὴ τῶν ὕδατοπαροχῶν (Φεβρουάριο-Μάιο)¹⁰⁹.

Ἄσπαστη προϋπόθεση γιὰ τὴ μεταφορὰ ξυλείας ἀπὸ τὸ δάσος ὡς τὶς ὄχθες ποταμοῦ, ἦταν τὸ ἀνοιγμα δρόμων ἢ ἡ διαπλάτυνση τῶν μονοπατιῶν. Ἐξὶ κατηγορίες δρόμοι ἀναφέρονται στὶς γαλλικὲς πηγὲς ὅτι ἀνοίχτηκαν γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ¹¹⁰. Ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ὑλοτομίας ὡς τὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ γινόταν μὲ ἄμαξες πού κατασκεύαζαν εἰδικοὶ ξυλουργοὶ μὲ τὰ ξύλα πού δὲν προορίζονταν γιὰ τὸ ἐμπόριο¹¹¹. Ἐργάτες ἐξασκημένοι σὲ παρόμοιες μεταφορὲς τῶν Βενετῶν ὑπῆρχαν διαθέσιμοι γι' αὐτὸ τὸ ἔργο. Τὶς «νταλικὲς» καὶ τὰ κάρα ἔσερναν, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Βαλκανικῆς¹¹² συνήθως βούβαλοι καὶ βόδια πού εἶχαν μεγαλύτερη ἀντοχὴ στὴν

centre des rapports du commerce entre l' Arta, Préveza, Janina et les autres parties de l' Epire. Sa position indiquait une halte commode".

107. Hughes, Travels, τ. 1, σ. 436. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: συμφωνητικὸ ἐργασίας ὑλοτόμων.

108. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 12 avril 1785.

109. Βλ. σημ. 117-123 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου. Πρβλ. Carrière, Négociants Marseillais, τ. II, σ. 635: "Les eaux marchandes: trois mois par an".

110. ANF, Marine, B₃ 764, f. 272r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785.

111. Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐκμεταλλεύσεως οἱ Γάλλοι χρησιμοποιοῦσαν ἄμαξες καὶ καρότσια τοῦ τόπου: ANF, Marine, B₃ 352, ff.182r-186v, Etat des dépenses de Mr. Lentier (1732). Ἀργότερα (1748) προτάθηκε νὰ μεταφερθοῦν εἰδικὰ μεταφορικά μέσα ἀπὸ τὰ ναπηγεῖα τῆς Τουλῶν: ANF, Marine, B₃ 471, F. Icard, à Toulon, 5 decembre 1748. Πρβλ. παρόμοιο τρόπο μεταφορᾶς ξυλείας στὴν Ἀνδαλουσία καὶ Σικελία, Lombard, Le bois dans la Méditerranée, σ. 237. Στὴ Γαλλία τὸ 18ο αἰῶνα: Bamford, Forests, σ. 50, σημ. 3, σσ. 51-53, 56.

112. ANF, Marine, D₃ 9, Mémoire... de Mr. Lentier. Πρβλ.: Mehlan, Die Handelstrassen (Μετάφραση στὴ «Δομή»), σ. 380. Γιὰ τὰ κοπάδια βοδιῶν καὶ βουβάλων στὴ δυτικὴ Ἑλλάδα: Raoul de Malberbe, L' orient, 1718-1845, Paris 1846, τ. I, σ. 195.

έλξη του φορτίου και, σπανιότερα, άλογα. 'Ο αριθμός τους σέ κάθε άμαξα έποίκιλλε, ανάλογα μέ τό βάρος του φορτίου και τό μέγεθος τών κομματιών. Συχνότερα δυό βόδια είναι άρκετά για μέτρια φορτία, ένώ για τά μεγαλύτερα, τρία και τέσσερα και για τούς έξαιρετικά μεγάλους κορμούς έξι ως όκτώ¹¹³. Για μία ύλοτομία συνηθισμένης άποδόσεως χρησιμοποιούσαν έφτά ως έννιά ζευγάρια, πού ανάλογα μέ τίς ανάγκες και τήν έκταση τής ύλοτομίας μπορούσαν νά φθάσουν τά είκοσι¹¹⁴. Μέ ειδικό όρο στά συμφωνητικά ύλοτομίας καθορίζεται ποιό άπό τά συμβαλλόμενα μέρη επιβαρύνεται μέ αυτή τή δαπάνη¹¹⁵, πού κατά τήν έκτίμηση τών Γάλλων δέν ήταν μεγάλη, επειδή συνήθως νοίκιαζαν τά ζώα¹¹⁶. 'Η μεταφορά αυτή έκάλυπτε συνήθως άπόσταση δυό και τριών ώρων άπό τό έσωτερικό τών δασών ως τίς όχθες του ποταμού¹¹⁷.

'Η μεταφορά τής ξυλείας ως τίς έκβολές του ποταμού ή τό κοντινότερο θαλάσσιο λιμάνι γινόταν μέ τοπικά πλοία, καΐκια, βάρ-

113. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 266r, 272r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785. Πρβλ. Bamford, Forests, σ. 50, σημ. 3, για παρόμοιο τρόπο μεταφοράς και στη Γαλλία.

114. ANF, Marine, B₃ 764, f. 254v, Addition aux assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

115. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 260r-266v, Offres et conditions du cap. Antoine Icard de la Ciotal pour les bois de Chesne qu' il propose de couper à Larta en Epire (1732). Στά χρόνια τής έντατικής ύλοτομίας, πού τό ζυλεμπόριο έχει περάσει στά χέρια τών Έλλήνων, τό θέμα δέν αναφέρεται στίς γαλλικές συμβάσεις. 'Ο τρόπος μεταφοράς καθορίζεται στά συμφωνητικά ύλοτομίας ή έπακολουθεϊ ειδικό για τή μεταφορά συμφωνητικό. 'Αναφέρουμε άντιπροσωπευτικά: 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 286, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1778 (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 5 'Ιουλίου 1779): συμφωνητικό κοπής ξυλείας. Κ 155, φ. 60, Πρέβεζα, 25 Μαρτίου 1783 και φ. 82, Πρέβεζα, 24 'Ιουλίου 1783. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 275v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. ATF, IA¹, Mémoire (Micalopoulo, 1775). Πρβλ. επίσης 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: «... υπόσχεται νά τούς δίνει και ένα ζευγάρι βουβάλια, διά νά τραβούν τά ξύλα, όπου θά είναι άλάργα διά νά τά έμπαρκάρουν εις τό σκάλωμα».

116. Τό ένοίκιο δέν προσδιορίζεται στίς πηγές. 'Επικρατούσε πάντως ή συνήθεια νά έπιστρέφεται όρισμένο χρηματικό ποσό (τό μισό του ένοικίου), άν μετά τή μεταφορά οί συμβαλλόμενοι παρέδιδαν τά ζώα γερά στό νοικοκύρη τους. Τά άρρωστα ζώα έμεναν στην κατοχή τών ένοικιαστών, πού μπορούσαν νά τά πουλήσουν 20-25 γρόσια τό ένα. Βλ. ANF, Marine, B₃ 764, f. 254v, addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785.

117. ANF, Marine, B₃ 764, f. 272v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

κες, μονόξυλα και γόνδολες που μπορούσαν να εισχωρήσουν στο ποτάμι¹¹⁸. Για τό σκοπό αυτό ναυλώνονταν συνήθως βονιτσιάνικα, πρεβεζιάνικα, παξινά, λευκαδίτικα και ίθακήσια πλοία¹¹⁹. Ή ποτάμια μεταφορά προτιμοῦνταν σέ περιπτώσεις που ή ξυλεία ήταν τεμαχισμένη¹²⁰ και μέ τέτοιες διαστάσεις, ὥστε να μπορεί να φορτωθεῖ στά πλοία που ἄραζαν στά ποτάμια «σκαλώματα». Διαφορετικά ή φόρτωση γινόταν σέ ἄκτή κοντά στή «μπούκα» τοῦ ποταμοῦ¹²¹. Οἱ μεγάλοι κορμοί συνδεδεμένοι σέ σχεδίες και μέ τή φροντίδα εἰδικῶν ἐργατῶν, ὅπως ἀναφέραμε, ἀκολουθώντας τό ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἔφθαναν ὡς τά σκαλώματα ἢ τίς ἐκβολές, ὅπου ἄλλοι ἐργάτες τούς συγκέντρωναν για να φορτωθοῦν στά τοπικά καράβια που ἐκτελοῦσαν ποτάμιο δρομολόγιο ἢ σέ ἄλλα τῆς γραμμῆς τοῦ Ἀμβρακικοῦ¹²². Τό σύστημα αὐτό τῆς μεταφορᾶς¹²³ δέν ἐφαρμόστηκε, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, μέ ἀπόλυτη ἐπιτυχία. Τό ὄρμητικό ρεῦμα διέλυσε τίς σχεδίες ἢ παρέσυρε τούς συγκεντρωμένους στίς ὄχθες σωρούς, ἐνῶ ή ὕγρασία προκαλοῦσε τή σήψη¹²⁴. Ήταν ὅμως λιγότερο δαπα-

118. Βλ. σημ. 103-104 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου. Κατά τή φάση τῆς δοκιμαστικῆς ὑλοτομίας οἱ Γάλλοι ναυπήγησαν μιὰ ἄκατο (30 ποδιῶν) εἰδικά γι' αὐτό τό σκοπό: *ANF*, *AE*, Β₁ 171, *Dubroca*, *Larta*, 29 avril 1732.

119. *ANF*, *Marine*, Β₁ 352, ff. 182-186, *Estat des dépenses Lentier (1732)*. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 115, Πρέβεζα, 4 Ἀπριλίου 1783. Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 1 Μαρτίου 1783. Κ 101, Πρέβεζα, 1 Σεπτεμβρίου 1778 (ἰδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 5 Ἰουλίου): συμφωνητικά ἐργασίας για ὑλοτομία και μεταφορά.

120. Ὄταν ὑλοτομοῦσαν σέ μακρινά ἀπό τά ποτάμια δάση (1-2 ὥρες δρόμο), τεμάχιζαν τούς κορμούς για να μεταφέρεται ή ξυλεία μέ ἄμαξες: *ANF*, *Marine*, Β₁ 764, f. 272r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

121. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 24 Ἰουλίου 1783. Κ 95, φ. 473, Πρέβεζα, 4 Ἰουλίου 1767: συμφωνητικά ἐργασίας ὑλοτόμων. Πρβλ. *Μαξίμου*, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 63. Ἀρχ. Λευκ. *Reggimento di Prov. di Prèveza (1784)*, *Prèveza*, 19 Giugno 1784.

122. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 25 Μαρτίου 1783 και φ. 53, Πρέβεζα, 31 Ἰανουαρίου 1783: συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας. *ANF*, *Marine*, Β₁ 764, f. 272r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. "...partout il y a des courants d' eau à l' aide des quels les fournisseurs faisoient descendre les bois... on fait nager les pièces et elles sont tirées par les hommes". Πρβλ. *Leake*, *Travels*, τ. I, σ. 181. Λεπτομέρειες για τόν τρόπο αὐτό τῆς μεταφορᾶς, *Γρίσπου*, *Δασική ἱστορία*, σσ. 159-160.

123. Πρβλ. *Albion*, *Forests*, σ. 14. *Bamford*, *Forests*, σ. 58, για τήν Ἀγγλία και τή Γαλλία ἀντίστοιχα.

124. *ANF*, *Marine*, Β₁ 764, f. 272r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*, f. 254v, *Addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *ATF*, IL 435, *Copie de la lettre écrite par M(onsieur) de Castries. Ministre de la Marine à...*

νηρό και ή προτίμηση είναι έκδηλη στα συμφωνητικά ύλοτομικής εργασίας από τα όποια δέν παραλείπεται ό σχετικός όρος¹²⁵. Έξάλλου ή μεταφορά μεγάλων κορμών από τήν ένδοχώρα μέ βοϊδάμαξες ήταν προβληματική και επικίνδυνη, όχι μόνο για τήν απόσταση και τήν έλλειψη δρόμων, αλλά και για τίς επιθέσεις τών κλεφτών. Θά πρέπει και σέ αυτό τό σημείο νά τονίσουμε τήν περιπέτεια του Γάλλου έμπορου Badin πού, έπιχειρώντας ύλοτομία σέ άπρόσιτα δάση χωρίς τήν δυνατότητα ποτάμιας μεταφοράς, αναγκάστηκε νά έγκαταλείψει τήν ξυλεία στό έσωτερικό τής περιοχής. Τό ίδιο συνέβη και σέ περίπτωση ύλοτομίας του έμπορου¹²⁶ Lasalle, σέ δάση του Ξηρομέρου κοντά στη Ζαβέρδα¹²⁷.

Συνήθως ή ξυλεία παραδιδόταν στα τρία μεγαλύτερα «σκαλώματα του κόρφου» Σαλαώρα, Κόπραινα και «ρίβα του Μακρυνόρους»¹²⁸ — τό σημερινό Μενίδι —. Βρίσκουμε όμως αναφορές και για άλλους «καργαδόρους»¹²⁹ μέσα ή έξω από τόν κόλπο: 'Αγραπιδιά, Βλίχα, Καραβοσαρά, Λούτζα, τοπωνύμια πού άπαντούν και σήμερα¹³⁰. 'Υπήρ-

Fabry et Malouet, à Versailles le 19 janveir 1783. ANF, AE, B₃ 242, Mémoire de Mr. Duprè (1800). ATF, IL 435, Pièces justificatives à l' appui du mémoire présenté par le S(eigneu)r Micalopoulo et dont les originaux sont entre ses mains. No 1 Copie tirée du second livre diversorum du consulat de S(a) M(ajesté) le Roi des Deux Siciles à Prévesa. Le 4 novembre 1781: Μαρτυρικές καταθέσεις του βαρκάρη Βασίλη Νίκα και τών ναυτών του Σωτήρη Ζαβιτσάνου, Νικολού Βοστιτζιάνου, Γιάννη Τσιράνοβιτς για τή φθορά ξυλείας του Μιχαλόπουλου κατά τήν ποτάμια μεταφορά.

125. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 60, Πρέβεζα, 26 Μαρτίου 1783 και Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: συμφωνητικά μεταφορικής εργασίας. Σχετικά μέ τήν αντίληψη αυτή, βλ. *André Reussur, Voie de terre contre voie de mer; le transport entre 1778 et 1783, Neptunia, τ. 8 (1947), σσ. 24-25.*

126. *ANF, Marine, B₃ 764, f. 266r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.* Βλ. σσ. 168-169, 257-258.

127. *Leake, Travels, τ. I, σ. 172, σημ. I.*

128. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 103, Πρέβεζα, 20 Φεβρουαρίου 1784, Κ 103, Πρέβεζα, 8 Σεπτεμβρίου 1785, Κ 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791: συμφωνητικά εργασίας ύλοτόμων: Πρβλ. *ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731.* Για τά λιμάνια Κόπραινας-Σαλαώρας, *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο τής 'Αρτας, σ. 349, σημ. 3, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

129. Σκάλωμα, τόπος φορτώσεως: βλ. 'Εμμ. Κριαρά, Λεξικό τής μεσαιωνικής έλληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669, Θεσσαλονίκη 1969, τ. Ζ, σ. 354.

130. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 103, Πρέβεζα, 12 'Ιουνίου 1785, Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784, όπου αναφορές για τήν 'Αγραπιδιά πού βρισκόταν έξω από τόν κόλπο κοντά στό Μύτικα: *Rouqueville, Voyage dans la Grèce, τ. 2, σσ. 5-6.* Κ 103, Πρέβεζα, 20 Φεβρουαρίου 1784: Κ 96, Πρέβεζα, 25 Νοεμβρίου 1784. Κ 103,

χαν περιπτώσεις πού ή μεταφερόμενη μέ ποταμόπλοια ξυλεία σέ σκάλα ή λιμάνι του 'Αμβρακικού δέν υπήρχε δυνατότητα νά μεταφορτωθεί έκει σέ ξένα πλοία, κυρίως όταν έφθαναν μέ κακοκαιρία¹³¹ και αναγκάζονταν νά άγκυροβολήσουν έξω από τή βενετική άλυσίδα, στον εύλίμενο άκαρνανικό κόλπο Δέματα, κοντά στην είσοδο του 'Αμβρακικού, έννιά μίλια από την Πρέβεζα. Άλλοτε τά ξένα πλοία φόρτωναν στον ήπειρωτικό κόλπο Κόμαρο του 'Ιονίου¹³². Τό δρομολόγιο Κόπραινα-Δέματα, Σαλαώρα-Δέματα ή Πρέβεζα-Δέματα έκτελούσε στην πρώτη φάση της ύλοτομίας τοπικό πλοίο χωρητικότητας 4.000 κυβικών ποδιών, κατασκευασμένο ειδικά γι' αυτό τό σκοπό. Τά έπόμενα χρόνια, κατά την περίοδο της έντατικής ύλοτομίας, τοπικά καράβια του κόλπου ή έπτανησιώτικα, κυρίως από Παξούς και 'Ιθάκη, ανάλογα μέ τή συμφωνία των άγοραστών ξυλείας, πραγματοποιούσαν τή μεταφόρτωση. 'Η μεταφορά σέ όλα τά στάδιά της έπρεπε νά ολοκληρωθεί ώς τό τέλος της άνοιξεως¹³³.

β' 'Η μεταφορά στην Τουλών

Στό πρώτο συμφωνητικό των γαλλικών ναυπηγείων γιά προμήθεια ξυλείας από την 'Ηπειρο είχε τεθεί ως όρος, ή μεταφορά νά διενεργείται άποκλειστικά μέ γαλλικά πλοία, και μόνο σέ περίπτωση πολέμου, έξουσιοδοτούνταν ό συμβαλλόμενος νά ναυλώσει τοπικά πλοία μέ δαπάνες των ναυπηγείων¹³⁴. Γιά τή μεταφορά σέ αυτή τή φάση του ξυλεμπορίου (1732-1734) πού ή έκμετάλλευση ήταν περιορισμένη, χρησιμοποιήθηκαν όσα από τά γαλλικά πλοία είχαν περιθώρια γιά φόρτωση και έλάχιστες φορές άποστέλλονταν από τους

Πρέβεζα, 12 'Ιουνίου 1785. Κ 96, Πρέβεζα, 23 'Ιανουαρίου 1787: συμφωνητικά ύλοτομικής έργασίας. Πρβλ. χάρτες 1 και 4.

131. Γιά τους άνέμους στον 'Αμβρακικό. *H. Michelot*, *Portulan de la mer Méditerranée ou Guide des pilotes cotiers*, à Marseille 1805, σ. 70. Βλ. και σημ. 72.

132. *ANF*, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 24 octobre 1731. *ANF*, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732. Πρβλ. και *Pouqueville*, *Voyage dans la Grèce*, τ. 2, σ. 13.

133. *ANF*, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα, 4 'Απριλίου 1783. Κ 155, Πρέβεζα, 23 Μαρτίου 1783: συμφωνητικά μεταφορῶς. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 276r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 25 mars 1785.

134. *ANF*, Marine, B₃ 352, ff. 260r-266v, *Offres et conditions du Cap. Icard* (1732).

intendants πλοία ειδικά για τη μεταφορά ξυλείας¹³⁵. Μετά τις πρώτες εξαγωγές, είχε αποδειχθεί ότι ή ταρτάνα, τό εύκίνητο καί μέ μικρό έκτόπισμα πλοίο, κατάλληλο για μικρούς μώλους, πού χρησιμοποιούσαν γενικά οί Γάλλοι κατά τό εμπόριό τους στην όθωμανική αυτοκρατορία, ήταν τό πίο εύχρηστο καί γι' αυτού του είδους τίς μεταφορές· ό Γάλλος πρόξενος τό προτιμούσε καί από τά flûtes, ειδικά πλοία για τη μεταφορά ξυλείας στην Εύρώπη, όχι μόνο για την εύκολη προσόρμισή του στον Άβρακικό, αλλά καί για τη μείωση των δαπανών καί για την ασφάλεια του φορτίου. Τά μικρά πλοία περνούσαν συνήθως άπαρατήρητα σέ περίοδο άνταγωνισμών καί πολέμων¹³⁶. Από τόν Rouqueville αναφέρεται ότι θεωρήθηκαν καταλληλότερα τά "flûtes", καί μάλιστα μέ χωρητικότητα 12.000 κανταριών, μέ "varangues" επίπεδο καί έκτόπισμα ανάλογο μέ αυτό των γαλερών¹³⁷. Κατά τίς μεταφορές ξυλείας τά έπόμενα χρόνια δέν χρησιμοποιήθηκε ό τύπος αυτός των γαλλικών πλοίων, πού, ως μεταγωγικά πολεμικού ύλικού, μάλλον δέν ήταν διαθέσιμα¹³⁸. Είναι όμως άξιοπαρατήρητο ότι κατά την περίοδο των έντατικών εξαγωγών (1767-1785) δέν χρησιμοποιούνται ούτε γαλλικά πλοία ούτε τά κοινά της γραμμής του Άμβρακικού, αλλά ναπολιτάνικα καί σπανιότερα τοπικά· ή προτίμηση αυτή δέν ήταν χωρίς σκοπιμότητα.

Όταν μετά τό 1760 τό γαλλικό ένδιαφέρον έπανεκδηλώθηκε για την έκμετάλλευση των δασών της Ήπειρου, εξετάσθηκε άρχικά ή περίπτωση μεταφοράς μέ τοπικά πλοία. Ό Γάλλος πρόξενος στην Άρτα Bouille (1762), επειδή λόγω του έπταετούς πολέμου τά ταξίδια γαλλικών πλοίων στον Άμβρακικό δέν ήταν εύκολα, πρότεινε νά χρησιμοποιηθούν τοπικά πλοία ή μεσολογγίτικα, πού έλλιμενίζονταν εύκολότερα στον κόλπο καί μπορούσαν, μέ πλαστά χαρτιά σέ ξένα όνόματα καί μέ προορισμό φαινομενικά τη Μάλτα καί τη Γένοβα, νά περνούν χωρίς ύποψίες από τόν άγγλικό άποκλεισμό¹³⁹. Στα

135. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732, 6 mai 1732, 3 juillet 1732. ACCM, LIX 757, Dubroca, Larta, 28 janvier 1732, 2 mai 1732.

136. ANF, AE, B₁ 170, Dubroca, Larta, 21 août 1731 καί AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 juillet 1733. Για την ταρτάνα βλ. Κρεμμυδά, Τό εμπόριο της Πελοποννήσου, σ. 250, όπου καί ή σχετική βιβλιογραφία.

137. Rouqueville, Voyage de la Grèce. τ. 2, σ. 436. Τό "varangue" είναι τό κατώτατο σημείο της καρίνας. Έπρόκειτο για διχαλωτό καμπύλο ξύλο πού την κάλυπτε συμμετρικά πρós τόν άξονα του πλοίου: Dictionnaire, Petit Robert, όπ. π., σ. 1876. Για τούς ναυπηγικούς όρους βλ. καί πίν. 7, 8, εικ. 1, 2.

138. Bamford, Forests, σ. 61.

139. Μαξίμου, Ή αυγή του καπιταλισμού, σσ. 63-64.

ἔγγραφα, δὲν ἀναφέρεται ἂν τὰ μεσολογγίτικα, πού αὐτή τὴν ἐποχὴ εἶχαν «κατακτήσει τὶς ἀκτοπλοϊκὲς γραμμὲς Ἀμβρακικοῦ-Κάτω Ἰταλίας»¹⁴⁰, ἀνέλαβαν μεταφορὲς ξυλειαίας στὴν Τουλὼν. Οὐτε ὅμως ἀργότερα φαίνεται νὰ χρησιμοποιήθηκαν μεσολογγίτικα¹⁴¹, ἐνῶ σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀναφέρονται πρεβεζάνικα¹⁴² καὶ βενετικά¹⁴³, κυρίως σέ λαθρεμπορικὲς ἐξαγωγὲς πρὸς τὴ Μάλτα καὶ σπάνια μὲ ναυλώσεις γιὰ τὴν Τουλὼν¹⁴⁴. Ἀντίθετα στὶς μεταφορὲς καυσόξυλων καὶ βιοτεχνικῆς καὶ οἰκοδομικῆς ξυλειαίας χρησιμοποιοῦνται ἑπτανησιακά, κυρίως κεφαλλονίτικα¹⁴⁵.

Ἡ προτίμηση ἀποκλειστικὰ τῶν Ναπολιτάνων στὶς μεταφορὲς ξυλειαίας ὑπαγορεύτηκε ὀπωσδήποτε ἀπὸ εἰδικούς λόγους. Οἱ Ναπολιτάνοι, ὅπως καὶ ἄλλοι οὐδέτεροι¹⁴⁶, κατὰ παράβαση τῆς μερκαντιλικῆς τακτικῆς¹⁴⁷, ἐξυπηρετοῦσαν τὶς γαλλικὲς μεταφορὲς κυρίως σέ

140. Βορείου, Τὸ ναυτικὸ, σσ. 27-29, 43-44.

141. Βορείου, Τὸ ναυτικὸ, σ. 43. Ὁ ἴδιος πρόξενος ἐκφράζει ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸν τρόπο αὐτὸ μεταφορᾶς σέ ἄλλη του ἐπιστολὴ (2-6-1762).

142. ANF, Marine, B, 764, f. 259v, *Addition aux assertions de mon vice-consul en son mémoire du 31 decembre 1783*.

143. ANF, ὄπ. π., ff. 260r, 173. Πρβλ. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 50, Prèveza, 17 Marzo 1776: , ναυλοσύμφωνο. Κ 101, φ. 253, Πρέβεζα, 15 Φεβρουαρίου 1777: λύση ὑποθήκης.

144. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 32, Πρέβεζα, 10 Ἰανουαρίου 1775 (ἰδιωτικὸ, «ρεγγιστράρεται» 22 Ἰανουαρίου 1775), Κ 95, φ. 475, Πρέβεζα, 9 Μαΐου 1767: ναυλοσύμφωνο.

145. Βλ. ναυλοσύμφωνα στοὺς κώδικες: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 16, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1782. Κ 155, φ. 22, Prèveza, 11 avril 1782. Κ 155, f. 62, Prèveza, 31 marzo 1783. Κ 102, f. 59, Prèveza, 18 marzo 1780. Κ 155, f. 18, Prèveza, 11 Febraio 1782.

146. Τοὺς Ναπολιτάνους μαζί μὲ ἄλλους οὐδέτερους χρησιμοποιοῦσαν οἱ Γάλλοι γιὰ μεταφορὲς στὶς Ἀντίλλες: Bamford, Forests, σ. 63, σημ. 61, 62. Γενικότερα γιὰ τὴ γαλλοναπολιτάνικη συνεργασία, βλ. Anna-Vittoria Migliorini, I problemi del Trattato Franco-Napolitano di navigazione e di commercio (1740-1766), Rivista Storica Italiana, τ. XVI (1979), No 1, σσ. 180-209. Γιὰ μεταφορὲς ξυλειαίας στὴ Γαλλία (1704-1710) ἀπὸ Ὀλλανδοὺς καὶ Σκανδιναβοὺς: J. Delumeau, Les constructions navales à Saint-Malo à la fin du XVIIe et au début du XVIIIe siècle, RHES, τ. 42 (1964) σσ. 166-168. Γιὰ τὸ ρόλο τῶν Ὀλλανδῶν στὶς γαλλικὲς μεταφορὲς (1756-1763): Carter, The Dute Republic in the... Seven year War, σσ. 88, 110-111. Σχετικὰ μὲ τὶς μεταφορὲς ἀπὸ οὐδέτερους πρὸς τὴ Δύση καὶ τὸ Βορρᾶ: Carrière, Négociants Marseillais, τ. I, σ. 510.

147. Γενικά γιὰ τὶς δεσμεύσεις στὸν ἐμπορικὸ ναυτικὸ τομέα τὸ 18ο αἰῶνα: P. Deyon, Le mercantilisme, Paris 1969, σσ. 43, 53, 62. Σχετικὰ μὲ τὶς διατάξεις γιὰ τὴ ναύλωση ἀποκλειστικὰ γαλλικῶν πλοίων καὶ γιὰ τὶς κυρώσεις σέ περιπτώση

περιόδους πολέμων και ανταγωνισμῶν, πού τά γαλλικά μεταγωγικά “gabarres” δέν ἐπαρκοῦσαν¹⁴⁸. Στήν περίπτωση μεταφορῶν ξυλείας ἀπό τήν Ἡπειρο ἤ ναύλωση γαλλικῶν πλοίων δέν συνέφερε καί γιά λόγους ἀσφάλειας καί προγραμματισμοῦ τοῦ ἐμπορίου (κίνδυνοι στή Μεσόγειο-ἀπόσταση)¹⁴⁹. Τά μεσολογγίτικα ἐπίσης πλοῖα, κυρίως μικρές ταρτάνες καί kebeks, δέν προσφέρονταν γιά τή μεταφορά ξυλείας¹⁵⁰. Ἀντίθετα τά πλοῖα τῶν Ναπολιτάνων ἦταν πλατειά, μέ χωρητικότητα 3.500-5.000 κυβικά πόδια¹⁵¹ καί ἐφοδιασμένα μέ λατινικά ἰστία (λατινάδικα) πού ἐξασφάλιζαν ταχύτητα¹⁵². Κυρίως ὁμως προτιμήθηκαν οἱ Ναπολιτάνοι, γιατί πρόσφεραν συμφερότερους ναύλους ἀπό τούς καπετάνιους τῆς Προβηγκίας καί τούς Γενουάτες ἢ ἄλλους¹⁵³. Ἦταν ἔμπειροί στίς μεσογειακές μεταφορές, ἄντεχαν στούς κινδύνους¹⁵⁴ καί ἀντιμετώπιζαν ἐπιδεξιότερα τούς πειρατές¹⁵⁵.

παραβάσεως: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 346-347. Πρβλ. *Βορείου*, Τό ναυτικό, σ. 8. Γιά τήν προστατευτική πολιτική εἰδικά στίς μεταφορές ἀπό τήν Ἀνατολή: *Carrière*, αὐτόθι. Ἡ μεταφορά γαλλικῶν ἐμπορευμάτων μέ ξένα πλοῖα ἐπιτράπηκε μόνο στό διάστημα 1781-1785: *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σσ. 376-398.

148. *Bamford*, Forests, σσ. 60-61, σ. 62, σημ. 59. *Carrière*, *Négociants Marseillais*, τ. II, σ. 592.

149. *ANF*, Marine, B₃ 764, ff. 272r, 276r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

150. *Βορείου*, Τό ναυτικό, σ. 25. Πρβλ. *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 253.

151. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 276v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

152. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1783. Γιά τό σχῆμα καί τήν προέλευση τῶν ἰστίων βλ. *Casson*, Ships, σσ. 243-244, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία (σημ. 77). Γιά τά ἑλληνικά «λατινάδικα» *Τζαμτζῆ*, Ναυτικοί, σ. 117. *Βακαλοπούλου*, Ἱστορία, τ. Δ', σ. 196.

153. *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 276r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Πρβλ. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 14 mars 1783, 31 mai 1785.

154. *ANF*, Marine, B₃ 764, ὁπ. π. *Rouqueville*, Voyage dans la Grèce, τ. 2, σ. 426. Ἐπιφυλάξεις γιά τήν ἰκανότητα καί τήν ἀπόδοση τῶν καπετάνιων τῆς Προβηγκίας: *Carrière*, *Négociants Marseillais*, τ. II, σ. 587. Τά προβλήματα τῶν μεταφορῶν στή Μεσόγειο δέν θεωροῦνται σοβαρά: *Carrière*, ὁπ. π., τ. II, σσ. 605-608. Ἐπί πλέον τά γαλλικά πληρώματα ὑπέφεραν ἀπό τό ἀνθυγιεινό κλίμα τῆς περιοχῆς καί τίς συχνές ἐπιδημίες: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 379.

155. *ANF*, Marine, B₁ 84, (Decisions 1777), f. 213r, mai 1777: “Des bois de construction attendus d’Italie, de Durasso et de Larta vont être chargés sur les navires napolitains qui courront de grands risques”. Κατά τήν περίοδο τῶν μεταφορῶν τῆς ἡπειρωτικῆς ξυλείας στήν Τουλὼν (1767-1792), κρίνεται ἀναγκαῖα ἡ συσπείρω-

Πλεονέκτημα ακόμα είχε θεωρηθεί ή γειτνίασή τους με την περιοχή και ή ανάμειξή τους στο τοπικό εμπόριο και τή ναυτιλία από προηγούμενα χρόνια¹⁵⁶. Είχε επίσης υπολογισθεί από τούς Γάλλους αρμόδιους ότι με τήν ανάθεση τών μεταφορῶν στους Ναπολιτάνους θά μπορούσαν νά προλάβουν τυχόν ανταγωνισμό τους στο ξυλεμπόριο, ἀφοῦ μέχρι τότε ἀνεφοδίαζαν μέ ξυλεία τά ναυπηγεῖα τῆς Μάλτας καί τῆς Νεαπόλεως¹⁵⁷.

Γιά τή σύναψη τῆς ναυλώσεως μεσολαβοῦσε ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας στή Νεάπολη, ἀλλά εὐθύνη γιά τή μεταφορά εἶχε ὁ ἀνταποκριτής τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας Anguillon ἢ ἀνάλογα μέ τή σύμβαση οἱ Ἕλληνες προμηθευτές¹⁵⁸. Τά ναυλοσύμφωνα ὑπογράφονταν συνήθως στή Γαλλία, μόνο σέ δύο περιπτώσεις συντάσσονται παρόμοια ἔγγραφα στήν Πρέβεζα¹⁵⁹ καί οἱ ὅροι ρυθμιζόνταν ἀνάλογα μέ τά προγράμματα λειτουργίας τών ναυπηγείων¹⁶⁰. Ἀπό τίς πηγές μαρτυρεῖται συχνά ἀσυνέπεια τών Ναπολιτάνων στήν τήρηση

ση τών ναυτικῶν δυνάμεων Γαλλίας-Ἰσπανίας-Νεαπόλεως γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ κοινοῦ κινδύνου τών Μπαρμπάρων πειρατῶν. Βλ. *Migliorini*, I problemi, ὄπ. π., σ. 191. Γιά τίς σχέσεις τῆς Γαλλίας μέ τίς δυνάμεις τῆς Μπαρμπαρίας, *Mason*, XVIIIe s., σσ. 352-354.

156. *Βορείου*, Τό ναυτικό, σσ. 11-12, 34-36, 38, 41-42. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σσ. 284-285. Οἱ Ἕλληνες ἐπίσης προμηθευτές πηγαίνονταν στή Νεάπολη καί ὁ Γάλλος πρόξενος μεσολαβοῦσε ἐκεῖ γιά ναυλώσεις: *ANF*, Marine, B₃ 764, f. 276r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *ANF*, Marine, B₃ 712, Lettre de Michel Stamati, datée de Naples de 16 decembre 1780 à M(onsieur) de Castries.

157. *ANF*, Marine, B₃ 712, f. 152, Rapport au conseil de la Marine, 1777. *ANF*, Marine, B₃ 712, ff. 160-163, Anguillon, Toulon 17 mai 1781, ὅπου γίνεται μνεία γιά δάνεια τών καπετάνιων καί ἐπενδύσεις στοῦ ξυλεμπόριου τών Ἑλλήνων. Πρβλ. κεφάλαιο «οἱ Γάλλοι καί οἱ Ναπολιτάνοι». Παρόμοιες προσπάθειες γιά τόν προσηταιρισμό Γενουατῶν: *ANF*, Marine, B₃ 712, f. 152, *Rapport au conseil de la Marine... 1777*. *ANF*, AE, B₁ 172, Boulle, Larta, 18 decembre 1762.

158. *ATF*, IA¹ 73, Anguillon... à Ministre..., Toulon, 30 septembre 1775. *ATF*, 5E 184, f. 200, Soumission du S(eigneur) Anguillon... procureur... du J. Chidonachi pour la fourniture de... (1781-1785)... Collationé à l' original déposé au contrôle de la marine à Toulon, le 22 juin 1780. Σέ αὐτή τή σύμβαση ὅλη τήν εὐθύνη τῆς μεταφορᾶς εἶχε ὁ ξυλέμπορος Κυδωνάκης.

159. *Ἰστ.* Ἄρχ. Πρέβ., K 101, φ. 150 Prèveza, 19 Marzo 1776. K 101, ff. 3-9, Prèveza, 16 Gennaio 1775 (ιδιωτικό, «ρεγγιστράρεται» 22-1-1776).

160. *ATF*, IL 435, Copie de la lettre écrite par... Fabry et Malouet à Versailles, le 19 janvier 1783, Conseil de la Marine. *ATF*, IA¹ 73, Anguillon... au Ministre, Toulon, le 20 septembre 1775. Πρβλ. *Albion*, Forests, σ. 82.

τῶν ὄρων μεταφορᾶς¹⁶¹ καί γενικότερα τίς συναλλαγές¹⁶². Χαρακτηρίζονται γι' αὐτό ἄνθρωποι κακῆς πίστεως καί κερδοσκόποι¹⁶³.

Ἡ συχνότητα τῶν ναυλώσεων εἰκονίζεται στὸν πίνακα 22.

3. Ὅροι καί μέσα ἐργασίας

α' Ἡ πληρωμὴ τῶν ἐργατῶν. Ἡ ἀμοιβή τῆς ἐργασίας γιὰ τὴν ὕλοτομία, τὸν τεμαχισμό, τὸν τετραγωνισμό τῶν ξύλων καί τὴν μεταφορά, ρυθμίζεται ὄχι μὲ ἡμερομίσθιο, ἀλλὰ μὲ τὰ κομμάτια τῆς ξυλείας πού, ἀνάλογα μὲ τοὺς ὄρους τοῦ συμβολαίου, ἔπρεπε νὰ παραδοθοῦν σὲ ὀρισμένο τόπο καί χρόνο¹⁶⁴. Στὶς πηγές διακρίνουμε τρεῖς τρόπους πληρωμῆς τῶν ἐργατῶν μὲ τὸ κομμάτι. Ἀρχικὰ ἀνάλογα μὲ τίς διαστάσεις τοῦ κομματιοῦ κατὰ τὸν ἀκόλουθο πίνακα¹⁶⁵.

161. Γιὰ τὴν καθυστέρηση τῶν φορτώσεων στὴν Ἠπειρο, τὴ φθορά τῆς ξυλείας καί τὴν ἐπιβράδυνση στὶς ἐργασίες τῶν ναυπηγείων: *ATF*, II 435, Copie de la lettre écrite par M(onsieur)s Fabry et Malouet à Versailles, 19 janvier 1783. Τὸ θέρος, ἐποχὴ τῶν πυρετῶν, οἱ Ναπολιτάνοι καθυστεροῦσαν συστηματικά: *ANF*, Marine, B₃ 787, f. 156, Lasalle, à Malouet Intendant de la Marine, Prèzeva, 15 juin 1787: "...Ne pourra partir qu' en septembre prochain parce que les Napolitains ne veulent pas charger pendant l' été qui est la saison des fièvres". Δυσκολίες ἀνέκυπταν καί κατὰ τὴν περίοδο τῶν ἐντατικῶν ἐξαγωγῶν. Ἐτσι, ὅταν τὸ 1775 ἔφθασαν στὸ λιμάνι τῆς Τουλῶν 40 πλοῖα μὲ ξυλεία καί οἱ Ναπολιτάνοι ἀπαιτοῦσαν νὰ τὰ ξεφορτώσουν συγχρόνως δημιουργήθηκε πρόβλημα εἰσαγωγῆς ξυλείας στὰ ναυπηγεῖα, ἐνῶ ἐπιβαρύνθηκαν τὰ οἰκονομικά τους μὲ τὰ ἐξοδα διαμονῆς τῶν Ναπολιτάνων. (βλ. σχετικά: *ATF*, IA 73, Anguillon, Toulon, le 30 septembre 1775).

162. Τὸ παραπάνω γεγονός, πού δέν ἦταν μοναδικό, καθὼς καί ἡ ἐνσταση τῶν Ναπολιτάνων πρὸς τὸν ἀνταποκριτὴ Anguillon γιὰ αὔξηση τοῦ ναύλου, τὸν ἴδιο χρόνο, ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ἐπέλθει πρόσκαιρη κρίση στὴ γαλλοναπολιτάνικη συνεργασία. Παρόμοια παρατηρεῖται τὸ 1781 πού οἱ Ναπολιτάνοι, μετὰ διακοπὴ τῶν μεταφορῶν, ἐπέτυχαν αὔξηση τοῦ ναύλου καί παραχωρήσεις στοὺς ὄρους τῆς σταλίας. βλ. *ATF* IA¹ 73 (ὄπογρ. δυσανάγνωστη) à Fontainebleau, 10 novembre 1775. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Intendant Malouet. *ANF*, Marine, B₃ 712, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781.

163. *ANF*, Marine, B₃ 754, f. 276r, Assertions..en memoire de Mr. Saint-Sauveur: Μαρτυρίες γιὰ κλοπές ξυλείας ἀπὸ Ναπολιτάνους. βλ. καί *ANF*, B₃ 712, Lettre de Michel Stamaty, Naples, 16 decembre 1780. Ξεπερνοῦσαν σὲ δολιότητα Ἕλληνες καί Ραγουσαῖοι. Πρβλ. *Stoianovitch*, Conquering Balkan... Merchant (Μετάφραση), σσ. 343-344, σημ. 169.

164. *ANF*, Marine, D₃ 9, *Mémoire... de Mr. Lentier*.

165. *ANF*, Marine, B₃ 765v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

Κομμάτι 26	κυβικῶν	ποδιῶν	8	γρόσια
» 20	»	»	6,5	»
» 15	»	»	5,5	»
» 15	»	»	4	»
» 12	»	»	3	»

Σέ ἄλλη περίπτωση ἡ ἀμοιβή ρυθμίζεται ἀνάλογα μέ τό εἶδος καί τή μορφή τοῦ κομματιοῦ χωρίς νά ἀναφέρεται πάντοτε διαστάσεις¹⁶⁶. Ἐνας ἄλλος τρόπος ἦταν πληρωμή κατά κομμάτι, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς διαστάσεις του καί τή μορφή γιά ὅλα τά στάδια τῆς ἐργασίας¹⁶⁷. Σέ ἄλλες περιπτώσεις ἐπισημαίνουμε πληρωμή κατά κομμάτι ἢ σύνολο κομματιῶν, πού ἀπαρτίζουν φορτίο ἢ κατά χιλιάδα κομματιῶν, κυρίως γιά τή δούγα. Συνήθως στήν πληρωμή ὄλων τῶν φάσεων ἐργασίας κατά τήν ὑλοτομία καί τή μεταφορά συμπεριλαμβάνονται τό τοπικό τελωνεῖο, τό ἀγκυροβόλιο, τά «ἀρματολιάτικα» καί οἱ ἄλλες δαπάνες μέχρι τήν παράδοση τῆς ξυλείας σέ λιμάνι τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Ἐτσι ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας δέν εἶναι δυνατόν νά ἐκτιμηθεῖ μέ ἀκρίβεια¹⁶⁸.

Ἡ μεταφορά ἀπό τά ποτάμια, ὡς τό κοντινότερο λιμάνι, πληρωνόταν καί μέ κομμάτι ἢ κατ' ἀποκοπή ἢ ἀναλογικά ἐπί τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου¹⁶⁹.

Μέ ἡμερομίσθιο¹⁷⁰ ἢ μηνιαῖο μισθό¹⁷¹ πληρώνονταν οἱ ἀρματολοί πού φρουροῦσαν τά ὑλοτομικά συνεργεῖα, οἱ ὁδηγοί τῶν ἀποστολῶν κατά τίς περιηγήσεις σέ δάση¹⁷², οἱ ὑπηρετές, οἱ γραμματι-

166. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 10, Πρέβεζα, 20 Ἰανουαρίου 1782. Κ 42, Πρέβεζα, 30 Ὀκτωβρίου 1783. Κ 155, φ. 52, Πρέβεζα, 30 Ἰανουαρίου 1783: Συμφωνητικά ὑλοτομικῆς ἐργασίας.

167. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 180r-v, -182v, Éstat de la perte de Mr. Lentier... (1732), 1, 2 πιάστρο Μεξικοῦ τό κομμάτι ἀνεξάρτητα ἀπό τίς διαστάσεις του ἴσως συμπεριλαμβάνεται καί ἡ ἀξία τῆς ξυλείας. ANF, Marine, B₃ 787, Compte des dépenses (1777): τά ἐργατικά γιά ὑλοτομία, τεμαχισμό, τετραγωνισμό 12 πιάστρα.

168. Βλ. ἐνδείξεις νοταριακῶν στίς σ. 191, σημ. 75-81, σ. 193-195 σημ. 5-8, 14.

169. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: Συμφωνητικό ἐργασίας μεταφορέων: 20 παράδες τό κάθε κομμάτι. Κ 155, φ. 60, Πρέβεζα, 25 Μαρτίου 1783: συμφωνητικό μεταφορᾶς. Κ 42, Πρέβεζα, 4 Ἀπριλίου 1780: 30 παράδες γιά κάθε τσεκίνι.

170. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 180v-182v, Éstat de la perte de Mr. Lentier (1732).

171. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 264v, 275r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

172. ANF, Marine, B₃ 352, ff. 180v-182v, Éstat de la perte de Mr. Lentier.

κοί, οί τεχνίτες πού κατασκεύαζαν άμαξες γιά τή μεταφορά τών ξύλων, καθώς καί οί "maîtres charpentiers" πού άποστέλλονταν άπό τή Γαλλία γιά νά καθοδηγοϋν τίσ ύλοτομικές έργασίες¹⁷³. Τό ήμερομίσθιο τών τελευταίων ήταν 2 γρόσια (6 γαλλ. λίρες) καί καταβάλλονταν άπό τό βασιλικό ταμείο τής Γαλλίας, ένω μέ τά έξοδα διαμονής καί διατροφής τους επιβαρύνονταν οί Έλληνες προμηθευτές. Ύπήρχαν περιπτώσεις πού οί όδηγοί στά δάση, πληρώνονταν άνάλογα μέ τήν άπόσταση¹⁷⁴, ένω σέ πολλά νοταριακά έγγραφα βρίσκουμε ότι οί άρματολοί φρουροί σέ συνεργεία κοπής δούγας πληρώνονταν 4 γρόσια τή χιλιάδα τών κομματιών πού προστάτευαν, υπό τόν όρο ότι δέν θά συνέβαινε άτύχημα¹⁷⁵. Οί προμηθευτές επιβαρύνονταν μέ δαπάνες διατροφής ύπηρετών, γραμματικών, μαραγκών, έκτιμητών, διερμηνέων, ένω γιά τό προσωπικό τών ύλοτόμων άναφέρονται μόνο φιλοδωρήματα. Τή διατροφή τών άρματολών-φρουρών τών ύλοτομικών συνεργείων αναλάμβανε συνήθως ή ύλοτομική όμάδα πού προστάτευαν. Πρέπει νά σημειωθεί ότι ή παροχή τροφής στους έργάτες, συχνό φαινόμενο κατά τή μισθωτή έργασία τήν ίδια έποχή, κάλυπτε μέρος τής άμοιβής τής έργασίας καί περιόριζε τή λειτουργία του ήμερομισθίου ως μέσου γιά τήν άναπαραγωγή τής εργατικής δυνάμεως.¹⁷⁶

Τά εργατικά σέ όλες τίσ φάσεις τής έργασίας πληρώνονταν άπό τους ξυλέμπορους¹⁷⁷. Οί ύλοτομικές όμάδες πού αναλάμβαναν νά παραδώσουν στους ξυλεμπόρους όρισμένη ποσότητα ξυλείας σέ άκτή του 'Αμβρακικού¹⁷⁸, άμείβονταν έργολαβικά καί οί έργάτες πληρώνονταν άπό τόν άρχηγό τής όμάδας. Τά «*άρματολιάτικα*» σέ όρισμένες περιπτώσεις επιβάρυναν καί τόν άγοραστή¹⁷⁹. Μιά ιδέα γιά τήν

173. ANF, Marine, B₃ 787, f. 175r-v..., Compte des dépenses simulés, όπ. π.

174. ANF, Marine, B₃ 764, f. 275v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. Βλ. πίνακα 27.

175. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791. Κ 96, Πρέβεζα, 23 'Ιανουαρίου 1787: συμφωνητικά ύλοτομίας.

176. ANF, Marine, B₃ 787, f. 175r-v, *Estat des dépenses simulé d' une fourniture* (1787), όπ. π. Βλ. σσ. 198-200. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 29 Φεβρουαρίου 1779. Παρατηρήσεις γιά τό θέμα: 'Ασδραχά, Οικονομία, σ. 168.

177. ANF, Marine, B₃ 764, f. 274r-v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

178. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 107, Πρέβεζα, 9 Μαρτίου 1791. Κ 96, Πρέβεζα, 23 'Ιανουαρίου 1787. Κ 155, φ. 10, Πρέβεζα, 20 'Ιανουαρίου 1782: συμφωνητικά ύλοτομίας.

179. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 96, Πρέβεζα, 23 'Ιανουαρίου 1787: συμφωνητικό ύλοτομικής έργασίας.

άξια τῆς ἐργασίας αὐτή τὴν ἐποχὴ μᾶς δίνει ὁ πίνακας 27. Οἱ εἰδήσεις δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσουμε κλιμάκωση τῶν ἡμερομισθίων τεχνιτῶν καὶ ἐργατῶν πού ἀσχολοῦνταν στὴ δασικὴ ἐκμετάλλευση γιὰ νὰ προβοῦμε σὲ γενικότερες παρατηρήσεις. Ἡ ἐξέταση ἐξάλλου τοῦ θέματος σχετικὰ μὲ τὴν ἀγοραστικὴ δύναμη τῶν ἡμερομισθίων, ξεφεύγει ἀπὸ τὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς μελέτης. Ὅσοτοσο ἀπὸ τὴ συσχέτιση ἀνάμεσα στὶς τιμές τῶν εἰδῶν διατροφῆς, τὴ βασικὴ ποσότητα διατροφῆς τοῦ χωρικοῦ τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ ἡμερομίσθια πού ἐνδεικτικὰ παρουσιάζονται στοὺς πίνακες 27, 28, ἐπισημαίνεται ὅτι τὰ ἡμερομίσθια καὶ γενικὰ ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας ἐγγίζουσιν ὑψηλὰ ἐπίπεδα, σὲ σύγκριση μάλιστα μὲ τὰ ἡμερομίσθια καὶ ἄλλων περιοχῶν πού θεωροῦνται ἐπίσης ὑψηλὰ¹⁸⁰. Δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ παρουσιάσουμε τοὺς παράγοντες πού συντελοῦσαν στὴ διαμόρφωση τοῦ ἡμερομισθίου. Ἡ προσφορά ἐργασίας εἶναι ἐποχικὴ καὶ ἡ ζήτηση ἐργατῶν περιστασιακὴ. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ἡ ἔλλειψη εἰδικευμένων τεχνιτῶν στὴν Πρέβεζα ὑποχρέωνε στὴν προσφορά ὑψηλῶν ἀμοιβῶν, ἀφοῦ καὶ τὰ περιθώρια τοῦ κέρδους τὸ ἐπέτρεπαν, γιὰ νὰ προσελκύονται οἱ ὁμάδες τῶν ξυλευτῶν ἀπὸ τὴ βόρεια Ἡπειρο.

β' Ὁ τύπος τῶν πλοίων. Τὰ γαλλικὰ πλοῖα πού ἐκτελοῦν τίς μεταφορὲς ξυλείας κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου στὴν Ἡπειρο (1731-1734) εἶναι συνήθως μάρκα (*barques*) σαμπέκοι (*sambequins*)¹⁸¹, πίκκοι (*pinques*)¹⁸² καὶ βαισῶ¹⁸³ (*vaisseaux*). Γιὰ τὴ χωρητικότητά τους δὲ βρίσκουμε πληροφορίες στὶς πηγές, ἀλλὰ μποροῦμε κατὰ προσέγγιση νὰ τὴν προσδιορίσουμε, μὲ βάση¹⁸⁴ τὰ δεδομένα τῆς ἔρευνας γιὰ παρόμοια πλοῖα σὲ μεταφορὲς πρὸς ἄλλες περιοχές. Ἡ ταρτάνα, πού ὁ Γάλλος πρόξενος Dubroca θεωροῦσε ὡς τὸν πιὸ κατάλληλο τύπο πλοίου γιὰ τὰ ἀβαθὴ νερά τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τὴ μεταφορὰ ξυλείας¹⁸⁵, ὅπως καὶ τὰ γαλλικὰ "*flotes*"¹⁸⁶,

180. S. *Asdrachas*, salaires ruraux et salaires urbaines, σσ. 100, 106-110. Τοῦ ἴδιου, Οἰκονομία, σσ. 168-171.

181. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 3 juillet 1732. Sambechino -ital. zambecco- γιὰ τὸν τύπο τοῦ πλοίου βλ. Kahane, The Lingua Franca, σ. 385.

182. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 6 mai 1732. Βορείου, Ναυτικό, σ. 23.

183. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 24 decembre 1734.

184. Κρεμμυδᾶ, Τὸ ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 249.

185. ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 15 juillet 1733.

186. *Pouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. 2, σ. 436. Πρβλ. σημ. 82 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου.

είδικά γι' αυτές τīs μεταφορές, δέν έπεβλήθησαν τελικά στό ζυλεμπόριο. Δέν χρησιμοποιήθηκαν ούτε οί μεσολογγίτικες ταρτάνες και τά "kebeks" πού ύπήρχαν διαθέσιμα¹⁸⁷. Ό τύπος τών ναπολιτάνικων πλοίων πού κατέκτησαν τή γραμμή Πρέβεζας-Τουλών μετά τό 1760 δέν προσδιορίζεται στίς πηγές. Όρισμένα όμως στοιχεία, όπως ό γενικός χαρακτηρισμός τών πλοίων στά έγγραφα "bâtiments" και ή χωρητικότητά τους (3.500-5.000 κυβικά πόδια ζυλείας) μās έπιτρέπουν νά τά κατατάξουμε στά μεγάλα πλοία, ίσως "navires ή vaisseaux"¹⁸⁸.

Άνάμεσα στά έπανησιώτικα πλοία πού μεταφέρουν καυσόξυλα και βιοτεχνική ζυλεία στά μεσογειακά λιμάνια, διακρίνουμε συχνότερα τήν πολάκα¹⁸⁹ και τή μαρτιγάνα¹⁹⁰ και περιπτωσιακά άλλους τύπους, όπως gazella¹⁹¹, καίκια¹⁹² και ταρτανέλλα¹⁹³. Τά πλοία τής τοπικής ναυτιλίας, τόσο στον Άμβρακικό όσο και στό Μεσολόγγι και τό Αίτωλικό πού έξυπηρετούσαν τīs τοπικές μεταφορές ή έκτελούσαν τīs μεταφορές ζυλείας προς τά Έπτάνησα, είναι συνήθως καίκια, βάρκες, σακολέβες¹⁹⁴, άκάτια¹⁹⁵, γόνδολες¹⁹⁶, φελούκες, φρε-

187. Περιπτωσιακά αναφέρονται ταρτάνες: *ANF, Marine, B₃ 486, f. 230r-v. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 95, φ. 475, Πρέβεζα, 8 Μαΐου 1767. Γιά τούς τύπους τών μεσολογγίτικων πλοίων: Λεονταρίτη, Ναυτιλία, σ. 43.*

188. *ANF, Marine, B₃ 764, f.276v, Addition aux assertions. ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. Χωρούσαν κομμάτια ζυλείας 20-35 πόδια μήκος και 10-15 πόδια πλάτος. Πρβλ. Κρεμμυδά, Τό έμπόριο τής Πελοποννήσου, σσ. 249-253. Πρβλ. Dictionnaire, P. Robert, όπ. π., σσ. 1141, 1872.*

189. *'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 16, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1782, Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 18 Μαρτίου 1780: ναυλοσύμφωνα: Καχανε, όπ. π., 355, Κρεμμυδά, Τό έμπόριο τής Πελοποννήσου, σ. 250.*

190. *'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 50, Πρέβεζα, 19 Μαρτίου 1776. Κ 155, φ. 22, Πρέβεζα, 14 avril 1782: ναυλοσύμφωνα. Γιά τόν τύπο του πλοίου, Καχανε, όπ. π., σ. 295.*

191. *'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 32, Πρέβεζα, 2 Gennaio 1775, (ιδιωτικό «ρεγιστράρειται» 22 'Ιανουαρίου 1776): ναυλοσύμφωνο. Πρβλ. τόν τύπο του πλοίου, Tucci, "La marina mercantile veneziana nel sette cento", σ. 192, πίν. III.*

192. *'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 62, Πρέβεζα, 31 Marzo 1783: ναυλοσύμφωνο. Γιά τόν όρο καίκια, Boerio, Dizionario, όπ. π., σσ. 113, 116.*

193. *'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101, Πρέβεζα, 19 'Ιανουαρίου 1780: έν οικίαση πλοίου.*

194. *'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, Πρέβεζα. 4 'Απριλίου 1783, Κ 103, Πρέβεζα, 20 Φεβρουαρίου 1784, Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777. ΙΑ Κεφαλλ. Constituti arrivati (1770-1787), Fortezza di Asso, Patenti: (1775-1795). Πρβλ. πίνακες 24, 25. Γιά τόν τύπο του πλοίου, Καχανε, όπ. π., σ. 564.*

195. *ANF, AE, B₁ 171, Dubroca, Larta, 29 avril 1732.*

196. *'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777: συμφωνητικό μεταφορας ζυλείας.*

γάτες, μονόξυλα και κυρίως βρατσέρες¹⁹⁷. Μεσολογγίτες μαρτιγάνες συναντάμε σπανιότερα και σε μακρύτερα ταξίδια. Τά ποταμόπλοια είναι συνήθως βάρκες, καΐκια, μονόξυλα και γόνδολες¹⁹⁸.

Σχετικά με τη σημαία μπορεί να παρατηρηθεί ότι είναι συνήθως ναπολιτάνικη¹⁹⁹, των Έπτανησίων βενετική²⁰⁰ και των Μεσολογγιτών δθωμανική²⁰¹. Οί περισσότεροι από τούς έπτανήσιους πλοιάρχους είναι Κεφαλλονίτες²⁰², ένώ 'Ιθακήσιοι, Παξινοί, Ζακυνθinoί, Λευκαδίτες και Πρεβεζάνοι²⁰³ μαρτυρούνται σε μεταφορές στά ποτάμια ή στόν 'Αμβρακικό· στά άκαρνανικά παράλια και νησιά βρίσκουμε Κεφαλλονίτες και συχνότερα Αιτωλικιώτες και Μεσολογγίτες²⁰⁴.

γ' 'Ο ναύλος. 'Η τιμή του ναύλου²⁰⁵ κατά τη μεταφορά της

197. 'Ιστ. 'Αρχ. Κεφ. Βλ. ένδειξεις στους πίνακες 24, 25. Γιά τούς τύπους τών πλοίων: *Kahane*, όπ. π., σσ. 125, 211-230.

198. Βλ. σημ. 118-122 του ίδιου κεφαλαίου. Γιά τόν τύπο της γόνδολας (Βυζ. Κοντούρα), ανάλογο πρός τό γαλλικό ποταμόπλοιο "penelle", (*Carrière, Négociants Marseillais*, τ. II, σ. 635), βλ. *Kahane*, *The Lingua Franca*, σ. 254. Λεπτομέρειες γιά όλους τούς τύπους τών πλοίων που άναφέραμε: *Τζαμτζή*, «Ναυτικοί», σσ. 117-118. Π. *Σεργδίτσα*, Κωπήρη και ίστιοφόρα πλοία, 'Αθήναι 1940, σσ. 235-256.

199. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 50, Prèveza, 19 Marzo 1776: ναυλοσύμφωνο. Πρβλ. και πίνακες 23, 24. 'Η σημαία τών Ναπολιτάνων — κάποτε αυστριακή — προστατεύεσταν από τόν Αυτοκράτορα της Αυστρίας ως τό 1734 που τό βασίλειο τών Δύο Σικελιών πέρασε υπό ίσπανική κυριαρχία: *ANF*, ΑΕ, Β, 172, Dubroca, Larta, 10 octobre 1734. *Βορείου*, Τό ναυτικό, σσ. 11, 13.

200. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 16, Prèveza, 4 avril 1782. Κ 155, φ. 62, Prèveza, 31 marzo 1783. Κ 102, φ. 59, Prèveza, 18 marzo 1780: ναυλοσύμφωνο. Πρβλ. πίνακες 23, 24, 25.

201. Βλ. πίνακες 24, 25: Στά ναυλοσύμφωνο του άρχείου της Πρέβεζας σπάνια βρίσκουμε δθωμανική σημαία: μοναδική άναφορά: Κ 101, Prèveza, 19 Gennaio 1780: ναυλοσύμφωνο.

202. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 95, Πρέβεζα, 6 Φεβρουαρίου 1767: συμφωνητικό έργασίας και ναυλοσύμφωνο. Πρβλ. *ANF*, Marine, Β, 764, f. 255, *Addition aux assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 16, Prèveza, 14 marzo 1782, καπ. Δικ. Κοντούρης, φ. 22, Prèveza, 11 avril 1782, 'Απ. Κοντούρης, φ. 62, Prèveza, 31 marzo 1783, 'Αθ. Φερεντινός. Κ 102, φ. 59, Prèveza, 14 marzo 1782: ναυλοσύμφωνο.

203. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1777. Κ 42, Πρέβεζα, 4 'Απριλίου 1783, Κ 101, φ. 287, Πρέβεζα, 8 'Ιουλίου 1779. Κ 155, φ. 59, 6 Μαρτίου 1783: ναυλοσύμφωνο. Κ 42, φ. 32, Πρέβεζα, 9 Φεβρουαρίου 1775: συμφωνητικό μεταφορής με βαρκάρηδες.

204. 'Ιστ. 'Αρχ. Κεφαλλ., βλ. ένδειξεις στους πίνακες 23-25.

205. Πληροφορούμαστε από τη γαλλική άλληλογραφία ότι οί Ναπολιτάνοι πρό-

ξυλείας από την Ήπειρο στην Τουλών κανονιζόταν με ποσοστά επί της αξίας της ξυλείας κατά κυβικό πόδι και κυμαινόταν ανάμεσα στα 20-32 και σπάνια 36 γαλλικά σολδία κατά κυβικό πόδι. Ύψωση της τιμής του ναύλου πετύχαιναν οι Ναπολιτάνοι σε περιόδους κρίσιμες για τις μεταφορές, ασκώντας συχνά έκβιασμό στους ξυλémπορους, πού δεσμευμένοι από τους χρονικούς περιορισμούς των συμβάσεων υπέκυπταν²⁰⁶. Έτσι για να αναλάβουν οι Ναπολιτάνοι μεταφορές μετά τη διακοπή του 1777, κατόρθωσαν να αποσπάσουν συγκατάθεση των ξυλεμπόρων για ύψωση των ναύλων κατά 10 γαλλικά σολδία, δηλ. 32 από 22²⁰⁷, ενώ στά χρόνια του ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-1774) εισέπρατταν 1/3 πάνω από τη συνηθισμένη τιμή²⁰⁸. Έπειδή σε πίνακα επιπρόσθετων εξόδων των προμηθευτών στά έτη 1771-1779 συμπεριλαμβάνονται συνολικά κατά έτη ποσά πού προέρχονται από την ανατίμηση των ναύλων²⁰⁹, μπορούμε, αν και δέν μās προσφέρονται στοιχεία για συγκρίσεις μέ τις τιμές των προηγούμενων έτων, να συμπεράνουμε κλιμακωτή ύψωση των ναύλων αυτή την περίοδο, γεγονός πού επιβεβαιώνεται από τις ακόλουθες ειδήσεις. Τό 1777 ή αύξηση ναύλου και ασφάλειας μαζί κατά κυβικό πόδι είχε φθάσει 4 λίρες²¹⁰, ενώ τό ίδιο έτος βρίσκουμε στίς πηγές ύψηλή τιμή ναύλου, 36 σολδία τό κυβικό πόδι, για μεταφορά ξυλείας από τό Δυρράχιο (έταιρεία Badin)²¹¹. Από ειδήσεις γαλλικῶν και έλληρικῶν πηγῶν²¹² προκύπτει, ότι και κατά τά έπόμενα χρόνια 1780-

σφεραν συμφερότερους ναύλους από τους Προβηγκιανούς (βλ. σημ. 153) χωρίς να δίδονται στοιχεία για σύγκριση. Για τους τρόπους πού ρυθμιζόταν ή τιμή —ανάλογα μέ την απόσταση, τόν όγκο, κλπ.— βλ. Γκόφα, Διαμαρτυρικόν, σ. 484, σημ. 14. Πρβλ. Γιαννακοπούλου, Έγγραφα έκ Πατρῶν, σ. 71.

206. ANF, όπ. π., ff. 265v, 275v, 284r, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur.

207. ANF, Marine, B₃ 712 Anguillon, Toulon, 17 mai 1781.

208. ANF, Marine, B₃ 712, lettre de M. Stamaty, Naples, 16 decembre 1780.

209. ATF, IL 435, *Etat général que le S(eigneur) Anguillon de Toulon a fourni au Seigneur Stamaty et compagnie pour les fournitures des bois arrivés à Toulon... pour intérêts payés, faute de paiement faits par le Roi*. Οι προμηθευτές διαμαρτύρονταν για αύξηση των ναύλων κατά τό 1/3, ποσοστό πού δέν μπορούμε να επιβεβαιώσουμε από τά δεδομένα των πηγῶν.

210. ATF, IL 435, *Etat Général que le... Anguillon a fourni*, όπ. π.

211. ANF, Marine, B₁ 787, f. 175v, *Compte des dépenses simulé d' une fourniture de 5146 pièces des bois*, όπ. π.

212. ATF, IL 435, *État des bois de l' Albanie Turque arrivés en ce port pendant des années 1780 et 1781 servant à faire connoître l' augmentation des dépenses pour les nolis et assurances occasionnées par la guerre*. Βλ. και σημ. 218.

1782 ο ναύλος είχε ύψωθεί από 20 σέ 25 σολδία και οι προμηθευτές ζητούσαν, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση (1771-1779), να τους καταβληθεί ή διαφορά από τα ναυπηγεία²¹³. Από άλλη πηγή προσδιορίζεται ως μέση τιμή του ναύλου για την περίοδο των μεγάλων εξαγωγών 1771-1777 30 σολδία κατά κυβικό πόδι, με ύψωση σταδιακά ως το 1783 σέ 60 σολδία²¹⁴. Οι τελευταίες ειδήσεις, αν και μάς δίνουν υψηλότερες τιμές από τις προηγούμενες, προέρχονται από πληροφοριοδότες αξιόπιστους και μπορούν να μάς πείσουν, μαζί με τα στοιχεία που ήδη παραθέσαμε, για τις επιπτώσεις των πολέμων και ανταγωνισμών (ρωσοτουρκικός πόλεμος-γαλλοαγγλικός ανταγωνισμός στη Μεσόγειο) στον τομέα των μεταφορών. Γι' αυτό, μετά τη κρίσιμη για τις μεταφορές περίοδο (1767-1782) παρατηρείται μείωση των ναύλων. Την εποχή που εποπτεύει ο Saint-Sauveur τό ξυλεμπόριο (1783-1786), ο ναύλος έχει σταθεροποιηθεί στά 20 σολδία, τιμή πολύ συμφέρουσα για την εποχή²¹⁵.

Η εξέλιξη της τιμής του ναύλου παρακολουθείται στον πίνακα II. Για τη μεταφορά καυσοξύλων από την Πρέβεζα σέ λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου, κυρίως στην Κρήτη και στην Αλεξάνδρεια, ίσχυαν περίπου οι ίδιοι όροι ναύλου, δηλ. πληρωμή κατά κυβικό πόδι. Έτσι, για τη μεταφορά καυσόξυλων στην Αλεξάνδρεια τό 1782 ή τιμή του ναύλου ήταν κατά κυβικό πόδι 13 παράδες²¹⁶ ή 12 παράδες και δυό άσπρα²¹⁷. Στά περισσότερα όμως ναυλοσύμφωνα για μεταφορά καυσόξυλων ο ναύλος υπολογίζεται κατ' αποκοπή²¹⁸, ανάλογα μέ τον όγκο του φορτίου ή τη χωρητικότητα του πλοίου. Έτσι μιά καίκια μέ φορτίο καυσόξυλων ναυλώνεται για 1.000 γρόσια²¹⁹,

213. *ATF*, II, 435, No 244: Tableau servant à faire connoître les frais énormes que les (Seigneurs) Stamaty et Micalopoulo ont été obligés de payer.

214. *ANF*, Marine, B, 764, f. 276v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

215. *ANF*, Marine, B, 764, f. 271r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

216. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, K 155, φ. 18, Prèveza, 11 Febraio 1782: ναυλοσύμφωνο.

217. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, K 155, φ. 16, Prèveza, 14 Marzo 1782: ναυλοσύμφωνο.

218. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, K 42, φ. 37, Πρέβεζα, 7 Ίουνίου 1777. K 101, φ. 79, Prèveza, Gennaiο 1775, ιδιωτικό «ρεγγιστράρεται», Prèveza, 22 Gennaiο 1776: ναυλοσύμφωνο.

219. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, K 155, φ. 62, Prèveza, 31 Marzo 1783: ναυλοσύμφωνο.

μιά πολάκα για τό ίδιο ταξίδι 4.500 γρόσια, ενώ μιά γαλέρα για τά Χανιά μερικά φορτωμένη μέ καυσόξυλα 400 γρόσια²²⁰.

Ἡ ἐξόφληση τοῦ ναύλου γινόταν στήν Τουλών ἀμέσως μετά τήν ἐκφόρτωση²²¹ σέ τρέχον χρῆμα, γαλλική λίρα ἢ ναπολιτάνικο (*grane*), ἀλλά μέ συναλλαγματικές²²². Ὁ ναῦλος τῶν πλοίων πού μετέφεραν καυσόξυλα πληρωνόταν στόν τόπο ἐκφορτώσεως, μέσα σέ προθεσμία πέντε ἡμερῶν καί στήν τρέχουσα μονάδα τοῦ τόπου²²³. Ἡ παραβίαση τῆς προθεσμίας για τήν πληρωμή τοῦ ναύλου στήν Τουλών καί γενικότερα τῶν "*usances*" ἐσήμαινε ἐπιβάρυνση για τοῦς προμηθευτές. Ἐτσι, κατά τά ἔτη 1769-1777 ἡ ἐπιβάρυνση ἀπό τήν καθυστέρηση πληρωμῆς ἔφθασε στό 3-4% στό σύνολο τοῦ λογαριασμοῦ, δηλ. σέ ποσό 74.135 λιρῶν²²⁴.

Ἀπό εἰδήσεις πού διαθέτουμε σχετικά μέ τά χρηματικά ποσά πού καταβάλλονταν για πληρωμή τῶν ναύλων σέ συσχετισμό μέ τό σύνολο ἄλλων δαπανῶν τά ἴδια χρόνια καί σέ σύγκριση μέ τήν ἀξία τοῦ μεταφερόμενου ἐμπορεύματος, μπορούμε νά παρατηρήσουμε ὅτι ὁ ναῦλος ἦταν δυσανάλογα ὑψηλός, συγκριτικά καί μέ ἄλλες περιοχές καί μέ ἄλλα ἔξοδα²²⁵.

δ' **Ἡ σταλία.** Τό χρονικό διάστημα ἀνάμεσα στό φόρτωμα καί στό ξεφόρτωμα τῆς ξυλείας στά πλοῖα, γνωστό στή ναυτική γλώσσα ὡς «σταλία» ὀριζόταν μέ εἰδικό ὄρο στό ναυλοσύμφωνο. Κατά τά πρῶτα χρόνια τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου ἡ «σταλία» στήν Πρέβεζα ἦταν 50-60 μέρες, ἐνῶ στά χρόνια τῶν ἐντατικῶν ἐξαγωγῶν ὁ Saint-Sauveur ἔγραφε ὅτι ἡ διαδικασία τῆς φορτώσεως μπορούσε νά τελειώσει σέ λίγες μέρες²²⁶. Συχνά ὅμως τό μικρό διάστημα τῆς σταλίας δέν ἐπαρκοῦσε καί οἱ Γάλλοι ἀναγκαστικά δέχονταν νά πληρώ-

220. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1780: ναυλοσύμφωνο. Βλ. σημ. 218.

221. ATF, 5E 191, f. 140. *Extrait des registres du Contrôle de la Marine: Marché passé avec le S(aigneu)r Jean Baptiste Lasalle négociant de Marseille pour la fourniture pendant cinq années (1786-1791)*.

222. ATF, 1A¹ 73, Anguillon, Toulon, 30 septembre 1775. ATF, IL 435, *Etat de bois de l' Albanie 1780-1782 à Toulon*, 10 mai 1783. ATF, IL 435, *Etat des nolis payés par le S(aigneu)r Fr. Anguillon (1769-1777)*.

223. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 18, Πρέβεζα, 11 Febraio 1782. φ. 16, Prèveza, 14 Marzo 1782. Κ 42, φ. 37, Πρέβεζα, 7 Ἰουνίου 1777: ναυλοσύμφωνο.

224. ATF, IL 435, *Etat des nolis payés par...* Anguillon.

225. Βλ. πίνακα II. Πρβλ. *Κρεμμυδά*, Τό ἐμπόριο τῆς Πελοποννήσου, σ. 235, ὅπου ὁ ναῦλος 10%.

226. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785.

σουν υπερσταλίες²²⁷, δηλ. δικαιώματα στον πλοιοκτήτη για την παράταση της ναυλώσεως και την καθυστέρηση.

Συνήθως καθυστερήσεις συνέβαιναν στά Ιταλικά λιμάνια, όπου τά ναπολιτάνικα πλοία περνούσαν από καραντίνα ή περίμεναν τά γαλλικά περιπολικά και τίς νηοπομπές προστασίας πού τά συνόδευαν ως την Τουλών²²⁸. Για την πιθανότητα ή τό αναπότρεπτο των καθυστερήσεων πληροφορούσαν οί ξυλέμποροι τούς αρμόδιους στην Τουλών για νά καταβάλλονται οί υπερσταλίες πού διόγκωναν τό λογαριασμό, όταν μάλιστα οί μέρες ήταν πολλές και τά καράβια επίσης²²⁹. 'Η δαπάνη ήταν υπολογίσιμη, επειδή κάθε μέρα στοίχιζε 25 λίρες επί πλέον για τόν κάθε πλοίαρχο. 'Υπερσταλίες επιβαρυντικές για τούς "Έλληνες ξυλεμπόρους και τά ναυπηγεία αναφέρονται κατά τή δεκαετία 1769-1779²³⁰. Μέ τίς υπερσταλίες στην Πρέβεζα χρεώνονταν οί "Έλληνες, ενώ στην Τουλών τά ναυπηγεία²³¹, συχνά όμως πληρώνονταν και στην Τουλών από τούς "Έλληνες, πού διεκδικούσαν μετά την πληρωμή τά ανάλογα ποσά²³².

Σέ περιπτώσεις ναυλώσεως για μεταφορά καυσόξυλων ή σταλία κυμαινόταν από δέκα ως είκοσι μέρες²³³. Για τό χρονικό αυτό διάστημα άλλοτε δέν καταβάλλονταν χρήματα²³⁴, άλλοτε «κατά τή συνή-

227. Τό χρονικό διάστημα πέρα από τή συμφωνημένη σταλία πού λεγόταν και κόντρα σταλία: *Kahane*, *The lingua franca*, σ. 187. Πρβλ. και *Γκόφα*, 'Η φόρτωσις, σ. 138. *Γιαννακοπούλου*, *Ναυτικά έγγραφα... έκ Πατρών*, σ. 73, όπου ή σχετική βιβλιογραφία.

228. *ANF*, *Marine*, B₃ 764, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781.

229. *ANF*, *Marine*, B₃ 712, 1781. *Rapport au conseil de la Marine*.

230. *ATF*, IA¹ 73, Dasque, Toulon, le 30 septembre 1775: αναφέρεται ποσό 8371 γαλλ. λιρών για τά φορτία 29 πλοίων. Τό 1779 για υπερσταλίες καταβλήθηκαν 9871 γαλλ. λίρες και στά 1780-1782 3493 γαλλ. λίρες: *ATF*, IL 453, *Etat Général que le S(eigneur) Anguillon a fourni au Sr. Stamati et compagnie (1769-1779)*. *ATF*, IL 435, No 344: *Tableau servant à faire les frais... que les Srs. Stamati et Micalopoulo... ont faits (1780-1782)*.

231. *ATF*, *Réponse au mémoire des... Stamaty et Micalopoulo*.

232. *ATF*, IL 453, *Etat Général de S(eigneur) Anguillon*, σπ. π., (1769-1779). Πρβλ. *ANF*, *Marine*, B₁ 92, ff. 63-64, Lombard, Toulon, 16 mai 1779, κοινοποίηση, πρὸς τό Ναυτικό Συμβούλιο, ὑπομνημάτων τῶν ξυλεμπόρων Σταμάτη τῆς 11ης Μαΐου 1779 και Σταύρου (ἀπό τή βόρεια "Ἠπειρο) τῆς 1ης Μαΐου 1779.

233. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 37, Πρέβεζα, 9 'Ιουνίου 1779: ναυλοσύμφωνο.

234. 'Ιστ. 'Αρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 62, Πρέβεζα, 30 Μαρτίου 1783: ναυλοσύμφωνο: σταλία 15 ἡμερῶν. Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 11 Μαρτίου 1778: ναυλοσύμφωνο: σταλία 20 ἡμερῶν.

θεια τῶν σταλιῶν» πλήρωναν δύο τσεκίνια γιά τήν κάθε μέρα²³⁵. Ἔς σημειωθεῖ ὅτι «ἡ ἡμέρα τοῦ ἀρίβου δέν κοντάρεται εἰς τήν ἄνωθεν σταλίαν». Ἄν εἶχε συμφωνηθεῖ τό ἴδιο πλοῖο μετά τήν ἐκφόρτωση νά ἐπαναλάβει τό ταξίδι, δέν ὀρίζονταν μέρες σταλίας²³⁶. Σέ περίπτωση πού οἱ συμφωνημένες μέρες σταλίας δέν ἐπαρκοῦσαν, προβλέπονταν ἀπό τό ναυλοσύμφωνο ἡ κόντρα-σταλία ἢ ὑπερσταλία, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες²³⁷, ὄχι ὅμως περισσότερο ἀπό 10 μέρες²³⁸, συνηθισμένη προθεσμία κόντρα-σταλίας τήν ἐποχή αὐτή. Οἱ δαπάνες γιά κάθε μέρα ὑπερσταλίας ὑπολογίζονται ἀπό 12²³⁹ ὡς 20²⁴⁰ γρόσια ἢ 4 τσεκίνια²⁴¹ (17 γρόσια γιά τό 1779), τό διπλάσιο δηλ. τῆς σταλίας.

ε' **Ἡ ἀσφάλεια.** Οἱ ναυτικοί τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας συνηθῶς ἀσφαλίζονταν στή Βενετία²⁴² καί στά Ἑπτάνησα²⁴³. Ὑπῆρχαν καί περιπτώσεις πού δέν κατέβαλλαν ἀσφάλιστρα, ὅπως συνέβαινε μέ μερικούς Μεσολογγίτες²⁴⁴. Κατά τή διεξαγωγή τοῦ ξυλεμπορίου στήν

235. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 37, Πρέβεζα, 9 Ἰουνίου 1779: ναυλοσύμφωνο.

236. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 62, Πρέβεζα, 31 Μαρτίου 1783: ναυλοσύμφωνο. Κ 101, Πρέβεζα, 22 Ἰανουαρίου 1776: ναυλοσύμφωνο.

237. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 62, Πρέβεζα, 31 Μαρτίου 1783, ναυλοσύμφωνο: κόντρα σταλία 8 μέρες. Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1778, ναυλοσύμφωνο: δέν προσδιορίζεται ὁ ἀριθμός τῶν ἡμερῶν, ἀλλά μόνον ἡ πληρωμή γιά κάθε μέρα.

238. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 37, Πρέβεζα, 9 Ἰουνίου 1779: ναυλοσύμφωνο.

239. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 102, φ. 59, Πρέβεζα, 14 Μαρτίου 1778: ναυλοσύμφωνο.

240. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 155, φ. 62, Πρέβεζα, 31 Μαρτίου 1783: ναυλοσύμφωνο.

241. Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 37, Πρέβεζα, 9 Ἰουνίου 1779: ναυλοσύμφωνο.

242. Ἡ Βενετία ἦταν τό πρῶτο καί μεγαλύτερο ἀσφαλιστικό κέντρο τά νεότερα χρόνια: *Ald. Tenenti*, Naufrages, Corsaires et Assurances maritimes à Venise, Paris 1959, σ. 69. *Stefani*, Insurance in Venice, ὅπ. π., τ. I, σσ. 182-189. Γιά τίς ἀσφαλιστικές ἐταιρεῖες (Κωνσταντινούπολη-Τεργέστη-Ὀδησσό) στά τέλη τοῦ 18ου καί ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. βλ. Γ. Παπαδιαμαντοπούλου, Ἱστορικοί σημειώσεις (1750-1850), Ἀθήναι 1938, σ. 19. *Γιαννακοπούλου*, Ναυτικά ἔγγραφα... ἐκ Πατρῶν, σσ. 72-73, ὅπου σχετική βιβλιογραφία. Γιά τό συγγενή πρὸς τήν ἀσφάλεια θεσμό τοῦ ναυτοδανείου: *Ἀθηναίου*, Τό Δίκαιον τῆς ἑλλ. ναυτιλίας, σ. 78.

243. Γ. Βλαχογιάννη, Ναυτική ἀσφάλεια, ἐφημ. «Πρωΐα», 31-7-1932. *Γκόφα*, Ἑλληνικαὶ ἐξαγωγαί, σ. 325, σημ. 28-29. *Gofas*, Esquisse, σσ. 1103-1104. Γιά ἀσφάλιση τῶν Μεσολογγιτῶν ναυτικῶν στό Ἀεβόρνο βλ. *Κ. Στασινοπούλου*, Τό Μεσολόγγι, Ἀθήναι 1928, σ. 113.

244. *Βορείου*, Τό ναυτικό, σσ. 27-28.

“Ηπειρο, μόνο σέ περίπτωση πού ή ξυλεία δέν προοριζόταν γιά τήν Τουλών, ύπάρχει ένδειξη ότι Έπτανήσιοι καί Πρεβεζάνοι άσφαλίζονταν στή Βενετία²⁴⁵. Οί Ναπολιτάνοι πλοίαρχοι καί οί “Έλληνες φορτωτές άσφάλιζαν φορτία καί πλοία σέ γαλλικές εταιρείες²⁴⁶.

“Η τιμή άσφαλίσεως όρίζεται μέ ποσοστά επί τής συνολικής άξιας του φορτίου, πού δηλώνονται στό ναυλοσύμφωνο καί ποικίλλουν ανάλογα μέ τήν εποχή καί τήν περίοδο (πολέμου-ειρήνης)²⁴⁷. Τά άσφάλιστρα πού πλήρωναν οί “Έλληνες ξυλέμποροι κυμαίνονταν σέ πλαίσια καθιερωμένα γιά τήν εποχή 3%-6%²⁴⁸. Έτσι συχνά μαρτυρούνται ποσοστά 2%-4%²⁴⁹, ένω παράλληλα πληροφορούμαστε ότι ή άσφάλιση συνέφερε νά γίνεται στή Μασσαλία, γιατί ήταν χαμηλότερη από 0,75%²⁵⁰. Κατά τήν περίοδο τής “Αμερικανικής Έπαναστάσεως ό ναύλος καί ή άσφάλεια αύξήθηκαν κατά 4 λίρες στό κυβικό πόδι²⁵¹, ένω στά 1780-1782 από ύπολογισμούς στά δεδομένα τών πηγών προκύπτουν ποσοστά 5,8%.

245. ‘Ιστ. ‘Αρχ. Πρέβ., Κ 101, φ. 11, Πρέβεζα, 11 ‘Οκτωβρίου 1785; άσφαλιστικό.

246. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785.

247. Γιά τούς τρόπους ρυθμίσεως τών τιμών στά άσφάλιστρα, γενικά: *Tenenti*, Assurances, όπ. π., σσ. 59-65. *J. Tadic*, Le port de Raguse et sa flotte au XVIe siècle, “Le navire et l’ économie Maritime en Méditerranée du Moyen Age au XVIIIe siècle, principalement en Méditerranée”. Μετάφραση στά έλληνικά Σπ. ‘Ασδραχά, «Οίκονομ. δομή βαλκανικών χωρών», όπ. π., σ. 416.

248. *Μαξίμου*, ‘Η αύγή του καπιταλισμού, σ. 53, L. *Boiteux*, La fortune de la mer; le besoin de securité et des débuts de l’ assurance maritime. Paris 1968, σ. 177. Πρβλ. τά ίδια επίπεδα τιμών καί παλιότερα: *Tenenti*, Assurances, όπ. π., σ. 59. *Stefani*, Insurance, όπ. π., τ. I, σ. 135.

249. ATF, IL 435, Toulon 1778, *État des bois de l’ Albanie Turque*. ANF, Marine, B₃ 787, f. 175v, *Compte des dépenses simulé, d’ une fourniture* (1787), όπ. π.

250. Σέ περιόδους ειρήνης στή Μασσαλία, όπως καί στή Βενετία, ή τιμή στά άσφάλιστρα ήταν 1,5%: ANF, Marine, B₃ 764, f. 267v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. ‘Η είδηση γιά 0,75 δέν διασταυρώνεται από άλλες πηγές: ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785. Γενικά παρατηρείται ότι σέ περιόδους ειρήνης τά άσφάλιστρα στή Μασσαλία γιά τά ταξίδια στήν ‘Ανατολή ήταν 1-3%: *Carrière*, *Négociants Marseillais*, τ. II, σ. 609. Γιά τό μηχανισμό τών ναυτικών άσφαλίσεων στή Μασσαλία, *Carrière*, όπ. π., σ. 844.

251. ATF, IL 435, *Etat Général que le S(eigneur) Anguillon de Toulon a fourni au S(eigneur) Stamaty et sa compagnie pour les fournitures des bois arrivés à son adresse dans les années 1769-1777*. Γιά τή διακύμανση τών τιμών στά άσφάλιστρα λόγω ειδικών συνθηκών στά τέλη του 18ου αιώνα: *Παπαδιαμαντοπούλου*, Σημειώσεις, όπ. π., σ. 20. Γενικότερα *Paris*, *Histoire*, τ. V, σ. 124.

252. ATF, IL 435, *Tableau servant à faire connoître les frais... des Stamati et*

Μέ τούς κινδύνους τῆς θάλασσας²⁵³ (ρίζικο τοῦ πελάγου) ἐπιβαρύνονταν ἄλλοτε οἱ Ἕλληνες, γεγονός πού ἐπηρέαζε τίς τιμές μεταφορᾶς, ἀλλά καί τίς τιμές ἀγορᾶς στήν Τουλών, ἄλλοτε τά γαλλικά ναυπηγεῖα, μερικά ἢ ὀλικά²⁵⁴, μέ συνέπεια νά ἐπιδιώκουν οἱ Ἕλληνες νά ἐπιτύχουν εὐνοϊκότερους ὅρους ἀσφαλίσεως σέ κάθε ἀποστολή ξυλείας²⁵⁵. Σέ περίπτωση πού λείπει ἀπό πίνακες δαπανῶν ἢ ἄλλα ἔγγραφα ἢ ἀσφάλεια, δέν μπορούμε νά ἐξακριβώσουμε, ἂν πρόκειται γιά παράλειψη ἢ γιά τακτική τῶν προμηθευτῶν νά τολμοῦν χωρίς ἀσφάλεια μεταφορές. Θά μπορούσαμε νά εικάσουμε ἀκόμα ρύθμιση τοῦ ζητήματος, χωρίς ἀνάμειξη τῆς γραμματείας τῶν ναυπηγείων. Σέ κάποιες ναυλώσεις — ὄχι γιά Τουλών — ἐπιβαρύνεται μέ τούς θαλάσσιους κινδύνους ὁ φορτωτής²⁵⁶. Σέ περίπτωση ὕψηλῶν ἀσφαλιστρῶν οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι ἀπαιτοῦσαν, ὅπως καί γιά ἄλλες δαπάνες τους, ἱκανοποίηση ἀπό τό γαλλικό δημόσιο, ἀπό τό ὅποιο πληρωνόταν γενικά ἢ ἀσφάλεια κατά τήν ἐξόφληση τῶν φορτίων τῆς ξυλείας²⁵⁷.

Micalopoulo (1780-1782). Γιά ὕψηλότερες τιμές ἀσφαλιστρῶν στή Μασσαλία: *Carrière, Négociants Marseillais*, τ. I, σ. 563.

253. Κατά τήν ἐποχή αὐτή, ἀνάλογα μέ τή συμφωνία, γιά τούς κινδύνους τῆς θάλασσας ἐπιβαρυνόταν ὁ προμηθευτής, ὁ καπετάνιος ἢ ὁ παραγγελιοδόχος. Βλ. σχετικά: *Γκόφα*, Διαμαρτυρικόν, σ. 484. *Γκόφα*, Δύο φορτωτικά ἐκ Κερκύρας (1799, 1804), ὄπ. π., σ. 60, σημ. 45. *Γιαννακοπούλου*, Ναυτικά ἔγγραφα ἐκ Πατρῶν, σσ. 58-71. Γιά τόν τρόπο πού δηλωνόταν ἡ ζημία (ἀβάρια): *Π. Καλιγᾶ*, Πῶς ἐγίνετο ἡ δῆλωσις τῆς ἀβαρίας ἐν Ἑλλάδι ἐπί Τουρκοκρατίας, «Μέλλον τῆς Ὑδρας», τ. 3 (1935), σσ. 257-258. Πρβλ. Ἰ. Δόικα, Π[ε]ρὶ τῆς ντέ φουρτούνα (Δυστυχηματαπόδειξη), ἐφ. «Ἠχώ τῶν Παξῶν», 1974, φ. 28. *Γκόφα*, Ἡ φόρτωσις, σσ. 116-20, καί τοῦ ἴδιου, *Διαμαρτυρικόν*, σ. 489, σημ. 33.

254. *ANF*, Marine, B₃ 352, ff. 260r-266r (1732), *Offres et Conditions du Cap. Icard*, ἄρθρα 7, 9, 11. Σέ ὄλες τίς συμβάσεις εἰδικά ἄρθρα γιά τούς ναυτικούς κινδύνους. Βλ. πίνακα 6. *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire présenté à Ministre par les Stamaty et Micalopoulo*. *ATF*, 5E 184, f. 220, 22 juin 1780. Γιά ἀπαλλαγὴ τοῦ ξυλεμπόρου Κυδωνάκη ἀπὸ ἀσφάλιστρα: βλ. *ANF*, B₃ 712, ff. 158r-v, 1781, *Rapport au conseil de la Marine*, Bleschamp-Coulomb. Ὁ ἴδιος ὁ Κυδωνάκης σέ ἄλλη περίπτωση χρεώνεται μέ τά ἀσφάλιστρα: *ATF*, 5E 184, f. 220, *Soumission de Mr. Chidonachi* (1781-1785).

255. *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire...*, *Observations sur la dite réponse...*: διαμαρτυρία τῶν προμηθευτῶν Μιχαλοπούλου καί Σταμάτη, γιατί στὸν Κυδωνάκη εἶχαν χαρισθεῖ ὄλες οἱ ἐπιβαρύνσεις γιά τούς «κινδύνους τῆς θάλασσας».

256. *Ἰστ.* Ἄρχ. Πρέβ., K 101, Prèveza, 19 Marzo 1779: ναυλοσύμφωνο. K 101, Prèveza, 7 Marzo 1779: ἐταιρικό.

257. *ATF*, IL 435, *Réponse au mémoire... Stamaty et Micalopoulo-Observations... sur la dite réponse*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΞΥΛΕΜΠΟΡΙΟΥ (1783-1792): ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. 'Η κρίση τῶν ἑλληνικῶν ἑταιρειῶν καὶ τὰ νέα γαλλικὰ μέτρα

Μετά τή διάλυση τῆς ἑταιρείας τῆς Πρέβεζας, μελετήθηκαν ἀπό τούς Γάλλους τὰ αἷτια τῆς παρακμῆς τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων καί ἀποφασίστηκε ἀναπροσαρμογή τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως στήν Ἠπειρο, γιατί ἡ διακοπή ἀνεφοδιασμοῦ ἐπληττε τὰ προγράμματα προμήθειας πρώτης ὕλης τῶν ναυπηγείων¹. Στά πλαίσια αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν ἴσως ὀφείλεται ἡ μετάθεση τοῦ Saint-Sauveur ἀπό τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Τεργέστης στή Ζάκυνθο, ὅπου ἡ ἔδρα τοῦ γενικοῦ γαλλικοῦ προξενείου τῆς Ἐπιτανήσου, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τήν ἰδιαίτερη φροντίδα του γιά τόν τομέα αὐτό ἀμέσως μετά τήν ἀφιξη στή νέα του θέση².

Ὁ Saint-Sauveur, ὕστερα ἀπό σχετική ἐνημέρωση, κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι ὑπῆρχαν δυνατότητες γιά συνέχιση τῶν ἐξαγωγῶν ξυλείας καί μάλιστα σέ ρυθμό πού νά ἱκανοποιεῖ τίς ἀνάγκες τῶν γαλλικῶν ναυπηγείων³. Ὡς ἀνασταλτικοί παράγοντες στήν ἀπόδοση

1. ANF, Marine, B₃ 764, *Extrait du procès-verbal des résultats du conseil de la Marine assemblé*, le 31 août 1784. ANF, Marine, B₃ 763, f. 255, M(onsieu)r Fabry (Intendant de la Marine) à Ministre, à Toulon, 7 octobre 1784.

2. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 269r-270v, *Mémoire concernant les bois de construction navale exploités en Albanie Turque et embarqués à Prèveza, pour l' Arsenal du Roy à Toulon*, Zante, le 31 decembre 1783. ANF, AE, B₁ 1186, Zante, 1 avril 1784. Βλ. καί *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 268.

3. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 269-285 *Mémoire concernant les bois... (1783). Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*: Πρόκειται γιά τό χρονικό τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου, συνταγμένο ἀπό ἀξιόπιστους πληροφοριοδότες, τόν ὑποπρόξενο Γαλλίας στήν Πρέβεζα Παρούση καί τό Γάλλο ἐμπορο Lasalle. ANF, Marine, B₃ 763, f. 257, *Extrait de procès verbal des résultats du conseil de la Marine ...le 31 août 1784* καί f. 255... Fabry Intendant de la Marine à Ministre, à Toulon, 7 octobre 1784.

τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου ἐπισημαίνονται ἀπό τό Saint-Sauveur τόσο οἱ προκαταβολές καί τά βαρύτοκα δάνεια ὅσο καί τά μειονεκτήματα τῆς ἐργασίας τῶν Ἑλλήνων ὑλοτόμων παρά τίς προσπάθειες τῶν Γάλλων εἰδικῶν νά συνεργασθοῦν μαζί τους γιά τή βελτίωση τῶν μεθόδων ὑλοτομίας⁴. Ἡ αἰτία τῆς παρακμῆς τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας ἀποδίδεται ἀπό τόν ἴδιο καί στήν κερδοσκοπία καί τόν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στους ἐμπόρους τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας καί τῶν ἄλλων μικρῶν ξυλεμπορικῶν ὁμάδων πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή διάσπαση καί τελικά τή διάλυσή τους⁵. Εἶναι χαρακτηριστική σέ αὐτό τό σημεῖο ἡ παρατήρηση τοῦ Γάλλου προξένου ὅτι οἱ ἑλληνικές ἐταιρεῖες τῶν συμβεβλημένων μέ τούς Γάλλους ξυλεμπόρων «πρὶν προλάβουν νά ἀνθίσουν διαλύονταν ὡς ἰστός ἀράχνης». Κατά τήν ἄποψη του ἡ ἀπειρία καί ἀνικανότητα τῶν Ἑλλήνων ἔκαναν τούς ξένους ἐπιφυλακτικούς καί δύσπιστους στίς συναλλαγές. Οἱ διαπιστώσεις αὐτές τοῦ Saint-Sauveur ἐπηρέασαν τίς ἀπόψεις του σχετικά μέ τίς ἐπιβαλλόμενες ἀναπροσαρμογές στό γαλλικό ξυλεμπόριο, πού σέ εἰσηγήσή του πρὸς τίς γαλλικές ἀρχές συνοψίζονται στά ἀκόλουθα: Κρίνεται ἀναγκαῖα ἡ ὀριστική ἀπομάκρυνση τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων καί προτείνεται ἡ ἀνάθεση τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν σέ ἰκανούς Γάλλους, μέ ἐπικεφαλῆς πρόσωπο ἐμπειρο καί δυναμικό, μέ γνώση τῶν τοπικῶν πραγμάτων⁶, ὥστε νά ἀνταποκρίνεται στίς ἀπαιτήσεις τοῦ κλάδου. Ἀπό ἐνδείξεις ἄλλων πηγῶν, μπορεῖ κανεῖς νά ὑποθέσει ὅτι ὁ Saint-Sauveur πρότεινε συγκεκριμένο πρόσωπο, τό Γάλλο Lasalle πού ἐπιβλήθηκε ἀργότερα στό ξυλεμπόριο⁷. Τεχνικό ἐπιτελεῖο ἀπό τέσσερις-πέντε “maîtres charpentiers” μέ ἓνα μηχανικό (constructeur) καί δύο ἐπικεφαλῆς, θά

4. ANF, Marine, B₃ 764, f. 257, à Toulon, 30 octobre 1784, *Réflexions du Contrôleur de la Marine sur deux lettres adressées au ministre par les Consuls de Zante et de Trieste*. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 28 janvier 1786. “... se sont même ruinés par les intérêts usuraires qu’ils subissoient pour avoir de l’argent...”. ANF, Marine, B₃ 764, f. 219 Malouet (Intendant de la Marine), à Ministre, à Toulon, 1 août 1784.

5. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 10 juin 1785. ANF, Marine, B₃ 712, f. 85v, Durfè à Stamati, à Toulon, 26 avril 1781.

6. ANF, Marine, B₃ 763, ὄπ. π., ff. 255, 257. ANF, Marine, B₃ 764, *Copie d’une lettre par M(onsieur) le Saint-Sauveur à Zante*, 5 avril 1784. Πρβλ. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 28 janvier 1786. ANF, Marine, B₃ 712, f. 85r, Durfè à Stamati, à Toulon, 26 avril 1781. ANF, Marine, B₃ 764, f. 219, Malouet (Intendant de la Marine) à Ministre, à Toulon, 1 août 1784.

7. ANF, Marine, B₃ 764, f. 272r, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*.

καθοδηγοῦσε τὰ ὑλοτομικά συνεργεῖα, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Saint-Sauveur εἶχε πρόθεση νὰ ἐποπτεύει ὄλους τοὺς τομεῖς καὶ νὰ φροντίζει ἐπὶ μέρους θέματα (ἄδειες-φρουρούς-συνεργεῖα ἐκτιμῆσεως δασῶν)⁸. Μὲ τὴν παραπάνω ἀναδιοργάνωση, ἢ ἀπόδοση τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου στὴν Ἠπειρο προβλεπόταν ἀπὸ τὸ Saint-Sauveur ἱκανοποιητικότερη γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Οἱ δαπάνες κατὰ τὴν ἐκτίμησή του μπορούσαν νὰ μειωθοῦν στὸ μισό, χάρις στὴν ἐπιλογή κατάλληλων γιὰ ναυπηγική ξυλεία δένδρων καὶ στὴ μεθοδική ὑλοτομία ὑπὸ τὴν ἐποπτεία Γάλλων εἰδικῶν, ἐνῶ μὲ τὶς ἴδιες προϋποθέσεις ὑπολογιζόταν αἰσθητὴ αὔξηση στὰ κέρδη, ἀφοῦ θὰ περιορίζαν τὸ παθητικό (ἀπόρριψη φορτίων-ἀπώλειες μὲ τὸν ἀδέξιο τεμαχισμό) στὸ ἐλάχιστο. Μὲ τὴν ἄσκηση σωστῆς ἐποπτείας καὶ τὴν πειθαρχημένη ἐργασία ὄλο καὶ περισσότερων ντόπιων, ὑπῆρχε δυνατότητα γιὰ εὐρύτερη δασική ἐκμετάλλευση σὲ παρθένες δασικές περιοχές, μὲ συνθῆκες συμφερότερης ὑλοτομίας πού θὰ ἀπέδιδε ἀνώτερη ποιότητα μὲ λιγότερα ἐξοδα⁹.

Στὸ δεύτερο μέρος τῆς εἰσηγήσεως τοῦ Saint-Sauveur ἐξετάζεται ἡ ἐμπορική τοπογραφία σὲ σχέση μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου, διαπιστώνεται ὅτι ἔχει μειωθεῖ ἡ ἐμπορική σημασία τῆς Ἄρτας, ἀποθήκης ὡς τότε τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου στὴ δυτική Ἑλλάδα καὶ προτείνεται ἡ μετάθεση τοῦ ξυλεμπορικοῦ κέντρου στὴν Πρέβεζα, πού χάρις στὴν ἐμπορική θέση της καὶ τὴν οικονομική καὶ δημογραφική της ἀνθηση, ἄξιζε κατὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ Saint-Sauveur νὰ καταστεῖ ἔδρα τοῦ γενικοῦ προξενείου Γαλλίας στὰ Ἐπτάνησα¹⁰. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ παραπάνω εἰσήγηση γιὰ τὴν ἐδραίωση καὶ τὴ δημιουργία ἐμπορικῆς βάσεως τῶν Γάλλων στὴ βενετοκρατούμενη Πρέβεζα, ἀπὸ ὅπου οἱ Βενετοὶ κινούσαν

8. ANF, Marine, B₃ 764, à Toulon, 30 octobre 1784: *Réflexions du Contrôleur de la Marine sur deux lettres adressées au Ministre par les consuls de Zante et de Trieste*. Πρβλ. ANF, AE, B₁ 764, Saint-Sauveur, Zante, 5 avril 1784. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 3 mars 1783.

9. ANF, Marine, B₃ 764, Saint-Sauveur, Zante, 4 mars 1783, 3 avril 1784. ANF, Marine, B₃ 764, à Toulon, 30 octobre 1784, ὄπ. π., *Réflexions du Contrôleur de la Marine*. Πρβλ. ANF, Marine, B₃ 764, *Copie d' une lettre par M(onsieur) le Saint-Sauveur*, à Zante, 5 avril 1784.

10. ANF, Marine, B₃ 764, *Copie d' une lettre de Saint-Sauveur (5-4-1784)* ὄπ. π. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785, 1 avril 1785. Γιὰ τὴν ἐμπορική σημασία τῆς Ἄρτας τὰ προηγούμενα χρόνια, *Μαξιμου*, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 42-49.

όργανωμένο ανταγωνισμό κατά του γαλλικού έμπορίου¹¹, όπωσδήποτε στηρίζεται στή μείωση τής δυνάμεως τών Βενετών αυτή τήν εποχή, αλλά και στήν έπιρροή τών Έλλήνων πάνω στή σκιώδη βενετική διοίκηση¹². Ο Βενετός προβλεπτής εξάλλου παρείχε τελωνειακές και άλλες διευκολύνσεις και ο Saint-Sauveur, μετά από σχετικές ενέργειές του προς τή βενετική Γερουσία, υπολόγιζε ότι θά κατοχυρωθεί ως νόμιμο τό διεξαγόμενο στήν Πρέβεζα γαλλικό ξυλεμπόριο και θά έγκριθούν δασμολογικές παραχωρήσεις. Έτσι ή Πρέβεζα μπορούσε νά καταστεί για τούς Γάλλους έλευθερο σχεδόν λιμάνι μέ περισσότερα πλειονεκτήματα, από όσα ή Σαλαώρα, έπίνειο τής Άρτας και σταθμός ως τότε τών γαλλικών εισαγωγών και έξαγωγών. Για τό σκοπό αυτό ήλθε ο Γάλλος πρόξενος σέ διαπραγματεύσεις μέ τούς Βενετούς¹³.

Οί λόγοι πού ύπαγόρευσαν στό Γάλλο γενικό πρόξενο Έπτανήσου τήν έπιλογή τής Πρέβεζας φανερώνουν βαθειά μελέτη εκ μέρους τών Γάλλων τών τοπικών πραγμάτων για άποδοτικότερη εκμετάλλευση τών δασών και γενικότερα τών έμπορικών πόρων τής περιοχής. Οί ειδήσεις του Saint-Sauveur δέν συμπίπτουν μέ αυτές του όδοιπορικού του ή άλλων περιηγητικών κειμένων σχετικά μέ τήν έμπορική ανάπτυξη τής Πρέβεζας στα τέλη του 18ου αιώνα. Η εκθεσή του εξάλλου, πλησιέστερη προς τήν πραγματικότητα, δίνει συγκεκριμένη εικόνα τής Πρέβεζας σέ μιá δεδομένη στιγμή(1783)¹⁴, σέ αντίθεση μέ τίς γενικές εκτιμήσεις πού βρίσκουμε στό όδοιπορικό του (1781). Κατά τό Saint-Sauveur ή Πρέβεζα¹⁵ είναι σημαντική

11. Μαξίμου, 'Η αύγή του καπιταλισμού, σ. 42. ANF, AE, B₁ 171, Boule, Larta, 16 août 1739. Βλ. και Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 177-190. Πρβλ. και σ. 60-73 τής μελέτης.

12. ANF, Marine, B₃ 764, f. 254r, *Addition aux assertions ...en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. "Il accomoda tout parce qu' il y avait à Prèveza un provediteur très facile"*. Πρβλ. σημ. 111 στή σ. 264. Βλ. νέες άπόψεις σχετικά μέ τήν παρακμή τής Βενετίας στα τέλη του 18ου αιώνα: Lane, Venice, Maritime Republic, σ. 104.

13. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 268. Πρβλ. σημ. 56, σ. 121. Για τή Σαλαώρα ως έπίνειο τής Άρτας: Άνδρ. Βάλβι, Γεωγραφία εκτεθεισα μέν γαλλιστί υπό Άνδρ. Βάλβι, έρμηνευθεισα δέ διά χρήσιν τών Έλλήνων υπό Κ. Κούμα, εν Βιέννη... 1839, τ. Γ', σ. 147. Ξενοπούλου, Δοκίμιον, σ. 6. Βλ. και σημ. 128, σ. 218.

14. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σσ. 264-268. ANF, AE, B₁ 1186, Zante, 1 avril 1785. Βλ. και σημ. 18-12, σ. 229.

15. Για τή σημασία τής Πρέβεζας από στρατηγική και γεωπολιτική άποψη κατά τή διαδρομή τής Ιστορίας, *Stamouli, Prèveza*, σσ. 1-3.

γιά τή νευραλγική θέση της, στή διασταύρωση χερσαίων ἀρτηριῶν καί τῶν θαλάσσιων ἐμπορικῶν δρόμων ἀνατολικῆς Μεσογείου- Ἀδριατικῆς¹⁶, ὅπου μετά τά Ὀρλωφικά εἶχε μετατοπισθεῖ μέρος τοῦ ἐμπορίου Αἰγαίου- Ἀνατολῆς¹⁷. Κόμβος στό διαμετακομιστικό ἐμπόριο Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Στερεᾶς, Ἐπτανήσου, χρησίμευε ὡς ἀποθήκη γιά μεγάλες ποσότητες ἀπό τήν παραγωγή τῆς ἐνδοχώρας, πού ἔμποροι ξένοι ἢ Ὀθωμανοί προωθοῦσαν στίς ἀγορές τῆς Δύσεως¹⁸, μέ συνέπεια μεγάλη ναυτική κίνηση στό λιμάνι της¹⁹. Στήν ἔκθεσή του ὁ Saint-Sauveur θεωρεῖ τήν κίνηση αὐτή σημαντικό παράγοντα γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς πόλεως: ἐκτός ἀπό τά τοπικά, 40-60 εὐρωπαϊκά πλοῖα βρίσκονταν κάθε ἐποχή ἀραγμένα στό λιμάνι της²⁰. Ἰδιαι-

16. Πρβλ. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 264. "...Prèveza est situé d' une manière bien favorable pour le commerce d' importations des marchandises étrangères, de nécessité et de luxe chez les Albanais...". Πρβλ. ἀπόψεις γιά τήν ἐμπορική θέση τῆς Πρέβεζας σέ συνδυασμό μέ τά φυσικά της πλεονεκτήματα, ἐδαφική διαμόρφωση, κλίμα, καλλιέργειες: *Σταχειρίτου*, Ἡπειρωτικά, σ. 48. *Leake, Travels*, τ. I, σ. 176. *Pouqueville, Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 98. *Hughes, Travels*, τ. I, σ. 176. *Holland, Travels*, τ. I, σ. 67.

17. *Beaujour, Tableau*, (Μετάφραση), σ. 243. Γιά τίς εὐκαιρίες κέρδους καί πλουτισμοῦ κατά τή διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου στά παράλια Ἰονίου- Ἀδριατικῆς: *Rugg. Romano, Le commerce du Royaume de Naples avec la France et les pays de l' Adriatique au XVIIIe siècle*, Paris 1951, σσ. 88-89.

18. *ANF, AE, B₁ 1186*, αὐτόθι. Πρβλ. *R. Walpole, Memoirs relating to European and Asiatic Turkey, and other countries of the East*, London 1818, σ. 98. *Vaudoncourt, Mémoires*, σ. 345. Βλ. ἐπίσης καί *Scrofani, Voyage*, τ. III, σ. 17. Πρβλ. *Βεροίου*, Ναυτικό, σ. 34. *ANF, AE, B₁ 172*, Boulle, Larta, 10 juillet 1740. Εὐρύτερη τεκμηρίωση γιά τό θέμα ἀπό γαλλικές πηγές: *Stamouli, Prèveza*, σ. 24. Ἡ δική της περιοχὴ ἀπέδιδε μόνο ἐξαγωγές λαδιῶν: *Scrofani*, αὐτόθι. *Leake*, τ. I, σ. 177, *Bellaire, Précis*, σ. 220. Κ. *Μαχαιρᾶ*, Ἡ Λευκάς ὑπό τοῦς Βενετοῦς, Ἀθήναι 1951, σ. 194.

19. *Scrofani, Voyage*, τ. III, σ. 17 καί χάρτη 3Α. Ἀνδρεάδου, Περὶ οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἐπτανήσου, τ. Β', σσ. 236, 240, ὅπου ἐξετάζονται οἱ λόγοι τῆς ναυτικῆς ἀναπτύξεως σέ συσχετισμό μέ τήν παρακμὴ τοῦ ἐμπορίου τῆς Λευκάδας. Γιά τήν ἐμπορική καί ναυτική ἀνάπτυξη τῆς Πρέβεζας, *Stamouli, Prèveza*, σσ. 17-25.

20. *ANF, AE, B₁ 1186*, Saint-Sauveur, Zante, 4 avril 1784. Πρβλ. στήν ἴδια σειρά ἔκθεση τοῦ ἴδιου, Zante, 15 juin 1784. Ὁ Γάλλος πρᾶκτορας τῆς Ἄρτας de Grimaldy γράφοντας πρὸς τόν ὑπουργό Ναυτικῶν (*AE, B₁ 172*, Larta, 15 mars 1786) ὅτι ἡ Πρέβεζα δέν παρουσιαζε ποτέ ἐνδιαφέρον γιά τό γαλλικό ἐμπόριο, ἀσφαλῶς ἀπέβλεπε στήν κατάρτησιν τοῦ νεοῖδρυμένου ἐκεῖ γαλλικοῦ ὑποπροξενείου, πού εἶχε ἀποσπάσει μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδά του. Πρβλ. *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 77.

τερα όμως τονίζει ως συντελεστή της εμπορικής άκμης της Πρέβεζας τό διενεργούμενο από χρόνια εκεί γαλλικό ξυλεμπόριο, θέμα πού δέν θίγει στό όδοιπορικό του²¹ και για τό όποιο σιωπούν σχεδόν οί άλλοι περιηγητές²². 'Η έντυπωσιακή πράγματι ανάπτυξη της Πρέβεζας εικονίζεται στις σχετικές δικαιιοπραξίες του νοταριακού της αρχείου, πού πυκνώνουν ιδιαίτερα μετά τό 1764-1768· ή αύξηση είναι σαφέστερη στά 1775-1779, 1780-1784, διαστήματα κατά τά όποια οί έξαγωγές ξυλείας βρίσκονται σέ άκμή²³.

'Η έμποροναυτική ανάπτυξη της Πρέβεζας μπορούσε, κατά τούς ύπολογισμούς του Saint-Sauveur, νά αξιοποιηθεί από τούς Γάλλους, άν μέρος από τόν όγκο του διακινούμενου έμπορίου θά άπορροφούσαν οί Γάλλοι και άν θά ξανάμπαιναν τά γαλλικά "caganes" στις γραμμές του 'Αμβρακικού²⁴. 'Η διαμόρφωση του λιμανιού της διευκόλυνε τήν προσόρμιση έμπορικών πλοίων χωρητικότητας 3.000-3.500 τόννων. Παρά τό περιορισμένο βάθος του λιμανιού πού δυσχέραινε τήν είσοδο των vaisseaux, κρινόταν προτιμότερο από τή Σαλαώρα, στό έσωτερικό του κόλπου, πού βρισκόταν διαρκώς έκτεθειμένη στους άνέμους²⁴. 'Η θέση της Πρέβεζας, έπιπρόσθετα, διευκόλυνε κατά τό Saint-Sauveur τό ύλοτομικό έργο, γιατί ή πόλη βρισκόταν πλησιέστερα στους δρόμους πού όδηγοΰσαν στά δάση και στα χωριά από όπου οί ξυλοκόποι έρχονταν για νά έργασθοΰν²⁵. Πρόκειται για

21. Τό ξυλεμπόριο άπαριθμείται άνάμεσα στα άλλα παραγωγικά και έμπορικά πλεονεκτήματα: *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 268. "... l'exploitation de leurs forêts sembleroit dévolue exclusivement aux Prévésiens...". Πρβλ. *ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante*, 4 avril 1784.

22. *Scrofani, Voyage*, τ. III, σ. 17. *Leake, Travels*, τ. I, σ. 176. *Walpole, Memoirs*, όπ. π., σ. 98. Πρβλ. σημ. 16, 18.

23. *Stamouli, Prèveza*, σ. 230 (παράρτημα), πίνακας II, A και σ. 220. Βλ. και πίνακες No III, 14 και No III, 18. Βλ. έπίσης 'Ανδρεάδου, Περί οικονομικής διοικήσεως της 'Επτανήσου, τ. Β', σ. 243, συγκριτικές παρατηρήσεις στις ειδήσεις του *Grimani* (1761) και του *Saint-Sauveur* (1781). Πρβλ. πίνακες 20-22 και διάγρ. I.

24. *ANF, AE, B₁ 1186*, αυτόθι. Για τή θέση των γαλλικών πλοίων στην άκτοπλοία του 'Αμβρακικού και τούς εκεί ναυτικούς ανταγωνισμούς στό β' και γ' τέταρτο του 18ου αιώνα βλ. *Βορείου, Ναυτικό*, σσ. 11-40. *Στιορόκα*, Τό γαλλικό προξενείο της 'Αρτας, σσ. 358-366.

24. *ANF, AE, B₁ 1186*, αυτόθι. Βλ. για τό λιμάνι της Πρέβεζας. *H. Michélot, Portulan de la mer Méditerranée (nouvelle édition)*, à Marseille 1824, σ. 18. *ANF, AE, B₁ 242, mémoire... de Mr. Dupré* (1800) (ύπό έκδοση). Πρβλ. σημ. 91, σ. 196.

25. *ANF, AE, B₁ 1186*, αυτόθι.

τή γνωστή από την αρχαιότητα δίοδο, από την οποία οί κάτοικοι τῶν Τζουμέρκων κατέβαιναν στήν Πρέβεζα²⁶. Οί δρόμοι από τήν Πρέβεζα ὡς τά δάση δέν ξεπερνοῦσαν τίς δώδεκα ὥρες, ἐνῶ εἴκοσι τέσσερες ὥρες ἦταν ἡ ἀπόσταση ἀπό τήν ἼΑρτα: στά κοντινά μάλιστα δάση ἔφθανε κανεῖς σέ τρεῖς ὡς πέντε ὥρες ἀπό τήν Πρέβεζα καί στά πιό ὄρεινά χωριά σέ ἕξι ὡς ὀκτώ ὥρες. Ἐτσι ἡ βενετοκρατούμενη πόλη προσφερόταν ἐμπορικά πολύ περισσότερο ἀπό τήν ἼΑρτα, πού μέρος τῆς ἐνδοχώρας της, ὑπαγόταν στήν ἐμπορική ἐπιρροή τῶν Ἰωαννίνων²⁷. Κατά τήν ἄποψη τοῦ Saint-Sauveur, ὁ πληθυσμός ἀπό 1.500-2.000²⁸ ἔφθασε γρήγορα στίς 15.000. Ἡ δημογραφική αὐτή ἔκρηξη στήν Πρέβεζα ἐπισημαίνεται καί ἀπό ἄλλους περιηγητές τῆς ἐποχῆς²⁹, ἄν καί ἀποδίδεται ἀπό τόν καθένα σέ διαφορετικούς λόγους. Ὅπωςδῆποτε κατά μεγάλο ποσοστό ὀφείλεται καί στή φυγή ἀπό τήν τουρκική ἐπικράτεια κλεφτῶν, ἀρματολῶν καί γενικά καταπιεσμένων πληθυσμῶν πού ἔβρισκαν στή βενετοκρατούμενη πόλη ἀσυλία, καθώς καί ὄρεινῶν πού ἀναζητοῦσαν ἐκεῖ ἐργασία³⁰. Ἡ πληθυσμιακή ἄνοδος στήν Πρέβεζα, σέ συνδυασμό μέ τήν

26. *Κουγιτέα*, Πραγματεία τοπογραφική, σ. 139. Πρόκειται γιά τή διασύνδεση Καμουζάδων-Στρεβίνας-Ραγῶν, γνωστή καί στούς Αἰτωλοῦς πού ἔστελναν ἐπικουρίες στήν πολιορκούμενη ἀπό τούς Ρωμαίους Ἄμβρακιά.

27. ANF, AE, Β, 1186, αὐτόθι. Πρβλ. στήν ἴδια σειρά ἐπιστολή τοῦ Saint-Sauveur, Zante, 31 mars 1785.

28. Ὁ Saint-Sauveur προφανῶς ἀναφέρεται στά τέλη τοῦ 17ου καί στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα πού παγιώνεται ἡ βενετοκρατία στήν περιοχή. Πρβλ. παρόμοια δημογραφική ἐκτίμηση τῆς Πρέβεζας αὐτή τήν ἐποχή: 1688-1500 ψυχές: *G. F. Valuasense*, Vera e distinta relatione dell' acquisto della fortezza di Preveza fatto... sotto la prudente valorosa condotta di... Mr. Morosini... In Venetia 1684, σ. 5. 1718-3500 ψυχές: (*Leake*, Travels, τ. I, σ. 175), 1718, 60 καλύβες ψαράδων καί τσοπάνηδων: (*Scrofani*, Voyage, τ. III, σ. 17). Γιά τή δημογραφική ἐξέλιξη στήν Πρέβεζα (1740-1784) βλ. *Stamouli*, Prèveza, σσ. 7-10.

29. ANF, AE, Β, 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785. Ὁ πληθυσμός της στά τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, πρὶν ἀπό τή σφαγή τοῦ Ἁλῆ πασᾶ σύμφωνα μέ τίς εἰδήσεις τῶν περιηγητῶν κυμαίνεται μεταξύ 10.000-18.000. Βλ. τόν ἀριθμό τῶν κατοίκων κατά τήν ἄποψη ἀντίστοιχα περιηγητῆ ἢ συγγραφέα:

10.000: *Leake*, ὄπ. π., τ. I, σ. 175. *Scrofani*, ὄπ. π., τ. III, σ. 17.

12.000: *Hobhause*, τ. I, σ. 15. *Σταγειρίτου*, Ἠπειρωτικά, σσ. 408-409. Τουρκικό φερμάνι τοῦ 1800, *Βρέκωση*, Ἡ συνθήκη τοῦ 1800, σ. 292.

14.000: *Stefanopouli*, Voyage (μετάφραση), σ. 265.

15.000: *Vaudoncourt*, Memoirs, σ. 15.

16.000: Ἁραβαντινοῦ, Χρονογραφία Ἠλείρου, τ. 2, σ. 109.

18.000: *Holland*, Travels, σ. 67.

30. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 263. *Stefanopoli*, Voyage (μετάφρα-

έμπορική και ναυτική ανάπτυξη της πόλεως και τις προοπτικές για ελεύθερη διαμετακόμιση και άπαλλαγή από δασμούς, άποτελούσαν πλεονεκτήματα πού ο Saint-Sauveur πρότεινε να αξιοποιηθούν θετικά από τούς Γάλλους, για να ενισχυθεί τό ξυλεμπόριο και γενικότερα τό γαλλικό έμπόριο στην περιοχή³¹.

Ο Saint-Sauveur παράλληλα μέ τή μελέτη αναδιοργανώσεως της δασικής εκμεταλλεύσεως στην Ήπειρο κατέστρωσε ευρύτερα σχέδια για τήν ανάπτυξη του γαλλικού ξυλεμπορίου. Συνέλαβε τήν ιδέα για τήν ίδρυση μιās μεγάλης εταιρείας πού, μέ στελέχη μόνο Γάλλους, και έδρα τήν Πρέβεζα, θά άπλωνε τό έμπορικό της δίκτυο για τήν εκμετάλλευση του δασικού πλούτου της Ήπείρου, των νησιών του Ιονίου και της Δαλματίας. Σέ περίπτωση επιτυχίας, οι δραστηριότητες της θά έπεκτεινονταν στο γενικό έμπόριο, ανάλογα μέ τις παραγωγικές και καταναλωτικές δυνατότητες της περιοχής, γεγονός πού θά βοηθούσε στην ανάπτυξη νέων έμπορικών κλάδων και θά ενίσχυε τήν έμπορική κίνηση του τόπου.

Στήν Πρέβεζα, κέντρο του γαλλικού έμπορίου και ξυλεμπορίου, σύμφωνα μέ τις νέες διαγραφόμενες προοπτικές έπρεπε να έδρευει Γάλλος αντιπρόσωπος, γι' αυτό και πρότεινε ο Saint-Sauveur να μετατεθεί σε αυτήν ή έδρα του γενικού προξενείου Έπτανήσου από τή Ζάκυνθο, θά μπορούσε μάλιστα να εγκατασταθεί ο ίδιος εκεί, αφήνοντας τό γιό του στη Ζάκυνθο.

Τελικά μόνο ύποπροξενείο ιδρύθηκε στην Πρέβεζα, ύπαγόμενο στο προξενικό δίκτυο του Ιονίου και όχι της Άρτας, προφανώς για μονοπώληση του ξυλεμπορίου στα όρια της δικαιοδοσίας του. Χρέη ύποπροξένου ανέλαβε, όπως παραπάνω σημειώσαμε, ο Έλληνας Παρούσης, έμπιστος του Saint-Sauveur, πού συνεργάστηκε άμέσως μαζί του, για πραγματοποίηση σχεδίου πού θά διευκόλυνε τήν εφαρμογή των νέων μέτρων³². Στην άλληλογραφία του ο Saint-Sauveur μέ τό γαλλικό ύπουργείο Ναυτικών, ύστερα από τήν ειδική για τήν Πρέβεζα και τό ξυλεμπόριο άναφορά του, πληροφορούσε λεπτομερειακά

ση), τ. II, σ. 265. *Leake, Travels*, τ. I, σ. 183. *Scrofani, Voyage*, τ. III, σ. 17. *Bellaire, Précis*, σ. 201. *ANF*, B₃ 282, *Mémoire... de Mr. Dupré*, όπ. π. Πρβλ. τό στίχο του Χατζησεκρέτη, «Ή κλεφτουριά της Ρούμελης έδώ είναι μαζωμένη». Βλ. πρόχειρα *Βρέκωση*, Ή συνθήκη του 1800, σ. 292, σημ. 38.

31. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785. Πρβλ. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. 2, σ. 268.

32. *ANF*, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 5 avril 1784, 1 novembre 1785. Βλ. και σσ. 185-187 της μελέτης.

τίς γαλλικές ἀρχές γιά τίς δασικές ἐκτάσεις πού ἔμειναν ἀνεκμετάλλευτες, γιά τήν πιθανή ἀπόδοσή τους σέ ναυπηγική ξυλεία, γιά τούς τρόπους μεταφορᾶς, ὥστε τά ἔξοδα νά μειωθοῦν στό ἐλάχιστο, καθώς ἐπίσης γιά τά προβλήματα συνεργασίας μέ τούς Τούρκους διοικητές, τούς ἐργάτες καί γενικά γιά καθετί πού θά ἐξασφάλιζε ἱκανοποιητική ἀπόδοση στήν ἐκμετάλλευση. Σέ ὄλες τίς ἀναφορές του ὁ Saint-Sauveur ἐπέμεινε στήν ἄποψη ὅτι ἡ ὀργάνωση τῆς ὑλοτομίας ἔπρεπε νά μείνει σέ γαλλικά χέρια καί νά ἐποπτεύεται ἀπό ἔμπειρο Γάλλο, καθώς καί ἓνα διοικητικό ἀντιπρόσωπο στήν Πρέβεζα. Καλοῦσε γι' αὐτό Γάλλους νά στελεχώσουν τή νέα ἐταιρεία διοχετεύοντας τό χρέμα τους σέ αὐτή, καθώς καί εἰδικευμένους τεχνικούς νά ἀναλάβουν τό ἔργο. Σχετικά μέ τό οἰκονομικό θέμα διατύπωνε τή γνώμη ὅτι ποσό τουλάχιστο 100.000 γαλλικῶν λιρῶν ἔπρεπε νά δοθεῖ κατά τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν, πού νά ἀνανεώνεται κάθε χρόνο, ἀνάλογα μέ τήν ἐκτίμηση τοῦ Γάλλου ὑπεύθυνου³³. Μέ τήν ἀλληλογραφία τοῦ Saint-Sauveur τῶν ἐτῶν 1783-1785³⁴, δίδεται ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ ζητήματος τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν δασῶν ἀπό τούς Γάλλους στήν Ἠπειρο καί ἀντιμετωπίζεται ἡ λύση του σέ νέα βάση: ἀποκλειστικότητα τῶν Γάλλων στήν ὀργάνωση, ἄσκηση ἐποπτείας ἀπό τό Saint-Sauveur, ἐπίκεντρο ἡ Πρέβεζα.

Μετά τή μελέτη τῶν προτάσεων αὐτῶν ἀπό τούς *intendants*, ἀπό τό Ναυτικό Συμβούλιο καί τελικά ἀπό τόν ὑπουργό τῶν Ναυτικῶν, μέ ἀπόφαση τοῦ Ναυτικοῦ Συμβουλίου σέ συνεδρίασή του τῆς 30ῆς Ἰουλίου 1784 ἀνατέθηκε ἡ ἐποπτεία τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως στό Saint-Sauveur μέ ἀπεριόριστες ἀρμοδιότητες σέ θέματα ὀργανώσεως, ἀγορᾶς, ἐξαγωγῆς καί ἀποφασίστηκε ἡ ἀποστολή εἰδικῶν

33. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 14 mars 1783, 31 mai 1785.

34. Ἀναφέρουμε ἀντιπροσωπευτικές ἐπιστολές, ὑπομνήματα καί σχετικά τεκμήρια καί σχόλια: ANF, Marine, B₃ 764, f. 263r-v, *Mémoire concernant le bois de construction navale exploité en Albanie Turque et embarqué à Prèveza pour l' Arsenal du Roi à Toulon*, Zante, 31 decembre 1783, ff. 264rr-267v, *Assertions... en mémoire de Monsieur Saint-Sauveur*. ff. 254r-v-255r, *Addition aux Assertions de mon vice-consul, contenant en mon mémoire du 31 decembre 1783, concernant les bois de construction navale exploités en Albanie Turque*, Zante 5 avril 1784. ANF, Marine, B₃ 764, f. 257, Toulon, 30 octobre 1784, *Réflexions du Contrôleur de la marine sur deux lettres adressées au Ministre par les consuls de Zante et de Trieste*, f. 255r-v, Copie d' une lettre par le M(onsieu)r Saint-Sauveur à Zante 1784. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 4 mars 1783, 31 mars 1784, 1 avril 1784, 5 juin 1784 καί ἄλλες ἐπιστολές στήν ἴδια ἀρχειακή ὑποσειρά.

μηχανικῶν, ναυπηγῶν καί ἀρχιζυλοκόπων. Τά προτεινόμενα μέτρα τοῦ Saint-Sauveur γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καί τά θέματα ἐργασίας καί μεταφορᾶς ἔγιναν ἀποδεκτά, καθῶς καί ἡ εἰσήγησή του σχετικά μέ τό ἐνδιαφέρον πού ἐξακολουθοῦσε νά παρουσιάζει γιά τούς Γάλλους ἡ ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν στήν Ἠπειρο. Διαφωνία διατυπώθηκε τόσο ἀπό τό Ναυτικό Συμβούλιο ὅσο καί ἀπό τό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν στήν πρόταση τοῦ Saint-Sauveur γιά τήν ἀπομάκρυνση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν ἐκμετάλλευση, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι, ἂν καί δέν ὑπῆρχαν βásiμοι λόγοι γιά νά ἐλπίζουν σέ βελτίωση τῆς ἑλληνογαλλικῆς συνεργασίας, ἡ μέχρι τότε πείρα εἶχε ἀποδείξει ὅτι οἱ Γάλλοι μόνοι τους δέν μπορούσαν νά ἐπωμισθοῦν τό βάρος μιᾶς τόσο σκληρῆς ἐπιχειρήσεως σέ μακρινή περιοχή. Οἱ Ἕλληνες ἦταν ἀναντικατάστατοι, ἐπειδή ἄντεχαν σέ συνθήκες πού φόβιζαν τούς Γάλλους καί εἶχαν τήν ικανότητα νά συνεννοῦνται καλύτερα μέ τούς Τούρκους διοικητές, τούς πλοιάρχους, τούς ἀρματολούς καί τούς ἐργάτες. Γι' αὐτό δόθηκε ἐντολή νά ἐλκυσθοῦν νέοι προμηθευτές στό γαλλικό ζυλεμπόριο, ἀφοῦ ἡ ἐταιρεία τῆς Πρέβεζας εἶχε ἐν τῷ μεταξυ διαλυθεῖ (1782)³⁵.

Μετά τίς προτάσεις Saint-Sauveur ἀποφασίστηκε ἐπίσης ἀπό τό Ναυτικό Συμβούλιο νά συγκροτηθεῖ ἐπιτροπή μέ ικανά καί ἐμπειρα μέλη, γιά νά συλλέξει ἐπί τόπου τίς ἀναγκαῖες πληροφορίες, προκειμένου νά καταστρωθεῖ εὐρύτερο ἐπιχειρησιακό πρόγραμμα. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτη ἡ φροντίδα τῶν ὑπευθύνων γιά τήν ἐκλογή τῶν μελῶν αὐτῆς τῆς ὁμάδας. Δέν ἀναζητήθηκαν ἀγνωρισμένοι μηχανικοί τῶν ναυπηγείων, ἀλλά δραστήριοι ἔμποροι πού γνώριζαν τόν τόπο καί ἦταν ικανοί γιά διαπραγματεύσεις μέ τούς Τούρκους, γιά ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου σέ ὅλα τά στάδια, καθῶς καί γιά τήν προστασία του. Τό ἔργο τῶν Γάλλων μηχανικῶν καί ἀρχιζυλοκόπων, πού ἦταν ἀπαραίτητοι, μπορούσε νά ἀποδώσει μόνο ὑπό τήν καθοδήγησή τους. Ἐνδεχομένως οἱ ἀρμόδιοι ἀπέβλεπαν σέ συγκεκριμένα πρόσωπα: τό Lasalle καί τούς ἐμπόρους τῆς ἐταιρείας του πού αὐτή τήν ἐποχή ἀνταγωνίζονταν τούς Ἕλληνες στήν Ἠπειρο³⁶.

35. ANF, Marine, B₃ 764, Malouet à Ministre, Toulon, 1 août 1784. ANF, Marine, B₃ 764, f. 257, Réflexions du contrôleur, ὄπ. π., Toulon, 30-10-1784. ANF, Marine, B₃ 712, Malouet, Toulon, 29 avril 1781. Βλ. σσ. 237-238.

36. ATF, IA¹ 137, Toulon, 29 janvier 1785, *Extrait des Résultats du conseil de la Marine assemblé chez le c(om)te d' Albert de Rions chef d' Escadre Commandant et président. Article 2. Délibérations sur l' exploitation des bois d' Albanie*. Βλ. σσ. 250-252.

Δέν υπάρχουν ἀρχειακές μαρτυρίες γιά τή θέση τοῦ Ναυτικοῦ Συμβουλίου ἀπέναντι στήν πρόταση τοῦ Saint-Sauveur γιά τή μεταφορά τοῦ ξυλεμπορικοῦ κέντρου ἀπό τήν Ἔρτα στήν Πρέβεζα, ὅπως ἴσως ἄν τήν εἶχαν ἐπιβάλει οἱ ἀνάγκες. Ἡ ξυλεμπορική ἐταιρεία Lasalle, πού εἶχε ἀρχικά ἰδρυθεῖ στήν Ἔρτα, τήν Πρέβεζα κατέστησε κέντρο, καί οἱ ἀπόψεις τοῦ Saint-Sauveur γιά μετάθεση τῆς ἔδρας τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου ἀπό τήν ἐνδοχώρα σέ ἀκμάζουσα παραλιακή πόλη δικαιώνονται καί ἀπό τίς ἄλλες εἰδήσεις τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἔδρα πάντως τοῦ γενικοῦ προξενείου τοῦ Ἰονίου δέν μετατέθηκε στήν Πρέβεζα, ὅπως εἶχε ζητήσει ὁ Saint-Sauveur. Τό ὑποπροξενεῖο πού εἶχε ἐκεῖ ἰδρυθεῖ ἀπό τόν ἴδιο ἐξυπηρετοῦσε τό ξυλεμπόριο, ἐγίνε ὁμως ἀφορμή γιά ἐκδήλωση νέων ἐμπορικῶν ἀνταγωνισμῶν.

2. Οἱ τελευταῖοι ἀνταγωνισμοί (Saint-Sauveur - de Grimaldy)

Τό ξυλεμπόριο, χάρις στίς προσπάθειες τοῦ Saint-Sauveur, γνώρισε καινούρια ἀνθηση καί ἀναπόφευκτο ἦταν μετά τήν ἐγκατάσταση ὑποπροξένου στήν Πρέβεζα καί τήν ὑποστήριξη τοῦ Lasalle ἀπό τήν Τουλών, νά ἐνταθοῦν οἱ ἀνταγωνισμοί καί οἱ διαμάχες μεταξύ παλαιῶν καί νέων προμηθευτῶν πού παρά τήν ἀμεροληψία του ὁ Saint-Sauveur δύσκολα διευθετοῦσε. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι ἔχασε τόν ἔλεγχο τῆς ἐποπτείας καί αὐτοῦ τοῦ ὑποπροξένου του στήν Πρέβεζα Παρούση, ὁ ὁποῖος πειθῆνιο ὄργανό του στήν ἀρχή, ἐμπλέκεται σέ φατριασμούς πού κορυφώνονται μετά τήν ἀναστάτωση πού προκάλεσε στόν ἐμπορικό κόσμο ἡ μονοπώληση τοῦ ξυλεμπορίου ἀπό τόν Lasalle. Οἱ ἀντεγκλήσεις τῶν προμηθευτῶν ἐνοχλοῦσαν τό Saint-Sauveur πού, ὡς διαιτητής ἀνάμεσα στίς φατρίες τῶν ἐμπόρων, προσπαθοῦσε νά δείχνηται οὐδέτερος, ἄν καί διέβλεπε ὅτι συμφέρον εἶχε νά στραφεῖ πρὸς τό Lasalle πού ἦταν μεγαλέμπορος³⁷. Ἡ μετροπαθῆς στάση τοῦ Saint-Sauveur ἴσως ὀφειλόταν σέ συγκεκριμένες ὁδηγίες ἀπό τήν Τουλών, πού ἀπέβλεπαν στή δημιουργία τῆς ἐντυπώσεως ὅτι δέν εὐνοεῖται κανεὶς ἔμπορος, γιά νά διατηρεῖται ὁ συναγωνισμός πού ὑποχρέωνε τούς προμηθευτές νά βελτιώνουν τήν ποιότητα. Ἀξιοπρόσεκτο πάντως εἶναι ὅτι ὁ Saint-Sauveur δήλωνε

37. ANF, Marine, B₃ 764, f. 266v, Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. Βλ. κεφάλαιο, «ἐταιρεία Lasalle». Γιά τήν ἀκμή τῆς Πρέβεζας: Stamouli, Prèveza, σσ. 10-25, 58, 220-222 καί ἄ. Πρβλ. σημ. 6-28 τοῦ ἴδιου κεφαλαίου.

σέ αναφορά του ήδη τό 1786 ότι δέν μπορεί νά άσκει πιά έλεγχο στήν έπιχείρηση καί έκρινε σκόπιμο νά άποσυρθεί. Όπωςδήποτε ή παραίτηση του Saint-Sauveur μπορεί νά συσχετισθεί μέ τά προβλήματα πού δημιουργήθηκαν λόγω διενέξεων ανάμεσα στίς ομάδες Grimaldy - Έλλήνων καί Lasalle-Παρούση.

Ό de Grimaldy, άν καί έκτελοϋσε χρέη ύποπροξένου τής Γαλλίας στήν Άρτα³⁹, άποκομμένος, κατά τόν ισχυρισμό του Saint-Sauveur, από τό έμπόριο τής Μασσαλίας καί έχοντας συμπράξει μέ Έλληνες καί Έβραίους έμπόρους τής Άρτας, έμπορευόταν γιά προσωπικό του λογαριασμό καί ως άνταποκριτής καί μεσάζων σέ πολλούς τομείς (σιτεμπόριο, δέρματα, κάπες, καυσόξυλα πρós τή Μάλτα) μέ ποσοστά στά κέρδη. Ό ίδιος μοίραζε χωρίς διάκριση τή γαλλική «προστασία» καί δεχόταν συνεργασία μέ έμπόρους καί πλοιάρχους κάθε ένθικότητας, έχοντας μεταβάλει τό γαλλικό ύποπροξενείο τής Άρτας σέ έμπορικό οίκο Grimaldy. Στο έμπόριο τής ναυπηγικής ξυλείας άναμειγνύεται ένεργά τήν έποχή πού βρίσκονται σέ παρακμή οί Έλληνες ξυλέμποροι, όπωςδήποτε όμως νωρίτερα από τό 1784, όποτε αρχίζει νά ενδιαφέρεται γιά τήν έπιχείρηση Παπαχρήστου. Έξάλλου σέ ύπόμνημά του τό 1781, μέ τό όποιο ζητᾶ έπιχορήγηση από τόν ύπουργό των Ναυτικών, έπικαλείται τίς ύπηρεσίες του στόν τομέα του γαλλικού ξυλεμπορίου, γιά τίς όποιες δέν διαθέτουμε ειδήσεις⁴⁰. Ύστερα από σχετική έντολή τής Τουλών, δέχεται νά ύποστηρίξει τόν Παπαχρήστο, καί μέ ένεργειες δικές του, χωρίς μεσολάβηση του Saint-Sauveur, όργανώθηκε τό ξυλεμπόριο του Έλληνα, τόν όποιο χρηματοδοτοϋσε (1784)⁴¹. Στήν έπιχείρηση Παπαχρήστου είχε προστεθεί καί ό καταχρεωμένος αυτήν τήν έποχή Μιχαλόπουλος, καθώς καί άλλοι ξυλέμποροι από τούς όποιους όνομαστικά αναφέρεται ό Άνδρέας Θέμελης. Όπωςδήποτε όμως στόν

38. ANF AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785, 1 novembre 1785, 5 avril 1786, 26 septembre 1786, 18 juin 1786. Πρβλ. σσ. 185-187.

39. Σιορόκα. Τό γαλλικό προξενείο τής Άρτας, σσ. 97-99.

40. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 avril 1785. Σιορόκα, όπ. π., σ. 98.

41. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785. Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 42, φ. 147, Πρέβεζα, 17 Φεβρουαρίου 1784: αγορά ξυλείας από τόν Παπαχρήστο γιά λογαριασμό του Grimaldy. Κ 42, φ. 135, Πρέβεζα, 10 Όκτωβρίου 1782: δάνειο Grimaldy. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 10 juin 1785. Zante 26 mars 1786: *lettre écrite par Papacristo sans date à M(onsieur) consul de Zante, Saint-Sauveur.*

ξύλεμπορικό οίκο Grimaldy συμμετείχαν περισσότεροι από τους παραπάνω εμπόρους, όπως φανερώνεται από τις ποσότητες των εξαγωγών που πραγματοποιήθηκαν⁴² και τη βεβαιότητα του de Grimaldy για τη σύμπραξη πολλών ξυλεμπορικών ομίλων, ώστε να συνεχισθεί το ξυλεμπόριο και μετά την πτώχευση του Παπαχρήστου.

Μεταξύ Grimaldy και Sauveur αρχικά υπήρξε διάθεση συνεργασίας. Ο de Grimaldy δέχτηκε να διευκολύνει τις προσπάθειες του Sauveur. Κατήρτισε πίνακα για τις ποιότητες της ξυλείας, με σχετικό υπόμνημα για τη διαδικασία αναγνώρισεως και αξιολογήσεως κάθε ποιότητας. Μετά όμως την ίδρυση γαλλικού υποπροξενείου στην Πρέβεζα και την υποστήριξη του υποπροξένου Παρούση από το Saint-Sauveur, ο de Grimaldy με τους Έλληνες συνεταιίρους του άρχισαν ανταγωνισμό κατά του ξυλεμπορικού οίκου της Πρέβεζας, που έγινε έντονο μετά την ανάμειξη στο ξυλεμπόριο του J. B. Lasalle, με τον οποίο συμπράττει ο Παρούσης από αντίδραση προς τον αντίπαλό του Παπαχρήστο⁴³.

Η σύμβαση Παρούση-Lasalle αποδείχτηκε επικίνδυνη για τους Έλληνες, γιατί ο Μασσαλιώτης μεγαλέμπορος αξιοποίησε την εμπειρία του Παρούση και διέθεσε αρκετά χρήματα για να εκτοπίσει από το ξυλεμπόριο τους Έλληνες. Η επιχείρηση Παπαχρήστου δέχτηκε αμεσότερα τις συνέπειες του ανταγωνισμού⁴⁴, με αποτέλεσμα να συσπειρωθούν περισσότερο οι Έλληνες γύρω από το de Grimaldy που τους στήριζε οικονομικά. Αν και δεν είναι γνωστή η απόδοση των Ελλήνων ξυλεμπόρων υπό την προστασία του de Grimaldy αυτή την εποχή (1786), πρόδηλο είναι ότι η ομάδα Grimaldy απέτελεσε ένα είδος άμυνας των Ελλήνων κατά του J. B. Lasalle και της εταιρείας του. Στην άλληλογραφία του με τα γαλλικά ναυπηγεία και σε σχετικά υπομνήματα τονίζεται ότι ο de Grimaldy είναι ο μόνος

42. ANF, Marine, B₃ 802, Bois d' Albanie, Micalopoulo, Marseille, 30 mars 1785. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 31 mai 1785, 10 juin 1785, 10 avril 1785. Μαξίμου, Η αγωγή του καπιταλισμού, σ. 70. Βλ. πίνακες 20-21 και διάγρ. 1.

43. ANF, Marine, B₃ 64, f. 263v, *Mémoire concernant le bois de construction (1783)*. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 18 mai 1785, 1 novembre 1785. Μαξίμου, Η αγωγή του καπιταλισμού, σ. 68. Πρβλ. σσ. 185, 187 και Σιορόκα, Το γαλλικό προξενείο της Άρτας, σσ. 76-77.

44. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 27 avril 1786, 18 mai 1786. Βλ. σσ. 183, 184. Για τα μέσα και τους τρόπους του ανταγωνισμού, ANF, AE, B₁ 1186, *Traduction de la lettre de M(onsieur) Paruzzi à M(onsieur) le consul à Zante*, Prèveza, 9 juillet 1786.

ἐμπειρος καί ἀξιόπιστος στὸν τόπο γιὰ νὰ κρατήσῃ ξυλεμπορικὴ ἐπιχείρηση, ἐνῶ ἡ ἀνάμειξη τοῦ ἀπροσάρμοστου στὰ τοπικὰ πράγματα Lasalle, μέ τὴν ἄσκοπη διάθεση τοῦ γαλλικοῦ χρήματος θὰ ἀποβεῖ σὲ βάρος τῶν γαλλικῶν συμφερόντων, ὅπως συνέβη στὴ βόρεια Ἡπειρο μέ τὸ Badin. Ὡς λύση προτείνεται νὰ πραγματοποιεῖται ὁ ἀνεφοδιασμός τῶν ναυπηγείων ἀποκλειστικά ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ de Grimaldy. Τὸ Ναυτικὸ Συμβούλιο πού μελέτησε τὸ ὑπόμνημα τῶν Ἑλλήνων συμφώνησε μέ τίς προτάσεις τους. Γεγονός πάντως εἶναι ὅτι δέν παρέμειναν μόνο οἱ Ἕλληνες στὸ ξυλεμπόριο, ἀλλὰ καί ὁ J. B. Lasalle πού εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ τοὺς ἀνταγωνισθεῖ. Ἡ συνύπαρξη τῶν δυὸ ἐπιχειρήσεων ἦταν βραχύβια, γιατί, ὅταν ἀπὸ τὴν Τουλὼν ἀφέθηκε ἐλευθερία δράσεως καί στίς δυὸ ομάδες, ὁ Lasalle εἶχε πιά ἐπικρατήσῃ, ἀφοῦ ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς ξυλεμπόρους τοῦ de Grimaldy Παπαχρήστος, χρεωκοπημένος ἤδη, εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν ἐταιρεία. Ἡ σύμπραξη τοῦ Grimaldy μέ νέους ξυλεμπόρους⁴⁵ ἀνακόπηκε λόγω τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως⁴⁶, καί ὁ J. B. Lasalle κυριάρχησε στὸ ξυλεμπόριο μέχρι τὸ 1792.

3. Οἱ ἀδελφοὶ Francois καί Jean-Baptiste Lasalle καὶ ἡ ἐταιρεία τους.

a. Τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ F. Lasalle στὴν Ἡπειρο. Ἡ παρουσία τοῦ Francois Lasalle στὸν ἐμπορικὸ κόσμον τῆς Ἡπείρου εἶναι αἰσθητὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1785, ἐποχὴ τῆς ἐμπορικῆς του ἀκμῆς. Πρόκειται γιὰ μεγαλοεπιχειρηματία, διευθυντὴ γνωστοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τῆς Μασσαλίας⁴⁷, πού λόγω τῶν ἐμπορικῶν του συναλλαγῶν μέ Ἡπειρωτὲς ἐμπόρους, εἶχε ἐπισημάνει τὴν ἀξία τῶν ἠπειρωτικῶν δασῶν. Εἶναι γνωστός στὸ ἐμπόριο τῆς Ἄρτας ἀπὸ τὸ 1771 καί μέχρι νὰ ἰδρύσῃ δική του ἐταιρεία, ἕως συμμετεῖχε, κατὰ τὸ διάστημα 1773-1774, σὲ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ προξένου Julien. Βρισκόταν μάλιστα, ὅπως καί οἱ ἄλλοι Γάλλοι ἔμποροι, σὲ ἀνταγωνισμό μέ τοὺς Ἕλλη-

45. ANF, Marine, B₃ 802, Micalopoulos à Malouet, Toulon, 31 mars 1785. ANF, Marine, B₃ 802, Bois d' Albanie, Lasalle, Constantinople, 25 juin 1785. Μαξίμου, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σσ. 69-70. Βλ. σσ. 188-189 τῆς μελέτης.

46. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 18. Βλ. καί σ. κζ' τῆς μελέτης.

47. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 280: Ἦταν γιοῖ τοῦ Antoine Lasalle ἐμπόρου ἀπὸ τὴν Carcassone. Βλ. *Carrière*, Négociants marseillais, τ. 2, σ. 948 καὶ σμ. 230.

νες πού είχαν πάρει στά χέρια τους τό εμπόριο τής Μασσαλίας⁴⁸. Στά 1775 έχει δοσοληψίες μέ τούς "Έλληνες ξυλεμπόρους, ενώ παράλληλα συμμετέχει στήν έταιρεία Δυρραχίου⁴⁹. Από τό 1778 έχει ένεργό άνάμειξη στό γαλλικό ξυλεμπόριο, όπως φαίνεται από ύποδειξεις του σέ άρμόδιους τών ναυπηγείων, γιά χορήγηση προκαταβολών σέ άξιόπιστα γιά τή διαχείριση του γαλλικού χρήματος πρόσωπα⁵⁰.

Στά 1778 ιδρύει έταιρεία γενικού εμπορίου μέ έδρα τήν "Άρτα. Οί Γάλλοι έμποροι του οίκου Lasalle δέν έμπορεύονται άκόμα ξυλεία, παρέχουν όμως σέ προμηθευτές βαρύτοκα δάνεια, πού προσπόριζαν σημαντικά κέρδη στήν έταιρεία. Τό 1779 συνεταιρίζεται μέ τόν ξυλεμπορο Κυδωνάκη γιά ύλοτομία στά δάση τής Χιμάρας· ή συμφωνία όμως αυτή ναυάγησε, γιατί ό F. Lasalle δέν έδωσε τά χρήματα πού είχαν συμφωνήσει⁵¹. Κατά τό διάστημα μέχρι τό 1784 δέν ύπάρχουν μαρτυρίες γιά ένεργότερη άνάμειξή του στό ξυλεμπόριο. Όπωςδήποτε όμως του είχε δοθεί ή εύκαιρία νά εκτιμήσει τή σπουδαιότητα αυτου του εμπορικού κλάδου και νά διαπιστώσει, ότι δασικές εκτάσεις έμεναν άκόμα άνεκεμετάλλευτες και οι συνθήκες εκμεταλλεύσεως προδιαγράφονταν ευνοϊκές. Έτσι κατέληξε στήν άπόφαση νά δημιουργήσει άνεξάρτητη ύλοτομική επιχείρηση πού πρόβλεπε νά αποβεί «*άληθινό χρυσωρυχείο γιά τήν έταιρεία του*» και τήν όποία θά έόπτευε ό άδελφός του Jean Baptiste πού θά παρέμεινε μόνιμα στήν "Ηπειρο⁵². Η έμπειρία του στά ξυλεμπορικά ζητήματα άναγνωρίζεται από τό Saint-Sauveur πού, άμέσως μετά τήν άφιξή του στή Ζάκυνθο, του αναθέτει νά συντάξει τό χρονικό τής δασικής εκμεταλλεύσεως τών Γάλλων στήν "Ηπειρο. Τό ύπόμνημα του F. Lasalle,

48. ANF, AE, B₁ 172, Julien, Larta, 10 novembre 1771. Στιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο τής "Άρτας, σσ. 258, 280.

49. ANF, Marine, B₃ 712, Anguillon, Toulon, 17 mai 1781. ANF, Marine, B₃ 764, *État simulé des bois exploités de leurs dimensions et leurs prix de 6 du pied cube comme du marché de M(onsieur) Lasalle de Marseille*.

50. ANF, Marine, B₁ 88, 1778, φ. 97κ, Toulon, 2 juin 1778, διαβιβαστικό επιστολής του Lasalle τής 13ης Μαΐου 1778 πρός τόν Intendant Lombard μέ συνημμένη τήν περίληψη τής επιστολής.

51. ANF, Marine, B₃ 764, f. 266ν, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *Ίστ.* *Άρχ. Πρέβ.*, K 101, 258, Πρέβεζα, 22 Δεκεμβρίου 1778, (ιδιωτικό, «*φρεγγιστράρεται*» 7 Μαΐου 1778): δάνειο γιά άγορά ξυλείας.

52. ANF, Marine, B₃ 764, f. 267ν, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur*. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 282. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 14 mars 1783.

πού μέρος του ύλικου του έλαβε υπ' όψη του ό Saint-Sauveur για νά καταλήξει στίς προτάσεις του σχετικά μέ τήν αναδιοργάνωση τής δασικής εκμεταλλεύσεως στήν Ήπειρο, δείχνει πλατειά γνώση προσώπων και πραγμάτων στόν ξυλεμπορικό τομέα. Στο κείμενο αυτό παρακολουθείται μέ λεπτομέρεια ή ύλοτομική διαδικασία σέ όλες τίς φάσεις και έπισημαίνονται παλαιότερα σφάλματα και παραλείψεις. Διαγράφονται ακόμα οί δυνατότητες εκμεταλλεύσεως, σημειώνονται παρθένα δάση και ύπολογίζεται ή απόδοσή τους σέ ναυπηγική ξυλεία και προτείνονται αλλαγές στή λειτουργία του μηχανισμού τής δασικής εκμεταλλεύσεως, πού δέν είναι άσχετες μέ τίς προοπτικές του Lasalle για μονοπώληση του ξυλεμπορίου. Τίς προτάσεις αυτές έλαβε σοβαρά υπ' όψη του και ό Saint-Sauveur, καθώς και οί ύπεύθυνοι στήν Τουλών, στους όποιους διαβιβάστηκαν⁵³. Έτσι ό F. Lasalle θεωρήθηκε ότι συγκέντρωνε τά άπαιτούμενα προσόντα για τήν αναδιοργάνωση και τήν επέκταση του γαλλικού ξυλεμπορίου στήν Ήπειρο. Σέ σχετική εισήγηση του Ναυτικού Συμβουλίου αναφέρεται ότι έπρόκειτο για προσωπικότητα μέ τοπικό κύρος, έμπορική πείρα, έπιμονή στό σκοπό του, άντοχή στίς δυσκολίες και ικανότητες στήν έπιλογή έμπιστων εμπόρων⁵⁷.

β' Τό ξυλεμπόριο των Lasalle. Η επικράτηση των Lasalle στό ξυλεμπόριο ευνόηθηκε από τήν παρακμή των άλλων ξυλεμπόρων, αλλά και από τό γεγονός ότι πρόσφεραν συμφερότερους όρους άγοράς, τιμή μειωμένη κατά 20% από τής Ίταλίας και τής «Άλβανίας»⁵⁵.

Η συμφωνία πού κλείσθηκε τό 1785 ήταν διαρκείας πέντε χρόνων (1786-1791)⁵⁶. Αρχικά ό J. Francois Lasalle σέ συνεργασία μέ

53. ANF, Marine, B₃ 764, f. 257, à Toulon, 20 octobre 1784: *Réflexions du Contrôleur de la Marine sur deux lettres adressées au Ministre par les consuls de Zante et de Trieste*. ANF, Marine, B₃ 764, ff. 263r-275v, *Assèrtions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur* (ή άριστερά στήλη στό κείμενο έχει γραφτεί από τό Lasalle). Πρβλ. σσ. 238-240 τής μελέτης.

54. ATF, IA¹ 137, Toulon, *Extrait des résultats du conseil de la Marine assemblée chez M. Le comte d' Albert de Rions, Chef d' Escadre des armées navales commandant et président. 29 janvier 1785, article 2. Délibération sur l' exploitation des bois d' Albanie*. ATF, IA¹ 137, *Extrait du Procès-Verbal des Résultats du conseil de la Marine*, 12 mars 1784.

55. ATF, IA¹ 137, Toulon, *Extrait du procès-verbal des Résultats du conseil de la Marine assemblée chez M(onsieur) le comte d' Albert, 2 mars 1785, article 2ème: Sur les propositions faites par le S(eigneur) de Lasalle pour la fourniture des bois d' Albanie*.

56. ANF, IA¹ 137, Toulon, *Extrait du procès verbal des Résultats du conseil de*

τό Saint-Sauveur άσχολήθηκε με την έκτίμηση τών δασικών περιοχών και την κατάστρωση σχεδίων έκμεταλλεύσεως, ένω ό Jean Baptiste Lasalle στην Τουλών (1785) φρόντισε για τή ρύθμιση οικονομικών θεμάτων⁵⁷. Είναι άξιοπρόσεκτο ότι ή ξυλεμπορική έταιρεία Lasalle ένισχύθηκε από την άρχή με πιστώσεις ύψους συνολικά 350.000 γαλλικών λιρών για τό 1786, γενναίο χρηματικό ποσό, άν λάβουμε ύπ' όψη τίς χαμηλές προκαταβολές πού χορηγοΰσαν τά ναυπηγεία στους Έλληνες. Τά νέα προγράμματα άνεφοδιασμού από την Ήπειρο πρόβλεπαν ένισχυμένο προϋπολογισμό, καθώς μάλιστα ή διαχείριση του χρήματος δινόταν σε γαλλικά χέρια⁵⁸.

Ό Jean Baptiste Lasalle έρχεται στην Πρέβεζα τό 1785, όχι ως επιχειρηματίας ιδιώτης, αλλά ως άντιπρόσωπος του Γάλλου βασιλιά, του όποιου τά συμφέροντα καλείται νά ύπηρετήσσει στην Άνατολή. Θα παρέμενε μόνιμα στην Ήπειρο, και γι' αυτό όνομάζεται έπίτιμος ύποπρόξενος Άνω και Κάτω Άλβανίας· ό τίτλος του έπικυρώνεται με σουλτανικό φερμάνι πού έκδόθηκε μετά από ένέργειες του Γάλλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη. Ό τίτλος του προξένου, όπως είναι γνωστό, άποτελοΰσε τό καλύτερο είδος προστασίας

Marine assemblée extraordinairement chez M(onsieur) le Comte de Soulange, 21 septembre 1785, article Ier: Marché du S(eigneur) Lasalle pour l' exploitation des bois d' Albanie accepté au conseil. Έχει ύποστηριχθεί (Σιορόκα, Τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σ. 334, σημ. 1), ότι ή επιχειρησιακή δραστηριότητα του J. B. Lasalle στην Ήπειρο άρχισε τό 1789. Οί παραπάνω όμως πηγές μάς πληροφοροΰν για έμπορικές συμβάσεις του Lasalle ήδη στά 1784-1785.

57. ATF, IA¹ 137, *Extrait des résultats*, όπ. π., Toulon, 29 janvier 1784, *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 281. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 4 novembre 1785.

58. Άρχικά με έγγύηση έμπιστων προσώπων από τή Μασσαλία απέσπασε από τό γαλλικό δημόσιο ποσό 100.000 λιρών. Έπακολούθησε έγκριση πιστώσεως 33.000 λ. ειδικά για τά δάση της « Άλβανίας», ένω στά μέσα του ίδιου χρόνου (1786) γίνεται λόγος για αίτηση καινούριας προκαταβολής 50.000 και στό τέλος του ίδιου χρόνου είναι βέβαιο ότι έγκρίθηκε και ποσό 150.000 γαλλ. λιρών μετά από έγγύηση μεγαλεμπόρων από τή Μασσαλία και την Τουλών και ύποθήκευση άκινήτων τους: Βλ. ANF, B₃ 802, Bois d' Albanie, *Lasalle fils ainé à Ministre*, à Versailles, 25 juin και 4 juillet 1785, à Constantinople, 25 juin 1785. *Lasalle fils ainé à Ministre*, à Versailles, 23 decembre 1785. ATF, 5E 191, f. 137, *Causionnement en faveur du S(eigneur) Lasalle, entrepreneur de l' exploitation des bois d' Albanie fait à Toulon*, 24 septembre 1785, frères Moullets. ATF, 5E 191, f. 143, Toulon, 27 septembre 1785 (extrait du registre). ATF, IA¹ 137, *Extrait des résultats du conseil de la Marine assemblée... le 29 janvier 1785*. ATF, IA¹, 137, Toulon, *Extrait du procès-verbal des résultats du conseil de la Marine assemblée le 12 mars 1785*.

γιά κάθε έμπορευόμενο σέ τουρκικά έδάφη. Κανείς δέν θά τολμοῦσε νά έναντιωθεῖ στό J. B. Lasalle πού ήταν έκπρόσωπος Δυναμέως φίλης στό Σουλτάνο· έπιπρόσθετα θά μπορούσε έτσι νά έλθει εύκολότερα σέ προσέγγιση μέ τόν 'Αλή. 'Η άπονομή του τίτλου στό J. B. Lasalle δέν εσήμαινε τήν κατάργηση του προξενείου στην 'Αρτα, όδηγοῦσε όμως άσφαλώς σέ σύγκρουση⁵⁹. 'Από άλλες ειδήσεις σχετικές μέ τίς προοπτικές τών Γάλλων γιά έμπορική δραστηριότητα στην βόρεια 'Αλβανία θά μπορούσαμε νά υποθέσουμε ότι ή δικαιοδοσία του J. B. Lasalle στό χῶρο 'Ανω καί Κάτω 'Αλβανίας δέν είχε δοθεῖ χωρίς σκοπιμότητα. Μετά τήν άποτυχία τής ξυλεμπορικής εταιρείας Badin στό Δυρράχιο, ίσως στόχος του J. B. Lasalle ήταν τό πλούσιο πασαλίκι του Σκούταρι, από όπου γίνονταν άξιόλογες έξαγωγές ξυλείας. 'Εξάλλου ό Saint-Sauveur στό σχέδιό του γιά επέκταση τής δασικής εκμεταλλεύσεως τών Γάλλων στό χῶρο δυτικής 'Ελλάδας- 'Αλβανίας, είχε συμπεριλάβει καί τίς δασικές πηγές 'Αλβανίας καί Δαλματίας⁶⁰.

'Υστερα από διάβημα του Γάλλου βασιλιά στή βενετική Γερουσία ήδη από τόν πρώτο χρόνο τών έξαγωγών (1786), γιά τά φορτία του J. B. Lasalle προβλέπονταν ειδικοί τελωνειακοί δασμοί⁶¹ καί ή εφαρμογή του σχεδίου του J. B. Lasalle, άρχισε μέ ευνοϊκές προϋποθέσεις. Θεωρήθηκε σκόπιμο, ύστερα από συνενόηση καί μέ τό Saint-Sauveur νά ύλοτομηθοῦν σέ πρώτη φάση τά δάση του Ξηρομέρου καί ή ύλοτομία, μέ έγκριση του 'Αλή πασα, άρχισε εκεί χωρίς

59. 'Αρς, 'Η 'Αλβανία καί 'Ηπειρος τό 18ο αἰ., σ. 145, καί στή μετάφραση σ. 57. Γιά τούς τελευταίους άνταγωνισμούς Grimaldy-Sauveur, βλ. σσ. 234-237. ANF, Marine, B₃ 802, *Bois d' Albanie Lasalle fils ainé, au Ministre, à Versailles*, 4 juillet 1785 καί 21 octobre 1785.

60. Βλ. κεφάλαια «Οί ξένοι έμποροι» καί κρίση τών έλληνικῶν εταιρειῶν καί τά νέα γαλλικά μέτρα». Γιά τό πασαλίκι του Σκούταρι καί τίς δυνατότητες σ' αυτό γιά γαλλική εκμετάλλευση βλ. σχετικό ύπόμνημα ANF, AE, B₃ 262. A. Morana, Saggio delle commerciali rapporti dei Veneziani nelle ottomane scale di Durazzo ed Albania, Venezia 1816, σ. 40. Scrofanì, Voyage, τ. III, πιν. 3A. Γιά τό έξαγωγικό έμπόριο γενικότερα Rouqueville, Voyage de la Grèce, τ. I, σ. 440. 'Αρς, 'Η 'Αλβανία καί 'Ηπειρος τό 18ο αἰ. σ. 21 καί στή μετάφραση σσ. 51-52.

61. ANF, AE, B₃ 1187, f. 107, όπου σέ περίληψη τής άλληλογραφίας του Saint-Sauveur, μέ τό Comte de Chaloût, πρεσβευτή τής Γαλλίας στην Βενετία, σημειώνεται καί έπιστολή τής 12 'Ιουλίου 1785, περικοπή τής όποιας αναφέρεται στό θέμα. Γιά τίς βλέψεις τών Γάλλων γι' αυτό τό χῶρο καί άργότερα βλ. Γ. Σιόροκα, Σχέσεις τών Γάλλων μέ τό πασαλίκι του Μπερατοῦ (1807-1808), Δωδώνη, τ. 4 (1975) σσ. 351-376.

δυσκολίες. Παράλληλα οργανώθηκε εξερεύνηση στά δάση Δυρραχίου και Βουθρωτού, με άδεια του πασά της περιοχής, από ειδικό κλιμάκιο έκτιμητών. Έπικεντρο ενδιαφέροντος είχε καταστεί και πάλι, όπως κατά την εκμετάλλευση του Badin⁶², τό δάσος της Καβάγια, στό πασαλίκι του Έμπασάν κοντά στό Δυρράχιο⁶³, αλλά σύμφωνα με τίς έκτιμήσεις τών ειδικών της αποστολής ή εκμετάλλευση εκεί θά απέδιδε μέτρια κέρδη και σέ περίπτωση δυσμενών περιστάσεων υπήρχε κίνδυνος νά αφήσει παθητικό⁶⁴. Τό ίδιο έτος περιηγήσεις πραγματοποιήθηκαν από συνεργείο Γάλλων έκτιμητών, μέ επικεφαλής τούς αντιπροσώπους του J. B. Lasalle Dupré και Fauchet και στά δάση της Πελοποννήσου, χωρίς όμως νά καταλήξουν σέ θετικό αποτέλεσμα. Τά δένδρα εκεί, γέρικα ή χαμηλά, κρίθηκαν ακατάλληλα, ενώ εξάλλου τή λίγη ναυπηγική ξυλεία πού απέδιδαν τά δάση πουλούσαν οί κάτοικοι στά βενετικά ναυπηγεία της Ζακύνθου. Ένδιαφέρον παρουσίαζαν μόνο οί βελανιδιές της Μάνης, όπου επαναλήφθηκε ή έκτίμηση τό επόμενο έτος (1787) και ενημερώθηκε σχετικά ό *indendant* τών ναυπηγείων Malouet⁶⁵. Τελικά δέν πραγματοποιήθηκε εκεί ύλοτομία ούτε βρίσκουμε μαρτυρίες για εκμετάλλευση τά επόμενα χρόνια. Από τό κλιμάκιο Dupré και Fauchet έρευνήθηκαν οί συνθήκες εκμεταλλεύσεως στό χώρο Ήπειρου- Άκαρνανίας (Σούλι, Μαργαρίτι, Φανάρι, Άρτα, Άσπροπόταμο, Βόνιτσα, Ξηρόμερο) και αποφασίστηκε ή έναρξη της ύλοτομίας από τήν περιοχή του Άμβρακικού και της Άκαρνανίας, όπου, μέ ύπόδειξη του ύποπροξένου της Γαλλίας στην Πρέβεζα Παρούση, έπισημάνθηκαν δασικές εκτάσεις πού δέν έπρόκειτο νά εξαντληθούν ούτε σέ μιά δεκαετία⁶⁶.

Γιά τήν έτοιμασία της πρώτης προμήθειας από τό Fr. Lasalle τό 1785 δαπανήθηκε τό μεγαλύτερο μέρος τών πιστώσεων. Ή συνέχιση

62. *Saint-Sauveur, Voyage*, τ. II, σ. 287, ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 22 fevrier 1786. Βλ. σσ. 167-169.

63. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 11 avril 1786. Πρβλ. *Boué, La Turquie*, τ. II, σ. 21.

64. ANF, AE, B₃ 242, *Mémoire... de Mr. Dupré* (1800). Βλ. σσ. 167-169.

65. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 11 avril 1786, 27 avril 1786. ANF, ANF, AE, B₃ 286, *Mémoire... de Mr. Dupré*. Για τίς εξαγωγές οικοδομικής ξυλείας από τήν Πελοπόννησο στή Ζάκυνθο. Πρβλ. Μιχ. Σακελλαρίου, Ή Πελοπόννησος κατά τήν δευτέραν Τουρκοκρατίαν, Άθήναι 1939, σ. 296.

66. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 12 avril 1786. ANF, AE, B₃ 242, *Mémoire... de Mr. Dupré* (1800). *Leake, Travels*, τ. I, σ. 182.

της έκμεταλλεύσεως φαινόταν προβληματική και ζητήθηκε νέα οικονομική υποστήριξη. Έτσι άρχισε να επικρατεί αμφιβολία στην Τουλών για την απόδοση της «εταιρείας» Lasalle στη μακρινή Ἀλβανία και να αντιμετωπίζεται τροποποίηση των συμβάσεων⁶⁷ που είχαν υπογραφεί. Εκτός όμως από τά οικονομικά προβλήματα και τίς άλλες δυσκολίες, που οί Γάλλοι, άπροσάρμοστοι στις τοπικές συνθήκες, άδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν, σοβαρότερα έμπόδια συνάντησε τό έργο των Lasalle από τόν ανταγωνισμό των Ἑλλήνων. Γι' αυτό και έκρινε άναγκαίο ό J. B. Lasalle να προκαλέσει φημάνι που να έπιτρέπει ύλοτομία μόνο στην έταιρεία του και για τό λόγο αυτό πραγματοποίησε ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη (1786)⁶⁸. Ἀποστέλλοντας επίσης, όπως αναφέρθηκε, τόν άδελφό του Φραγκίσκο μέ ομάδα έκτιμητῶν στην Ἀλβανία, προσπάθησε να πείσει τούς Ἑλληνες ξυλεμπόρους ότι ή έταιρεία του θα περιοριζόταν στην έκμετάλλευση των δασῶν τοῦ Δυρραχίου. Τό ίδιο όμως έτος (1786) οί πληρεξούσιοι έμποροι τοῦ Lasalle Dupré και Fauchet κατέβηκαν από τό Δυρράχιο «μέ συγκεκριμένο σκοπό να ματαιώσουν πάση θυσία τίς ενέργειες τοῦ Παπαχρήστου», τοῦ μόνου Ἑλληνα που έμεινε άκμαίος στό ξυλεμπόριο και είχε αντιδράσει στην έφαρμογή των σχεδίων τοῦ J. B. Lasalle⁶⁹. Συγχρόνως, οί Γάλλοι έμπόδιζαν τό έργο των Ἑλλήνων: προξενούσαν μέ διάφορους τρόπους φθορά στην ξυλεία, έμπόδιζαν τίς έξαγωγές, έσπερναν διχόνοια στις σχέσεις των Ἑλλήνων και των Γάλλων «*maîtres charpentiers*» και ύψωναν τίς τιμές άγορᾶς. Καταπάτησαν επίσης δασικές περιοχές που ό ξυλέμπορος Παπαχρήστου είχε προαγοράσει για τέσσερα χρόνια και σέ συνεργασία μέ

67. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 1 novembre 1785. ANF, Marine, B₃ 802, Lasalle, Versailles, 4 juillet 1785. ATF, 5E 191, f. 143, Toulon, 24 septembre 1785, 27 septembre 1785, extrait de registre, δπ. π.

68. ANF, Marine, B₃ 802, Micalopoulo, Marseille, 31 mars 1785. ANF, AE, B₁ 1186, ff. 339-340. Traduction de la lettre sans date à M(onsieu)r le consul du Roy à Zante: "Lasalle il est parti de là pour Smirne et de Smirne à Constantinople, avec intention et résolution d' obtenir un firman pour venir icy où je taille le bois pour me troubler". Ο *Leake*, Travels, τ. 1, σ. 181, αναφέρει ότι μέ ενέργειες τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ ό Lasalle επέτυχε την έγκριση της Πύλης.

69. ANF, AE, B₁ 1186, Zante, 11 avril 1786, Traduction de la lettre par Papatristo sans date à M(onsieu)r le consul de Roy à Zante. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, 22 fevrier 1786, 8 juin 1785: Πρόκειται για μυστικές ενέργειες χωρίς την έγκριση τοῦ Sauveur. Πρβλ. *Μαξίμου*, Ἡ αύγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 68. Ἰσως δέν διαβάστηκε σωστά από τό Μάξιμο τό όνομα τοῦ αντιπροσώπου που είναι Fauchet και όχι Μποσάι.

τόν ύποπρόξενο Παρούση προχώρησαν αὐθαίρετα σέ προετοιμασία παράνομης ἐκμεταλλεύσεως. Ἔτσι, ὅταν ἀπό τό γαλλικό ὑπουργεῖο Ναυτικῶν, μέ τό ὁποῖο εἶχε συνάψει ἐπίσης συμφωνίες ὁ Ἕλληνας, δόθηκε ἐντολή, ὕστερα ἀπό σχετικές διαμαρτυρίες του, γιά καλύτερη μεταχείρισή του καί προτάθηκε ἀπό τό Γάλλο πρόξενο διαιτησία στήν Τουλών, ὥστε νά λάβει ἀποζημίωση⁷⁰ ἀπό τό J. B. Lasalle, εἶχε ἤδη ὑποστεῖ τεράστια ζημιὰ. Ὁ ξυλεμπορικός οἶκος Grimaldy διαλύθηκε ἐπίσης μετά τή γαλλική Ἐπανάσταση⁷¹ καί ὁ J. B. Lasalle, εὐνοημένος καί ἀπό τίς περιστάσεις, ἐπικράτησε. Κατά τά ἔτη 1785-1786 μαρτυροῦνται ἀξιόλογες ἐξαγωγές⁷² ξυλείας ἀπό τήν ἐταιρεία Lasalle. Ἡ ξυλεία αὐτή προερχόταν ἀπό τά δάση Παλίμπεη-Βόνιτσας-Βολίμης-Ἀκτίου-Ζαβέρδας πού προτιμήθηκαν καί γιά τίς ἐκλεκτές σέ ποιότητα βελανιδιές, ἀλλά καί τήν εὐκολία στή μεταφορά. Μέχρι τό 1788 ἀποβάθρα τῶν ἐξαγωγῶν τοῦ Lasalle εἶχε καταστῆ τό χωριό Παλίμπεη⁷³, στό ὁμώνυμο τσιφλίκι τοῦ Ἄλῃ⁷⁴ πασᾶ, ὅπου ἡ ξυλεία φορτωνόταν στά τοπικά πλοῖα γιά νά μεταφερθεῖ στήν Πρέβεζα⁷⁵. Ἀντίθετα, κατά τή μεταφορά τῆς ξυλείας ἀπό τά δάση Ἄρτας καί Ἀσπροποτάμου, ὅπου εἶχαν πραγματοποιηθεῖ ὕλοτομήσεις, ἀνέκυψαν δυσκολίες, γιατί τά δάση ἦταν δυσπρόσιτα, καί ἡ ἔλικοειδῆς μορφή τοῦ Ἀχελῷου δέν διευκόλυνε τήν ποτάμια μεταφορά⁷⁶. Τό ἴδιο συνέβη κατά τή μεταφορά τῆς ξυλείας ἀπό τό ἐσωτερικό τῶν δασῶν Ζαβέρδας-Πλαγιάς, ὅπου δέν ὑπῆρχε ποταμός καί οἱ ἐργάτες ἀδυνατοῦσαν νά μετακινήσουν τούς κορμούς⁷⁷. Ἡ ὕλοτομία πού σχεδιάσθηκε στό δάσος τοῦ Κάρλελι, 20 χιλιόμετρα ἀνατολικά τοῦ Δραγαμέστου, μέ προοπτική νά ἀποδώσει 14.000 κυρτά

70. ANF, AE, B₁ 1186, *Saint-Sauveur*, Zante, 23 mars 1786, 11 avril 1786, 12 avril 1786, 27 avril 1786, 18 mai 1786. Βλ. καί Μαξίμου, Ἡ αὐγή τοῦ καπιταλισμοῦ, σσ. 68-69.

71. Ἡ προξενική ἀλληλογραφία φθάνει ὡς τό 1788: *Σιορόκα*, Τό γαλλικό προξενεῖο τῆς Ἄρτας, σ. 18.

72. ANF, AE, B₁ 1186, *Saint-Sauveur*, Zante, 18 mai 1785, 24 avril 1786: Συγκεκριμένος ἀριθμός δέν ἀναφέρεται.

73. Leake, *Travels*, τ. I, σσ. 164, 172, 182. *Rouqueville*, *Voyage de la Grèce*, τ. 3, σ. 454.

74. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, σ. 610. Πρβλ. γιά τά κτήματα τοῦ Ἄλῃ στό Παλίμπεη πού ἔγιναν ἐκκλησιαστικά, Κ. Σ. Κώνστα, Ἐκκλησιαστικά Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, ΣΕ, τ. 3 (1962) τχ. 17-18, σ. 210.

75. *Rouqueville*, *Voyage en Albanie*, τ. 3, σ. 134.

76. ANF, AE, B₃ 242, *Mémoire... de Mr. Dupré* (1800).

77. Leake, *Travels*, τ. I, σ. 172, σημ. 1.

κομμάτια κατάλληλα για πολεμικά πλοία, τελικά δέν πραγματοποιήθηκε, γιατί στό μεταξύ κηρύχθηκε ή Γαλλική 'Επανάσταση⁷⁸. Δέν υπάρχουν μαρτυρίες για εκμετάλλευση και άλλων δασών βορειότερα, (Σούλι-Μαργαρίρι), όπως αρχικά είχε προγραμματισθεί⁷⁹. 'Η ύλοτομία του J. B. Lasalle μάλλον περιορίστηκε στον περίγυρο του 'Αμβρακικού, αφού και μετά την έξαετή εκμετάλλευση (1785-1791) έμειναν άθικτες αρκετές εκτάσεις στό Μακρυνόρος-Λουτράκι ('Αμβρακικού) Καναλάκι (Πρέβεζας), στην περιφέρεια της 'Αρτας, καθώς και στά δάση Νησιού-Πλαγιᾶς-Ζαβέρδας⁸⁰.

Μετά τίς πρώτες εξαγωγές του F. Lasalle (1785-1786), ύπογράφτηκε, όπως αναφέραμε, από τον άδελφό του συμβόλαιο για πενταετή άνεφοδιασμό των γαλλικῶν ναυπηγείων (1786-1791), στό όποιο δέν αναγράφεται ή προβλεπόμενη νά αποσταλεί ποσότητα, αλλά μόνο ή ποιότητα και τά είδη της ξυλείας. 'Ο Leake μάς πληροφορεί ότι ή σύμβαση αυτή άνανεώθηκε για άλλα πέντε χρόνια, αλλά τά γεγονότα της Γαλλικής 'Επαναστάσεως και ή δολοφονία του J. B. Lasalle έμπόδισαν την πραγματοποίησή της. Σύμφωνα μέ τούς ύπολογισμούς του συνεργάτη του Lasalle J. Dupré, ή συνολική άπόδοση της εταιρείας Lasalle έφθασε τά 75 φορτία από κομμάτια κυρτής βελανιδιάς, δηλ. περίπου 400.000 κυβικά πόδια⁸¹.

γ' Προβλήματα και άνπροσαρμογές. Τό ύλοτομικό έργο των J. B. Lasalle δέν είχε την προβλεπόμενη άπόδοση. 'Η ξυλεία φθειρόταν κατά τή μεταφορά και οί μεγάλοι κορμοί δέν έγινε δυνατόν νά μεταφερθοῦν από την ένδοχώρα. 'Εξάλλου οί πιέσεις των Τούρκων, οί ύπερβολικές άπαιτήσεις του 'Αλή πασᾶ για τή χορήγηση ύλοτομικῶν άδειῶν, ό άνταγωνισμός των ντόπιων, οί πολυέξοδες άποστολές, οί επιδρομές των κλεφτῶν, παρά τά μέτρα ασφάλειας, ή έλλειψη γενικά προσαρμογής στις τοπικές συνθήκες δυσχέραιναν τό έργο και τό καθιστοῦσαν πολυδάπανο και επικίνδυνο⁸². Πιστώσεις

78. ANF, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré (1800).

79. ANF, AE, B₁ 1186, Saint-Sauveur, Zante, 11 avril 1786.

80. ANF, AE, B₃ 282, Mémoire... de Mr. Dupré (1800). *Leake*, Travels, τ. I, σ. 172, σημ. 1. Πρβλ. χάρτες 1 και 2.

81. *ATF*, 5E 191, f. 139, Marché passé avec le S(eigneur) Jean Baptiste Lasalle négociant de Marseille pour la fourniture pendant cinq années des bois de chêne courbant et de haute futaye... (1786-1791). ANF, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré. Πρβλ. *Leake*, Travels, τ. I, Σ. 181. 'Υπολογίζω τά φορτία σέ κυβικά πόδια έχοντας ύπ' όψη την ίσοδυναμία που δίνει ό *Scrofani*, Voyage, τ. III, πίνακας 3A: 1 φορτίο = 5.000 κυβικά πόδια.

82. ANF, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré (1800). ANF, Marine, B₃ 802,

μετά τό 1786 δέν χορηγήθηκαν⁸³ καί οί πρώτες έξαγωγές δέν είχαν άποδώσει ίκανοποιητικά κέρδη ούτε ύπήρχαν αισιόδοξες προβλέψεις μετά τήν κήρυξη τής Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως⁸⁴. Ἐτσι ὁ J. B. Lasalle ὄχι μόνο περιορίσε τήν ύλοτομία στά γύρω άπό τόν Ἄμβρακικό δάση, αλλά, γιά νά καλύψει τό παθητικό πού αντιμετώπιζε, άποφάσισε νά προσθέσει στήν ἐπιχείρησή του ναυπηγικό κλάδο⁸⁵.

Τό λιμάνι τοῦ Βαθιοῦ, στό ἔσωτερικό τοῦ κόλπου τής Πρέβεζας⁸⁶ 1 χιλιόμετρο άπό τήν πόλη, πού άπό τή άρχαιότητα χρησιμοποιούνταν ὡς ναύσταθμος⁸⁷, λειτουργοῦσε καί τώρα ὡς ναυπηγεῖο⁸⁸ καί θεωρήθηκε άπό τό J. B. Lasalle κατάλληλο γιά νά διαμορφωθεί σέ δικό του ταρσανά⁸⁹. Ἐργαλεῖα καί ναυπηγικά εἶδη, καλώδια, καραβόσχοινα, πίσσα κ. ἄ. προμηθεύτηκε τό ναυπηγεῖο τοῦ Βαθιοῦ σέ πολύ καλές τιμές άπό τήν Κέρκυρα, γιατί ὁ J. B. Lasalle διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τούς Βενετούς διοικητές τής Ἐπτανήσου.

Bois d' Albanie, Lasalle à Ministre Versailles, 4 juillet 1785. *ANF*, AE, B₁ 1187, Saint-Sauveur, Zante, 31 juillet 1788. *Leake*, Travels, τ. I, σ. 181. Πρβλ. *Scrofaní*, Voyage, τ. III, σ. 20.

83. Δέν βρίσκουμε σχετικές μαρτυρίες.

84. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 282. *ANF*, AE, 242, Mémoire... de Mr. Dupré (1800).

85. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 282. Ὑποθέτουμε ὅτι οί ἐνέργειες τοῦ Lasalle ὀφείλονται σέ ἰδιωτική πρωτοβουλία, χωρίς νά ληφθεῖ σχετική ἔγκριση άπό τή Γαλλία, άφού σύμφωνα μέ γαλλικές διατάξεις άπαγορευόνταν ναυπηγήσεις άπό τούς Γάλλους σέ ξένα ἐδάφη: Βλ. *ANF*, AE, B₃ 141, f. 224r, 26 janvier 1717.

86. Ἄρχ. Λευκ. Πρέβεζα, Registro dei pubblici presenti dal 4 Nov. 1783 al 20 Maggio 1785, f. 25v, Prèveza 3 Marzo 1784, 5 Decembre 1784, Provveditore... di Prèveza. Πρβλ. χάρτη 3.

87. Ἄραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, σσ. 108-109. Γιά ναυπηγήσεις στό Βαθύ τό 16ο αἰώνα: *Μέρτζιου*, Τό ἐν Βενετία... Ἀρχεῖον, Μικρά Ἡπειρωτική Χρονογραφία, ΗΧ τ. 15 (1940), σ. 25 (ὁ βάιλος Κερκύρας 17 Ἰουλίου 1500).

88. Ἄρχ. Λευκ. αὐτόθι. Βλ. σημ. 113-115, σ. 31. Σχετικά μέ τίς ναυπηγικές δυνατότητες στό Βαθύ: *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 252 "Vathi sert également et pour le carénage et pour la construction des bâtiments de toute portée". *ANF*, AE, B₁ 172, Boulle, 28 mai 1749. "Il faloit... même faire construire un petit bâtiment de 2.000 à 2.500 quinteaux à Prèveza". "L' année passée certains grecs de Larta ont fait construire un petit bâtiment de 1.200 quinteaux environs au dit Prèveza, mais le maire grec qui menait l' ouvrage n' a pas su y reussir...".

89. Ὁ *Pouqueville* (*AMAEF*, Αρτα, 8 avril 1816, βλ. καί σημ. 88) χαρακτηρίζει κολοσσαία τήν ἐγκατάσταση τοῦ Lasalle. Λεπτομέρειες γιά τό ναυπηγεῖο, βλ. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 282. *Leake*, Travels, τ. I, σ. 181. R. *Walpole* (ἔκ.), Travels in various contries of the East by Sibtoprs, London 1820, σ. 99.

Ναυπηγοί καί ειδικευμένοι ἐργάτες ὑπῆρχαν διαθέσιμοι στὸν τόπο καί καθοδηγήθηκαν ἀπὸ τοὺς Γάλλους "maîtres charpentiers". Στὸ ναυπηγεῖο τοῦ Βαθιοῦ εἶχε προγραμματισθεῖ ἀπὸ τὸ J. B. Lasalle νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὶς κατασκευές ἢ κατώτερη ξυλεία πού δὲν ἔστελναν στὴν Τουλὼν καί ἦταν κατάλληλη γιὰ ναυπηγήσεις ἐμπορικῶν πλοίων⁹⁰.

Καρπὸς τῶν πρώτων ναυπηγικῶν ἐργασιῶν ἦταν μιά ἐμπορικὴ φρεγάτα τῶν 600 τόννων. Γιὰ ἄλλες ναυπηγήσεις δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες· ἀπὸ μερικές ὅμως ἐνδείξεις γιὰ πωλήσεις μικρῶν πλοίων ἀπὸ τὸν Lasalle, μπορεῖ νὰ ὑποτεθεῖ, ὅτι δὲν σταμάτησε ἡ ναυπήγησή⁹¹. Ἀπὸ τὸ περιηγητικὸ κείμενο τοῦ Saint-Sauveur πληροφοροῦμαστε ὅτι τὸ ἔργο τοῦ ναυπηγείου J. Lasalle δὲν συνεχίστηκε μὲ τὴν ἴδια ἐπιτυχία, γιατί ἡ ἐταιρεία Lasalle κλονίστηκε ἀπὸ ἐσωτερικά θέματα πού συντέλεσανε στὴ διάλυσή της. Πρόκειται γιὰ τὶς διενέξεις τοῦ Lasalle καί τῶν συνεργατῶν του Dupré καί Fauchet, πού μετὰ τὴ δημιουργία τοῦ καινούργιου κλάδου, ἀξίωσαν συμμετοχὴ στὰ κέρδη καί ἐπειδὴ ἡ αἴτησή τους δὲν ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴν ἐταιρεία⁹². Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ἡ ἐταιρεία ἀνασυστάθηκε (1791) μὲ νέα μέλη καί τὸ ξυλεμπόριο τοῦ J. B. Lasalle, ὅπως καί τὸ γενικὸ του ἐμπόριο στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀμβρακικοῦ, δὲν διακόπηκε⁹³, ἂν καί συγκεκριμένες ἐξαγωγές ξυλείας δὲν μαρτυροῦνται αὐτῇ τῇ ἐποχῇ. Ἐτσι ἡ ἄποψη τοῦ Saint-Sauveur μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ, μόνο ἂν συνδυασθεῖ μὲ γεγονότα πού προετοίμασαν τὸ θάνατο τοῦ J. B. Lasalle τὸ ἐπόμενο ἔτος (1792).

δ' **Ὁ J.B. Lasalle καί ὁ Ἀλῆ πασάς.** — **Ὁ θάνατος τοῦ J. B. Lasalle.** Ὁ J. B. Lasalle ἐφοδιασμένος μὲ σουλτανικὸ βεράτιο, ὅπως ἀναφέραμε, ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Γάλλων, ἔλαβε εὐκολὰ ἄδεια ὕλοτομίας ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασά⁹⁴, πού δὲν εἶχε συμφέρον νὰ ἐναντιωθεῖ σὲ ἐπίσημο ὄργανο τῶν Γάλλων στὴν Ἡπειρο· εἶχε ἄλλωστε ἀνά-

90. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σσ. 282-283. ANF, AE, B₁ 1187, Saint-Sauveur, Zante, 31 juillet 1788. Βλ. σ. 252.

91. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σσ. 282-283. Ἴστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 107, Πρέβεζα, 18 Ἀπριλίου 1791, Πώληση «μπαρτσέρας».

92. *Saint-Sauveur*, ὅπ. π., σ. 283. Σχετικὰ μὲ τὴ δομὴ τῆς ἐταιρείας δὲν ὑπάρχουν εἰδήσεις. Ἀπλῶς πληροφοροῦμαστε ὅτι οἱ δύο Γάλλοι ἔμποροι ἦταν πληρεξούσιοι τοῦ Lasalle: Μαξίμου, Ἡ αὐγὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, σ. 68.

93. ANF, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré. Πρβλ. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 283. Βλ. σημ. 109 στή σ. 263.

94. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 282. Βλ. σ. 252 τῆς μελέτης.

γκη από την υποστήριξή τους για την εφαρμογή των σχεδίων του.

Ο J. B. Lasalle είχε έλθει στην Ήπειρο σέ κρίσιμη για τόν 'Αλή στιγμή (1786), όταν εκείνος αγωνιζόταν νά επικρατήσει στό πασαλίκι τών 'Ιωαννίνων⁹⁵. Τό 1788 πού ό J. B. Lasalle κυριαρχεί στό ήπειρωτικό ξυλεμπόριο, ό 'Αλής έχει πιά εδραιωθεί στό αξίωμα του⁹⁶ καί είχε ανάγκη από την υποστήριξη μιās ξένης Δυνάμεως, ιδιαίτερα μάλιστα τής Γαλλίας πού εξακολουθούσε νά έπηρεάζει την Πύλη⁹⁷. Συγκεκριμένα κατά τή διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου (1787-1792) άναζητούσε τρόπο προσεγγίσεως μέ τή Γαλλία. Στά πλαίσια αυτών τών προσπαθειών ό 'Αλής εκμεταλλεύτηκε την έγκατάσταση του Lasalle στην Πρέβεζα. Άν καί ό Λουδοβίκος 16ος άπήντησε άρνητικά σέ έπιστολή του 'Αλή μέ θέμα τή σύναψη φιλίας μέ τούς Γάλλους, ό Lasalle εξακολουθούσε νά παραμένει φίλος του 'Αλή, όχι όμως χωρίς άνταλλάγματα. Τά ποσά για τή χορήγηση άδειών από τόν πασά τών 'Ιωαννίνων αυξάνονταν συνεχώς καί από 45-50 έφθαναν τά 70 πουργιά τό χρόνο. Ό Lasalle εξάλλου κατόρθωσε νά πείσει τόν 'Αλή ότι, σέ περίπτωση έπιτυχίας τής έπιχειρήσεως, θά έχει συμμετοχή στά κέρδη. Έτσι εξασφαλιζονταν άδειες ύλοτομίας καί πραγματοποιήθηκε χωρίς έμπόδια ή πρώτη ύλοτομία του J. B. Lasalle στό Ξηρόμερο⁹⁸. Ό Μασσαλιώτης έμπορος, είχε τόσο έπιβληθεί στόν 'Αλή, ώστε ό πασάς νά του άναθέτει έμπιστευτικές άποστολές. Είναι αξιοσημείωτο ότι ό J. B. Lasalle διαβίβασε στόν πρόξενο τής Ρωσίας, στην Κέρκυρα, Λιμπεράκη Παναγιώτου Μπενάκη καί στόν Άντώνιο Ψαρό⁹⁹, τό γνωστό πράκτορα τής

95. Άρς, 'Η Άλβανία καί Ήπειρος... 18ο..., σσ. 139-140 καί σσ. 52-54 στή μετάφραση. Α. Σκιώτη, Άπό ληστής πασάς. Τά πρώτα βήματα του 'Αλή πασά (1750-1784), Θησαυρίσματα, τ. 6 (1969), σ. 287.

96. Κατά τόν Άρς, ('Η Άλβανία καί ή Ήπειρος κατά τό 18ο αϊ., σ. 147 καί στή μετάφραση σ. 58) ό 'Αλή πασάς κατέλαβε τό πασαλίκι τών 'Ιωαννίνων τό 1787 καί όχι τό 1788, όπως υποστήριζε ό Άραβαντινός, ('Ιστορία του 'Αλή πασά, σσ. 108-109).

97. Άρς, Άλβανία, όπ. π., σ. 145 καί στή μετάφραση σ. 56. Shaw, The Ottoman Empire Under Sultan Selim III, σσ. 14-17, 153-154, 165. Για τίς γαλλοτουρκικές διπλωματικές ζυμώσεις (1783-1787) καί τόν προσανατολισμό τής Γαλλίας προς τή συμμαχία Αικατερίνης Β' - 'Ιωσήφ Β', βλ. σ. 88, σημ. 13, σ. 103, σημ. 76.

98. Άρς, όπ. π., σ. 144, καί στή μετάφραση σ. 57. Saint-Sauveur, Voyage, τ. II, σ. 282. Leake, Travels, τ. I, σ. 181. Scrofaní, τ. III, σ. 20.

99. Ό Άντώνιος Ψαρός ήταν πρόξενος τής Ρωσίας στή Μάλτα από τό 1784 καί τό 1787 πού κηρύχτηκε ό ρωσοτουρκικός πόλεμος ήλθε στή Μεσσηνή. Για τή δράση του κατά τόν πόλεμο: Έμμ. Πρωτοψάλτη, 'Η έπαναστατική κίνησης τών

Ρωσίας στη Σικελία, προτάσεις του 'Αλῆ για σύναψη φιλίας με τους Ρώσους¹⁰⁰. 'Ο ἴδιος ἐνημέρωνε τὸν 'Αλῆ για τὴν κατάσταση στὴν Ἥπειρο, ὅταν ἐκεῖνος εἶχε ἀναχωρήσει για τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Αὐστριακῶν (1787)¹⁰¹.

Δέν ὑπάρχουν στοιχεῖα σχετικά με τὴ συμμετοχὴ ἢ τίς διευκολύνσεις τοῦ 'Αλῆ πασᾶ στὴ ναυπηγικὴ ἐπιχείρηση τοῦ Lasalle. Δέν ἔχουμε ἐπίσης ἐνδείξεις ἂν ὁ 'Αλῆ εἶχε προοπτικὴ νὰ ἀξιοποιήσει τὴ ναυπηγικὴ ἐμπειρία τοῦ J. B. Lasalle για τὴν κατασκευὴ στολίσκου πού εἶναι βέβαιο ὅτι ναυπήγησε ἀργότερα (1796) στὴ Σαλαῶρα¹⁰². Διαπιστώνουμε ὅμως κάποια συμβολὴ τοῦ J. B. Lasalle σέ ἄλλα σχέδια καὶ ἐνέργειες τοῦ 'Αλῆ. Τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα στίς ἐκτάσεις Λούρου καὶ Λάμαρης πού πρόσφατα εἶχε ἀγοράσει ὁ 'Αλῆ πασᾶς, τὸ μικρὸ φρούριο πού κτίστηκε στὰ δεξιὰ τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου τῆς Πρέβεζας καὶ ὁ συνοικισμὸς στό τσιφλίκι Κόκκινο, στό ἀπέναντι ἀκρωτήριο, προγεφύρωμα για σχεδιαζόμενη ἴσως ἀπόβαση τοῦ 'Αλῆ στὰ Ἐπτάνησα, θεωρήθηκαν ἀπὸ τοὺς Βενετούς σχέδια τοῦ J. B. Lasalle¹⁰³. Κατὰ τὸ Saint-Sauveur ἡ ἐπίδραση τοῦ J. B. Lasalle στὸν 'Αλῆ εἶχε φθάσει σέ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁ ἔξυπνος Μασσαλιώτης νὰ ἐξουσιάζει «τὴ θέληση καὶ τὸ πουργί τοῦ πασᾶ». Ἔτσι ὁ 'Αλῆ πού ἐμπιστευόταν τοὺς ταλαντούχους ἀνθρώπους, ἔδωσε ἀπεριόριστα δικαιώματα στό συνεργάτη καὶ σύμβουλό του πού ἐπιδίωκε νὰ μονοπωλήσει τὸ ἐμπόριο τοῦ κόλπου, εἰς βάρος τῶν

'Ελλήνων (1787-1792), σσ. 54-55, σημ. 2, ἡ σχετικὴ με τὸν Ψαρὸ βιβλιογραφία. Με τὸν Ψαρὸ εἶχαν ἐπαφές καὶ οἱ Ἕλληνες ξυλέμποροι, βλ. σημ. 45, σ. 159. Μνεῖα για τὸ Λιμπεράκη Μπενάκη καὶ στὸν *Πρωτοψάλτη*, ὄπ. π., σ. 53.

100. Ἄρς, Ἄλβανία καὶ Ἥπειρος τό 18ο αἰ., σ. 151. Για τίς ἐπαφές τοῦ 'Αλῆ πασᾶ με τοὺς Ρώσους: C. F. *Plomer*, *The Diamond of Janina: Ali Pacha, 1741-1822*, London 1970, σ. 44.

101. Σύμφωνα με τίς ρωσικὲς πηγές ('Ἄρς, Ἡ Ἄλβανία καὶ ἡ Ἥπειρος τό 18ο, σ. 146 καὶ στὴ μετάφραση σ. 57) ὁ Lasalle σέ ἀναφορὴς του πρὸς τὸν 'Αλῆ ὑπερέβαλε τὴ σοβαρότητα τῆς καταστάσεως σχετικά με τὴν ἐπαναστατικὴ κινητοποίηση τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἥπειρωτῶν πού εἶχε ὑποκινήσει ἡ Ρωσία με ἀποτέλεσμα —κατὰ τίς ἴδιες πάντα πηγές— οἱ Τοῦρκοι νὰ θεωρήσουν ἀξιόπιστες τίς πληροφορίες πού προέρχονταν ἀπὸ ἀντιπρόσωπο φιλικῆς πρὸς τὴν Τουρκία Δυνάμεως καὶ νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἀποχώρηση τοῦ 'Αλῆ ἀπὸ τὸ μέτωπο.

102. *Τρυφ. Κωνσταντινίδου*, 'Ο στολίσκος τοῦ 'Αλῆ πασᾶ καὶ ὁ κορσικανὸς Κοντοτιέρος Antonio Pissano, «Ναυτικὴ Ἐπιθ.», τ. 34 (1951-1952), τχ. 227, σσ. 29-34. Πρβλ. Ἄραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ 'Αλῆ πασᾶ, σσ. 89-90.

103. *Μέρτζιου*, Ἀνέκδοτα... περὶ Ἄλῆ, σσ. 120, 265-268. *Saint-Sauveur*, *Voyage*, τ. II, σ. 285.

ντόπιων¹⁰⁴. Σχετικά με την επίδοση του J. B. Lasalle σέ άλλους εκτός του ξυλεμπορίου τομείς, έχουμε μόνον ένδειξεις¹⁰⁵. Πρέπει νά σημειώσουμε ότι, όπως οί άλλοι ξυλέμποροι, ανήκει καί αυτός σέ μασονική στοά¹⁰⁶. Ἡ αντίδραση τῶν ντόπιων, πού ἐκδηλώθηκε μέ τήν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας του, εἶναι προφανῶς ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως του στήν περιοχή, γιά τήν ὁποία πληροφορεῖ ὁ Saint-Sauveur, πού ἀναφέρει καί τήν ἀφορμή τῆς δολοφονίας¹⁰⁷.

Ὁ Lasalle ἐπῆρεσε τόν Ἀλή καί στό θέμα διορισμοῦ ἀρματολῶν. Γνωρίζομε ὅτι ὁ Ἀλῆς ἀντικατέστησε κάποιον ἀρματολό μέ ἄλλο, φίλον τοῦ J. B. Lasalle, καί τό γεγονός προκάλεσε δυσარέσκεις σέ ομάδα κλεφταρματολῶν πού θεώρησαν τό J. B. Lasalle ὑπεύθυνον γιά τήν ἀλλαγή¹⁰⁸. Ἐνας, ὅπωςδήποτε λόγος τῆς δολοφονίας τοῦ Lasalle- ἀπό τό Saint-Sauveur χαρακτηρίζεται ὡς ἀφορμή, ἐνῶ ἀπό τόν Rouqueville ὡς τό βασικό αἷτιο-θεωρεῖται ἡ συνεργασία του μέ τόν Ἀλή γιά τή μείωση τῆς βενετικῆς ἐπιρροῆς στήν περιοχή¹⁰⁹. Οἱ φιλικές σχέσεις καί οἱ ἐμπορικές ἐπαφές τοῦ Lasalle μέ

104. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 283.

105. *ANF*, Marine, B, 764, f. 266v, *Assertions... en mémoire de Mr. Saint-Sauveur...*, f. 264v, *Addition aux assertions de mon vice-consul contenant en mon mémoire du 31 decembre 1783*, *AMAEF*, H. Rouqueville, τ. 4, Arta, 8 avril 1816 "... la maison dans laquelle le trop sauveux et trop infortuné Lasalle avoit formé cet établissement colossal...". Πρβλ. *ANF*, AE, B, 1188 (1790-1792), Zante, σέ πολλές ἐπιστολές τοῦ προξένου Ζακύνθου ἀναφέρονται στοιχεῖα γιά τήν περιουσία καί τά ἐμπορεύματα τοῦ Lasalle πού καταγράφηκαν στό Βαθύ μετά τή δολοφονία του.

106. *ANF*, Marine, B, 802, Lasalle, Versailles, 4 juillet 1785, 23 decembre 1785. Πρβλ. σῆμ. 25, σ. 165 καί εἰκ. 1.

107. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σσ. 284-285. Μερικές ένδειξεις γιά τά οἰκονομικά του: Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., Κ 107, φ. 22, Πρέβεζα, 7 Μαΐου 1791, ἀγοραπωλησία. Στό ἀρχειοφυλακεῖο Λευκάδας, σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ φίλου ἀρχειοφύλακα Ν. Βαγενᾶ, βρίσκονται δανειστικές ὁμολογίες τοῦ Lasalle σέ κατοίκους τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀμβρακικοῦ, παρά ὅμως τίς προσπάθειές μου δέν μπόρεσα νά τίς ἐπισημάνω.

108. *Μέρτζιου*, Ἀνέκδοτα... περί Ἀλῆ, σ. 267, μερικές ένδειξεις γιά ἐξάρτηση τῶν ἀρματολῶν Σπ. Καλόγερου καί Δράκου Γρίβα ἀπό τό Lasalle. Δέν ἀναφέρεται στίς πηγές ὁ ἀρματολός τοῦ ὁποίου ἡ ἀντικατάσταση ἔγινε ἀφορμή γιά τή δολοφονία τοῦ Lasalle. Ὑποθέτω ὅμως ὅτι πρόκειται γιά τήν ἀντικατάσταση τοῦ ἀρματολοῦ τῆς Βόνιτσας Κατσικογιάννη ἀπό τό Δράκο Γρίβα (1788), γεγονός πού δημιούργησε νέα ἀντιδικία σέ ἀντιμαχόμενες μερίδες κλεφταρματολῶν. Ὁ Κατσικογιάννης ἐξᾶλλου αὐτά τά χρόνια (1788-1792) εἶναι φίλος τῶν Βενετῶν πού τόν κρύβουν στήν Πρέβεζα καί Βόνιτσα καί δηλωμένος ἐχθρός τοῦ Ἀλῆ, τοῦ ὁποίου λεηλατεῖ τήν ἐπικράτεια. Βλ. *Μέρτζιου*, Ἀνέκδοτα περί Ἀλῆ, σσ. 13, 268, 269-270.

109. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σσ. 284-285. *AMAEF*, Corr. Comm., Arta τ. 4 (1811-1816). H. Rouqueville à Richelieu, Arta, 8 avril 1816.

τούς Βενετούς προβλεπτές δέν θά διαταράσσονταν, ἄν ἐκεῖνος παρέμεινε στό ἐπίπεδο τῶν συνηθισμένων ἐμπορῶν τῆς περιοχῆς. Ἡ ἐπιχείρηση ὁμως τοῦ Lasalle στήν Πρέβεζα, μέ τίς διαστάσεις πού ἔλαβε μετά τή δημιουργία ταρσανᾶ στό Βαθύ, τό μονοπώλιο ἐμπορίου στόν Ἀμβρακικό, ἡ εὐνοια καί ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Ἀλῆ, κατέστησαν τό J. B. Lasalle ἐπικίνδυνο ἀνταγωνιστή τῶν Βενετῶν τῆς Πρέβεζας καί τῶν Ἑλλήνων ἐμπορῶν¹¹⁰ πού ἐπηρέαζαν τήν ἀνίσχυρη βενετική διοίκηση¹¹¹ στήν Πρέβεζα. Ἐκτός ἀπό τά παραπάνω γεγονότα, πού κατά τόν Rouqueville¹¹² ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς δολοφονίας, δέν πρέπει νά παραβλεφθεῖ ὁ ρόλος τοῦ J. B. Lasalle στή διαβουκόληση τοῦ Ἀλῆ γιά τή δυνατότητα μελλοντικῆς κατακτήσεως τῶν νησιῶν τοῦ Ἰονίου. Ἐπειδή οἱ Βενετοί δέν διέθεταν τά μέσα γιά νά ἀνταγωνισθοῦν τό J. B. Lasalle, ὅπως παλιότερα τοὺς Γάλλους στόν ἴδιο χῶρο, κρίθηκε σκόπιμο «ἀπό τήν ἀδύναμη καί δόλια βενετική Γερουσία» ἡ ὀργάνωση δολοφονίας, καί ἄρχισαν ἐνέργειες γιά νά δημιουργηθοῦν ἀφορμές πού θά ὀδηγοῦσαν στήν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου¹¹³. Ἔτσι οἱ Βενετοί ἐκμεταλλεύτηκαν τό γεγονός τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀρματολοῦ, γιά τό ὁποῖο ἐγίνε λόγος προηγουμένως, καθῶς καί τή γενική δυσἀρέσκεια τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου κατά τοῦ Lasalle πού ἴσως τήν ὑποδαύλιζαν καί οἱ πρόην συνεργάτες του¹¹⁴. Ὁ τρόπος ὀργανώσεως τῆς δολοφονίας καί τό πρόσωπο πού τήν ἀποτόλμησε ἐνισχύουν τήν παραπάνω ἄποψη.

Στή βενετική ἀλληλογραφία ἀποσιωπῶνται ὅλα τά προηγούμενα,

110. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σ. 284, "... Le credit., l' influence de Lasalle auprès d' Ali pacha, les succès de ses entreprises, dont l' étendue faisoit toujours de nouveaux progrès, excitèrent l' envie de tous les négociants de ses contrées. On cria au monopole; et bientôt le nombre des ennemis de Lasalle devint considerable..".

111. Γιά τό ρόλο τῶν Συνδίκων στήν Πρέβεζα: *Stamouli*, Prèveza, σ. 15. Γιά τήν ἐπικράτηση μερικῶν οἰκογενειῶν στήν κοινωνία τῆς Πρέβεζας, τίς κερδοσκοπικές ἐπιχειρήσεις τους καί τίς σχέσεις τους μέ τοὺς Βενετούς, Σπ. Ἀσδραχᾶ, Ἀπό τή συγκρότηση τοῦ ἀρματολισμοῦ, σσ. 490-494. Γιά τήν ἐπιρροή τῶν Ἑλλήνων ἐμπορῶν τῆς Πρέβεζας στους Βενετούς προβλεπτές, βλ. διαμαρτυρία τῶν Συνδίκων τό 1751: Κ. Μέρτζιου, Μικρός Ἑλληνομνήμων, τχ. Β' ΗΕ, τ. 8 (1959), σσ. 797-800. Γιά τήν παρακμή τῆς βενετικῆς διοικήσεως στήν Πρέβεζα, βλ. Ἀνδρεάδου, Περί οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἐπτανήσου, τ. Β', σ. 243. Πρβλ. καί σμ. 12, στή σ. 240.

112. *ANAEF*, Corr. Comm., Arta, τ. 4, H. Rouqueville, Arta, 8 avril 1816.

113. *AMAEF*, Corr. Comm., ὄπ. π. Μέρτζιου, Ἀνέκδοτα περί ... Ἀλῆ καί τῶν ἀνθρώπων του. Βλ. σσ. 60-73. *Saint-Sauveur*, Voyage, τ. II, σσ. 284-285.

114. Βλ. σσ. 262-263 τῆς μελέτης.

αναγγέλλεται ή δολοφονία του J. B. Lasalle, ως γεγονός ιδιαίτερα άνησυχητικό και αναφέρεται ότι διατάχτηκαν άνακρίσεις. Τό ίδιο διαπιστώνεται και από τή γαλλική άλληλογραφία. Προσπάθειες έκ μέρους Γάλλων και Βενετών για άνακάλυψη του ένοχου δέν έφεραν άποτέλεσμα¹¹⁵ ως τό καλοκαίρι του 1793, πού στο γαλλικό προξενείο Ζακύνθου έφθασαν πληροφορίες ότι ένοχος, σύμφωνα μέ τελευταίες έρευνες, είχε άποδειχθεί Άνδρούτσος, σύντροφος του Κατσώνη, πού είχε έγκατασταθεί μέ τήν οικογένειά του στην Πρέβεζα¹¹⁶. Η τελευταία πληροφορία έπιβεβαιώνεται και από στοιχεία άλλων πηγών, όχι όμως και ή δολοφονική άπόπειρα κατά του Lasalle.

Η περιοχή είναι ξεσηκωμένη λόγω του ρωσοτουρκικού πολέμου (1787-1792). Άπό τό Άργυρόκαστρο ως τό Αιτωλικό έχουν δικτυωθεί πράκτορες τής Ρωσίας και ή Πρέβεζα άποτελεί σημαντικό κέντρο τής πολιτικής τους δραστηριότητας¹¹⁷. Ο Άνδρούτσος — πατέρας του Όδυσσέα — είναι γνωστό ότι βρίσκεται στην Πρέβεζα άπό τό 1785-1786 ή κατ' άλλες πηγές άπό τό 1778-1780¹¹⁹. Στην άρχή οί βενετικές άρχές τόν προστατεύουν άπό τήν καταδίωξη του Άλμπασά, πού ίσως άργότερα τόν προσλαμβάνει στην ύπηρεσία του¹²⁰.

115. Μέρτζιου, Άνέκδοτα.. περί.. Άλη, σ. 269. AMAEF, Corr. Comm., Zante, τ. 6 (1792-1796), Saint-Sauveur, Zante, 3 septembre 1792, 18 decembre 1793.

116. ANAEF, Corr. Comm., Zante, τ. 6 (1792-1796), Saint-Sauveur, Zante, 2 septembre 1792. Zante, 1 juillet 1793, 4 juillet 1793. “..Qu' un coupable est un nommé Andruzzo Albanois établi à sa famille à Prèveza et compagnois d' armes du fameux pirate Lambro Cazzoni”.

117. Πρωτοψάλτη, Η επαναστατική κίνησης των Έλλήνων (1787-1792), σσ. 47, 57-74, 97, 91.

118. Μέρτζιου, Άνέκδοτα περί Άλη, σσ. 122-124, 265, 268. Του ίδιου, Νέαι είδήσεις περί του Κατσώνη και του Άνδρούτσου, Π. Α. Α, τ. 23 (1959), σ. 19.

119. Σπ. Άσδραχά, Σημείωμα για τόν Άνδρούτσο, «Νέον Άθήναιον», τ. Α' (1955-1956), ΣΣ. 222-239, και του ίδιου, Ο κλέφτης Άνδρούτσος (Μερικές παρατηρήσεις και έπανορθώσεις) ΗΕ, τ. 5 (1956), σσ. 443-446. Στη σ. 444 ειδικά για τό θέμα του χρόνου τής άφίξεως του Άνδρούτσου στην Πρέβεζα και κριτική στη μελέτη του Ηλ. Βασιλά, Ο Άνδρούτσος στην Πρέβεζα (1776-1798), Μιά άνέκδοτος επικήρυξη του άπό τούς Τούρκους, ΗΕ, τ. 5 (1956) σσ. 240-246.

120. Μέρτζιου, Άνέκδοτα... περί ... Άλη, σσ. 122-123. Άρς, Άλβανία και Ήπειρος... τό 18ο αί..., σ. 150 και στη μετάφραση σ. 59. Τό θέμα αυτό δέν έχει εξακριβωθεί και οί άπόψεις του Άρς, για τήν προσχώρηση του Άνδρούτσου και των 3.000 κλεφτών στην ύπηρεσία του Άλη (1791), πού στηρίζονται στις είδήσεις ρωσικών πηγών, έρχονται σε αντίθεση μέ αυτές των βενετικών πηγών, σύμφωνα μέ τίς όποιες ό Άνδρούτσος βρίσκεται υπό τήν καταδίωξη του Άλη (βλ. παρακάτω σημ. 122-125).

Τήν άνοιξη του 1790, συμπλέει με τον Κατσώνη στη θάλασσα, άναμεσα στη Λευκάδα-Ίθάκη και Άκαρνανία, όπου πραγματοποιούνται στρατολογίες και προετοιμασίες για τον πόλεμο¹²¹. Τό 1791 επιδίδεται σε λεηλασίες στην όθωμανική επικράτεια που προκαλούν τις διαμαρτυρίες του Άλη και την άνοιξη του 1792, έτους της δολοφονίας του J. B. Lasalle, επικηρυγμένος από τον Άλη, έχει καταφύγει στα Κύθηρα τον Άπρίλιο μάλιστα του ίδιου έτους, όπως και συχνά κατά τό διάστημα 1786-1790, ζητούσε ό Άλής με έγγραφό του από τον προβλεπτή της Πρέβεζας την παράδοση του Άνδρούτσου και της οικογενείας του «για τά κακουργήματα που διέπραξε εις βάρος των όθωμανών ύπηκόων της επικρατείας του»¹²². Είναι λοιπόν πιθανό, ό Άνδρούτσος που σύμφωνα με πληροφορίες βενετικών πηγών κατόρθωσε νά περάσει από την Πρέβεζα στα τέλη Αυγούστου του 1792¹²³, νά έξυπηρέτησε τό βενετικό σχέδιο ως έχθρός αυτή την έποχή του Άλη και κατ' έπέκταση του Lasalle. Δέν υπάρχουν όμως άλλες άρχαιακές μαρτυρίες που νά επιβεβαιώσουν τις γαλλικές ύποψεις για την ένοχή του.

Μετά τό θάνατο του J. B. Lasalle (27 Αυγούστου 1792) δέν βρίσκουμε άναφορές για συστηματική συνέχιση του γαλλικού ξυλεμπορίου¹²⁴ και γενικότερα γαλλικών έξαγωγών πρώτων ύλων από την περιοχή. Ό Dupré, πρώην συνεργάτης του Lasalle, σε σχετικό ύπόμνημά του (1800) άποδίδει τή διακοπή της δασικής εκμεταλλεύσεως και γενικά των έμπορικών επαφών των Γάλλων με την Ήπειρο στην έμπόλεμη κατάσταση της Γαλλίας, στό έχθρικό κλίμα και την άνασφάλεια που επικρατούσαν στη Μεσόγειο¹²⁵. Είναι εύλογο νά μή θεωρείται αίτια άνακοπής του ξυλεμπορίου ό θάνατος του Lasalle

121. Μέρτζιου, Νέαι ειδήσεις, όπ. π., σσ. 35-43.

122. Μέρτζιου, Άνέκδοτα... περί ... Άλη, σσ. 122-123, 268. Πρβλ. Μέρτζιου, Νέαι ειδήσεις, όπ. π., σσ. 61-62. Για την τύχη του Άνδρούτσου μετά την φυγή του από την Πρέβεζα τό 1792: Ήλ. Βασιλά, Τέσσερα γράμματα του καπετάν Άνδρούτσου στη γυναίκα του, ΗΕ, τ.5 (1956), σσ. 439-442. *Stephanopoli, Voyage*, τ. II, (Μετάφραση), σσ. 267-268.

123. Μέρτζιου, Νέαι ειδήσεις, όπ. π., σσ. 73-74: Ή φυγή του από εκεί, στις πρώτες κι όλας μέρες του Σεπτέμβρη του 1792, ενισχύει την άποψη αυτή.

124. Τήν ήμερομηνία της δολοφονίας δίνει ό *Pouqueville, Voyage de la Grèce*, τ.2, σ. 21. Στους πίνακες του *Scrofanì, Voyage*, τ. III, πίν. 3Α, που περιηγήθηκε στα 1794-1797 την περιοχή, άναγράφονται έτήσιες έξαγωγές ξυλείας στην Τουλών 100.000 κυβικά πόδια. Ίσως άποδίδονται έξαγωγές προηγούμενων χρόνων. Ό Dupré στό ύπόμνημά του άναφέρει διακοπή των έξαγωγών.

125. ANF, AE, B₃ 242, Mémoire... de Mr. Dupré (1800).

από τόν αντίπαλό του Durgé. Από τήν εξέλιξη όμως τῶν πραγμάτων φανερόνεται, ὅτι ἡ προσωπικότητα τοῦ Μασσαλιώτη ἐμποροῦ εἶχε ἐπιδράσει ἀποφασιστικά στήν προαγωγή τῶν γαλλικῶν συμφερόντων στήν Ἡπειρο. Ὁ Durgé παρέμεινε στήν περιοχὴ καὶ ἀναγνωρίστηκε ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας στήν Ἄρτα (1798), τό γαλλικό ὄμως ξυλεμπόριο παρά τίς προσπάθειες ἔκτοτε δέν ἀναβίωσε¹²⁶. Γι' αὐτό δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὑπερβολικὴ ἡ ἄποψη τοῦ H. Rouqueville, προξένου τῆς Γαλλίας στήν Ἄρτα στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, πού, σταθμίζοντας τήν εξέλιξη τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου στή δυτικὴ Ἑλλάδα, γράφει «ὅτι ὁ θάνατος τοῦ ἄτυχου Μασσαλιώτη συνετέλεσε στήν παρακμὴ τῆς γαλλικῆς εὐημερίας στήν Ἡπειρο¹²⁷».

126. Τό θέμα θά διαπραγματευθοῦμε σέ ἄλλη ἐργασία μας.

127. AMAEF, Corr. Comm., Arta, τ. 4, H. Rouqueville, Arta, 23 novembre 1814, 8 avril 1816.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τό 18ο αιώνα ή Μεσόγειος άνακτᾶ τή χαμένη από τήν εποχή τῶν άνακαλύψεων έμπορικῆ της σημασία. Ὁ άνατολικός μεσογειακός χῶρος, ὡς έπίκεντρο καί πολιτικῶν στόχων, έλκύει ὄλο καί περισσότερο τό ένδιαφέρον τῶν δικτυωμένων έκει μέ προξενεία καί πρακτορεΐα Εὐρωπαϊων. Οί Γάλλοι χάρη στά προνόμια τῶν διομολογήσεων είχαν στά χέρια τους τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ έξαγωγικοῦ έμπορίου άγροτικῶν προϊόντων καί πρώτων ὕλων χρήσιμων γιά τίς βιομηχανίες τους.

Τό έμπόριο ναυπηγικῆς ξυλείας στήν Ἡπειρο, πού αὐτή τήν περίοδο καί γιά πρώτη φορά έπισημαίνεται στίς έμπορικές συναλλαγές Γαλλίας-ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, έξυπηρέτησε τήν εφαρμογή ὄχι μόνο οικονομικῶν, αλλά καί ναυτικῶν προγραμμάτων στή Γαλλία, καί μάλιστα σέ έποχές κρίσιμες, ὅπως στά τελευταία χρόνια τοῦ έπταετοῦς πολέμου, μετά από τόν πόλεμο αὐτόν καί κυρίως τήν περίοδο τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐτσι στήν έλληνική αὐτή περιοχή ὀργανώθηκε δασική έκμετάλλευση έξαρτημένη από ξένη άγορά, σέ περίοδο κρίσεως τοῦ έμπορίου ναυπηγικῆς ξυλείας στήν Εὐρώπη, μέ συνέπεια τό ήπειρωτικό ξύλο, ὡς πολεμική πρώτη ὕλη, νά προκαλέσει τόν άνταγωνισμό άλλων ένδιαφερομένων. Ἀπό τίς διαστάσεις τοῦ άνταγωνισμοῦ τῶν Γάλλων μέ Μαλτέζους, Ναπολιτάνους καί κυρίως Βενετούς, ὄχι σπάνια καί μέ Ἀγγλους καί Ἰσπανούς γιά τή μονοπώληση τοῦ ήπειρωτικοῦ ξυλεμπορίου, άποδεικνύεται ή άξία τοῦ ήπειρωτικοῦ ξύλου, πού οί συνθηκες άγορᾶς του ήταν γιά τούς Γάλλους έξαιρετικά συμφέρουσες.

Συγκυριακή στό ξεκίνημα καί τίς φάσεις της ή δασική έκμετάλλευση στήν Ἡπειρο, έντάχθηκε σταδιακά στά παραδοσιακά πλαίσια τοῦ έμπορίου μέσα στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ὅπου τό έσωτερικό έμπόριο έξαρτιόταν από παράγοντες έξωτερικῆς άγορᾶς καί οί τιμές του ρυθμίζονταν ανάλογα μέ τούς έπιβαλλόμενους φόρους. Στήν περίπτωση τοῦ ξυλεμπορίου, πού ὡς ένα σημείο, ήταν λαθρεμπόριο, λόγω τῆς άπαγορεύσεως έξαγωγῶν πολεμικῶν ὕλων από τόν ὀθωμανικό νόμο, ὁ συνθετότερος φορολογικός συντελεστής (είδικές

αδειες ύλοτομίας και εξαγωγής) συμπιέζε όχι μόνο τό ισοζύγιο, αλλά και τά ὄρια, τίς φάσεις, τή διεξαγωγή μιᾶς συγκεκριμένης δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Εἶναι ἀξιοσημεῖο τό γεγονός, ὅτι γιά τριάντα περίπου χρόνια τό γαλλικό λαθροξυλεμπόριο διεξαγόταν ἀκόλυτα, χάρη στίς φιλικές σχέσεις τῶν Γάλλων ἐμπόρων καί προξένων μέ τούς τοπικούς διοικητές, πού τίς θέρμαιναν τά φιλοδωρήματα, μολονότι, δέν ἐκδόθηκε τελικά, παρά τίς γαλλικές προσπάθειες, φερμάνι. Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ Γαλλία ἐπηρεάζε αὐτή τήν ἐποχή τό Διβάνι. Ἔτσι ἡ ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν τῆς γαλλικῆς διπλωματίας στό θέμα αὐτό παραμένει πρόβλημα πού ἰδιαίτερη ἐρευνα θά διεφώτιζε. Τό γεγονός πάντως τοῦ λαθροξυλεμπορίου ἀποτελεῖ μιᾶ ἀκόμα διαπίστωση γιά τήν ἀποσύνθεση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας στήν παρακμασμένη ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Ἡ ἄσκηση τοῦ λαθρεμπορίου ἐξαγοραζόταν ἀκριβά, κυρίως τήν ἐποχή τῆς ἐντατικῆς ύλοτομίας (1770-1785). Ἄν καί δέν ὑπάρχουν ἐπαρκῆ στοιχεῖα γιά νά παρακολουθήσει κανεῖς ἐξελικτικά πόσο ἐβάρυναν οἱ δασμοί, ἔκτακτοι καί τακτικοί, ἐπί τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος, διαπιστώνεται γενικά ὅτι τό παθητικό τῶν προμηθευτῶν, κυρίως στά τέλη τοῦ 18ο αἰώνα, ὀφείλεται σέ μεγάλο βαθμό καί στήν ἀπληστία τῶν διοικητικῶν καί φορολογικῶν ὀργάνων.

Οἱ ἴδιοι παράγοντες, δασμοί καί ἐπιβαρύνσεις τῆς ἐξουσίας, ρύθμιζαν καί τίς τιμές ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς πού δέν λειτουργοῦσε αὐτόνομα, ἀλλά μέ τό σύστημα τῶν μεσαζόντων. Κλιμάκωση ὁμως τιμῶν σέ ἀγοραστικά ἐπίπεδα δέν εἶναι δυνατόν νά ἀνιχνευθεῖ, λόγω ἐλλείψεως στοιχείων. Οἱ τιμές ἀγορᾶς στήν Τουλὼν ἐξαρτιόνταν ἀπό τή ζήτηση τοῦ εἴδους τόσο στή Γαλλία, ὅσο καί γενικότερα στήν Εὐρώπη πού κορυφώνεται σέ περιόδους πολεμικές, ἀλλά προσδιορίζονταν καί ἀπό τήν προσφορά τῶν Ἑλλήνων ξυλεμπόρων καί τό μεταξύ τους ἀνταγωνισμό. Ἡ διαφοροποίηση τιμῶν στίς δύο παράλληλες ἀγορές (ἐσωτερική-ἐξωτερική) ἄν καί ἐμφανῆς, δέν ἐπιβεβαιώνεται πάντοτε. Διαπιστώνεται ὁμως ὅχι ἀπό συγκριτικά στοιχεῖα, ἀλλά ἀπό συχνές μαρτυρίες στή γαλλική ἀλληλογραφία, ὅτι ἡ προτίμηση τοῦ ἠπειρωτικοῦ ξύλου ἀπό τούς Γάλλους δέν ὀφείλεται μόνο στή ποιότητα, ἀλλά καί στή συμφέρουσα τιμή του.

Ἡ ἐπιτυχία τῶν Γάλλων σέ αὐτό τόν ἐμπορικό τομέα στηρίχτηκε κυρίως στόν τοπικό ἐργατικό παράγοντα. Ἀσχολήθηκε πλῆθος ἀνθρώπων στήν ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν καί δόθηκε εὐκαιρία νά ἀναπτυχθοῦν ἐργατοεμπορικές δυνάμεις καί νά ἀναδειχθοῦν ἱκανοί Ἑλλήνες ἔμποροι, πού τελικά μονοπώλησαν τό ξυλεμπόριο. Στήν

ἐπικράτηση τῶν τελευταίων συνετέλεσε ἡ ἀποτυχία τῶν ξένων ἐμπόρων, Ναπολιτάνων καί Γάλλων, πού ἀποδείχτηκαν ἀνίκανοι νά προσαρμοσθοῦν στίς τοπικές ἐμπορικές δυσκολίες σέ τόπο μέ διοικητική ρευστότητα καί ἀνασφάλεια. Ὁ ἐπιτυχής ἀπό τοὺς Ἕλληνες ἀνεφοδιασμός σέ ξυλεία τῶν ναυπηγείων τῆς Τουλῶν κατορθώθηκε χάρις στήν ἀποδοτική ἐργασία διασεργατῶν καί ξυλεμπόρων. Μικρότεροι ἔμποροι τροφοδοτοῦσαν τίς ἐξαγωγές μεγαλύτερων, συμβεβλημένων μέ τὰ ναυπηγεῖα καί συσσωματωμένων σέ ξυλεμπορική ομάδα. Οἱ ἐπαγγελματικοὶ κλάδοι ὑλοτόμων-ξυλευτῶν-τεμαχιστῶν, μεταφορέων καί ἄλλων δασεργατῶν διευρύνθηκαν καί ἐπειδὴ ὑπῆρχε μεγάλη προσφορά ἐργασίας, παρατηρεῖται κάθοδος κατὰ δεκάδες ἢ ἑκατοντάδες ἀρχιμαστόρων καί μαστόρων «πελεκάνων» ἀπὸ τῆ βόρεια Ἡπειρο. Ἀπὸ γαλλικὲς καί ἑλληνικὲς πηγές μαρτυροῦνται κομπανίες ὑλοτόμων ναυπηγικῆς καί βιοτεχνικῆς ξυλείας, πού ἀποκαλύπτουν μιὰ ἀκόμα μορφή συσσωματώσεων στήν Ἡπειρο, πού ἀπὸ τὸ ρυθμὸ καί τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας τῶν μελῶν τοὺς κρινόταν ἡ ἐπιτυχία τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου. Ἡ εἰδίκευση ἐργατῶν στήν ὑλοτομία ναυπηγικῆς ξυλείας στήν Ἡπειρο τὴν περίοδο πού ἐξετάσαμε ἀποδεικνύει τοὺς Ἕλληνες ἔμπειρους στὴ ναυπηγικὴ τεχνικὴ ωρύτερα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα.

Ἡ ἀποσπασματικότητα καί ἡ ἑτερογένεια τῶν τεκμηρίων δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νά προσδιορίσουμε τὰ κέρδη τῶν προμηθευτῶν. Πρόδηλο ὅμως εἶναι, καί μόνο ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα στοὺς ξυλεμπόρους Ἕλληνες καί ξένους, ὅτι τὸ ξυλεμπόριο εἶχε θεωρηθεῖ μέσο πλουτισμοῦ. Τὰ κέρδη εἶναι εὐνόητο ὅτι θά αὐξάνονταν σημαντικά, ἂν οἱ ξυλέμποροι πετύχαιναν ἀπ' εὐθείας ἐξαγωγές, χωρὶς τὴν ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν ξένο ἀντιπρόσωπο ἢ τὰ ξένα πλοῖα. Ἡ ζημία πάντως τῶν ξυλεμπόρων, αἰσθητὴ περισσότερο τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἐκμεταλλεύσεως, δὲν πρέπει νά ἦταν διαρκῆς. Δὲν λείπουν οἱ ἐνδείξεις ὅτι ἀνεξόφλητα δάνεια καί κέρδη συνυπῆρχαν, ἀφοῦ ἄλλοι τομεῖς καί κυρίως ὁ ναυτιλιακὸς ἀπορροφοῦσαν τὰ κέρδη. Ἐξάλλου ἡ παραπληρωματικότητα στὰ ἐπαγγέλματα διευκόλυνε παρόμοια διέξοδο. Ὁ ξυλέμπορος εἶναι συγχρόνως ἔμπορος γενικοῦ ἐμπορίου, πλοίαρχος ἢ πλοιοκτήτης, ἐνοικιαστὴς προσόδων, πρόξενος ἢ ξένος πράκτορας, δανειστής καί τοκογλύφος, καί σέ μιὰ περίπτωση ἱερέας.

Ἄν ὅμως τὰ κέρδη τῶν ξυλεμπόρων δὲν μποροῦν νά καθορισθοῦν μέ ἀκρίβεια, συνάγεται ἀπὸ τίς πηγές ὅτι μέ τὸ δανεισμό σέ ξυλεμπόρους κέρδιζαν Τοῦρκοι, Ἕλληνες, Ἑβραῖοι καί Γάλλοι ἔμποροι ἐγκατεστημένοι στήν Ἡπειρο, ὅπως καί μεγαλέμποροι ἀπὸ τὴν

Τουλών, τή Λυών καί τή Μασσαλία. Τό χρηματιστικό κέρδος μέ τήν προσθήκη τοῦ αγιο, λόγω καί τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ τουρκικοῦ νομίσματος, εἶχε ὑπερβεί τό 30% μέ ἀποτέλεσμα ὁ δανεισμός νά ἀποβεῖ προσοδοφόρα ἀσχολία. Μέ τά χρήματα ἀπό τήν ἐξόφληση τῶν δανείων, πού εἰσπράττανε οἱ τοκιστές μετά τήν πληρωμή τῶν φορτίων, ταξιδεύοντας γι' αὐτό πέντε-ἕξι φορές τό χρόνο στή Γαλλία, ἀγόραζαν ἐμπορεύματα πού τά διοχέτευαν στήν ἑλληνική ἀγορά. Τό ξυλεμπόριο λειτουργοῦσε ὡς μοχλός τοῦ γενικοῦ ἐμπορίου, πού ἡ πορεία του διαγράφεται παρόμοια μέ τοῦ ἀποικιακοῦ: ἐξαγωγή πρώτη ὕλης - εἰσαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων. Ἐτσι ἓνα συγκεκριμένο εἶδος ἐμπορίου δέν ἀποδίδει μεμονωμένα, ἀλλά σέ ἀλληλεξάρτηση μέ τοὺς ἄλλους κλάδους, ὕστερα ἀπό ἄνοιγμα στή διεθνή ἀγορά. Τό χρήμα κινεῖται ἀκατάπαυστα στό διαπεριφερειακό ἐμπόριο καί τόν τοκισμό καί ὁ συνδυασμός τῆς ιδιότητος ἐμποροῦ-τοκιστῆ ὑπολογίζεται ὡς ἀποδοτικός τρόπος πλουτισμοῦ. Ἄν λοιπόν τή βεβαιότητα μας σχετικά μέ τή συσσώρευση πλούτου τήν ἀντικαθιστοῦν ἐντυπώσεις ἢ ὑποθέσεις -παρόλο πού τά ὑψηλά ποσοστά τοῦ αγιο προδίδουν ἐπιταχυνόμενη συσσώρευση- πρὸς τό ἀκόλουθο συμπέρασμα συγκλίνει ἡ μελέτη μας: τό χρήμα πολλαπλασιάζεται μέ τή δανειοδότηση καί παίρνει ἀλλεπάλληλες ἐπενδυτικές μορφές. Πρόκειται γιά διαπιστώσεις μέ γενικότερο ἐνδιαφέρον καί ὄχι χωρίς τή δυνατότητα παραλληλισμοῦ μέ ἀνάλογες μορφές ἢ μηχανισμούς τῆς οικονομικῆς ζωῆς στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία.

Ἡ ἐμπορική ἀνάπτυξη τῆς Πρέβεζας μετά τό 1770 μαρτυρεῖται ἀπό περιηγητικές καί ἀρχαιακές πηγές. Ἡ ἐκτίμηση τοῦ γεγονότος κάθε φορά γίνεται ἀπό διαφορετική ἄποψη. Σύμφωνα μέ τά δεδομένα τῶν πηγῶν μας, ἡ δασική ἐκμετάλλευση ὑπῆρξε σημαντικός παράγοντας καί θά μπορούσαμε νά τή θεωρήσουμε πρωταρχικό συντελεστή τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς, ἂν ὑπῆρχαν συγκριτικά στοιχεῖα. Γιά τήν ἐξυπηρέτηση τοῦ γαλλικοῦ ξυλεμπορίου συγκεντρώθηκαν στήν Πρέβεζα ἀξιόλογες ἐργατεμπορικές δυνάμεις πού ἀναπτύχθηκαν ἐντυπωσιακά. Τό ἀσήμαντο μέχρι τότε λιμάνι -ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψη τά δημογραφικά καί οικονομικά στοιχεῖα πρὶν ἀπό τό 1750- ἀποβαίνει τόπος ἔλξεως. Μεγάλοι ξυλεμποροί, ἐμποροί-μεσάζοντες τῆς ναυπηγικῆς ξυλείας, παραγγελιοδόχοι τῆς δούγας, εἰδικευμένοι τεχνίτες στήν ὕλοτομία ναυπηγικῆς ξυλείας προέρχονταν ἀπό ἄλλες ἑλληνικές περιοχές, ἐνῶ οἱ μεταφορεῖς ἦταν ξένοι. Δυναμική εἶναι στό γαλλικό ξυλεμπόριο καί ἡ παρουσία Ἑλλήνων ἀπό τή βόρεια Ἡπειρο, ἐνῶ μεγαλέμποροι ἀπό τά Γιάννενα προσφέρονται γιά ἐπενδύ-

σεις. Οί Έλληνες ξυλέμποροι γενικά κατόρθωσαν χάρη στο επιχειρηματικό τους δαιμόνιο χωρίς προσωπικά κεφάλαια και ειδικές γνώσεις να ανταγωνιστούν επιδέξια τούς Γάλλους και να κρατήσουν για είκοσι δύο χρόνια μιά σοβαρή επιχείρηση που εξυπηρέτησε τά γαλλικά και τά έλληνικά συμφέροντα. Οί εξαγωγές τών Έλλήνων είναι ασύγκριτα μεγαλύτερες από αυτές τών Γάλλων εμπόρων. Ή άποτυχία τών Έλλήνων οφείλεται στη διάθεση ισχυρότερων κεφαλαίων εκ μέρους τών Γάλλων, αλλά και στην τακτική τών ναυπηγείων. Από τή διατριβή, που στίς σελίδες της μέ τή βοήθεια τών τεκμηρίων διαγράφεται ή προσωπικότητα του καθενός, - ή μελέτη δέν στοχεύει σέ παρουσίαση οικονομικοκοινωνικού τύπου, - προβάλλει ένας νέος Έλληνας έμπορος, ο ξυλέμπορος, στον οποίο διακρίνουμε τά γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Βαλκάνιου εμπόρου τής εποχής. Δέν είναι χωρίς ενδιαφέρον τό γεγονός ότι ή Πρέβεζα, τήν περίοδο άκριβώς τής εμπορικής της άκμης επιλέγεται ως κέντρο τής ρωσικής δραστηριότητας για έπαναστατική κινητοποίηση στην περιοχή (β' ρωσοτουρκικός πόλεμος 1787-1792). Ένας από τούς ξυλεμπόρους, ο Ευστάθιος Παρούσης, υπήρξε από τά ήγεται της στελέχη, ενώ οί πρωταγωνιστές του κινήματος έχουν έπαφές και διατηρούν σχέσεις μέ τούς ξυλεμπόρους. Ή συνείδηση τής έθνικης ανεξαρτησίας γνωρίζουμε ότι ώριμάζει νωρίτερα στους Έλληνες εμπόρους. Δέν έχουμε όμως περισσότερα ή λεπτομερέστερα στοιχεία για τό ρόλο γενικά τών Έλλήνων ξυλεμπόρων στο κίνημα ούτε είμαστε βέβαιοι, αν ή ένταξή τους σέ τεκτονική αδελφότητα σχετίζεται μέ τό θέμα τής έθνεγερσίας.

Ή Πρέβεζα στο μεταίχμιο πολιτιστικών ζωνών και στη διασταύρωση εμπορικών δρόμων, όπου άνεκαθεν συγκρούονταν συμφέροντα, αναδύεται από τήν αφάνεια και βρίσκεται ίσως στην πιο ώριμη στιγμή τής ιστορίας της, αφού θεωρείται σκόπιμο να ανακηρυχθεί έλεύθερο λιμάνι σαν τήν Τεργέστη και τό Fiume και να καταστεί επίκεντρο σέ ύλοτομική επιχείρηση τών Γάλλων για εκμετάλλευση δασικών πηγών από τήν Άκαρνανία ως τή Δαλματία. Μέ τήν εμπορική και ναυτική άκμή τής Πρέβεζας, επήλθε μεταβολή στην εμπορική τοπογραφία έπειδή, μέ τή μετατόπιση του κέντρου βάρους του εμπορίου από τήν ένδοχώρα σέ ένα άκμαίο ναυτικό κέντρο, ύποβιβάστηκε ή Άρτα, άποθήκη ως τότε του διαμετακομιστικού εμπορίου τής δυτικής Ελλάδας.

Τό δάσος λοιπόν σέ αυτό τον τόπο δέν πρόσφερε μόνο «λημέρια» στους κλεφταρματολούς και άσυλα στους καταδιωγμένους πλη-

θυσμούς, αλλά συνδέθηκε άμεσα με τον άνθρωπο και την τύχη του: τον αγρότη, τον εργάτη, το βαρκάρη, το μικρέμπορο, το μεσίτη, το μεγαλέμπορο, το φτωχό και τον άστό, συνετέλεσε στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου τρόπου ζωής με τον όποιο ο άνθρωπος προσπορίζεται τα αναγκαία, επιβιώνει ή πλουτίζει και αποδείχτηκε παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης. Άμοιβαία εξάρτηση περιβάλλοντος και ανθρώπινων ομάδων διαπιστώνεται από τη διαπραγμάτευση του θέματος, πού προσφέρει ένα ακόμα δείγμα οικονομικής ζωής αναπόσπαστα συνδεδεμένης με τό χώρο και τις δυνάμεις του.

Κατά την αξιοποίηση της φυσικής αυτής πηγής επισημαίνεται η λειτουργικότητα των μορφολογικών χαρακτήρων του εδάφους σε σχέση με τό ανθρωπογεωγραφικό σύμπλεγμα. Ό τρόπος, οι φάσεις, ή έκταση της εκμεταλλεύσεως επηρεάστηκαν τόσο από τη διαμόρφωση του εδάφους όσο και από τη σύστασή του: ευλίμενα παράλια και προσιτές άκτές, όρεινοι όγκοι, αποκλεισμένα στην ένδοχώρα ή παράλια, βατά ή αδιάβατα δάση, δίκτυο πλωτών ποταμών ή παραποτάμων, άμμώδες, ξηρό ή άργιλώδες υπόστρωμα έπαιξαν ρυθμιστικό ρόλο: ύλοτομικές, μεταφορικές, ξυλεμπορικές διαδικασίες άκολούθησαν συνδυαστικές λύσεις πού πρόσφερε, υπαγόρευε ή ένέπνεε ο γεωγραφικός χώρος και ή φύση. Παραποτάμιες δασικές ζώνες προσείλκυσαν άνθρωπους για εργασία. Έτσι οι ανθρώπινες ομάδες βρίσκονται ένταγμένες στην ένότητα του βιογεωγραφικού συνόλου.

Στήν έντατική και άλόγιστη δασική εκμετάλλευση της εποχής εκείνης, πιθανώς και προηγούμενων ή έπόμενων χρόνων, μπορεί νά αποδοθεί ως ένα σημείο ή εξαθλίωση των σημερινών ήπειρωτικών χωριών -Τζουμέρκα-Πράμαντα- Άγναντα-, όπου τά αποψιλωμένα βουνά δέν μπορούσαν νά συγκρατήσουν τά νερά και οι κάτοικοι υποφέροντας από πλημμύρες τά έγκατέλειψαν. Η εκμετάλλευση για ίκανοποίηση ανθρώπινων αναγκών και για κερδοσκοπία διευκολύνθηκε από τά πλωτά ποτάμια, πού βοήθησαν στη διεξαγωγή του ξυλεμπορίου, αλλά συντέλεσανε και στη φθορά των δασών.

Τό δάσος στό χώρο της δυτικής Ελλάδας έκτιμήθηκε και απέδωσε ως πλουτοπαραγωγική πηγή σε δεδομένη ιστορική στιγμή. Έκμετάλλευση δασικού πλούτου μαρτυρείται βέβαια και σε προηγούμενα, όπως και σε έπόμενα χρόνια, αλλά δέν είχε λάβει διαστάσεις, ώστε νά επηρεάσει τη ζωή του τόπου. Η συγκεκριμένη εκμετάλλευση (1732-1792) ήταν συνάρτηση των έξωτερικών παραγόντων και της όθωμανικής πραγματικότητας.

Οι προοπτικές των Γάλλων για αξιοποίηση των δασικών πόρων

στή δυτική 'Ελλάδα δέν ανακόπηκαν μέ τή Γαλλική 'Επανάσταση καί τή δολοφονία τοῦ Γάλλου ἐμπόρου Lasalle. Ὁ προσανατολισμός γιά προμήθεια ξυλείας ἀπό τά δάση 'Ακαρνανίας- 'Ηπείρου εἶχε πλέον σταθεροποιηθεῖ καί ἔκτοτε παρατηρεῖται ἀναζήτηση ξυλείας ἐπίμονα ἀπό τήν ἴδια περιοχή, γεγονός πού συνδέεται μέ τήν ἀνατολική πολιτική τοῦ Ναπολέοντα καί μέ τούς νέους ἀνταγωνισμούς στό χῶρο τῆς δυτικῆς 'Ελλάδας.

Conclusion

La Méditerranée retrouve au 18ème siècle l'importance commerciale perdue à partir de la période des Découvertes. La Méditerranée orientale tout particulièrement est aussi le centre qui attire de plus en plus l'intérêt politique et commercial des Européens, dont la présence s'agrandit par les consulats et les agences. Les Français grâce aux privilèges des capitulations tenaient dans leurs mains la plus grande partie du commerce extérieur des produits agricoles et des matières premières utilisables par leurs industries.

Le commerce du bois de construction navale en Epire (1710-1792) traité par notre étude s'ordonne autour de trois points principaux. Le premier esquisse le plan des forêts exploitables en Grèce de l'Ouest, examine l'intérêt des Français pour le bois de construction dans les régions grecques de Naxos, de Mont-Athos et de golfe d'Arta et explique les raisons qui ont menées à la préférence d'exploitation dans les forêts d'Acarnanie et d'Arta. Le deuxième concerne les conditions du commerce. Le bois de construction navale, constaté par cette thèse comme matière première dans les relations commerciales entre la France et l'Empire Ottoman, a été au départ des programmes de construction navale en France surtout durant des périodes cruciales: celle de la fin de la guerre des sept ans et celle de la période de la Revolution Americaine. C'est ainsi que dans cette région de l'Epire a été organisée une exploitation du bois, dépendante du marché étranger pendant la période de crise du commerce de bois de construction. Le bois d'Epire comme matière première de guerre a donc provoqué la concurrence parmi les nations intéressées. On constate la valeur du bois d'Epire par les rivalités d'une part, entre les Vénitiens, les Maltais, les Napolitains, les Anglais et les Espagnols et d'autre part les Français qui voulaient monopoliser ce commerce dont les conditions de marché étaient pour eux exceptionnellement avantageuses.

Le système de cette exploitation effectuée par les Français durant la conjoncture mentionnée plus haut a été inséré graduellement dans

les cadres traditionnels du commerce ottoman qui se dépendait de marché extérieur et dont les prix étaient réglés d'après les impôts imposés. Dans le cas du commerce de bois en Epire le coefficient des impôts, tenu compte des droits spéciaux de coupe et d'exportation, était très compliqué et définitif pour la balance commerciale et la durée d'exploitation.

Ce commerce fut une espèce de contrebande à cause de l'interdiction, d'exportation dictée par la loi musulmane, des matières premières de guerre. Il est remarquable que pendant trente années le commerce en question s'effectuait par les Français sans difficultés grâce aux contacts amicaux des consuls et des négociants Français avec les administrateurs Turcs du lieu, contacts renforcés souvent par les présents et sans aucune permission officielle par la Porte. L'échec des efforts d'Ambassadeur de France même à l'époque pendant laquelle le Divan était très influencé par la France, reste une question qui est loin d'être élucidée par nos sources. Le fait de la contrebande est néanmoins une constatation en plus concernant la dissolution d'administration centrale dans l'Empire Ottoman, sujet subis au grand débat.

Les marchands Grecs et Français surtout surchargés, par les impôts durant la période de la coupe intensive (1770-1785) rachetaient ainsi trop cher la permission donnée par les Turcs du lieu d'exercer un commerce prohibé par la Porte. L'ensemble de nos sources, bien qu'il soit incomplet et sans avoir des données chiffrées, afin de suivre le pourcentage des impôts ordinaires et extraordinaires chargés sur la valeur de la marchandise, nous permet néanmoins de distinguer que la balance négative du commerce, est due jusqu'à un certain degré à la cupidité des fermiers des impôts et des administrateurs locaux.

Les impôts et les droits constituaient aussi les facteurs influant sur les prix du marché intérieur qui ne fonctionnait que par le système des intermédiaires. La formation des prix dans le marché à Toulon se déterminait par les facteurs comme la demande du produit en France et généralement en Europe, accrue pendant les périodes de guerres, les offres du matériel par les procureurs Grecs et la concurrence parmi-eux. Bien que la différenciation des prix dans les deux marchés parallèles (intérieur-extérieur) ne soit pas repérable à travers les données comparatives et chiffrées, il est néanmoins de façon visible d'après des données qualitatives que le bois d'Epire était préférable par les Français à cause de son prix intéressant.

Les porteurs et les moyens de cette exploitation constituent le deuxième repère de cette étude. Il ne faut pas omettre que la dite exploitation a été effectivement appuyée sur les forces professionnelles locales, favorisés par cette occasion. Un certain nombre d'indigènes a été occupé dans le domaine des forêts exploitées et il y a eu l'apparition de commerçants grecs compétents de monopoliser en définitive ce commerce. Il est possible de constater que la réussite de ces derniers est due à l'échec des marchands étrangers Napolitains et Français prouvés incapables d'être adaptés aux circonstances difficiles du commerce local dans un pays avec une insécurité et une administration instable.

L'approvisionnement en bois de construction des arsenaux de Toulon réussi par les Grecs et les Français a été parvenu grâce au travail productif des commerçants et des ouvriers locaux. Les petits marchands de bois nourrissaient les exportations des négociants et des grands commerçants attachés au service des chantiers de Toulon et incorporés dans une compagnie. Les groupes professionnels des charpentiers, des coupeurs de pièces de bois, des transporteurs et d'autres ouvriers à cause de la demande accentuée du travail se sont multipliés et on observe la descente par décennies et par centaines des charpentiers et des maîtres-charpentiers de l'Épire du Nord vers les lieux de l'exploitation. Il est justifiable à travers les sources l'existence des collectivités professionnelles des charpentiers du bois de construction et d'industrie, fait qui prouve une nouvelle forme à cette époque là des corporations en Épire. Il apparaît ainsi clairement l'expérience des Grecs à l'architecture navale déjà après 1760.

Les témoignages fragmentaires et de provenance diversifiée nous empêchent de déterminer les profits précis des fournisseurs du bois qu'ils sont par ailleurs hors de doute. Les rivalités entre les commerçants grecs et français montrent bien que ce commerce était considéré par eux comme un moyen de richesse.

Il est raisonnable que les gains seraient augmentés si les procureurs réussissaient des exportations directes sans l'intervention d'un correspondant étranger et sans les transports par les bâtiments étrangers. La perte quelques fois des négociants de bois, plus sensible à la fin de la période d'exploitation ne paraît pas être durable. On dispose des indications d'après lesquels les dettes et les gains coexistaient compte tenu d'existence d'autres secteurs et surtout cel de la navigation qui absorbaient les profits. La complémentarité en autre des activités éco-

nomiques et la liaison de qualité professionnelle facilitait cette issue. Le commerçant de bois est en même temps marchand du commerce général, capitaine ou propriétaire d' un bâtiment, fermier des rentes, consul ou agent d' une nation étrangère, prêteur et usureur et dans un cas prêtre.

S'il n'est pas possible de préciser les gains des fournisseurs de bois, il est clair qu' à cause des prêts faits par ces derniers, gagnaient les usureurs Turcs, Grecs et Juifs et les prêteurs et commerçants Français installés en Epire même aussi bien quelques négociants Français à Toulon, à Lyon et à Marseille. Le gain provenant des prêts augmenté par *agio* à cause de la dévaluation de la monnaie turque, avait dépassé le 30% et l' usure consistait par conséquence une occupation productive. Les usureurs ont perçu en France l' argent provenant de remboursement des prêts, après la livraison des chargements de bois. Pour cela ils voyageaient beaucoup de fois chaque année et ils achetaient là bas des marchandises destinées à la mise à circulation dans le marché grec.

Le commerce du bois a joué un rôle déterminant comme le facteur — moteur dans le commerce général, fait qui approche au système du commerce colonial: exportations des matières premières, importations des produits industriels, dépendance successive des secteurs commerciaux. L' argent circule sans cesse dans le commerce interrégional et dans le domaine des prêts et la double qualité professionnelle de commerçant - prêteur est considérée comme une occasion de richesse.

Si donc notre sûreté en ce qui concerne l' accumulation de richesse remplacent des impressions ou des suppositions - bien que le haut pourcentage d' *agio* montre une accumulation rapide-notre étude se dirige vers la conclusion suivante: l' argent a été multiplié sous le régime des prêts et il a pris des formes successives d' investissement. Il s' agit de constatation de caractère général et avec des possibilités des parallélismes par rapport aux formes ou aux mécanismes de la vie économique dans l' empire ottoman.

L' importance commerciale de Prèveza qui se manifeste avec éclat après 1770 est témoinnée par les sources narratives et celles provenant d' archives. Ce fait est chaque fois apprécié d' un point de vue différent. L' exploitation des bois traitée dans cette étude, a joué selon nos sources, un rôle déterminant sur le développement de cette ville, qu' on pourrait tenir compte, dans le cas de l' existence des éléments comparatifs comme le facteur primordial.

Nous avons déjà dit que les forces des ouvriers et des commerçants qui ont été concentré à Prèveza, ont présenté de plus en plus une évolution impressionnante. Le port jusqu' à ce moment sans importance, tenu compte les données démographiques et économiques avant 1750, devient un lieu attirant. Les grands commerçants du bois, les marchands intermédiaires de bois de construction, les correspondants du bois industriel, les charpentiers spécialistes au coupe du bois de construction provenaient par d' autres régions grecques tandis que les transporteurs étaient aussi étrangers. Les charpentiers Grecs provenant de l' Epire du Nord avaient une présence dynamique aussi bien que les négociants de Giannina offrant des capitaux investis dans le commerce du bois.

Les marchands Grecs du bois ont obtenu, grâce à leurs esprits d' entreprises et sans avoir des capitaux personnels et des notions spéciales sur le commerce, à concurrencer aux Français et à tenir dans leurs mains une entreprise importante qui a servi aux intérêts franco-grecs. Les exportations du bois faites par les marchands Grecs furent incomparablement meilleures que celles faites par les marchands Français. Les dettes des Grecs à la fin d' exploitation sont dûes aux grands capitaux distribués par les Français.

Dans les pages de notre thèse est apparue un commerçant nouveau: le marchand du bois ayant les traits caractéristiques du commerçant balkanique à l' époque considérée.

Ce n' est pas sans intérêt le fait que Prèveza durant la période de son accroissement a été choisi par la propagande Russe comme le centre des activités qui incitaient les habitants du pays aux armes, dans le cadre des préparations de la guerre russo-turque au 1787-89. Un des commerçants Grecs du bois Eust. Paroutzi fut un des chefs dans le réseau révolutionnaire des préparations de guerre, tandis que on constate les liaisons parmi les marchands du bois et les autres personnes dans l' espionnage russe.

On sait que la conscience de l' Indépendance Nationale mûrit plus tôt dans le monde des marchands Grecs. On n' en dispose pas des données concrètes concernant le rôle des marchands de bois dans l' insurrection locale évoquée par les Russes. Il reste aussi à déterminer si l' insertion des marchands en question dans une fraternité inconnue des francs-maçons est un fait lié au sujet de l' Indépendance.

Le port de Prèveza, localisé au croisement des artères commerciales importantes et aux confins des civilisations différentes où depuis

longtemps se confrontaient les intérêts des petites et grandes nations, durant la période examinée, immerge de son invisibilité, et elle se trouve dans le moment, peut-être le plus mûr de son histoire, si on tient compte la proposition mise en place par les Français: Comme Trieste et Fiume, Prèveza vaudrait suivre l' exemple des autres ports francs d' Adriatique favorisant ainsi les entreprises des Français pour l' exploitation des ressources forestières de l' Acarnanie jusqu'au Dalmatie.

L' essor commercial et naval de Prèveza eût aussi des conséquences d' ordre urbain marquées dans la région. Larta, dépôt jusqu'à ce moment du commerce de transit dans la Grèce de l' Ouest a été diminuée en faveur du nouveau port important de Prèveza.

La forêt donc dans la région examinée n' a pas offerte uniquement des relais aux brigands et des asyles aux populations persécutées, mais elle a aussi été attachée immédiatement à n' importe quel homme: l' agriculteur, l' ouvrier, le navigateur, le marchand et le négociant; le pauvre et le bourgeois. La forêt, elle, a parvenu à établir un mode de vie permettant à l' homme de survivre ou de s' enrichir. Une dépendance réciproque entre le milieu et les groupes humains est constaté par le traitement de ce texte qui offre un échantillon encore de la vie économique appuyée au milieu et à ses forces.

Au cours de l' exploitation de cette ressource naturelle le fonctionnement des caractères morphologiques du sol est marqué en relation au complexe anthropo - géographique: La manière, les phases, l' extension de l' exploitation sont sous l' influence tant de formation du sol que de la composition de la terre.

Les côtes approches, les masses montagnardes, les forêts fermées dans le continent, passables ou impassables, le réseau des rivières navigables ou innavigables, le souterrain, sec, sablé ou argilé ont joué un rôle réglementaire.

Les activités de la coupe du bois, du transport en général du commerce ont été soumises aux solutions proposées ou imposées par le milieu géographique et par la nature. Les zones forestières à coté des rivières ont attiré les hommes pour travailler. On reconnaît les groupes humains, intégrés dans l' unité biogéographique.

Il apparaît sans doute que le fait actuel des villages montagnards en Epire abandonnés par leur habitants à cause des inondations est jusqu'à un point explicable dans le cadre de cette étude: l' exploitation intensive des bois sans aucun programme et sans raison, aidée par la

configuration du paysage (rivières navigables), montre un envahissement de la nature par les hommes en vue de profit.

La forêt dans la région de la Grèce de l' Ouest a été appréciée comme une ressource productive influant sur la région au cours d' une certaine époque telle du (1732-1792), bien qu'ils soient temoignés des exploitations des bois avant et après les dates mentionnées. L' exploitation en question fut la connection des facteurs extérieurs et de réalité ottomane.

Les perspectives des Français concernant l' exploitation des ressources forestières en Grèce de l' Ouest n'ont pas arrêté par les faits de la Révolution Française et l' assassinat en Epire du négociant Français J.B. Lasalle. L' orientation des Français vers les forêts d' Epire et d'Acarnanie était déjà stable et dorenavant on y observe des recherches persévérantes par eux, fait attaché à la politique orientale de Napoléon et aux nouvelles concurrences anglo-françaises dans la région examinée.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

Πίνακας 1

Ανιχνεύσεις ή δασική εκμετάλλευση στην Ελλάδα από τους Γάλλους	Παραγωγή στά ναυπηγεία της Τουλών	Ναυτική πολιτική στη Γαλλία	Ευρωπαϊκό κλίμα
1702: ανίχνευση 1706: ανίχνευση		ανάγκες ναυτικές	Ληστρικοί πόλεμοι — Κλειστοί οί δρόμοι για τη Βαλτική
1706-1730: ανακοπή		άδιαφορία για τά ναυτικά	
1730-1736: ανίχνευση-εκμετάλλευση		ένισχυση ναυπηγικής παραγωγής-Maugeras	
1740-1748: ανακοπή		διακοπή ναυπηγικής παραγωγής	Πόλεμος για τη διαδοχή του αυστριακού θρόνου-αποκλεισμός της Τουλών
1748: εκμετάλλευση		Μεγάλες απώλειες μετά τόν πόλεμο-ένισχυση της ναυπηγικής παραγωγής	
1749-1760: ανακοπή		Μείωση του ναυτικού ενδιαφέροντος-ανάξιοι ύπουργοί	
1761-1770: εκμετάλλευση	1764-1767	Κορύφωμα ναυτικής πολιτικής	Έπταετής πόλεμος (1756-1763)-Μεσόγειος άνοικτη λόγω πολέμου στον Άτλαντικό

Ανιχνεύσεις ή δασική εκμετάλλευση στην Ελλάδα από τους Γάλλους	Παραγωγή στά ναυπηγεία της Τουλών	Ναυτική πολιτική στη Γαλλία	Ευρωπαϊκό κλίμα
1770-1780: εκμετάλλευση	1771-1772	Συνέχιση πολιτικής de Choiseul	Αμερικανική Έπασταση-ό Ατλαντικός κλειστός-Ρωσοτουρκικός πόλεμος 1769-1774: έπιπτώσεις μόνο στη ναυπηγική παραγωγή της Τουλών όχι στο ξυλεμπόριο
1780-1790: Έπανεκτίμηση και αναδιοργάνωση της δασικής εκμεταλλεύσεως των Γάλλων στην Ήπειρο	1784	Προσπάθειες για ναυτική αναδιοργάνωση	Ανακατάληψη Μινόρκας από Γάλλους: 1782-γαλλοαγγλικός ανταγωνισμός στη Μεσόγειο
1792-1806: Διακοπή στη δασική εκμετάλλευση των Γάλλων στην Ήπειρο			Καταστροφή ναυπηγείων της Τουλών 1795-κατάληψη Κορσικής από Άγγλους 1806: κατάληψη Μάλτας

ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ
για την απόδοση των δασών σε ναυπηγική ξυλεία **Πίνακας 2**

Έτος	Δάσος	Ποσότητα	Πηγή
1727	Λούρου	80.000 κυβ. πόδ.	Rouqueville, Voyage de la Grèce, 2, 426
1730	Μακρυνόρους	200.000 κυβ. πόδ.	A N F, A, B1 171
1731	Λούρου	60.000-80.000 κυβ. πόδ.	A N F, Marine, D3 9
1732	Λούρου	200.000 κυβ. πόδ.	A N F, AE, B1 171
1732	Λούρου	15.000-20.000 κυβ. πόδ. έτησια	A N F, αυτόθι
1783	Ξηρομέρου	2.000 δένδρα	A N F, Marine, B3 764, Assertions
1783	από Λούρο ως τό Φανάρι	2.000 δένδρα	en mémoire.. de Saint Sauveur
1783	Μακρυνόρους	6.000 δένδρα	A N F, αυτόθι
1783	από Μακρυνόρος ως τό Ξηρόμερο	3.000 δένδρα	A N F, αυτόθι
1783	Λούρου	5.000 δένδρα: 2.000 κατάλληλα 1.000 άμφίβολα 2.000 για κατώτερες κατασκευές	A N F, αυτόθι
1784	Ξηρομέρου Δραγαμέστου	4.000-5.000 δένδρα: για πολεμικά πλοία α', β', και γ' κατηγορίας	A N F, B3 764, Addition aux assertions en memoire de Mr. Saint Sauveur
1784	Ρινιάσσας Φαναριού	800 δένδρα	A N F, AE, B1 11
1784	Χάντζας	600 δένδρα	A N F, αυτόθι
1784	Ξηρομέρου	1.500 δένδρα: για ξυλεία α', β' και γ' ποιότητας 4.400 δένδρα κατάλληλα για κυρτή ξυλεία	A N F, αυτόθι A N F, αυτόθι
1786	Άρτας	20.000-25.000 κυβ. πόδ.	A N F, αυτόθι
1786	Κάρλελι	14.000 δένδρα	A N F, AE, B3 242

ΣΥΝΤΡΟΦΙΕΣ ΕΜΠΟΡΩΝ

Πίνακας 3

Έτος	Συμμετοχή		Προορισμός φορτίων	Πηγή
	Κεφάλαια & Έργασία	Έργασία (μόνο)		
1767	Broccacio	Badin	Τουλών	A N F, Marine B3 486
	Κυδωνάκης-Badin		Τουλών	A N F, αυτόθι
1770-1775	Κυδωνάκης-Σταμάτης		Τουλών	A N F, Marine B3 764, B3 712
1771	Lasalle-Badin	Roque		A N F, Marine B3.764
1772	Μεγαλέμποροι Ίωαννίνων-Badin		Τουλών	A N F, αυτόθι A N Φ, αυτόθι
1772	Γιάννης και Μανώλης	Σταύρος και Σπύρος με τις συντροφίες τους	Τουλών	Ίστ. Αρχ. Πρέβ., K. 42
1774	Κυδωνάκης-Σταμάτης		Τουλών	A N F, Marine, B ₁ 764
1774-1779	Σταύρος-Σπύρος		Τουλών	A N F, Marine B ₁ 92
1777	Γ. Κυδωνάκης- B. Κυδωνάκης		Τρίπολη Μπαρμπιριάς	Ίστ. Αρχ. Πρέβ., K. 101
1778	Κυδωνάκης	Συντροφίες ξυλοκόπων	Τουλών	Ίστ., Αρχ. Πρέβ., K 101
1779	Lasalle-Roque	Κυδωνάκης Θεοχάρης	Τουλών	Ίστ. Αρχ. Πρέβ., K. 101
1779	Μιχαλόπουλος-Σταμάτης		Τουλών	A N F, Marine B _i 92
1780-1781	Σταμάτης-Μιχαλόπουλος		Τουλών	A N F, Marine B3 764
1780-1785	Θέμελης-Παπαχρήστου		Μάλτα	A N F, AE, B ₁ 1186

Έτος	Συμμετοχή		Προορισμός φορτίων	Πηγή
	Κεφάλαια & Έργα	Έργα (μόνο)		
1782	Δ. και Λ. Λάμπρου και και έτ. Β. Κυδωνάκης		Άλεξάνδρεια	Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 155
1783	Β. Κυδωνάκης	Ν. Φώτης (καπετάνιος)	Μάλτα	Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ. 155
1791	Θ. Κομινιώτης	Συντροφιές ύλοτόμων	Ζάκυνθος	Ίστ. Άρχ. Πρέβ., Κ 98

ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΜΠΟΡΩΝ Πίνακας 4

Έτος	Όνομα	Πόλη	Πηγή
1767-1768	Γ. Κυδωνάκης	Μάλτα Κων/πολη	A N F, ΑΕ, Β1 172 Ίστ. ΄Αρχ. Πρέβ., Κ 95, 42
1775	Κ. Μιχαλόπουλος	Παρίσι Τουλών	A T F, IL 435
1776	Κ. Μιχαλόπουλος	Παρίσι Τουλών	A N F, Marine, Β3 764
1777	Κ. Μιχαλόπουλος	Παρίσι Τουλών	A N F, Marine Β3 764
1778-1779	Μ. Σταμάτης	Νεάπολη	A N F, Marine, Β3 712
1779	Κ. Μιχαλόπουλος	Παρίσι Τουλών	A N F, Marine Βi 81
	Γ. Κυδωνάκης	Τουλών	Ίστ. ΄Αρχ. Πρέβ., Κ 101
1780-1781	Γ. Κυδωνάκης	Τουλών- Μασσαλία	A N F, Marine, Β3 764
1780	Μ. Σταμάτης	Τουλών	A N F, Marine, Β3 712
1781	Κ. Μιχαλόπουλος	Τουλών Παρίσι	Ίστ. ΄Αρχ. Πρέβ., Κ155
1781	Γ. Παπαχρήστου	Τουλών	Ίστ. ΄Αρχ. Πρέβ., Κ155
1783	Κ. Μιχαλόπουλος	Παρίσι Τουλών	A N F, ΑΕ, Βi 1186
1783	Στ. Παρούσης	Τουλών Παρίσι Παρίσι	A N F, Β1 1186
1784	Γ. Παπαχρήστου	Τουλών	A N F, Marine, Β3 764 Ίστ. ΄Αρχ. Πρέβ., Κ 42
1785	Κ. Μιχαλόπουλος	Τουλών Παρίσι	A N F, ΑΕ, Β1 1186
1786	Κ. Μιχαλόπουλος	Ζάκυνθο	A N F, αυτόθι

ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

Πίνακας 5

Έτος	Είδος συμβάσεως- Έμπορος- Άνταποκριτής- Διάρκεια
1732	<i>Offres et conditions</i> du capitaine Antoine Icard de la Ciotal pour les bois de chesne qu' il propose de couper à Larta en Epire dans les forests de Loure pour le service du Roy dans l'arsenal de Toulon
1749	<i>Conditions</i> pour la fourniture annuelle de XX jusqu' à XXX mille pieds cubes de Bois de chêne de la forest de Loure dans le golfe de Larta en Albanie à faire au port de Toulon par le Capitaine Olivier de Ciotal pendant <i>six années</i> , pour le service des constructions et rabouts des vaisseaux et autres bâtiments du Roy au port pour commencer la première coupe en 1749. Fait à Toulon le 30 novembre 1748
1775-1776	<i>Traité</i> passé avec le Seigneur François Anguillon négociant de cette ville correspondant d'une compagnie de négociants grecs établis à Prèveza pour fournir dans cet arsenal pendant les années 1775 et 1776 la quantité d'environ 50 à 60 mille pieds cubes des bois de chêne courbans qu' ils se proposent de tirer de l'Albanie Turque en pièces de choix et d'assortiment.
1779	<i>Soumission</i> du Seignuer François Anguillon négociant de cette ville procureur généralement fondé du Seignerur Ashanazio Cas-samba négociant grec résidant à Prèveza pour une fourniture de bois d'orme des forests de l' Albanie Turque pendant l' année prochaine 1779.
1781-1785	<i>Soumission</i> du Seigneur François Anguillon négociant de cette ville, procureur fondé et caution du Seigneur Jean Chidonachy pour la fourniture pendant 4 <i>années</i> , à compter du premier janvier 1781 des bois de chêne et d'orme de l'Albanie Turque.
1784	<i>Soumission</i> du Seigneur Jean Papacristo négociant grec, pour une fourniture de 68 pieces bois de chêne d' Albanie.
1786-1791	<i>Marché</i> passé avec le Seigneur Jean Baptiste Lasalle, négociant de Marseille pour la fourniture pendant cinq années des bois de chêne courbants et de haute futaye en pièces de choix et d'assortiments à exploiter dans les forêts de l' Albanie Turque pour le service du Port de Toulon, à compter du premier janvier 1786 jusqu' au premier janvier 1791.

ΣΧΕΔΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

Πίνακας 6

Α' *Offres et conditions* (1732)

- Άρθρο 1. — Τά φιλοδωρήματα θεωρούνται απαραίτητα για τή διευκόλυνση τής έκμεταλλεύσεως, καθώς και ή αποστολή δυό Γάλλων *maîtres charpentiers* μέ έξοδα του συμβαλλομένου εμπόρου.
- Άρθρο 2. — Τά χρηματικά ποσά για τά φιλοδωρήματα στους Τούρκους διοικητές θά καταβάλλει ό συμβαλλόμενος έμπορος.
- Άρθρο 3. — Ο έμπορος ύποχρεούται νά ειδοποιήσει έγκαιρα τά ναυπηγεία για τήν αποστολή τών απαραίτητων για τή φόρτωση πλοίων.
- Άρθρο 4. — Σέ περίπτωση πολέμου πού δέν θά μπορούν νά προσεγγίσουν γαλλικά πλοία ή μεταφορά θά γίνεται μέ τοπικά και ή δαπάνη θά καταβάλλεται στό συμβαλλόμενο έμπορο.
- Άρθρο 5. — Θά γίνεται δεκτό μόνο τό ξύλο πού φέρει σφραγίδα από τους "maîtres charpentiers" και τό υπόλοιπο θά έπιτρέπεται νά αποθηκευθεί μέ ειδικούς όρους για νά χρησιμοποιηθεί για έπιδιορθώσεις ή νά πωληθεί ευκαιριακά στην Προβηγκία άπαλλαγμένο από δασμούς και ναύλους.
- Άρθρο 6. — Σέ περίπτωση θαλάσσιων κινδύνων θά αποζημιώνεται ό έμπορος μετά από σχετική ένημέρωση του προξένου.
- Άρθρο 7. — Σέ περίπτωση τουρκοβενετικού πολέμου ή έργασία θά έγκαταλείπεται και θά δίνεται αποζημίωση.
- Άρθρο 8. — Ποσό 150.000 γαλλικών λιρών θά προκαταβάλλεται από τον πρόξενο κάθε χρόνο στον έμπορο για τά έξοδα κοπής, τεμαχισμού και μεταφορᾶς στην "Ηπειρο.
- Άρθρο 9. — Αν τά φορτία δέν ανταποκρίνονται στους όρους τής συμβάσεως και τά πλοία έχουν άφιχθεί θά πραγματοποιείται ή φόρτωση, αλλά θά γίνεται ιδιαίτερος διακανονισμός για τήν τιμή.
- Άρθρο 10. — Η τιμή πού προβλέπεται από τό άρθρο 9 θά μειώνεται από 30 σολδία και άνω τό κυβικό πόδι.
- Άρθρο 11. — Αν άρνηθεί ό βασιλιάς νά γίνει ή φόρτωση μέ τιμή 55 σολδία τό κυβικό πόδι και 2,5 γαλλικές λίρες ή έκατοντάδα τών "dovelles" θά γίνει νέα ρύθμιση τιμών. Σέ περίπτωση πειρατείας ή πληρωμή θά γίνει κανονικά.

Ἄρθρο 12. — Ἐάν γίνει δεκτὴ ἢ παραπάνω πρόταση τοῦ ἐμπόρου I card θὰ πληρώνει 15 deniers κατὰ κυβικὸ πόδι γιὰ τὴν ξυλεία πού θὰ εἰσάγεται στὴν Τουλών.

Πηγή: A N F, Marine, B3 352, ff. 180v-182r.

B' *Soumission* (1781)

Δηλώνονται οἱ συμβαλλόμενοι ἔμποροι, ὁ ἀντιπρόσωπός τους στὴν Τουλών, ἢ χρονικὴ διάρκεια τῆς συμβάσεως καὶ ἡ συνολικὴ ποσότητα τῆς ἀποστολῆς, ὑπὸ τοὺς παρακάτω ὅρους:

- Ἄρθρο 1. — Σημειώνονται τὰ εἶδη καὶ οἱ κατηγορίες τῆς ξυλείας καὶ ἡ ποσότητα πού ἀντιστοιχεῖ στό κάθε εἶδος.
- Ἄρθρο 2. — Ἡ ποιότητα τῶν φορτίων πρέπει νά ἀνταποκρίνεται στοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτό θὰ ἐλέγχεται κατὰ τὴν παραλαβή. Ἡ πληρωμὴ θὰ γίνεται ἀνάλογα μέ τὸ εἶδος τοῦ ξύλου, τὴν ποιότητα καὶ τὸ σχῆμα τῶν κομματιῶν, σύμφωνα μέ εἰδικὸ τιμολόγιο πού περιλαμβάνεται στό ἴδιο ἄρθρο.
- Ἄρθρο 3. — Οἱ Γάλλοι "maîtres charpentiers" πού θεωροῦνται ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν ἐτοιμασία τῆς προμήθειας θὰ πληρώνονται ἀπὸ τὸ γαλλικὸ δημόσιο. Ὁ προμηθευτὴς ὑποχρεώνεται νά τοὺς πληρώσει καὶ τὰ χρήματα αὐτά θὰ εἰσπράξει ἀργότερα στὴν Τουλών.
- Ἄρθρο 4. — Γιὰ νά ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὸ "droit de Villefranche" καὶ τοὺς ἄλλους δασμούς τοῦ γαλλικοῦ βασιλείου οἱ καπετάνιοι πρέπει νά εἶναι ἐφοδιασμένοι μέ πιστοποιητικά ἀπὸ τοὺς Γάλλους προξένους στὴν ἔδρα τῶν ὁποίων ἔγινε ἡ φόρτωση πού θὰ ἀναφέρουν τὸ εἶδος τῆς ξυλείας, τὸν ἀριθμὸ τῶν κομματιῶν κάθε φορτίου καὶ τὸν τόπο προορισμοῦ καὶ πού εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐπιδεικνύονται κατὰ τὴ διέλευση τῶν πλοίων ἀπὸ τὰ λιμάνια.
- Ἄρθρο 5. — Ὁ συμβαλλόμενος ἔμπορος ἐπιβαρύνεται μέ τίς δαπάνες γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ὑλοτομικῶν ἀδειῶν, γιὰ τὴ μεταφορά, καθὼς καὶ γιὰ τοὺς θαλάσσιους κινδύνους μέχρι τὴν ἀφίξη τοῦ φορτίου στὴν Τουλών. Ἡ ἐκφόρτωση θὰ πραγματοποιεῖται ἐντὸς δεκαήμερου μετὰ τὸ ἀγκυροβόλημα τοῦ πλοίου στό λιμάνι καὶ σὲ περίπτωση ἐλλείψεως χώρου θὰ παραβιάζεται ὁ σχετικὸς

δρος του ναυλοσυμφώνου, αλλά με την υπερσταλία θα επιβαρύνεται το γαλλικό δημόσιο.

- *Αρθρο 6. — Σέ περίπτωση πειρατείας ή πληρωμή της ξυλείας θα γίνεται κανονικά, μετά σχετική πιστοποίηση του οικείου προξένου.
- *Αρθρο 7. — Την ξυλεία που θα απορρίπτεται ως ελαττωματική είναι υποχρεωμένος ο έμπορος να την εξάγει από τα ναυπηγεία μέσα σε 15 μέρες και με δικά του έξοδα.
- *Αρθρο 8. — Τό σύνολο της αξίας του ναύλου, θα καταβάλλεται στον αντίπρόσωπο των Έλλήνων Anguillon από τον θησαυροφύλακα του λιμανιού της Τουλών, άμέσως μετά τό μέτρημα της ξυλείας σε τρέχον χρήμα, ποσό που θα εξαιρείται από την αξία της ξυλείας κατά την πληρωμή της. Ο Anguillon θα κρατά 4 δέκατα κατά γαλλική λίρα ως συνεισφορά για τό ταμείο των αναπήρων του γαλλικού ναυτικού.
- *Αρθρο 9. — Τελικά για την πραγματοποίηση της προμήθειας ο Anguillon έχει τό δικαίωμα — έκτός περιπτώσεων που τά εμπόδια προκληθούν από σοβαρές αιτίες— να δεσμεύσει περιουσιακά στοιχεία του προμηθευτή και δικά του ως έγγυηση των παραπάνω δρων.

Πηγή: A T F, 5E 184-186.

Γ' *Traité* ή *Marché* (1775-1791)

Δηλώνονται οί λόγοι που επέβαλαν τή σύμβαση με τους Έλληνες, ή διαδικασία για την έγκριση της συμβάσεως και ή διάρκειά της.

- *Αρθρο 1. — Η συνολική ποσότητα της αποστολής και ή προέλευσή της.
- *Αρθρο 2. — Τά είδη και οί κατηγορίες της ξυλείας που πρόκειται να αποσταλεί — Περιορισμοί σε περίπτωση άθετήσεως του δρου.
- *Αρθρο 3. — Μέ έξοδα του Γάλλου βασιλιά θα διευθύνουν τίς εργασίες για την έτοιμασία αυτών των φορτίων οί Γάλλοι "Maîtres charpentiers" που θα μεταφέρουν στην Ήπειρο τά άπαραίτητα για τό έργο όργανα. Οί Έλληνες ξυλέμποροι θα επιβαρυνθούν μόνο με τό ταξίδι άφίξεως και επιστροφής τους που είναι υποχρεωμένοι να φροντίσουν.
- *Αρθρο 4. — Ειδικά πιστοποιητικά στά όποια θα δηλώνεται τό όνομα του

καπετάνιου, ή ποσότητα και ή ποιότητα τής ξυλείας, καθώς και ό τόπος προορισμού του φορτίου θά πρέπει νά χορηγούνται από τους προξένους για νά τά επιδεικνύουν οί καπετάνιοι κατά τίς σταθμεύσεις τους σέ λιμάνια και νά απαλλάσσονται τόσο από τό "droit de Villefranche" όσο και από τους άλλους δασμούς του γαλλικού βασιλείου.

- Άρθρο 5. — Η εταιρεία τής Πρέβεζας θά επιβαρύνεται μέ όλες τίς δαπάνες για τήν εξαγορά άδειών ύλοτομίας και έξαγωγής, τόν τεμαχισμό τής ξυλείας, τή χειραία και θαλάσσια μεταφορά, καθώς και τους θαλάσσιους κινδύνους μέχρι τήν άφιξη του πλοίου στην Τουλών. Η εκφόρτωση θά πραγματοποιείται σέ 10 μέρες από τήν άφιξη και αν δέν ύπάρχει χώρος για άποθήκευση, τό πλοίο μπορεί νά παρατείνει τήν παραμονή του στό λιμάνι, αλλά μέ τήν ύπερσταλία επιβαρύνεται τό γαλλικό δημόσιο.
- Άρθρο 6. — Η ξυλεία πού κρίνεται ποιοτικά κατάλληλη και εισάγεται στά ναυπηγεία απαλλάσσεται από όλους τους τρέχοντες ή περιστασιακούς δασμούς, τόσο τους επιβαλλόμενους από τό Γάλλο βασιλιά, όσο και από ιδιώτες ή κοινότητες. Οί Έλληνες ξυλέμποροι ύποχρεώνονται μόνο νά πληρώνουν 4 δέκατα κατά γαλλική λίρα ως συνεισφορά στό ταμείο των άναπήρων του γαλλικού ναυτικού.
- Άρθρο 7. — Η ξυλεία πού θά κριθεί άκατάλληλη θά επιβαρύνει τους Έλληνες ξυλεμπόρους πού ύποχρεώνονται μέ δικά τους έξοδα νά τή σηκώσουν από τά ναυπηγεία μέσα σέ 15 μέρες.
- Άρθρο 8. — Επειδή ή παρούσα άγορά έχει ως άντικείμενο μόνο κυρτό ξύλο βελανιδιάς, αν συμβεί ή εταιρεία τής Πρέβεζας νά ανακαλύψει δάση ύψηλου δρυμού μέ ξυλεία σέ ποιότητα και αναλογίες κατάλληλες για τίς άνάγκες των ναυπηγείων ύποχρεώνεται νά τίς προμηθεύσει παράλληλα.
- Άρθρο 9. — Η κυρτή ξυλεία θά ύποδιαιρείται στίς ακόλουθες κατηγορίες και θά πληρώνεται στίς έξής τιμές (Δίνεται πίνακας στό ίδιο άρθρο).
- Άρθρο 10. — Η ξυλεία ύψηλου δρυμού θά ύποδιαιρείται στίς ακόλουθες κατηγορίες και θά τιμάται άντίστοιχα μέ τίς έξής τιμές.
- Άρθρο 11. — Αμέσως μετά τή μέτρηση τής ξυλείας θά καταβάλλεται από τό

θησαυροφύλακα τοῦ λιμανιοῦ —ἢ σέ προθεσμία 2 usances ἀπό τό γενικό θησαυροφύλακα τοῦ ναυτικοῦ στό Παρίσι— τό 1/3 τῆς ἀξίας τῆς ξυλείας, ποσό πού θά χρησιμεύσει γιά τήν ἐξόφληση τῶν ναύλων.

- * Ἄρθρο 12. — Θά εἰδοποιεῖται στό τέλος κάθε μήνα ἢ σέ τακτά διαστήματα ἡ ἔταιρεία τῆς Πρέβεζας ἢ ὁ Γάλλος ἀντιπρόσωπός της γιά τήν ποσότητα τῆς ξυλείας πού κρίθηκε κατάλληλη γιά τίς ἀνάγκες τῶν γαλλικῶν ναυηγείων καί γιά τήν πληρωμή τῆς ὁποίας ἐκδόθηκε εἰδικό ἔνταλμα. Ἡ πληρωμή θά πραγματοποιεῖται στό Παρίσι ἀπό τό γενικό θησαυροφύλακα τοῦ ναυτικοῦ σέ ἓνα μήνα μετά τήν ἐκφόρτωση καί ἀπό τό συνολικό ποσό θά ἀφαιρεῖται ἡ προκαταβολή πού δόθηκε γιά ἐξόφληση τῶν ναύλων.
- * Ἄρθρο 13. — Ἐάν μετά τήν ἀποστολή τῆς παραπάνω συμφωνημένης προμήθειας βεβαιώσει ἡ ἔταιρεία τῆς Πρέβεζας ὅτι μπορεῖ νά προμηθεύσει νέες ποσότητες ξυλείας, τά φορτία αὐτά θά γίνονται δεκτά γιά τρία χρόνια μέ τούς ἴδιους ὄρους (ποιότητες-τιμή) καί μέ τήν ὑποχρέωση νά συμμορφώνονται οἱ ἔμποροι ἀπόλυτα σέ κάθε παραγγελία τῶν ναυηγείων.
- * Ἄρθρο 14. — Καί τελικά γιά τήν ἐκτέλεση ὅλων τῶν ὄρων τῆς παρούσας συμφωνίας, ἐκτός περιπτώσεων πού παρουσιασθοῦν ἐμπόδια ἀπό σοβαρές αἰτίες, ὁ ἀνταποκριτής ἔχει τό δικαίωμα νά δεσμεύει τούς ἐμπόρους τῆς ἔταιρείας καί νά τούς ἐπιβάλλει νά συμμορφώνονται στούς παραπάνω ὄρους καί ἐμεῖς ὁ "Commissaire Générale καί ὁ Ordonnateur ὑποσχόμαστε στό ὄνομα τῆς Μεγαλειότητος τοῦ βασιλιᾶ μας καί μέ τήν ἀποδοχή τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν νά τηρήσουμε σέ κάθε λεπτομέρεια τήν παραπάνω συμφωνία καί νά μὴ παραβοῦμε τίς ὑποχρεώσεις μας.

Πηγή: A T F, IL 435.

ΓΑΛΛΙΚΟΙ ΝΑΥΠΗΓΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Πίνακας 7

Pièces d' etraves	— Μεγάλα κομμάτια ειδικά για τήν τρόπιδα τῆς πρύμνης.
Allonges d'ecubier	— Ἐπιμήκη κομμάτια για πρύμνη, ὅπου περνᾷ ἡ ἄλυσίδα τῆς ἄγκυρας.
Allonges ..pour la derrière	— Ἐπιμήκη για πρύμνη καί πλώρη.
Girlandes	— Κομμάτια για τὰ πλευρά τοῦ πλοίου.
Varangues de porque ge- noux et allonges varangues	— Διχαλωτά κομμάτια για τήν ἐνίσχυση τῶν πλευ- ρῶν κυρτά γόνατα καί ἐπιμήκη δίκλαδα.
Courbes pour la première Pont ou la seconde	— Κυρτές σανιδώσεις πού ἐπικαλύπτουν τὰ ὕφαλα τοῦ πλοίου.
Fourças	— Διχαλωτά εὐχρηστα ἐξ ἴσου για πρύμνη καί πλώρη.
demi varagues et demifourças	— Κυρτά μονά.
Varangues acculées	— Διχαλωτά κατάλληλα για ἐνσωματώσεις.
Genous de revers	— Γόνατα γυριστά.
Courbes d'etambot	— Κυρτά κατάλληλα για τό τέλος τῆς καρίνας, ὅπου ἀρχίζει τό σίδηρο καί σχηματίζεται τό πηδάλιο.
Courbes des gaillard	— Κυρτά για τήν κατασκευή θεωρείων κλπ. στή γέφυρα τοῦ πλοίου.
Courbatons	— Κυρτά κατάλληλα νά ἐνώνουν τὰ μεγάλα κυρτά καί τὰ διχαλωτά μέ τὰ ἐπιμήκη.
Bouts d' Allonges	— Κατάλληλα κομμάτια για διασυνδέσεις καί ὑπο- στηρίγματα.

(Ἔγινε ἐπιλογή τῶν ὄρων πού ἀπαντοῦν συχνότερα)

Πηγές: A N F, AE, B₁ 171. — A T F, 5E 180-191, IL, 435

Η ΝΑΥΠΗΓΙΚΗ ΞΥΛΕΙΑ
Κατηγορίες - είδη - διαστάσεις - σύμβολα

Πίνακας 8

Μάρτυς	ΔΕΝΟΜΙΝΑΤΙΟΝ des pièces, suivant le temps qui peut en être fait.	Pieds de longueur.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Αριθμ. par pied de longueur de pièces en débris.	Quantité des cordes de débris en débris.
A	Quille	16 à 20	16 à 20	16 à 20		
AB	Bout de Biogren	16..17	16..20	16..20		de 10 à 150 degrés.
B	Estaque	14..16	15..16	15..16	de 3 à 15 lignes	
D	Courbe-croix	15..17	15..18	15..18	de 12 à 18 lignes	
C	Estaque	15..17	15..17	15..17		
H	Courbe ou Estaque	15..17	15..18	15..18		
XI	Allonge de Courbe	22..26	15..18	15..18		
G	Bout de Biogren ou Estaque	15..17	15..18	15..18		
E	Vergeton ou Estaque	15..17	15..18	15..18		
T	Vergeton ou Estaque	15..17	15..18	15..18		
Y	Vergeton	15..17	15..18	15..18		

Μάρτυς	ΔΕΝΟΜΙΝΑΤΙΟΝ des pièces, suivant le temps qui peut en être fait.	Pieds de longueur.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Αριθμ. par pied de longueur de pièces en débris.	Quantité des cordes de débris en débris.
X	Courbe de fond de verges	11 à 12	12 à 12	12 à 12	de 12 à 20 lignes	
Q	Allonge	14..18	14..17	14..17	de 8 à 24 lignes	
III	Bout de Tillot	17..17	17..17	17..17	de 2 à 4 lignes	
III	Doni-Bout	14..17	15..17	15..17	de 2 à 4 lignes	
K	Bout de Pont	15..16	15..16	15..16	de 2 à 4 lignes	
N	Gréboué	14..15	14..15	14..15	de 15 à 28 lignes	
CE	Courbe d'Estaque	14..16	14..16	14..16		de 70 à 200 degrés.
M	Courbe de Jernette	12..14	12..15	12..16		de 105 à 114 degrés.
1	Courbe d'Arcais	15..17	15..16	14..17		de 100 à 110 degrés.
4	Courbe de Tillot	10..11	14..15	14..17		de 70 à 90 degrés.
5	Courbe de Pont	15..17	15..16	15..17	de 12 à 20 lignes	de 70 à 90 degrés.
BS	Boutiers	14..18	14..18	14..18	de 12 à 20 lignes	
O	Pièce de tout	16..19	16..18	16..18		
F	Mèche de Gouvernail	15..18	16..19	16..19		
16	Plançon	17..18	17..18	17..18		
XXX	Pétion	10..16	13..15	13..15		
AA	Bordage	15..16	15..16	15..17		
4C	Courbe de Capucine	10..11	14..16	14..16		de 55 à 64 degrés.
EC	Allonge d'Estaque	15..16	14..18	14..18		de 7 à 9 lignes. De 4 à 7 de 10 ou 12 à 15 joints en un bout, de 10 à 15 joints en l'autre.
P	Combes de revers	14..15	15..18	14..16		de 4 à 12 lignes de joints en l'autre ou en deux bouts, joints l'un avec l'autre.

Μάρτυς	ΔΕΝΟΜΙΝΑΤΙΟΝ des pièces, suivant le temps qui peut en être fait.	Pieds de longueur.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Αριθμ. par pied de longueur de pièces en débris.	Quantité des cordes de débris en débris.
S	Vergeton de fond	15 à 17	12 à 14	12 à 14	de 4 à 8 lignes	
T	Vergeton accolé	14..17	12..16	12..17	de 9 à 19 lignes	
V	Feurtes	15..16	15..18	15..18		
Y	Combes de revers	14..18	14..18	14..18		
Z	Allonge	15..18	15..17	15..18	de 2 à 14 lignes	
L	Bout de Gillard	15..18	15..18	15..18	de 4 à 4 lignes	
16	Plançon	15..16	15..18	15..18		
17	Plançon	15..16	15..18	15..18		
AA	Bordage	15..16	15..18	15..18		
1	Allonge moyenne	15..17	15..18	15..18	de 8 à 14 lignes	
1	Allonge de revers	15..18	15..18	15..18		
L	Bout de Diestre	15..19	15..19	15..19	de 3 à 4 lignes	
6	Courbe de Gillard	6..9	10..12	8..11		de 74 à 100 degrés.
7	Courbe de Chabré	6..6	6..9	5..8		de 74 à 100 degrés.
II	Seu de débris ou L'étrave	10..16	16..19	14..17		
18	Bout	15..17	14..18	14..18		

Μάρτυς	ΔΕΝΟΜΙΝΑΤΙΟΝ des pièces, suivant le temps qui peut en être fait.	Pieds de longueur.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Pouces de largeur sur le pied de la pièce.	Αριθμ. par pied de longueur de pièces en débris.	Quantité des cordes de débris en débris.
1C	Seu d'étrave de bout	11 à 14	10 à 11	10 à 11		De 11 à 15 de joints dans l'autre, de 12 joints dans l'autre, de 10 à 12 joints dans l'autre, de 10 à 12 joints dans l'autre.
11	Mèche de Courbe	12..14	16..19	16..19		
CA	Chabré	5..11	12..16	12..16		
10	Jars d'arc	15..16	15..18	15..18	de 4 à 5 lignes	
19	Plançon	12..16	12..17	12..17		
PX	Combes de fond	9..11	9..11	8..11	de 3 à 16 lignes	
E	Estaque ou Estaque de Courbe	8..16	12..16	6..9		
11	Boutiers	8..11	8..14	8..11		
14	Boutiers	8..11	8..11	8..11	de 2 à 12 lignes	
19	Bout d'allonge	8..11	8..11	8..11	de 3 à 14 lignes	
11	Bout de Biogren	8..8	8..8	8..8	de 10 à 14 lignes	
11	Silence ou pièce tout droit	6..10	6..7	6..7		
11	Bout d'Estaque	1..5	1..4	1..4	de 1 à 14 lignes	

Ποσοστά ναυτικών εξόδων στά 1780-1782 **Πίνακας 9**

Ποσότητα έξαγωγής	Σύνολο δαπανών (γαλλ. λίρες)			Σύνολο ναυτ. εξόδων (γαλλ. λίρες)	Σύνολο υπό- λοιπων εξόδων (γαλλ. λίρες)
414192 κυβ. πόδια	22309	5	6	91150	132059
Σύνολο ναυτικών εξόδων	Ναύλος	'Ασφάλεια	Ναυτοδάνειο	'Υπερσταλία	
42,07%	24,5%	2,7%	0,209%	15,65%	

ΖΗΜΙΕΣ

κατά την ανταλλαγή συναλλαγματικών **Πίνακας 10**

'Ετος	'Απώλεια σέ γαλλικές λίρες	Σέ συνολικό ποσό	Ποσοστά
1772	2303. 1	102820	2,23%
1773	4041. 19. 10	475062	8,49%
1774	3595	239667	0,85%
1775	4822	321493	1,49%
1776	4554	333827	1,36%
1777	3267	121125	2,69%

Πηγή: A T F, Etat des nolis payés... par... Anguillon (1769-1777) à Toulon 23 mai 1783. — État générale que le ...Sr. Anguillon a fourni aux seigneurs Stamati et Micalopoulo... (1769-1777). — A T F, IL 435, Etat des bois de l' Albanie turque arrivés en ce port pendant les années 1780 et 1781 servant à faire connoître l' augmentation des dépenses pour les nolis et assurances occasionées par la guerre.

Ἐντιστοιχία ναύλου στὴν ἀξία τοῦ φορτίου Πίνακας 11
α'

Ἔτος	Ναῦλος σέ γαλλικὲς λίρες	Ἀξία φορτίου σέ γαλλικὲς λίρες	Ποσοστά
1769	32808	75099	43,7%
1770-1771	21192	66418	31,9%
1772	44634	102820	43,40%
1773	209399	475062	44,07%
1774	178676	239667	74,55%
1775	230298	321493	71,63%
1776	151951	333827	45,4%
1777	124388	121125	102,62% (:)
1782	51865	207460	20%
1780-1782	54678	120251	45%

Ἐξέλιξη τῆς τιμῆς τοῦ ναύλου

β'

Ἔτος	Τιμὴ σέ γαλλικά σολδία	Μονάδα
1732	15	κυβικό πόδι
1770-1771	25-26	»
1772-1773	30-32	»
1774	20-23	»
1775	30	»
1776	36	»
1777-1779	32	»
1781-1782	25	»
1785	20	»

Πηγές: A N F, IL 435, Etat des nolis payés ...par ...Anguillon (1769-1777).
Etat générale que le seigneur Anguillon a fourni aux Stamati et
Micalopoulo (1769-1777). — Etat des bois de l'Albanie Turque arri-
vés en ce port pendant les années 1780 et 1781 se servant à faire
connoître l'augmentation des dépenses pour les nolis et assurances
occasionnées par la guerre. — Tableau servant à faire connoître les
frais énormes que les Srs Stamaty et Micalopoulo ont été obligés de
payer.

ΔΑΠΑΝΕΣ ΕΞΑΓΩΓΩΝ
1780-1782

Πίνακας 12
α'

Ποσότητα ξύλειας	΄Αξία σέ γαλλ. λίρες	΄Εξοδα στήν ΄Ηπειρο	΄Εξοδα στήν Τουλών	Σύνολο εξόδων	Παθητικό
41492 κυβ. πόδ.	120251	157678.6	96150.4	223209.5.6	102948.5.6

΄Αναλυτικός πίνακας δαπανών

΄Εξοδα στήν ΄Ηπειρο ἄδειες-ἀγορά -ἐξαγωγή	Ναῦλος	΄Ασφάλεια	΄Εξοδα στήν Τουλών	΄Υπερσταλίες	Μετρήσεις
157620	54678.6	6065	3493.3	885.2	468

Ποσοστά δαπανών
΄Ισοζύγιο

Σύνολο στήν ΄Ηπειρο	Σύνολο στήν Τουλών	Γενικό σύνολο	Παθητικό Κέρδος
131,07%	54,54%	181,61%	185%

΄Εξοδα κατά κυβ. πόδι

Κατά κυβ. πόδ. στήν ΄Ηπειρο	Κατά κυβ. πόδ. στήν Τουλών	Γενικό σύνολο	Τιμή ἀγοράς στήν Τουλών	Παθητικό κατά κυβ. πόδ.
3,79	1,58	5,37	3,13	2,24

ΔΑΠΑΝΕΣ ΕΞΑΓΩΓΩΝ (σέ γαλλ. λίρες)
1787

β'

Ποσότητα ξυλείας	Αξία σέ γαλλ. λίρες	Εξοδα στήν Ήπειρο	Εξοδα στήν Τουλών	Σύνολο εξόδων	Κέρδος
150037 κυβ. πόδ.	900222	225996	318070	544067.9	356154. 19.3
		Ποσοστά δαπανών (συνολικά) 25,104%	35,332%	60,43%	39,57%
1 κυβ. πόδ.	6	Εξοδα κατά κυβικό πόδι 1,500	2,11	3,626	2,374

Αναλυτικός πίνακας εξόδων
στήν Ήπειρο

Δασική άξια	Εργατικά	Μισθ. διερμην.	Διατροφή διερμην.	Μισθ.-διατρ. ύπηρ.-γραμμ.	Διατροφή προσωπ.	Φιλοδωρ. ξυλοκ.
20876	185256	1080	432	1604	6000	750

στήν Τουλών

Ναύλος	Φιλοδωρήματα	Αφάλεια
270066.12	30000	18004.8

Πηγές: A N F, Marine, B3 764, f.175, Compte des dépenses simulé d'une fourniture de Mr. Lasalle. -A T F, II 435, No 344: Tableau servant à faire connoître les frais énormes des.. Stamaty et Micalopoulo (1780-82)

ΔΑΠΑΝΕΣ
για την έτοιμασία και την αποστολή φορτίου
μετά τό 1770

Πίνακας 13

Είδος δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Χρεώνονται οί Έλληνες	Χρεώνεται ή γραμματεία των ναυπηγ.
στήν Ήπειρο			
Υλοτομική άδεια	1000-2000 γρόσια	»	
Άδεια εξαγωγής της ξυλείας	1000-5000 γρόσια	»	
Φιλοδωρήματα σέ τοπικούς διοικητές	1000-2000 γρόσια	»	
Φιλοδωρήματα στους εργάτες	50-150 γρόσια	»	
Προαγορά δασικής περιοχής	άναλογικά μέ τήν έκταση καί τό είδος των δένδρων		
Ένοίκιο 7-20 ύποζυγίων μέ βόδια ή βουβάλους	1 ζευγάρι ένοικιάζεται 100-120 γρόσια	»	
Άγορά ξυλείας από τόν ιδιοκτήτη του δάσους	2 γρόσια και άνω τό κομμάτι		
Μεταφορικά από τό ποτάμι σέ λιμάνι του Άμβρακικού	20 παράδες ως δύο γρόσια τό κομμάτι	»	
Τελωνείο	4% σέ λιμάνι του Άμβρακικού	»	
	4-6% στήν Πρέβεζα	»	
Μεταφορά από λιμάνι του Άμβρακικού στήν Πρέβεζα	Κατ' άποκοπή ή άνάλογα μέ τήν αξία: 20-30 παρά- δες για κάθε τσεκίни	»	
Εργατικά για ύλοτομία τεμαχισμό και τετραγω- νισμό	3-12 γρόσια τό κομμάτι άνάλογα μέ τίς διαστά- σεις	»	

Είδος δαπάνης	Χρηματικό ποσό	Χρεώνονται οί "Ελληνες	Χρεώνεται ή γραμματεία των ναυπηγ.
Μισθός διερμηνέως	8-15 γρόσια τό μήνα	»	
Μισθός γραμματικού	30 γρόσια τό μήνα	»	
Μισθός άρματολοϋ	100-130 γρόσια τό μήνα	»	
Μισθός Γάλλου maître charpentier	60 γρόσια τό μήνα		»
* Ημερομίσθιο όδηγών σέ περιηγήσεις	20-21 γρόσια	»	
Διατροφή όδηγών, άρ- χιζυλοκόπων, έκτιμητών	4 γρόσια τή μέρα	»	
στήν Τουλών			
Ναϋλος	2,5-3 γαλλ. λίρες τό κυβ. πόδι.	»	
Διαφορά από τήν άν- ταλλαγή συναλ/κών	0,80-2,50% επί τής άξίας του φορτίου		»
* Ασφάλεια	0,75-2,50%	»	»
* Υπερσταλίες		»	»
* Εξοδα για μετρήσεις καί τραπεζιτικές διαδικασίες		»	»
Droit de Villefranche			»
Droit des invalides de la Marine	άναλογικά επί τής άξίας: 4/10 κατά γαλλ. λίρα	»	
Droit de contrôle des actes et quittance		»	
Commission	4-5%	»	

Πηγή: A N F, Marine, B3 764, ff. 270-280v, Assertions en mémoire de Mr. Saint-Sauveur. - Βλ. και σσ. 128-129.

Περιπτώσεις άπορρίψεως φορτίου Πίνακας 14

Έτος	Ποσότητα άποστολής	Ποσότητα πού άπορρίφθηκε	Πηγή
1774	1800 κομμάτια	11107	A T F, 1A ¹ 73
1775	φορτία 4 πλοίων μέ μειωμένη τιμή	πέρασαν στην Καρθαγένη	A T F, IL 435
1775-1776		40.000 κυβ. πόδ.	A T F, 1A ¹ 75
1774		9504 κομμάτια	A T F, 1A ¹ 93
1777	6000 κυβ. πόδ.	1/3 τής άποστολής του Σταμάτη	A T F, IL 435
1777		Μνημονεύεται άπόρριψη φορτίων των έμπόρων Κυ- δωνάκη και Μιχαλόπουλου	A T F, 1A ¹ 75
1778	40.000 κυβ. πόδ.	70.000 γαλλ. λιρ. ζημία	A T F, 1A ¹ 75
1779	45.000 κυβ. πόδ.	32000 κυβ. πόδ. τό υπόλοι- πο πληρώθηκε μέ μειωμένη τιμή	A N F, Marine, B _i 92

ΤΙΜΕΣ*
Ξύλου βελανιδιάς

Πίνακας 15

ESPECES

ΕΤΟΣ	1ο	2ο	3ο	4ο	5ο	Δέν προσ/ζεται
1746						4.3.15
	classe**					
1767	6	6	5	4.10	3	
1773	2.6	—	1.14	1.4	-14	
1774	2.6	1.14	1.10	1.4	1.14	
1775	2.6	1.14	1.10	1.4	1.14	
1775-1776	5.10	5.1	4.10	3.15	3	5.10 4.10 έλ.*
	classe					
1777	5.10	5-	4.10	3.15		
1778	3.15	3.15	2.5	2.5		
	classe					
1779	5.10	5	4.10	3.15		4 έλ.*
1779	5.5	4.15	3.15	3		3.15
1779-1780		3.2			3.10	
1781	5.5	4.15	3.15	3		
1783			4.10	3.15		
1781-1785	5.5	4.15	3.15	3		
1784	3	1.14	1.10	1.4	1.14	
1785	3	1.14	1.10	1.4	1.14	
1786-1787	3	1.14	1.10	1.4	1.14	
1787	6	6	6			
1786-1791	6	5	4.10	4	2.5	

Πηγές: A TF, 5E191, IL 435, 5E 138, 5E 139, 5E 184, 186, — A N F, Marine B3 486.

* σέ γαλλικές λίρες (α' στήλη) και σολδία (β' στήλη).

** Αναγράφεται ή τιμή κατά κατηγορίες —τάξεις— (κάθε είδος διαιρείται σέ πολλές κατηγορίες ανάλογα μέ τίς διαστάσεις και τό σχήμα). Στίς πηγές μας όμως δέν αναφέρεται σέ ποιό είδος ανήκουν οί τέσσερες κατηγορίες ξυλείας. Βλ. και πίν. 8. Στήν τελευταία στήλη δέν προσδιορίζονται τά είδη και οί κατηγορίες.

* έλ. ξύλο από έλατο.

ΤΙΜΗ ΤΗΣ ΔΟΥΓΑΣ
(στήν τοπική αγορά)

Πίνακας 16

Έτος	Είδος δούγας	Κατηγορία	Τιμή σέ γρόσια κατά χιλιάδα	Πηγή: Κώδικας νοταριακού
1783	σταφιδιάρικη	α' και β'	52	K 155
1783	σταφιδιάρικη	α', β', γ'	54	K 155
1785	σταφιδιάρικη	β' και γ'	50	K 103
1785	κρασιάρικη	β' και γ'	50	K 103
1785	σταφιδιάρικη	β' και γ'	55	K 103
1785	σταφιδιάρικη	α' χονδρή	65	K 103
1787	σταφιδιάρικη	α', β', γ'	50	K 96
1787	σταφιδιάρικη	α', β', γ'	55 (άπό παραγ- γελιοδόχο)	K 96
1791	σταφιδιάρικη	α'	60	K 107

ΤΙΜΕΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΗΓΙΚΗΣ ΞΥΛΕΙΑΣ
(στό έσωτερικό έμπόριο)

Πίνακας 17

Έτος	Είδος ξύλου	Διαστάσεις	Τιμή σέ γρόσια ή παράδες	Πηγή: Κώδικας νοταριακού
1782	στελιάρια από πουρνάρι, άριά ή φιλύκι: σχιστά από ξύλο χονδρό και σχισμένο και καμωμένο εις φόρμαν στελιάριου και άσχιστα, ήγουν λουμάνια	μάκρος 4,5 ποδ. βεν. και «χόνδρος κατά τή μόστρα πού έδόθη»	14 τή χιλιάδα	K 155
1783	στραβόξυλα κορμόντα μαντέλια		30 παράδες τό κομμάτι	K 155
1783	κόντζες		35 παράδες τό κομμάτι	K 155
1783	καρίνες	μάκρος 20 ποδ. χόνδρος, πλατ. 12 όργ.	6 τό κομμάτι	K 155
1783	κοράκι τής πρύμνης	μάκρος 18 πόδ. πλάτος 15 όγγιές χόνδρος 12 όγγιές	6,5 τό κομμάτι	K 155
1783	έξωκόρακα τής πλώρης χόνδρος 12 όγγιές	μάκρος 15 πόδ. πλάτος 15 όγγιές	6 τό κομμάτι	K 155
1783	κομμάτι για τό σταυρό τής πρύμνης	μάκρος 18 πόδ. χόνδρος 12 όγγιές πλάτος 12 όγγιές	4 τό κομμάτι	K 155
1783	μπρατζόλι μεγάλο	όργιές 4 ήγουν από δύο όργιές τό κάθε μέρος και νά μετριέται άπ' έξω ό χόνδρος όγγιές 12 και τό πλάτος όσον έβγει	12	K 155

Έτος	Είδος ξύλου	Διαστάσεις	Τιμή σε γρόσια	Πηγή: Κώδικας νοταριακού
1783	μαδέρια	μάκρος 3,5-4,5 όργ. χόνδρος 2,5-3 όγγ. πλάτος 6,5 όγγιές	39 παράδες τό κομμάτι	K 155
1783	καδίνες 28 καδίνες 40 10 ξύλα για κουπαστές 8 κομμάτια για στραγγαλιές	μάκρος 28 πόδ. χόνδρος 10 όγγιές πλάτος 10 όγγιές μάκρος 28 πόδ. χόνδρος 4 όγγιές πλάτος 10 όγγιές μάκρος 4 όργιές χόνδρος 5 όγγιές πλάτος 10 όγγιές μάκρος 4 όργιές πλάτος 10 όγγιές χόνδρος 5 όγγιές	συνολικά καί για τά 102 κομμάτια 260 γρόσια	K 155
1783	τζόγες	μάκρος 3 όργιές χόνδρος 10 όγγιές πλάτος 14 όγγιές	6 τό κομμά- τι	K 155
1783	μπρατζόλια	μάκρος 8 πόδ. χόνδρος 9 όγγιές πλάτος όσον έβγει	100 παράδες τό κομμάτι	K 155
1783	στραβόξυλα μαντάλια	μάκρος 2 όργιές χόνδρος 4 όγγιές	26 παράδες τό φόρτωμα	K 42
1783	μαδέρια	μάκρος 3 όργιές πλάτος 8 όγγιές χόνδρος 2 όγγιές	18 παράδες τό κομμάτι	K 42
1783	ζωνάρια βάρτσαινες καστοπνίκες	μάκρος 8 όργιές χόνδρος 3 όγγιές	40 παράδες τό κομμάτι	K 42
1783	καδίνες	μάκρος 3-4 όργιές	40 παράδες τό κομμάτι	K 42

Έτος	Είδος ξύλου	Διαστάσεις	Τιμή σε γρόσια	Πηγή: Κώδικας νσαριασού
1783	κόρδες μπίντες μαγουλάρια		40 παράδες τό κομμάτι	Κ 42
1783	μπαμπάδες		20 παράδες τό ένα	Κ 42
1783	κόντζες κορμπότα		26 παράδες τό φόρτωμα	Κ 42
1783	στρώσες	χόνδρος 4 όγγιές πλάτος όσο έβγει	26 παράδες τό φόρτωμα	Κ 42
1783	κοράκια καρίνα	μάκρος 52 πόδ. χόνδρος 7 όγγιές πλάτος 9 όγγιές	συνολικά ό-λα τά χονδρά ξύλα	Κ 42
1783	τιμόνο	μάκρος 20 πόδ. χόνδρος 6 όγγιές πλάτος 12 όγγιές	30 γρόσια	Κ 42
1783	άργάτη ταλιαμάρα σάφρα κόντζα τοῦ τουραγέτου	μάκρος 30 πόδ. πλάτος 16 όγγιές χόνδρος 12 όγγιές μάκρος 7 πόδ. ή βρακοσή της 5 πόδ. & ό χόνδρος όγγιές 7		
1783	τζόντα τής πλώρης	μάκρος 10 πόδ. πλάτος 10 όγγιές χόνδρος 6 όγγιές	26 παράδες τό κομμάτι	Κ 42
1783	τζόντα πρίμνης	μάκρος 12 πόδ. χόνδρος 7 όγγιές πλάτος 10 όγγιές	26 παράδες τό ένα	Κ 42
1783	σοκάρακα	μάκρος 10 πόδ. πλάτος 8 όγγιές χόνδρος 8 όγγιές	"	Κ 42

Έτος	Είδος ξύλου	Διαστάσεις	Τιμή σέ γρόσια	Πηγή: Κώδικας νοταριακού
1783	εξακόρακο πρύμνης	μάκρος 10 πόδ. χόνδρος 7 όγγιές πλάτος 10 όγγιές	40 παράδες τό ένα	K 42
1783	τζόγιες	μάκρος 10 πόδ. χόνδρος 7 όγγιές πλάτος 10 όγγιές	»	K 42
1784	ξύλα τής τέχνης	μάκρος 9-15 πόδ. βεν. χόνδρος 9-12 όγγιές πλάκα 12-15 όγγιές	3 γρόσια καί 7,5 παρά- δες	K 96
1784	μπρατζόλια δενδρίσια	μάκρος 11 πόδ. χόνδρος 12 όγγιές	3 γρόσια τό ένα	K 96
1784	μπρατζόλια	μάκρος 4 πόδ. χόνδρος 4 όγγιές	60 παράδες τό ένα	K 96
1784	μπακαλάιοι	μάκρος 12 πόδ. χόνδρος 12-18 όγγιές	2 γρόσιu ό ένας	K 96
1784	κουλουμπάρδοι	μάκρος 11-14 πόδ. χόνδρος 10-14 όγγιές	0,5 γρόσια τό ένα	K 96
1784	ξύλα τής τέχνης	μάκρος 5 όργιές μάκρος 4,4,5 όργιές μάκρος 3 όργιές μάκρος 2 όργιές	92 παράδες 80 παράδες 50 παράδες 30 παράδες	K 102
1784	καρίνα		102 γρόσια ή μία	K 102
ΚΑΥΣΟΞΥΛΑ				
1784			60 παράδες ή όργιά	K 96

ΕΞΑΓΩΓΕΣ
Ναυπηγικής ξυλείας
(περιπτώσιακά)

Πίνακας 18

Έτος	Ποσότητα	Δάσος	Πηγή
ΒΕΝΕΤΟΙ			
1715	ξυλεία για 70-80 γαλιότες	΄Ακαρνανίας	A S V, Busta 957
1718	ξυλεία για 4 πλοία	Δραγαμέστου	A N F, AE, B ₁ 171
1730	12000 κυβ. πόδ.	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
1731	1000 κομμάτια	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
ΓΑΛΛΟΙ (δοκιμαστική έκμετάλλευση)			
1727-1730	:	Λούρου	
1731	4500 κυβ. πόδ.	Λούρου	A N F, Pouqueville, τ. 2, σ. 425
1732 ΄Απρ.	200 κομμάτια	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
1732 Μάιος	237 κομμάτια	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
1732 Μάιος	18000 κυβ. πόδ.	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
1732 Μάιος	6000 κυβ. πόδ. (έπενδύ- σεις) & 400 κυρτά	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
1732 ΄Ιούν.	5000 κυβ. πόδ.	Μάνινας	A N F, AE, B ₁ 171
1732 ΄Ιούν.	400 κυρτά	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
1733	25000 κυβ. πόδ.	Λούρου	A N F, AE, B ₁ 171
1734	:		A N F, AE, B ₁ 171
1740	:		Bamford, Forests, σ. 129
1748	30000-40000 κυβ. πόδ.	Λούρου	A N F, Marine, B ₃ 471
1755	400000 κυβ. πόδ.	Βόρεια ΄Αλβανία	A N F, Marine, D ₃ 9, f. 10v.

ΕΞΑΓΩΓΕΣ
ΝΑΠΟΛΙΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΓΑΛΛΩΝ

Πίνακας 19

Έτος	Ποσότητα	Δάσος	Πηγή
Brocaccio			
1766	25.000 κυβ. πόδ.	Άρτας-Λούρου	A N F, Marine B3 5, f. 10r
Badin			
1766	12000 κυβ. πόδ.	Άρτας-Λούρου	A N F, Marine B3 764, f. 264r
1767	18000 κυβ. πόδ.	Άρτας-Λούρου	A N F, Marine B3 787, f. 182
1775	30000 κυβ. πόδ.	Δυρραχίου	A N F, Marine, B3 787, f. 182
1776-1777	24579 κυβ. πόδ. και 1771 κομμάτια	Δυρραχίου	A N F, Marine, B3 787, f. 182
1776-1777	5146 κομμάτια 30000-40000 κυβ. πόδ. 180.000 κυβ. πόδ. 130.000-140.000 κυβ. πόδ.	Δυρραχίου	A N F, Marine, B3 787, f. 182 A N F, Marine, B3 267v, B3 787, f. 180
Lassalle			
1776-1777	150.000 κυβ. πόδ.	Δυρραχίου	A N F, Marine, B3 787 f. 180
1786-1792	380.000 κυβ. πόδ.	Άμβρακικού Ξηρομέρου Άρτας	AT F, IL 435 — A N F, AE, B3 242

ΕΞΑΓΩΓΕΣ
 τῶν ἐμπόρων τῆς ἐταιρείας τῆς Πρέβεζας **Πίνακας 20**

Ἔτος	Ποσότητα	Δάσος	Πηγή
Κυδωνάκης			
1767	15000 κυβ. πόδ.	Λούρου καὶ Ἄρτας	A N F, B3 486, f. 230,
	627 κομμάτια	Ἀργυροκάστρου	Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ. K. 95 33
1769	12000 κυβ. πόδ.	Κόπραινας	A N F, Marine, B3 764, f. 264v
1768-1770	30000 κυβ. πόδ.	Ἄρτας	A N F, AE, B1 172
1770-1774	:	Λούρου-Χάντζας	A N F, Marine, B3 764, f. 265v
1775	36000 κυβ. πόδ.	Ἄρτας Φαναριοῦ Βουθρωτοῦ	A N F, Marine, B3 764, f. 265v
1778	50000 κυβ. πόδ.	Φαναριοῦ Βουθρωτοῦ	A N F, Marine, B1 88, f. 97r
1779	30000 κυβ. πόδ. σύμβαση	Βουθρωτοῦ Χιμάρας	A N F, Marine, B1 92, ΙΑΠρ. K 43
»	12000 κυβ. πόδ.	Βουθρωτοῦ	Ἰστ. Ἀρχ. Πρέβ., K 101
1781-1785	60000 κυβ. πόδ.	Ἄρτας Φαναριοῦ	A T F, 5E 184, f. 270
Σταμάτης			
1767-1768	30.000 κυβ. πόδ.	Λούρου Χάντζας	A N F, Marine, B3 764, f. 264r
1770-1775	40000 κυβ. πόδ. (μέ τόν Κυδωνάκη)	Λούρου Χάντζας Φαναριοῦ	A N F, Marine, B3 764, f. 264r
1771	155000 κυβ. πόδ.	Λούρου	A N F, αὐτόθι
1774	83000 κυβ. πόδ.	;	A N F, Marine B3 71, 712

Έτος	Ποσότητα	Δάσος	Πηγή
1777-1779	6000 κυβ. πόδ. (Μέ τό Μιχαλόπουλο)	Λούρου Χάντζας Φαναριού	A N F, αυτόθι
1780	18000	;	A N F, Marine, B3
1781	6000 καί 41492 (Μέ τό Μιχαλόπουλο)	;	764, f. 267r
1783	30000 κυβ. πόδ. Σύνολο	Άρτας	A N F, Marine, B3 98
1769-1777	870.000 κυβ. πόδ.	;	A T F, IL 435, état de nolis payés
1770-1780	168.000 κυβ. πόδ.	;	A N F, Marine, B3 71, 712
Μιχαλόπουλος			
1775	;	;	A T F, IA ¹ 75, f. 77
1777	4000 κυβ. πόδ.	;	A T F, 5E 181, f. 356
1779	26811 κυβ. πόδ.	;	A T F, IL 435
1780	18.000 κυβ. πόδ.	;	A T F, IL 435
1780-1782	41492 κυβ. πόδ. μέ τό Σταμάτη	;	A T F, IL 435
1783	18000	;	A N F, AE, Bi 1186
1783-1784	30000 κυβ. πόδ.	;	A N F, Marine, B3 98
1783	25000 κυβ. πόδ. (άπό τά 5000 δένδρα του Σταμάτη)	;	A N F, Marine, B3 764, f. 270r
1784	1200 κομμάτια 1003 κυβ. πόδ.	;	A T F, 5E 190, f. 36.
1785	;	;	A N F, AE, B1 172
1786-1787	33000 κυβ. πόδ.	;	A N F, AE, B1 172
1788	55000 κυβ. πόδ.	;	A N F, AE, B1 172

Ἄλλων Ἑλλήνων ἐμπόρων
(ὄχι μόνο γιά Τουλών)

Πίνακας 21

Ἔτος	Ἐμπορος	Ποσότητα	Δάσος	Προ/σμός	Πηγή
1772	Γιάννης Μανώλης	5000 κ.π. κυβ. πόδ.	Ἄργ/στρου	Τουλών	ΙΑ Πρέβ. Κ 42
1773-1777	;	;	Βόρειας Ἡπείρου	Μάλτα Νεάπολη	Saint-Sauveur, Vogage, II, 276, 279
1776	Καμαρέτας (Κεφ.)	5000 κυβ. πόδ.	Ἄρτας	Τουλών	Ἰστ. Ἄρχ. Πρέβ. Κ 101
1778	Κατσάμπας (Κεφ.)	6000 κυβ. πόδ. & 1200 κομ.	Ἄμβρακι- κοῦ	Τουλών	A T F, 5E 138, f. 238
1779	Σταῦρος καί Σπύρος	45000 κυβ. πόδ.	Βόρειας Ἡπείρου	Τουλών	A N F, Marine, B1 9i
1779-1780	Παπαχρήστος	5000 κυβ. πόδ.	Ἄρτας	Τουλών	A N F, Marine, B3 764—B3 802 —AE, B1 1186
1785	Παρούσης		Παραλία Ἰονίου	Τουλών	A N F, AE, B1 1186
1785	Παπαχρήστου Θέμελης		Λούρου	Μάλτα	A N F, Marine, B3 802—A N F, AE, B1 1186
1785	Παπαχρήστου	15000 κυβ. πόδ.		Τουλών	A N F, Marine, B3 802
κάθε χρόνο		15000 κυβ. πόδ.	Φαναριοῦ	Μάλτα	A N F, AE, B1 1186

ΑΦΙΞΕΙΣ*
ναπολιτάνικων πλοίων με ήπειρωτική ξυλεία
στήν Τουλών

Πίνακας 22

Έτος	Αριθμός πλοίων	Όνομα καπετάνιου	Πηγή
1769	6		A T F, II 435, État des nolis payés aux patrons Napolitains
1770-1771	5		
1769-1771	16 bâtiments		A T F, II 435, État Général de Seigneur Anguillon (1769-1774)
1773	40-22 bâtiments		A N F, Marine, D ₃ 3 ff. 73-74. — A T F, II 435, État Général, δπ.π.
1775	40-29 navires		A T F, IA 73, 30-9-1775, Anguillon
1776	17-16 navires		A T F, II 435, État Général... δπ.π.
1777	16 navires		A T F, IL 435, δπ.π.
1776-1777	60		A T F, IL 435, Traité passé avec... Anguillon
1779	10		A T F, II 435, Reception des bois (1779)
1780	1	Vincenzo Caffiero	A T F, II 435, Traité passé avec... Anguillon
1781	8:2 πολάκες 2 πίγκοι 4 μπαστιμέντα		A N F, Marine, B ₃ 71 17-5-1781
κάθε μήνα			A T F, IL 435, Toulon
31-1-1781	1	Simon Spada	1780, Etat des bois
10-6-1781	1	Vincenzo Fevola	d' Albanie
12-6-1781	1	Vincenzo Attanto	

Έτος	Αριθμός πλοίων	Όνομα καπετάνιου	Πηγή
12-6-1781	1	Paul Lubrano	
15-6-1781	1	Joseph Lubrano	
19-6-1781	1	Anniello Galatola	
15-10-1781	1	Pietro Guartzo	
15-10-1781	1	Panailloti Paracolo	
1783	8		A N F, AE, B ₁ 1186 Zante, 14-3-1783
1784	2	Barascantono Scarpato	
1785-1792	75		A T F, II 435, Traité passé avec Lassale — A N F, Marine, B ₃ 242, Memoire de Mr. Dupré.

* Οί ειδήσεις για τον αριθμό των πλοίων που καταγράφονται στην πρώτη στήλη προέρχονται από την πρώτη πηγή και ο αριθμός της β' στήλης αντιστοιχεί στη β' πηγή. Αναγράφεται μόνο ο αριθμός των πλοίων που είναι βέβαιο ότι έφθασαν στην Τουλών.

ΕΞΑΓΩΓΕΣ
οικοδομικής-βιοτεχνικής ξυλείας-καυσόξυλων
(από την περιοχή του 'Αμβρακικού)

Πίνακας 23

Έτος	Είδος πλοίου	καπετάνιος	ναυλωτής	Είδος ξυλείας	Προ/σμός Πηγή
1767			Σ. Ρέντζος Ν. Ποταμιάνος	«ξυλεία τής τέχνης»	Μάλτα Κ 95
1776		Βενετός	Γ. Κυδωνάκης	καυσόξυλα	Χανιά Κ 101
1777		Κεφαλλονίτης	Π. Βοστιτσιάνος	σανίδια	Τρίπολη Μπαρμπαριάς Κ 42
1777	πολάκα			μπρατζόλια σανίδια	'Αλεξ/δρεια Κ 42
1778	πολάκα	Κεφαλλονίτης		καυσόξυλα	» Κ 102
1780	πολάκα	Κεφαλλονίτης	Ν. Μπέτζος Διαμαντής		'Αλεξ/δρεια Κ 102
1781	πολάκα	Κεφαλλονίτης	Κεφαλλονίτης	καυσόξυλα	» Κ 102
1782	πολάκα	Κεφαλλονίτης	Δ. Λάμπρου	οικοδομική ξυλεία	'Αλεξ/δρεια Κ 155
1782	πολάκα	Κεφαλλονίτης	Δ. Λάμπρου Δ. Λάμπρου κ' κομπανία	οικοδομική ξυλεία	» Κ 155
1782	μαρτιγάνα			οικοδομική ξυλεία	» Κ 155
1783	καίκια	Κεφαλλονίτης	Ν. Φώτος Σ. Κυδωνάκης	ξύλα τής φωτιάς	Μάλτα Κ 155
1783	καίκια			φωτιάς	» Κ 155
1783				φωτιάς	» Κ 155
1790				φωτιάς	» Κ 98
κάθε χρόνο 30 πλοία μεταφέρουν καυσόξυλα στην				'Αλεξάνδρεια:	Α Ν F, ΑΕ, Β ₁ 1186

ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΔΟΥΓΑΣ
(από τήν περιοχή του 'Αμβρακικού)

Πίνακας 24

Έτος	Δάσος	Ποσότητα (σέ όργιές)	Ξυλοκόποι	Άγοραστής	Προ/σμός Πηγή
					I A Πρέβ.
1779	Λούρου		ντόπιοι	N. Κυδωνάκης	Μάλτα K 101
1779	Λούρου	19800	Κερασοβίτες	Ζακυθινοί	Ζάκυνθος K 102
1782	Μακρυνόρους	2000 στελιάρια	ντόπιοι	M. Λιμισιάνος	Ζάκυνθος K 155
1783	Μακρυνόρους	'Αρβανίτες	Σαρτζήδες	Σ. Κακοράτος	K 42
1783	Μακρυνόρους	30000 σταφιδιάρικη	Σουμπικιώτες Γρεββενικιώτες	Γ. Πολυδούλης	Ζάκυνθος K 102
1784	Μακρυνόρους	10000 σταφιδιάρικη	Κερασοβίτες	Στ. Κακοράτος	Κεφαλ/νιά K 102
1784	Μακρυνόρους	10000 σταφιδιάρικη	Κερασοβίτες	Στ. Κακοράτος	K 102
1785	Μακρυνόρους	10000 σταφ. 7000 κρασ.	Κερασοβίτες	Στ. Κακοράτος	K 103
1785	Μακρυνόρους	25000 κρασ. 7000 σταφ.	Σουμπικιώτες	Στ. Κακοράτος	K 103
1786	Παλίμπεη Βόνιτσα		ντόπιοι	Στ. Κακοράτος	Ζάκυνθος 'Αρχ. Λευκ.
1787	Μακρυνόρους	20000 σταφ.	'Αρβανίτες Σαρτζήδες	Θ. Κοτσιδάς	Ζάκυνθος K 96
1787	Μακρυνόρους	20000 σταφ.	Θ. Κοτσιδάς (πωλητής)	N. Κωλέτης	Κεφ/νιά K 96
1791	Μακρυνόρους	20000 σταφ.	ντόπιοι	Φρ. Βλάσιος Δ. Γαλιότης	Ζάκυνθος K 107

ΑΦΙΞΕΙΣ ΠΛΟΙΩΝ

μέ οικοδομική-βιοτεχνική ξυλεία καί καυσόξυλα
 από τή δυτική Στερεά Ἑλλάδα στήν Κεφαλλονιά
 (1770-1791)*

Πίνακας 25

Ἡμερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετάνιου	Τύπος πλοίου	Εἶδος ξυλείας	Τόπος ἐκκινήσεως
2-5-1770	Ν. Μαζαράκης Μεσολογγίτης	καίκι	δοῦγες	Μεσολόγγι
18-11-1771	Ν. Μαζαράκης Μεσολογγίτης	βάρκα	δοῦγες	Αἰτωλικό
6-9-1772	Γ. Κυπαρίσσης Ἰθακήσιος	βάρκα	καυσόξυλα	Κάλαμος
3-1-1775	Ζήσ. Ἀηφάνης Μεσολογγίτης	μαρτιγάνα	δοῦγες	Μεσολόγγι
1-4-1775	Κυρ. Ἀρβανιτάκης Αἰτωλικιώτης	καίκι	δοῦγες	Αἰτωλικό
6-6-1775	Ζανέτος Ἀλευρᾶς Κεφαλλονίτης	βάρκα	καυσόξυλα	Γαυρολίμνη
18-4-1775	Γ. Σαργένης Αἰτωλικιώτης	καίκι	2000 δοῦγες	Αἰτωλικό
3-7—1775	Μίχος Κατοχινός Αἰτωλικιώτης	καίκι	δοῦγες καί ναυπηγική ξυλεία	Αἰτωλικό
2-8-1775	Γρ. Ἀλευρᾶς Ἰθακήσιος	καίκι	καυσόξυλα	Κάλαμος
17-1-1780	Ἀνδ. Μπουγόπουλος Μεσολογγίτης	πολάκα	καυσόξυλα	Σκρόφες
24-8-1780	Ἀν. Κοντός Μεσολογγίτ. Μεσολογγίτης	μονόξυλο	καυσόξυλα	Αἰτωλικό
19-10-1780	Ν. Ξένος Μεσολογγίτης	μονόξυλο	καυσόξυλα	Κανδήλα
19-10-1780	Γ. Ἀνατολικιώτης	μονόξυλο	δοῦγες	Αἰτωλικό
19-10-1780	Ἀν. Κοντούρης Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Αἰτωλικό
8-11-1780	Δῆμος Δούκας Μεσολογγίτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι

Ημερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετάνιου	Τύπος πλοίου	Είδος ξυλείας	Τόπος έκκινήσεως
8-11-1780	N. Πλέσσας Αίτωλικιώτης	καϊκι	δοῦγες	Αίτωλικό
7-11-1780	Γ. Σαργένης Αίτωλικιώτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι
24-11-1780	Ανδρ. Ανατολικιώτης Αίτωλικιώτης	μονόξυλο	οικοδομική ξυλεία	Αίτωλικό
23-12-1780	Διαμαντής Χωριανός Μεσολογγίτης	βρατσέρα	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
9-1-1781	Διαμαντής Χωριανός Μεσολογγίτης	βρατσέρα	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
2-2-1781	B. Αϋζώτης Μεσολογγίτης	βραστέρα	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
22-2-1781	Διαμαντής Γουργιάνος Μεσολογγίτης	μονόξυλο	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
24-3-1781	Διαμαντής Γουργιάνος Μεσολογγίτης	μονόξυλο	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
30-3-1781	Πολύδροσος Ντεδάκος Μεσολογγίτης	φελούκα	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
21-4-1781	Π. Κοκορέμβας Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγες	Μεσολόγγι
3-5-1781	Διαμ. Γκουρζιάνος Μεσολογγίτης	μονόξυλο	οικοδομική ξυλεία	Θιάκι
5-5-1781	M. Βασιλάκης Αίτωλικιώτης	μονόξυλο	δοῦγες	Αίτωλικό
16-5-1781	Γ. Βαλσαμάκης Κεφαλλονίτης	φελούκα	δοῦγες	Αίτωλικό
20-5-1781	Γ. Καραντινός Αίτωλικιώτης	καϊκι	δοῦγες	Αίτωλικό
24-5-1781	Γλ. Μερκούρης Ζακυνθινός	καϊκι	δοῦγες	Αίτωλικό

Ήμερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετάνιου	Τύπος πλοίου	Είδος ξυλείας	Τόπος έκκινήσεως
30-5-1781	Γ. Σαργέντης Αίτωλικιώτης	βρατσέρα	δοῦγες	Αίτωλικό
6-5-1781	Γ. Άλευράς Ίθακήσιος	βάρκα	καυσόξυλα	Όξειά
17-5-1781	Ν. Μιέτρης Κεφαλλονίτης	πίγκος	καυσόξυλα	Όξειά
25-6-1781	Γ. Καρεντζής Αίτωλικιώτης	μονόξυλο	δοῦγες	Αίτωλικό
27-5-1781	Άνδρ. Παρασκευᾶς Γαλαξιδιώτης	καΐκι	καυσόξυλα	Όξειά
13-5-1781	Γ. Νικολός Ζακυνθινός	καΐκι	καυσόξυλα	Όξειά
14-4-1782	Ε. Άσιώτης Μεσολογγίτης	Μονόξυλο	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
2-5-1782	Παντελής Χωριανός Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγες	Μεσολόγγι
24-5-1782	Φρ. Ποταμιάνος Κεφαλλονίτης	φελούκα	καυσόξυλα	Όξειά
17-5-1782	Γ. Ποταμιάνος Κεφαλλονίτης	φελούκα	καυσόξυλα	Όξειά
20-5-1782	Γ. Νικολόπουλος Μεσολογγίτης	καΐκι	καυσόξυλα	Όξειά
3-3-1782	Κ. Βάρσος Ζακυνθινός	καΐκι	καυσόξυλα	Όξειά
19-9-1782	Σπ. Πανᾶς Μεσολογγίτης	μονόξυλο	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
20-4-1782	Ζήσιμος Βλάχος Μεσολογγίτης	καΐκι	καυσόξυλα	Μποχώρι
10-3-1786	Π. Φωκάς Κεφαλλονίτης	φελούκα	καυσόξυλα	Όξειά

Ήμερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετάνιου	Τύπος πλοίου	Είδος ξυλείας	Τόπος έκκινήσεως
22-3-1786	Έλ. Γιανούλας Κεφαλλονίτης	πολάκα	καυσόξυλα	Όξειά
20-3-1786	Γ. Πυλαρινός Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	οικοδομική ξυλεία	Όξειά
2-5-1786	Άνδρ. Μουσούρης	φελούκα	καυσόξυλα	Όξειά
5-5-1786	Γιάννης Ραζής Μεσολογγίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Όξειά
17-5-1786	Γιάννης Ραζής	βρατσέρα	καυσόξυλα	Όξειά
23-5-1786	Γιάννης Ραζής	βρατσέρα	καυσόξυλα	Όξειά
30-5-1786	Γιάννης Ραζής	βρατσέρα	καυσόξυλα	Όξειά
20-3-1786	Μίχος Καρδαχάς Αίτωλικιώτης	βρατσέρα	δοῦγες	Αίτωλικό
15-11-1786	Θ. Ταμπάκης Αίτωλικιώτης	βρατσέρα	δοῦγες	Αίτωλικό
16-8-1786	Θ. Ταμπάκης Μεσολογγίτης	βρατσέρα	χρυσόξυλο	Μεσολόγγι
28-9-1786	Άν. Θεοδοσίου Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγες	Μεσολόγγι
16-10-1786	Θ. Ταμπάκης Μεσολογγίτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι
5-9-1787	Γ. Άνατολικιώτης Αίτωλικιώτης	μονόξυλο	δοῦγες	Αίτωλικό
18-5-1787	Άπ. Γκορτιάνος Αίτωλικιώτης	βρατσέρα	οικοδομική ξυλεία	Αίτωλικό
19-8-1787	Π. Δοῦκος Αίτωλικιώτης	βρατσέρα	δοῦγες καί χρυσόξυλο	Αίτωλικό
5-8-1787	Χ. Σφαέλος Γαλαξιδιώτης	φελούκα	οικοδομική ξυλεία	Κόλπος Ναυπάκτου
2-2-1787	Λέος Μαγδαληνός Κεφαλλονίτης	Καΐκια	δοῦγες	Μεσολόγγι

Ημερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετάνιου	Τύπος πλοίου	Είδος ξυλείας	Τόπος έκκινήσεως
15-4-1787	Δ. Λικουρδόπουλος	μονόξυλο	δοῦγες	Μεσολόγγι
3-12-1787	Ἄνδρ. Παρασκευᾶς Γαλαξιδιώτης	καΐκι	καυσόξυλα & χρυσόξυλο	Κόλπος Ναυπάκτου
30-6-1787	Ἄνδρ. Μαζαράκης	φελούκα	καυσόξυλα	Μεσολόγγι
18-10-1787	Ν. Κομποθέκλας Μεσολογγίτης	μαρτίγος	δοῦγες	Μεσολόγγι
29-10-1787	Δ. Γλιμασιάνος Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγες	Μεσολόγγι
20-3-1788	Γ. Πυλαρινός Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	οικοδομική ξυλεία	Μεσολόγγι
7-5-1788	Ζώης Βρόντος Αἰτωλικιώτης	βρατσέρα	χρυσόξυλο	Αἰτωλικό
5-7-1788	Π. Δούκας Αἰτωλικιώτης	βρατσέρα	δοῦγες	Αἰτωλικό
2-8—1788	Δελφίνος Ἀργυρό- πουλος Γαλαξιδιώτης	καΐκι	καυσόξυλα	Κόλπος Ναυπάκτου
14-1-1788	Δ. Χειμαριανός Κεφαλλονίτης	βάρκα	δοῦγες	Μεσολόγγι
28-2-1788	Π. Κακλαμάνης Μεσολογγίτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι
5-2-1788	Π. Κακλαμάνος Μεσολογγίτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι
1-4-1788	Γερ. Καλλιγᾶς Μεσολογγίτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι
17-6-1788	Ν. Καλαντριάς Μεσολογγίτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι
22-6-1788	Ἄντ. Βαλσαμάκης Κεφαλλονίτης	μαρτιγᾶνα	δοῦγες	Μεσολόγγι
31-2-1789	Γ. Βανδῶρος Λευκαδίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Κάλαμος

Ήμερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετάνιου	Τύπος πλοίου	Είδος ξυλείας	Τόπος έκκινήσεως
20-5-1790	N. Χειλάς Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγκες	Μεσολόγγι
8-7-1790	Σπ. Γαζής Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγκες	Μεσολόγγι
29-9-1790	Λυμπέριος Ταμπάκης Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγκες	Μεσολόγγι
18-2-1791	Αλ. Τολιάτος Κεφαλλονίτης	μαρτιγάνα	καυσόξυλα	Μεσολόγγι
8-3-1791	Αν. Μπολέτης Ζακυνθινός	μαρτιγάνα	καυσόξυλα	Τριζόνια
15-3-1791	Μαρ. Πανάς Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	οικοδομική ξυλεία και καυσόξυλα	Τριζόνια
10-4-1791	Βαγγ. Ίγκλέσης Κεφαλλονίτης	μαρτιγάνα	καυσόξυλα οικοδομική ξυλεία	Τριζόνια
23-4-1791	Μαρίνος Πανᾶς Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Κόλπος Ναυπάκτου
27-4-1791	Σπ. Μεταξάς Κεφαλλονίτης	μαρτιγάνα	καυσόξυλα	Κόλπος Ναυπάκτου
11-5-1791	N. Αναγνώστης Κεφαλλονίτης	μαρτιγάνα	καυσόξυλα	Κόλπος Ναυπάκτου
13-5-1791	Σπ. Μεταξᾶς Κεφαλλονίτης	μαρτιγάνα	καυσόξυλα	Κόλπος Ναυπάκτου
11-5-1791	Σπ. Ροσόλυμος Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Μποχώρι
27-6-1791	Βαγγ. Μιχαλίτσης Κεφαλλονίτης	βάρκα	καυσόξυλα	Γαυρολίμνη
9-6-1791	Βαγγ. Μαρκόπουλος Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Κατοχή

Ημερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετανίου	Τύπος πλοίου	Είδος ξυλείας	Τόπος έκκινήσεως
17-2-1791	Γερ. Λευκαδίτης Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Κατοχή
1-6-1791	Γιαννάκης Γαλαξιδιώ- της Γαλαξιδιώτης	σακολέβα	καυσόξυλα	Τριζόνια
4-6-1791	Σπ. Ροσόλυμος Κεφαλλονίτης	βάρκα	καυσόξυλα	Τριζόνια
11-5-1791	Κ. Σπάτας Μεσολογγίτης		δοῦγες	Μεσολόγγι
29-5-1791	Π. Σπάτας Μεσολογγίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Μεσολόγγι
4-6-1791	Σπ. Μεταξᾶς Κεφαλλονίτης	μαρτιγᾶνα	καυσόξυλα	Τριζόνια
6-6-1791	Σ. Σπάτας	μονόξυλο	δοῦγες	Μεσολόγγι
24-6-1791	Λέων Προκόπιος Ζακυνθινός	καΐκι	καυσόξυλα	Ναύπακτος
15-7-1791	Δημ. Πολίτης Μεσολογγίτης	μαρτιγᾶνα	καυσόξυλα	Τριζόνια
19-6-1791	Κ. Σπάτας Μεσολογγίτης	μονόξυλο	δοῦγες	Μεσολόγγι
16-7-1791	Βαγγ. Ίγκλέσης Κεφαλλονίτης	μαρτιγᾶνα	καυσόξυλα	Ναύπακτος
19-7-1791	Σπ. Παρτίδης Κεφαλλονίτης	βάρκα	καυσόξυλα	Ναύπακτος
25-8-1791	Γιακουμῆς Τρανός Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Μεσολόγγι
15-9-1791	Σπ. Ποταμιάνος Κεφαλλονίτης	καΐκι	δοῦγες	Μεσολόγγι
20-9-1791	Γιάννος Γαζῆς Μεσολογγίτης	βρατσέρα	δοῦγες	Μεσολόγγι

Ημερ/νία	Όνομα-καταγωγή Καπετάνιου	Τύπος πλοίου	Είδος ξυλείας	Τόπος έκκινήσεως
25-11-1791	Βαγγ. Ίγκλέσης Κεφαλλονίτης	μαρτιγάνα	καυσόξυλα	Τριζόνια
29-11-1791	Αν. Ταμπακόπουλος	μονόξυλο	δοῦγκες	Μεσολόγγι
6-12-1791	Κωνσταντῆς Ίγκλέ- σης Κεφαλλονίτης	πολακέτα	καυσόξυλα	Μεσολόγγι
12-12-1791	Απ. Καλαβρίας Κεφαλλονίτης	βρατσέρα	καυσόξυλα	Μεσολόγγι

Πηγές: Sanità di Argostoli: constituti arrivati libri 1-14. Βλ. καί σ. μα'.

* Στούς πίνακες παρουσιάζονται κενά ανάμεσα στά ἔτη 1770 καί 1775, καθώς ἀπό τό 1782 ὡς τό 1786, γιατί οἱ εἰδήσεις προέρχονται ἀπό τό Ὑγειονομεῖο τοῦ Ἀργοστολίου, τοῦ ὁποίου δέν ἔχουν σωθεῖ ὄλα τά βιβλία. Βλ. σ. μα'.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΚΕΣ ΤΙΜΕΣ
ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

Πίνακας 26

1732-1741		1744-1786	
Είδος	Τιμή	Είδος	Τιμή
1 κομμάτι ξύλο	3 γρόσ. 30 παράδ.	1 κομμάτι ξύλο	960-1340 άσπρα
1 όκά καφέ	0,37 άσπρα	άνάλογα μέ τίς διαστάσεις	
1 πουκαμίσα	75-120 άσπρα	1 χιλιάδα δούγας	52-65 γρόσια
1 κάπα	1 γρόσι	1 όργιά καυσόξ.	180 άσπρα
1 κάπα μακριά	2 γρόσια	1 τομάρι	90-120 άσπρα
1 παντελόφι	64-90 άσπρα	1 κριάρι	960-1240 άσπρα
1 ζευγάρι μπότες	90-120 άσπρα	1 προβατίνα	480-960 άσπρα
ράψιμο για ένα πουκάμισο	100 άσπρα	1 βόδι	6000-6200 άσπρα
ράψιμο για ένα παντελόφι	60 άσπρα	1 μπουκ. κρασί	55 άσπρα
1 ζευγ. παπούτσια	70-90 άσπρα	1 καρτουΐτσο λάδι	65 άσπρα
		1 βεν. λίτρο	30 άσπρα
		σταφίδα λευκή	
Μιά 100άδα καυ- σόξυλα	21 άσπρα	1 βεν. λίτρ. κρέας χοιρινό	20 άσπρα
		1 βεν. λίτρ. τυρί	45 άσπρα

Πηγές: A N F, AE, B₁ 171, A C C M, J 504, A N F, Marine B₃ 352, B₃ 764-
Ζιάγκου, Ήπειρος, σσ. 197-198. - Άρχ. Λευκ. Libro diversorum No 3-5
(Antonio Loredan, Allesandro Dona, Lorenzo Balbi, A. da Riva 1761-1778).

ΑΜΟΙΒΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πίνακας 27

Έτος	Είδος εργασίας	Άξια	Πηγή
	Υλοτομία-τεμαχισμός- τετραγωνισμός		
1775	κομμάτι 26 κυβ. πόδ.	8 γρόσια	A N F, Marine D ₃ 9, B ₃ 352
	» 20 κυβ. πόδ.	6,5 »	»
	» 15 κυβ. πόδ.	5,5 »	»
	» 15 κυβ. πόδ.	4 »	»
	» 12 κυβ. πόδ.	3 »	»
1777	κάθε κομμάτι	12 γρόσια	A N F, Marine B ₃ 787
Μεταφορά			
1777	Ποτάμια — Κάθε κομμάτι	20 παράδες	IA Πρέβ., K 42
1777-1780	Λιμάνι Άμβρακικού-Πρέβεζα	κατ' άποκοπή	IA Πρέβ., K 155, K 42
1787	» » άναλογικά επί τής άξίας	30 παράδες ανά τσεκίσι	IA Πρέβ., K 96
Όδηγός ταξιδιώτη		Κατ' άποκοπή	
1732	Σαλαώρα-Άρτα	1 γρόσι	Mέρα A N F, Marine D ₃ 9, B ₃ 352
	δάσος Μακρυνόρους	2 γρόσια	30 παράδες »
	δάσος Λούρου	2 γρόσια	20 παράδες »
1734	Κόπραινα-Άρτα (άγωγιάτης)	20 παράδες	»
1734	Σαλαώρα-Πρέβεζα	4 γρόσια	A N F, AE, B ₁ 171
1734	Βόνιτσα-Πρέβεζα	4 γρόσια	»
1741	Κόπραινα-Άρτα (άγωγιάτης)	45 άσπρα	A C C M, J504
1742	Άρτα-Γιάννενα	1 γρόσι	A C C M, αυτόθι

Έτος	Είδος έργασίας	Άξία	Πηγή
Ταχυδρομείο			
1732	Άρτα-Ξηρόμερο	4 γρόσια	A N F, Marine D ₃ 9, B ₃ 352
1732	Άρτα-Κατούνα	3 γρόσια	»
1732	Άρτα-Μύλοι Ξηρομέρου	10 παράδες	»
1732	Πρέβεζα-Άρτα	2 γρόσια	»
1738	Άρτα-Γιάννενα	2,5 γρόσια	A C C M, J504
1740	Άρτα-Πρέβεζα	1 γρόσι, 90 ά.	A C C M, J504
1741	Άρτα-Κωνσταντινούπολη	25 γρόσια	A C C M, αυτόθι
Μεταφορά με βάρκα			
1732	Άρτα(παραλία)-Κόπραινα	5-6 γρόσια	A N F, Marine D ₃ 9, B ₃ 352
1732	Πρέβεζα-Κόπραινα(φελούκα)	3,5 γρόσια	A N Φ, AE B ₁ 171
1732	Κόπραινα-έκβολές Λούρου-Πρέβεζα	6 γρόσια	A N F, Marine D ₃ 9, B ₃ 352
1732	Πρέβεζα-Βόνιτσα	7,4 γρόσια	A N Φ, AE, B ₁ 171
Πλοήγηση			
1727	είσοδος Άμβρακικού	2 άσημ. δουκάτα	A N F, AE, B ₁ 170
1732	Δέματα-Πρέβεζα	3 γρόσια	A N F, Marine D ₃ 9, B ₃ 352
1786	είσοδος Άμβρακικού	20 παράδες	A N F, AE, B ₁ 1186

Έτος	Είδος εργασίας	Άξια		Πηγή
		Κατ' αποκοπή	Μήνας Μέρα	
	Άρματολοί συνοδοί			
1732	Δάση Λούρου & Ξηρομέρου	12 γρόσια Μέρα		A N F, Marine D ₃ 9, B ₃ 352
1732	Δάσος Μακρυνόρους	8 γρόσια	17 παράδες	»
1732	Δάσος Λούρου	8 γρόσια	20 παράδες	»
1732	Δάσος Μάνινας	15 γρόσια		»
1741	Άρτα-Γιάννενα μέ επιστροφή	12 γρόσια Μήνας		A C C M, J504 A N F, Marine B ₃ 764
1773-1777	Φρούρηση ύλοτόμων ή ξυλείας	50 τσεκίνα ή 200 γρόσια		»
1777-1782	»	100-130 γρόσια (23-33 τσεκίνα)		»
	Διερμηνέας			
1732	15 μέρες κατά τίς περιηγή- σεις σέ δάση	40 γρόσια Μήνας		A N F, Marine B ₃ 352
1782-1787		8-15 γρόσια		A N F, Marine, B ₃ 787
1782-1787	Υπηρέτης-Γραμματικός	30 γρόσια Μέρα		»
1774-1780	Maître Charpentier	2 γρόσια		»

ΑΓΟΡΑΣΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΟΥ (β') 1730-1740

Είδος	Τιμή κατ' όκά σέ άσπρα	Ήμερομισθιο	
		συνοδός-άγωγιάτης: 60-90 ά.	άρματολός: 50-60 ά.
σιτάρι	4,8	12,5-18,7 όκ.	10,4-12,5 όκ.
καλαμπόκι	11,9-17,6 όκ.	9,8-11,9 όκ.	
καφές	230	0,26-0,39 όκ.	0,21-0,26 όκ.
ζάχαρη	66	1,11-0,73 όκ.	0,7-1,11 όκ.
έλιές	2,6	24-34,8 όκ.	1,8-24 όκ.
λάδι	34,37	1,7-2,6 όκ.	1,3-1,7 όκ.

1774-1782

	Ήμερομισθιο				
	γραμ/κόσ 120 ά.	διερμ/νέας 32-56 ά.	Γάλλος ξυλοκ/πος 240 ά.	άρματολός: 400-700 ά.	
αλεύρι	11,2	10,7 όκ.	2,8-5 όκ.	20,8 όκ.	35,7-62,4 όκ.
καλαμπόκι	9,3	12,8 όκ.	3,8-6,02	25,7 όκ.	43,01-75,3 όκ.
τυρί	30	4 όκ.	1,06-1,7	8 όκ.	13,3-23,3 όκ.
κρασί	14-30	8,5-4	2,28-4	17,1-8 όκ.	21,42-50 όκ.
			1,06-1,7		13,3-23,3 όκ.

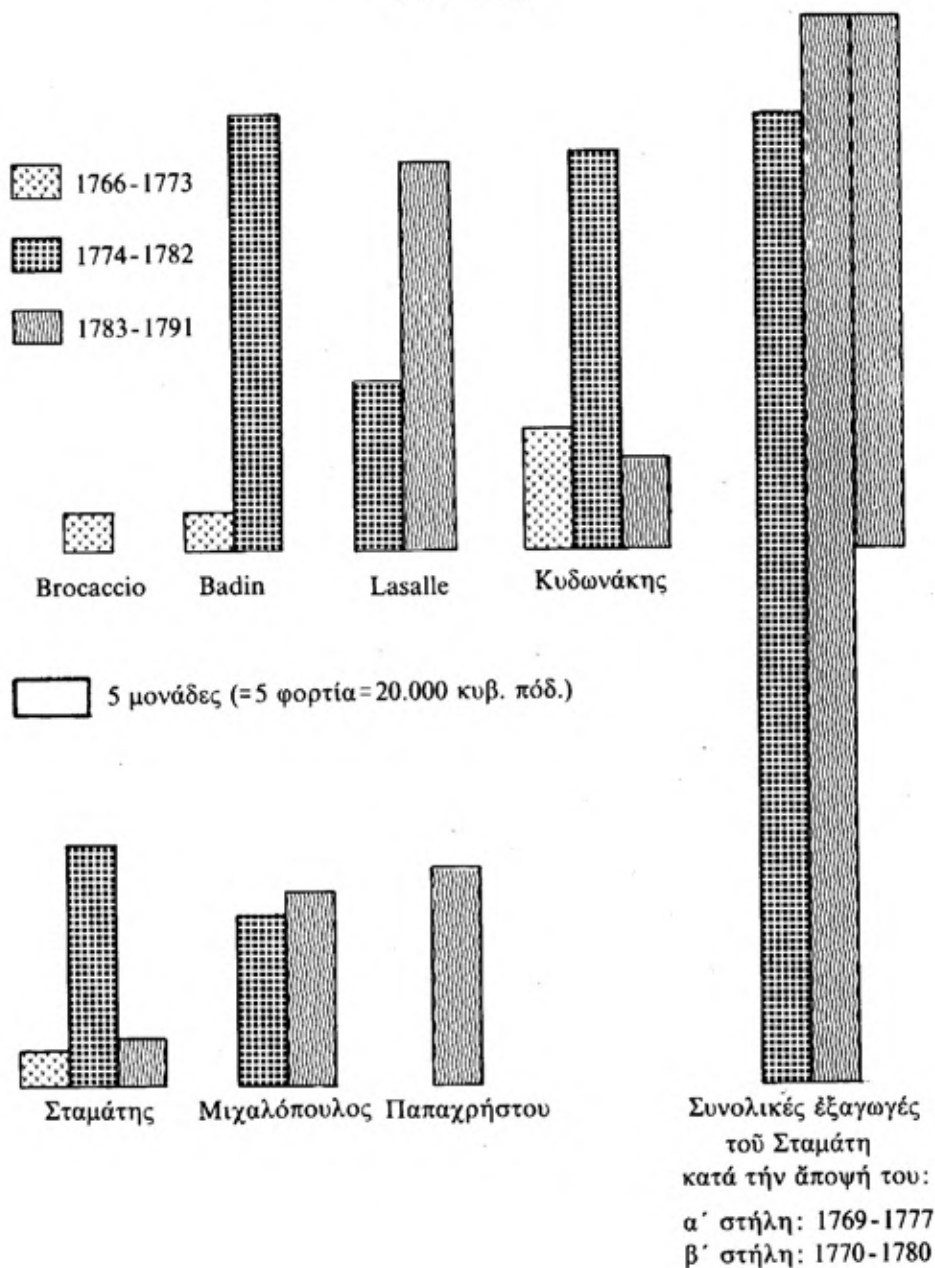
Πηγές: A N F, AE, B1 171, Marine, D₃ 9, B₃ 353 — A C C M, J504 —
Σιορόκα, τό γαλλικό προξενείο της Άρτας, σσ. 231, 321.

ΔΡΟΜΟΔΕΙΚΤΕΣ
 Ἐπί Αποστάση καὶ χρόνος ταξιδιωῶν

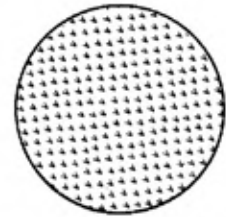
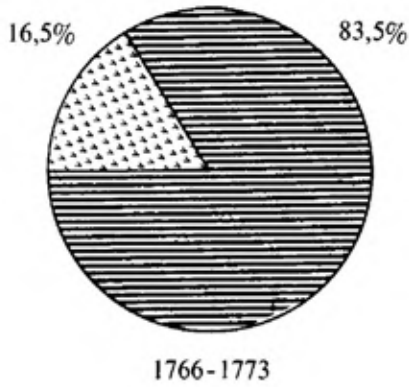
Πίνακας 28

Πόλεις ἢ χωριά	Ἐπί Αποστάση	Χρόνος Ταξιδιωῶν	Πηγές
Τουλών-Ἐπί Ἀρτα	1440 μίλια	15 μέρες	A N F, Marine, D ₃ 9, Mémoire de Mr Lentier (1732)
Ἐπί Ἀρτα-παραλία	16 χιλιόμετρα		
Ἐπί Ἀμβρακικοῦ	12 μίλια		»
Ἐπί Ἀρτα-Μακρυνόρος	20 χιλιόμετρα		»
Κατούνα-Μύλοι (παραλία Ξηρομέρου)	20 χιλιόμετρα		»
Λοῦρος-Ἐπί Ἀρτα	32 χιλιόμετρα		»
Ἐλευθεροχωρί-Ρωγοί		2 ὥρες	Hughes, Travels, I, 501
Ρωγοί-Λοῦρος		2ὠρ. 30'	»
Καμαρίνα-Νικόπολη		2ὠρ. 30'	»
Νικόπολη-Πρέβεζα		1 ὠρα	»
Πρέβεζα-Δέματα	9 μίλια		Delatte, Portulans, σ. 205
Ἐπί Ἰωάννινα-Ἐπί Ἐπακτος		51 ὥρες	K. Μέρτζιου, Παράρτημα τοῦ καταλόγου τοῦ Ν. Γλυκέως, ΗΧ, 10(1935) σ. 183: Δρομοδείκτης τοῦ 1829
Ἐπί Ἰωάννινα-Ἐπί Ἀρτα		12 ὥρες	»
Ἐπί Ἀρτα-Σαλαγόρα		4 ὥρες	»
Σαλαγόρα-Λουτράκι Ἀμβρακικοῦ		4 ὥρες	»
Δερβένι-Κατούνα		1 1/2ὠρ.	»
Κατούνα-Μαχαλαῶς		4 ὥρες	»
Μαχαλαῶς-Πρόδρομος		2 1/2ὠρ.	»
Πρόδρομος-Γουριά		5 ὥρες	»
Γουριά-Ἀνατολικόν		5 ὥρες	»
Ἀνατολικόν-Μεσολόγγι		2 ὥρες	»
Μεσολόγγι-Λεπάντην		6 ὥρες	»
Ἀρτα-Βραχώρι διὰ μέσου Ξηρομέρου (Λουτράκι-Κατούνα-Μαχαλαῶς-Πρόδρομος-Γουριά)		25 ὥρες	Σταγειρίτου, Ἐπιχειρηματικά, σ. 442
Βραχώρι-Ἀνατολικόν		5 ὥρες	»
Ἀνατολικόν-Μεσολόγγι		2 ὥρες	»
Μεσολόγγι-Καβουρολίμνη		4 ὥρες	»
Καβουρολίμνη-Ἐπί Ἐπακτος		3 ὥρες	»
Ἐπί Ἰωάννινα-Ἐπί Ἐπακτος (χωρίς πέρασμα ἀπό τό Βραχώρι)		47 1/2ὠ.	»
Πάργα-Πρέβεζα		14 ὥρες	Θεσπρωτοῦ, Γεωγραφία, σ. 86, φ. 106 β.
Πάργα-Ρινιάσσα		7 ὥρες	»
Πάργα-Σούλι		7 ὥρες	»
Πάργα-Ἀρτα		18 ὥρες	»

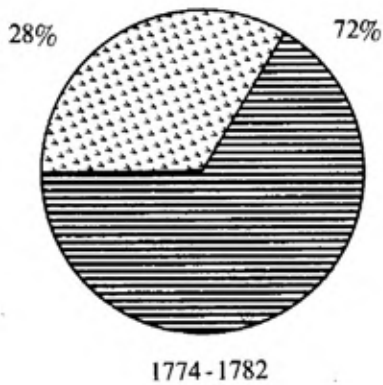
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι
ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΓΑΛΛΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ
(1766-1791)

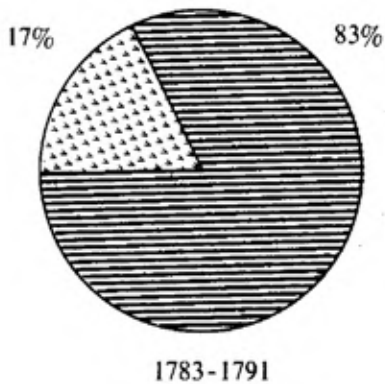
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΙΙ
ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΓΑΛΛΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ

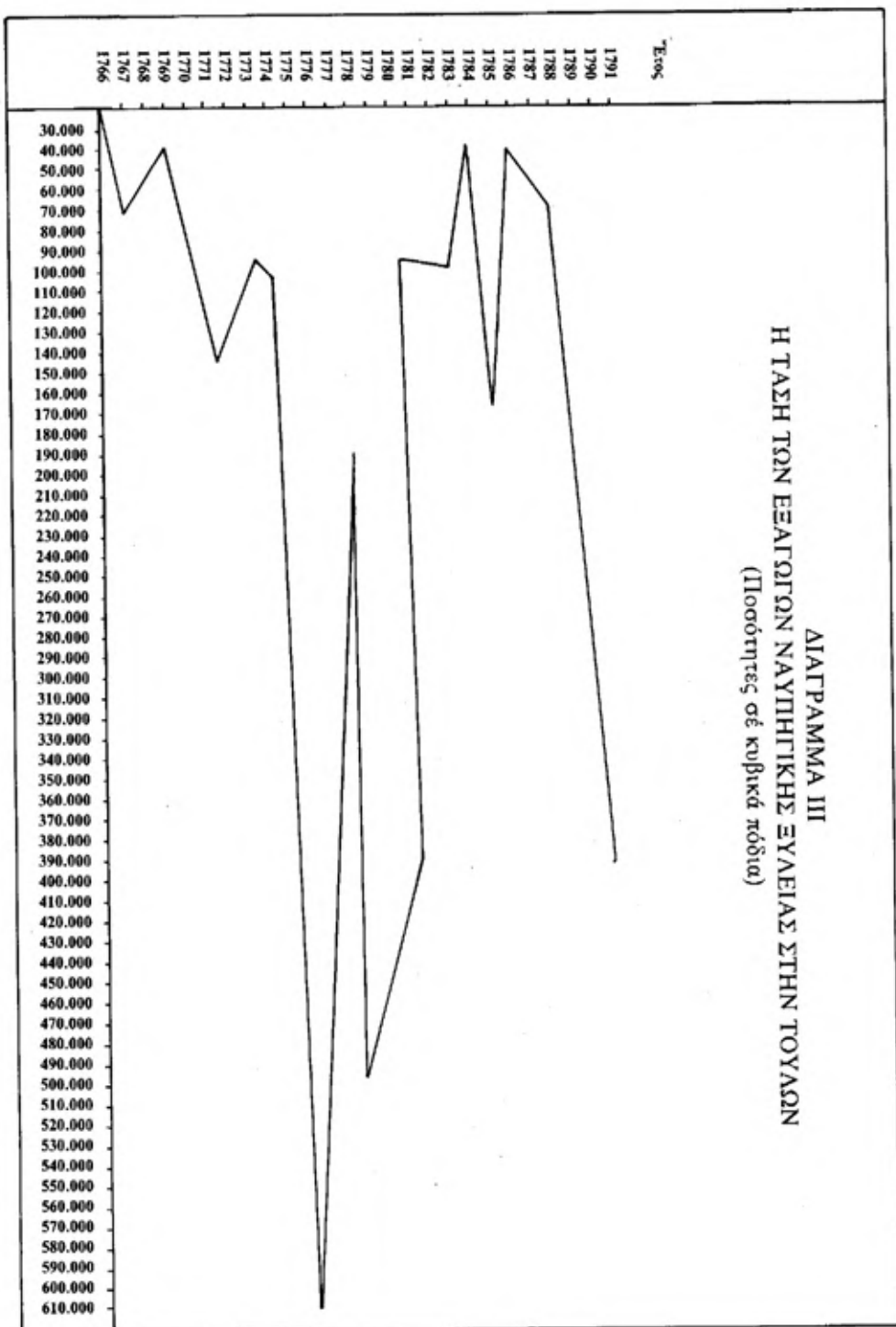

Εξαγωγές Γάλλων εμπόρων

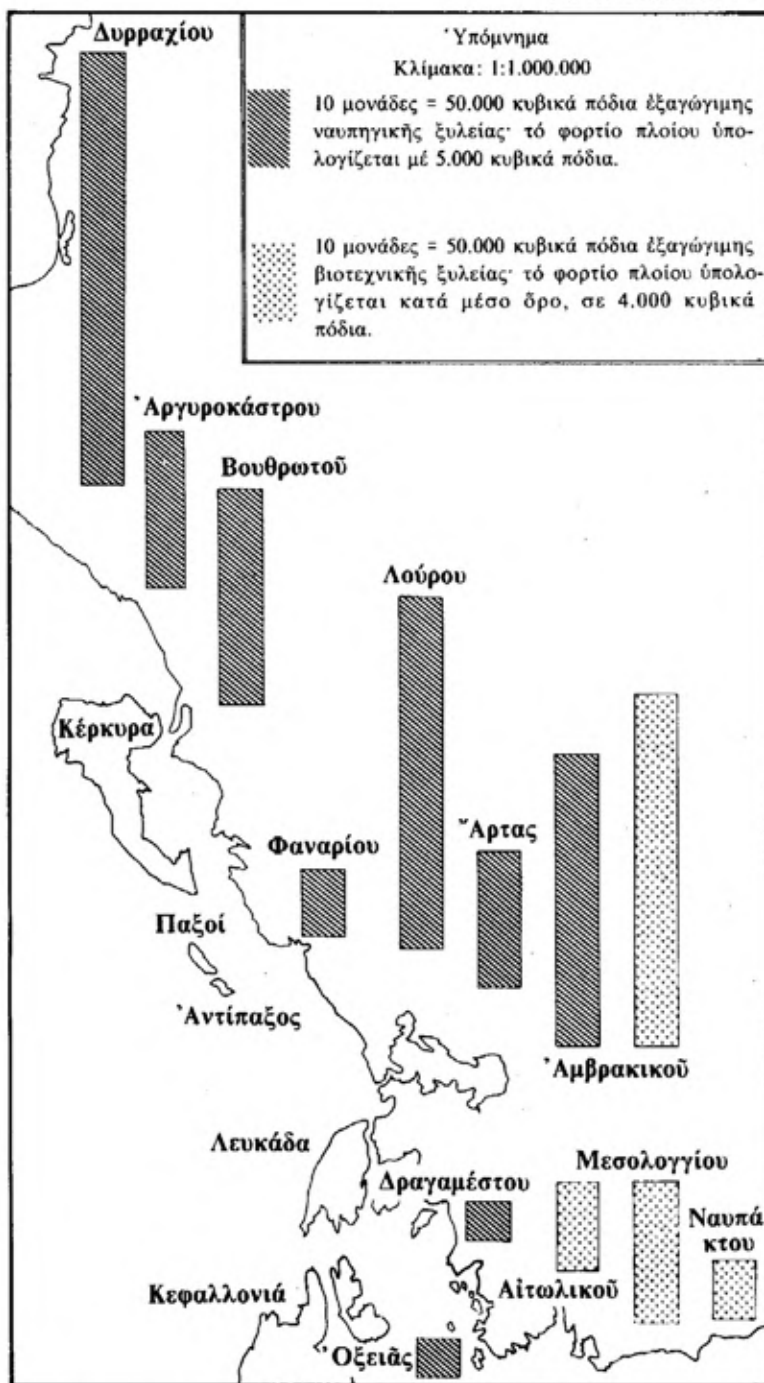

Εξαγωγές Ελλήνων εμπόρων

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ IV

Γεωγραφία της δασικής εκμεταλλεύσεως.

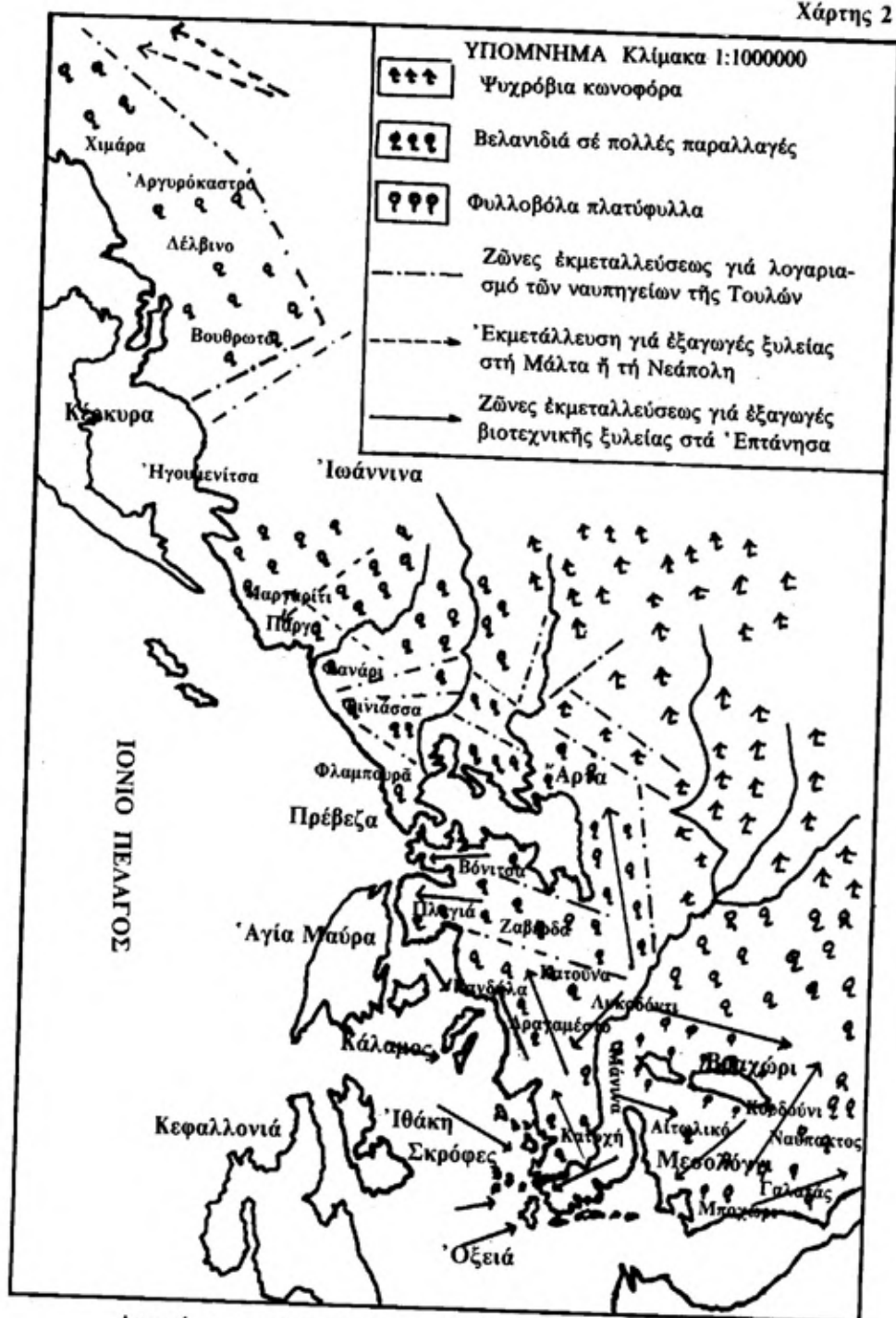
Ποσοτική κατά προσέγγιση απόδοση των δασών σε ξυλεία (1767-1791).

Χάρτης 1

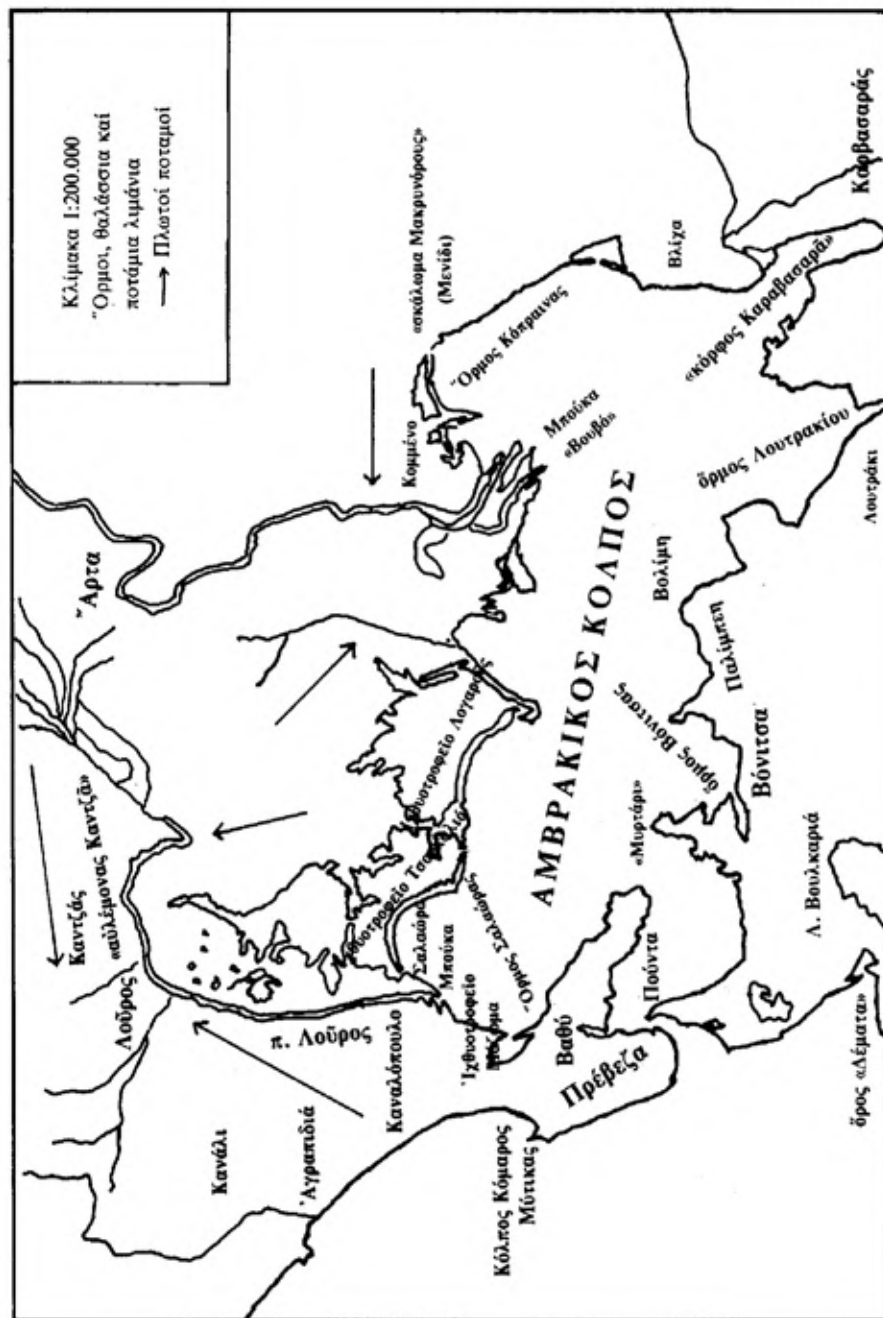

Ἡ ἔκτασι τῆς δασικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Γάλλων

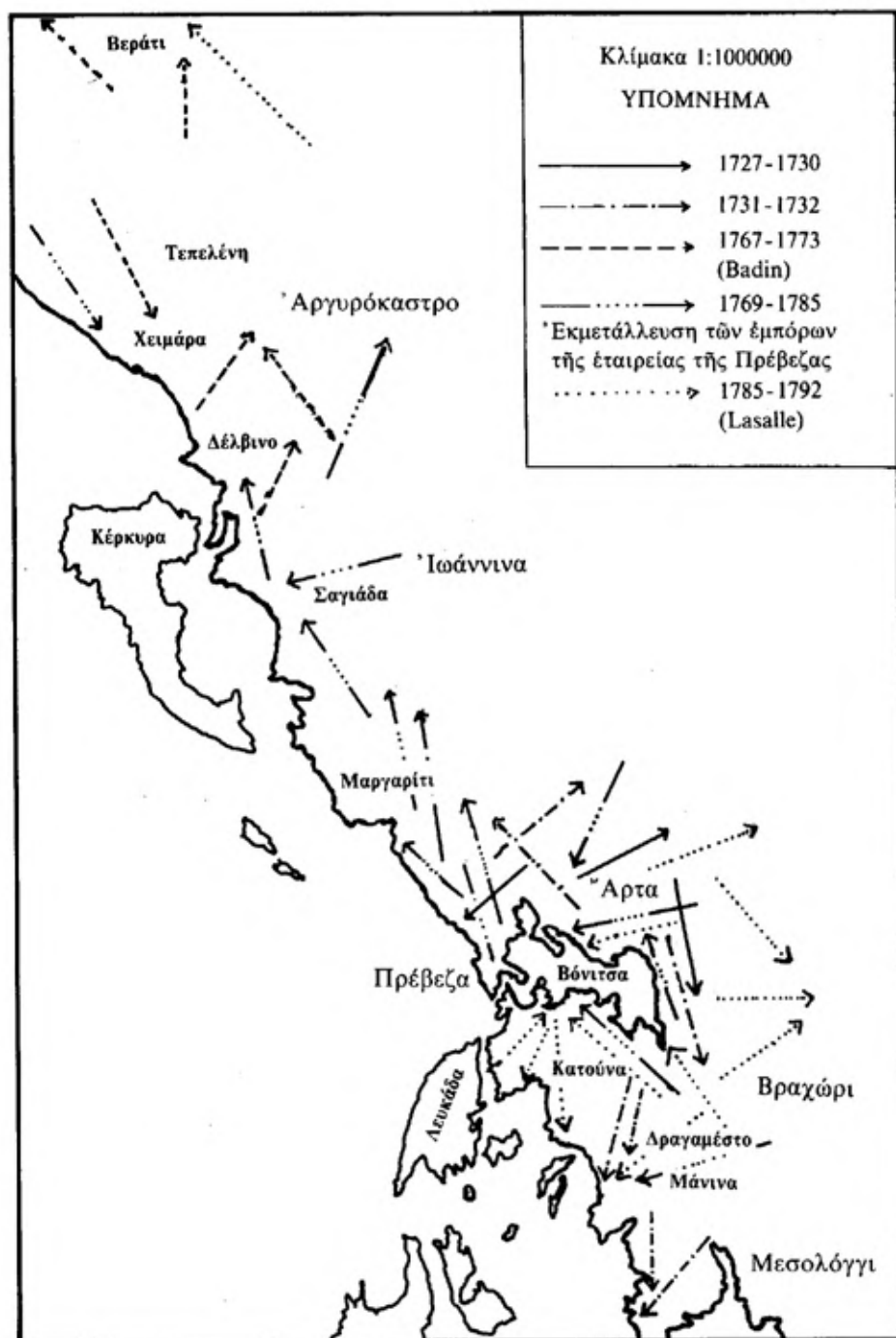
Χάρτης 2

Χάρτης 3

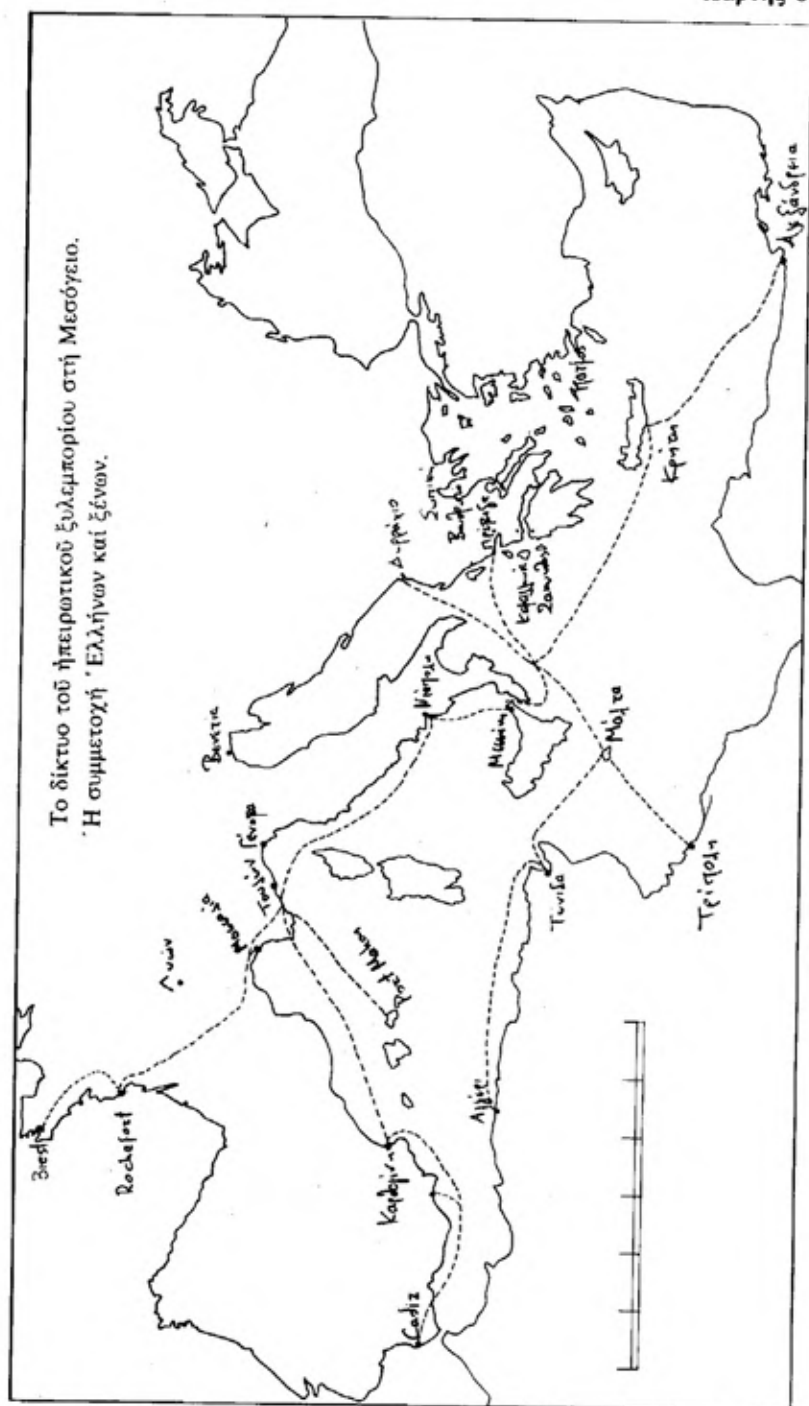

Χάρτης 5

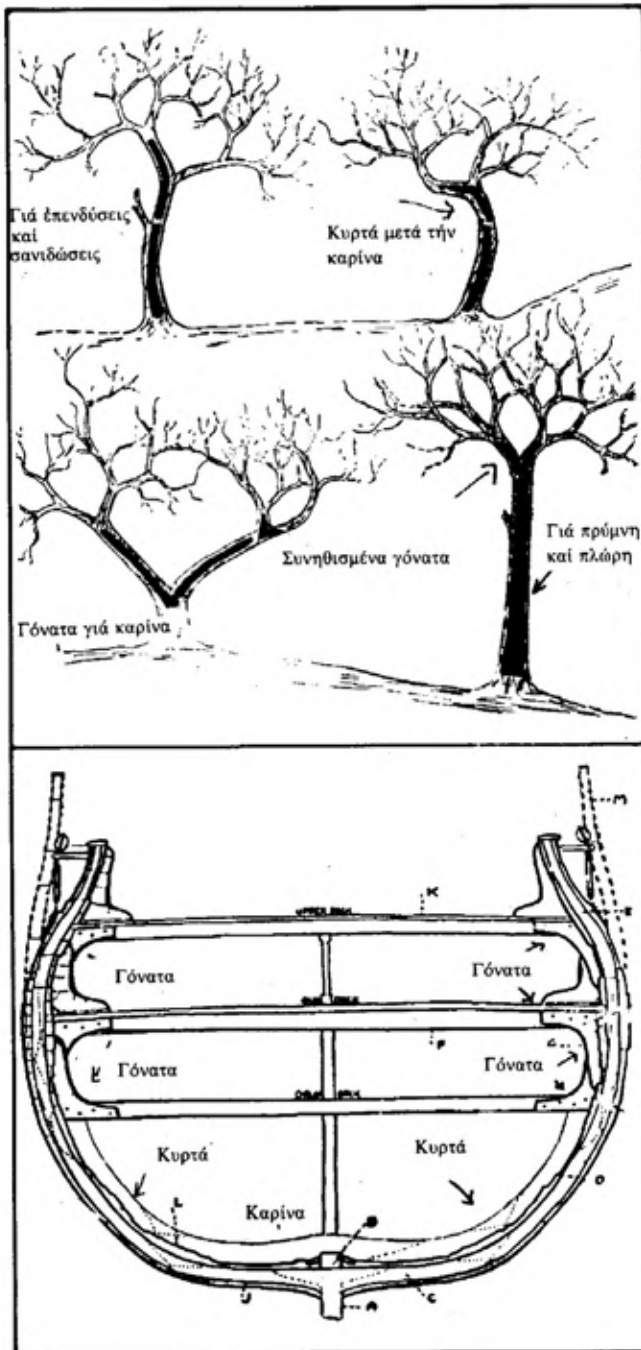

Περιηγήσεις γαλλικῶν ἀποστολῶν στὰ δάση τῆς Ἀντικῆς Ἑλλάδας.

Χάρτης 6

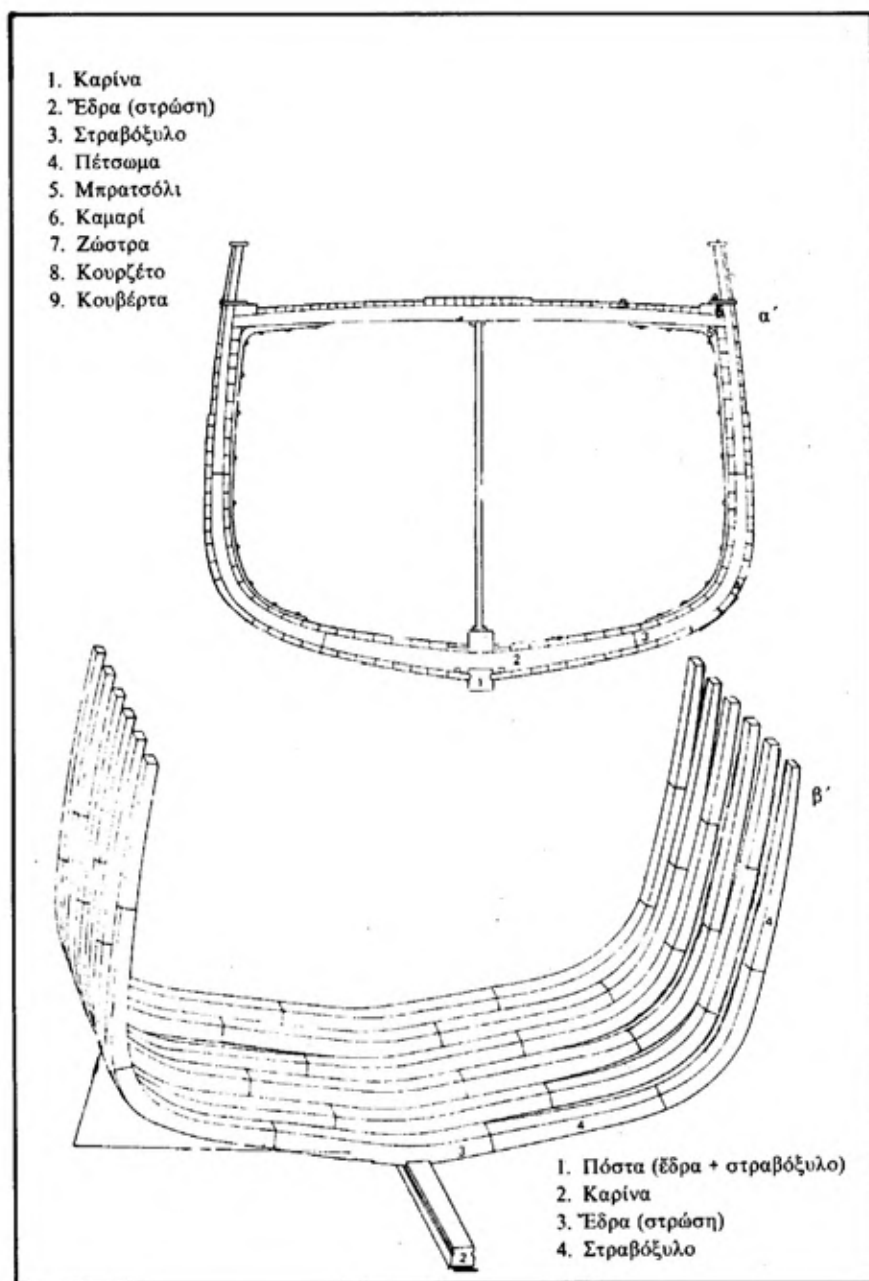

Βελανιδιές κατάλληλες για ναυπηγική ξυλεία

Εικόνα 1

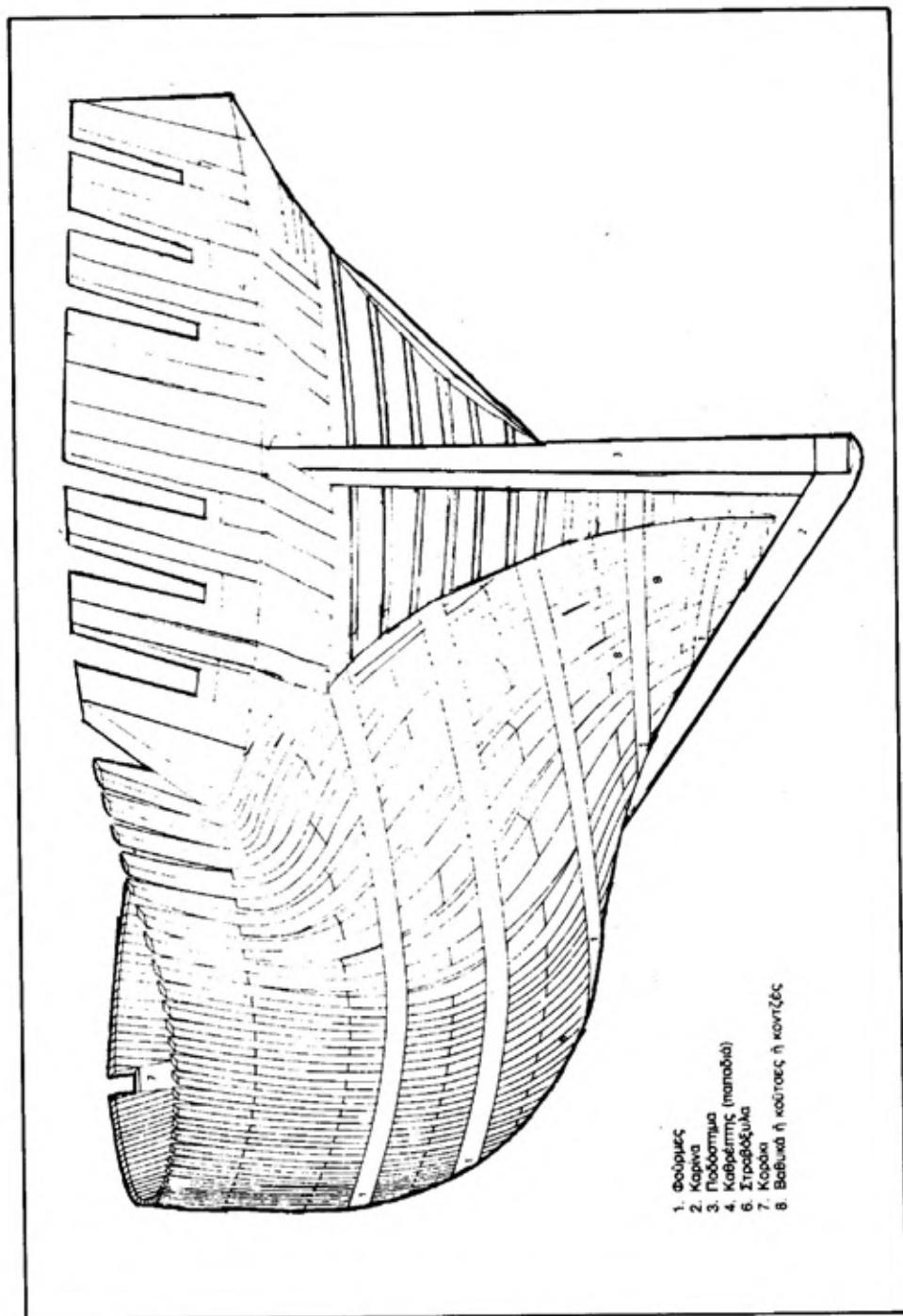
Τομή πολεμικού πλοίου του 18ου αιώνα (Βλ. Albion, Forests, σ. 8).

Εικόνα 2

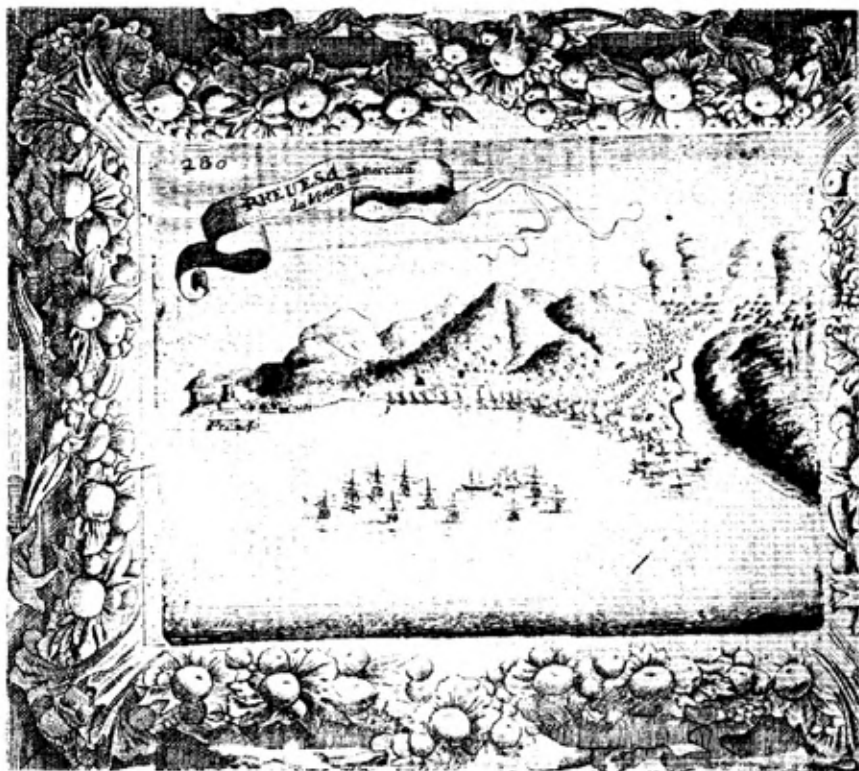
Ναυπηγικοί δροι από τά νοταριακά έγγραφα του αρχείου της Πρέβεζας.
(Βλ. και «Ελληνική Έμπορική Ναυτιλία» εκδ. Έθνικης Τράπεζας, Αθήνα 1972,
(σχέδια).

Εικόνα 3

Εικόνα 4 Βελανιδιά της 'Ανατολής (*Ilex coccifera*). Παρίσι: Κεντρική Βιβλιοθήκη του Μουσείου Φυσικής 'Ιστορίας, mss 78, fol. 63. Σχέδιο με γραφίτη πένα και μαύρη μελάνη στο παραπάνω χειρόγραφο που περιλαμβάνει σχέδια δένδρων και φυτών της 'Ανατολής. Σχεδιάστηκαν από τον Claude Aubriet για τον J. Pitton de Tournefort (1656-1708), πατέρα της νεότερης βοτανικής και γνωστό περιηγητή. Το σχέδιο αυτό όπως και άλλα της ομάδας του δέν δημοσιεύονται στο βιβλίο του Tournefort, *Relation d'un Voyage du Levant* (Paris, 1717).

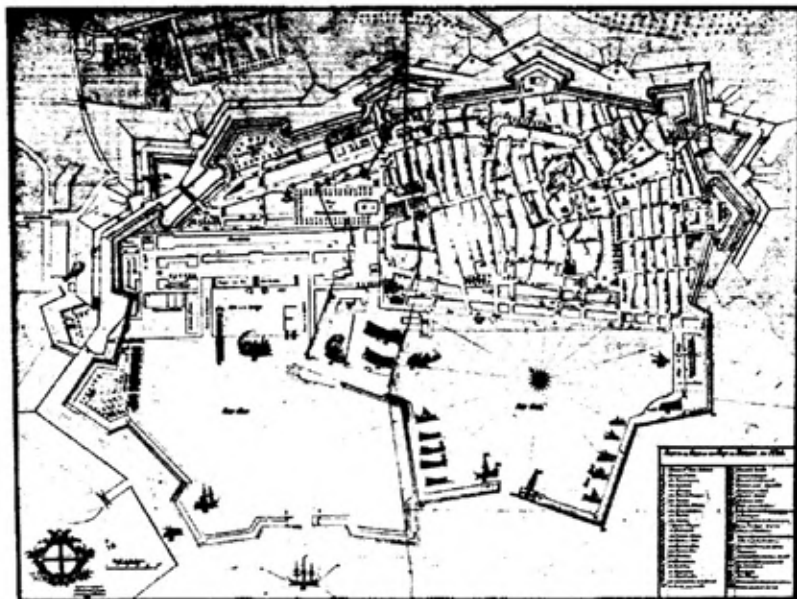
Εικόνα 5

Ἡ Πρέβεζα στὰ 1684. Coronelli. Conquista della Serenissima Republica di Venezia della Dalmazia Epiro e Morea [Venezia] 1686, σ. 67.

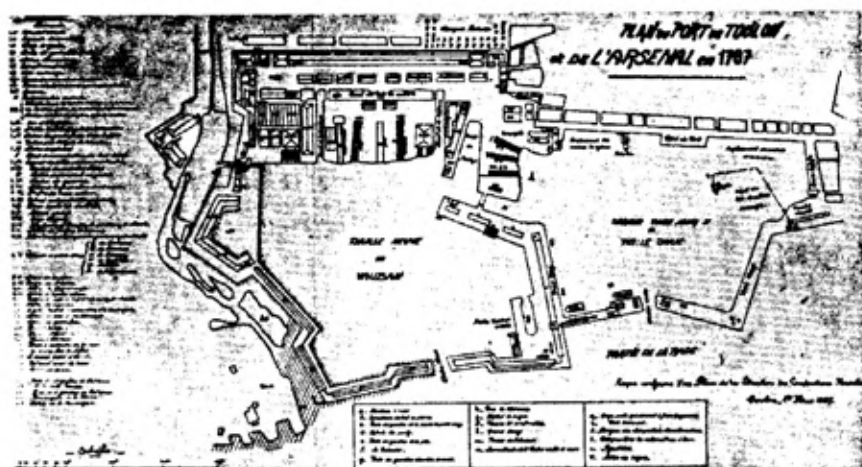
Εικόνα 6

Τό παλιό λιμάνι της Τουλών στά 1762. Archives de la marine, 2ν' 14.

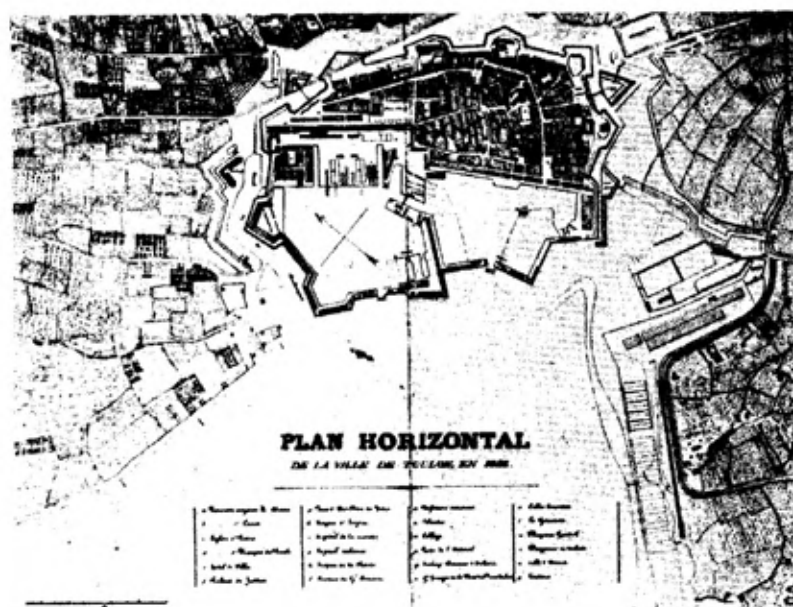
Εικόνα 7

Σχέδιο του λιμανιού και της πόλης της Τουλών στά 1729. Τουλών, Archives de la Marine, 2ν'-12. Plan No 2κ2, 93 No 1.

Εικόνα 8

Σχέδιο του λιμανιού και των ναυπηγείων της Τουλών στά 1787. Τουλών Archives de la Marine, 2v'22, plan No 2k2, 97, No 7.

Εικόνα 9

Όριζόντιο σχέδιο της πόλης της Τουλών στά 1738. Τουλών, Archives de la Marine, 2v 67.

Εικόνα 10

ΥΠΟΓΡΑΦΕΣ ΤΩΝ ΤΕΚΤΟΝΩΝ ΕΜΠΟΡΩΝ

Μορζελίος Σαλαγιόπουλος
 Ο ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ

Ίστ. Αρχ. Πρέβ. Κ 42
 Πρέβεζα, 22 Αυγούστου 1779

A N F, Marine
 B3 802

Marseille le 31. Mars 1785.

Je suis très humble
 & très obéissant serviteur
 Costantino di Capolano

Pour très humble et très
 obéissant serviteur
 Lasale fils aîné

A N F, Marine, B3 802

Marseille le 20. 8. 1785.

Lasale affermo

Ίστ. Αρχ. Πρέβ. Κ. 107
 Πρέβεζα, 18 Απριλίου 1791

Michel Gumpert

Ίστ. Αρχ. Πρέβ. Κ. 42
 Πρέβεζα, 22 Αυγούστου 1779

Βασίλειος Βερίνιος

Ίστ. Αρχ. Πρέβ. Κ. 102
 Πρέβεζα, 3 Δεκεμβρίου 1779

Je suis très humble et très
 obéissant serviteur
 Costantino di Capolano

A N F, AE, Bi 172, Larta, 31 decembre 1775

36.

78.
 Soumission de M. Jean Papachristo,
 négociant grec, pour une fourniture de 68 pièces
 bois de chêne d'Albanie

Le soussigné Jean Papachristo négociant grec, établi au
 Bourbon Indépendant, pour le Roi des Indes orientales en ce
 Port, me soumet et présente au Roi de fournir et livrer incessamment
 dans cet arsenal soixante huit pièces de bois de chêne d'Albanie, cubant
 ensemble six cent cinquante cinq pieds deux pouces six lignes, à savoir
 de quarante deux toises le pied cube à condition que je seray payé
 de cette fourniture d'abord après la livraison en argent comptant
 et non autrement, sous la retenue des quatre deniers pour livre
 attribués aux Invalides de la marine.

À Toulouse le 2. Juillet 1788.

Jourdon *Jourdon* *Jourdon*

Accepté par Nous Intendant de la Marine en Provence, en présence de Messieurs
 Et sous l'approbation de Monsieur de Castries, Ministre de

Έγγραφο 1

Προσφορά του ξυλεμπόρου Παπαχρήστου σέ διαγωνισμό προμήθειας τών γαλλικών
 ναυπηγιών και ή έγκρισή της. ATF, 5E 190, f. 36.

No 55. 90.
 1722
 1723
 1724
 1725
 1726
 1727
 1728
 1729
 1730
 1731
 1732
 1733
 1734
 1735
 1736
 1737
 1738
 1739
 1740
 1741
 1742
 1743
 1744
 1745
 1746
 1747
 1748
 1749
 1750
 1751
 1752
 1753
 1754
 1755
 1756
 1757
 1758
 1759
 1760
 1761
 1762
 1763
 1764
 1765
 1766
 1767
 1768
 1769
 1770
 1771
 1772
 1773
 1774
 1775
 1776
 1777
 1778
 1779
 1780
 1781
 1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792

Soumission de V. J. Agueron
 de cette ville, pour le droit de
 faire et vendre du vin de
 France, pendant six années à
 compter du 1er Janvier 1781. De
 voir de ce vin et de son de l'Albanie
 C. Agueron

Je Soussigne pour le droit de
 cette ville, pour le droit de
 faire et vendre du vin de
 France, pendant six années à
 compter du 1er Janvier 1781. De
 voir de ce vin et de son de l'Albanie
 C. Agueron

Je Soussigne pour le droit de
 cette ville, pour le droit de
 faire et vendre du vin de
 France, pendant six années à
 compter du 1er Janvier 1781. De
 voir de ce vin et de son de l'Albanie
 C. Agueron

L'Albanie, le vin, pour six années
 à compter du 1er Janvier 1781.

1er 6000 muids de vin de France
 à faire et vendre pendant six années
 pour le droit de France, pendant six
 années à compter du 1er Janvier 1781.
 2es 12000 muids de vin de France
 à faire et vendre pendant six années
 pour le droit de France, pendant six
 années à compter du 1er Janvier 1781.
 3es 18000 muids de vin de France
 à faire et vendre pendant six années
 pour le droit de France, pendant six
 années à compter du 1er Janvier 1781.

4es 24000 muids de vin de France
 à faire et vendre pendant six années
 pour le droit de France, pendant six
 années à compter du 1er Janvier 1781.
 5es 30000 muids de vin de France
 à faire et vendre pendant six années
 pour le droit de France, pendant six
 années à compter du 1er Janvier 1781.

6es 36000 muids de vin de France
 à faire et vendre pendant six années
 pour le droit de France, pendant six
 années à compter du 1er Janvier 1781.
 7es 42000 muids de vin de France
 à faire et vendre pendant six années
 pour le droit de France, pendant six
 années à compter du 1er Janvier 1781.

Έγγραφο 2

Προσφορά του Ξυλεμπόρου Κυδωνάκη σέ διαγωνισμό προμήθειας τών ναυπηγείων διά μέσου
 του ανταποκριτή Anguillon. ATF, Π435 (Οι δύο πρώτες σελίδες του έγγραφου).

139

*Extrait des Registres du Contrôle
de la marine.*

Marebe' passé avec le Sr. Jean Baptiste Lasalle négociant de Marseille pour la fourniture de prudençes cinq années de bois de Chêne Couverts, en de hautes futaux en rois de Chêne et d'aspersion à exploiter dans les forêts de l'Albanie Turque pour le service du Port de Toulon, à commencer du 1er Janvier 1786, jusqu'au 1er Janvier 1791.

Le 17me jour du mois de Septembre, le ministre ayant par ses lettres du 20, 27, May et 22 Juillet dernier ordonné qu'il fut traité avec le Sr. Jean Baptiste Lasalle négociant de Marseille à l'effet de réaliser la proposition qu'il a faite d'exploiter pour le service de la marine une quantité de bois de Chêne Couverts qu'il se propose d'exploiter dans les forêts de l'Albanie Turque, ainsi que des bois de hautes futaux qui croissent sur ces terres. Nous Victor Pierre Malouet, Chevalier, Conseiller du Roy en ses Conseils, Intendant de Justice, Police et Finances de la marine et des forêts françaises maritimes de Provence au département du Port de Toulon de Toulon, ainsi que fait appeler le Sr. Lasalle et Verrier, Connué avec lui en vertu des Comités de marine et sous le bon plaisir et approbation de Monsieur le Maréchal de Castille Ministre et Secrétaire d'Etat chargé le département de la marine, de

Έγγραφο 3

Συμφωνία του έμπόρου Lasalle με τά γαλλικά ναυπηγεία γιά τήν προμήθεια ξυλείας.
ATF, 5E 191, f.139 (Η πρώτη σελίδα του έγγραφου).

Chargemens	1 ^{me} classe		2 ^{me} classe		3 ^{me} classe		4 ^{me} classe					
	Pieds	Pouces lignes	Pieds	Pouces lignes	Pieds	Pouces lignes	Pieds	Pouces lignes				
1 ^{er} 2 ^{me} 3 ^{me} 4 ^{me} 5 ^{me} 6 ^{me} 7 ^{me} 8 ^{me} 9 ^{me} 10 ^{me}	78 - 278 529 397 704 181 97 350 416	- - 10 1 9 8 1 8 8 7	1367 91 963 1068 1048 1176 262 343 866 763	5 7 3 1 - 1 1 5 6 7	- - - 11 - 7 5 2 - -	457 38 1123 1540 1348 1649 996 1736 668 1069	8 6 6 5 7 8 10 3 -	387 171 450 760 662 399 727 777 314 498	4 5 1 5 10 10 8 11 2 9			
	5061	6	4	4109	6	1	10811	10	7	5850	7	6

*Les 3061er 6me 1er chargement les 1me classe ont été rayés à 5me 3me devant le marché
 des Chidonsachy, tandis qu'ils auroient dû l'être à 5me 10me devant le marché des 1er 2me
 Stamaty et mialopolo, ce qui fait une différence de 15me pour pied, produisant une perte de
 760
 Les 3109er 6me 1er chargement les 2me classe ont été rayés à 5me 15me devant le marché des
 Chidonsachy, tandis qu'ils auroient dû l'être à 5me devant le marché des 1er 2me
 Stamaty et mialopolo, ce qui fait une différence de 15me pour pied, produisant une perte de
 2827
 Les 1067er 10me 7me chargement les 3me classe ont été rayés à 5me 15me devant le marché
 des Chidonsachy, tandis qu'ils auroient dû l'être à 5me 10me devant le marché des 1er 2me
 Stamaty et mialopolo, ce qui fait une différence de 15me pour pied, produisant une perte de
 798
 Les 5050er 7me 1er chargement les 4me classe ont été rayés à 5me 15me devant le marché
 des Chidonsachy, tandis qu'ils auroient dû l'être à 5me 15me devant le marché des 1er 2me
 Stamaty et mialopolo, ce qui fait une différence de 15me pour pied, produisant une perte de
 3787
 Somma Total rayés les 1er 2me 3me 4me classe et mialopolo font en droit de
 16506*

Έγγραφο 4

Η ποσότητα των εισαγωγών ήπειρωτικής ξυλείας στην Τουλών τό 1779 και ο υπολογισμός της πληρωμής. ATF, IL 435.

1777

Etat des bois de chêne d'Albanie
provenant de la fourniture du Sr François Aiguillon
Correspondant d'Etat, Compagnie de grecs établis à la
Prusse, qui ont été taxés à compter du mois d'octobre
1775, jusques au mois d'avril 1776, et qui ont été payés
à raison de 3.e le pied cube, comme bois inférieurs,
conformément à la lettre du ministre du 25. j^{bre} 1775.

Savoit.

	nombre de piéds.	Cube
en octobre 1775	1175	10536 — II.
en novembre 1775	1111	11143 — I.
en Décembre 1775	1462	15391 — 9.
en Janvier 1776	695	5265 — I.
en février 1776	893	5286 — II.
en Mars 1776	1936	12935 — A.
en avril 1776	54	308 — II.
	<u>6926</u>	<u>58666</u>

Je jure en vertu de la loi du 17. Mars 1775, que les 58666 piéds
cubes de bois de chêne d'Albanie, ont été fournis à la
Prusse, à raison de 3.e le pied cube, comme bois
inférieurs, conformément à la lettre du ministre
du 25. j^{bre} 1775.

François Danville

à Coulon le 8. May 1780.

J. Anglémont.

Je Soussigné chargé de la fourniture de bois d'Albanie pour compte des
Pruss. Certifie que sur le quantité de 6926. Piéds cubes de chêne
inférieurs, qui ont été fournis à la Prusse, à raison de 3.e le pied cube,
conformément à la lettre du ministre du 25. j^{bre} 1775, il y a eu
un excédant de 17 piéds cubes de 1866. Piéds cubes
et celle de 17. j^{bre} 1775, est de 1866. Piéds cubes
de la totalité — 6926. Piéds cubes fournis — 58666. Piéds

Je soussigné François Danville, chargé de la fourniture de bois d'Albanie pour compte des
Pruss. Certifie que sur le quantité de 6926. Piéds cubes de chêne
inférieurs, qui ont été fournis à la Prusse, à raison de 3.e le pied cube,
conformément à la lettre du ministre du 25. j^{bre} 1775, il y a eu
un excédant de 17 piéds cubes de 1866. Piéds cubes
et celle de 17. j^{bre} 1775, est de 1866. Piéds cubes
de la totalité — 6926. Piéds cubes fournis — 58666. Piéds

F. Danville

Je jure en vertu de la loi du 17. Mars 1775, que les 58666 piéds cubes de bois de chêne d'Albanie, ont été fournis à la Prusse, à raison de 3.e le pied cube, comme bois inférieurs, conformément à la lettre du ministre du 25. j^{bre} 1775.

Έγγραφο 5

Η κατάσταση των εισαγωγών ναυπηγικής ξυλείας στα 1775-1776. ATF, II, 435.

Interpellé le Sr. Constantin Micalopoli? il répondit oui Monsieur, interrogi
 si le bois qui lui appartient est Sr. Michel Stamaty? il répondit: je le sais.
 Interrogé si il avoit connaissance quel est le bois de construction
 du Sr. le Royage du Golfe, appartenant au Sr. Michel Stamaty? il répondit oui
 Monsieur, et plus je sais quel est le bois de construction appartenant
 à l'embouchure de la Rivière de Luro, Interrogé comment le Sr. M. il répondit
 je suis associé à un Sr. Miaci, patron des barques qui doivent transporter
 les bois, si j'ai été avec le Sr. et autres compagnons, ou instabla pour un nombre
 les pins pour en faire après le contrat de transport, un pour cette raison que je
 sais le nombre des d'années.

ad Inventio R. S. L. D. et juravit et alio in unum quadraginta et octo.

Le 3. 5 Novembre.

Interpellé de notre chancelier consultant le Sr. Miaci Micalopoli? il répondit: oui
 et interrogé si il connoit le Sr. Constantin Micalopoli? il répondit: oui
 Monsieur, et plus ce qui est le bois de construction appartenant au Sr.
 Miaci qui est du Royage du Golfe, des bois de construction appartenant au Sr.
 Michel Stamaty les d. il répondit: oui Monsieur, et plus je sais il est à 166
 années et interrogé comment il le sait? il répondit: je le sais par ce que j'ai été
 avec le Sr. avec un Sr. Miaci mon patron qui doit transporter les d.
 bois à l'embouchure de la Rivière de Luro, comme nous avons transporté
 les pins et ce pour cela que je le sais.

ad Inventio R. S. L. D. et juravit et alio in unum triginta et octo.

Le 16.

Interpellé de notre chancelier Nicolo Fizzoli, qui est interrogé, comme
 de nous il répondit: ou la même manière et dans toutes les formes qui dessus
 à l'Inventio R. S. L. D. et juravit et alio in unum triginta et octo et de Sr.
 Joseph Fizzoli, chancelier

Nous Jean Cassiano Consul de R. S. L. D. le Roi des deux Siciles
 certifions et attestons à tous ceux que sera présentes par devant nous
 comme la sus d. signatures du Sr. Joseph Fizzoli, notre chancelier
 et la véritable copie de ce propre main et la quelle, un pour apurer et une
 di. est à ce sujet que nous avons livré la présente et lui opposé
 la. Jean de notre consulat, à Pivota, le 6. novembre. 1781. et 16.
 Jean Cassiano, Consul. J.

(C. Micalopoli par nous et un autre
 de la Marine au Sr. Micalopoli
 l'année 1781. au Sr. Micalopoli
 à Corfou le 20. May 1781.)

1792

Cableau dressé à faire connaître les frais en fait que les S. M. de France ont faits pour la dernière jouissance qu'ils ont eue à Larissa & De Corinthe, depuis le mois d'octobre de l'année 1781. jusqu'à la fin de l'année 1782. /

Date des Comptes de chaque Trimestre	Noms des Salaires de chaque Trimestre	Nombre des mois de Comptes de chaque Trimestre	Nombre des mois de l'année	Montre par ce genre les Doyens qui ont travaillé les bois à Larissa	Frais d'amortissement de ces salaires à cause de la guerre	Change Maritime Le 1 ^{er} jour de l'année de la guerre
10 Janvier 1780	Vincenzo Canova	285	1085	100	100	
31 Mars 1781	Simon Spada	28	205	60		
10 Juin	Vincenzo Focola	255	3116	6875		
12 Juin	Vincenzo Marzio	340	4755	6561	1275	166
12 Juin	S. L. S. Ambrosio	340	4668	6275	1275	166
15 Juin	Joseph Lubrano	335	5454	7505	1275	166
19 Juin	Amelio Gattola	287	4878	6556	850	
idem	Pietro Quarto	311	5378	7228	850	
16 Octobre	Sanagiotti Amato	224	3407	4829		
27 Mars 1782	Anastasio Garavito	226	3500	4850		
Total x		2627	41492	54678	6065	468

Récapitulation

Montre	54678	6
Frais de services	6065	6
Change maritime	468	6
Intérêts	5495	3
Frais de mesurage	885	6
Les 2627 pièces qui composent les bois choisis dans les montagnes de Larissa, les bois de commandement de Larissa et autres	157620	6
Total de frais et avances	215207	36

Montre de
Cinquante
1587
1587 qui sont
Frais de mesurage

Monsieur

Je prie Messieurs de Paris
de vous bien dire comme je
vous en remercie de
l'ambassade de l'ambassadeur à
Paris, et si les des de
de l'ambassadeur les lettres
et les autres choses que vous
avez fait. Dans ces cas de
la Marine vous les priez

Vous verrez par la lettre que j'ai en l'honneur
d'écrire au Ministre que j'ai passé mon march
et fourni mon cautionnement, je sollicite des
choses qui sont justes, je me flate que vous
voudrez bien devenir mon avocat, ma conduite
et mes soins pour approvisionner utilement le
port de Toulon ne vous laisseront à cet égard
aucun regret.

Je vais me préparer à partir vers la
fin du mois prochain, je pense qu'avec la

à Monsieur Dufresne, intendant des fonds
de la Marine à la Cour.

ratification du marché est. le Maréchal me
 fera parvenir le Brevet de Vice Consul qu'il
 m'a promis et les lettres de recommandation que
 je lui ai demandé.

Je prend la liberté de vous remettre ci-joint
 copie d'une lettre que j'ai eu l'honneur de
 vous communiquer à Versailles, elle est encore
 sans réponse, vous voudrez bien la remettre sous
 les yeux du Ministre s'il est nécessaire.

Vous verra par cette lettre les motifs qui me
 font desirer que mon Département d'Albanie soit
 isolé et ne relève d'aucun autre, ce motif sont
 plus fort que je n'ai pu le dire, je vous supplie
 de veiller à ce que ma demande soit accordée.

Permettez moi de vous remercier des bontés dont
 vous avez bien voulu m'honorer et vous prie de
 me les continuer.

Je suis avec des sentiments de respect et de
 reconnaissance

Monsieur

Marseille le 29. 7e 1785.

Comme très humble et très
 obéissant serviteur
 Lasalle fils aîné

Dupte

1778

Copie de la Lettre des *Prois* *Cois* et *Parillon*
Charpentiers aux Capitotations des Bois d'Albanie
Lettre à M^r l'Acquillon de la Rivière de 28. août. 1778.

Messieurs

Notre dernière vous faisoit part que tous les Bois du *Pro*
Micha *Stamaty* étoient coupés et façonnés, et qu'il ne nous
restoit plus qu'à travailler à la vérification des pièces pour
en faire la Recette. Nous avons déjà travaillé mille cinq cent
pièces, bonnes de diverses qualités, et conformes aux Etats qui
nous ont été remis par le port, il nous reste à visiter trois
Chantiers qui contiennent plus de cinq cens pièces qui sont
également bonnes. Nous n'avons pas pu en faire la recette
parce que les ouvriers et les albanais veulent nous forcer à
marquer tout indistinctement, il nous a fallu abandonner
ces Chantiers sans avoir pu rien faire, ce dont l'ellation
nous coûte beaucoup, que nous craignons en grand risque, nous
avons choisi ces deux mille pièces sur environ cinq mille
dont est composée la coupe du *Pro* *Stamaty*, nous en avons
recherché trois mille, mais dans ce nombre il y en a environ
mille belles pièces qui n'ont que quelques légères défauts, et
que nous estimons bonnes à nos employés, outre cette
Recette que nous avons fait, et qui se reconnoît par notre
Marque *M S et A*, il y a quantité d'autres pièces que nous
n'avons pas voulu recevoir, et que les maîtres Charpentiers
qui ont marqué d'une *M*. de 9 lignes de longueur et un
grande emme fait avec la rainette, nous croyons devoir
vous en avertir pour que vous puissiez distinguer votre travail.
Nous nous sacrifions pour le service du Roy, et seroit malheureux
qu'on ne nous rendit pas la justice qui nous est due, Notre
travail est tout à la première marque, les faveurs dont
nous étions atteints, la peste qu'on disoit s'étendre à yannina,
les maladies que nous éprouvâmes, et les risques que nous

¹ Αναφορά του ξυλεμπόρου Lasalle προς τόν Intendant Dufresne —σχετικά με την προετοιμασία του για να επιβληθεί στο ήπειρωτικό ξυλεμπόριο— ANF, B3 802.

M. Constantino Micalopolo 31. mars 1785.

Monsieur

S. M.
V. la lettre écrite à M. Malouin
le 18. avril

tant sur mon départ pour ma Patrie, qui sera, Dieu aidant, l'année
prochaine, & toujours présente devant mes yeux le bienfait que j'ai
reçu de M^g le Maréchal de Castries, & de vous, Monsieur, de
quelques Jours de ma vie reconnaissant, & rempli du même zèle
pour le Service de S. M.; J'ai appris indirectement que le Sieur
Lafalle fils de cette Ville, se fait une gloire d'avoir obtenu
du Gouvernement le Vice-Consulat de France en Albanie
accompagné d'une somme de cent mille livres pour entreprendre
la fourniture de Bois de construction pour la marine Royale de
Toulon; surpris de cette nouvelle j'ai fait mes réflexions, & j'ai
trouvé, que le Sieur Lafalle bien jeune, & sans
Expérience ne parviendrait jamais à exploiter les forêts d'Albanie,
& à faire exporter les Bois comme l'étranger; je priai avec
certitude, que non seulement il dérangerait les fournitures Grecs
qui ont trouvés cette ressource avec tant de peine, & des Soins,
mais encore il en résulterait, que le port de Toulon sera totalement
dépourvu de Bois d'Albanie. Prvenu de cela, vous pourriez
Monsieur, vous en informer de ce qui est arrivé au Sieur Louis
Badin de la Ville d'Arthebeo, qui a tanté jadis cette exploitation

De Monsieur Daubertin,
Intendant Général de la Marine

En Coeur

per questo. Il Cap^o Paulus fu per un'ora in Londra, Venetia, rimarato. S.
 scese in Paulus fu. Ma: D. Costano, e la orme del purgatore di que-
 stas in questa porto di Prevasa, alla alta nauizag^{ia}, e fornito d'
 bisognositas per intraprendere le seguenti viage con la com^{pa}gnia
 per sequenti costi: e usuti:
 primo: Che essendo diretto per ora il Cap^o Paulus suo per la psala di
 Malta col suo bastim^{to}, si oblige il medes^{mo} verso il suo Nelliggiatore
 Chidonachi che or to il, incaso di Manzo ueniente, ritornarsi in
 questa porto di Prevasa a punia anche potesse il tempo per li
 tavole di capitauu^o, d. f. s. otto Chidonachi nelliggiatore dante il
 canico per Canoa di fogna da foco senza alcuna stales, tra per
 il Cap^o, che per il Nelliggiatore entro in questo Golfo, e di nella
 la provetta e conceda di sua uolenta per doua nelliggi ad' esse
 Cap^o: prastri quatrocento di uicauu^o in Canoa dopo il disca
 uico colai di d. f. lognas, aura da restituire di quano in questo
 Porto per uicauu^o simillas canico con la condiz^{io}ne del nobo stess^o
 e condiz^{io}ne a brayottave in Canoa di d. f. lognas da foco, quando
 para il sud: suo nelliggiatore non auulle pronte logni di cost
 britisna in tal caso doua caricare per Tolone entro in questo Golfo
 obliandoli esse Cap^o: d'aver da eseguire il ranico o da caricarli con
 la sua fancia nella sua di ransio. i. ro nella Fiumera di sua
 auancia dal Nelliggiatore, a caricandoli alcuna cosa di Manzo, e
 di noba q^{ue} s'umetta esse suo Nelliggiatore Chidonachi ad' esse Cap^o
 di pagu^oli ruiti cinque quare di Napoli ad' ogni pede, culto di f. s.
 uas in d. f. Citta di Tolone dopo il discaico, che s' intendeva a ope-
 rari e sempre il Cap^o in quel porto, quando non se fossero capitati
 altri bastim^{ti}: in d. f. porto di Tolone o Scaronne, in tal caso doua po-
 ciontere fino la cada il suo giro, o cio' a tal condiz^{io}ne di quel
 Porto, che dopo il suo discaico s'ua bonuto il ransigondente del su
 do f. Chidonachi di Tolone e f. Anquillon condiz^{io}ne il nobo don
 per alcuna contraddiz^{io}ne, ma pagabile con conueni.
 Si oblige poi il Cap^o Paulus suo che seguito aura il primo uio-
 gio di Tolone, che doua intraprendere, e caricato che aura d'esse
 esse la naves prouetta di pelo fema al suo Nelliggiatore, d'esse
 da restituire in questa porto di Prevasa e ueniente un' altro don
 la canico con la condiz^{io}ne di d. f. s. di noba e pofo il caricare di fogna
 di costauu^o in d. f. Scalas di Venetias entro in Fiumera di sua
 questo Golfo, seguito che aura questo ultimo canico in d. f. s. don
 per uas a portanti in questa Porto, per aspettar qui giorni d. f.
 plus: e a continuari dal quano, che doua per ancorare in questo
 Porto per uicauu^o portanti d'esse in f. f. lognas di pagu^oli ruiti
 deo lognas, che doua intraprendere il suo Nelliggiatore f. Chidonachi.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ*

Α

- * Αγγελοκάστρου (δάσος)
- * Αγγελοκάστρου (φλαμπουριάρης) 27
- * Αγγελος "Αλκης 175
- * Αγγλία Νέα 150
- * Αγγλία κ', κβ', 52, 56, 116
- * Αγγλοι (έμποροι) 116, 132, 268
- * Αγγλοι (κουρσάροι) 53
- * Αγίας Μαύρας (προβλεπτής) 66, 79, 84
- * Αγίου "Ιωάννου (Γενέθλιον) 197
- * Αγίου "Ορους (δάση) 35, 36, 37, 38
- * Αγκώνας (δάση) 60
- * Αγραπιδιά (ήπειρωτικό λιμάνι στο "Ιόνιο) 218
- * Αδριατική κ', 29, 60, 71, 241
- Αιγαίου πελάγους (ναυπηγεία) 29
- Αιγαίου πελάγους (έμπόριο) 241
- Αικατερίνη Β' (Ρωσίας) 55
- Αίτωλ/νία 66, 187
- Αίτωλικό 28, 192, 265
- Αίτωλικιώτες 220
- Αίτωλικιώτες (καπετάνιοι) 318, 319
- * Αθήναιος Ι. μγ', 135, 234
- * Ακαρνανία 13, 19, 20, 32, 65, 266, 272
- * Ακαρνανικά (νησιά) 192
- * Ακαρνάνες (κλέφτες) 69
- * Ακαρνανικά (δάση) 19, 38, 57, 66, 67, 68, 69, 70, 79, 83
- * Ακτιο 257
- * Αλβανοί (μισθοφόροι) 205
- * Αλβανοί (γαιοκτήμονες) 15, 38, 183
- * Αλεξάνδρεια 191, 192, 231
- * Αλή μπέης (μουτεσελίμης "Ιωαννίνων-βοεβόδας "Αρτας) 90, 92, 93, 94, 95
- * Αλή πασάς ("Ιωαννίνων) 17, 84, 85, 88, 94, 98, 125, 184, 214, 254, 257, 260, 261, 262, 263, 265
- * Αλιβέρτης Ν. 184, 188
- * Αλμπανέζοι ή "Αρβανίτες (ξυλοκόποι), 193 βλ. και εργάτες ξυλοκόποι
- * Αμβρακικός κόλπος 32, 107, 210, 229
- * Αμβρακικού κόλπου (άκτοποϊκές γραμμές) 220, 221
- * Αμβρακικού κόλπου (βενετικές κτήσεις) 48, 60
- * Αμβρακικού κόλπου (δάση) 13, 15, 46, 67, 73, 74, 82, 83
- * Αμβρακικού κόλπου (λιμάνια) 125, 126, 207, 212, 213, 219, 226, 310
- * Αμβρακικού κόλπου (ναυτικό) 31
- * Αμβρακικού κόλπου (τοπογράφηση) 67, 193, 197
- * Αμερική κγ', 34, 55
- * Αμερικανική "Επανάσταση 59, 112, 235, 268
- * Αναγνωστίδης Χρ. 105

* Δέν άποδελτιώθηκαν τά λήμματα Γάλλοι, Τουρκοί, Έλληνες, Γαλλία, όθωμανική αυτοκρατορία πού άπαντούν συχνά. Δέν εύρετηριάστηκαν επίσης —έκτός χαρακτηριστικών περιπτώσεων— τά όνόματα του άποστολέα και του παραλήπτη των έγγραφων των άρχειακών σειρών πού χρησιμοποιήθηκαν. Σέ περιπτώσεις όνομάτων όπως των ξυλεμπόρων πού άπαντούν και στό ελληνικό και στό γαλλικό άλφάβητο ή μνεία, όλων των παραπομπών άνεξαίρετως γίνεται στόν ελληνικό πίνακα. Οί αριθμοί (έλληνικοί, άραβικοί) παραπέμπουν στίς σελίδες του βιβλίου.

- * Ανασιώτης Γιώργος (άρματολός) 79
 * Αναστασίου Ι. 214
 * Ανδρέαδης 'Ανδρ. μβ', 30, 46, 123, 127, 147, 241, 242, 264
 * Ανδροῦτσος Γ. 85, 138, 265, 266
 * Απέννινα 60
 * Αραβαντινός Π. κη', μβ', 65, 68, 82, 89, 212, 243, 257, 261, 262
 * Αραβαντινός Σπ. μβ'
 * Αραχθος (ποταμός) 212, 213
 * Αργυρόκαστρο 160, 265
 * Άρς Γρ. 17, 106, 125, 261
 * Άρτα 35, 36, 39, 41, 67, 102, 119, 126, 128, 134, 137, 139, 160, 175, 181, 182, 187, 205, 206, 214, 239, 243, 244, 247, 250, 251, 255, 258, 267
 * Άρτας (βοεβόδας) 16, 75, 83, 87, 90, 94, 137, 138
 * Άρτας (βοεβοδαλίκι) 89
 * Άρτας (δάση) 12, 13, 15, 17, 212, 285, 311-313
 * Άρτας (ταχυδρομείο) 209
 * Άρτινοί 182, 191
 * Άσδραχάς Σπ. 77, 78, 83, 84, 105, 107, 136, 138, 139, 165, 184, 185, 197, 226, 264
 * Άσλάν πασάς Β' 90
 * Άσπροποτάμου (δάση) 13, 43, 212, 255
 * Άτλαντικός 'Ωκεανός κα', 34, 53, 59, 107
 * Άχελῶος ποταμός 46, 212, 213
 * Άχέροντας (ποταμός) 215
 * Άχμέτ ΙΙΙ (Σουλτάνος) 64
 * Αῦλώνα 26
 * Αῦστριακοί 57, 63, 262

B

- Βαθύ (Πρέβεζας) 31, 259, 260, 263, 264
 Βακαλόπουλος 'Απ. μγ', 58, 77, 95, 134, 196, 205, 222
 Βάλβι- 'Ανδρ. 240
 Βαλκανική 118, 215
 Βαλτική κβ', κγ', 19, 34, 52, 55, 210
 Βάλτος 20
 Βάρνα 24

- Βασιλᾶς 'Ηλ. μγ', 60, 138, 180, 195, 265, 266
 Βάσκοι κ'
 Βεζίρ-πασάς 79
 Βελούδου Ι 165
 Βελούδη 165
 Βενετία κ', κα', 75, 134, 235
 Βενετοί (Πρέβεζας) 14, 29, 30, 34, 37, 57, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 70, 72, 75, 91, 92, 123, 134, 157, 207, 215, 239, 262, 264
 Βενετοί (προβλεπτές) 28, 47 κλπ. βλ. Βενετική διοίκηση
 Βενετικός (άνταγωνισμός) 60 κ.εξ.
 Βιτάλης Φιλάρετος κζ', μγ'
 Βλάχοι 195
 Βλαχοπειρώτες 195
 Βλαχότουρκοι 195
 Βλαχογιάννη Γ. (άρχειο) 195
 Βλαχογιάννης Γ. 234
 Βωβουσιῶτες 195
 Βολίμης (δάση) 191, 257
 Βόνιτσα 13, 31, 61, 64, 123, 183, 263
 Βόνιτσας (δάση) 191, 255, 257, 317
 Βόνιτσας (άρματολίκι) 83, 263
 Βόνιτσας (ναυτικό) 62
 Βόρειος Σ. κη', μδ', 30, 191, 221, 222, 223, 227, 229, 234, 241, 242
 Βόσπορος 24
 Βουθρωτό 140, 166, 171, 208, 311
 Βουργουνδία 53
 Βουτυράς Σ. 16
 Βοστίτσα 185
 Βρανούσης Α. 4
 Βραχώρι 67, 205
 Βρέκωση 'Αρ. μδ', 243, 244

Γ

- Γαλαξιδιώτες (καπετάνιοι) 320
 Γένοβα ιθ', 164, 211, 220
 Γενουάτες 34, 77, 222
 Γερακάρης Α. 28
 Γερογιάννης Ι. (Έμπορος) 189
 Γερουσία (βενετική) 66
 Γεωργία 29

Γιβραλτάρ 34
 Γιαννακοπούλου 'Ελ. με', 27, 36, 56,
 57, 62, 64, 65, 69, 89, 92, 168
 Γιαννακόπουλος 'Ανδρ. με', 31, 70,
 113, 145, 147, 230, 233, 234, 236
 Γιαννιώτες 188
 Γιαννόπουλος Ι. με', 16, 27, 89, 90,
 91, 95
 Γκινάκας 'Ιωσήφ (ἐπίσκοπος Ζαλόγ-
 γου) 137, 180
 Γκιόλας Μ. 58
 Γκόφας Δ. με', 105, 113, 125, 211,
 230, 236
 Γούναρης (ἔμπορος) 189
 Γρεββενίτι 194
 Γρεββενικιώτες 194
 Γριβαῖοι (ἀρματολοῖ) 83, 84
 Γρίβας Δράκος 84, 263
 Γρίσπος Π. κη', μστ', 12, 15, 16, 21,
 39, 89, 197, 208, 211, 217
 Γριτσόπουλος Τ. 59
 Γῶγος (ἀρματολός) 45, 79, 205

Δ

Δάλλας Χ. 27
 Δαλματία ιθ', 56, 60, 62, 254
 Δελβίνου (τοπάρχης) 68, 166
 Δέματα (ἀκαρνανικός κόλπος) 219
 Διαμάντης Κ. 79
 Δραγαμέστου (δάση) 212, 257, 285, 311
 Δυρράχιο 166, 167, 168, 230, 251, 254,
 310
 Δυρραχίου (ἐταιρεία) 109, 165 βλ. καὶ
 ἐταιρείες
 Δουλτσινιώτες 31, 58

Ε

'Εβραῖοι 141, 270
 'Ελεύθερη Κομητεία 34, 53
 'Ελμπασάν 165, 235
 'Επτανήσιοι 14, 31, 229, 230, 235
 'Επτάνησος 65, 186, 191, 192, 234, 241,
 262

'Επτανήσου (Γενικό Προξενεῖο) 187,
 240

'Επτανήσου ναυπηγεῖα 60
 'Επτανήσου (προβλεπτές) 259
 Εὔβοιας (ναυπηγεῖα) 25
 Εὔξεινος πόντος 55, 57, 63

Ζ

Ζαγόρι 15
 Ζαβέρδα 218, 257, 258
 Ζάκυνθος 180, 237, 251, 263, 265
 Ζακυνθῖοι 191, 229, 319, 323
 Ζιάγκος Ν. κη', νβ', 20, 32, 60, 106,
 114
 Ζαλόγγου (ἠγούμενος) 138

Θ

Θάσος 25
 Θέμελης "Α. (ἔμπορος) 75, 139, 188,
 248, 286
 Θεοχάρης Ν. (ἔμπορος) 103, 171, 189
 Θεσπρωτία 65, 68, 69
 Θεσπρωτός Κ. να', 165
 Θεσσαλία 241
 Θεσσαλονίκη 35, 38

Ι

'Ιθάκη 31, 266
 'Ιθακήσιοι 31, 229, 318, 320
 'Ιόνιο πέλαγος 29, 70
 'Ιναχος (ποταμός) 214
 'Ισπανία κ', κα', 52
 'Ισπανοὶ ἔμποροι 116, 268
 'Ιστρία 60, 61
 'Ιταλία λδ', 19, 35, 150, 252
 'Ιωάννινα 139, 175, 214, 243, 271
 'Ιωαννίνων (μουτεσελλίμης) 87
 'Ιωαννίνων (πασαλίκι) 17, 57, 68, 261
 'Ιωαννίνων (συντεχνίες) 106
 'Ιωαννίνων (τέμενος) 16
 'Ιωσήφ Β' (Αὐστρίας) 55

Κ

- Καβάγιας (έμποροι) 166
 Καβάγιας (δάση) 165, 255
 Καβάγιας (τουρκος διοικητής) 117
 Καβάλα 28
 Κάδιξ 112
 Κακή Σκάλα 65
 Καλαβρία 162
 Κάλαμος 192
 Καλόγερος Σπ. (άρματολός) 263
 Καλλιπολης (ναυπηγείο) 24, 63
 Καμουζάδες 243
 Καναλάκι (Πρέβεζας) 258
 Καντζά (σκάλωμα) 125, 199, 208, 214
 Καρακονησία 213
 Καραμανία 26
 Κατσάμπας 'Αθ. (έμπορος) 138, 313
 Καρακονησία 213
 Καραμανία 26
 Καραϊσκος Δ. (άρματολός) 83
 Καρθαγένη 112
 Κάρλελι (δάση) 285
 Κάρλελι (σαντζάκι) 16
 Κάρλελι (μουτεσελίμης) 89, 92
 Κασπία θάλασσα 63
 Καστανάς (άρματολός) 83
 Κασταναίοι (άρματολοι) 83, 84
 Κασσώπης (κλέφτες) 68, 69
 Κατερίνης (δάση) 38
 Κατοχής (Μονή Παναγιᾶς) 15
 Κατοχής (δάση) 192
 Κατσικογιανναίοι (άρματολοι) 83, 84
 Κατσώνης Λ. 138, 265
 Κατσούλης Κ. 136
 Κατούνα 45, 46
 Καύκασος ιθ', 29
 Κεράσοβο 194
 Κέρκυρα 64, 259, 261
 Κέρκυρας (πολιορκία) 28
 Κέρκυρας (προβλεπτής γενικός κατά
 θάλασσα) 66
 Κέρκυρας (ναυπηγεία) 62
 Κέρκυρας (σταθμά) 148
 Κεφαλλονιά 31
 Κεφαλλονιάς (ναυπηγεία) 62
 Κεφαλλονίτες 31, 76, 188, 192, 195
 Κεφαλλονίτες (καπετάνιοι)
 Κίτσος Χρ. (έμπορος) 103, 171, 189
 Κλόδας Γ. (άρματολός) 84
 Κόκκινο 262
 Κόλιας Γ. 168
 Κολοκοτρώνης Κ. 185
 Κομνηνού- 'Υψηλάντου 26
 Κομπότι 212
 Κονισπολίτες 68
 Κοντογιάννης Π. 58
 Κοντογιανναίοι (κλεφταρματολοι) 83
 Κοντογιώργης Γ. μζ', 77, 78, 105
 Κοντομίχης Π. μζ', 83
 Κοντούρης (έμπορος) 213
 Κούκου 'Ελ. μζ', 86
 Κόπραινας (δάση) 12, 13, 170, 211,
 218
 Κόπραινα 126, 213
 Κορατζίδης Π. 118
 Κορφιάτης Π. (έμπορος) 181
 Κορσική 56, 172, 284
 Κουγιτέας Π. μζ', 207, 213
 Κουτιλιδαίοι (κλεφταρματολοι) 79
 Κρεμμυδάς Β. κε', λε', μστ', μζ', 35,
 41, 91, 105, 119, 124, 126, 128,
 133, 136, 142, 143, 145, 146, 147,
 148, 220, 222, 227, 228, 232
 Κρητικός Π. μζ', 175
 Κρήτης (δάση) ιθ', 26
 Κρήτη 191, 231
 Κριαράς 'Εμμ. 218
 Κριμαίας Χερσόνησος κ', 28
 Κυδωνάκης Γ. (έμπορος) 88, 101, 102,
 104, 108, 130, 131, 135, 136, 138,
 141, 153, 164, 165, 170, 171, 172,
 173, 174, 181, 203, 223, 286, 302,
 311
 Κύπρου (δάση) ιθ', 26
 Κώνστας Κ. 257
 Κωνσταντινίδης Κ. 126, 262
 Κωνσταντινούπολη 146, 253, 256

Λ

Λαζαρίδης Κ. 15

- Λάκκα-Σουλίου 13
 Λαλογιῶργος (ἀρματολός) 83
 Λάμαρης (δάση) 16, 67, 69, 96, 262
 Λαμπρίδης Ι. 17, 195
 Λάμπρος Σ. 28
 Λεονταρίτης Γ. μη', 30
 Λεσίνι 212
 Λευκάδα 31, 266
 Λευκάδας (ἔκτακτος προβλεπτής) 79, 181
 Λευκάδας (ναυτικό) 62
 Λευκάδας (σταθμά) 148
 Λευκαδίτες 229
 Λιβόρνο 188
 Λουδοβίκος (14ος) κγ', 51
 Λουδοβίκος (16ος) 261
 Λούκα 34
 Λούρος (χωριό) 47, 213
 Λούρου (δάση) 13, 15, 16, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 48, 63, 79, 94, 95, 119, 157, 173, 213, 262, 309-312
 Λούρου (κοιλάδα) 21, 69, 195
 Λούρου (ποτάμι) 199, 208, 211, 214
 Λουτράκι ('Αμβρακικοῦ) 125
 Λυκία ιθ'
 Λυσιμαχία 192
 Λυών (ὕφασματα) 120, 139
 Λυών 271
- Μ**
- Μακρυνόρος 65, 81
 Μακρυνόρους (δάση) 13, 14, 40, 41, 42, 45, 317
 Μακρυνόρος (σκάλωμα) 125, 191, 218
 Μαλάμος (ἀρματολός) 45, 79, 205
 Μάλτα 72, 74, 75, 101, 168, 170, 182, 188, 191, 211, 220, 221, 223, 284
 Μάλτας (πρόξενος) 76, 101
 Μάλτας (ναυπηγεία) 97
 Μαλτέζοι 14, 34, 37, 47, 66, 73, 74, 75, 76, 157, 182, 198, 268
 Μάνινας (δάση) 45, 48, 90, 158, 309
 Μάνη 56
 Μάξιμος Σ. μη', 17, 40, 58, 60, 71, 115, 142, 159, 160, 161, 180, 182, 183, 184, 190, 193, 195, 203, 207, 208, 220, 235, 239, 240, 249, 250, 256
- Μαργαρίτι 70
 Μαργαριτίου (δάση) 12, 43, 215, 258
 Μαργαριτίου (ἀγάδες) 69
 Μαργαριτιῶτες 68, 70
 Μαρμαρᾶ (ναυπηγεία) 24
 Μαρούτσηδες (ἔμποροι) 134, 135, 165
 Μαρούτσης Χρ. 134
 Μαρτινιανός 'Ιωακείμ 64, 166
 Μασσαλία 38, 41, 57, 135, 139, 235, 271
 Μαύρης θάλασσας (ναυπηγεία) 24
 Μαυροβούνιο 64
 Μαχαιρᾶ Κ. 148, 241
 Μαχμούτ Ι. (Σουλτάνος) 64
 Μελέτιος (ἀρχιεπίσκοπος 'Αθηνῶν) μη', 73, 213
 Μεζικίου (πίαστρα) 143, 149, 225
 Μέρτζιος Κ. μη', μθ', 11, 16, 27, 28, 30, 40, 67, 68, 69, 79, 80, 83, 89, 90, 92, 95, 121, 122, 123, 126, 127, 134, 180, 181, 211, 259, 262, 263, 264, 265, 266
 Μεσόγειος ιθ', κ', κα', 36, 55, 56, 58, 59, 132, 159, 192, 210, 211, 231, 266
 Μεσολόγγι 14, 31, 32, 192
 Μεσολογγίου (ναυπηγεία) 28, 29, 30
 Μεσολογγίου (ναυτικό) 30
 Μεσολογγίτες (ναυπηγοί) 31
 Μεσολογγίτες (ναυτικοί) 229, 318-324
 Μεχμέτ μπέης (βοεβόδας 'Αρτας) 94
 Μηλιαράκης 'Αντ. 32
 Μικρά 'Ασία 29
 Μινόρκα 284
 Μιχαλόπουλος Κ. (ξυλέμπορος) 22, 23, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 111, 113, 116, 117, 129, 131, 133, 137, 138, 140, 141, 142, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 168, 169, 177, 178, 169, 180, 181, 190,

193, 203, 204, 231, 233, 236, 249,
250, 286, 288, 312
Μοριᾶ (Βενετοὶ προβλεπτός) 25
Μοσχοπολίτες 166
Μουσελίμης Σπ. 136
Μπαρμπαραῖας Δυνάμεις 77, 172
Μπαρμπαρέζοι 76, 94, 223
Μπενάκης Α.Π. (πρόξενος Ρωσίας) 261
Μπεράτι 88
Μπίρης Κ. 205
Μυτιλήνης (ναυπηγεία) 25, 26
Μωαμεθανοὶ ιθ'

N

Νάξου (δάση) 36-38, 73
Ναπολιτάνοι (ἔμποροι, μεταφορεῖς) 14,
77, 101, 113, 161, 162, 164, 178,
211, 221, 224, 229, 230, 235, 270,
314-315
Ναύπακτος 27, 28, 67
Ναυπάκτου (ναυπηγεία) 22, 28, 67
Ναυπάκτου (κόλπος) 46
Ναυπάκτου (ναυμαχία) 29
Ναύπλιο 35, 168
Νησιοῦ (Βόνιτσας) δάση 258
Νεάπολη 74, 176
Νεαπόλεως ναυπηγεία 97
Νεαπόλεως (δουκάτο) 143
Νίκαια 129
Νικολετόπουλος Δ. μθ', 136, 143, 146,
175
Νορβηγία κβ'

Ξ

Ξενόπουλος Σ. 240
Ξηρόμερο 40, 46, 47, 48, 66, 78, 79,
81, 94
Ξηρομέρου (δάση) 45, 79, 90, 218,
254, 255, 261, 285, 310
Ξηρομέρου (Μουτεσελίμης) 87
Ξηρομερίτες 69
Ξηρουχάκης 'Αγ. 20

O

'Οζερός 192
'Ολλανδία κ', κβ'
'Ολλανδοὶ 52, 54
'Οξιές 192
'Ορλωφικά 37, 58, 82, 96, 185

Π

Παλίμπεη 73, 257, 317
Παμφιλία ιθ'
Παναγιώτης (ἀρματολόγος) 45, 79, 205
Πανταζόπουλος Ν. μθ', 105
Παξοὶ 219
Παπαδάτου Μακρυνείας (Μονή) 15
Παπαδιαμαντόπουλος Γ. 115, 235
Παπαδόπουλος Στ. 176
Παπαζήσης Δ. 175, 195
Παπαπολύζος (ἔμπορος) 138, 170, 172
Παπατριαντάφυλλος (ἔμπορος) 138
Παπαχρήστου Γ. (ξυλέμπορος) 75, 76,
82, 99, 103, 136, 137, 141, 171,
178, 180, 182, 183, 184, 186, 187,
248, 249, 250, 261, 286, 288, 313
Παραμυθιώτες 68
Πάργα 12
Παραγελοῦτιδα 192
Παρίσι 39, 135, 179
Παρούσης Ε. (ξυλέμπορος- 'Υποπρό-
ξενος Γαλλίας στὴν Πρέβεζα) 82,
97, 121, 124, 137, 178, 182, 183,
184, 185, 186, 187, 193, 207, 227,
237, 244, 247, 248, 249-250, 255,
256, 272
Πάτμος 19, 173
Πελοπόννησος 29, 56
Πεταλάς (ἀκαρνανικό νησί) 192
Περάνθης Μ. 19, 207
Περσία 57, 212, 213
Πετρνίτζα 28
Πετρόπουλος Δ. 147, 148
Πήλιο 29
Πλαγιά 257
Πρέβεζα 31, 59, 71, 72, 123, 124, 125,

126, 128, 135, 140, 149, 173, 175,
178, 180, 181, 182, 185, 186, 187,
188, 191, 192, 206, 208, 210, 214,
219, 228, 231, 232, 233, 239, 240,
241, 245, 247, 253, 264, 265

Πρέβεζας (δάση) 61

Πρέβεζας (εταιρεία ξυλεμπορική) βλ.
εταιρεία της Πρέβεζας

Πρέβεζας (κόλπος) 44

Πρέβεζας (λιμάνι) 32, 241, 242

Πρέβεζας (ναυπηγεία) 27, 28, 29, 32,
60, 211

Πρέβεζας (ναυτικό) 30, 32

Πρέβεζας (όποπροξενείο) 71, 76, 102

Πρέβεζας (όποπροξενος) 97

Πρέβεζας, Προβλεπτής 84, 102, 120,
122

Πρεβεζάνοι 176, 195, 229, 235

Προβηγκίας (καπετάνιος) 222, 229

Πρωτοψάλτης 'Εμμ. ν', 187, 261, 262,
265

P

Ραγκαβής Ι. ν', 8, 9, 10

Ραγούσα κ', 60

Ραπτάρης Π. 144

Ρέντζος (έμπορος) 138, 141

Ρηνανία 12

Ρινιάσσα 12, 16, 285

Ρωγών (δάση) 13, 66, 94, 211, 243

Ρωγών (ποταμός) 211, 213

Ρώσσοι 57, 63

Ρωσσία 52, 55, 65, 116

Ρωσίας (πράκτορες) 265

Σ

Σαγιάδα 41, 60, 192

Σάθας Κ. 27, 30, 40, 92, 127

Σακελλαρίου Μ. 125, 255

Σαλαμάγκας Δ. 106

Σαλαώρα 122, 123, 124, 126, 206, 213,
214, 218, 240

Σαμψούντα 24

Σαρδηνία ιθ'

Σβολόπουλος Κ. κη', να', 24, 25, 30,
39

Σβορώνος Ν. 52, 116, 137

Σεβίλλης (πιάστρα) 143, 144

Σελέκη-Σάρου (έμπορικός οίκος) 105

Σερδίτσα Π. 229

Σεμιτέλος Δ. 213

Σικελία ιθ', 262

Σικελίας (ναυπηγεία) 76

Σινώπης (ναυπηγεία) 24

Σιορόκας Γ. κζ', κη', να', 36, 40, 42,
58, 70, 71, 72, 90, 94, 95, 101,
115, 118, 119, 122, 123, 124, 126,
128, 134, 139, 144, 145, 159, 160,
163, 165, 167, 170, 174, 175, 176,
192, 207, 218, 222, 223, 240, 242,
249, 250, 251, 253, 254, 257

Σκέρερισ Π. 184, 185

Σκιώτης Α. 261

Σκούταρι 254

Σολιμάν-μπέη (Καβάγια) 120, 167

Σουλεϊμάν 92

Σουλίου (δάση) 13, 40, 82, 258

Σουλιώτες 65, 68, 82

Σουλτάνος 115

Σταγειρίτης 'Αθ. 202, 213, 214, 241

Σταθαίοι (άρματολοι) 83

Σταμάτης Μ. (ξυλέμπορος) 59, 96,
100-105, 109, 111-113, 118, 120,
129-130, 131, 141, 147, 149, 152,
171, 174, 177-179, 181, 190, 203,
204, 223, 230, 233, 236, 238, 286,
288, 311

Σταμάτης-Ρίζος (ξυλέμπορος) 129

Στασινός Π. (κλέφτης) 79

Στασινόπουλος Κ. 144, 234

Στεργιόπουλος Κ. 212

Στούπης Σπ. 195

Συρία ιθ'

Σφήκας Κ. 206

Σφυρόερας Β. να', 206

Σφυρής (κλέφτης) 84

Σωτήρης Λουβ. 187

Σωπική 94

Σωτηριάδης Γ. 5
Σωτηρίου Γ. 213

Τ

Τάραντας 163
Ταφίας (δρος) 65
Τεργέστη 35, 60, 72, 272
Ταχίρ-πασάς 92
Τζαμτζής Ι. να', 30, 37, 39, 73, 222
Τζανούμ-Χόντζας (καπουδάν πασάς)
28, 70
Τζουμέρκα 34, 243, 273
Τοπάν-Όσμάν (βεζύρης) 64
Τοσκάνη 34
Τουλών 54, 59, 140, 153, 171, 179,
188, 198
Τουλών (ναυπηγεία) 36, 53, 77, 97,
108, 114, 135, 140, 174, 177, 184,
188, 210, 221, 228, 232, 233, 236,
293

Υ

Υπουργείο Ναυτικών Γαλλίας 39, 40,
120
Υπουργείο Έξωτερικών 40

Φ

Φανάρι 140, 285
Φαναρίου (δάση) 14, 74, 75, 119, 171,
215, 311-313
Φατιμίδες ιθ'
Φιλιτιανοί 68
Φιλόθεος (έπίσκοπος Σαλώνων) 28
Φλαμπουρά δάση 13, 40

Χ

Χαβέλλας Θ. μδ'
Χαριτάκης Γ. 213
Χαλκιδική 29, 38
Χανιά 101, 172, 232
Χάντζας (δάση) 13, 119, 173, 311, 312

Χατζιμιχάλης-Χατζινώρης (έμπορος)
189

Χερσώνα 55
Χίου (ναυπηγεία) 25, 26
Χιμάρα 135, 171, 251

Ψ

Ψαλίδας 'Αθ. να', 213
Ψαρός 'Αντώνιος 170, 261
Ψυρούκης Ν. κδ'

Α

Aguillon F. (Γάλλος άνταποκριτής) 22,
23, 59, 97, 99, 101, 102, 104, 109,
111, 113, 114, 115, 118, 128, 131,
132, 146, 149, 150, 164, 166, 169,
172, 173, 177, 190, 196, 211, 223,
224, 230, 232, 233, 251, 292
Ahrweiler H. ιθ', μβ', 18
Aignant (Intendant de la Marine) 23
Albèri F. μβ', 24, 25
Albion Gr. κβ', κγ', κζ', μβ', 18, 19,
21, 33, 52, 54, 55, 56, 107, 115,
149, 151, 202, 210, 217
Alethea W. 60-61
Aly bey, Ala bey, (βοεβόδας Άρτας-
Μουτσεελίμης Κάρλελι) 92
Ami S. μβ', 43
Anderson M. κδ'
Antoniadis-Bibikou H. ιθ', μβ', 186
Asdrachas Sp. κε', μβ', μγ', 133, 135,
142, 145, 210, 227

Β

Badin L. (Γάλλος έμπορος) 74, 88, 98,
109, 116, 120, 161, 162, 163, 164,
165, 169, 170, 190, 218, 250, 251,
255, 286
Baer G. 105
Bamford P. κβ', κγ', κδ', κζ', μγ',

- 18, 19, 21, 33, 34, 35, 36, 39, 51, 52, 53, 54, 55, 80, 81, 99, 107, 108, 113, 115, 117, 118, 130, 131, 158, 159, 161, 162, 164, 202, 210, 211, 212, 215, 217, 220, 221, 222
- Bang-Kund Korst N. μγ', 34
- Barochi M.-Berchet G. μγ', 25, 26
- Bardoldy J.C.S. μγ', 213
- Barenger A. κγ'
- Beaujour F. μγ', 20, 58, 143, 241
- Bellaire J. μγ', 204, 241, 244
- Bergasse L. μγ', 135
- Bernard J. 44
- Boerio 140
- Boissonade P. κδ', μγ', 210
- Boppe A. 40
- Boué A. μδ', 165, 255
- Boiteux L. μδ', 235
- Boulle L. (Γάλλος πρόξενος Ἄρτας) 84, 87, 88, 99, 161, 220, 241
- Bourgeois μδ', 52, 64
- Bourquet B. 21
- Boyer L. 175
- Braudel F. κ', κβ', μδ'
- Brest (ναυπηγεία) 22, 51
- Broccacio (Ναπολιτάνος ἔμπορος) 161, 162, 164, 170
- Brun V. μδ', 33, 35
- Bruneau A. μδ', 86
- Bursian C. 213
- C
- Cambiaso (πρόξενος Ὀλλανδίας) 67
- Carcassone 167
- Carrière Ch. κζ', μδ', 34, 51, 146, 211, 215, 222, 235, 236, 250
- Carter A. μδ', 54, 55, 221
- Cassamba Ath. (ἔμπορος) 104, 109, 149, 188
- Cassels L. μδ', 88
- Casson L. 209, 222
- Caste X.R. 51
- Castries de (Ministre de la Marine) 23, 97, 100, 109, 114
- Cessi R. 52, 209
- Cigogna M. (Proveditore Ordin. di Santa Maura) 84
- Choiseul-Gouffier 88
- Choiseul de (Ministre de la Marine) 53, 101, 102, 161, 162, 164, 170, 284
- Clark G. κβ'
- Colbert κγ', 33
- Cole Ch. κγ'
- Colnachi D. κγ', 5
- Comte de Chalout (πρεσβευτής τῆς Γαλλίας στὴ Βενετία) 124
- Corbett J. κβ', 34, 107
- Coronelli 207
- Coulomb P. (maître-constructeur) 43, 44, 51, 198
- Crouzet F. μδ', 52
- Cumano G. (Βενετός πρόξενος Ναυπάκτου) 28, 89
- Cydonakis J. βλ. Κυδωνάκης Γ.
- Cvetkova V. μδ', 126, 210
- D
- Danillon (Charpentier) 201, 203
- Davenport R. 204
- Davy J. 73
- Dauphiné 22, 34, 53
- Delaporte (Intendant) 59, 103, 109, 111, 113
- Delatte A. με', 207
- Delumeau J. 34, 221
- Depping G. με', 9
- Devèze M. κγ', με'
- Deyon P. 221
- Didier-Neuville λγ'
- Dolfín A. Προβλεπτής Κεφαλλονιάς 192
- Dorn W. ιθ', με', 51, 52
- Dubroca J. 15, 47, 48, 57, 62, 63, 64, 65, 70, 71, 73, 78, 81, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 117, 119, 120, 134, 143, 157-158, 197, 198, 201, 207, 212, 219, 220, 227, 229

Duclairbois V. με', 18, 19, 203
 Dupré P. 62, 82, 89, 204, 212, 242,
 255, 257, 258, 260, 266, 267
 Durrazo 163
 Durfé (Intendant) 101, 130, 131, 238

E

Epo (βενετός βάιλος) 64
 Emo (Προβλεπτής Λευκάδας) 72
 Eriggo G. (Γενικός κατά θάλασσα
 προβλεπτής) 191
 Eydoux (έμπορος της Μασσαλίας) 160

F

Fabry (Intendant) 23, 119, 132, 150,
 224
 Fauchet (Γάλλος έμπορος) 255, 256
 Fahmy A. 18
 Fauvel με', 83
 Fiume 272
 Fontenay M. 29
 Friuli 61, 71
 Forsellini M. με', 60

G

Gaizzi B. 71
 Galleigne A. 175
 La Cour Gayer G. μζ', 5, 52, 53, 54,
 55
 George P. με', 33
 Gèneau de G. Saint-Gertu de κγ'
 Gestin 210
 Gerhard D. 52
 Gille P. με', 43, 44
 Godechot J. 76
 Gofas D. 146, 234
 Gökbilgin T. 89
 Goff. I. - Mayer J. λδ', με', 54, 55
 Gradenigo Nani (προβλεπτής) 181
 Gravière de J. κβ', κγ', μδ'
 Greg W. μστ'
 Grimaldy J.I. 128, 139, 180, 182, 187,

189, 190, 207, 241, 242, 248, 249,
 250

Grisebach A. 205
 Guys (έμποροι) 131

H

Hammond N. μστ', 12, 19, 21, 211,
 214
 Heers J. κ', 25
 Herbet 52, 54, 55, 56
 Heuzy L. μστ', 19, 20, 45
 Hirsch J. κστ'
 Hobhause J.C. 12, 13, 83, 205, 207
 Holland H. μστ', 139, 191, 192, 241,
 243
 Huffel G. κγ', μστ', 33
 Hughes T.S. 12, 45, 78, 83, 205, 214,
 215, 241

I

Icard (Γάλλος καπετάνιος) 41, 42, 47,
 48, 81, 87, 130, 158, 199, 202
 Imber C.H. μζ', 25
 Inalcik H. μστ', 17, 87, 95, 96, 130,
 135

J

Jal A. κγ'
 Jones J. κβ'
 Julien J. (Γάλλος πρόξενος) 102, 170,
 174, 250, 251

K

Kahane H et R - Tietzet A. μζ', 227,
 228, 233
 Kontos H. μζ'

L

La Ciotat 42

Lane F. μζ', 27, 29, 60, 77, 127, 240
 Lasalle Fr. κ', κα', κδ', 171, 173,
 176, 247, 250-253, 256, 286
 Lasalle J.B. (Γάλλος Έμπορος) 24, 83-
 85, 97, 98, 109, 131, 135, 141,
 150, 152, 165, 167, 175, 176, 187,
 189, 190, 224, 232, 237, 238, 246,
 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253,
 254, 257, 258, 259, 262, 263, 265
 Lascaris M. 38
 Leake W. μη', 12, 13, 17, 20, 46, 88,
 97, 118, 139, 194, 203, 204, 208,
 214, 217, 218, 241, 242, 243, 244,
 255, 256, 257, 258, 259, 261
 Lebrun F. κβ', κε', μη'
 Lemoine de Lespine μη', 34
 Lentier (ἀρχηγός γαλλικῆς ἀποστο-
 λῆς) 15, 45, 47, 62, 69, 78, 79, 80,
 81, 87, 117, 120, 134, 139, 143,
 144, 149, 152, 157, 158, 193, 194,
 196-198, 202, 204, 205, 206, 208,
 209, 215, 217, 224, 225
 Lesure M. 29
 Low B. (ed.) 205
 Lombard M. ιθ', μη', 18, 209, 210,
 215
 Lombard (Intendant) 190, 251
 Luzzato G. κα'

M

Malouet (Intendant de la Marine) 22,
 77, 97, 108, 111, 112, 130, 131,
 133, 173, 224, 238, 246, 250, 255
 Mandran R. κγ', κδ', μη', 34
 Masson P. μη', 40, 51, 53, 56, 64, 88,
 211, 223
 Malberbe de R. 215
 Maurepas (κόμης Ministre de la Mari-
 ne) 40, 52, 283
 Mehlan A. μη', 205, 210, 215
 Mémain R
 Michalopolo C. βλ. Μιχαλόπουλος K.
 Michelot H. 219, 242
 Migliorini A. μθ', 221

Mirone de M. 144
 Mile L. 165
 Mithon (Intendant de la Marine) 42,
 79, 80
 Montet (Έμποροι) 131
 Monzirot (Γάλλος Έμπορος) 160
 Morana A. 26, 254
 Morozini Seb. 137
 Morean F. 212
 Munir Sal. 88
 Muret P. μθ'
 Mustafa Bassà 15
 Mutafčieva V. μθ', 16

N

Naninga J.C. 130
 Natalico 28
 Neill W. μη'
 Nelkenbrecher μθ', 113, 143, 147
 Noradounghian G. 124

O

Olivier (Γάλλος Έμπορος) 87, 160

P

Paris R. μθ', 51, 53, 88, 135, 142, 235
 Passarovitz 60, 62, 124, 207
 Pelissié du Rausas G. 88, 124
 Philippson-Kirschen 20, 21, 214
 Pingau L. μθ', 88
 Pisani Άν. (βενετός ναύαρχος) 122
 Poitrineau A. 51
 Port-Mahon 116
 Ponet (Intendant) 130
 Praslin (de) (Ministre de la Marine) 102
 Prenot (Intendant) 22, 23
 Prevot (Intendant) 108, 109
 Pouqueville F.C.H.L. λστ', μθ', ν',
 11, 13, 17, 20, 24, 26, 28, 31, 40,
 41, 42, 45, 47, 57, 62, 64, 65, 66,
 68, 69, 70, 73, 79, 89, 188, 192,
 194, 203, 207, 214, 218, 219, 220,

222, 227, 240, 254, 257, 259, 266
Rouqueville H. (πρόξενος Ἄρτας) 184,
188, 222, 263, 267

R

Rastrie (Γάλλος καπετάνιος) 42
Rémerand A. 68
Renouvin P. 86
Reussur An. 218
Richelieu κγ'
Richmond A. - Herbert S. ν'
Robert 37, 136
Romano R. κ', κα', 241
Ronthenberg G. 70
Roque (ἔμπορος) 103, 165, 167, 186,
286
Rouver V. 146
Roure C. 87
Roux S. (ἔμπορος) 160

S

Sabatier D. ν', 119, 130
Sagnac Ph. κε', με', 51, 54
Saint-Sauveur (André Grasset de) ν',
10, 12, 13, 14, 16, 30, 62, 71, 72,
73, 74, 81, 82, 83, 84, 87, 90, 96,
97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 106, 111, 112, 114, 115, 116,
117, 118, 119, 120, 121, 124, 125,
128, 130, 131, 132, 135, 136, 137,
139, 140, 141, 142, 144, 145, 151,
153, 161, 162, 163, 164, 165, 166,
168, 169, 171, 173, 174, 176, 177,
178, 179, 180, 181, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 189, 190, 192, 193,
195, 196, 200, 201, 202, 204, 206,
207, 209, 215, 216, 217, 218, 219,
222, 223, 224, 225, 226, 229, 230,
231, 232, 235, 237-253, 255-260,
262-265

Salvador E. ν'
Sanuto M. ν', 26, 27
Sartine (de) Ministre 108, 131

Savi Cinque 61
Schreiner J. κβ', ν', 34
Scrofani X. ν', 15, 17, 30, 62, 73, 75,
76, 90, 139, 241, 242, 243, 244,
254, 258, 261, 266
Shay M.L. 64, 88
Shaw St. κζ', να', 29, 88, 261
Simon (πλοίαρχος) 44, 47
Slot B.S. 96
Sofficiets (ξυλοκόποι) 193
Stamati (ξυλέμπορος) βλ. Σταμάτης
Stamouli R. να', 31, 32, 62, 122, 181,
186, 197, 240, 241, 243, 247, 264
Stamna (Αιτωλ/νίας) 28
Stefani G. 77, 234, 235
Stefanopoli D.N. να', 243, 266
Stephanidès G. κθ', 35
Stevens G. 54
Stoianovitch Tr. 134, 224
Svoronos N. κε', λε', να', 35, 38, 41,
53, 113, 115, 118, 119, 124, 125,
133, 136, 145, 146

T

Tadic J. 235
Tailenite E. κδ'
Tenenti Alb. κ', 27, 234, 235
Terra Ferma 60
Thiriet F. 25
Thomas S. 139
Thorton Th. 25
Trevisan 61
Triantafilidou (Baladié) G. 191
Tournefort de P. κα'
Tucci U. να', 62

U

Urquart D. νβ', 5, 9
Uzuncarşili O.H. νβ', 25, 26, 89

V

Van Gelder E. κβ', κδ'

Vaudoucourt G. 204, 241, 243
 Valienne (Intendant) 109
 Vandal M. 87
 Vergenne (Πρεσβευτής τής Γαλλίας
 στην Πύλη) 102
 Vignols L. 51
 Villeblanche (Intendant) 81, 160
 Villeneuve Marquis de (Πρεσβευτής
 τής Γαλλίας στην Πύλη) 87
 Ville Franche 129, 291
 Vinaver Vuk 145
 Volney E. 55

W

Walpole R. 241, 242
 Walter D. 51, 52
 Wolfe R.N.J. νβ', 32
 Wood A. νβ'

Y

Yediyidis B. 17

Z

Zerigo 67

Εύρετήριο λέξεων και όρων

*Αγορά

έσωτερική (ντόπια) 86, 103, 149, 151,
 175, 252, 269, 326, 304-308
 έξωτερική (γαλλική) 241, 269, 303

*Ανταγωνισμός (έμπορικός, ναυτικός)

άνταγωνισμός βόρειων Δυνάμεων 52
 άνταγωνισμός στη Μεσόγειο 56, 159,
 220
 άνταγωνισμοί στον *Αμβρακικό κόλ-
 πο 242
 άγγλοϊσπανικός άνταγωνισμός 52
 βενετογαλλικός άνταγωνισμός στην
 *Ηπειρο 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
 γαλλοαγγλικός άνταγωνισμός στον
 *Ατλαντικό 54, 56, 59
 γαλλοαγγλικός άνταγωνισμός στη
 Μεσόγειο 210, 231
 γαλλοϊσπανικός άνταγωνισμός 54
 Γάλλων-Μαλτέζων άνταγωνισμός στο
 Ξυλεμπόριο 73, 74, 75, 76, 77
 γαλλοναπολιτάνικος άνταγωνισμός 223
 Γάλλων-ντόπιων άνταγωνισμός στο
 Ξυλεμπόριο 73, 247, 249, 258, 270,
 272

*Ανταποκριτής παραγγελιοδόχος τών

*Ελλήνων (σύστημα) 107, 108, 113-
 119
 βλ. και Fr. Aguilhon σ. 384 και μετα-
 πρατικό σύστημα σ. 392

*Αρχεία

Βενετικά άρχεία λστ', μζ', μ', 80, 84,
 123, 125, 126, 137, 153, 167
 Γαλλικά άρχεία λγ', λδ', λε', λζ',
 λη', λθ', μ', 4, 11, 15, 23, 35,
 36, 64, 65, 70, 79, 87, 99, 101,
 110, 123, 124, 137, 140, 162, 167,
 170, 194, 230, 270
 *Ελληνικά άρχεία μ', μα', 15
 *Αρχείο Κεφαλλονιάς λστ', μα'
 *Αρχείο Λευκάδας λστ', μα'
 *Αρχείο Νοταριακό Πρέβεζας λστ', μ',
 μα', 110, 121, 142, 153, 163, 170,
 178, 189, 193, 215, 226, 230, 270
 *Ολλανδικά *Αρχεία λστ', 65

Γεωγραφία

Γεωγραφική έκταση 4
 Γεωγραφική άντίληψη 3
 Γεωγραφικός όρος 3, 4

Γεωγραφικό περιεχόμενο 193

Γεωλογία

άλλουβιακή ζώνη του Ἀμβρακικοῦ 21
 ἀμμώδεις ὑπόστρωμα 273
 ἀργιλώδεις χῶμα 21, 42, 273

Δάση

Δάση Ἰταλίας 36, 60, 61
 Δάση Δαλματίας 60, 61
 Δάση (ἐλληνικά) 4, 5, 6, 7, 8-17, 30,
 32, 33, 34, 40, 41, 52, 53, 67, 73,
 74, 82, 99, 119, 157, 166, 170,
 173, 182, 183, 184, 191, 192, 200,
 202, 216-218, 254, 255-56, 310-
 313, 317

Δάση (ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας) 35

Δάση (Καλαβρίας) 162

Εἶδη δένδρων

ἀριά 6
 ἀγριαμπέλα 9
 ἀγριαπιδιά 8, 9
 ἀγριελιά 8
 ἀγριοσυκιά 8
 βελανιδιά 6, 7, 8, 10, 12, 17, 18, 19,
 21, 39, 40, 60, 63, 78, 151, 157, 169
 δένδρος 20
 ἐλάτη 18, 33, 151
 ἐλαιῶνες 10, 60
 ἰτιές 8
 κέδρος 11, 17
 κυπαρίσι 17
 κωνοφόρα 12
 λεύκη 8
 ὄξια 11, 33
 πλατάνια 9
 φιλύκη 20
 φραξός 13

Δασμοί (τελωνειακοί) 97, 183, 225, 254,
 290, 291, 292, 293

ἄδεια ἐξαγωγῆς 120, 300

ἄδεια ὑλοτομίας 57, 96, 97, 98, 118,
 119, 120, 149, 152, 168, 170, 171,
 175, 183, 260, 291, 296

ἀγκυροβόλιο (λιμανιάτικο) 124, 125,
 126, 127, 225, 301

δεκάτη 16

διόδια 127, 128, 129

τελωνεῖο 121, 122, 123, 124, 125, 126,
 225, 300

συνεισφορά ὑπὲρ τῶν ἀναπήρων τοῦ
 γαλλικοῦ ναυτικοῦ -droit de Ville-
 franche, droit de contrôle et quit-
 tence 129, 291, 293

ἐνοικιαστές μουκατᾶ 16

ἐνοικιαστές φόρων 126

εἰσπράκτορες τοῦ χαρατισιοῦ 67

εἰσπράκτορες φόρων 127

δουγανιάρηδες 124

ζυγιστῆς τελωνεῖου 125

ἐργάτες τελωνεῖου 125

τελωνοφύλακες 125

φιλοδωρήματα (δοσίματα) 81, 92, 97,
 98, 119-122, 125, 168, 226, 299,
 300

Διοίκηση

Βενετική

βενετικές ἀρχές τῶν Cinque Savi alla
 Mercanzia

Γερουσία Βενετική 61, 66, 124, 128,
 240, 264

Διοίκηση βενετικῆ Πρέβεζας 73

κτήσεις βενετικές Ἀμβρακικοῦ κόλ-
 που 60, 66

ναύσταθμος βενετικός 60, 61

Προβλεπτές Βενετοί Ἐπτανήσου 259

Προβλεπτές Βενετοί τοῦ Μοριά 28

Προβλεπτές Βενετοί Βόνιτσας-Πρέ-
 βεζας- Ἀγίας Μαύρας 18, 66, 72,
 79, 84, 122, 240, 266

Προβλεπτής Γενικός κατὰ θάλασσα
 (Κερκύρας) 66

Γαλλικὴ

γαλλικὲς ἀποστολές γιὰ ἐκτίμηση δα-
 σῶν 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 78,
 80, 97, 205 βλ. καὶ Lentier σ. 387

διπλωματία γαλλικὴ 88, 269

Ἐμπορικὸ Ἐπιμελητήριο Μασσαλίας

- λε', 42, 162
 πολιτική ναυτική τῶν Γάλλων 51, 52, 54, 283
 πολιτική προστατευτική (μερκαντιλική) 222
 πρόξενοι Γαλλίας (Ρώμη, Λούκα, Τεργέστη, Ναύπλιο) 35
 προξενεῖο Γενικό Ἐπτανήσου 237, 244, 246, 247, 265
 πρόξενος Γαλλίας στήν Ἄρτα λδ', 35, 39, 40, 43, 48, 67, 73, 74, 76, 78, 80, 87, 91, 92, 93, 95, 99, 100, 121, 128, 158, 160, 161, 180, 182, 184, 187, 189, 220, 227, 250, 254, 257, 267
 πρόξενος Γαλλίας στά Ἐπτάνησα βλ. A.G. Saint-Sauveur σ. 388
 πρόξενος Γαλλίας στή Θεσσαλονίκη 38
 πρόξενος Γαλλίας στή Μάλτα 76, 101, 70
 ὑποπρόξενος-νεῖο Γαλλίας στήν Πρέβεζα 71, 84, 128, 129, 170, 184, 188, 170, 237, 247, 255
 Πρεσβευτής Γαλλίας στήν Κων/λη 63, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 102, 182, 253
 Intendants (τῶν ναυπηγείων) λδ', 23, 42, 59, 79, 80, 81, 104, 106, 109, 112, 114, 130, 180, 245, 251, 255
 Commissaires-Ordonateurs (τῶν ναυπηγείων) λδ', 108, 131, 294
 Γραμματεία Ναυπηγείων τῆς Τουλῶν λε', 38, 113
 Ἵπουργός Ἐξωτερικῶν 40, 117
 Ἵπουργεῖο Ναυτικῶν λγ', 23, 37, 38, 39, 100, 107, 108, 109, 110, 114, 129, 163, 266, 174, 176, 177, 244, 245, 246
 Ἵπουργός Ναυτικῶν λδ', 21, 40, 52, 53, 54, 107, 108, 109-110, 132, 187
Τουρκική
 ἀγάς 68, 69, 70, 77
 ἀξιωματοῦχοι Τούρκοι 15, 93, 183
 βοεβόδας 15, 63, 67, 76, 79, 89, 91, 92, 93, 94, 117, 118, 119, 120, 122, 137
 βοεβοδαλίκι 54
 βεζύρης 92, 93, 95, 160, 170
 βεράτι 253, 256, 260
 Γενίτσαροι 63
 Διβάνι 67, 269
 διοικητές τοπικοί 15, 47, 75, 87, 91, 98, 99, 170
 δισδάρης 95
 ἐμίνης (τῆς σκάλας) 120, 123, 124
 κατής 95, 120
 καδηλίκια 66
 μπέης 58, 90, 93, 95, 119, 167
 μπερλέμπεης 91
 μπουσταντζής 89
 μπουλούμπασης 95, 96
 μουτεσελίμης 87, 89, 99, 121
 μουφτής 95, 96
 μωαμεθανικά τεμένη 67
 πασάς 57, 68, 79, 90, 94, 98, 118, 166, 168, 188, 254, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266
 πασαλίκι 165, 184
 Πύλη 17, 57, 60, 66, 67, 68, 70; 71, 86, 87, 91, 93
 σαντζάκι 96
 σαντζάκμπεης 90
 Σουλτάνος 162
 φερμάνι 86
 ταπί 15
Ἐμπόρευμα - Πρώτη Ὑψη
 εἶδη διατροφῆς 326, 330
 εἶδη ἐνδύσεως 326
Ξυλεία
 ναυπηγική 6, 10, 12, 13, 14, 20, 22, 23, 25, 30, 33, 42, 46, 48, 53, 54, 55, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 86, 107, 123, 124, 151, 152, 153, 155-190, 190-204, 216-220, 221, 230, 231, 236, 285, 303-308
 βιοτεχνική (δοῦγες) 6, 14, 24, 73, 74, 107, 133, 151, 172, 191, 225, 290 (dovelles) 316, 317, 318, 320, 322, 323, 324, 325, 326

- οικοδομή - εργαστηριακή 62, 74, 133, 191, 192, 221, 316, 319, 322, 323
- όχυρωματική 62, 73
- καυσόξυλα 6, 14, 17, 41, 73, 151, 172, 191, 192, 221, 225, 231, 233, 308, 318, 322
- ισοζύγιο 323, 325
- Εμπόριο**
- Απαγορεύσεις εξαγωγών 124, 158
- δείγμα ξυλείας-δοκιμασία 22
- εισαγωγές (γαλλικών ύφασμάτων) στην Ήπειρο 120, 240
- ελεύθερο λιμάνι 72
- εμπορικοί οίκοι 164, 188
- εμποροι ξυλείας Γάλλοι 17, 59, 71, 74, 75, 76, 83, 84-85, 87, 97, 98, 99, 101, 111, 116, 117, 120, 123, 131, 133, 151, 153, 157, 158, 162-190, 204, 236, 237, 238, 246, 247, 256, 257, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272
- εμποροι ξυλείας (άλλοι Ευρωπαίοι) 77, 116, 132, 133, 157, 161, 162, 164, 210 (βλ. και Άγγλοι, Γενουάτες, Έβραιοι, Ισπανοί, Ναπολιτάνοι)
- εμποροι ξυλείας (Έλληνες) 4, 59, 71, 74, 75, 76, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104-116, 119, 120, 123, 130, 131, 132, 133, 141, 151, 153, 157, 163-190, 204, 230, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 246, 247, 248, 249, 250, 256, 257, 269, 270, 271, 272, 313
- εμποροι Έλληνες γενικού εμπορίου 134, 136, 138, 147, 165, 175, 188
- εξαγωγές ξυλείας λε', 48, 59, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 97, 98, 101, 102, 120, 151, 157-190, 249, 254, 260, 270, 309, 310, 311, 316, 317
- Εταιρείες (εμπορικές) ξυλείας 98, 100
- εταιρεία Badin (Δυρράχιο) 162, 163-170, 251, 254, 255
- εταιρεία Broccacio (Ναπολιτάνων) 160, 161, 162, 170
- εταιρεία τής Πρέβεζας 59, 82, 100, 101-116, 118, 162, 169-190, 199, 200, 223, 237, 238, 246, 293, 294, 311
- εταιρεία δασική γαλλική 243
- εταιρεία Lassale (ξυλείας και γενικού εμπορίου) 254-260 (βλ. και Fr. και J.B. Lasalle)
- εταιρεία βασιλική μετοχική 161
- ισοζύγιο (εμπορικό) (Έξοδα-Έσοδα - κέρδη-ζημία-παθητικό) 151, 152, 153, 154, 174, 175, 234, 236, 238, 259, 298, 299
- λαθρεμπόριο 74, 76, 91, 268, 269
- μονοπώλιο εξαγωγών 74
- συντροφικές εμπορικές 108, 109, 110, 111, 113, 121, 129, 130, 151, 153, 158, 286, 287
- συσσωματώσεις εμπορών 104, 106, 107
- τιμές ξυλείας 81, 148, 149, 150, 151, 152, 168, 190, 230, 231, 236, 303-308
- τιμές συγχρονικές 326
- Συναλλαγές εμπορικές** 128, 129, 130, 131, 132
- απόρριψη φορτίων 302
- απόλεια σέ προμήθεια 59
- απόδειξη λστ'
- αποζημίωση 176
- έγγυηση 114, 174, 178
- έγγυητής 140, 171, 172, 173, 184, 200
- ένεχυρίαση 153, 173
- έξουσιοδότηση λστ', 172
- μεταπρατικό σύστημα 107, 108, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119 βλ.
- άνταποκριτής και Fr. Aguilon
- πιέντζοι 200
- πρέντζιπαλ ύπαγαδοροι 200
- προαγορά (καπάρο) 129, 130, 131, 132, 133
- προθεσμία συναλλαγών (usance) 113, 293, 294
- Συμβάσεις (εμπορικές) λε', 108, 103, 110, 111, 113, 121, 129, 130, 149, 151, 153, 158, 166, 169, 172, 174, 176, 188, 198, 209, 213, 219, 258,

- 289-294
 ύποθηκη λστ
- Έπαγγέλματα - εργασία**
 άμοιβή εργασίας 226, 227, 327
 άρχιξυλοκόποι (maîtres charpentiers
 Γάλλοι) 43, 44, 82, 97, 157, 165,
 166, 198, 208, 238, 246, 256, 260,
 290, 292
 άρματολιάτικα 107, 225, 226
 άρματολοί φρουροί 45, 46, 205 βλ.
 καί σ. άρματολικές ομάδες
 προστασίας
 άρχιμάστορας 208
 βαγενάς 194, 215
 βαρκάρης 44, 206, 208
 βοηθητικός έργάτης 204, 205, 206, 207,
 208, 209
 γραμματικός 209, 225
 δασεργάτης 196
 διερμηνέας 44, 200, 223, 301
 είδος εργασίας: Μεταφορά, συνοδεία
 ταξιδιώτη, ύλοτομία, τεμαχισμός,
 τετραγωνισμός ξύλου, ταχυδρο-
 μείο, πλοήγηση, άρματολός, διερ-
 μηνέας 327-329
 έργάτης έποχικός 197
 έπαγγελματικοί κλάδοι 270
 έργατική δύναμη 273, 197
 ήμερομίσθιο 225, 226, 227
 ήμερομισθίου άγοραστική δύναμη 330
 καταγωγή ξυλοκόπων 193, 194
 κοινοβιακό σύστημα 196
 «κουβαλιστής» 199, 208
 μάστορας «πελεκάνος», ξυλοφόρος 163,
 193, 197, 199, 201, 203, 215
 μισθός 226, 301
 νοτάριος λστ
- όδηγός (στίς δασικές έξερευνήσεις)
 204, 206
 πλοηγός 44, 127, 206, 207, 209
 ύπηρετικό προσωπικό 200
 πρωτομάστορας 209
 ξυλοκόπος (ντόπιος) 191, 195, 197,
 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
 βλ. καί μάστορας «πελεκάνος»
- ξυλοκόποι (Μαλτέζοι) 198
 ξυλουργός 207
 ύλοτόμων ομάδες 125, 126, 190, 191,
 198, 200, 201, 202, 204, 226, 227,
 238
 συμφωνητικά εργασίας λστ', 14, 15,
 24, 30, 31, 32, 73, 76, 103, 106,
 107, 121, 122, 126, 133, 137, 144,
 147, 148, 170, 185, 189, 190, 191,
 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200,
 202, 206, 209, 214, 215, 218, 225
 συντεχνία 105
 στοιβαδόρος 199, 208
 ταχυδρόμος 209
 τσεκουριάτικα 107
- Έπαναστάσεις - Πόλεμοι - Συνθήκες**
 Έπανάσταση Άμερικανική 59, 111,
 112, 151, 235, 268, 284
 Έπανάσταση Γαλλική 212, 250, 255,
 258, 259, 274
 Έπανάσταση Γεντισάρων (Κων/λη) 64
 Έπαναστατική κινητοποίηση Δυτ. Έλ-
 λάδας 187
 άγγλικός άποκλεισμός 220, 283
 ληστρικοί πόλεμοι 33-34, 283
 πόλεμος του Λουδοβίκου 51, 53
 πόλεμοι του 18ου αιώνα 63
 σουηδικοί πόλεμοι 52
 πόλεμος για τή διαδοχή του άυστρια-
 κου θρόνου 51, 53, 283
 πόλεμος έπταετής 53, 54, 58, 159, 220,
 283
 ρωσοτουρκικός πόλεμος (1769-74 Όρ-
 λωφικά) 58, 82, 151, 231, 261,
 266, 272, 284
 ρωσοτουρκικού πολέμου πράκτορες
 261, 262
 τουρκοβενετικοί πόλεμοι 27-28
 συνθήκες 209
 άγγλορωσική συνθήκη (1734) 52
 συνθήκη Ουτρέχτης 51
 συνθήκη Passarowitz 60, 124, 207
 συνθήκη Riswijk 34
- Ίδιοκτησία**

άφθαρτες γαίες 16
 βακουφικές γαίες (Vaql) 16, 17, 96
 ιδιόκτητες γαίες (μούλκια) 15
 έγγειος ιδιοκτησία 67, 90, 97
 κοινοτήτων ιδιοκτησία 14
 ιδιοκτήτες δασών ('Αλβανοί, Τουρκοί)
 67, 183
 ζιαμέτια 16
 μουκατάς 167
 ένοικιαστές μουκατά 16
 μπαλταλίκια ή κουριά 17
 παραχωρητήρια δασικών εκτάσεων 118
 περιουσία μοναστηριών 14
 τιμάρια 16
 τιμαριώτης 118
 τσιφλίκια 15, 17, 165, 262
 φεουδάρχες 90
 χάς 91
 χάς βαλιδέ Σουλτάνας 16, 89
 χάς καπουδάν πασά 16, 89
 χάς βουζερά ή άρπαλίκι 16

Κεφάλαιο
 άνατοκισμός 136, 137
 άξια όνομαστική 145, 153
 άξια πραγματική 145, 153
 αγίο 135, 145 (βλ. και έπικαταλλαγή)
 άνειο 69, 132, 133-142, 173, 175, 178
 181, 251, 263, 270
 δανειστής 138, 178
 δανειστική όμολογία 251
 διάφορο 135, 136, 145
 hisba 135
 έπενδύσεις 134, 139, 153, 165, 173,
 179, 271
 κεφάλαιο 133, 134, 153, 184, 272
 κεφαλαιοποίηση τόκων 136, 137
 κεφαλομερίδιο 107
 ναυτοδάνειο (cambio maritimo) 135, 188
 πιστωτές 176, 179
 συνεταιίροι 188
 συσσώρευση πλούτου 150, 271
 τόκος 130, 135, 136
 τοκιστής 271
 τοκογλυφία 139, 159
 τοκογλύφοι 138, 139, 153

ύποθήκη 139, 140
 ύποθηκευμένο φορτίο 140
 χρωκοπία 178
 χρηματιστής 139, 150

Κλεφταρματολοί

άρματολιάτικα 107, 225, 226
 άρματολοί 44, 45, 77, 79, 83, 205
 κλεφταρματολοί 5, 7, 46, 47, 63, 72,
 77-85, 91, 158, 159, 182, 205, 206,
 218, 244, 263, 264
 κλεφτών έξεγερση 63, 64, 65
 κλεφτών λημέρια 77, 78, 272
 περιθωριακοί ληστές 80-81
 ληστοπειρατές 206
 άρματολικές ομάδες προστασίας 44,
 45, 46, 79, 80, 81, 83, 200, 205,
 206, 225

Μεταφορά

δρομοδείκτες 331
 μεταφορά (θαλάσσια) 37, 39, 54, 70,
 75, 76, 158, 168, 173, 175, 192,
 210, 220, 221, 222, 224, 227, 228,
 229, 230, 231, 232, 236, 293
 μεταφορά (ποτάμια) 200, 216, 217, 218
 ζώα για τή μεταφορά 213, 214, 215,
 216, 218, 300
 μεταφορείς Ναπολιτάνοι 143, 162, 230
 κάρα - δίκυκλα 207, 208
 ποταμοί πλωτοί 34, 195, 211, 212, 214
 «σκαλώματα» (λιμάνια) 125, 126, 199,
 200, 208, 214, 217, 218

Μέτρα - σταθμά

βαρέλα 122
 κυβ. πόδι 77, 111, 118, 147, 157, 158,
 160, 167, 168, 171, 174, 182, 183,
 189, 190, 201, 221, 224, 235, 285,
 297, 299, 302, 309, 310, 312
 βεν. πόδι 147
 κομμάτι 34, 96, 152, 158, 179, 182,
 225, 302, 309, 310
 μπότσα 122
 ξίστα 148
 οινόβαρέλλο (παλαιό & νέο) 148

- όργιά 147
 ούγγιά 147
 τσουκάλι 122
 φορτίο (charge ή chargement) 79, 158, 174, 201
 χιλιάδα 147
- Ναυπηγεία - ναυπηγική**
 ναυπηγεία Αίγαίου 24, 29
 ναυπηγεία ('Ατλαντικού όκεανού) 111
 ναυπηγεία (Βενετίας-Arsenale) 60, 61, 62
 ναυπηγεία γαλλικά 22, 34, 51, 53, 55
 ναυπηγεία Δυτικής 'Ελλάδας (βενετοκρατία-τουρκοκρατία) 24-29, 211, 258, 259, 264
 ναυπηγεία 'Ισπανίας 111
 ναυπηγεία Καλαβρίας-Σικελίας 76
 ναυπηγεία Μάλτας 74, 75, 97
 ναυπηγεία Μεσογείου 34, 53
 ναυπηγεία Νεαπόλεως 74, 97, 223
 ναυπηγεία Τουλών λε', 23, 36, 53, 74, 75, 97, 102, 108, 109, 111, 114, 115, 117, 132, 153, 157, 158, 168, 170, 181, 183, 188, 189, 190, 231, 233, 236, 237, 238, 259, 260, 272, 295
 ναυπήγηση πλοίων 12, 20, 21, 26, 28
 ναυπηγήσεως πλοίων συμφωνητικά λστ', 31-32
 ναυπηγοί Δυτικής 'Ελλάδας 30, 31, 32
 ναυπηγικοί όροι 295
- Ναυτιλία**
 άβαρία 236
 άκτοπλοϊκές γραμμές ('Αμβρακικού) 221
 άσφάλεια 296, 298, 301
 άσφάλιση 234
 άσφαλιστική έταιρεία 235
 άσφάλιστρα 114, 230, 234, 235, 236, 237
 cabotage 192
 караβάνι (caravanes) 192, 221-222
 κίνδυνοι τής θάλασσας 135, 236, 291, 293
- μερτικό σέ πλοίο 141
 ναύλος 114, 143, 229, 230, 231, 232, 235, 290, 296, 299, 301
 ναυλοσύμφωνο λστ', 145, 189, 192, 209, 211, 223, 228, 229, 231, 232, 233, 234 (βλ. καί σ. 394 cambio maritimo)
 ναύλωση 232-233
 ναυτικά έξοδα 296
 ναυτοδάνειο 189, 234, 296
 νηοπομπή προστασίας 211, 233
 πατέντα 127-128
 πλοίαρχος (καπετάνιος) 189, 192, 222, 229
 πλοιοκτήτης 188
 πορτολάνος 213
 προτέστο (διαμαρτυρικό) 140
 σταλία 232, 233-234
 κόντρα-σταλία 233-234
 ύπερ-σταλία 211, 233
 σημαία πλοίων 229
 φορτωτής 236
 χαρτιά πλαστά 220
 visa 128
 πλοία 22, 23, 27, 28, 45, 46, 53, 54, 62, 75, 76, 111, 123, 158, 209, 220, 316
 πλοία αίτωλικιώτικα 318-319
 πλοία βενετικά 221
 πλοία γαλαξιδιώτικα 320
 πλοία κεφαλλονίτικα 221, 318-325
 πλοία ναπολιτάνικα 77, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 221-222, 223, 224, 314
 πλοία μεσολογγίτικα 220, 221, 222, 318-325
 πλοία πρεβεζάνικα 30, 32, 75, 76, 220, 221, 222
 ποταμόπλοια 219, 229
 στόλος Μεσολογγίου 31, 32
 στόλος Πρέβεζας 30, 31, 32
 άκάτιο 228
 βαισώ 227, 228
 βάρκα 318, 320, 323, 324
 βρατσέρα 31, 229, 318-320, 322, 324, 325

- γαλιότα 28, 31, 217
 γόνδολα 31, 208, 217, 228, 229
 καΐκι 31, 217, 228, 318, 319, 320, 322
 καΐκια
 μαρτιγάνα 228, 229, 316, 318, 322-325
 μαρτίγος 31, 227, 322
 μονόξυλο 31, 228, 229, 318-325
 μπεργαντίνι 28
 μπάρκο 227, 228
 ναβίρ (navire) 228
 πίγκος 31, 227
 πολάκα 31, 228, 316, 318, 321
 πολακέτα 325
 προιάρι 31
 σακολέβα 31, 228, 324
 σαμπέκοι 227, 228
 σχεδία 28, 208, 217
 ταρτάνα 31, 170, 173, 220
 τραμπάκολο 173
 φελούκα 319, 320, 322
 gabarre 210, 222
 gazella 228
 flûte 210, 220
 kebek 222, 228
 pinasse 210
- Νόμισμα**
 άργυραμοιβοί 139, 159
 άσπρα 326-329
 γρόσια 118, 120, 143, 144, 145, 201, 231, 305, 307, 326
 ζαρμακούπ 118
 ζαρμαμπούπ 144
 λίρα γαλλική (livre tournois) 120, 128, 131, 132, 135, 141, 144, 159, 178, 231, 232, 233, 235, 245, 290, 293, 296, 297, 299, 302
 νομίσματα 142, 143, 144, 145, 146
 παράδες 144, 305, 307
 πουγγιά 261, 262
 σκούδα 175
 σολδία (γαλλικός λίρας) 128, 144, 290, 297
 τάλληρο της Ρεγγίνας αυστριακό 143
 τσεκίνα (βενετικά) 118, 120, 143, 145, 201, 231
 τσεκίνα zermabats ή zarmabouls 144
 grane (ναπολιτάνικο) 143
 mese 143
 έπικαταλλαγή (λάγγιο, νελάγκιο ή μπάσι) 145, βλ. καί agio
 έξαργύρωση 146
 ίσοτιμία 145, 153
 συναλλαγματική 146, 147, 148
 από ανταλλαγή συναλλαγματικής ά- πώλειας 146, 290
 ύποβάθμιση τουρκικού νομίσματος 135, 146, 153
- Πειρατεία** 51, 290, 292
 Πειρατές 222
 Δουλιτσινιώτες πειρατές 228
 Κοΰρσοι 210
 Πειρατεία Κυθήρων 51, 66, 210
 Άγγλοι κουρσάροι 53, 56, 62
 Κουρσάροι της Σιένας 70
- Πρόξενοι άλλων Δυνάμεων**
 Πρόξενος Τριπολίτιδας 76
 Πρόξενος Τουρκομεριτών Έλλήνων 181